Пролетарии от всички страни, съединявайте се

МАРКС ЕНГЕЛС

СЪЧИНЕНИЯ

ИЗДАТЕЛСТВО
НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ
СОФИЯ 1965

МАРКС ЕНГЕЛС

ТОМ

17

Материалите, включени в настоящото издание, са преведени от руски и сверени със съответните оригинали

К. МАРКС
Ф. ЭНГЕЛЬС

Сочинения

Издание второе

Государственное издательство
политической литературы
Москва 1960

ПРЕДГОВОР

Седемнадесети том от Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс съдържа произведения, написани от юли 1870 г. до февруари 1872 г.

Главните събития през този период са Френско-пруската война от 1870—1871 г. и пролетарската революция от 18 март 1871 г., довела до установяването на Парижката комуна. Комуната беше исторически предел, от който започна епоха на преход от домонополистическия капитализъм към империализма — епоха на пълно господство и на упадък на буржоазията, епоха, в която пролетариатът бавно събираше сили и се подготвяше за решаващи класови битки.

Периодът, към който се отнасят включените в настоящия том произведения, е важен етап в развитието на международното пролетарско движение и на неговата революционна идеология — марксизма. В резултат на седемгодишната дейност на Първия интернационал (Международната работническа асоциация), който се превърна в мощна международна организация на работническата класа със секции в много страни на Европа и в Съединените американски щати, влиянието на марксизма върху работническото движение се засили значително, той се приближи до победата си над различните секти на домарксовия социализъм. Парижката комуна, която потвърди голямата жизнена сила на марксисткото учение, допринесе още повече за широкото разпространение на принципите на Интернационала.

Вождовете и учителите на международния пролетариат Маркс и Енгелс обобщиха дълбоко опита на Парижката комуна и го

доведоха до съзнанието на пролетарските маси. Въз основа на този опит Маркс направи огромен принос към теорията на научния комунизъм, като разви по-нататък учението за класовата борба, за държавата, за пролетарската революция и пролетарската диктатура. Въз основа на опита на работническото движение във всички страни Маркс и Енгелс допълниха съдържащите се в техните трудове основни елементи на учението за пролетарската партия с нови важни изводи. Направеният от Маркс и Енгелс през този период принос към революционната теория на пролетариата имаше неоценимо значение за цялото по-нататъшно развитие на международното работническо движение.

Повечето от включените в тома произведения, статии, заявления и писма на Маркс и Енгелс до редакции на вестници са пряко свързани с тяхната дейност по ръководенето на Интернационала. 1870—1872 година са за Международната работническа асоциация период на упорита борба за по-нататъшно мобилизиране и сплотяване на силите на международния пролетариат, водена в условията на полицейски преследвания на работническите организации и на бесен вой на реакционния печат срещу Интернационала. В отчета на Генералния съвет пред Хагския конгрес Маркс казва за този исторически период: „От времето на последния ни конгрес в Базел две големи войни измениха лицето на Европа — Френско-пруската война и гражданската война във Франция. Една трета война предшествуваше и придружаваше тези две войни и продължава и сега — войната против Международната работническа асоциация“ (виж настоящото издание, т. 18).

Във връзка с военната криза, която се създава в Европа през юли 1870 г. и представлява сериозно изпитание за Интернационала, Маркс и Енгелс разработват тактиката на пролетариата в условията на Френско-пруската война. Те помагат на немските и френските работници да определят отношението си към нея, изхождайки от характера на войната и от интересите на пролетарското движение. Благодарение на помощта на Маркс и Енгелс немският пролетариат и революционната социалдемокрация остават през време на войната верни на пролетарския интернационализъм, като не позволяват да бъдат увлечени от шовинистичната пропаганда на господствуващите класи.

Томът започва с първото възвание на Генералния съвет на Международната работническа асоциация във връзка с Френско-пруската война, което, както и влизащото в тома второ възвание, написано от Маркс през септември 1870 г., е много важен марксистки документ по въпроса за отношението на работническата кла-

са към милитаризма и войната. Тези възвания са ярко доказателство за борбата на Маркс и Енгелс против завоевателните войни, за прилагане на практика принципите на пролетарския интернационализъм.

В първото възвание Маркс убедително обосновава най-важните принципи на марксисткото учение за социалните причини на завоевателните войни, разпалвани заради егоистичните интереси на господствуващите класи. Маркс показва, че завоевателните войни имат за цел също така да задушат революционното движение, преди всичко освободителното движение на пролетариата. Той разкрива истинските причини на Френско-пруската война, която в края на краищата е рожба на експлоататорския реакционен строй в бонапартистка Франция, съществуването на който е било неразривно свързано с военни авантюри, и на онези европейски държави, чиито правителства са подкрепяли бонапартистката диктатура. „Военният заговор от юли 1870 г. — пише Маркс — е само поправено издание на държавния преврат от декември 1851 година“ (виж настоящия том, стр. 4).

Маркс и Енгелс смятат, че от немска страна войната в първия си етап е била отбранителна, тъй като обективно е била насочена против опитите на Наполеон III да попречи на Германия да завърши обединението си. Преценявайки войната преди всичко от гледна точка на интересите на работническата класа, те сочат грамадната опасност, която би се създала за работническото движение в Германия, както и във Франция, в случай на победа на бонапартизма. В писмо до Маркс от 15 август 1870 г. Енгелс отбелязва, че в този случай немският пролетариат би се оказал тласнат много години назад и би трябвало да изразходва всичките си сили в борба за възстановяване на националната независимост на Германия. Същевременно Маркс и Енгелс постоянно подчертават реакционния характер на Бисмарковото правителство и изтъкват, че политиката на управляващите кръгове на Прусия също води до предизвикване на военни конфликти, създавайки от самото начало опасност от превръщане на войната в завоевателна от страна на Германия. В първото възвание Маркс особено подчертава единството на интересите на немските и френските работници и ги призовава към обща борба против завоевателната политика на управляващите класи и на двете страни. В съдържащото се в този том писмо до Комитета на Социалдемократическата работническа партия Маркс и Енгелс разработват в детайли тактическата линия на немския пролетариат във войната; те сочат, че трябва да се прави разлика между националните задачи на обединението на Германия и династическите цели, които пру-

ските юнкери и немската буржоазия преследват във войната (виж настр. том, стр. 270—272).

След разбиването на редовните френски армии, краха на Втората империя и установяването на 4 септември 1870 г. на република във Франция, когато пруското буржоазно-юнкерско правителство тръгва открито по пътя на анексиите и заграбванията, войната става завоевателна и от страна на Германия. Във връзка с изменилите се условия Маркс пише второто възвание на Генералния съвет за френско-пруската война, в което определя задачите на немския и френския пролетариат във втория етап на войната.

Във втория етап Маркс насочва главния удар против завоевателните стремежи на пруските военни, юнкери и буржоазия. Маркс разобличава фалшивите предлози, с които пруското правителство си служи за оправдаване на завоевателната си война. Той показва пълната несъстоятелност на опитите на идеолозите на пруското юнкерство и на немската буржоазия да обосноват анексирането на Елзас и Лотарингия, като търсят всевъзможни аргументи в историята, и сочи, че е нелепо да се използват военностратегическите съображения като принцип при определянето на държавните граници.

По-нататъшните събития потвърждават напълно дълбокото предвиждане на Маркс във второто възвание, че в резултат на завоевателната политика на господствуващите класи в Германия Френско-пруската война ще се окаже първоизточник на нови европейски войни в бъдеще, че ограбването на Франция от пруските юнкери и анексирането на френска територия от тяхна страна неизбежно ще доведе до създаването на военен съюз на Франция и Русия против Германия.

Във второто възвание са формулирани с най-голяма яснота задачите на немската работническа класа: да се бори против анексирането на Елзас и Лотарингия, за сключване на почтен мир с Франция и за признаване на Френската република. Маркс предупреждава немските работници, че господствуващите класи в Германия ще се стремят да превърнат победата над армиите на Луи Бонапарт в поражение за немския народ, като използват тази победа за укрепване на своето господство вътре в страната. Като говори за задачите на френския пролетариат, Маркс го призовава да използва създалите се след свалянето на Втората империя условия, за да засили своята класова организация с цел да разгърне по-нататък борбата за освобождение на трудещите се.

Първото и второто възвание за Френско-пруската война, както и Марксовото произведение „Гражданската война във Франция“

са забележителни образци на дълбокото разкриване, което Маркс прави на същността на историческите явления, гениален творчески анализ на текущите събития, въз основа на който той прави жизнено важни за борбата на работническата класа изводи. Както отбелязва по-късно Енгелс, в тези произведения се е проявил забележителният дар на автора „ясно да схваща характера, значението и неизбежните последици от велики исторически събития в такова време, когато тези събития още се разиграват пред нашите очи или току-що са завършени“ (К. Маркс и Ф. Енгелс. Избрани произведения в два тома, т. I, стр. 542).

В първото и второто възвания на Генералния съвет за Френско-пруската война Маркс сочи, че милитаризмът и завоевателните войни са в коренно противоречие с интересите на работническата класа. Борбата против тези войни, пораждани от експлоататорския строй, е основа на пролетарската външна политика в противоположност на агресивната външна политика на господствуващите класи. Прониквайки с изключителна сила в бъдещето, Маркс обосновава в първия от тези исторически документи извода, че установяването на пролетарска власт ще ликвидира всякакви войни и мирът между народите ще стане един от най-великите интернационални принципи на бъдещото комунистическо общество. „Докато официална Франция и официална Германия се хвърлят в братоубийствена борба — пише Маркс, — работниците от двете страни си разменят послания на мир и дружба. Само този велик факт, нямащ равен на себе си в историята, открива изгледи за по-светло бъдеще. Той доказва, че в противоположност на старото общество с неговата икономическа мизерия и политическо безумие възниква ново общество, чийто интернационален принцип ще бъде *мирът,* защото у всеки народ ще господствува един и същ принцип — *трудът!*“ (виж настоящия том, стр. 7).

Значително място заемат в тома статиите на Енгелс за Френско-пруската война от 1870—1871 г., публикувани в лондонския „Pall Mall Gazette“. Написани във формата на отделни военни прегледи, тези статии са тясно свързани по съдържание и представляват единна серия. Поради това в този том статиите на Енгелс се включват като отделно произведение под общото заглавие „Бележки за войната“, което самият автор е дал на повечето от влизащите в тази серия статии.

„Бележки за войната“ са едно от най-забележителните военни произведения на Енгелс и представляват блестящ пример на прилагане метода на историческия материализъм към изследването на военни събития. Макар че съгласно условията, определени

от редакцията на „Pall Mall Gazette“, съдържанието на „Бележки за войната“ е трябвало да се ограничава изключително с военните въпроси, в много случаи Енгелс е успял да излезе вън от тези рамки. Разглеждайки военните въпроси, свързани с Френско-пруската война, Енгелс изпълва много от статиите с остро класово-политическо съдържание. В „Бележки за войната“, тясно свързани по своята политическа насоченост с първото и второто възвания на Генералния съвет за Френско-пруската война, Енгелс всъщност е пропагандирал тактиката на Интернационала на различните етапи на войната.

Проследявайки внимателно развитието на военните действия, Енгелс е съумял с чудна прозорливост да види зад сухите и лаконични военни сведения действителното положение. Той установява точно посоката на движението на войските, като определя характера на водещите се бойни действия и тяхното влияние върху по-нататъшния ход на войната.

Огромните познания във всички области на военната наука и майсторското прилагане на марксисткия метод на изследване са позволили на Енгелс в цяла редица случаи да предсказва с научна точност развитието на военните действия и техния завършък. Така на основание на получените първи сведения за съсредоточаване на френски и пруски войски Енгелс разкрива тайните военни планове на френското и пруското командуване и дава прогнозата за предстоящите военни действия, която се потвърждава в хода на войната. Една седмица преди армията на Мак-Махон да капитулира при Седан (2 септември 1870 г.), Енгелс не само предвижда тази капитулация, но и определя приблизително на кое място ще стане това. В по-нататъшното развитие на войната той неведнаж определя предварително насоката на това развитие и отгатва отделни събития.

Още от първите дни на войната въз основа на анализа за състоянието на въоръжените сили на Франция и Англия Енгелс предвижда поражението на Втората империя. Съобразно с тактическата линия на пролетариата, провъзгласена в първото възвание на Генералния съвет, Енгелс съсредоточава вниманието върху характеристиката на авантюристичните военни планове на бонапартистка Франция, върху разкриването на порочните страни на нейната военна организация, стратегия и тактика. При осветляването на тези въпроси Енгелс конкретизира и задълбочава направените от него още в по-ранни произведения („Армиите на Европа“, статията от „Нова американска енциклопедия“, виж настоящото издание, томове 11 и 14) принципни изводи за зависимостта на състоянието и бойните качества на армията на една

или друга държава от нейния социален и политически строй. Въз основа на този много важен принцип на марксисткото учение за войните Енгелс дава изчерпателно материалистическо обяснение на военните поражения на Франция. Той сочи, че армията на Втората империя „претърпя поражение преди всичко от самата Втора империя“, че военният разгром на Франция не е бил случайност, а неизбежна последица от разлагането на напълно прогнилия бонапартистки режим. „Организацията на армията навсякъде се оказа негодна — пише Енгелс, — благородната и храбра нация вижда, че всичките ѝ усилия да се защити остават напразни, защото тя двадесет години е позволявала нейните съдбини да се ръководят от шайка авантюристи, която превърна администрацията, правителството, армията, флотата — фактически цяла Франция, в източник за лично обогатяване“ (виж настоящия том, стр. 77).

Енгелс подлага на унищожителна критика бонапартистките генерали, като сочи несъстоятелността на тяхната стратегия и тактика, неспособността им да командуват войските и да действуват съгласувано, лошото снабдяване на армията, продажността на интендантството. Той подчертава, че бонапартисткият режим продължава да оказва гибелно влияние върху армията и през време на войната, когато грешките на френското командуване още повече се задълбочават от това, че в действията си то е принудено често да се ръководи не от военни съображения, а от стремеж да се спаси престижът на Втората империя. От страх пред парижките народни маси, сочи Енгелс, бонапартисткото правителство се отказваше да изпраща на фронта необходимите там войски, които бяха оставени в столицата за борба срещу революционната опасност (виж настоящия том, стр. 55).

Анализирайки организацията на пруската армия, Енгелс заключава, че и тази армия, формирана въз основа на по-ефикасна във военно отношение система на комплектуване, отколкото френската, представлява оръдие на олигархичната политика. Пруската армия, изтъква Енгелс, представена фалшиво като „въоръжен народ“, имаше всъщност антинароден характер; нейната организация отразяваше стремежа на буржоазно-юнкерското правителство да има в ръцете си послушни въоръжени сили, пригодни за потушаване на въстания вътре в страната и за осъществяване на външни завоевателни планове.

Много изказвания прави Енгелс по въпросите на военната стратегия и тактика. Той подчертава предимството на действията с големи маси войски при умело маневриране с тях, голямата роля на фортификационните съоръжения във войната, значението на укрепяването на столиците. В „Бележки за войната“ Енгелс

използва широко исторически паралели, черпейки примери от опита във войните, предшествували Френско-пруската война. При разглеждането на отбраната на Париж през 1870 г. Енгелс неведнаж се обръща към историята на отбраната на Севастопол през време на Кримската война, като отбелязва упоритостта на неговите защитници и майсторството на инженерите, създали отбранителните му укрепления (виж настоящия том, стр. 145, 222—223).

След разгрома на редовните френски армии и падането на Втората империя, когато завоевателните стремежи на Прусия се проявиха напълно, в центъра на вниманието си Енгелс поставя въпроса за засилването на националната отбрана на Франция, за създаване на нови войскови формирования и за организиране на партизанска борба против нашествениците. Съчувствувайки дълбоко на борбата на френския народ против пруските завоеватели, Енгелс подлага на критика правителството на националната отбрана и назначените от него военни ръководители, между които има доста генерали-бонапартисти, за неумението им да организират успешна съпротива срещу нахлулия враг, за капитулантските им стремежи, които се проявяват все по-ясно с нарастването на революционното движение. За виновник на неуспешния ход на отбраната на Париж, която имала пасивен характер, както и за другите неуспехи на френската армия след падането на империята, Енгелс смята военното командуване на Френската република, което не съумява да използва всички възможности и ресурси на Франция за създаване на боеспособни армии.

Макар че авантюристичната политика на управляващите класи поставя Франция пред национална катастрофа, Енгелс сочи, че и при тези условия френският народ трябва да продължи борбата, която ще се увенчае с успех, ако бъдат мобилизирани всички резерви и съпротивата срещу прусаците приеме истински народен, общонационален характер. Изразявайки позицията на Генералния съвет на Интернационала, който на този етап от войната призовава международния пролетариат да подкрепи съпротивата на френския народ срещу завоевателите, Енгелс предлага конкретен план за борба с прусаците, стратегия и тактика за новоформираните френски войски, като подчертава, че е необходимо техните действия да се съчетаят с действия на партизански отряди.

Отбелязвайки признаците на започналата партизанска борба, Енгелс сочи несъкрушимата мощ на истински народната съпротива. Изобличавайки пруското командуване за варварските му методи на водене на война, свирепото обстрелване с оръдия на Страсбург, изгарянето на френски села и други актове на без-

смислена жестокост, той с особено негодувание протестира против зверския начин, по който прусаците постъпват с френските партизани — франтирьорите. В „Бележки за войната“ Енгелс издига глас за признаване на партизаните правото на воюваща страна, за узаконяване на народната съпротива във формата на партизанска борба като начин за водене на война.

В „Бележки за войната“ Енгелс прави съществен принос в марксисткото учение за войните, за техните класови причини, цели и характер. Въз основа на примера на Френско-пруската война Маркс и Енгелс учеха пролетариата да различава националноосвободителните, отбранителните войни, целта на които е да се отблъсне чуждо нашествие, от грабителските, завоевателни войни. Голяма е заслугата на Енгелс, че поставя и разработва въпроса за националната съпротива във войните против чуждо нашествие, за народната война, за партизанското движение, за формите и методите за мобилизиране на народните сили в борбата срещу агресора.

Маркс и Енгелс следят внимателно създаващото се в хода на войната положение във Франция. Те обръщат вниманието на френския пролетариат върху необходимостта да използва всички възможности, създали се след падането на империята, за засилване на класовата организация на пролетариата.

Предвиждайки, че класовата борба във Франция неизбежно ще се изостря още и ще се създаде възможност за революционни действия на масите, Маркс и Енгелс предупреждават френския пролетариат, че при положение, че пруската армия се намира пред Париж, едно въстание би било обречено на неизбежно поражение. Но когато в отговор на опитите на правителството на Тиер да започне разоръжаване на парижките работници във френската столица избухва пролетарско въстание, Маркс и Енгелс го приветствуват възторжено. Както отбелязва В. И. Ленин, Маркс се отнася към парижката революция „като *участник* в масовата борба, която той преживявал с целия свойствен му жар и страст“ (В. И. Ленин. Съч., т. 12, стр. 97).

Маркс и Енгелс смятат защитата на Комуната като пръв интернационален дълг на работниците от всички страни и още от първите дни на революцията в Париж мобилизират чрез Интернационала всичките сили на международния пролетариат в подкрепа на комунарите. Великите вождове на международния пролетариат Маркс и Енгелс гледаха на Комуната като на духовна рожба на Интернационала, като практическо осъществяване на неговите принципи и съзираха в нейното създаване огромно завоевание на работническата класа. „Борбата на работническата кла-

са срещу капиталистическата класа и държавата, която представлява нейните интереси, навлезе благодарение на Парижката комуна в нова фаза — отбелязва Маркс в писмо до Л. Кугелман от 17 април 1871 г. — Както и да завършат пряко събитията този път, все пак е завоюван нов изходен пункт от световноисторическа важност.“

Във включените в този том речи, произнесени на заседанията на Генералния съвет, Маркс и Енгелс постоянно правят съобщения за развитието на героичната борба на комунарите против обединилите се версайци и пруските военни (виж стр. 621—622, 625—630). Маркс пише стотици писма до дейци на работническото движение в разни страни, в които им разяснява историческото значение на Комуната. Той използва всички възможности, за да установи връзки с обсадените в Париж комунари, да им окаже помощ. От самото възникване на Парижката комуна Маркс грижливо събира всички материали относно нейната дейност — съобщения и статии във вестниците, писма на свои съратници от Париж — и още по време на парижката революция работи над анализа и обобщаването на поуките от нея.

Главно място заема в тома едно от основните произведения на научния комунизъм — „Гражданската война във Франция“, в което Маркс въз основа на обобщаването на опита на Парижката комуна развива по-нататък учението за държавата, за революцията и диктатурата на пролетариата. Произведението на Маркс „Гражданската война във Франция“, написано непосредствено в периода на развитието на революционните събития в Париж, е имало формата на възвание на Генералния съвет към всички членове на Интернационала в Европа и Съединените американски щати и целта му е била да въоръжи работническата класа във всички страни с разбиране същността и значението на героичната борба на комунарите, да направи опита от тази борба достояние на целия пролетариат.

В „Гражданската война във Франция“ се съдържа гениален анализ на историческите условия, при които се роди Парижката комуна, показани са напълно нейният характер и същността на нейната дейност. С изключителна изобличителна сила рисува Маркс картината на враждебния на Комуната свят на буржоазна Франция, портретите на нейните идеолози и политици, опетнили се с национална измяна, с позорно споразумение с външния враг, с дивите оргии на кървавата разправа с работническата класа. Маркс показва колко струва „патриотизмът“ на буржоата, подчертавайки, че шовинистическата идеология на контрареволюционната буржоазия винаги се допълва с лакейство пред завоевате-

лите и готовност за съюзяване с тях в името на задушаването на революционното движение на трудещите се. Маркс достига истински върхове на реалистичното майсторство при изобразяване на главатарите на версайското контрареволюционно правителство — Тиер, Фавър, Пикар, Дюфор и другите вдъхновители на свирепите репресии, тези „жадни за кръв вардачи на „реда““, които унищожиха цвета на френския пролетариат. Написаното с могъщото перо на велик пролетарски писател възвание „Гражданската война във Франция“ навеки прикова на позорния стълб палачите на Парижката комуна.

„Гражданската война във Франция“ е образец на произведение, в което революционният патос се съчетава с най-точен и дълбок научен анализ.

Изучаването на опита на Парижката комуна потвърждава за Маркс правилността на извода, който той прави за пръв път в произведението си „Осемнадесети брюмер на Луи Бонапарт“, че пролетариатът трябва да разруши буржоазната държавна машина. Този извод, както отбелязва Ленин, е „главното, основното в учението на марксизма за държавата“ (В. И. Ленин. Съч., т. 25, стр. 429). Развивайки по-нататък този извод в „Гражданската война във Франция“, разглеждайки характерните черти на експлоататорската буржоазна държава като „обществена сила, организирана за социално поробване“ и „машина за класово господство“, Маркс идва до заключението, че парижките пролетарии можаха да вземат властта в ръцете си само като тръгнаха по пътя на унищожаването на потисническата държавна машина, че „работническата класа не може просто да завладее готовата държавна машина и да я пусне в действие за собствените си цели“ (виж настоящия том, стр. 338, както и 337).

В произведенията на Маркс и Енгелс, написани преди Парижката комуна, когато още не са съществували в историята примери на опит за създаване на пролетарска държава, още не намираме отговор на въпроса с какво трябва да замени пролетариатът разбитата от революцията държавна машина. Опитът на Парижката комуна позволи на Маркс да направи нов принос в революционното учение, да го обогати с конкретния извод относно това, каква трябва да бъде държавната форма на диктатурата на пролетариата, отговаряща на нейното класово съдържание и на историческата ѝ мисия — да бъде средство за построяване на новото общество. „У Маркс няма нито капка утопизъм в смисъл на съчиняване, измисляне на „новото“ общество — пише В. И. Ленин относно Марксовия анализ на опита на Парижката комуна. — Не, той изучава като естественоисторически процес *раждането* на

новото общество *от* старото, преходните форми от второто към първото. Той взема фактическия опит на масовото пролетарско движение и се старае да извлече от него практически поуки" (В. И. Ленин. Съч., т. 25, стр. 449).

В Парижката комуна, въпреки краткия период на нейното съществуване, Маркс открива в първоначалната им, едва зараждаща се, но вече достатъчно ясна форма чертите на държавата от нов исторически тип — диктатурата на пролетариата. Като разкрива класовата природа на Комуната и същността на нейната държавна форма, Маркс пише, че „тя беше всъщност правителство на работническата класа, резултат от борбата на производителната срещу присвояващата класа; тя беше най-после откритата политическа форма, при която можеше да се осъществи икономическото освобождение на труда" (виж настоящия том, стр. 344). Този извод на Маркс за новия тип държава — типа на Парижката комуна — като държавна форма на пролетарската диктатура представлява главното съдържание на новия принос, който той направи в революционната теория с написването на „Гражданската война във Франция".

Маркс отделя особено внимание на разглеждането на класовия характер и организационните принципи на пролетарската власт в Парижката комуна. Маркс подчертава важната роля, която изиграва в изграждането на новата държава такава мярка като премахването на полицията и на старата постоянна армия, които са били оръдие на потисническата държава, и създаването на пролетарска армия — национална гвардия, главната маса на която са представлявали работниците. Той се спира на такива характерни черти на Комуната като изборността, отговорността и сменяемостта на всички нейни длъжностни лица, заменяването на предишния съд, който служеше на интересите на експлоататорите, с изборни съдии, които са длъжностни лица на Комуната. Маркс отбелязва социалните мероприятия на Комуната в интерес на работническата класа и на широките трудещи се маси, първите ѝ крачки в експроприирането на едрата капиталистическа собственост върху средствата за производство. Той сочи предприетите от Комуната мерки за унищожаване средството за духовно потисничество — отделянето на църквата от държавата и експроприирането на имуществата на църквата, използвани за експлоататорски цели.

Противопоставяйки Парижката комуна на потисническата държава, Маркс дава класическа характеристика на буржоазния парламентаризъм. Той не само го подлага на съкрушителна критика, която се съдържа и в по-ранни произведения на основоположниците на марксизма, но показва и неприемливостта на бур-

жоазната парламентарна република като форма на организация на пролетарската държавна власт. Показвайки огромните предимства, които има за работническата класа държавата от типа на Комуната пред парламентарната република, Маркс подчертава, че Комуната беше „не парламентарна, а работеща корпорация, едновременно изпълнителна и законодателна“ (виж настоящия том, стр. 340). Той отбелязва, че само такава организация на властта може да осигури осъществяването на онези революционни задачи по преобразуването на обществото, които се поставят пред пролетарската диктатура.

Придавайки огромно значение на тези изводи на Маркс, В. И. Ленин отбелязва: „Комуната заменя продажния и прогнил парламентаризъм на буржоазното общество с учреждения, в които свободата на мнението и на обсъждането не се изражда в измама, тъй като парламентаристите трябва сами да работят, сами да изпълняват своите закони, сами да проверяват какво излиза на практика, сами да отговарят непосредствено пред своите избиратели“ (Съч., т. 25, стр. 448).

В „Гражданската война във Франция“ Маркс продължава да изследва и разработва въпроса за съюзниците на пролетариата в революцията. Показвайки с примера на Парижката комуна, че политиката на пролетарската държава отговаря напълно на интересите на трудовото селячество, Маркс изказва твърдото убеждение, че ако не съществуваше бариерата, издигната от версайците между Париж и провинцията, френските селяни без съмнение щяха да застанат на страната на Комуната, политиката на която отговаряше на техните насъщни жизнени интереси.

В произведението на Маркс се съдържат важни изводи по въпроса за държавната централизация в условията на пролетарския строй. Подчертавайки изключителната важност на функциите на централното правителство при диктатурата на пролетариата, Маркс решително отхвърля опитите да се представи борбата на Комуната против потисническата държава като проява на децентрализаторски, сепаратистки тенденции. Той сочи, че установяването на комунален строй в цяла Франция би означавало заменяване на фиктивното единство на страната, осъществявано чрез експлоататорската държавна машина, с действителното единство на нацията (виж настоящия том, стр. 342—343).

С непоклатима вяра в революционните сили на народните маси, с дълбоко възхищение от героизма на работническата класа са проникнати страниците от „Гражданската война във Франция“, посветени на дейността на Комуната. Противопоставяйки на стария Версай — „сборището от вампири на всички отживели

режими" — Париж на Комуната, Маркс сочи огромната преобразяваща сила на пролетарската революция, изменила облика на френската столица. „Гражданската война във Франция" звучи като химн за парижката работническа класа, която направи първите крачки към създаването на пролетарска държава. „Работейки, мислейки, борейки се, проливайки кръвта си, но сияейки с вдъхновеното съзнание за своята историческа инициатива, Париж почти забравяше людоедите пред своите стени, отдал се с ентусиазъм на изграждането на новото общество!" (виж настоящия том, стр. 351).

Наред с „Гражданската война във Франция" в тома са включени предварителните варианти на това произведение — първата и втората чернови на „Гражданската война във Франция". Тези варианти представляват доста голяма теоретическа ценност: те съдържат материали, които допълват и разясняват „Гражданската война във Франция". Стремейки се да направи окончателния текст на своето произведение по-кратък, за да му даде форма на възвание, Маркс излага съкратено, а на някои места и изпуща в него редица текстове от предварителните варианти.

Макар отделни фрагменти на вариантите да представляват конспективни бележки, значителна част от тях имат завършена литературна форма, притежаваща същата изразителност и яркост на езика като „Гражданската война във Франция". Първият и вторият проекти на „Гражданската война във Франция", в които Маркс е обработил огромен фактически материал за дейността на Парижката комуна, свидетелствуват за колосалната работа, извършена от Маркс, за изключителната научна добросъвестност, с която той изследва революционното творчество на комунарите.

Предварителните варианти съдържат в по-развит вид, отколкото в съответните места на „Гражданската война във Франция" мисли за социално-икономическите мероприятия на Парижката комуна, характеристика на революционното движение през периода, който предшествува Комуната, по-подробно се разглежда въпросът за държавната централизация и за политиката на Комуната по отношение на селяните и на градската дребна буржоазия. Показвайки огромното историческо значение на Парижката комуна, Маркс дава точна и строго реалистична оценка на всичките ѝ действия, лишена от каквато и да било идеализация. В предварителните варианти Маркс прави обстоен критически анализ на грешките, извършени от революционното правителство на Париж и ускорили поражението на Комуната; той изисква да се извлекат поуки от тези грешки за по-нататъшната революционна борба на пролетариата.

Критикувайки комунарите за безгрижието им и за недостатъчната им твърдост по отношение на контрареволюционерите, Маркс изтъква, че пролетарската власт трябва да бъде организирана и силна и да има необходимите средства за справяне с контрареволюцията. Предупреждавайки, че и след като работническата класа установи властта си в национален мащаб, тя ще бъде застрашена от „откъслечни бунтове на робовладелците", Маркс подчертава, че трябва да се укрепва с всички сили пролетарската държава. В такъв случай, казва той, посегателствата на реакционните сили ще бъдат обречени на провал; те само биха ускорили движението, слагайки меч в ръцете на Социалната Революция" (виж настоящия том, стр. 553).

Ценно допълнение към „Гражданската война във Франция" са съдържащите се в черновите в по-развит вид мисли относно необходимостта пролетариатът да разруши експлоататорската държавна машина. Изключително важна е формулираната от Маркс в първия вариант мисъл за класовата борба в периода на пролетарската диктатура. Маркс изтъква, че „Комуната не отстранява класовата борба, чрез която работническата класа се стреми да премахне всички класи и следователно всякакво класово господство", но „създава рационална обстановка, в която тази класова борба може да преминава през различните си фази по най-рационален и хуманен начин" (виж пак там). Развивайки тази мисъл, Маркс прави гениални бележки за същността на гигантската икономическа и политическа работа, която пролетарската диктатура има да извърши при осъществяването на прехода от капиталистическото общество към социалистическото. Той отбелязва, че „заменяването на икономическите условия, създаващи робство на труда, с условия за свободен и асоцииран труд, може да бъде само прогресивно дело на времето. ... че тези условия изискват не само изменение на разпределението, но и нова организация на производството или по-точно изискват избавяне (освобождаване) на обществените форми на производство при съществуващия организиран труд (породен от съвременната промишленост) от веригите на робството, от сегашния им класов характер, и хармонична национална и интернационална координация на обществените форми на производство" (виж пак там). Маркс подчертава понататък, че комуналната организация, т. е. пролетарската държава от типа на Парижката комуна, дава възможност веднага да се направят огромни крачки в изграждането на новото общество. В това извънредно богато с мисли теоретическо обобщение Маркс създава вече редица елементи на учението за преходния период от капитализма към социализма и за диктатурата на пролетариа-

та като държава на този период, което учение той изложи в 1875 г. в произведението си „Критика на Готската програма“.

Гениалните изводи на Маркс за Парижката комуна като първообраз на пролетарската държава бяха всестранно използвани от Ленин, който в новите условия на епохата на империализма разви по-нататък марксистката теория за държавата и за пролетарската диктатура, като откри съветската форма на пролетарската държава и създаде стройно и цялостно учение за републиката на Съветите като държавна форма на пролетарската диктатура. В. И. Ленин защити тезата на Маркс за необходимостта да се разруши потисническата държавна машина и да се замени с държава от типа на Парижката комуна срещу опитите на опортюнистите и ревизионистите от II Интернационал да изопачат, фалшифицират и просто да премълчат тези мисли. В произведението си „Държавата и революцията“ Ленин посочи, че тези мисли не случайно са били подлагани на специални атаки от страна на опортюнистите и ревизионистите, тъй като те представляват същината на Марксовото революционно учение за държавата. Показателно за отношението на опортюнистическите лидери на II Интернационал към това учение и по-специално към труда на Маркс „Гражданската война във Франция“ е и обстоятелството, че германските десни социалдемократи, в ръцете на които дълго време се намираха ръкописите на предварителните варианти на този труд, не взеха никакви мерки за тяхното публикуване.

След поражението на Парижката комуна правителствата на европейските държави организират общ поход против Интернационала и работническите организации. Във всички страни се засилват полицейските преследвания срещу секциите на международната работническа асоциация. Реакционният печат се старае да очерни Интернационала и да подкопае влиянието на учението на Маркс и Енгелс върху трудещите се, като публикува всевъзможни фалшификати и разпространява лъжливи измислици. В условията на настъпление на реакцията Маркс и Енгелс учат пролетариата да разобличава ходовете на реакционерите, да продължава борбата за сплотяване и укрепване на пролетарската организация, да привлича на страната на Интернационала нови отряди трудещи се.

Редица поместени в тома документи на Маркс и Енгелс показват упоритата им работа по ръководене дейността на секциите на Интернационала в различните страни. Продължавайки да насочват работата на Генералния съвет, Маркс и Енгелс отделят много време за оказване помощ на новосъздадените секции на Интернационала в Италия, Испания и други страни, за установя-

ване на тесни връзки между секциите и Генералния съвет, за организиране на пролетарска взаимопомощ (виж настоящия том, стр. 306, 471—474 и сл.).

Поместените в настоящия том многобройни декларации в различни вестници, написани от Маркс и Енгелс и обикновено печатани като официални документи на Генералния съвет („Декларация на Генералния съвет по повод окръжното на Жул Фавър“, „Декларация на Генералния съвет пред редакцията на вестник „Times“, заявления на Маркс, изпратени до вестниците „De Werker“, „Public Opinion“, „Gaulois“, „Verite“ и т. н.), свидетелствуват за упоритата борба, която Маркс и Енгелс водят против кампанията на буржоазния печат срещу Интернационала, против опитите на враговете на работническата класа да изопачат принципите и целите на интернационалното работническо сдружение и да подкопаят неговия авторитет сред трудещите се. В редица декларации и писма до редакциите на различни вестници Маркс и Енгелс убедително разобличават лъжите и фалшификациите, към които прибягва буржоазният печат в борбата си срещу работническото движение. На разкриването на коварната, провокационна роля на буржоазната дипломация през периода на Парижката комуна е посветено написаното от Маркс възвание „Г-н Уошбърн, американският посланик в Париж“ (виж настоящия том, стр. 387—390). В този документ се смъква маската от дипломатическия представител на капиталистическата американска „демокрация“, разобличават се неговите долни машинации против Комуната.

Към произведенията, насочени против враговете на работническото движение, спадат написаният от Маркс и Енгелс проект за статията „За Карл Блинд“ и статията на Енгелс „Още веднаж „г-н Фогт““. В тези статии продължава започнатата от Маркс и Енгелс още през 40-те години борба против дребнобуржоазните вулгарни демократи, които пригласяли на буржоазията и понякога като Карл Фогт били преки агенти на реакционните кръгове.

В Енгелсовата статия „Речта на Мацини против Интернационала“ и в речта на Енгелс на заседанията на Генералния съвет (виж настоящия том, стр. 393—395, 639—640) се подлага на критика италианският буржоазен демократ Мацини, който се опитвал с нападки срещу Комуната и Интернационала да попречи на разпространението на революционните идеи на Маркс и Енгелс сред работническото движение в Италия.

Парижката комуна, която е преломен момент в историята на Интернационала, ускорява разграничението между истински революционното пролетарско направление и сектантско-реформистките

течения в работническото движение. Комуната показа пълната несъстоятелност на сектантските догми и с най-голяма очевидност разкри антипролетарската природа на реформизма и анархизма. Парижката комуна, която послужи като пробен камък за верността към революционното дело на пролетариата, принуди десноопортюнистическите елементи да преминат открито в лагера на буржоазията.

Маркс и Енгелс в произведенията си от този период бичуват безпощадно разните видове ренегати и предатели на работническото движение. В написаните от Енгелс декларации на Генералния съвет по повод писмото на Хоулиоук и писмата на Хоулиоук и Люкрафт (виж настоящия том, стр. 376—377, 381—382) се разобличава позицията на опортюнистическите лидери на трейдюнионите Оджер и Люкрафт, които, споделяйки страха на господствуващите класи от пролетарската революция в Париж, открито застанали на страната на буржоазията. Свидетелство за неотклонната борба на Маркс и Енгелс за чистотата на редовете на пролетарската организация е и поместената в тома резолюция за изключването на десния прудонист Толен (виж настоящия том, стр. 307) от Международната работническа асоциация, защото предал делото на работническата класа, като предпочел депутатско място във Версайското събрание пред участие в дейността на Парижката комуна.

Едно от главните места в тома заемат документите за състоялата се от 17 до 23 септември 1821 година Лондонска конференция на международната работническа асоциация, която е влязла в историята на марксизма и Международното работническо движение като много важен етап на борбата на Маркс и на Енгелс за сплотяване и организиране силите на международния пролетариат.

Цялата подготовка на Лондонската конференция и нейната работа минават под непосредственото ръководство на Маркс и Енгелс, които написват включените в настоящия том предварителни проекти за редица резолюции (виж настоящия том, стр. 411 — 412), изработват програмата за работата на конференцията, определят главните ѝ задачи и насочват обсъждането на основните въпроси. В речта си при откриването на конференцията Маркс казва, че на нея ѝ предстои да вземе мерки за понататъшното организационно укрепване на Интернационала, необходимо в условията на настъпление на буржоазната контрареволюция срещу работническата класа, и да попречи на посегателствата на бакунистите върху единството на Международната работническа асоциация (виж настоящия том, стр. 643).

От начало до край Лондонската конференция минава под знака на борбата на Маркс и Енгелс против бакунизма, който през този период играе ролята на главен враг на марксизма в работническото движение и представлява ударна сила на всички претърпели провал и разгромени дребнобуржоазни течения, остатъците от които продължавали атаките си срещу Генералния съвет. Типични представители на дребнобуржоазното анархистично бунтарство, бакунистите, които имали значително влияние в редица романски страни (Испания, Италия, Романска Швейцария), засилват след Парижката комуна нападките си срещу идейните и организационни основи на Интернационала и развиват разколническа дейност в неговите редове.

Във включената в настоящия том реч на Маркс за дейността на бакунисткия Алианс на социалистическата демокрация, произнесена на заседанието на комисията на Лондонската конференция, се съобщава за мерките, които Генералният съвет взел, за да пресече дезорганизаторската дейност на Алианса, чиито ръководители и след като заявяват, че го разтурват, в действителност запазват вътре в Интернационала тази тайна бакунистка организация. Като не се решават открито да излязат на Лондонската конференция против Генералния съвет, бакунистите се опитват да я обявят за „некомпетентна“ да разглежда въпроса за предизвиканото от тях разцепление в секциите на Романската федерация на Интернационалното работническо сдружение. В доклада си и в написаните от него резолюции Маркс отхвърля тези опити на бакунистите и подчертава, че приетата от Лондонската конференция резолюция за забрана да се създават в Интернационала сепаратични сектантски групи се отнасят непосредствено и до бакунисткия Алианс (виж настоящия том, стр. 429).

В речите на Маркс и Енгелс на Лондонската конференция централно място заема въпросът за пролетарската партия, против създаването на която фактически се обявявали бакунистите, за политическата борба на работническата класа и за нейните форми и тактика. Още в 40-те години на XIX в. Маркс и Енгелс обосновават идеята, че пролетариатът трябва да има самостоятелна политическа партия. Но в повечето европейски страни условия за практическото осъществяване на тази задача назряват по-късно, в резултат на цялата дейност на Маркс и Енгелс и на ръководената от тях Международна работническа асоциация, чиято цел била, както посочва Маркс в писмо до Болте от 23 ноември 1871 г., „да замени социалистическите и полусоциалистически секти с действителна организация на работническата класа за борба“. Опитът на Парижката комуна, грешките и слабите страни

на която бяха обусловени преди всичко от това, че френските работници нямаха боен авангард — истинска пролетарска партия, успешната дейност на основаната в 1869 г. немска Социалдемократическа работническа партия потвърдиха на практика правилността на казаното от Маркс и Енгелс относно това, че в борбата за освобождението си пролетариатът може да постигне успех само под ръководството на пролетарската партия.

При тези условия Маркс и Енгелс смятат за необходимо да постигнат Лондонската конференция да признае за основен принцип на основното пролетарско движение необходимостта от създаване на самостоятелни, независими от буржоазните влияния работнически партии. Задачата за създаване на такива партии Маркс и Енгелс формулират в написания от тях текст на резолюцията за политическото действие на работническата класа, която е един от най-важните документи на марксизма (виж настоящия том, стр. 426 — 427). Приемането на тази резолюция, основната част от която бива включена на Хагския конгрес в Общия устав на Интернационала, представлява голяма победа на марксизма в работническото движение, тъй като един от програмните принципи на научния комунизъм бива приет като ръководен принцип на международната пролетарска организация. Резолюцията на Лондонската конференция, която предвиждала създаването на самостоятелни политически партии на пролетариата, нанесла удар на сектантите. Тази резолюция отразява обективните потребности на работническото движение и предопределя насоката на по-нататъшното му развитие, което през настъпилата след 1871 г. епоха тръгва по пътя на образуването на масови политически партии на пролетариата във всяка капиталистическа страна.

Ярък документ, който свидетелствува за неотклонната борба на пролетарските вождове за политическото възпитание на пролетариата, са речите на Маркс и Енгелс относно политическото действие на работническата класа. „... Революцията е върховен акт на политиката — изтъква Енгелс в речта си, стигнала до нас в негов собственоръчен запис, — който се стреми към нея, трябва да признава и средствата, политическите действия, които подготвят революцията, които възпитават работниците за революцията и без които работниците на другия ден след сражението ще бъдат измамени от хора като Фавър и Пиа. А политиката, за която става дума, трябва да бъде работническа политика; работническата партия не бива да се мъкне в опашката на една или друга буржоазна партия, а трябва да се конституира като независима партия със собствена цел, със собствена политика“ (виж настоящия том, стр. 421—422).

В речта на Маркс и Енгелс на Лондонската конференция от 21 септември 1871 г. се съдържат много важни мисли за тактиката на революционната борба на пролетариата и за формите на дейност на пролетарската партия. „Ние трябва да заявим на правителствата: знаем, че вие сте въоръжена сила, насочена против пролетариите — казва Маркс, — ние ще действуваме против вас мирно там, където това се окаже възможно за нас, и с оръжие — когато стане необходимо" (виж настоящия том, стр. 649—650). Маркс отбелязва необходимостта от използване на буржоазните парламенти като трибуна за пролетарска агитация, изисква да умеем да използваме всички възможности, съществуващи в буржоазно-демократичните страни, свободата на печата, на събранията и на сдружаването, за да работим за политическото възпитание на пролетариата.

В изказванията си на Лондонската конференция Маркс и Енгелс сочат, че пролетарската партия трябва да бъде еднакво чужда както на заговорническата авантюристична тактика, така и на свеждането на пролетарската борба до опортюнистическо приспособленчество и реформистка дейност.

В печатаните протоколни записи на речите на Маркс за трейдюнноните се критикува рязко английският трейдюнионизъм — неговата цехова ограниченост и затвореност, откъсването на така наречените стари трейдюниони, обединяващи само аристократическите върхове на работническата класа, от нейната маса. Същевременно Маркс предупреждава против сектантското игнориране на трейдюнионите и поставя задачата да се превърнат професионалните съюзи в мощни центрове на борба за интересите на пролетариата чрез засилване връзките им с Интернационалното работническо сдружение. Маркс придава огромно значение на онези професионални обединения, които са били свързани с масите, и учи да се издигат те от низшите форми на класова борба за непосредствените икономически интереси на работниците до активно участие в борбата за политическо господство на пролетариата.

Включените в настоящия том резолюции на Лондонската конференция са написани главно от Маркс и Енгелс, резолюциите, внесени от други делегати, в много случаи са се основавали на мислите, изказани в речите и изказванията на Маркс и Енгелс; тяхна е и окончателната редакция на текста на резолюциите, която Лондонската конференция възлага на Генералния съвет.

Резолюциите на Лондонската конференция по организационните въпроси са насочени против сектантството и имат за цел да засилят вътрешната сплотеност и дисциплина в редовете на Интер-

национала, да осигурят ръководната роля на централния му орган — Генералния съвет, да постигнат съчетаването на необходимата централизация на ръководството с развиване инициативата на отделните секции и федерации. Тези резолюции съдържат дълбоки идеи относно демократическия централизъм като организационен принцип на пролетарската партия, всестранно развити по-късно в трудовете на Ленин.

Голямо значение има написаната от Маркс и приета от Лондонската конференция резолюция по селския въпрос. Основавайки се на извода, че селяните трябва да изиграят ролята на съюзник на работническата класа в пролетарската революция, Маркс предлага да се развие революционна пропаганда сред селяните, да се изработят конкретни мерки за привличане на селяните на страната на пролетариата (виж настоящия том, стр. 425 — 426).

Във връзка със задачата да се укрепи и развие класовата политическа организация на пролетариата Маркс и Енгелс поставят на конференцията въпроса за ново автентично издание на Общия устав и Организационния регламент на Международната работническа асоциация. Подготвеното от Маркс и Енгелс ново издание на устава и регламента, в основата на който лежал написаният от Маркс текст на временния устав от 1864 г., включвало измененията и допълненията на устава и регламента, внесени от конгресите на Интернационала. По този начин за пръв път били обединени в един документ всички приети резолюции и решения, отразяващи развитието на организационните принципи на Интернационала. С подготвянето на това издание на английски, немски и френски език Маркс и Енгелс слагат край на опитите на десните прудонисти, както и на бакунистите да използват за своята пропаганда издаденото от прудонистите изопачено издание на устава, в което били извратени изключително важните принципи за ролята на политическата борба за освобождението на работническата класа.

Редица включени в тома произведения отразяват борбата на Маркс и Енгелс против бакунизма след Лондонската конференция, когато бакунистите открито се обявяват против нейните решения. В така нареченото сонвилиерско окръжно, прието през ноември 1871 г. на конгреса на бакунистите от Юрската федерация в Швейцария и изпратено до всички секции на Интернационала, намерили пълен израз проповядваните от бакунистите сектантски анархистични догми, тяхното отричане на идеята за пролетарската диктатура и за необходимостта от създаване на пролетарска партия. В сонвилиерското окръжно бакунистите направили нов опит да подкопаят организационните основи на Интернационалното ра-

ботническо сдружение: те приканвали към отменяване на всяка дисциплина, към създаване на „свободна федерация на автономни секции“ и свеждане Генералния съвет до ролята на „обикновено статистическо и кореспондентско бюро“. Сонвилиерското окръжно на бакунистите, издадено в периода на ожесточени преследвания срещу Интернационала, се посреща възторжено от реакционния печат. Маркс и Енгелс, които смятат, че дезорганизаторската разколническа дейност на бакунистите и тяхната пропаганда е сериозна пречка за по-нататъшното укрепване на пролетарската класова организация и за създаване на самостоятелни политически партии на работническата класа, поставят пред Интернационала задачата бакунизмът да бъде напълно разобличен и разгромен в работническото движение.

В статията си „Конгресът в Сонвилие и Интернационалът“ Енгелс изтъква, че разколническата тактика на бакунистите, тяхната проповед за въздържане от политика, утопичните им сектантски доктрини за създаване на международна работническа организация като „първообраз на бъдещото общество“ нанасят огромна вреда на движението на работническата класа. Както отбелязва Енгелс, бакунистките догми са насочени към лишаване на пролетариата от главното му оръжие за борба — организация. На тези догми Енгелс противопоставя пролетарските организационни принципи, осъществяването на които осигурява сплотяване и общи действия на работническата класа.

Борбата на Маркс и Енгелс за укрепване на пролетарската организация в периода на Интернационала и на Парижката комуна, водена в условия на настъпление срещу Интернационала от страна на капиталистическата реакция и на вътрешните врагове — бакунистите и представителите на другите сектантски и реформистки течения, — въоръжи международния пролетариат с неоценим опит. Формулираните от Маркс и Енгелс основни мисли за пролетарската партия и принципи на пролетарската партийност бяха използвани от В. И. Ленин за създаване на стройно учение за пролетарската партия като челен отряд на работническата класа, като ръководна и направляваща сила в борбата му за пролетарска революция и за комунистическо преустройство на обществото.

*

*   *

В настоящия том са включени 26 произведения, които не влизат в първото издание на съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс. Между тях са първият и вторият чернови варианти на „Граждан-

ската война във Франция" (включват се в раздела „Из ръкописното наследство"), черновата на статията на Маркс и Енгелс „За Карл Блинд", статията на Енгелс „Речта на Мацини против Интернационала", писмо на Маркс до редактора на вестник „Sun" Дан, редица бележки във вестниците, документи на Интернационала, записи на речи и т. н. От произведенията, включени за пръв път, 11 за пръв път се печатат изцяло на руски език, а 4 произведения изобщо се публикуват за пръв път.

В „Приложенията" влизат протоколните записи на речи на Маркс и Енгелс на заседанията на Генералния съвет, изложението на някои от тези речи във вестникарски информации, записи на речи на Маркс, произнесени на Лондонската конференция на Интернационала. Поради несъвършенството и откъслечността на тези записи и информации, тези документи не бяха включени в основния текст на тома. Речите на Маркс и Енгелс на Лондонската конференция, които са стигнали до нас в запис на Енгелс, се включват в основния текст. В раздела „Приложение" е включен също така записът на една беседа на Маркс и Енгелс с кореспондента на нюйоркския вестник „World", писмо на дъщерята на Маркс Жени до редакцията на седмичника „Woodhull and Claflin's" Weeckly", резолюцията на Генералния съвет от 5 ноември 1871 г., написана с участието на Маркс. Всички тези документи дават допълнителен материал, който показва дейността на Маркс и Енгелс като ръководители на Интернационала.

При работата на текстовете на включените в тома произведения и документи са използвани различни запазили се печатни и ръкописни варианти и оригинални и преводни издания от времето, когато Маркс и Енгелс са били още живи; най-важните различия в текстовете са отбелязани в забележки под линия. Печатните грешки и грешките на перото, допуснати в собствените, географските имена, датите и пр., са поправени въз основа на фактическа проверка. Заглавията на статиите са дадени по оригиналите. В случаите, когато в оригинала липсва заглавие, и то е дадено от Института по марксизъм-ленинизъм, пред заглавието стои звездичка.

Институт по марксизъм-ленинизъм
при ЦК на КПСС

К. МАРКС
Ф. ЕНГЕЛС

ЮЛИ 1870 — ФЕВРУАРИ 1872

THE GENERAL COUNCIL

OF THE

International Workingmen's Association

ON THE WAR.

TO THE MEMBERS OF THE INTERNATIONAL WORKING-MEN'S ASSOCIATION

IN EUROPE AND THE UNITED STATES.

In the inaugural Address of the INTERNATIONAL WORKINGMEN'S ASSOCIATION, of November, 1864, we said:—"If the emancipation of the working classes requires their fraternal concurrence, how are they to fulfil that great mission with a foreign policy in pursuit of criminal designs, playing upon national prejudices and squandering in piratical wars the people's blood and treasure?" We defined the foreign policy aimed at by the International in these words:—"Vindicate the simple laws of morals and justice, which ought to govern the relations of private individuals, as the laws paramount of the intercourse of nations."

No wonder that Louis Bonaparte, who usurped his power by exploiting the war of classes in France, and perpetuated it by periodical wars abroad, should from the first have treated the International as a dangerous foe. On the eve of the plebiscite he ordered a raid on the members of the Administrative Committees of the International Workingmen's Association throughout France, at Paris, Lyons, Rouen, Marseilles, Brest, &c., on the pretext that the International was a secret society dabbling in a complot for his assassination, a pretext soon after exposed in its full absurdity by his own judges. What was the real crime of the French branches of the International? They told the French people publicly and emphatically that voting the plebiscite was voting despotism at home and war abroad. It has been, in fact, their work that in all the great towns, in all the industrial centres of France, the working class rose like one man to reject the plebiscite. Unfortunately the balance was turned by the heavy ignorance of the rural districts. The Stock Exchanges, the Cabinets, the ruling classes and the press of Europe celebrated the plebiscite as a signal victory of the French Emperor over the French working class; and it was the signal for the assassination, not of an individual, but of nations.

The war plot of July, 1870, is but an amended edition of the *coup d'etat* of December, 1851. At first view the thing seemed so absurd that France would not believe in its real good earnest. It rather believed the deputy denouncing the ministerial war talk as a mere stock jobbing trick. When, on July 15th, war was at last offici-

Първата страница на възванието
на Генералния съвет на Международната работническа асоциация
за френско-пруската война от 23 юли 1870 г.

К. МАРКС

ПЪРВО ВЪЗВАНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ ЗА ФРЕНСКО-ПРУСКАТА ВОЙНА[1]

ДО ЧЛЕНОВЕТЕ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ В ЕВРОПА И СЪЕДИНЕНИТЕ ЩАТИ

В „Учредителен манифест на **Международната работническа асоциация**" от ноември 1864 г. ние казахме: „Ако освобождението на работническата класа изисква братско обединение и сътрудничество на работниците, как могат те да изпълнят тази велика задача при една външна политика, която има престъпни цели, спекулира с националните предразсъдъци и в грабителски войни пролива кръвта и прахосва богатството на народа?" И ние характеризирахме външната политика, която преследва Интернационалът, със следните думи: „Простите закони на нравствеността и справедливостта, които трябва да регулират отношенията между частните лица, да станат висши закони и в отношенията между народите".[2]

Не е чудно, че Луи Бонапарт, който заграби властта, като използва класовата борба във Франция, и продължи това свое господство чрез редица външни войни, от самото начало гледаше на Интернационала като на опасен враг. В навечерието на плебисцита той предприема поход срещу членовете на ръководните комитети на Международното работническо дружество в Париж, Лион, Руан, Марсилия, Брест — с една дума, в цяла Франция — под предлог, че Интернационалът бил тайно общество и кроял заговор за неговото убийство; абсурдността на тази измислица беше скоро разкрита от собствените му съдии.[3] В какво се състоеше действителното престъпление на френските секции на Интернационала? В това, че те високо заявиха на френския народ: да участвува в плебисцита — би значило да гласува за деспотизма вътре в страната и за външна война. И наистина тяхно дело бе-

ше, че във всички големи градове, във всички индустриални центрове на Франция работническата класа се вдигна като един човек, за да отхвърли плебисцита. За нещастие нейните гласове бяха надделени от дълбокото невежество на селските окръзи. Борсите, правителствата, господствуващите класи и печатът на почти цяла Европа приветствуваха плебисцита като блестяща победа на френския император над френската работническа класа; в действителност това беше сигнал за убийството не на една отделна личност, а на цели народи.

Военният заговор от юли 1870 г. е само подобрено издание на държавния преврат от декември 1851 г.[4] На пръв поглед работата изглеждаше толкова безсмислена, че Франция не искаше да повярва в сериозността на слуховете за война. Тя по-скоро вярваше на депутата*, който виждаше във войнствените речи на министрите проста борсова маневра. Когато на 15 юли на Законодателния корпус беше най-после официално съобщено за войната, цялата опозиция отказа да гласува предварителните кредити; дори Тиер заклейми войната като „отвратителна"; всички независими парижки вестници я осъдиха, а провинциалният печат, за учудване, се съгласи с тях почти без възражение.

През това време парижките членове на Интернационала отново се заловиха за работа. В „Réveil"[5] от 12 юли те публикуваха своя манифест „До работниците от всички нации", в който се казва:

„Политическото честолюбие отново заплашва световния мир под предлог за европейско равновесие и за защита на националната чест. Френски, германски и испански работници! Да съединим нашите гласове в един общ вик на възмущение от войната! ... Война заради един въпрос за надмощие или заради една династия не може да бъде в очите на работниците нищо друго освен престъпно безумие. Ние, които искаме мир, работа и свобода, високо протестираме срещу войнствените призиви на онези, които се откупват от „кървавия данък" и виждат в общественото нещастие само източник на нови спекулации! ... Братя в Германия! Нашето разединение би имало за последица само пълното възтържествуване на деспотизма от двете страни на Рейн... Работници от всички страни! Какъвто и да бъде в момента резултатът от нашите общи усилия, ние, членовете на Международната работническа асоциация, за които не съществуват държавни граници, ви изпращаме като залог на неразривна солидарност добрите пожелания и поздравите на френските работници."

Този манифест на нашите парижки секции беше последван от многобройни френски възвания, от които тук можем да цитираме само едно: декларацията на секцията в Ньои-сюр-Сен, публикувана в „Marseillaise"[6] от 22 юли:

---

* Жул Фавър. *Ред.*

„Справедлива ли е тази война? Не! Национална ли е тази война? Не! Тя е изключително династическа. В името на справедливостта, демокрацията и истинските интереси на Франция ние напълно и енергично се присъединяваме към протестите на Интернационала против войната."

Тези протести изразяваха истинските чувства на френските работници, както едно характерно събитие наскоро ясно доказа това. Когато *бандата от 10 декември* — организирана първоначално през време на президентството на Луи Бонапарт — беше пусната из улиците, преоблечена в работнически дрехи, за да разпалва с индианските войнствени танци военната треска[7] — тогава истинските работници от предградията отговориха с такива внушителни демонстрации за мир, че полицейският префект Пиетри счете за разумно да сложи веднага край на всякакви по-нататъшни улични демонстрации под предлог, че предаините парижани достатъчно проявили своя дълго сдържан патриотизъм и преливащ военен ентусиазъм.

Както и да протече войната на Луи Бонапарт с Прусия, в Париж вече удари погребалната камбана на Втората империя. Тя ще свърши така, както започна: с пародия. Но да не забравяме, че именно правителствата и господствуващите класи на Европа дадоха възможност на Луи Бонапарт в продължение на осемнадесет години да играе жестокия фарс на *реставрация на империята*.

За Германия тази война е отбранителна. Но кой изправи Германия пред необходимостта да се отбранява? Кой даде възможност на Луи Бонапрат да води войната срещу Германия? *Прусия!* Не друг, а Бисмарк конспирираше със същия този Луи Бонапарт, за да смаже демократичната опозиция в страната и да присъедини Германия към династията на Хохенцолерните. Ако битката при Садова[8] беше изгубена, а не спечелена — френски батальони щяха да наводнят Германия като съюзници на Прусия. Помисли ли Прусия след победата поне за миг да противопостави на поробена Франция една свободна Германия? Тъкмо обратното! Тя ревниво поддържаше вродените прелести на своята стара система и отгоре на това прибави към тях всички трикове на Втората империя — нейния действителен деспотизъм и привидна демокрация, нейните политически фокуси и финансови мошеничества, нейните високопарни фрази и долнопробно измамничество. Бонапартисткият режим, който до този момент беше процъфтял само от едната страна на Рейн, намери по този начин свое копие от другата му страна. А при такова положение на нещата какво друго можеше да последва от това, ако не *война?*

Ако германската работническа класа допусне сегашната война да загуби своя строго отбранителен характер и да се изроди

във война срещу френския народ, тогава и победата, и поражението ще бъдат еднакво гибелни. Всички нещастия, които сполетяха Германия след така наречените освободителни войни, отново ще се струпат върху нея с още по-голяма ожесточеност.

Но принципите на Интернационала са много широко разпространени и са пуснали много здрави корени сред германската работническа класа, за да трябва да се опасяваме от толкова печален изход. Гласът на френските работници намери отзвук в Германия. На 16 юли едно масово работническо събрание в Брауншвайг се обяви за напълно солидарно с парижкия манифест, отхвърли всяка мисъл за национална вражда към Франция и прие резолюция, в която се казва:

„Ние сме противници на всякакви войни, но преди всичко на династичните войни... С дълбока мъка и болка се виждаме въвлечени в една отбранителна война като в неизбежно зло; но същевременно ние призоваваме цялата мислеща работническа класа в Германия да направи невъзможно повтарянето на такова чудовищно социално нещастие, като настои самите народи да имат властта да решават въпроса за войната и мира и ги направи по такъв начин господари на собствената им съдба."

В Кемниц едно събрание на делегати, представляващи 50 000 саксонски работници, прие единодушно следната резолюция:

„От името на германската демокрация и по-специално от името на работниците от Социалдемократическата партия ние обявяваме сегашната война за изключително династична... Ние с радост поемаме братската ръка, която ни протягат френските работници... Помнейки лозунга на Международната работническа асоциация: *„Пролетарии от всички страни, съединявайте се!"*, ние никога няма да забравим, че работниците от *всички* страни са наши *приятели*, а деспотите от *всички* страни — наши *врагове*."[9]

Берлинската секция на Интернационала също отговори на парижкия манифест:

„От все сърце се присъединяваме към вашия протест... Ние тържествено обещаваме, че нито звукът на тръбите, нито грохотът на оръдията, нито победата, нито поражението ще ни отвърнат от общото ни дело на обединението на работниците от всички страни."

Така да бъде!

На фона на тази самоубийствена борба дебне зловещата фигура на Русия. Лошо предзнаменование е, че сигналът за сегашната война беше даден тъкмо в момента, когато руското правителство бе завършило строежа на важните си в стратегическо отношение железопътни линии и вече концентрираше войски по посока на Прут. На каквито и симпатии да могат с право да разчитат германците в една отбранителна война срещу бонапар-

тистко нападение, те веднага биха ги изгубили, ако позволят на пруското правителство да призове или само да приеме помощта на казаците. Нека те си спомнят, че след своята освободителна война срещу Наполеон I Германия десетилетия наред безпомощно лежеше в краката на царя.

Английската работническа класа протяга братска ръка на френските и германските работници. Тя е дълбоко убедена, че както и да завърши предстоящата отвратителна война, съюзът на работниците от всички страни в края на краищата ще изкорени всякакви войни. Докато официална Франция и официална Германия се хвърлят в братоубийствена борба, работниците от двете страни си разменят послания на мир и дружба. Само този велик факт, нямащ равен на себе си в историята, открива изгледи за по-светло бъдеще. Той доказва, че в противоположност на старото общество с неговата икономическа мизерия и политическо безумие възниква ново общество, чийто интернационален принцип ще бъде *мирът*, защото у всеки народ ще господствува един и същ принцип — *трудът!*

Пионерът на това ново общество е Международната работническа асоциация.

* * *

Генерален съвет:

Роберт Апългарт	*Джордж Милнър*
Мартин Дж. Бун	*Томас Мътърсхед*
Фредерик Брадник	*Чарлз Мъри*
Кауел Степни	*Джордж Оджер*
Джон Хейлз	*Джеймс Парнел*
Уйлям Хейлз	*Пфендер*
Джордж Харис	*Рюл*
Фридрих Леснер	*Джозеф Шепърд*
Легрьолие	*Стол*
У. Линтерн	*Шмуц*
Морис Зеви	*У. Таундсенд*

Секретар-кореспонденти:

Ежен Дюпон	за Франция
Карл Маркс	за Германия
О. Серайе	за Белгия, Холандия и Испания
Херман Юнг	за Швейцария

Джовани Бора .... за Италия
Антони Жабицки за Полша
Джеймс Кон .... за Дания
Й. Г. Екариус .... за Съединените щати

Бенджамин Люкрафт, председател
Джон Уестън, касиер
Йохан Георг Екариус, генерален секретар

256, Хай Холборн,
Лондон, Уесгърн Сентръл,
23 юли 1870 г.

Написано от К. Маркс между 19 и 23 юли 1870 г.

Напечатано в отделен отпечатък на английски език през юли 1870 г., както и в отделни отпечатъци и в периодичния печат на немски, френски и руски език през август—септември 1870 г.

Печата се по текста на 1-то английско издание, сверен с текста на 2-то английско издание от 1870 г. и с текста на авторизирания немски превод от 1870 г.

Оригиналът на английски

Ф. ЕНГЕЛС

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА[10]

Написано от Ф. Енгелс в края на юли 1870 — февруари 1871 г.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette" в края на юли 1870 — февруари 1871 г.

Печата се по текста на вестника

Оригиналът на английски

THE

PALL MALL GAZETTE

An Evening Newspaper and Review.

No. 1703—Vol. XII FRIDAY, JULY 29, 1870 Price 2d; Stamped, 3d

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — I.

Едва ли се е чул изстрел до този момент, а първият етап на войната вече завърши с разочарование за френския император. Достатъчен е само един бегъл поглед върху политическата и военната обстановка, за да се види това.

Днес за всички е ясно, че Луи Наполеон се е надявал, че ще може да изолира Северногерманския съюз[11] от южните държави и да използва недоволството в областите, които неотдавна бяха присъединени към Прусия.[12] Това би могло да се постигне чрез стремителен натиск към Рейн с всички сили, каквито могат да се съберат, форсиране на тая река някъде между Гермерсхайм и Майнц и настъпление в посока на Франкфурт и Вюрцбург. Тогава французите биха могли да завладеят комуникациите между Севера и Юга и да принудят Прусия на бърза ръка да съсредоточи към Майн всичките си налични войски, независимо от степента на бойната им готовност. Целият ход на мобилизацията в Прусия би бил нарушен и всички шансове за успех биха били на страната на нахлулите французи, които биха могли да бият прусаците поотделно по реда на пристигането им от различните райони на страната. Не само политическите, но и военните съображения бяха в полза на един такъв опит. Френската кадрова система е много по-пригодна за бързо съсредоточаване на една армия от, да речем, 120 000—150 000 души, отколкото пруската ландверна система.[13]

Мирновременният състав на френската армия се различава от военновременния само по броя на хората, които са в отпуск, и по липсата на депа (запасни части), които се формират в навечерието на тръгването в поход. А пруската мирновременна армия включва

по-малко от една трета от военновременния състав; нещо повече, не само войниците, но и офицерите от останалите две трети в мирно време са цивилни. Мобилизирането на тази огромна маса хора изисква време; освен това то е сложен процес, който би бил доведен до пълен хаос от внезапното нахлуване на неприятелската армия. Тъкмо затова императорът така избърза с войната. Ако той не е възнамерявал да предприеме подобни изненадващи действия, резкият тон на Грамон и прибързаното обявяване на войната са били лишени от смисъл.

Но внезапният и силен изблик на национално чувство у немците разстрои всички подобни планове. Луи Наполеон се срещна лице с лице не с крал Вилхелм „Анександър"*, а с немската нация. А в такъв случай не можеше и да се мисли за някакво стремително нахлуване през Рейн дори с армия от 120 000—150 000 души. Изненада не беше постигната и се наложи да се води кампания по всички правила с всички налични сили. Гвардията, парижката и лионската армия и армейският корпус в Шалонския лагер, които може би биха стигнали за реализиране на първоначалната цел, сега се оказаха едва достатъчни да образуват само ядрото на огромната армия, необходима за нахлуването. И така започна вторият етап на войната — етапът на подготовката за голяма кампания, и от този ден шансовете на императора за крайния успех започнаха да намаляват.

Нека сега сравним силите, които се подготвят за взаимно изтребление; за да опростим нещата, ще вземем само пехотата. Пехотата е род войска, който решава сражението; а незначителната разлика в кавалерия и артилерия, включително митральози[14] и други чудодейни оръжия, не ще има голямо значение нито за едната, нито за другата страна.

Франция има 376 батальона пехота (38 гвардейски, 20 chasseur,** 300 линейни, 9 батальона зуави, 9 тюркоси[15] и др.); в мирно време батальонът се състои от осем роти. Във военно време всеки един от 300-та линейни батальона оставя в тила за формиране на депо две роти и тръгва на поход в състав само от шест роти. В дадения случай четири от шестте запасни роти на всеки линеен полк (в състав от три батальона) служат като ядро за развръщането на четвърти батальон, който се попълва с пуснати в отпуск и запасни. Останалите две роти играят, изглежда, ролята на депо и могат по-късно да образуват пети батальон. Но за да се подготвят

* В оригинала „Annexander" — иронично словообразуване, съставено от думите Annexion (анексия) и „Alexander" — „Александър", — намек за Александър Македонски. *Ред.*

** — стрелкови. *Ред.*

тези четвърти батальони за полеви операции, ще бъде нужно, разбира се, известно време, най-малко шест седмици; четвъртите батальони, както и мобилната гвардия[16] в настоящия момент могат да се считат само за гарнизонни войски. Следователно за първите решителни боеве Франция разполага само със споменатите по-горе 376 батальона.

Според сведенията, с които разполагаме, в Рейнската армия, състояща се от шест армейски корпуса (от 1-и до 6-и) и в гвардията влизат 299 от всичките 376 батальона. Като включим и 7-и корпус (на генерал Монтобан), който, изглежда, е предназначен за изпращане в Балтика, ще получим общо 340 батальона. Следователно за охраната на Алжир, колониите и за вътрешна охрана във Франция остават само 36 батальона. Това значи, че Франция е съсредоточила срещу Германия всичките си налични бойни сили и че тя не може да увеличи войската си с нови боеспособни части по-рано от началото на септември.

Сега да се обърнем към другата страна. Северногерманската армия се състои от тринадесет армейски корпуса, състоящи се от 368 батальона пехота, или кръгло по двадесет и осем батальона в корпус. Всеки батальон наброява в мирно време около 540, а във военно време 1 000 души. След получаване на заповедта за мобилизация всеки полк, състоящ се от три батальона, отделя по няколко офицери за формиране на четвърти батальон. Запасните се призовават веднага. Това са хора, служили две-три години в полка, които остават военнозадължени до 27-годишната си възраст. Те са предостатъчни, за да попълнят трите полеви батальона и да дадат добри кадри за четвъртия батальон, който се попълва от ландвера. По такъв начин полевите батальони могат да бъдат готови за поход само след няколко дни, а четвъртите батальони — след 4—5 седмици. В същото време на всеки линеен полк се формира по един ландверен полк от два батальона, състоящ се от хора на възраст от 28 до 36 години; щом тези ландверни батальони бъдат готови, пристъпва се към формиране на третия батальон от ландвера. За всичко това, като се включи и мобилизацията на кавалерията и артилерията, са необходими точно тринадесет дни, а тъй като е определено мобилизацията да започне на 16 юли, днес всичко е вече готово или би трябвало да е готово. В настоящия момент Северна Германия разполага вероятно с 358 линейни батальона на бойното поле и 198 батальона от ландвера в гарнизоните. Тези войски ще бъдат засилени не по-късно от втората половина на август със 114 четвърти линейни батальони и 93 трети батальони от ландра. Във всички тези части едва ли ще се намери човек, който да не е отбил редовната си служба в армията. Към тях трябва да се

прибавят войските на Хесен—Дармщад, Баден, Вюртемберг и Бавария, всичко 104 линейни батальона; но тъй като в тези държави ландверната система още не е имала време да се развие напълно, може би те не ще разполагат с повече от 70 или 80 батальона, годни за бойното поле.

Ландверът е предназначен предимно за гарнизонна служба, но през войната от 1866 г. значителна част от него беше използвана като резервна армия в полевите операции. Няма съмнение, че така ще бъде и този път.

От тринадесетте корпуса на северногерманската армия десет се намират сега на Рейн; те правят общо 280 батальона; освен това там има около 70 батальона южногермански войски, или всичко 350 батальона. За брегова служба или в резерв остават три армейски корпуса, или 84 батальона. За отбраната на крайбрежието са достатъчни един корпус и ландверът. Останалите два корпуса, доколкото ни е известно, също са на път за Рейн. До 20 август тези войски могат да бъдат засилени най-малко с още сто четвърти батальона и 40—50 батальона от ландвера, чийто личен състав превъзхожда френските четвърти батальони и мобилната гвардия, които се формират предимно от почти необучени хора. Така че фактически Франция разполага с не повече от 550 000 обучени бойци, докато само Северна Германия има 950 000. Това е предимство за Германия, което с отлагането на решителното сражение все повече и повече ще се увеличава, докато достигне кулминационната си точка към края на септември.

При тези обстоятелства не трябва да ни учудва съобщението от Берлин, че германското командуване се надява да запази немската територия от бедствията на войната; с други думи, самите немци ще преминат в настъпление, ако не бъдат атакувани в близко време. Друг въпрос е как ще се извърши това настъпление, ако все пак не бъде изпреварено от Луи Наполеон.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1703 от 29 юли 1870 г.

Подпис: Z

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — II

В петък, 29 юли сутринта, трябва да е започнало настъпателното движение на френската армия. В какво направление? Един бегъл поглед върху картата ще ни отговори на този въпрос.

Долината на Рейн по левия му бряг е заградена на запад от планинската верига на Вогезите от Белфор до Кайзерслаутерн. На север от последния град склоновете стават по-вълнообразни и постепенно се сливат с равнината около Майнц.

Долината на Мозел образува в Рейнска Прусия дълбока и зигзагообразна клисура, която реката е пробила през платото, издигащо се на юг от долината в значителна планинска верига, наречена Хохвалд. С приближаването си към Рейн тази верига все повече добива характер на плато и най-крайните ѝ хълмове се съединяват с далечните разклонения на Вогезите.

Нито Вогезите, нито Хохвалд са съвсем непроходими за една армия. Те са пресечени от няколко добри шосета, но нито една от двете планини не представлява терен, на който армии от 200 000—300 000 войници биха могли да действуват при благоприятни условия. Но между Вогезите и Хохвалд има нещо като голям проход, широк от 25 до 30 мили — хълмист терен, пресечен във всички посоки от многобройни пътища, — местност, много благоприятна за придвижване на големи армии. Освен това през този проход минава шосето от Мец за Майнц, а Майнц е първият важен пункт, към който вероятно ще се придвижат французите.

Тук имаме следователно операционно направление, предписано от самата природа. В случай на нахлуване на немците във Франция първото голямо сблъскване, тъй като и двете армии са

готови, трябва да стане на границата на Лотарингия, източно от Мозел и северно от железопътната линия Нанси—Страсбург[17]. Така, в случай на придвижване на френската армия от позициите, на които тя беше съсредоточена миналата седмица, първото сериозно сражение ще стане някъде в този проход или оттатък него, под стените на Майнц.

Френската армия бе съсредоточена по следния начин: три корпуса (3-и, 4-и и 5-и) — на първа линия при Тионвил, Сент-Аволд и Бич; два корпуса (1-и и 2-и) — на втора линия при Страсбург и Мец; в резерв — гвардията при Нанси и 6-и корпус при Шалон. През последните няколко дни втората линия беше изнесена напред в интервалите на първа линия, гвардията — придвижена към Мец, а Страсбург бе оставен на мобилната гвардия. По този начин цялата маса на френските войски беше съсредоточена между Тионвил и Бич, т. е. пред прохода между планините. Естественият извод от тези предпоставки е, че французите имат намерение да навлязат в този проход.

Така че нахлуването трябва да е започнало със заемането на бродовете на Саар и Блис; през следващите дни вероятно ще бъде заета линията Толей—Хомбург, след това линията Биркенфелд — Ландщул или Оберщайн—Кайзерслаутерн и т. н., ако, разбира се, тези операции не бъдат спрени от настъпление на немците. В хълмовете, без съмнение, ще се появят флангови отряди и на двете страни и между тях също така ще станат схватки; обаче истинско сражение ще трябва да се очаква в току-що описаната област.

За позициите на немците не знаем нищо. Предполагаме обаче, че ако те имат намерение да срещнат неприятеля на левия бряг на Рейн, техният район за съсредоточаване ще бъде непосредствено пред Майнц, т. е. на другия край на прохода. В противен случай те ще останат на десния бряг, на територията от Бинген до Манхайм, съсредоточавайки се в зависимост от обстоятелствата по-горе или по-долу от Майнц. Що се отнася до Майнц, който в предишния си вид беше изложен на бомбардиране с нарезна артилерия, построяването на нова линия от отделни фортове на 4 000—5 000 ярда от крепостните стени на града изглежда достатъчно, за да осигури неговата защита.

Има всички основания да се предполага, че немците ще се приготвят за настъпление и ще се стремят да го започнат само два-три дни след французите. В този случай ще стане сражение, подобно на сражението при Солферино[18] — две армии, разгърнати по целия си фронт, маршируват една срещу друга.

Тук не трябва да се очаква особено умело и свръхизкусно маневриране. При толкова големи армии е доста трудно да бъдат те

просто придвижени до фронта съобразно с предварителния план. Която и страна да прибегне до рисковани маневри, тя ще бъде разбита много преди тяхното извършване в резултат на простото настъпление на масата на неприятелските войски.

Сега в Берлин се говори много за книгата на г-н фон Видерн, посветена на рейнските крепости[19]. Както съобщава авторът, Рейн от Базел до Мург не е никак укрепен и единствената защита на Южна Германия и Австрия срещу френско нападение в това направление е силната крепост Улм, която от 1806 г. се заема от смесена войска от баварци и вюртембергци, възлизаща на 10 000 души. В случай на война тази войска може да бъде увеличена на 25 000 души, а други 25 000 души могат да бъдат разположени в укрепен лагер извън крепостните стени. Ращат, който се смята за най-мощно препятствие по пътя на придвижването на французите, е разположен в долината, през която тече река Мург. Отбранителните укрепления на града се състоят от три големи форта, които господствуват над околната местност и са свързани със стени. Южният и западният фортове — „Леополд“ и „Фридрих“ — се намират на левия бряг на река Мург; северният форт — „Лудвиг“, е на десния бряг, където се намира и укрепен лагер, в който могат да се разположат 25 000 души. Ращат се намира на 4 мили от Рейн, а местността между реката и крепостта е покрита с гора; поради това крепостта не може да попречи на една армия да премине през реката в този пункт. Следващата крепост е Ландау, която по-рано се състоеше от три форта: единият — на юг, другият — на изток и третият — на северозапад; тези фортове са отделени от града с блата по бреговете на малката река Квайх. Южният и източният фортове в последно време са били занемарени и сега само северозападният форт се поддържа в състояние за отбрана. Най-важната и най-добре разположена крепост в този район е Гермерсхайм на Рейн. Той господствува над значително пространство от реката по двата ѝ бряга и я прави фактически непристъпна за неприятеля до Майнц и Кобленц. Крепостта би могла значително да улесни придвижването на войски в Рейнски Пфалц, ако освен съществуващия понтонен мост под прикритието на нейните оръдия може да се построят през реката още два или три моста. Гермерсхайм би могъл да служи също и за операционна база на лявото крило на една армия, разположена по линията на река Квайх. Майнц е една от най-важните рейнски крепости, но над него господствуват няколко близки възвишения; това е наложило

да се увеличи броят на укрепленията в града. Ето защо там едва ли ще се намери достатъчно място за голям гарнизон. Сега цялата област между Майнц и Бинген е силно укрепена, а между Майнц и устието на Майн (на противоположния бряг на Рейн) има три големи укрепени лагера. Що се отнася до Кобленц, според твърдението на г-н фон Видерн за неговата обсада с някаква надежда за успех биха били нужни сили, шест пъти по-големи от неговия гарнизон. Неприятелят навярно би започнал атакуването на тази крепост с обстрелване на форта „Александър“ от възвишението, известно под името Кукопф, където неговите войски биха се намирали под прикритието на гората. Авторът описва също така укрепленията на Кьолн и Везел, но не прибавя нищо ново към онова, което е вече известно за тях.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette“, бр. 1705, 1 август 1870 г.

Под първия раздел на статията подпис: Z

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — III

Пруският план за кампанията започва най-после да се изяснява. Ще припомним, че макар на десния бряг на Рейн да станаха големи прехвърляния на войски от изток на запад и югозапад, за съсредоточаването им в непосредствена близост на застрашената граница много малко се чуваше. Крепостите получиха големи подкрепления от най-близките части. При Саарбрюкен 500 души от 40-и пехотен полк и три ескадрона от 7-и улански полк (и двата от 8-и корпус) имаха схватки с неприятеля; баварските стрелци и баденските драгуни изнесоха линията на предните си постове до Рейн. Изглежда обаче, че в непосредствения тил на този заслон, образуван от няколко леки отряди, не са били разположени много войски. В нито едно съобщение не се споменава за участие на артилерия в тези схватки. В Трир нямаше никакви войски. От друга страна, ние чухме за големи войскови маси на белгийската граница: за 30 000 души кавалерия при Кьолн (където целият район на левия бряг на Рейн почти до Аахен е много богат с фураж), както и за 70 000 души пред Майнц. Всичко това ни се струваше странно и правеше впечатление на почти престъпно разпръскване на войските в противоположност на компактното съсредоточаване на французите само на няколко часа път от границата. Изведнъж от различни места едно след друго се получават сведения, които очевидно разбулват тайната.

Кореспондентът на „Temps",[20] който с риск се е добрал до Трир, на 25 и 26 юли е наблюдавал преминаването през града на многобройни части от всички родове войски по посока на Саар. Пак около това време слабият гарнизон на Саарбрюкен е получил

значителни подкрепления вероятно от Кобленц, където се намира щабът на 8-и корпус. Войските, които преминават през Трир, вероятно влизат в състава на друг корпус, пристигнал от север през Айфел. Най-после от частен източник узнаваме, че на 27 юли 7-и армейски корпус е минал през Трир на път от Аахен към границата.

И така ние виждаме, че най-малко три армейски корпуса, или около 100 000 души, са хвърлени на линията на Саар. Два от тях, 7-и и 8-и, влизат в състава на северната армия на генерал Щайнмец (7-и, 8-и, 9-и и 10-и корпус). Може с пълна увереност да се предположи, че цялата тази армия сега е съсредоточена между Саарбург и Саарбрюкен. Ако в околностите на Кьолн действително е имало 30 000 души кавалерия (или приблизително толкова), те непременно са минали през Айфел и Мозел в посока на Саар. Цялата тази групировка на войските като че ли говори, че главният удар на немците ще бъде нанесен от техния десен фланг между Мец и Саарлуи в посока на долината на горни Нид. Ако кавалерията от резерва действително е преминала *вече* в казаното направление, това предположение се превръща в увереност.

Този план предполага съсредоточаване на цялата германска армия между Вогезите и Мозел. Централната армия (на принц Фридрих Карл, в състав 2-и, 3-и, 4-и и 12-и корпус) би трябвало да заеме позиция, която да достига до левия фланг на Щайнмец, или да се съсредоточи в тила на последния като резерв. Южната армия (на кронпринца*, в състав 5-и корпус, гвардията и южногерманските войски) би образувала лявото крило около района на Цвайбрюкен. Къде се намират сега всички тези войски и как ще бъдат прехвърлени на техните позиции, ние не знаем. Известно ни е само, че 3-и армейски корпус е започнал да се движи на юг през Кьолн с влак по *левия* бряг на Рейн. Но можем да предполагаме, че същата оная ръка, която е съставила плана за бързото съсредоточаване на 100 000 до 150 000 души на Саар от отдалечени и очевидно различни пунктове, ще е посочила пътищата за подобно съсредоточаване и на останалите части от армията.

Това несъмнено е смел план и шансовете за успешното му изпълнение не са по-малко, отколкото при всеки друг план, който би могъл да се предложи. Той предвижда едно такова сражение, при което немското ляво крило от Цвайбрюкен и почти до Саарлуи ще води изключително отбранителен бой, докато дясното крило, което ще настъпи от Саарлуи и западно от този пункт и което ще бъде поддържано от всички резерви, ще атакува неприятеля с всичките си сили и чрез флангово движение на цялата резервна кавалерия ще

* Фридрих-Вилхелм. *Ред.*

прекъсне комуникациите му с Мец. Ако този план успее и немците спечелят първото голямо сражение, френската армия рискува не само да бъде отрязана от най-близката си база — Мец, и от Мозел, но и да бъде отблъсната на една такава позиция, която ще позволи на немците да се промъкнат между нея и Париж. След като комуникациите на немците с Кобленц и Кьолн са напълно сигурни, те могат да си позволят риска на едно поражение на тези техни позиции, тъй като за тях то не би имало такива гибелни последици, както за французите. Но все пак това е един смел план. Да се оттегли разбитата армия невредима през дефилето на Мозел и покрай неговите притоци, би било извънредно трудно, особено за дясното ѝ крило. При това непременно ще се дадат много пленници и ще се загуби голяма част от артилерията, а едно прегрупиране на армията под прикритието на рейнските крепости би отнело много време. Изобщо възприемането на един такъв план би било истинско безумие, ако генерал Молтке не е бил напълно уверен, че разполага с толкова превъзхождащи сили, че победата е почти безспорна и ако освен това не е бил сигурен, че французите не биха могли да нападнат войските му още при съсредоточаването им към мястото, избрано за първото сражение. Така ли е наистина, ще разберем вероятно много скоро, а може би дори и утре.

Междувременно, нека не забравяме, че никога не бива да се разчита на безусловното осъществяване на стратегическите планове. Винаги могат да се явят пречки: войсковите части не пристигат точно в момента, когато са нужни, неприятелят извършва непредвидени маньоври или се оказва, че е взел неочаквани предпазни мерки; и най-после, ожесточените и упорити боеве или здравият разум на някой генерал често пъти спасяват разбитата армия от най-лошата от всички възможни последици на едно поражение, т. е. от загубването на комуникациите със своята база.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette“, бр. 1706 от 2 август 1870 г.

Подпис: Z

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — IV

На 28 юли императорът пристигна в Мец и на другата сутрин пое командуването на Рейнската армия. Според Наполеоновите традиции тази дата трябваше да бъде отбелязана със започване на активни операции; но измина вече цяла седмица и ние още не чуваме Рейнската армия да е започнала общо настъпление. На 30-и при Саарбрюкен един малък пруски отряд е успял да отблъсне френското разузнаване. На 2 август 2-а дивизия (на генерал Батай) от 2-и армейски корпус (на генерал Фросар) е заела височините южно от Саарбрюкен и с артилерийски огън изтикала немците от града, без обаче да направи опит да форсира реката и да атакува господствуващите височини по северния ѝ бряг. Така през време на тая атака линията Саар не е била форсирана. Оттогава нямаме вече сведения за някакво напредване на французите, а засега спечеленото предимство от тях в боя на 2 август е почти сведено до *нула*.

В този момент едва ли можем да се съмняваме, че императорът при тръгването си от Париж за Мец е имал иамерение веднага да премине границата. Ако беше постъпил така, той би могъл много осезателно да разстрои мероприятията на противника. На 29 и 30 юли немските армии далеч още не бяха съсредоточени. Южногерманските войски пеша и с влак все още се съсредоточаваха към рейнските мостове. Пруската резервна кавалерия в безкрайни колони преминаваше през Кобленц и Еренбрайтщайн, като се насочваше на юг. 7-и корпус се намираше между Аахен и Трир, далеч от всякакви железопътни линии. 10-и корпус току-що тръгваше от Хановер, а гвардията заминаваше от Берлин с влак. Едно реши-

телно настъпление в този момент не би могло да не доведе французите до предните фортове на Майнц и би им осигурило значителни предимства над отстъпващите немски колони; това дори би им дало възможност да построят мост на Рейн и да го прикрият с едно предмостово укрепление на десния бряг. Във всеки случай войната би се пренесла на територията на противника, което би оказало отлично морално въздействие върху френските войски.

Но защо тогава не е било осъществено такова настъпление? По простата причина, че макар френските войници да бяха готови, тяхното интендантство не беше готово. Няма нужда да се базираме за това на някакви слухове, които изхождат от немска страна; ние имаме изказването на капитан Жанро, стар френски офицер, сега военен кореспондент на „Temps“ при действуващата армия. Той определено сочи, че снабдяването на армията с необходимото за кампанията е започнало едва на 1 август; във войската е имало малко походни манерки, котелки и други походни амуниции, месото е било развалено, а хлябът често се давал плесенясал. Би могло да се каже, че засега армията на Втората империя търпи поражение от самата Втора империя. При един режим (régime), на чиито привърженици се плаща щедро с всички средства на отдавна установилата се в него система на подкупи, не можеше да се очаква, че тази система няма да засегне и интендантската служба в армията. Според признанието на г-н Руе сегашната война е била подготвяна отдавна; очевидно е обаче, че на запасяването с хранителни продукти и особено на амуниции се е обръщало най-малко внимание; и ето че на самото място, в най-критичния период на кампанията, безредието, което цари в тази област, стана причина за задръжка в действията с почти цяла седмица.

Това едноседмично забавяне се оказа извънредно полезно за немците. То им даде време да прехвърлят войските си към фронта и да ги съсредоточат на набелязаните позиции. Както е известно на нашите читатели, ние изхождаме от предположението, че в настоящия момент всички немски сили са съсредоточени на левия бряг на Рейн и изобщо са заели позиция почти срещу френската армия. Това предположение се потвърждава от всички официални и частни съобщения, получени от вторник насам, когато ние снабдихме „Times“ с най-подробни сведения по дадения въпрос, които сведения този вестник дава тази сутрин като свои собствени.[21] Трите армии (на Щайнмец, принц Фридрих Карл и кронпринца) правят общо 13 армейски корпуса, или най-малко 430 000—450 000 души. Силите, които противникът може да им противопостави, в най-добрия случай не наброяват повече от 330 000—350 000 обу-

чени войници. Ако са повече, излишъкът непременно се състои от необучени и наскоро формирани батальони. Но посочените германски войски далеч не представляват всичките сили на Германия. Само от полевите войски има цели три армейски корпуса (1-и, 6-и и 11-и), които не са включени в тая сметка. Къде се намират тези корпуси, не ни е известно. Знаем само, че са излезли от гарнизоните си и че някои полкове от 11-и корпус са открити на левия бряг на Рейн и в Баварски Пфалц. С положителност знаем също, че в Хановер, Бремен и околностите им сега няма други войски освен ландвер. Това ни кара да заключим, че по-голямата част поне от тези три корпуса е също изпратена на фронта и че в такъв случай численото превъзходство на немците се увеличава с още 40 000—60 000 души. Ние не ще се учудим, ако на фронта при Саар бъдат изпратени дори и няколко дивизии от ландвера; сега в ландвера има 210 000 напълно подготвени бойци, а в четвъртите и другите линейни батальони още 180 000 почти подготвени бойци, част от които могат да се използват за първия решителен удар. Изобщо не трябва да се мисли, че тези хора съществуват само на книга. Мобилизацията от 1866 г. е доказателство, че те действително съществуват, а сегашната мобилизация отново доказва, че обучени, готови за изпращане на фронта хора има повече, отколкото е необходимо. Тези цифри изглеждат невероятни; но дори и те не изчерпват военната мощ на Германия.

Следователно към края на тая седмица императорът ще застане лице срещу лице с числено превъзхождащи сили. И ако миналата седмица той искаше, но не можеше да настъпи, сега може би няма да има нито възможност, нито желание за това. А че той е осведомен относно силите на противника, може да се съди от едно парижко съобщение, според което 250 000 прусаци били съсредоточени между Саарлуи и Нойнкирхен. В парижкото съобщение не се казва какво става между Нойнкирхен и Кайзерслаутерн. Ето защо бездействието на френската армия чак до четвъртък може отчасти да е било предизвикано от изменение в плана на кампанията, според което, вместо да настъпват, французите сигурно мислят да се организират за отбрана и да използват предимствата на извънредно нарасналата сила на огъня, които пълнещите се отзад пушки и нарезната артилерия дават на една армия, очакваща нападение на укрепена позиция. Но едно такова решение ще бъде голямо разочарование за французите още в самото начало на кампанията. Да се пожертвува половината от Лотарингия и Елзас без нито едно сражение — това е сериозна задача за императора. Освен това ние се съмняваме

дали за една толкова голяма армия би могло да се намери близо до границата по-добра позиция от околностите на Мец.

Срещу едно такова движение на французите немците биха приложили своя план на действие, който изложихме по-горе. Те биха се опитали да въвлекат своя противник в едно голямо сражение още преди да е достигнал Мец, и да настъпят между Саарлуи и Мец. Във всеки случай те ще се опитат да обходят френската укрепена позиция и да прекъснат връзката ѝ с тила.

Но една 300-хилядна армия се нуждае от голямо количество хранителни продукти и не може да допусне пътищата ѝ за подвоз да бъдат прекъснати дори само за няколко дни. Така тя ще бъде принудена да напусне позицията си и да приеме бой в открито поле; тогава пък ще загуби изгодите, които биха ѝ дали заетите позиции. Във всеки случай ние можем да бъдем сигурни, че в най-скоро време ще се развият сериозни събития. Три четвърти милион души не могат дълго време да останат съсредоточени на една територия от 50 квадратни мили. Невъзможността да се изхрани такава маса от хора ще принуди едната или другата страна да се придвижи.

В заключение повтаряме, че изхождаме от предположението, че както французите, така и немците са хвърлили на фронта всичките си налични сили, за да участвуват в първото голямо сражение. И ние продължаваме да поддържаме мнението, че в такъв случай немците ще имат значително числено превъзходство, достатъчно да им осигури победата, стига да не допуснат някоя груба грешка. Това ни предположение се подкрепя от всички официални и частни съобщения. Ясно е обаче, че това не ни дава основание да бъдем абсолютно сигурни. Ние правим заключение въз основа на данни, които могат да се окажат неверни. Не знаем какво положение може да се създаде дори и в момента, когато пишем тези редове; невъзможно е също да се предвиди какви грешки ще направи или, обратното, каква сила на гения ще прояви командуването на едната или на другата страна.

Днес последните ни бележки ще се отнасят до атаката на немците срещу позициите при Висамбур в Елзас[22]. От немска страна са участвували части от 5-и и 11-и пруски корпуси, както и от 2-и баварски корпус. Тук имаме пряко потвърждение, че не само 11-и корпус, но и всички главни сили на кронпринца се намират в Пфалц. Полкът, който се споменава в съобщението като полк „кралски гвардейски гренадири“, е или 7-и, или 2-и западнопруски гренадирски полк, влизащ, както и 58-и полк, в състава на 5-и корпус. Според пруската система, отначало в боя всякога се хвърля цял армейски корпус и чак след това се докарват части и от друг

корпус. В дадения случай в боя, който можеше с успех да бъде воден само от един корпус, бяха хвърлени три корпуса прусаци и баварци. Изглежда, че насочването на цели три корпуса срещу Елзас е имало за цел да окаже въздействие върху духа на французите. Освен това едно настъпление нагоре по долината на Рейн би било спряно при Страсбург, а едно флангово движение през Вогезите би намерило проходите блокирани от Бич, Фалсбур и Пти-Пиер — малки крепости, които напълно могат да спрат движението по шосетата. Ние мислим, че ако само три или четири бригади от тези три германски корпуса бяха атакували Висамбур, главните сили на тези корпуси биха могли да се насочат през Ландау и Пирмазенс към Цвайбрюкен. При успех на споменатите бригади няколко дивизии на Мак-Махон биха се придвижили в противоположна посока към Рейн. Там те биха били напълно безопасни, тъй като всяко нахлуване по равнината в Пфалц ще бъде спряно при Ландау и Гермерсхайм.

Боят при Висамбур се е развил очевидно при такова числено превъзходство, което почти напълно е осигурявало успеха. Моралният ефект на първото във войната сериозно сблъскване трябва да е наистина голям, особено като се има предвид, че атаката срещу една укрепена позиция винаги се смята за трудна операция. Фактът, че немците, въпреки че французите са имали нарезна артилерия, митральози и пушки Шаспо[23], са ги изтиквали с щикове от окопите, ще окаже своето влияние и върху двете армии. Това несъмнено е първият случай, когато щикът действува с успех срещу пълнещата се отзад пушка, и в това отношение сражението ще остане паметно.

По същата причина това сражение ще разстрои плановете на Наполеон. Съобщението за него не би могло да се предаде на френската армия дори и в крайно смекчен вид, ако не е придружено от съобщения за успехи в други пунктове. От друга страна, то не би могло да се запази в тайна повече от дванадесет часа. Поради това можем да очакваме, че императорът ще тръгне със своите колони да търси такъв успех, и би било чудно, ако в найскоро време не получим известия за френски победи. Но в същото време вероятно ще тръгнат и немците и челните части на неприятелските колони ще влязат в допир в няколко пункта. Днес или най-късно утре трябва да се очаква първото генерално сражение.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1710 от 6 август 1870 г.

ПРУСКИТЕ ПОБЕДИ

Бързите действия на Трета германска армия хвърлят все повече и повече светлина върху плановете на Молтке. Съсредоточаването на тази армия в Пфалц трябваше да се извърши по пътищата, които водят през мостовете при Манхайм и Гермерсхайм, и вероятно през военните понтонни мостове между тях. Преди да минат през Хард на запад от Ландау и Нойщад, съсредоточените в Рейнската долина войски бяха използвани за настъпление срещу десния фланг на французите. Едно такова настъпление с превъзхождащи сили, при положение, че Ландау се намира в близкия тил, беше съвсем безопасно и можеше да доведе до големи резултати. Ако при това немците успееха да отвлекат към Рейнската долина значителна част от френските войски, като ги откъснат от главните сили, да ги разбият и изтласкат нагоре по долината в посока към Страсбург, тези френски войски биха били лишени от възможността да участвуват в генералното сражение, докато Трета германска армия, която се намираше много по-близко до главните сили на французите, би могла да вземе участие в него. Във всеки случай едно настъпление срещу десния фланг на французите би могло да ги заблуди, ако главният удар на немците, както все още мислим, въпреки противното мнение на многобройните военни и невоенни любители да коментират новините, беше насочен срещу левия фланг на французите.

Внезапната и успешна атака срещу Висамбур показва, че немците са имали сведения за разположението на французите, които са ги насърчили да извършат този маньовър. В бързината си да се *реваншират*, французите сами влязоха в капан. Маршал Мак-

Махон веднага насочи корпусите си към Висамбур; за завършването на този маньовър, както се съобщава, са му били необходими два дни. Но кронпринцът нямал намерение да му даде това време. Той веднага използвал предимството си и в събота атакувал французите близо до Вьорт на р. Сор, на около петнадесет мили югозападно от Висамбур.[24] Мак-Махон, според собственото му описание, е имал силна позиция. Въпреки това към пет часа след обед той е бил изтласкан от нея и отстъпил с всичките си части, както предполагал кронпринцът, към Бич. Така той би могъл да спаси положението, т. е. да не бъде изтласкан ексцентрично към Страсбург и да запази връзките си с главните сили на армията. Обаче от последните френски телеграми се вижда, че той всъщност е отстъпил към Нанси и че щабът му се намира сега в Саверн.

Двата френски корпуса, изпратени срещу настъпващите немци, са се състояли от седем пехотни дивизии, от които, както предполагаме, най-малко пет са участвували в боя. Възможно е те да са пристигнали една след друга през време на боя, но не са били в състояние да възстановят равновесието, както това не можаха да направят австрийските бригади, които пристигаха една след друга на полесражението при Маджента.[25] Във всеки случай ние можем с увереност да предположим, че тук са били разгромени от една пета до една четвърт от всички френски сили. Германските войски са се състояли вероятно от същите части, чийто авангард удържа победата при Висамбур, а именно от 2-и баварски и 5-и и 11-и северногермански корпуси. 5-и корпус се състои от два познански, пет силезийски и един вестфалски полк, а 11-и корпус — от един померански, четири хесен-каселски и насауски и три тюрингеиски полка; следователно в сражението са участвували войски от най-различни области на Германия.

В тези военни действия най-много ни поразява стратегическата и тактическата роля на всяка отделна армия. Тези роли са диаметрално противоположни на онова, което би могло да се очаква според установената традиция. Немците настъпват, французите се отбраняват. Немците действуват стремително, и с големи маси, с които лесно маневрират; французите пък сами признават, че след двуседмично съсредоточаване войските им все още са били толкова разпръснати, че са били нужни цели два дни за събирането на двата армейски корпуса. В резултат на това те бяха разбити на части. Ако съдим по начина, по който французите придвижват войските си, бихме могли да ги вземем за австрийци. С какво се обяснява това? Просто с неизбежните по-

следици от режима на Втората империя. Ударът, получен при Висамбур, се оказа достатъчен да възбуди целия Париж, както и несъмнено да лиши армията от хладнокръвие. Необходим беше *реванш:* веднага изпращат Мак-Махон с два корпуса, за да получи този реванш; това беше абсолютно погрешна стъпка, но тя все пак трябваше да се направи и беше направена с известния ни вече резултат. Ако маршал Мак-Махон не ще може да получи такива подкрепления, че отново да се срещне с кронпринца, последният, след като измине само петнадесет мили на юг, ще може да завземе железопътната линия Страсбург—Нанси и да се насочи към Нанси, като обходи по своя път всяка отбранителна линия, която французите биха заели с надежда да се задържат пред Мец. Няма съмнение, че именно страхът от това принуждава французите да изоставят Саарската област. И кронпринцът, като остави на авангарда си да преследва Мак-Махон, може незабавно да се насочи вдясно през хълмовете към Пирмазенс и Цвайбрюкен, за да се съедини с левия фланг на армията на принц Фридрих Карл. Последният през цялото това време се е намирал някъде между Майнц и Саарбрюкен, докато французите упорито твърдяха, че бил при Трир. Как ще се отрази върху действията на кронпринца поражението на корпуса на генерал Фросар при Форбах[26], след което, както изглежда, е последвало вчерашното настъпление на прусаците към Сен-Аволд, засега още не можем да кажем.

Ако след Висамбур Втората империя безусловно имаше нужда от една победа, сега, след Вьорт и Форбах, тя още повече се нуждае от такава. Ако Висамбур беше достатъчен да разстрои предишните планове за действията на дясното крило, то боевете, които се водиха в събота, неизбежно провалиха всички мероприятия, предвидени за армията като цяло. Френската армия е загубила всякаква инициатива. Нейните ходове се диктуват не толкова от военни съображения, колкото от политическата необходимост. Ако една армия от 300 000 души, която е почти пред лицето на противника, е принудена да се ръководи в действията си не от това, което става в неприятелския лагер, а от това, което става или може да стане в Париж, тя вече наполовина е разбита. Никой, разбира се, не може със сигурност да предскаже изхода на едно генерално сражение, което е неизбежно, макар още да не е започнало; може обаче с увереност да се каже, че ако Наполеон III още една седмица продължи да прилага стратегията, образци на която ни дава от четвъртък* насам, то дори

* — 4 август. *Ред.*

само това е достатъчно да се унищожи най-добрата и най-голямата армия в света.

Телеграмите на император Наполеон само затвърдяват впечатлението, което създават пруските отчети за тези сражения. В събота в полунощ той съобщи голите факти:

„Маршал Мак-Махон загуби една битка. Генерал Фросар беше принуден да отстъпи“.

Три часа по-късно бяха получени съобщения, че връзката му с маршал Мак-Махон е прекъсната. В неделя, към 6 часа сутринта, сериозността на поражението на генерал Фросар беше фактически засвидетелствувана с признанието, че то е станало доста на запад от Саарбрюкен, при самия Форбах. Невъзможността да бъде задържано веднага по-нататъшното напредване на прусаците беше призната със следното известие: „Войските, които се оказаха разединени, се отправят към Мец.“ Следващата телеграма трудно може да се разбере:

„Отстъплението ще протече в пълен ред“(?).

Но чие отстъпление? Не на маршал Мак-Махон, тъй като връзката с него все още е прекъсната. Не и на генерал Фросар, понеже по-нататък императорът съобщава: „От генерал Фросар няма никакви известия“. И щом в 8 часа и 25 минути сутринта императорът е могъл да говори за предстоящото отстъпление на войските, чието местонахождение още не му е било известно, само в бъдеще време, каква стойност би могла да има телеграмата му, изпратена осем часа по-рано, в която той говори в сегашно време: „Отстъплението протича в пълен ред“? Всички по-късни съобщения бяха почти в същия дух, както и първото: „Tout peut se rétablir.“* Победите на прусаците бяха твърде големи, за да се прибегне до тактиката, която императорът естествено е искал да приложи. Той не е могъл да си позволи да скрие истината, защото не се е надявал, че би могъл да заглади впечатлението, като едновременно съобщи и за някое по-късно сражение с подруг резултат. Да се пощади гордостта на френския народ, като се скрие от него, че двете френски армии са претърпели поражение, беше вече невъзможно; ето защо императорът е могъл да разчита само на горещото желание да се възвърне загубеното, което желание при подобни бедствия в миналото се пораждаше в сърцата на французите. В частните телеграми до нмператрицата и министрите без съмнение е била набелязана линията на техните публични декларации или, което е дори по-вероятно, от

* — „Всичко може да се поправи.“ *Ред.*

Мец са им били изпратени готови текстове за съответните възвания. От всичко това правим извода, че каквото и да е настроението на френския народ, властниците, като се почне от императора, са с потиснато самочувствие, което само по себе си е извънредно знаменателно. Обявяването на обсадно положение в Париж неопровержимо показва какво би могло да се очаква след една нова победа на прусаците, а възванието на правителството завършва със следните думи:

„Да се сражаваме храбро и отечеството ще бъде спасено."

Спасено! Французите могат навярно да се запитат: от какво спасено? От нахлуването ли, което извършиха прусаците, за да предотвратят френското нахлуване в Германия? Ако прусаците бяха разбити и в Берлин се раздадеше подобен призив, неговотс значение би било ясно, тъй като всяка нова победа на френското оръжие би означавала нова френска анексия на германска територия. Но ако пруското правителство бъде достатъчно благоразумно, поражението на французите ще означава само, че опитът да се попречи на Прусия свободно да води своята германска политика е претърпял неуспех; и ние трудно можем да повярваме, че общата мобилизация, която уж се обсъждала от френските министри, действително би помогнала да се възобнови настъпателната война.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1711 от 8 август 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — V

Събота, 6 август, беше критически ден за първия етап на кампанията. Първите немски съобщения, крайно сдържани, по-скоро скриваха, отколкото показваха значението на постигнатите през този ден резултати. Само от по-късните по-пълни съобщения и по някои несръчни признания на френските кореспонденции можем да съдим за пълната промяна във военното положение, която настъпи в събота.

Докато Мак-Махон бе разбит по източните склонове на Вогезите, дивизията на Камеке, принадлежаща към 7-и (вестфалски) корпус, и две дивизии, на Барнеков и Щулпнагел, от 8-и (рейнски) корпус — общо от тридесет и седем батальона — отблъснаха три дивизии на Фросар и най-малко един полк от корпуса на Базен, 69-ия — всичко четиридесет и два батальона — от височините южно от Саарбрюкен, оттатък Форбах и още по-далеч. Тъй като численият състав на немските батальони е по-голям, изглежда, че броят на войските, хвърлени в боя, е бил почти равен, но французите са имали позиционно предимство. Наляво от Фросар са се намирали седем пехотни дивизии на Базен и Ладмиро, а в тила му — двете гвардейски дивизии. Но с изключение на един полк, за който споменахме по-горе, нито един човек от всичките тези дивизии не се е притекъл на помощ на злополучния Фросар. След жестокото поражение той е бил принуден да се оттегли и сега с всичките си войски отстъпва към Мец, както Базен, Ладмиро и гвардията. Немците преследват отстъпващите и в неделя бяха вече в Сент-Аволд. Цялата Лотарингия до самия Мец е открита за тяхното настъпление.

В същото време Мак-Махон, дьо Файи и Канробер отстъпват не към Бич, както се съобщаваше отначало, а към Нанси; щабът на Мак-Махон в неделя се е намирал в Саверн. От това става ясно, че тези три корпуса не само са разбити, но и са отблъснати в посока, която се отклонява от пътя, по който отстъпва останалата част от армията. Така че разгледаното от нас вчера стратегическо превъзходство, което кронпринцът целеше с настъплението си, очевидно е постигнато, поне частично. Докато императорът отстъпва право на запад, Мак-Махон все повече се отклонява на юг и едва ли ще стигне Люневил по времето, когато останалите четири корпуса ще се съсредоточат под прикритието на Мец. Но разстоянието от Саргемин до Люневил е само с няколко мили по-голямо, отколкото от Саверн до Люневил. И не бива да се очаква, че докато Щайнмец преследва императора, а кронпринцът се старае да задържи Мак-Махон в тесните проходи на Вогезите, принц Фридрих-Карл, който в неделя се намираше в Блискастел със своя авангард някъде около Саргемин, ще остане безучастен зрител. Цяла Северна Лотарингия представлява отлично поле за действия на конницата, а в Люневил в мирно време винаги се е намирал щабът на значителна част от френската кавалерия, разквартирувана в неговите околности. При голямото превъзходство на немската кавалерия както в количествено, така и в качествено отношение трудно е да се предположи, че големи маси от този род войска няма да бъдат веднага хвърлени по посока на Люневил, с цел да прережат комуникациите между Мак-Махон и императора, да разрушат железопътните мостове по линията Страсбург—Нанси и ако е възможно, мостовете на река Мьорт. Възможно е дори немците да успеят да врежат между тези две разделени части на френската армия и свои пехотни войски, като принудят Мак-Махон да отстъпва още по̀ на юг и да избере още по-обиколен път за възстановяване на връзката си с останалата армия. Че нещо подобно вече е станало, се вижда от признанието на императора, че в събота неговата връзка с Мак-Махон е била прекъсната; същевременно страхът от по-сериозни последици е зловещо отразен в съобщението за намерението да се премести френската главна квартира в Шалон.

И тъй от осемте корпуса на френската армия четирите са напълно или почти напълно разбити, при това всеки от тях на части, а къде се намира единият от тях, 7-и (на Феликс Дуе), е съвсем неизвестно. Стратегията, която направи възможни такива грешки, е достойна за австрийците по време на тяхната най-голяма безпомощност. Тя ни напомня не Наполеон, а Болие, Мак, Дюллаи и подобните на тях. Представете си Фросар, който цял ден

е трябвало да води бой при Форбах, докато вляво от него, на не повече от десетина мили или приблизително толкова от линията на Саар, седем дивизии са бездействували! Това би било съвсем необяснимо, ако не се предположи, че срещу тях са стояли немски сили, достатъчни, за да попречат на тези дивизии да подкрепят войските на Фросар или да му помогнат със самостоятелна атака. Но това единствено възможно оправдание е допустимо само при условие, че немците, както винаги сме казвали, са имали намерение да настъпват решително с крайния си десен фланг. Бързото отстъпление към Мец отново потвърждава това мнение; то много прилича на опит да се отстъпи своевременно от позиция, чиито комуникации с Мец вече са били застрашени. Ние не знаем какви германски части са се намирали срещу дивизиите на Ладмиро и Базен и може би са обхващали техния фланг, но не бива да забравяме, че от седем или повече дивизии на Щайнмец в боя са участвували само три.

Междувременно появил се е още един северногермански корпус — 6-и, или горносилезийски. Миналия четвъртък той е минал през Кьолн и сега е под заповедите на Щайнмец или Фридрих-Карл, за когото „Times" продължава настойчиво да твърди, че се намира на крайния десен фланг при Трир, макар че в същия брой е поместена телеграма за неговото придвижване от Хомбург към Блискастел. Превъзходството на немците както по численост и дух, така и по стратегически позиции сега изглежда е толкова голямо, че известно време те ще могат безнаказано да предприемат почти всичко, което искат. Ако императорът има намерение да държи четирите си армейски корпуса в укрепения лагер в Мец — а в противен случай той е принуден непрекъснато да отстъпва до самия Париж, друг избор няма, — това няма да спре настъплението на немците, тъй както и опитът на Бенедек в 1866 г. да събере отново армията си под прикритието на Олмюц не спря настъплението на прусаците към Виена[27]. Бенедек! Какво сравнение за победителя при Маджента и Солферино! И все пак то е поуместно от всяко друго. Подобно на Бенедек императорът съсредоточи войските си на позиция, от която би могъл да настъпи във всяка посока, и при това цели две седмици преди съсредоточаването на противника. Подобно на Бенедек Луи Наполеон съумя да действува така, че неговите корпуси бяха разбити на части един след друг благодарение на численото превъзходство на противника или на превъзходството на неговото командуване. Но ние се страхуваме, че дотук приликата свършва. След една седмица всекидневни поражения Бенедек все пак разполагаше с достатъчно сили за върховното му усилие при Садова. А войските на

Наполеон, по всичко изглежда, след двудневни боеве се оказаха почти безнадеждно разкъсани и той не може да си позволи дори да се опита да даде генерално сражение.

Предполагаме, че сега ще се откажат от замисляната военна експедиция в Балтика, ако тя изобщо някога е била нещо повече от една диверсия. Всеки батальон ще бъде нужен на източната граница. От 376 батальона на френската армия 300 влизаха в състава на шестте линейни корпуса и на един гвардейски, които, както ни е известно, се намираха между Мец и Страсбург. 7-и линеен корпус (на Дуе), т. е. още четиридесет батальона, е бил може би изпратен или в Балтика, или за присъединяване към главните сили на армията. Останалите тридесет и шест батальона едва са били достатъчни за Алжир и за носене на различни служби вътре в страната. Тогава с какви ресурси разполага императорът за получаване на подкрепления? Тези ресурси са 100 четвърти батальони, които сега се формират, и мобилната гвардия. Но те се състоят — първите в по-голямата си част, а втората изцяло — от необучени новобранци. Ние не знаем кога четвъртите батальони ще бъдат готови за действие, но те ще трябва да влязат в действие, независимо от това, дали са готови или не. Какво представлява сега мобилната гвардия, можем да съдим по събитията в Шалонския лагер миналата седмица[28]. Както четвъртите батальони, така и мобилната гвардия имат без съмнение добър войнишки материал, но това още не са войници, това още не е войска, способна да издържи удара на хора, научили се да превземат, атакувайки с митральози. От друга страна, след десетина дни немците ще могат да пратят на фронта от 190 000 до 200 000 войници от своите четвърти батальони и др., т. е. цвета на своята армия, и освен това най-малко същото количество войска на ландвера, всички годни за фронтова служба.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette“, бр. 1712 от 9 август 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — VI

Сега вече не остава никакво съмнение, че едва ли някога е започвана война с такова крайно пренебрежение към обикновеното благоразумие като Наполеоновата „военна разходка до Берлин". Войната за Рейн беше последният и най-голям коз на Наполеон; но в същото време неуспехът му означаваше рухване на Втората империя. В Германия разбираха добре това. Постоянното очакване на война с Франция беше един от главните мотиви, които накараха много немци да се примирят с промените, станали през 1866 г. Ако, от една страна, Германия беше разпокъсана, от друга, тя се засили; военната организация на Северна Германия даваше значително по-голяма гаранция за сигурност, отколкото военната организация на по-големия, но инертен стар Германски съюз[29]. Тази нова военна организация бе приспособена да може за единадесет дни да свика под оръжие 552 000 човека от линейните войски и 205 000 от ландвера, формирани в батальони, ескадрони и батареи, а след две или три седмици — още 187 000 резервни войски (Ersatztruppen), напълно готови за бойни действия. И това не беше тайна. Целият план с означение на различните корпуси, на които се деляха тези войски, на окръзите, в които трябваше да бъде формиран всеки батальон и пр., беше публикуван неведнъж. Нещо повече, мобилизацията през 1866 г. показа, че тази организация съществува не само на книга. Всеки човек беше съответно зачислен; добре известно беше също така, че в службата на всеки окръжен командир на ландвера повиквателните заповеди за всеки човек са били приготвени и е оставало само да им се постави дата. Но за френския император тези огромни сили съще-

ствуваха само на книга. Всичките сили, събрани от него, за да започне кампанията, възлизаха най-много на 360 000 души войска от Рейнската армия, и освен тях 30 000—40 000 души, предназначени за балтийската експедиция — всичко около 400 000 души войска. При такова неблагоприятно числено съотношение на силите и при положение, че е било необходимо толкова дълго време за подготовка на нови френски формирования (четвъртите батальони) за бойни действия, за императора единствената надежда за успех оставаше едно внезапно нападение в момента, когато мобилизацията в Германия е още в разгара си. Ние бяхме свидетели как тази възможност се изплъзна, как беше пренебрегнат дори и вторият шанс за успех — настъплението към Рейн. Ще посочим сега и друга една грешка.

В момента на обявяването на войната разположението на френската армия беше отлично. Това очевидно е било неделима част от грижливо обмисления план на кампанията. Три корпуса в Тионвил, Сент-Аволд и Бич — на първа линия, непосредствено до самата граница; два корпуса в Мец и Страсбург — на втора линия; два корпуса в резерв, около Нанси, и осми корпус в Белфор. Чрез използване на железопътните линии можеше за няколко дни всички тези войски да се съсредоточат за настъпление или от Лотарингия през река Саар, или от Елзас през Рейн, и да се нанесе удар в зависимост от обстоятелствата в северно или източно направление. Но това разположение на войските беше годно само за настъпление. За отбрана то беше съвсем неподходящо. Първото условие за разположението на армията за отбрана е следното: предните части трябва да бъдат на такова разстояние от главните сили, че да може своевременно да се получат сведения за настъплението на противника и да се съсредоточат войските преди неговото пристигане. Да предположим, че ви е нужен поход от едно денонощие, за да придвижите фланговите си части до центъра; в такъв случай вашият авангард трябва да се намира поне на едно денонощие преход пред центъра. А в дадения случай трите корпуса — на Ладмиро, Фросар и дьо Файи, — а по-късно и на част от корпуса на Мак-Махон бяха разположени непосредствено до самата граница и същевременно разтегнати по линията Висамбур—Сиерк, на разстояние най-малко деветдесет мили. За да се изтеглят фланговите части към центъра, биха били нужни цели два дни поход и въпреки това, дори когато стана известно, че немците се намират на няколко мили пред френските войски, не са били взети никакви мерки да се намали разтегнатостта на фронта или да се изнесат авангардите напред на такова разстояние, което да осигури своевременно по-

лучаване на сведения за готвещото се настъпление. Трябва ли да се учудваме, че няколко корпуса бяха разбити поотделно.

Следващата грешка се състоеше в това, че една дивизия на Мак-Махон беше разположена източно от Вогезите, при Висамбур — на позиция, примамлива за атакуването ѝ с превъзхождащи сили. Поражението на Дуе повлече след себе си следващата грешка на Мак-Махон, който се опита да възобнови боевете източно от Вогезите и с това още повече отдалечи десния фланг от центъра, като остави неприкрити своите комуникации с него. Докато десният фланг (корпусът на Мак-Махон и поне част от корпусите на Файи и Канробер) беше разбит при Вьорт, центърът (Фросар и две дивизии на Базен, както стана ясно сега) бе жестоко бит пред Саарбрюкен. Останалите войски се намираха много далеч, за да се притекат на помощ. Ладмиро все още е бил близо до Бузонвил, остатъците от войските на Базен и гвардията са се намирали около Буле, главните сили на Канробер са се оказали при Нанси, част от войските на дьо Файи са били съвсем изгубени от погледа, а Феликс Дуе, както узнаваме сега, на 1 август се е намирал в Алткирхе, в най-южната част на Елзас, почти на 120 мили от полесражението при Вьорт, и вероятно не е разполагал с достатъчни железопътни транспортни средства. Всички действия свидетелствуват само за съмнения, нерешителност, колебания — и това става в най-решаващия момент на кампанията.

А каква представа за противника се създаваше у войниците? Наистина в последния момент императорът каза на своите войници, че имат да се срещнат с „една от най-добрите армии на Европа" — всичко това е така, но тези думи бяха празен звук, след като години наред им се внушаваше презрение към прусаците. Най-добре говори за това поместеният във вестник „Temps" разказ на капитан Жанро, на чиито думи вече се позовахме* и който само преди три години е напуснал армията. Той е бил пленен от прусаците в боя, който бил за него „бойно кръщение", прекарал сред тях два дни и през това време видял по-голямата част от техния 8-и армейски корпус. Той бил поразен, виждайки колко се различава от действителността неговата представа за прусаците. Ето първото впечатление на Жанро, когато го докарали в лагера на прусаците:

„Когато попаднах в гората, аз видях съвсем друга картина. Под дърветата стояха часови, батальоните бяха съсредоточени покрай пътищата; и нека никой не се опитва да мами общественото мнение по начин, недостоен за на-

* Виж настоящия том, стр. 23. *Ред.*

шата страна и за сегашното ни положение: от първите крачки ми се хвърлиха в очи черти, характерни за една отлична армия (une belle et bonne armée), както и за една нация, притежаваща мощна организация за война В какво се състояха тези отличителни черти? Във всичко. Поведението на войниците, подчиняване всяко тяхно движение на волята на началниците чрез много по-строга дисциплина, отколкото у нас, веселостта на едни, сериозният и решителен вид на други, патриотизмът, който проявяваха повечето от тях, усърдието на офицерите, проявявано във всичко и всякога, и особено — нещо, за което ние можем да им позавидим — моралните качества на подофицерите — ето кое ме порази веднага и постоянно е пред очите ми, откакто прекарах два дни сред тази армия и в тази страна, в която табелките с номерата на местните батальони на ландвера, поставени на определени разстояния, напомняха на какво напрежение на силите е способна страната в момент, когато е в опасност и е обхваната от честолюбиви стремежи."

У немците всичко е било съвсем различно, отколкото у французите. Те положително не са подценили бойните качества на французите. Съсредоточаването на германските войски е ставало бързо, но предпазливо. Всички, които са могли да бъдат изпратени на фронта, са били изпратени; и тъй като стана ясно, че 1-и северногермански армейски корпус се намира в Саарбрюкен, в армията на принц Фридрих-Карл, от това следва, че всичките 550 000 души линейни войски, всичките хора, коне и оръдия без съмнение вече са пристигнали на фронта, където към тях трябва да се присъединят южногерманските войски. И ефектът от такова грамадно числено надмощие до този момент се усилваше от превъзходството на военното командуване.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1714 от 11 август 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — VII

През цялата тази седмица се очакваше важно сражение при Мец, което френският бюлетин представяше като предстоящо; но нито един от нашите военни критици не счете за нужно да разясни, че това предстоящо сражение не е нищо друго освен буренце, подхвърлено за игра на буйния кит — народните маси на Париж. Сражение пред Мец! За какво можеше да послужи то на французите? Те са събрали под прикритието на тази крепост четири корпуса; опитват се да прехвърлят там някои от четирите дивизии на Канробер; те могат да се надяват скоро да получат сведения, че останалите три корпуса — на Мак-Махон, дьо Файи и Дуе — са достигнали Мозел при Нанси и са се прикрили зад тази река. За какво ще търсят решително сражение, преди цялата им армия да се съедини отново, когато фортовете на Мец ги защищават от нападение? И откъде накъде немците ще вземат да си трошат врата с атакуване на тези фортове и без подготовка? Ако цялата френска армия би се съединила пред крепостните стени на Мец, тогава, но не по-рано, би могло да се очаква, че французите ще предприемат нападение на изток от Мозел и ще дадат сражение пред своята крепост. Но всичко това още предстои да се изпълни, а засега е съмнително дали изобщо някога ще бъде изпълнено.

Миналата неделя* Мак-Махон беше принуден да изостави Саверн, който същата нощ бе завзет от немците. С него бяха остатъците от собствения му корпус, остатъци от една дивизия (на

* 7 август. *Ред.*

Консей-Дюменил) от корпуса на Дуе и освен това една дивизия от корпуса на Файи, която прикриваше неговото отстъпление. Същата вечер немските Първа и Втора армии оставиха зад себе си Форбах и почти достигнаха Сент-Аволд. И двата тези пункта се намират по-близо до Нанси, отколкото до Саверн; те са също така много по-близо от Саверн до Понт-а-Мусон и Дьолуар, т. е. до пунктове, разположени на Мозел между Нанси и Мец. Сега, когато немците трябва колкото е възможно по-бързо да завладеят или да построят мостове през тази река и при това *по-горе* от Мец (по различни, съвсем очевидни причини), когато те са по-близо до реката от Мак-Махон и следователно с бързо придвижване могат да му попречат да се съедини с Базен, когато те имат предостатъчно войски — нима не е почти ясно, че те ще се опитат да предприемат нещо от този род? Тяхната кавалерия, както и предсказвахме, вече бързо пресича цяла Северна Лотарингия и изглежда неотдавна е влязла в контакт с десния фланг на Мак-Махон; в сряда тя е минала през Гро-Танкен, който се намира само на около 25 мили от прекия път между Саверн и Нанси. Следователно немците ще знаят точно къде се намира Мак-Махон и ще действуват съобразно с това, а ние скоро ще научим на кое място между Нанси (или по-скоро Фруар) и Мец те са стигнали Мозел.

Ето защо от миналата събота не чуваме за никакви боеве. Сега цялата работа вършат войнишките крака; между Мак-Махон и Фридрих-Карл се води състезание кой пръв ще премине през реката. И ако Фридрих-Карл спечели това състезание, можем да очакваме, че французите ще излязат от Мец, наистина не за да дадат сражение близо до неговите крепостни валове, а за да отбраняват преминаването на Мозел; това действително може да бъде осъществено чрез настъпление или на десния, или на левия бряг. Двата понтонни парка, завладени във Форбах, може би много скоро ще бъдат използвани по предназначението си.

За дьо Файи не знаем нищо определено. Наистина в един бюлетин от Мец се казва, че той се е присъединил към армията. Но към коя? Към тази на Базен или на Мак-Махон? Ако в цялото това съобщение има поне малко истина, той очевидно се е присъединил към армията на последния, защото от момента, когато връзката с дьо Файи е била загубена, между него и Базен са се намирали челните части на немските колони. Две други дивизии от корпуса на Дуе — който на 4 август все още се намираше на швейцарската граница, близо до Базел — сега навярно са отрязани от останалите сили на армията поради настъплението на немците към Страсбург; те могат отново да се присъединят

към тях само през Везул. От войските на Канробер неочаквано откриваме най-малко една дивизия (на Мартенпре) в Париж, използвана не срещу немците, а срещу републиканците. Влизащите в състава на тази дивизия 25-и, 26-и и 28-и полкове се споменават между войските, които във вторник взеха участие в защитата на Законодателния корпус[30]. Останалите трябва да се намират сега в Мец, което увеличава числеността на намиращата се там армия на петнадесет (пехотни) дивизии, три от които обаче са напълно разбити в резултат на поражението при Шпихерн.

Що се отнася до Шпихерн, неправилно е да се твърди, че в това сражение французите бяха разбити поради численото превъзходство на противника. Сега ние разполагаме с доста пълното съобщение на генералите Щайнмец и Алвенслебен, от което доста ясно се вижда какви войски са участвували в сражението от немска страна. Атаката е била извършена от 14-а дивизия, подкрепена от нашия стар познат — 40-и полк, от всичко петнадесет батальона. Това са били единствените пехотни части, които шест часа са се сражавали против три дивизии, или тридесет и девет батальона, които Фросар постепенно е хвърлял в боя. Когато тези части са били почти разбити, но все още държели височините на Шпихерн, завзети от тях с атака в началото на боя, пристигнала 5-а дивизия на 3-и, или бранденбургски, корпус и от нейните четири полка най-малко три са взели участие в боя, т. е. в него са участвували общо не повече от двадесет и четири или двадесет и седем немски батальона. Те са изтласкали французите от тяхната позиция и едва след като е започнало отстъплението, челните части на 13-а дивизия, която заобиколила десния фланг на французите по долината на Росел, са достигнали бойното поле, атакували са Форбах и с това са превърнали организираното отстъпление на французите в безредно бягство, като са отрязали прекия път към Мец. В края на боя немците са разполагали с още една (6-а) дивизия, готова за бой, която действително е взела участие в него, но в незначителна степен. Обаче в същото време са пристигнали и две френски дивизии, на Монтодон и Кастани (и двете от корпуса на Базен), и 69-и полк, от състава на дивизията на Кастани, е понесъл тежки загуби. По този начин, докато при Висамбур и Вьорт французите бяха разбити от превъзхождащи ги по численост войски, при Шпихерн те бяха разбити от по-малки по численост войски. Колкото до редовните съобщения на французите за численото превъзходство на противника, не трябва да се забравя, че отделните участници в боя едва ли могат да съдят за количеството на войските и че това са обичайните твърдения на всяка армия, която е претърпяла поражение. Освен това не

бива да се забравя, че едва сега солидните качества на германската армия започват да получават признание. Според официалните съобщения на френската главна квартира огънят на немците значително превъзхожда огъня на французите по упоритост и точност, а Мак-Махон настоява, че в боеве в горска местност французите не могат да имат успех против немците, тъй като последните много по-добре умеят да използват прикритията. Колкото се отнася до конницата, Жанро писа в четвъртък следното в „Temps“:

„Тяхната кавалерия значително превъзхожда нашата, техните войници имат по-добри коне от много офицери в нашата армия и са по-добри ездачи... Видях един от техните кирасирски полкове, който беше просто великолепен... Освен това техните коне са много по-малко натоварени от нашите. Едрите коне на кирасирите, които видях, бяха много по-малко натоварени от нашите дребни арабски или южнофренски коне.“

Той хвали също така прекрасното познаване на местността от офицерите не само в собствената им страна, но и във Франция. В това няма нищо чудно. Всеки лейтенант е снабден с отличните карти на френския генерален щаб, докато френските офицери разполагат само с жалко подобие на карта (une carte dérisoire) на театъра на военните действия. И тъй нататък. Колко полезно би било за френската армия, ако поне един такъв правдив кореспондент беше изпратен в Германия преди войната.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette“,
бр. 1716 от 13 август 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — VIII

Къде се намира Мак-Махон? Германската кавалерия през време на своя рейд до самите врати на Люневил и Нанси явно не се е срещнала с него; иначе щяхме да чуем за сблъсквания. От друга страна, ако той благополучно е пристигнал в Нанси и е възстановил по такъв начин комуникациите с армията в Мец, френската главна квартира без съмнение веднага щеше да съобщи този успокоителен факт. От това пълно мълчание за Мак-Махон можем да направим единственото заключение, че той е сметнал за твърде опасно да се движи по права линия от Саверн към Люневил и Нанси и за да не излага на ударите на неприятеля десния си фланг, е тръгнал по околен път далеч към юг, като е преминал през Мозел при Байон или дори по-горе. Ако това предположение е вярно, то има твърде малко шансове някога да стигне до Мец, а в такъв случай императорът или всеки друг, който командува в Мец, трябва да реши въпроса: не е ли по-добре за армията веднага да отстъпи към Шалон на Марна — най-близкия пункт, където би могла да се съедини с Мак-Махон? Ето защо склонни сме да приемем за достоверно съобщението за общо отстъпление на френските войски в това направление.

Междувременно до нас достигат известия за наличността на огромни подкрепления за френската армия. Новият военен министър уверява камарата, че след четири дни на фронта трябва да бъдат изпратени два армейски корпуса, всеки от по 35 000 души. Но къде са те? Ние знаем, че осемте корпуса на Рейнската армия и войските, предназначени за изпращане в Балтика, заедно с гарнизона на Алжир, представляват цялата френска армия до

последния батальон, включително и морската пехота. Знаем, че 40 000 души от корпуса на Канробер и от експедиционните сили за Балтика се намират в Париж. От речта на генерал Дежан в камарата ни е известно, че четвъртите батальони далеч още не са готови и се нуждаят от попълнение и това трябва да стане чрез комплектуването им с хора от мобилната гвардия. Откъде могат да се появят тогава тези 70 000 войници, особено ако генерал Монтобан дьо Паликао има намерение, което е твърде вероятно, да задържа до последна възможност 40 000 души в Париж? Но ако неговите думи действително значат нещо, под тези два корпуса трябва да се подразбират войските, които се намират в Париж, и корпусът на Канробер, който досега винаги се е смятал за част от Рейнската армия; в такъв случай, тъй като единственото реално подкрепление ще бъде само гарнизонът на Париж, общата численост на действуващата армия ще се увеличи от двадесет и пет на двадесет и осем дивизии, от които най-малко седем са понесли тежки загуби.

Научаваме по-нататък, че генерал Трошю е назначен за командир на 12-и корпус, който се формира в Париж, а генерал Ванде (?) — за командир на 13-и корпус, който се формира в Лион. Досега армията се състоеше от гвардията и от корпуси от № 1 до № 7. За № 8, 9, 10 и 11 никога не сме чували, а сега изведнаж ни говорят за 12-и и 13-и корпус. Видяхме, че не съществуват войски, от които би могъл да се формира който и да е от тези корпуси, с изключение на № 12-и, ако под него се разбира гарнизонът на Париж. Всичко това изглежда жалка маневра с цел да се възстанови общественото доверие чрез създаване на въображаеми армии на книга; защото не може да се тълкува иначе това твърдение за разгръщане на някакви пет армейски корпуса, четири от които досега не са съществували.

Няма съмнение, че се правят опити да се организира нова армия. Но какви ресурси съществуват за това? Първо, жандармерията, от която може да се формира един кавалерийски и един пехотен полк; това са превъзходни войски, но числеността им не надминава 3 000 души и те трябва да бъдат събрани от всички краища на Франция. Същото се отнася и до douaniers*, от които смятат да комплектуват личния състав на двадесет и четири батальона; но ние се съмняваме, че те ще стигнат дори за половината от този брой. След това идват старите войници от наборите 1858—1863 години, неженените измежду които вече са мобилизирани със специален закон. Те могат да дадат контингент от

* митническите стражари. *Ред.*

200 000 души и ще образуват най-ценното попълнение за армията. По-малко от половината от тях са достатъчни за комплектуването на четвъртите батальони, а от останалите може да се формират нови батальони. Но тук възниква затруднението: къде да се намерят офицери? Те ще трябва да се вземат от действуващата армия и макар че това може да стане чрез произвеждането на значителен брой сержанти в младши-лейтенанти, такава мярка ще отслаби частите, от които те ще бъдат взети. Общо всички тези три категории ще дадат увеличение най-много от 220 000—230 000 души и при благоприятни условия ще бъдат нужни най-малко от 14 до 20 дни, докато поне част от тях бъде подготвена за присъединяване към действуващата армия. Но за тяхно нещастие обстоятелствата са неблагоприятни. Признава се сега, че не само интендантството, но и целият административен апарат иа френската армия се е оказал съвсем негоден, неспособен да осигури снабдяването дори на армията, която се намираше на границата. А какво може да се каже за готовността да се облекат и въоръжат тези резерви, щом никой никога не е и помислял, че те ще станат нужни за фронта? И наистина твърде съмнително е, че освен четвъртите батальони някакви нови формирования ще бъдат готови по-рано от няколко месеца. По-нататък — не трябва да се забравя, че никой от тези хора никога не е държал в ръцете си пушка, зареждаща се отзад, и че всички те са съвсем незапознати с новата тактика, наложена от появяването на това оръжие. И ако сегашните френски линейни войски, по собствените им признания, стрелят прибързано, наслуки, като изразходват напразно бойните припаси, какво ли ще правят тези новосформирани батальони, когато се окажат пред неприятеля, постоянството и точността на чийто огън очевидно твърде малко се влияят от шума на боя?

Остава още мобилната гвардия, мобилизирането на всички неженени мъже до 30 години и местната национална гвардия. За мобилната гвардия трябва да се каже, че дори онази малка част от нея, която е имала що-годе правилна организация, очевидно се е разпаднала, щом е била изпратена в Шалон. Липсвала е всякаква дисциплина и авторитетът на офицерите, повечето от които са били съвсем незапознати със своите задължения, очевидно е спадал с всеки изминат ден; за войниците не е имало дори оръжие и в момента цялото това формирование изглежда се намира в състояние на пълна дезорганизация. Генерал Дежан косвено призна това, като предложи да се попълнят четвъртите батальони от мобилната гвардия. А щом тази на пръв поглед организирана част от подлежащите на мобилизация е съвсем негодна, как-

во може да се очаква от останалите? Дори ако се намерят за тях офицери, снаряжение и оръжие, колко време ще бъде нужно, за да се превърнат те във войници? Но нищо не е било предвидено за евентуални критически обстоятелства. Всеки годен за служба офицер вече се използва. Французите нямат онзи почти неизчерпаем резерв от офицери, който се доставя от системата на „едногодишниците доброволци", каквито, на брой около 7 000, всяка година постъпват в германските армии и почти всеки от тях напуща службата, напълно подготвен за изпълнение на офицерските задължения. Снаряжение и оръжие явно също липсват — говори се дори, че от складовете трябва да се извадят старите кремъклии пушки. А при такива обстоятелства каква ценност могат да имат за Франция тези 200 000 души? Французите могат, разбира се, да припомнят за Конвента за Карно с неговите погранични армии[31], създадени от нищо, и т. н. Макар да сме далеч от твърдението, че Франция е безвъзвратно бита, все пак не бива да забравяме, че за успехите на Конвента значителна роля са изиграли съюзническите армии. Тогава армиите, които нападнаха Франция, се състояха средно от по 40 000 войници; били са три или четири и са действували поотделно — едната на Шелда, другата на Мозел, третата в Елзас и т. н. На всяка от тези неголеми армии Конвентът е противопоставил огромен брой сравнително слабо обучени новобранци. Действувайки на фланговете и в тила на неприятеля, който по онова време е зависел изцяло от своите складове, те са го принуждавали общо взето да се държи колкото е възможно по-близо до границата, а след като петгодишното участие в боевете изковало от тези новобранци истински войници, те в края на краищата успели да отблъснат врага оттатък Рейн. Но може ли да се допусне дори за момент, че подобна тактика ще бъде ефикасна против сегашната огромна нахлуваща армия, която, макар че е формирана в три самостоятелни единици, винаги съумява да се държи съсредоточено на разстояние, което ѝ осигурява взаимна поддръжка, или че германската армия ще даде на французите време да разгърнат своите скрити засега ресурси? А те могат донякъде да бъдат разгърнати само ако французите бъдат готови да направят това, което никога още не са правили — да предоставят Париж и неговия гарнизон на собствената му съдба и да продължат борбата, като определят за своя операционна база линията на Лоара. Може би никога няма да се стигне дотам, но докато Франция не бъде готова за това, по-добре е да не говори за обща мобилизация.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1717 от 15 август 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — IX

„Френската армия започна да се прехвърля на левия бряг на Мозел. Днес (неделя) сутринта разузнавателните части съобщиха за наличието на пруски авангарди; когато половината от армията премина реката, прусаците ни атакуваха с големи сили, но след четиричасов бой бяха отблъснати със значителни загуби."

Така гласи официалното императорско съобщение, предадено от г-н Ройтер в понеделник вечерта*. В него обаче се съдържа сериозна неточност. Императорът ясно заявява, че разузнавателните части не донесли за присъствие на неприятел, макар значителни негови сили да са се намирали наблизо. Но ако оставим това настрана, на пръв поглед нищо не би могло да бъде по-вярно и делово от този бюлетин. Пред очите ни се рисува ясно цялата картина: вниманието на французите е погълнато от опасната операция — преминаването през реката. Коварните прусаци, които винаги умеят да изненадат противника в неизгодно положение, го нападат в момента, когато половината от неговите сили са прехвърлени на другия бряг; следва доблестна отбрана на французите, увенчала в края на краищата техните свръхчовешки усилия със стремително настъпление, в резултат на което неприятелят е отблъснат със значителни загуби. Всичко това е много картинно, липсва само едно — името на местността, където е станало.

Въз основа на бюлетина можем само да предположим, че преминаването през реката и опитът да му се попречи, отблъснат така победоносно, са ставали на открито място. Но как е могло

* 15 август. Ред.

да стане това, когато всички мостове на французите през реката са в самия Мец — мостове, съвсем недосегаеми за противника, — когато освен това за построяване на допълнителни понтонни мостове е имало достатъчно място в също така безопасни пунктове на участък от реката, дълъг пет или шест мили, прикриван от заобикалящите Мец фортове? Нима френският щаб иска да ни увери, че противно на здравия смисъл французите са пренебрегнали всички тези благоприятни положения, извели са армията от Мец, построили са мостове на открито място и са преминали реката пред очите на неприятеля и в обсега на неговия удар само за да предизвикат онова „сражение при Мец“, което ни обещаваха цяла седмица?

Ако пък преминаването през Мозел е станало по мостовете в укрепения Мец, как са могли прусаците да атакуват намиращите се още на десния бряг френски войски, докато французите са стояли, както е вероятно, вътре в линията на отделните фортове? Артилерията на тези фортове скоро би направила това място много горещо за всякакви настъпващи войски.

Всичко това изглежда невъзможно. Френският щаб би могъл поне да посочи името на тази местност, за да имаме възможност да проследим на картата различните етапи на тази славна битка. Но той няма намерение да ни го съобщава. За наше щастие прусаците не са толкова потайни, те заявяват, че боят е станал близо до Панж, на пътя за Мец[32]. Ние поглеждаме на картата и всичко става ясно. Панж се намира не на Мозел, а на осем мили от него, на река Нид, около четири мили от линията на отделните фортове на Мец. Ако французите са се прехвърляли през Мозел и половината от техните войски са се намирали вече на другата страна, от военна гледна точка е било съвсем ненужно да държат големи сили в Панж или близо до него. И ако те са се насочили нататък, това е било предизвикано не от военни съображения.

Принуден да изостави Мец и линията на Мозел, Наполеон, разбира се, не е могъл без бой и ако това е възможно, без действителна или привидна победа да започне отстъпление най-малко до Шалон. А благоприятен случай се е представил. Докато половината от неговите войски се прехвърля през реката, другата би могла да излезе през интервалите между фортовете източно от Мец, да изтласка назад предните войски на прусаците, да завърже общо сражение, доколкото е нужно, да завлече противника в зоната на артилерийския обсег на фортовете, а след това с ефектно настъпление по целия фронт да го отхвърли назад на безопасно разстояние от укрепленията. Такъв план не би могъл да

претърпи пълен провал, той би трябвало да доведе до положение, което да се представи за привидна победа; това би възвърнало доверието на армията, може би дори и на Париж, и би придало на отстъплението към Шалон по-малко унизителен вид.

С тези именно съображения се обяснява този на пръв поглед прост, но в действителност нелеп бюлетин от Мец. Всяка дума в този бюлетин в известен смисъл е вярна, докато целият контекст, както може да се забележи от пръв поглед, има за цел да създаде съвсем фалшиво впечатление. Това обяснява също така защо и двете страни могат да претендират за победа. Прусаците са принудили французите да се изтеглят до прикритието на своите фортове; но след като се придвижили много близо до тези фортове, те на свой ред са били принудени да отстъпят. Това е всичко, което може да се каже за знаменитото „сражение при Мец", което би могло изобщо да не става, тъй като неговото влияние върху развитието на военните действия ще бъде равно на нула. Ще отбележим, че граф дьо Паликао беше много по-предпазлив в речта си в камарата.

„Онова, което е станало — каза той, — не би могло да се нарече сражение; това са били отделни сблъсквания и за всеки, който разбира от военно дело, би трябвало да е ясно, че прусаците са претърпли неуспех при тези сблъсквания и са били принудени да изоставят линията, по която става отстъплението на френската армия."

Последното твърдение на маршала беше вярно очевидно само по отношение на кратък период от време, тъй като прусаците без съмнение силно са безпокоили отстъпващите френски войски при Марс-ла Тур и Гравлот.

Наистина време беше Наполеон и неговата армия да изоставят Мец. Докато французите се бавеха при Мозел, германската кавалерия премина Маас при Комерси и разруши железопътната линия, която води от този пункт към Бар-льо-Дюк; тя се появи и във Виньол, застрашавайки фланга на колоните, отстъпващи от Мец към Вердюн. Колко смели са били действията на тези кавалеристи, виждаме от случая с един от ескадроните, който влязъл в Нанси, събрал от населението 50 000 франка и принудил жителите на града да разрушат железопътната линия. А къде е френската кавалерия? Къде са онези 43 полка, които бяха присъединени към осемте армейски корпуса, и онези 12 полка от резервната кавалерия, които се числят към Рейнската армия?

Сега единственото препятствие по пътя на немците е крепостта Тул, но и тя не би имала никакво значение, ако не господстваше над железопътната линия. Линията, разбира се, ще по-

трябва на немците и поради това те без съмнение ще вземат мерки за най-бързо завладяване на Тул, който е крепост от остарял тип, без отделни фортове, и поради това е съвсем открит за артилерията. Навярно скоро ще чуем, че тази крепост се е предала след обстрелването ѝ с полски оръдия в течение на някакви си дванадесет часа, а може би и по-малко.

Ако, както заявяват френските вестници, Мак-Махон наистина е напуснал своята армия и два дни след боя при Вьорт е бил в Нанси, можем да предположим, че неговият корпус е напълно дезорганизиран и че тази болест е обхванала също така и войските на дьо Файи. Сега немците напредват към Марна почти на една фронтова линия с двете френски армии, имайки на всеки от своите флангове по една от тях. Посоката на движението на Базен е от Мец през Вердюн и Сент-Мену към Шалон, а посоката на немците — от Нанси през Комерси и Бар-льо-Дюк към Витри, на войските на Мак-Махон (защото дори самият маршал да се е присъединил към императора в Шалон, направил е това, разбира се, без своята армия) — някъде по̀ на юг, но несъмнено също в посока към Витри. По този начин съединението на двете френски армии с всеки изминат ден става все по-съмнително; ако войските на Дуе не са били своевременно изпратени от Белфор през Везул и Шамон към Витри, възможно е те да трябва отново да се съединят с армията, като се придвижват през Троа и Париж, тъй като за френските войници скоро ще стане невъзможно да използват железопътната линия през Витри.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1720 от 18 август 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — X

Макар генерал Молтке да е стар, от неговите планове без съмнение лъха цялата енергия на младостта. Незадоволявайки се с това, че веднаж вече вряза събраната си в юмрук армия между един от фланговете на французите и останалата част от техните войски, сега той отново повтаря същия маньовър и очевидно със същия успех. Ако Молтке продължаваше да напредва право към Марна и само да безпокои десния фланг и тила на французите през време на тяхното паралелно движение към същата цел, това според повечето военни критици би било напълно достатъчно. Но едва ли можеше да се очаква, че той ще придвижи войските си с онази огромна енергия, с която, както става ясно сега, ги е придвижил. Онова, което ние смятахме за обикновени нападения на отделни отряди върху откритите флангове и тила на дългата походна колона, която се движеше от Мец към Вердюн, както сега се изяснява, е било само разузнаване преди настъплението срещу нея с големи сили. Три или четири немски армейски корпуса са се движили по полукръг откъм южната страна на Мец: техните предни части във вторник* сутринта са достигнали линията на марша на французите и веднага са ги нападнали. Френската армия започна своето отстъпление от Мец в неделя; сблъскванията, станали същия ден вечерта между Панж и форта Белкроа, може би са забавили това движение, но все пак то е продължило в понеделник и още не е било завършило във вторник. Отстъплението е ставало най-малко в две отделни колони по две-

* 16 август. *Ред.*

те шосета, които се разделят в Гравлот, на пет мили западно от Мец; северното от тези шосета минава през Донкур и Етен, а южното — през Вионвил, Марс-ла-Тур и Френ, след това и двете шосета отново се съединяват при Вердюн. Немците са атакували близо до Марс-ла-Тур[33]; боят е продължил през целия ден и според германското съобщение е свършил с поражение на французите, които са загубили две знамена, седем оръдия и две хиляди души пленници и са били отхвърлени обратно към Мец. От друга страна, и Базен претендира за победа. Той заявява, че неговите войски са отблъснали немците и са прекарали нощта на завладяната позиция. Но в неговата телеграма, изпратена в сряда вечерта, се съдържат две твърдения, които предвещават нещо много зловещо. В нея Базен казва, че във вторник той цял ден е водил бой между Донкур и Вионвил; т. е. в това сражение неговият фронт е заемал разстоянието от Донкур до Вионвил и е бил обърнат на запад, докато немците са преградили пътя към Вердюн и на двете шосета. Каквито и претенции за успех да предявява, той все пак не претендира, че е очистил пътищата към Вердюн или поне единия от тях. Ако той е направил това, негов несъмнен дълг би било още същата нощ и колкото може по-бързо да продължи отстъплението, тъй като противникът почти със сигурност би получил подкрепление сутринта. Но той спира и прекарва нощта „на завладяната позиция“, каквото и да означават тези думи. Той не се задоволява с това, а остава там и в сряда до четири часа след обед и дори след това говори не за намерението си да се придвижи нататък, а за отсрочване на по-нататъшното движение с още няколко часа, за да увеличи значително бойните си припаси. Така че можем да бъдем уверени, че и нощта срещу четвъртък е била прекарана на същото място; а тъй като единственото място, откъдето той е могъл да увеличи бойните си припаси, е Мец, ние имаме пълното право да заключим, че „завладените позиции“ са се намирали в тила му, че пътят за отстъпление към Вердюн е бил и остава отрязан и че в дадения момент маршал Базен трябва или да се върне към Мец, или да направи опит да се измъкне оттам по път, който минава още по-далеч на север.

Ако тези разсъждения са правилни — а ние не виждаме как данните, с които разполагаме, биха оправдали друго заключение, — то значи, че част от френската армия отново е отрязана от останалите сили. Не знаем какви войски са могли да стигнат до Вердюн в понеделник и във вторник сутринта преди пристигането на немците. Но очевидно е, че назад към Мец е отблъсната значителна част от силите и каквото и да е значението ѝ, с

нея ще се намали голямата армия, която се опитваха да съсредоточат в Шалон. Наистина остава още една пролука, през която Базен би могъл да опита да се изплъзне. Една железопътна линия минава близо до белгийската граница по посока от Тионвил към Лонгюйон, Монмеди и Мезиер, където се пресича с друга железопътна линия към Реймс и Шалон, но всякакви войски, които биха се възползвали от тази погранична ж.-п. линия или само биха се насочили към нея, могат да бъдат изтласкани от преследващия ги противник към границата и принудени или да се предадат, или да преминат границата, където ще бъдат разоръжени от белгийците. Освен това малко вероятно е на тази отдалечена от центъра железопътна линия да се окаже достатъчно подвижен състав за превозване на значително количество войски; и най-после, получени са съобщения от Вердюн, че прусаците, навярно след като са преминали Мозел между Мец и Тионвил, в сряда са се намирали в Брие, на прекия път от Мец към още свободния за движение сектор от тази железопътна линия. Ако Базен би се опитал да спаси разбитите си войски, движейки се в това направление, в най-добрия случай всички те ще бъдат доведени до пълно разложение. Едно продължително отстъпление, когато противникът се намира на пряката съобщителна линия на разбитите войски, е крайно пагубен ход. Доказателство за това представляват войските на Мак-Махон, малки групи от които продължават да пристигат по железницата в Шалон На 12-и са пристигнали около 5 000 души; в какво състояние — нека каже „Siècle“[34]. Това е било смес от войници от всички родове войски и полкове, без оръжие, без патрони, без раници; кавалеристите не са имали коне, а артилеристите — оръдия; разнородна, дезорганизирана, деморализирана тълпа, за чието организиране отново в батальони, ескадрони и батареи биха били нужни седмици. Достатъчно е това, че кореспондентите се отказват да описват състоянието на линейните войски в Шалон от страх да не разгласят сведения, които биха могли да се окажат полезни за противника.

Голямата армия, която трябваше да се съсредоточи в Шалон, може би никога не ще успее да се събере там. След като войските на Канробер бяха изтеглени отчасти към Париж, отчасти към Мец, в Шалон са останали само 18 батальона мобили, за които в такава война като сегашната не заслужава и да се споменава. Оттогава насам там е изпратено от Париж известно количество морска пехота; двете останали дивизии на Дуе — ако в диспозициите на Базен още се е запазил някакъв здрав смисъл — би трябвало да пристигнат до това време; а може би и още няколко четвърти батальони, но положително не много. В продължение

на няколко дни може би ще пристигнат някои от новоформираните от жандарми и douaniers* полкове. Може би ще пристигнат също така малки части франтирьори[35]; но като оставим настрана всички необучени новобранци, главната част от тази голяма армия, която може да бъде съсредоточена в Шалон до пристигането на немците, при всички обстоятелства ще се състои от войски, отстъпващи от Мец. А какво представляват сега тези войски след боевете, водени във вторник, тепърва ще научим.

Назначаването на генерал Трошю за командуващ армията, предназначена за отбраната на Париж, което дойде така бързо след назначението му за командир на 12-и корпус, „формиращ се в Париж“, доказва, че не се предвижда да се изпращат на фронта масата войски, които сега се намират в Париж. Париж трябва да бъде усмиряван. Но кой ще може да го усмири, когато там стане известна истината за последното сражение, водено във вторник?

Напечатано в „The Pall Mall Gazette“, бр. 1821 от 19 август 1870 г.

* митнически стражари. *Ред.*

КРИЗАТА ВЪВ ВОЙНАТА

Императорът напусна армията, но в нея остана неговият зъл гений — тоя зъл гений, който го подтикваше по-бързо да обяви войната, но когато това стана, се оказа неспособен да го накара да се реши на каквото и да е. Армията трябваше да бъде готова за поход най-късно на 20 юли, но 20 юли дойде, а нищо не бе направено. На 29 в Мец Наполеон III пое върховното командуване; тогава все още имаше време за едно почти безпрепятствено настъпление до самия Рейн; но армията не се помръдна. Правеше дори впечатление, че колебанието беше стигнало дотам, че императорът не можеше да реши дали изобщо да настъпва или пък да заеме отбранителна позиция. Челните части на германските колони се концентрираха вече от всички посоки към Пфалц и всеки ден можеше да се очаква, че ще настъпят. Въпреки това французите си оставаха на своите позиции на границата, позиции, избрани с оглед на едно настъпление, което изобщо не се и състоя, и съвсем негодни за отбрана, която скоро стана за тях единствен изход. Нерешителността, която продължи от 29 юли до 5 август, беше характерна за цялата кампания. Френската армия, разположена близо до границата, нямаше предни части на необходимото разстояние от главните сили и тази грешка можеше да се поправи само по два начина: или да се изнесат предните части в неприятелската територия, или да се оставят те на заеманите погранични позиции, а главните сили да заемат по-съсредоточено положение, като се оттеглят в тила на разстояние един ден преход. Но първият план би довел до сблъскване с противника, и то в условия извън контрола на императора, а вторият бе неосъществим по по-

литически съображения, които не допускаха да се отстъпи още преди първото сражение. Така че колебанията продължиха и абсолютно нищо не се направи; като че ли се е разчитало, че и противникът ще се зарази от тази нерешителност и също ще се въздържи от настъпление. Но противникът настъпи. На 4 август, точно един ден преди да пристигнат на фронта всичките му части, той реши да използва изгодите от неправилното разположение на французите. Боят при Висамбур отвлече всички части от корпусите на Мак-Махон и дьо Файи още по-далеч от центъра на френското разположение, а на 6 август, когато немците бяха вече напълно готови, тяхната Трета армия нанесе поражение на шестте дивизии на Мак-Махон при Вьорт, като ги отблъсна заедно с останалите там две дивизии на дьо Файи през Саверн към Люневил. В същото време предните части на Първа и Втора германска армия разбиха войските на Фросар и част от войските на Базен при Шпихерн, като отблъснаха целия център и лявото крило на французите към Мец. По този начин между двете отстъпващи френски армии остана цяла Лотарингия; и към този широк пробив се устреми германската кавалерия, а след нея и пехотата, за да използват колкото се може по-добре спечеленото предимство. Кронпринцът бе обвинен, че не е преследвал разбитата армия на Мак-Махон до Саверн и по-нататък. Но след Вьорт преследването се извършваше съвсем правилно. Щом разбитите войски бяха отблъснати на юг на такова разстояние, че можеха да се присъединят към останалата френска армия само по околен път, преследващите ги войски се насочиха право към Нанси и през цялото време се движеха между двете тези групи войски. Както показаха резултатите, този начин на преследване (който беше използван и от Наполеон при Йена[36]) е най-малко толкова ефикасен, колкото и непосредственото движение в тила на бързо отстъпващия противник. Това, което беше оцеляло от тези осем дивизии, беше или отрязано от главните сили, или се присъединяваше към тях напълно дезорганизирано.

Толкова за последиците от нерешителността, с която беше ознаменувано започването на кампанията. След това естествено можеше да се очаква, че подобна грешка вече няма да се повтори. Императорът предаде върховното командуване на маршал Базен, а маршал Базен би трябвало във всеки случай да знае, че и да действува, и да не действува, неприятелят няма да му позволи дълго да стои на едно място.

Разстоянието от Форбах до Мец е малко по-малко от 50 мили. Повечето от корпусите трябваше да изминат по-малко от 30 мили. За три дни всички те можеха безпрепятствено да стигнат до Мец

и да използват неговата защита, а на четвъртия ден да започнат да отстъпват към Вердюн и Шалон, защото нямаше вече никакво съмнение в необходимостта от такова отстъпление. Осемте дивизии на маршал Мак-Махон и останалите две дивизии на генерал Дуе — над една трета от цялата армия — изглежда не можеха да се съединят с Базен в някой друг пункт, по-близък от Шалон. Базен разполагаше с дванадесет дивизии, включително императорската гвардия; така че дори и три от дивизиите на Канробер да се бяха присъединили към него, числеността на армията му заедно с кавалерията и артилерията нямаше да надхвърли 180 000 души — сили, съвсем недостатъчни за една среща с противника на полесражението. Затова, ако Базен е нямал намерение да остави цяла Франция в ръцете на нахлулия противник и да му позволи да го затвори в някое място, където гладът бързо би го принудил да капитулира или да приеме боя при условия, наложени му от противника, той нито за минута не би трябвало да се съмнява в необходимостта от незабавно отстъпване от Мец. И все пак той не помръдва от мястото си. На 11 август германската кавалерия е вече в Люневил, а той не дава и признаци за движение. На 12 кавалерията преминава Мозел, извършва реквизиции в Нанси, разрушава железопътната линия между Мец и Фруар и се появява в Понт-а-Мусон. На 13 август германската пехота завзема Понт-а-Мусон и от този момент немците стават господари и на двата бряга на Мозел. Най-после, в неделя, на 14, Базен започва да прехвърля войските си на левия бряг на реката. Завързва се бой при Панж, в резултат на който отстъпването несъмнено отново се забавя: може да се предполага, че действително отстъпление към Шалон е започнало в понеделник с изпращането на тежките обози и артилерията. Но същия ден германската кавалерия се намираше отвъд Маас — в Комерси и във Виньол — на разстояние не повече от 10 мили от линията на отстъплението на французите. Ние не можем да кажем колко войски са се оттеглили в понеделник и рано сутринта във вторник, но може да се смята за сигурно, че главните сили все още са били назад, когато 3-и германски корпус и резервната кавалерия атакуваха движещите се колони близо до Марс-ла-Тур, във вторник на 16 август, към 9 часа сутринта. Резултатът е известен: отстъплението на Базен беше спряно; неговите собствени телеграми от 17 показват, че най-многото, което е постигнал, това е, че е задържал позицията си, докато единственото му желание е било да я остави зад себе си.

Изглежда, че в сряда, на 18 август, и двете армии са имали почивка, но в четвъртък всичките надежди за едно благополучно отстъпление, каквито Базен все още можеше да има, окончателно

рухнаха. В този ден сутринта прусаците го атакуваха и след деветчасов бой

„френската армия бе напълно разгромена, отрязана от комуникациите си с Париж и отблъсната назад към Мец".

Същата вечер или на другия ден Рейнската армия трябва да се е завърнала в крепостта, която бе напуснала в началото на седмицата. Затворена там, германците лесно ще прекъснат снабдяването й, още повече че районът е вече напълно опустошен от продължителното пребиваване на войски, а блокиращата армия несъмнено ще вземе за себе си всичко, което би могла да намери. Следователно гладът скоро ще принуди Базен да излезе от крепостта; само че трудно е да се каже в каква посока. Да тръгне на запад — сигурно ще бъде спрян от значително по-големи противникови сили; да тръгне на север — е крайно опасно; само едно движение на югоизток би могло отчасти да има успех, но то съвсем не би дало веднага резултати. Дори да достигне с дезорганизираната си армия Белфор или Безансон, това не ще окаже що-годе значително влияние върху съдбата на кампанията. Такова е положението, до което френската армия бе доведена от колебанията през втория период на кампанията. Няма съмнение, че всичко това е добре известно на правителството в Париж. Доказателство за това е отзоваването на мобилизираната гвардия от Шалон в Париж. От момента, когато главните сили на Базен бяха отрязани, Шалон, който не представляваше нищо друго освен сборен пункт за войските, загуби всякакво значение. Сега вече най-близкият сборен пункт за всички войски е Париж и занапред те трябва да се движат към него. Обаче няма такива сили, които биха могли да устоят на бойното поле срещу Трета германска армия, която сега вероятно се движи към столицата. Скоро французите ще могат да проверят на практика доколко укрепленията на Париж оправдават разходите, направени за тях.

Макар че опасността от най-голямата катастрофа е надвиснала вече от няколко дни, все пак човек трудно може да разбере, че тя наистина е настъпила. Действителността надмина всички очаквания. Преди две седмици англичаните гадаеха какво би станало, ако френската армия спечели първото голямо сражение. Онова, което най-много ги плашеше, беше предположението, че Наполеон III би могъл да превърне първоначалния си успех в повод да сключи набързо мир за сметка на Белгия. Но в това отношение те бързо се успокоиха. Сраженията при Вьорг и Форбах показаха, че френското оръжие не може да разчита на някакви театрални ефекти. Този факт, който показа, че Германия е нямало

защо да се бои от Франция, обещаваше бързо завършване на войната. Предполагаше се, че скоро ще настъпи момент, когато французите ще признаят, че опитите им да противодействуват на обединението на Германия под егидата на Прусия не са имали успех, че следователно няма защо да се водят войни и че немците едва ли ще продължат опасната и със съмнителен изход война, след като са получили необходимото признание. През първите пет дни на тая седмица положението отново се измени. Изглежда, че военната мощ на Франция напълно е унищожена и, както ни се струва, за немското честолюбие няма вече други граници освен твърде съмнителната немска умереност. Засега ние още не можем да оценим политическите резултати от тая огромна катастрофа. Можем само да се учудваме на нейните размери и неочакваност и да се възхищаваме от начина, по който френските войски я понесоха. Фактът, че след четиридневни почти непрекъснати боеве при най-тежки условия, които можем да си представим, те и на петия ден можаха цели девет часа да оказват съпротива срещу настъплението на значително по-многоброен противник, прави извънредно голяма чест на тяхното мъжество и твърдост. Никога досега, дори и през време на най-победоносните си кампании, френската армия не се е покривала с такава заслужена слава, както при своето катастрофално отстъпление от Мец.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1722 от 20 август 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XI

Макар и да не знаем всички подробности за трите кръвопролитни сражения, водили се миналата седмица около Мец, ние сме достатъчно добре осведомени, за да дадем сега ясен отчет какво е станало в действителност.

Сражението в неделя, на 14 август, е било започнато от немците с цел да забавят отстъплението на французите към Вердюн. В неделя след обед било забелязано, че остатъците от корпуса на Фросар са преминали през Мозел в посока към Лонгвил; признаци на оттегляне са били забелязани и сред войските, разположени на лагер източно от Мец. 1-и (източнопруски) и 7-и (вестфалски и хановерски) армейски корпуси получили заповед да настъпят. Те преследвали французите, докато сами попаднали в зоната на фронтовия огън, но французите били предвидили такова движение и предварително били съсредоточили големи сили на укрепените позиции в долината на Мозел и в тесния овраг на един ручей, който тече от изток на запад и се влива в Мозел северно от Мец. Тази войскова маса внезапно се стоварила върху десния фланг на немците, които вече търпели загуби от огъня на фортовете, и, както се съобщава, ги отблъснала назад в безредие. След това французите навярно отново са се оттеглили, тъй като положително се знае, че германците задържали в свои ръце оная част от полесражението, която се намира вън от зоната на фортовия огън, и се завърнали в предишните си биваци чак след като се съмнало. Ние знаем за това както от частните писма на участници в боя, така и от поместеното в понеделник в „Manchester Guardian“[38] писмо на кореспондента му от Мец, който посетил полесражението в понеделник сутринта и го заварил заето от прусаците, които оказвали помощ

на изостаналите там ранени французи. И двете страни в известен смисъл могат да твърдят, че са постигнали целите, които са си поставили в този бой: французите увличат немците в засада и им нанасят тежки загуби, а немците задържат оттеглянето на французите, докато принц Фридрих-Карл достигне линията, по която то е трябвало да стане. От немска страна участвували два корпуса, или четири дивизии, а от френска — корпусите на Декан и Ладмиро и част от гвардията, т. е. над седем дивизии. Следователно французите са имали голямо числено превъзходство. Смята се също, че позицията на французите е била значително усилена със стрелкови гнезда и окопи, от които те стреляли с по-голямо хладнокръвие.

До вторник, 16 август, отстъплението на Рейнската армия към Вердюн още не е било започнато. По това време предните части на колоните на принц Фридрих-Карл — 3-и армейски корпус (бранденбургски) — току-що били стигнали в околностите на Марс-ла-Тур. Те веднага атакували французите и за шест часа парализирали френската армия. След това, поддържани от 10-и армейски корпус (хановерски и вестфалски) и от части на 8-и (рейнски) и 9-и (шлезвиг-холщайнски и мекленбургски) корпуси, те не само задържали достигнатата линия, но и отблъснали противника и взели две знамена, седем оръдия и повече от две хиляди пленници. Силите, които действували срещу тях, се състояли от корпусите на Декан, Ладмиро, Фросар и поне част от корпуса на Канробер (тези войски пристигнали в Мец от Шалон през последните дни, докато железопътната линия за Фруар още е била свободна) и от гвардията, или общо от 14 до 15 дивизии. Следователно осемте германски дивизии пак са имали насреща си числено превъзхождащи сили, дори ако в този бой са участвували не всички войски на Базен, което е доста вероятно. Това трябва да се има предвид, тъй като френските съобщения продължават да обясняват всички неуспехи с постоянното числено превъзходство на противника. Че отстъплението на французите наистина е било спряно, се вижда от факта, че самите те говорят за ариергардни боеве, водени на 17-и при Гравлот, на повече от 5 мили зад позициите, които са заемали на 16-и. В същото време фактът, че във вторник немците са могли да хвърлят в боя само четири корпуса, показва, че техният успех не е бил пълен. Капитан Жанеро, пристигнал на 17 от Брие в Конфлан, заварил тук два кавалерийски полка от френската гвардия, които били съвсем деморализирани и само при вика „прусаците идат!" — удряли на бяг. Това доказва, че дори и на 16 вечерта пътят през Етен да не е бил зает от немците, те все пак са били толкова близо, че всяко отстъпление по този път е било невъзможно без нов бой. Но Базен изглежда се е бил отказал от всяка мисъл

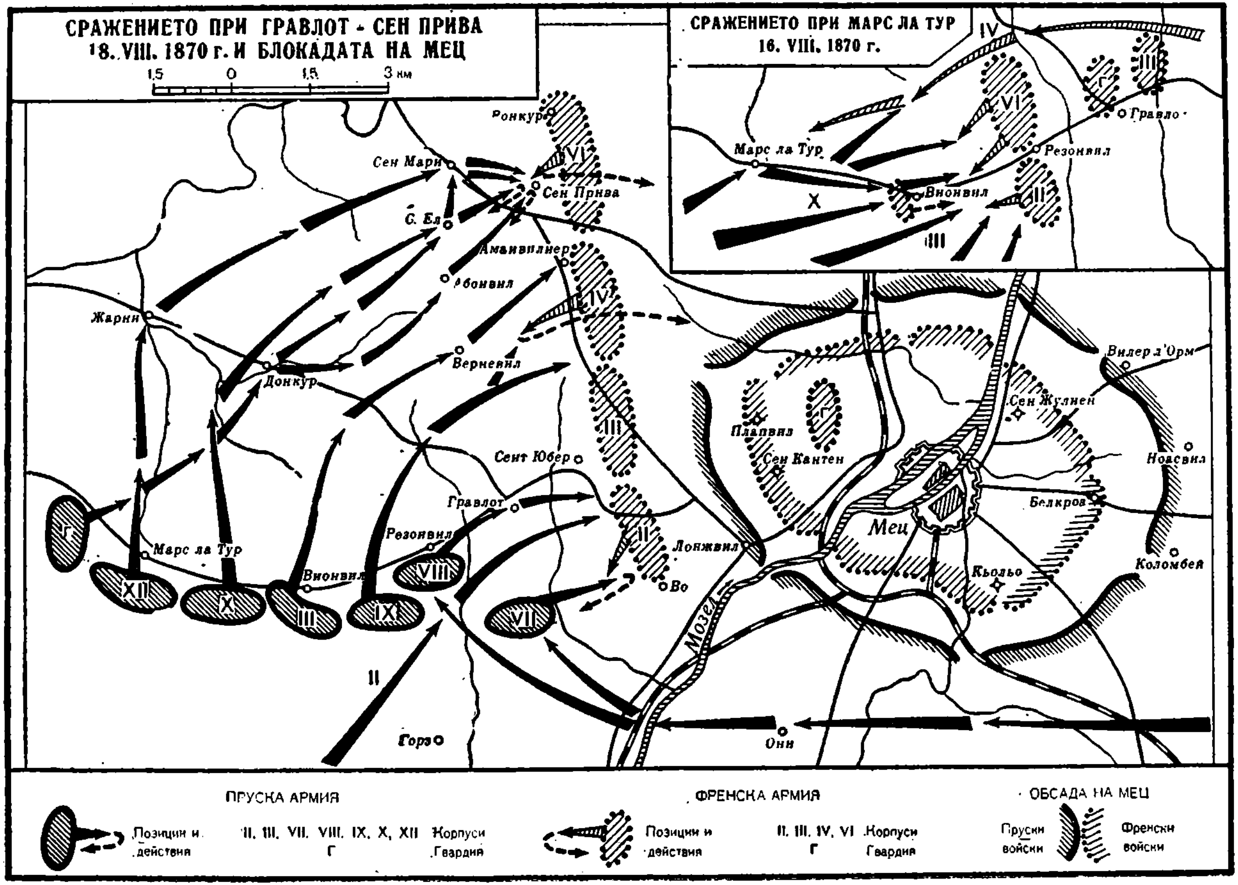
СРАЖЕНИЕТО ПРИ ГРАВЛОТ - СЕН ПРИВА
18. VIII. 1870 г. И БЛОКАДАТА НА МЕЦ
1,5 0 1,5 3 км
СРАЖЕНИЕТО ПРИ МАРС ЛА ТУР
16. VIII. 1870 г.
Марс ла Тур
Вионвил
Резонвил
Гравло
Ронкур
Сен Мари
Сен Прива
С. Ел
Аманвилиер
Абонвил
Жарни
Донкур
Верневил
Сент Юбер
Гравлот
Резонвил
Марс ла Тур
Вионвил
Лонжвил
Во
Горз
Они
Мозел
Мец
Плапвил
Сен Кантен
Сен Жулиен
Вилер л'Орм
Ноасвил
Белкров
Кьольо
Коломбей
ПРУСКА АРМИЯ
Позиции и действия
II, III, VII, VIII, IX, X, XII Корпуси
Г Гвардия
ФРЕНСКА АРМИЯ
Позиции и действия
II, III, IV, VI Корпуси
Г Гвардия
ОБСАДА НА МЕЦ
Пруски войски
Френски войски

за отстъпление; той се окопал на много силната позиция близо до Гравлот и там очаквал атаката на немците, която последвала на 18.

Платото, по което минава пътят от Марс-ла-Тур през Гравлот за Мец, се пресича от редица дълбоки долове, образувани от рекичките, които текат от север на юг към Мозел. Един от тези долове се намира непосредствено пред Гравлот (западно от него), а два други вървят паралелно зад първия. Всеки дол образува силна отбранителна позиция, която е била още повече усилена със землени укрепления, а също и чрез барикадиране и превръщане в бойници дворовете на фермите и селата, разположени във важните в тактическо отношение пунктове. Да се посрещне противникът на тая силно укрепена позиция, да се остави да си счупи главата в нея, да се отблъсне най-сетне чрез мощно „retour offensif"* и по такъв начин да се очисти пътят за Вердюн — такава очевидно е била единствената надежда, която е оставала на Базен. Но настъплението се извършвало с такива сили и с такава енергия, че противникът овладявал една позиция след друга, и рейнската армия била отблъсната до самите оръдия на Мец. Срещу четиринадесет или петнадесет френски дивизии действували дванадесет немски, а други четири били оставени в резерв. Силите, хвърлени в боя от двете страни, са били почти еднакви, с незначително превъзходство на немците, тъй като четири или шест от техните корпуси останали почти непокътнати; но това незначително числено превъзходство в никакъв случай не е могло да компенсира силата на френските позиции.

Френското обществено мнение все още не се решава да признае цялата сериозност на положението на Базен и неговата армия, твърде близко до положението, в което генерал Бонапарт беше поставил Вурмзер в 1796 г. при Мантуа и Мак в 1805 г. при Улм[39]. Французите изобщо не могат да повярват, че тяхната блестяща Рейнска армия, надеждата и силата на Франция, само след една двуседмична кампания е поставена пред избора: или да се опита да си пробие път при най-тежки условия през неприятелския фронт, или да капитулира. Те търсят всевъзможни обяснения. Една от техните теории е, че Базен, така да се каже, се жертвува, за да даде възможност на Мак-Махон и Париж да спечелят време. Докато Базен задържа две от трите германски армии пред Мец, Париж ще може да организира отбраната си, а Мак-Махон ще има време да сформира нова армия. Базен следователно остава в Мец не защото няма друг изход, а защото така налагат интересите на Франция. Пита се обаче, къде са частите, от които Мак-Махон ще

* — внезапно контранастъпление. *Ред.*

формира новата армия? Собственият му корпус, който сега наброява най-много 15 000 души; остатъците на войските на дьо Файи, които са дезорганизирани и разпръснати от дългото и обходно отстъпление — говори се, че той пристигнал във Витри-ле-Франсоа само със 7 000 или 8 000 души; може би една от дивизиите на Канробер; двете дивизии от корпуса на Феликс Дуе, за чието местонахождение изглежда никой нищо не знае — всичко около 40 000 души, включително морската пехота, която влиза в състава на проектираната балтийска експедиция. Тук са включени всички батальони и ескадрони, останали от предишната армия на Франция, която се намира извън Мец. Към тях могат да се прибавят и четвъртите батальони. Изглежда, че те точно сега пристигат в Париж, и то в доста голям брой, но са попълнени до голяма степен с новобранци. Общата численост на тези войски може да достигне около 130 000—150 000 души; но по качество тая нова армия не може да се сравнява със старата Рейнска армия. Старите полкове в нея не може да не са силно деморализирани. Новите батальони са сформирани набързо, имат в състава си много новобранци и не могат да бъдат попълнени с такъв офицерски състав, какъвто има старата армия. Кавалерията и артилерията изглежда действително съставляват твърде малка част; главната маса на кавалерията се намира в Мец, а що се отнася до запасите, които са необходими за сформирането на нови батареи, като амуниция и др., те изглежда в редица случаи съществуват само на книга. Такъв един пример дава Жанро в неделния брой на „Temps“. Що се отнася до мобилната гвардия, след обратното ѝ прехвърляне от Шалон в Сен-Мор, близо до Париж, тя изглежда съвсем се е разпръснала поради недостиг на храни. И за да спечели време за сформирането на една такава сила, Франция ще трябва да пожертвува най-добрата си армия. А тази армия действително е пожертвувана, ако е вярно, че е затворена в Мец. Ако Базен преднамерено е поставил армията си в сегашното ѝ положение, той е направил грешка, в сравнение с която всички минали грешки, извършени през тази война, са нищо. Що се отнася до пуснатите вчера от вестник „Standard“[40] слухове за някакво отстъпление на Базен от Мец и за съединяването му с Мак-Махон, в Монмеди тази сутрин в прегледа на военните събития на същия вестник те са достатъчно опровергани. Дори и някои отряди от войските на Базен да са успели да се измъкнат на север след или през време на последните боеве при Марс-ла-Тур, главната маса на армията му все още е затворена в Мец.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette“, бр. 1725 от 24 август 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XII

Двете последни събития от войната са следните: кронпринцът настъпва оттатък Шалон, а Мак-Махон е оттеглил цялата си армия от Реймс, но накъде точно — не е известно. Според френските съобщения Мак-Махон смятал, че войната се развива много бавно; за да ускори нейния изход, той, както казват, тръгнал от Реймс на помощ на Базен. Това наистина ще ускори събитията, като ги доведе до заключителна криза.

В нашата статия от сряда ние определихме числеността на войските на Мак-Махон на 130 000—150 000 души, като предполагахме, че към него са се присъединили всички войски от Париж*. Ние излязохме прави в предположението си, че в Шалон е имало остатъци от собствените му части и от войските на дьо Файи и че там са били и две дивизии от корпуса на Дуе, пристигнали в Шалон, както стана известно вече, чрез заобикаляне с влак през Париж; имало е и морска пехота, както и други части от балтийския корпус. Но сега научаваме, че във фортовете около Париж все още се намират линейни войски, че част от войските на Мак-Махон и Фросар, предимно кавалерия, се завърнали в Париж, за да се реорганизират, и че в лагера на Мак-Махон са останали само 80 000 души от редовната армия. Затова ние можем да намалим нашия сбор с цели 25 000 души, при което максималната численост на войските на Мак-Махон ще се намали на 110 000—120 000 души, една трета от които са необучени новобранци. И с тази именно армия, както се говори, той е тръгнал към Мец да спасява Базен.

---

* Виж настоящия том, стр. 66. *Ред.*

В момента най-близък и непосредствен противник на Мак-Махон е армията на кронпринца. На 24 август нейните предни части заемаха бившия Шалонски лагер, което ни беше съобщено по телеграфа от Бар-льо-Дюк. От това може да се съди, че тогава в този град се е намирал щабът. Най-близкият път на Мак-Махон за Мец минава през Вердюн. От Реймс до Вердюн са точно 70 мили по почти прав междуселски път; по шосето през Сент-Менеу са повече от 80 мили, а освен това то минава през Шалонския лагер, т. е. през немските линии. Разстоянието от Бар-льо-Дюк до Вердюн е по-малко от 40 мили.

Така че армията на кронпринца не само че може да удари фланга на Мак-Махон през време на неговия марш, ако той използва един от споменатите пътища за Вердюн, но може да премине Маас и да се присъедини към останалите две германски армии между Вердюн и Мец още много преди Мак-Махон да е успял да излезе от Вердюн на десния бряг на Маас. Дори ако кронпринцът се придвижи до Витри-ле-Франсоа или му бъде нужен още един ден, за да събере разтеглените си при движението войски, пак нищо не би се изменило; толкова е голяма разликата в разстоянията в негова полза.

При тези условия съмнително е дали Мак-Махон ще използва един от посочените пътища; няма ли да поиска веднага да се измъкне от сферата на непосредственото действие на армията на кронпринца и да избере пътя от Реймс през Вузие, Гран Пре и Варен за Вердюн или през Вузие за Стене, където би могъл да премине Маас и след това да се насочи на югоизток към Мец? Но това би му осигурило само едно кратковременно предимство, а би удвоило шансовете за окончателното му поражение. И двата тези пътя още повече заобикалят и биха дали на кронпринца повече време, за да съедини силите си с войските при Мец и по този начин да противопостави както на Мак-Махон, така и на Базен едно огромно числено превъзходство.

И така, който и път да избере Мак-Махон, за да стигне до Мец, той не ще избегне кронпринца, който освен това не може да бъде лишен от възможността да избира: да атакува противника само със своите сили или след като се съедини с другите германски армии. Оттук е ясно, че отиването на Мак-Махон на помощ на Базен би било извънредно голяма грешка, докато не се е отървал окончателно от кронпринца. За него най-късият, най-бързият и най-сигурният път за Мец минава направо през Трета германска армия. Ако той се насочи право срещу нея и я атакува там, където я срещне, ако ѝ нанесе поражение и я преследва няколко дни в югоизточна посока, за да се вклини с победоносната си армия

между нея и другите две германски армии — точно така, както му бе показал веднъж кронпринцът, — само тогава, но не по-рано, той би могъл да стигне до Мец и да освободи Базен. Но ние можем да бъдем сигурни, че ако той се чувствуваше достатъчно силен за това, щеше да го направи веднага. Следователно оттеглянето от Реймс има по-друг характер. Това не е толкова движение, за да се помогне на Базен срещу Щайнмец и Фридрих Карл, колкото опит на Мак-Махон да се отърве от кронпринца. Но и от тая гледна точка нищо по-лошо не би могло да се направи. В резултат на това всички преки съобщения с Париж се изоставят в ръцете на противника; последните налични сили на Франция се изтеглят от центъра към покрайнините и преднамерено се разполагат много по-далеч от центъра, отколкото в момента се намира противникът от него. Такова движение би могло да се оправдае само ако беше предприето при значително превъзходство на силите; но в дадения случай то се предприема с безнадеждно по-малки сили и с перспектива за почти сигурно поражение. А до какво ще доведе това поражение? Където и да стане то, остатъците от разбитата армия ще бъдат отблъснати още по-далеч от Париж, към северната граница, където те могат да бъдат изблъскани на неутрална територия или принудени да капитулират. Ако Мак-Махон наистина е започнал движение в споменатата посока, той преднамерено поставя армията си в точно такова положение, в каквото през 1806 г. Наполеон постави пруската армия при Йена чрез фланговото си движение около южния край на Тюрингенските гори. Числено и морално по-слабата армия нарочно се поставя в такова положение, при което единственият път за отстъпление при поражение ще бъде една тясна ивица земя, водеща към неутрална територия или към морето. Наполеон принуди прусаците да капитулират, като стигна до Щетин преди тях[41]. Войските на Мак-Махон може би ще бъдат принудени да се предадат в тясната ивица френска територия, която се врязва в Белгия между Мезиер и Шарлемон—Живе[42]. В най-добрия случай те биха могли да избягат в северните крепости — Валансиен, Лил и др., където непременно ще бъдат обезвредени. И тогава Франция ще бъде изоставена на милостта на завоевателя.

Целият план изглежда толкова безумен, че той може да се обясни само с политическата необходимост. Това прилича повече на coup de désespoir*, отколкото на каквото и да е друго. Създава се впечатлението, че се мъчат да направят всичко, да рискуват всичко, преди да се даде възможност на Париж да осъзнае на-

* — акт на отчаяние. *Ред.*

пълно действителното положение на нещата. Това е план не на стратег, а на „алжирец“,[43] свикнал да се сражава срещу нередовни войски; план не на войник, а на политически и военен авантюрист, каквито управляват Франция през последните деветнадесет години. На това напълно отговарят думите, приписвани на Мак-Махон, който бил казал, за да оправдае това си решение: „Какво биха казали“, ако не се притече на помощ на Базен? Да, но „какво биха казали“, ако се постави в по-лошо положение от това на Базен? Ето ви Втората империя в цялата ѝ красота. Да се даде вид, че всичко е наред, да се скрие поражението — ето кое е най-важното. Наполеон постави всичко на една карта и загуби; а сега Мак-Махон, когато шансовете му за успех са само едно към десет, отново се опитва да играе va banque*. Колкото по-скоро Франция се отърве от такива хора, толкова по-добре за нея. В това е нейната единствена надежда.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette“ бр. 1727 от 26 август 1870 г.

* — рискувайки всичко. *Ред.*

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XIII[44]

Вчера по телеграфа беше предадено съобщение, което предизвика голяма сензация между нашите съвременници. В това съобщение, получено от Берлин, се казваше, че кралската главна квартира е преместена в Бар-льо-Дюк, че корпусите на Първа и Втора армии останали на позиции срещу армията на Базен, а останалите германски сили са предприели „решителен марш към Париж“.

Досега придвижванията на германските армии се държаха в тайна. Едва след като придвижването завършеше и ударът биваше нанесен, ние научавахме накъде са се насочвали войските. Изглежда странно, че тази система изведнаж се отменява и мълчаливият Молтке, без всякакъв видим повод, неочаквано обявява на целия свят, че се движи към Париж, при това „решително“.

В същото време чуваме, че предните части на кронпринца се приближават все повече до Париж и че неговата кавалерия прониква все по-далеч на юг. Казват, че страшните улани са били видени дори и в Шато-Тиери, почти на половината път между Шалон и Париж.

Не съществуват ли тук особени, не съвсем ясни на пръв поглед причини, поради които това съобщение за намеренията на пруския крал се прави именно сега, а германската кавалерия в същото време удвоява своята активност?

Да сравним някои дати. В понеделник, на 22-и вечерта, Мак-Махон започна своето движение през Реймс по шосето за Ретел и повече от четиринадесет часа неговите колони непрестанно минаваха през града. В сряда привечер, ако не по-рано, вестта за това е могла да стигне до германската главна квартира. Това движение

е могло да означава само едно: намерение да се освободи Базен от капана, в който е попаднал. Колкото повече би се придвижвал Мак-Махон в избраното направление, на толкова по-голяма опасност би излагал своите комуникации с Париж и пътя си за отстъпление и толкова повече би се оказвал между германската армия и белгийската граница. Щом само премине оттатък Маас, който, както се чува, той има намерение да прекоси при Ланьовил, срещу Стене, неговият път за отстъпление лесно може да бъде отрязан. Но какво повече би могло да затвърди намерението на Мак-Махон да продължи този опасен маньовър от вестта, че докато той бърза да помогне на Базен, немците, оставили само сравнително малка част от своите сили при Мец, с по-голямата част от войските си „решително“ се движат към Париж? И ето че в сряда вечерта споменатото съобщение се предава по телеграфа от Пост-а-Мусон в Берлин, от Берлин в Лондон, от Лондон в Париж и Реймс, откъдето Мак-Махон без съмнение веднага е получил това съобщение; и докато той се движи към Стене, Лонгюйон и Брие, армията на кронпринца, оставила един или два корпуса в Шампан, където сега срещу тях не стоят никакви сили, може да насочи останалите войски към Сен-Мийелю, да премине там Маас и да се опита през Френ да достигне позиция, която заплашва комуникациите на армията на Мак-Махон с Маас, но е разположена на такова разстояние от германските войски при Мец, което позволява оказване на подкрепа. Ако това успее и ако при такива условия Мак-Махон претърпи поражение, неговата армия ще трябва или да премине на неутрална територия, или да се предаде на немците.

Не може да има съмнение, че в германската главна квартира придвижванията на Мак-Махон са отлично известни. От момента, когато в резултат на сражението при Резонвил (или при Гравлот, както се нарича то официално) Базен се оказа затворен в Мец, армията на Мак-Махон стана най-близка цел не само за армията на кронпринца, но и за всички други войски, които биха могли да се освободят от Мец. Наистина в 1813 година съюзниците след съединяването на Блюхер с Шварценберг между Арси-сюр-Об и Шалон предприеха настъпление към Париж, без да обръщат никакво внимание на движението на Наполеон към Рейн[45], и това движение на съюзниците реши изхода на кампанията. Но по онова време Наполеон беше вече разбит при Арси и не беше в състояние да противостои на съюзната армия; тогава не съществуваше френска армия, затворена от съюзните войски в погранична крепост, която той би могъл да освободи, и главно Париж не беше укрепен. Сега, напротив, каквато и военна ценност да представлява както в

численo, така и в морално отношение армията на Мак-Махон, тя без съмнение е напълно достатъчна, за да се снеме обсадата на Мец, ако тази обсада се извършва с не повече войски, отколкото са необходими, за да се задържа Базен. От друга страна, каквото и да се мисли за укрепленията на Париж, никой не ще бъде толкова безразсъден да предполага, че те ще паднат като стените на Йерихон при първите тръбни звуци на нападащите. Те ще принудят противника най-малкото или да предприеме продължително обкръжение, за да сломи с глад отбраняващите се, или пък да започне — а може би не само да започне — редовна обсада. Така че, докато немците „решително“ пристигаха пред Париж, чиито фортове парализираха движението им, Мак-Махон можеше да нанесе поражение на германските войски при Мец, да се съедини с Базен и тогава на комуникациите и пътищата за снабдяване на немците щеше да се намира френска армия, достатъчно силна, за да ги накара да отстъпят по-„решително“, отколкото са настъпили.

И тъй, понеже армията на Мак-Махон е достатъчно силна, за да могат немците да я пренебрегнат при дадените обстоятелства, трябва да дойдем до заключението, че съобщението за решително движение на крал Вилхелм към Париж, което повечето от нашите съвременници смятат за много важно, е или невярно и умишлено разпространявано, за да заблуди неприятеля, или, ако това е действително непредпазливо разгласяване на достоверни сведения, то се отнася до решение, взето преди да станат известни последните действия на Мак-Махон, и в такъв случай ще бъде бързо отменено. И в единия, и в другия случай един или два корпуса могат да продължат да настъпват към Париж, но основната маса на всички разполагаеми войски ще бъде насочена към североизток, за да използва напълно онези благоприятни положения, които Мак-Махон почти сам им дава в ръцете[46].

Напечатано в „The Pall Mall Gazette“, бр. 1728 от 27 август 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XIV

Немците още веднаж се оказаха по-бързи от Мак-Махон. Четвъртата армия в състав най-малко два, ако не повече корпуса (пруската гвардия и 12-и, или кралския саксонски, корпус) под командуването на саксонския кронпринц Алберт много бързо се придвижи към Маас, завладя мостовете някъде между Стене и Вердюн и прехвърли своята кавалерия. Проходите в Арагоните са в ръцете на немците. Миналия четвъртък* при Сент-Мену те са взели в плен 800 мобили, а в събота са нанесли поражение на една френска кавалерийска бригада при Бюзанси. Още по пътя те са изпратили миналия четвъртък силна разузнавателна част към Вердюн, но като са установили,че крепостта е подготвена да ги посрещне, са се отказали да настъпят срещу нея с главните си сили.

А Мак-Махон, който през същото време на 22-и и 23-и е напуснал Реймс, разполагайки според френските съобщения с армия от 150 000 души, добре екипирана и с достатъчно артилерия, бойни припаси и продоволствие, привечер на 25-и не е могъл да стигне по-далеч от Ретел, който се намира на около 23 мили от Реймс. Не знаем точно колко време е прекарал там и кога е напуснал този пункт. Но кавалерийската схватка при Бюзанси, който се намира на около 20 мили по-нататък по пътя към Стене, доказва, че неговата пехота още не е била пристигнала тук дори и в събота. Тази бавност на придвижването представлява рязък контраст с активността на немците. Няма никакво съмнение, че тя в значителна степен е обусловена от състава на армията на Мак-Махон, в която

* 25 август. *Ред.*

влизат деморализирани в една или друга степен войски или нови формирования, в които преобладават млади новобранци; някои от тези формирования са просто доброволчески отряди, в които има много некадрови офицери. Ясно е, че в такава армия не може да има нито дисциплината, нито спойката на старата „Рейнска армия" и че 120 000—150 000 такива бойци е почти невъзможно да се придвижват бързо и в ред. Освен това има и обози. Главната маса на тежките обози на Рейнската армия, разбира се, се е измъкнала от Мец на 14-и и 15-и, но лесно можем да си представим, че тяхното състояние далеч не е блестящо; и можем да предположим, че има много да се желае относно запасите от бойни припаси и състоянието на конете. Най-после, от началото на войната френското интендантство без съмнение не се е изменило към по-добро и следователно снабдяването с продоволствие на една голяма армия в крайно бедна провинция не ще бъде лесна работа. Но дори да се съгласим с наличието на всички тези препятствия, трябва да се признае, че в бавността на Мак-Махон се проявяват и ясни симптоми на нерешителност. Тъй като той се отказа от прекия път през Вердюн, неговият най-близък път, за да се притече на помощ на Базен, минаваше през Стене, и в това именно направление той потегли. Но той е трябвало да знае още преди придвижването си оттатък Ретел, че немците са завладели мостовете през Маас и че десният фланг на неговите колони по пътя за Стене не е в безопасност. Бързината на придвижването на немците очевидно е разстроила неговите планове. Както ни съобщиха, в петък той все още се е намирал в Ретел, където е получил пресни подкрепления от Париж, и на следващия ден е смятал да потегли към Мезиер, което изглежда напълно вероятно, тъй като до нас не са стигали достоверни сведения за значителни схватки. Това би означавало почти пълно отказване от плана да се освободи Базен, тъй като движението по тясната ивица френска територия на десния бряг на Маас, между Мезиер и Стене, би било придружено с големи трудности и опасности, би предизвикало нова задръжка и би дало на противника необходимото време, за да го обкръжи от всички страни. А сега вече не може да има никакво съмнение, че за тази цел от армията на кронпринца са изпратени на север напълно достатъчни сили. Всичко, което чуваме за местонахождението на Трета армия, показва, че тя се движи в северна посока по трите големи шосета, най-удобни за тази цел: Еперне — Реймс — Ретел; Шалон — Вузие; Бар-льо-Дюк — Варен — Гранпре. Тъй като телеграмата за схватката при Сент-Мену е изпратена от Бар-льо-Дюк, възможно е дори именно част от Трета армия да е нанесла там поражение на мобилите и да е завладяла града.

Но какви могат да бъдат все пак намеренията на Мак-Махон, ако той действително се движи към Мезиер? Съмняваме се, че самият той е имал достатъчно ясна представа какво смята да предприеме. Сега ни е известно, че неговото движение на север, поне до известна степен, е било предизвикано от неподчинението на неговите войници, роптаещи срещу „отстъплението“ от Шалонския лагер към Реймс и искащи доста настойчиво да ги поведат срещу противника. Тогава е бил започнат походът за освобождаването на Базен. Към края на седмицата Мак-Махон е можал напълно да се убеди, че неговата армия няма подвижността, необходима за марш право към Стене, и че засега за него е по-добре да избере по-безопасния път през Мезиер. Това несъмнено би забавило предполагаемото освобождение на Базен и би могло да го направи неосъществимо; но съществувала ли е някога у Мак-Махон малко от малко твърда увереност, че той е способен да го осъществи? Съмняваме се. Освен това движението към Мезиер при всички обстоятелства би забавило похода на противника към Париж, би дало на парижаните повече време да завършат отбранителните работи, би позволило да се спечели време за организиране на резервни армии оттатък Лоара и в Лион, а при нужда нима не би могъл той да отстъпи покрай северната граница към тройния пояс крепости и да се опита да намери между тях някакъв „четириъгълник“? Такива повече или по-малко неопределени мисли биха могли да подтикнат Мак-Махон, който, разбира се, никак не прилича на стратег, да направи втора погрешна стъпка, след като вече е попаднал в трудно положение в резултат на първата; така че виждаме как тази армия — последната, с която Франция разполага и вероятно изобщо ще разполага за военни действия в открито поле през време на тази война, съзнателно върви към своята гибел, от която могат да я спасят само най-груби грешки на врага; а този враг досега не е направил още нито една грешка.

Казваме — последната армия, с която Франция вероятно ще разполага за военни действия в открито поле през време на тази война. На Базен не бива да се разчита, освен ако Мак-Махон успее да го освободи, а това е повече от съмнително. Армията на Мак-Махон в най-добрия случай ще се окаже разпръсната сред крепостите край северната граница, където тя не ще представлява никаква заплаха. Резервните армии, за които сега се говори, ще се състоят от необучени новобранци, смесени с известен брой стари войници; те неизбежно ще бъдат командувани главно от некадрови офицери; войниците от тези армии ще бъдат въоръжени с най-различни видове оръжие; те ще бъдат съвсем необучени за боравене с пушка със задно зареждане, а това значи, че техни-

те бойни припаси ще бъдат изразходвани по-рано, отколкото това ще бъде действително необходимо, с една дума, те ще бъдат негодни за действие в полеви условия, негодни за нищо освен за отбрана на укрепления. Докато немците не само отново комплектуваха напълно своите батальони и ескадрони, но продължават да изпращат във Франция една след друга дивизии на ландвера, френските четвърти батальони още не са комплектувани. От тях само шестдесет и шест батальона са формирани в „régiments de marche"* и изпратени или в Париж, или при Мак-Махон; останалите тридесет и четири батальона преди няколко дни още не бяха готови за поход. Организацията на армията навсякъде се оказа негодна; благородната и храбра нация вижда, че всичките ѝ усилия да се защити остават напразни, защото тя двадесет години е позволявала нейните съдбини да се ръководят от шайка авантюристи, която превърна администрацията, правителството, армията, флотата — фактически цяла Франция — в източник за лично обогатяване.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1731 от 31 август 1870 г.

* — маршови полкове. *Ред.*

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XV

На 26 август, когато целият печат без изключение беше толкова зает с разсъждения за огромното значение на „решителния“ марш на кронпринца към Париж, че нямаше време да се занимава с Мак-Махон, ние се осмелихме да посочим, че в момента действително важен маньовър е този, който споменатият генерал, както съобщават, е предприел за освобождаване на Мец. Ние казахме, че в случай на поражение „войските на Мак-Махон може би ще бъдат принудени да се предадат в тясната ивица френска територия, която се врязва в Белгия между Мезиер и Шарлемон — Живе“*.

Това, което предполагахме тогава, сега почти е факт. Мак-Махон разполага с: 1-и (неговия), 5-и (по-рано на дьо Файи, а сега на Вимпфен), 7-и (на Дуе) и 12-и (на Льобрьон) корпуси, както и с войските, които до 29 август са били могли да бъдат изпратени от Париж, включително и разбунтувалите се мобили от Сен-Мор и кавалерията от корпуса на Канробер, оставена в Шалон. Цялата армия на Мак-Махон наброява навярно около 150 000 души, от които едва ли и половината са войници от старата армия; останалото — четвъртите батальони и мобилите — са почти по равно. Казват, че тази армия е добре снабдена с артилерия, но по-голямата част от последната вероятно се състои от новосформирани батареи; известно е също, че кавалерията ѝ е много слаба. Но дори ако армията на Мак-Махон е по-голяма, отколкото предполагаме, това, което е в повече у нея, навярно се състои от нови на-

* — виж настоящия том, стр. 69. *Ред.*

бори, които няма да увеличат нейната мощ; при това положение тя в действителност едва ли отговаря на една армия от 100 000 добри войници.

Мак-Махон е тръгнал от Реймс за Ретел и към Маас на 22 вечерта, но 13-и корпус е бил изпратен от Париж едва на 28 и 29; а тъй като в този момент пряката железопътна линия за Ретел през Реймс е била застрашена от неприятеля, този корпус е трябвало да заобиколи по Северната френска железопътна линия през Сен-Кантен, Авен и Ирсон. Прехвърлянето на войските не е могло да стане по-рано от 30 или 31, когато голямото сражение беше вече започнало, така че частите, които Мак-Махон очакваше, изобщо не стигнаха до местоназначението си, понеже докато той губеше време между Ретел, Визиер и Стене, немците пристигаха от всички страни. На 27 август една бригада от неговата кавалерия, която бе отишла напред, претърпя поражение при Бюзанси; на 28 важният кръстопът в Аргоните Вузие падна в ръцете на немците; два немски ескадрона атакуваха село Вризи и го завзеха; там имаше пехота, която бе принудена да се предаде — подвиг, подобен на който в миналото има само един: завладяването в 1831 г. от полската кавалерия на Дембе Велке, заето от руската пехота и кавалерия.[47] За 29 не бяха получени никакви сведения от сигурен източник, но на 30 (вторник) немците, като съсредоточиха достатъчно сили, атакуваха Мак-Махон и му нанесоха поражение. В немските съобщения се говори за сражение близо до Бомон и за сблъскване при Ноар (по пътя от Стене за Бюзанси[48]), а в белгийските съобщения се споменава за боеве на десния бряг на Маас между Музон и Каринян. И двете съобщения могат лесно да се съгласуват и ако приемем, че белгийските телеграми в основата си са верни, то 4-и и 12-и корпуси от Четвърта германска армия (4-и, 12-и и един гвардейски корпус), изглежда, са били на левия бряг на Мозел, където към тях се е присъединил 1-и баварски корпус — първата част от Трета армия, пристигаща от юг. В Бомон те срещнали главните сили на Мак-Махон, които, изглежда, се движели по пътя Мезиер—Стене; те ги атакували, при което част от войските, вероятно баварците, атакували и обхванали десния им фланг, като отблъснали французите от прекия път за отстъпление към Маас при Музон, където трудностите и забавянето при преминаването на моста станали причина те да претърпят огромни загуби в пленници, артилерия и припаси. Докато е ставало това, авангардът на 12-и германски корпус, изпратен, изглежда, в друга посока, срещнал 5-и френски корпус (на Вимпфен), който по всяка вероятност е искал да излезе във фланг на немците по пътя Льо Шен Попюльо, по долината на Бар и през

Бюзанси. Схватката станала в Ноар, на около 7 мили южно от Бомон, и била успешна за немците, т. е. те успели да спрат фланговото движение на Вимпфен през време на боя при Бомон. Трета част от силите на Мак-Махон по белгийски сведения се придвижила напред, вероятно по десния бряг на Маас, където според някои слухове предната нощ се била разположила на лагер при Во, между Каринян и Музон, но този корпус бил също атакуван от немците (вероятно от гвардията), бил напълно разбит и загубил, както се твърди, 4 митральози.

Тези три боя, ensemble* (ако се приеме, че белгийските сведения в основата си са верни), означават пълно поражение на Мак-Махон, което ние неведнъж предсказвахме. Четирите германски корпуса, които са срещу него, броят сега около 100 000 души, но е съмнително дали всички са участвували в боя. Войските на Мак-Махон, както вече казахме, са имали приблизително същия брой добре обучени войници. Тяхната съпротива съвсем не е приличала на съпротивата на старата Рейнска армия; това личи от бележката в една официална немска телеграма, че „нашите загуби са умерени", а също и от броя на заловените пленници. Обаче още е твърде рано да критикуваме тактическите разпореждания на Мак-Махон както при подготовката, така и през време на самия бой, поради това, че почти нищо не знаем за тях; но неговата стратегия заслужава да бъде най-остро осъдена. Той се отказа от всички съществуващи възможности за спасяване. Неговата позиция между Ретел и Мезиер му е давала възможност да води боя така, че да осигури оттеглянето си към Лан и Суасон и по този начин отново да достигне Париж или Западна Франция. Вместо това той се сражава така, като че ли единственият му път за отстъпление е Мезиер и като че ли Белгия му принадлежи. Казват, че той се намира в Седан; през това време победителите немци ще заемат левия бряг на Маас не само пред тази крепост, но и при Мезиер, откъдето левият им фланг в един от близките дни ще се простре до белгийската граница при Рокроа и тогава Мак-Махон ще бъде затворен в оная тясна ивица земя, за която говорихме преди шест дни.

Веднъж попаднал там, Мак-Махон ще има твърде малък избор. Той ще бъде обкръжен от четири крепости — Седан, Мезиер, Рокроа и Шарлемон; но на една територия от 12 квадратни мили, при превъзхождащи сили пред себе си и неутрална страна в тила, той не ще може да се възползва от този четириъгълник, а ще бъде принуден да се предаде от глад или ще го изтикат оттам и

* — взети заедно. *Ред.*

ще трябва да се предаде или на прусаците, или на белгийците. Но за Мак-Махон е открит още един път. Ние току-що казахме, че той действуваше така, като че ли Белгия му принадлежи. А ако наистина е мислел така? А ако цялата тайна, която лежи в основата на тая необяснима стратегия, е била в твърдото решение белгийската територия да се използва така, както ако принадлежеше на Франция? От Шарлемон към френската граница при Мобьож има пряк път, който минава през белгийска територия и през Филипвил. Този път е само половината от разстоянието между Мезиер и Мобьож през френска територия. А ако Мак-Махон е мислел да го използва в краен случай за отстъпление? Той е могъл да разчита, че белгийците няма да могат да окажат сериозна съпротива на една такава силна армия като неговата; а ако белгийците не могат да го спрат и ако немците го последват на белгийска територия, което е твърде вероятно, тогава ще възникнат нови политически усложнения, които могат да подобрят, но не и да влошат много сегашното положение на Франция. Освен това, ако Мак-Махон успее да примами на белгийска територия макар и само един германски патрул, това ще се окачестви като нарушение на неутралитета, а последното ще се използва като оправдание за нарушаване от самия него на правата на Белгия. Такива мисли могат да хрумнат на този стар алжирец: те съответствуват на африканските начини за водене на война и като че ли само с тях може да се оправдае неговата стратегия. Но дори и тази възможност може да му бъде отнета: ако кронпринцът действува с присъщата му бързина, той ще може да стигне до Монтерме и устието на Семоа в Маас преди Мак-Махон и тогава последният ще се окаже затворен между Семоа и Седан в приблизително такова пространство, каквото е необходимо за разполагане на войските му на лагер, и той ще бъде лишен от всякаква възможност да прекоси по най-късия път неутралната територия.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1733 от 2 септември 1870 г.

ФРЕНСКИТЕ ПОРАЖЕНИЯ

Една голяма армия, поставена в безизходно положение, умира мъчно. Преди всичко бяха необходими три сражения, докато войските на Базен разберат, че действително са затворени в Мец, а след това — в сряда и четвъртък миналата седмица[49] — и един отчаян 36-часов денонощен бой, за да се убедят — ако изобщо това ги е убедило, — че не ще могат да излязат от капана, в който са ги хванали прусаците. Боят, който се води във вторник, се оказа недостатъчен да принуди Мак-Махон да капитулира. Нужно беше още едно сражение в четвъртък — може би най-голямото и най-кръвопролитното[50] — и раняването на самия Мак-Махон, за да разбере той действителното си положение. Първото съобщение за боя близо до Бомон и Кариням се оказа в основата си вярно, с изключение на това, че пътят за отстъпление на френските корпуси, водили бой при Бомон, който минава по левия бряг на Маас към Седан, още не беше окончателно отрязан. Изглежда, че поне една част от тези войски са се измъкнали по левия бряг към Седан и в четвъртък на този бряг отново се е водил бой. След това възниква известно съмнение относно датата на боя при Ноар, който според щаба в Берлин се е водил в понеделник. Тази дата, разбира се, позволява по-добре да се съгласуват германските телеграми, а щом това е така, никакво обходно движение, което се приписва на 5-и френски корпус, не е имало.

Боят във вторник беше катастрофален за френските корпуси, които участвуваха в него. Над 20 оръдия, 11 митральози и 7 000 пленници — това са резултати, почти равни на резултатите от сражението при Вьорт, но постигнати много по-лесно и с много

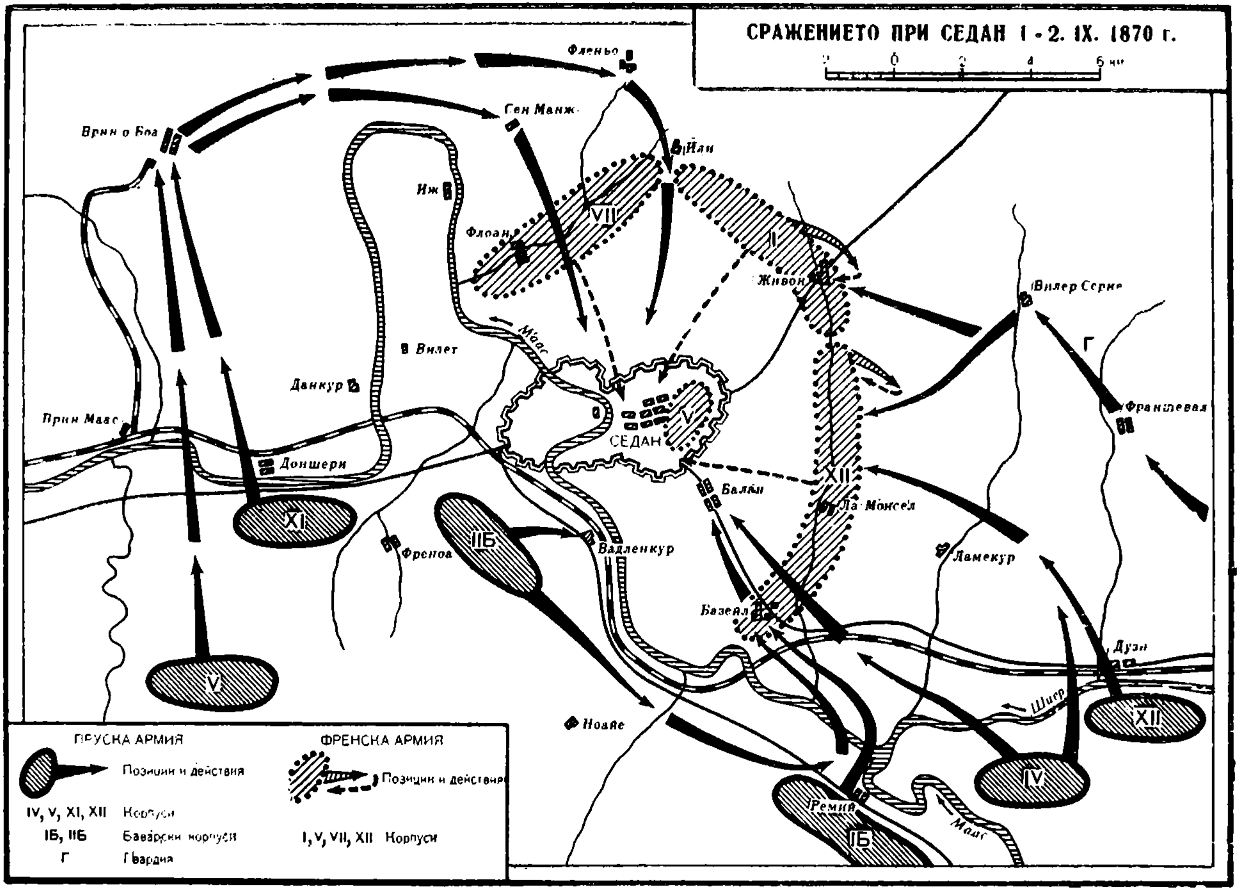

СРАЖЕНИЕТО ПРИ СЕДАН 1-2. IX. 1870 г.
2 0 2 4 6 км
Фленьо
Сен Манж
Йли
Врин о Боа
Иж
Флоан
VII
I
Живон
Вилер Серне
Г
Вилет
Маас
Данкур
Врин Маас
Доншери
V
СЕДАН
Франшевал
XII
Балан
Ла Монсел
XI
Френоа
IIБ
Вадленкур
Ламекур
Базейл
Дузи
V
Шиер
XII
Ноайе
IV
Ремий
IБ
Маас
ПРУСКА АРМИЯ
Позиции и действия
IV, V, XI, XII Корпуси
IБ, IIБ Баварски корпуси
Г Гвардия
ФРЕНСКА АРМИЯ
Позиции и действия
I, V, VII, XII Корпуси

по-малко жертви. И на двата бряга на Маас французите бяха отблъснати до самите покрайнини на Седан. След боя тяхната позиция на левия бряг се е ограничавала, изглежда, както следва: на запад — от река Бар и Арденския канал, които текат по една и съща долина и се вливат в Маас при Вилер, между Седан и Мезиер; на изток — от дола и рекичката, която идва от Рокур и се влива в Маас при Ремийи. Осигурили по този начин и двата си фланга, главните френски сили вероятно са заели междинното плато, готови да посрещнат евентуално нападение от която и да било страна. На десния бряг на Маас след боя във вторник французите, изглежда, са преминали река Шиер, която се влива в Маас при Ремийи на четири мили от Седан. В този район има три успоредни дола, които се спускат откъм белгийската граница от север на юг: първият и вторият — към р. Шиер, а третият, който е най-голям и се намира непосредствено пред Седан — към Маас. До втория дол, близо до най-високата му точка, е разположено селото Серне; до третия, там, където го пресича пътят за Буйон в Белгия, се намира Живон; а по-долу, където пътят за Стене и Монмеди пресича дола, е разположен Базейл. През време на боя в четвъртък тези три дола последователно са служили за отбранителни линии на французите, които, естествено, най-упорито са държали последната и най-силната от тях. Тая част от полесражението прилича донякъде на полесражението при Гравлот, но докато там доловете са могли да бъдат и действително са били обходени през платото, откъдето започват, тук поради близостта на белгийската граница всеки опит за тяхното обхождане е бил много рискован и почти се е налагало пряко фронтално настъпление.

Докато французите се укрепявали на тая позиция и съсредоточавали войските, които във вторник не били взели участие в боя (сред тях вероятно е бил и 12-и корпус, включително и мобилите от Париж), немците са имали един ден за съсредоточаване на армията си; и когато в четвъртък са настъпили, те са имали в този пункт цялата си Четвърта армия (гвардията, 4-и и 12-и корпуси) и три корпуса (5-и, 11-и и един баварски) от Трета армия; тези сили, ако не числено, то поне морално са превъзхождали силите на Мак-Махон. Сражението започнало в седем и половина сутринта и в четири и четвърт, когато пруският крал е изпратил телеграмата, то още е продължавало, като немците успешно са настъпвали от всички страни. По сведения от белгийски източник селата Базейл, Ремийи, Вилер-Серне били в пламъци, а църквичката в Живон била в ръцете на немците. Това показва, че и двете села на левия бряг на Маас, на които в случай на отстъпление

биха се опрели двата фланга на французите, или са били завзети, или са били направени негодни за отбрана; в същото време първата и втората отбранителна линия на десния бряг са били завладени от немците, а третата, между Базейл и Живон, французите са били готови всяка минута да изоставят. Няма съмнение, че при такава обстановка с настъпването на нощта немците ще се окажат победители, а французите ще бъдат отблъснати към Седан. Това действително се потвърждава от телеграмите, пристигащи от Белгия, в които се съобщава, че Мак-Махон е бил напълно обкръжен и че хиляди френски войници преминават границата и биват обезоръжавани.

При такива обстоятелства Мак-Махон е имал само две възможности: или да капитулира, или да си пробие път през белгийска територия. Разбитата армия, затворена в Седан и около него, т. е. в един участък, който в най-добрия случай не е по-голям, отколкото е необходимо за един лагер, не може да се задържи; и дори да можеше да поддържа връзката си с Мезиер, който се намира на около 10 мили западно, тя все пак щеше да бъде обкръжена в една крайно ограничена ивица земя и нямаше да може да устои. Следователно Мак-Махон, нямайки възможност да си пробие път през разположението на противника, трябва или да премине на белгийска територия, или да капитулира. Случи се така, че обезсиленият от раните си Мак-Махон бе избавен от необходимостта да вземе мъчителното решение. На генерал дьо Вимпфен се падна да обяви, че френската армия се предава. Ако допуснем, че Мак-Махон е могъл да получи сведения за решителния отпор, оказан на Базен при опитите му да се измъкне от Мец, то тези сведения не са могли да не ускорят капитулацията при Седан. Немците са предвиждали намерението на Базен и са били готови да му дадат отпор във всички пунктове. Не само Щайнмец, но и принц Фридрих-Карл (това личи от споменаването на 1-и и 9-и корпуси) са били нащрек, а сигурната мрежа от окопи още повече е усилила бариерата, опасваща Мец.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1734 от 3 септември 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XVI

Капитулацията на Седан решава съдбата на последната полева френска армия. В същото време тя решава съдбата на Мец и на армията на Базен; за освобождаването на тази армия вече и дума не може да става; тя също ще трябва да капитулира и това ще стане може би тази седмица или най-късно идната седмица.

Остава още огромният укрепен лагер Париж, последната надежда на Франция. Укрепленията на Париж представляват най-големият комплекс от фортификационни съоръжения, каквито са строени някога, но те още нито веднъж не са подлагани на изпитание и поради това мненията за техните достойнства са не само най-различни, но и напълно противоречиви. Нека разгледаме действителните факти по този въпрос и тогава ще имаме здрава основа да правим изводи.

Монталамбер — френски кавалерийски офицер и същевременно бележит военен инженер, а може би и нямащ равен на себе си гений, през втората половина на XVIII век пръв предложил и разработил план за опасване на крепостите с отделни фортове, разположени на такова разстояние, че да могат да защищават крепостта от бомбардиране. Преди него външните укрепления — цитаделите, люнетите и т. н. — са били повече или по-малко свързани с крепостната ограда или вала на крепостта и са се намирали не по-далеч от основата на гласиса. Той предложил да се създадат големи и мощни фортове, годни сами да се справят с една обсада, и намиращи се пред крепостните валове на града на разстояние от шестстотин до хиляда и двеста ярда и дори повече. Във Франция

в продължение на много години към тази теория се отнасяха с презрение, докато в Германия, когато след 1815 г. трябваше да се укрепи линията на Рейн, тя намери ревностни последователи. Кьолн, Кобленц, Майнц и по-късно Улм, Ращад и Гермерсхайм бяха опасани с отделни фортове. При това Астер и други направиха някои изменения в плановете на Монталамбер и по този начин се създаде една нова фортификационна система, известна под името немска школа. Постепенно и французите започнаха да виждат ползата от отделните фортове и при укрепяването на Париж веднага стана ясно, че е безполезно градът да се опасва с огромен пояс от крепостни валове, ако не е прикрит с отделни фортове; иначе един пробив дори само на отделно място от крепостния вал би повлякъл след себе си падането на цялата крепост.

Съвременните начини за водене на война показват с много примери ценността на подобни укрепени лагери, заобиколени с пояс от отделни фортове и с една главна крепост като тяхно ядро. Укрепен лагер по своето положение беше Мантуа; пак такъв лагер в по-голяма или по-малка степен беше и Данциг през 1807 г.; и това бяха единствените крепости, които спряха Наполеон I. В 1813 г. Данциг отново можа да окаже продължителна съпротива благодарение на отделните си фортове, които се състояха предимно от полски укрепления[51]. Цялата кампания на Радецки от 1849 г. в Ломбардия зависеше от укрепения лагер на Верона, който от своя страна беше ядрото на прочутия четириъгълник от крепости[52]. Точно така и ходът на цялата Кримска война зависеше от съдбата на укрепения лагер Севастопол, който се държа толкова дълго само защото съюзниците не бяха в състояние да го обсадят от всички страни и да лишат обсадените от възможността да получават припаси и подкрепления[53].

С примера на Севастопол ние най-добре можем да илюстрираме нашата мисъл, тъй като размерите на укрепената му площ бяха по-големи, отколкото във всички предишни случаи. Но укрепената площ на Париж е много по-голяма, отколкото на Севастопол. Линията на неговите фортове е дълга около 24 мили. Пораства ли пропорционално и силата на крепостта?

Укрепленията сами по себе си са образцови. Те са извънредно прости: крепостната ограда, която се състои от бастиони, няма дори нито един равелин пред куртините; по-голямата част от фортовете са четириъгълни или петоъгълни, с бастиони, без каквито и да било равелини или други външни укрепления; на места са построени хорнверки, или кронверки[54], за прикриване на външните по-високи участъци. Тези укрепления са приспособени повече за

активна, отколкото за пасивна отбрана. Предполага се, че парижкият гарнизон ще излезе в полето, ще използва фортовете като опорни пунктове за фланговете си и чрез постоянни вилазки в голям мащаб ще направи невъзможна редовната обсада на която и да е група от два или три форта. По този начин фортовете ще пазят гарнизона на града от прекомерно приближаване на неприятеля, а гарнизонът ще брани фортовете от обсадните батареи: той трябва постоянно да разрушава съоръженията на обсаждащите. Ще допълним, че разстоянието от фортовете до крепостните валове изключва всяка възможност за успешно бомбардиране на града, докато не бъдат взети най-малко два-три форта. Трябва да се допълни също, че многото извивки на реките Сена и Марна, при сливането на които е разположен градът, както и дългата верига хълмове откъм североизточната му страна, която е най-застрашена, дават големи естествени предимства, които са отлично използвани при планирането на крепостните съоръжения.

Ако посочените условия бъдат изпълнени и двумилионното население може редовно да се продоволствува, Париж без съмнение ще бъде извънредно силна крепост. Осигуряването на населението с хранителни припаси не е особено трудно, ако се започне навреме и се провежда системно. Твърде е съмнително обаче дали в дадения случай това е било направено. Извършеното от предишното правителство има характер на стихийна и дори безсмислена мярка. Натрупването на запаси от жив добитък без фураж беше явна глупост. Може да се предположи, че ако немците действуват с присъщата си решителност, те ще заварят Париж недостатъчно осигурен с храни за една продължителна обсада.

Но какво може да се каже за главното условие — за активната отбрана, при която гарнизонът излиза от крепостта и напада неприятеля, вместо да го поразява с огън от крепостните валове? За да може напълно да се използва силата на укрепленията и да не се даде възможност на противника да използва слабата страна на крепостта — липсата на прикриващи външни укрепления при главните ровове, — Париж трябва да има между защитниците си и редовна армия. Именно такава е била основната идея на тези, които са разработили плана за укрепленията. Те са изхождали от положението, че щом се установи неспособността на разбитата френска армия да се задържи на полесражението, тя ще трябва да се оттегли в Париж и да участвува в отбраната на столицата било непосредствено като гарнизон, достатъчно силен да попречи с постоянните си атаки на редовната обсада и дори на пълното обсаждане на крепостта, било косвено, като заеме позиция отвъд Лоара, да се попълни с нови сили и след това,

щом се удаде удобен случай, да нападне слабите пунктове на обсаждащата страна, а такива непременно ще има при един толкова разтеглен фронт на обсаждане.

Обаче цялото поведение на френското командуване в тая война стана причина Париж да бъде лишен от това единствено важно условие за неговата отбрана. От цялата френска армия са се запазили само войските, останали в Париж, и корпусът на генерал Виноа (13-и отначало на Трошю), или всичко може би 50 000 души, повечето от които, ако не всички, са от четвъртите батальони и мобилната гвардия. Към тях би могло да се прибавят още 20 000—30 000 души от четвъртите батальони и неопределен брой мобили от провинциите, които са необучени новобранци, абсолютно негодни за военни операции в открито поле. При Седан ние видяхме колко е нищожна бойната стойност на подобни войски. Без съмнение те ще бъдат по-сигурни при наличието на фортове, към които биха могли да се оттеглят, а няколко седмици обучение, дисциплина и боеве ще повишат, разбира се, тяхната боеспособност. Но активната отбрана на една толкова голяма крепост като Париж изисква маневриране с големи сили в открито поле по всички правила, боеве, водени на известно разстояние пред прикриващите фортове, и опити да се разкъса обсадата или да се попречи на сключването ѝ. Обаче за атакуването на един по-силен противник, когато за това са необходими бързина и натиск и войските трябва да бъдат отлично дисциплинирани и обучени за тая цел, сегашният гарнизон на Париж едва ли ще бъде годен.

Ние предполагаме, че съединените Трета и Четвърта германски армии в състав от 180 000 души ще се появят пред Париж през идната седмица, ще го обкръжат с летящи отряди кавалерия, ще разрушат железопътните линии, а с това ще унищожат и всички шансове за едно широко снабдяване и ще подготвят обсаждането на града по всички правила, което ще стане с пристигането на Първа и Втора армия след падането на Мец. При това немците ще си оставят достатъчно войски и за изпращане отвъд Лоара, за да очистят и тая област и да попречат на всеки опит за сформиране на нова френска армия. Ако Париж не се предаде, тогава ще се започне редовна обсада, която при липса на активна отбрана може да завърши сравнително бързо. Такъв би бил нормалният ход на нещата, ако се вземат под внимание само военните съображения; но днес положението е такова, че то може съвсем да бъде променено от политическите събития, предсказването на които не влиза в нашата задача.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1737 от 7 септември 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XVII

Докато немските армии се движат към Париж и след като го достигнат, сложат началото на нов етап от войната, ние имаме време да хвърлим поглед назад, за да видим какво е станало зад фронта на полевите войски, при крепостите.

Ако оставим настрана Седан, предаването на който беше неизбежно свързано с капитулация на армията на Мак-Махон, немците завладяха четири крепости: Ла-Пти-Пиер и Витри — без бой, Лихтенберг и Марсилия — след кратък артилерийски обстрел. Бич те само блокираха, Страсбург обсаждат, Фалсбург, Тул и Монмеди подложиха на артилерийски обстрел, засега без резултати, след няколко дни те имат намерение да започнат редовна обсада на Тул и Мец.

С изключение на Мец, защитен от отделни фортове, разположени на значително разстояние от града, всички останали крепости, които оказаха съпротива, бяха подложени на артилерийско обстрелване. Тази мярка винаги е била съставна част на бойните действия при редовна обсада; първоначално нейната главна цел беше унищожаването на складовете с продоволствие и бойни припаси на обсадените, но откакто те започнаха да се пазят обикновено в специално построени погреби с прикритие срещу снаряди, оръдейното обстрелване все повече се прилага за подпалване и разрушаване колкото е възможно повече постройки вътре в крепостта. Унищожаването на имуществото и продоволствието на жителите на дадена крепост стана средство за натиск върху тях, а чрез тях и върху гарнизона и коменданта. В случаите, когато гарнизонът е бил слаб, недисциплиниран и деморализиран,

когато комендантът не е бил енергичен, често само оръдейното обстрелване е довеждало до предаване на крепостта. Така стана особено в 1815 година след Ватерло[55], когато цяла редица крепости с гарнизони, състоящи се главно от национална гвардия, се предаваха след непродължителна бомбардировка, без да дочакат редовна обсада. Авен, Гюиз, Мобьож, Ландреси, Мариенбург, Филипвил и други — всички те паднаха след няколко часа, в най-добрия случай след няколко дни артилерийски огън. Няма съмнение, че именно тези успехи, които немците помнеха, както и сведенията, че гарнизоните на повечето от граничните крепости се състоят главно от мобили и местна национална гвардия, са подтикнали немците отново да изпитат този план. Освен това, тъй като след въвеждането на нарезната артилерия дори полските оръдия стрелят почти изключително със снаряди, сега е сравнително лесно да се бомбардира една крепост и да се подпалят нейните постройки чрез обстрелване с обикновените полски оръдия на всеки армейски корпус, без да се чака както преди пристигането на мортири и тежки обсадни гаубици.

Макар в съвременните войни бомбардирането на жилищни сгради в крепост да е прието, все пак не бива да се забравя, че тази мярка винаги е много сурова и жестока и към нея не бива да се прибягва поне без достатъчна надежда да се принуди крепостта да се предаде, и когато в известна степен това не е необходимост. Ако се бомбардират такива крепости като Фалсбур, Лихтенберг, Тул, това може да се оправдае с факта, че те затварят планински проходи и железопътни линии, непосредственото владеене на които е много важно за нахлулия противник, като при това има основание да се очаква, че тази цел ще бъде постигната с няколкодневно обстрелване. Ако две от тези крепости се държат и досега, толкова повече това прави чест на гарнизона и на жителите. Но що се отнася до бомбардирането на Страсбург, станало преди редовната обсада, тук случаят е съвсем друг.

Страсбург е град с население повече от 80 000 души; той е заобиколен от стар тип укрепления от XVI век, засилени от Вобан, който построил цитадела вън от града, по-близо до Рейн, и я съединил с крепостните валове на града чрез непрекъснати линии, което по онова време се наричало укрепен лагер. Тъй като цитаделата доминира над града и е способна за самостоятелна отбрана след капитулация на града, най-простият начин да се завладеят и цитаделата, и градът е да се атакува незабавно цитаделата, за да се избегне необходимостта да се правят една след друга две обсади. Но укрепленията на цитаделата са толкова по-силни, а нейното разположение в блатистата низина близо до Рейн

толкова затруднява бързото изкопаване на окопи, че обстоятелствата могат, както обикновено и става, да подтикнат към атакуване първо на града, с падането на който по-нататъшната отбрана само на цитаделата в очите на един недостатъчно твърд комендант в значителна степен губи смисъл, освен ако това би осигурило по-добри условия за капитулация. Но при всички случаи, ако бъде превзет само градът, остава още да се завладее цитаделата и един упорит комендант ще може да продължава съпротивата, като държи под огъня си града и разположилите се в него войски на обсаждащите.

Каква полза може да има при такива обстоятелства от бомбардирането на града? В най-добрия случай жителите биха могли да деморализират по-голямата част от гарнизона и да принудят коменданта да напусне града и да премине с най-надеждните от своите войници, на брой 3 000—5 000 души, в цитаделата, да продължава там отбраната и да държи града под обстрел. А характерът на генерал Урик (тъй, а не Улрих, е името на този храбър стар войник) беше достатъчно добре известен, за да подозира някой, че той може да бъде изплашен и принуден да предаде града и цитаделата, каквото и количество снаряди да се изпратят в тях. Само по себе си бомбардирането на град, който има самостоятелно разположена цитадела, господствуваща над него, е безсмислена и безполезна жестокост. Разбира се, случайни снаряди или рядката артилерийска стрелба при обсада винаги причиняват вреди на обсадения град, но това е нищо в сравнение с разрушенията и жертвите сред гражданското население през време на редовната и системна шестдневна бомбардировка, на която е бил подложен този нещастен град.

Немците казват, че за тях е необходимо по-скоро да завладеят града по политически съображения. Те смятат да го задържат за себе си след сключването на мира. Но ако това е така, бомбардировката, която няма равна на себе си по жестокост, е била не само престъпление, но и груба грешка. Наистина, прекрасен начин да спечелиш симпатиите на един обречен на анексиране град чрез неговото опожаряване и убиване на много от неговите жители с фугасни снаряди! Ускори ли бомбардировката поне с един ден капитулацията? Ни най-малко. Ако немците искат да анексират града и да изкоренят симпатиите на жителите към французите, те би трябвало да завладеят града чрез колкото е възможно по-кратковременна редовна обсада, а след това да обсадят цитаделата и да поставят коменданта пред избора: или да се откаже от някои средства за отбрана, с които разполага, или сам да обстрелва града.

И действително, огромното количество снаряди, с които е бил обсипан Страсбург, не премахнаха необходимостта от редовна обсада. На 20 и 29 август е трябвало да се открие първият паралел откъм северозападната страна на крепостта, близо до Шилтигем, на разстояние 500—650 ярда от укрепленията. На 3 септември на 330 ярда е бил открит вторият паралел (някои кореспонденти погрешно го наричат трети); със заповед на пруския крал безцелната бомбардировка е била спряна и може би ще бъде нужно време, приблизително до 17-и или 20-и, докато успеят да направят достатъчно голям пробив в крепостните валове. Но в дадения случай е рисковано да се правят предвиждания. Това е първият пример на обсада, когато против каменни крепостни съоръжения се употребяват снаряди с ударното действие на съвременната нарезна артилерия. В опитите си при разрушаването на отбранителните съоръжения на Юлих прусаците постигнаха необикновени резултати: в каменните стени бяха пробити отвори, а блокхаузите бяха разрушени чрез обстрелване от големи разстояния и с непряк огън (т. е. с огън на батареи, от които обстрелваната цел не се вижда); но това е било само опит в мирно време и той тепърва трябва да намери потвърждение в истинска война. Страсбург ни дава добра представа как действува в обсадни операции съвременната тежка нарезна артилерия и в това отношение неговата обсада заслужава да се следи с особено внимание.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1739 от 9 септември 1870 г.

РАЗЦВЕТ И УПАДЪК НА АРМИИТЕ

Когато Луи Наполеон, опрян на гласовете на селяните и на щиковете на техните синове, войниците от армията, основа империята, „която значеше мир"[56], тая армия не заемаше особено видно положение в Европа освен може би по традиция. След 1815 г. настъпи мир — мир, който за някои армии бе нарушен от събитията от 1848 и 1849 г. Австрийците водиха успешна кампания в Италия и катастрофална в Унгария; нито Русия в Унгария, нито Прусия в Южна Германия не спечелиха лаври, достойни да бъдат споменати[57]; Русия водеше непрекъснато война в Кавказ, а Франция — в Алжир. Но от 1815 г. насам нито една от големите армии не се бе срещала с друга на полесражението. Луи Филип остави френската армия в едно състояние, което далеч не беше блестящо; наистина към алжирските войски, особено към любимите му части, създадени до известна степен за действия в Африка — към chasseurs-à-pied*, зуавите, тюркосите и конните chasseurs d'Afrique**, — се отнасяха с голямо внимание, но към главната маса на пехотата и кавалерията и към материалната част във Франция се отнасяха с пълно пренебрежение. И през периода на републиката състоянието на армията не се подобри. Но ето че се появи империя, която значеше мир, а — „si vis pacem, para bellum"*** — и армията веднага стана център на вниманието ѝ. По онова време Франция имаше значителен брой сравнително млади офицери, които бяха заемали високи постове в Аф-

* — пешите стрелци. *Ред.*
** — африкански стрелци. *Ред.*
*** — „ако искаш мир, готви се за война". *Ред.*

рика, когато там още се водеха сериозни боеве. Без съмнение тя притежаваше в лицето на специалния алжирски корпус войски, които нямаха равни на себе си в Европа. В лицето на много наемни заместници на наборниците[58] Франция повече от всяка друга континентална държава имаше и професионални войници — истински закалени в боевете ветерани. Трябваше само основната маса войски да се издигне колкото е възможно до равнището на специалните части. Това впрочем до голяма степен беше постигнато. „Pas gymnastique" („бързата крачка" у англичаните), която дотогава се прилагаше само в тия специални части, се въведе в цялата пехота и по този начин беше постигната голяма бързина в маневрирането, непозната дотогава в армиите. Кавалерията беше снабдена според възможностите с най-добри коне; материалната част на цялата армия беше проверена и попълнена. Най-после започна и Кримската война. По отношение на организацията френската армия имаше големи предимства в сравнение с английската; благодарение на численото съотношение на съюзническите армии по-голямата част от славата — каквато и да беше тя — естествено се падна на французите; самият характер на войната, в която централно място заемаше обсадата на една голяма крепост, показа в най-добра светлина свойствения на французите математически талант, проявен от техните военни инженери. В резултат на това Кримската война отново издигна френската армия на първо място в Европа.

След това настъпи времето на набраздената пушка и набразденото оръдие. Несравнимото превъзходство на огъня на набраздената пушка над огъня на гладкоцевната пушка доведе до изоставянето на последната, а в някои случаи — до преправянето ѝ в набраздена. Прусия замени старите пушки с набраздени за по-малко от една година; Англия постепенно въоръжи цялата си пехота с набраздената пушка „Енфилд", а Австрия — с превъзходната малокалибрена набраздена пушка „Лоренц". Единствено Франция си остана със старите гладкоцевни пушки, а с набраздени, както и по-преди, бяха въоръжени само специалните ѝ войски. Докато основната маса на френската артилерия запази късоцевните си 12-фунтови оръдия — това любимо изобретение на императора, което обаче по мощност отстъпваше на старата артилерия поради по-малката тежина на заряда, бяха сформирани известен брой батареи от 4-фунтови набраздени оръдия, които се държаха в готовност за война. Конструкцията на тези оръдия беше несъвършена, тъй като от XV в. насам, когато се появи огнестрелното оръжие, това бяха първите набраздени оръдия; но тяхното действие значително превъзхождаше действието на което и да било от съществуващите тогава гладкоцевни полски оръдия.

Такова беше положението, когато избухна Италианската война.[59] Австрийската армия беше свикнала да действува твърде небрежно; тя рядко оказваше силен натиск; всъщност това беше само една армия с добро име и нищо повече. Между нейните командири имаше няколко от най-добрите и твърде много от най-лошите по онова време генерали. По-голямата част от последните бяха издигнати на високи командни постове благодарение на връзките си с двореца. Грешките на австрийските генерали и голямото честолюбие на френския войник донесоха на френската армия една мъчно извоювана победа. Маджента не донесе никакви трофеи; Солферино — твърде малко; а по политически причини завесата бе спусната, преди да излезе на сцената истинската трудност във войната — надпреварата за четириъгълника от крепости.

След тази кампания френската армия стана образец за Европа. Ако след Кримската война „beau idéal"* на пехотинец стана френският chasseur-à-pied, то сега това възхищение се разпростря върху цялата френска армия. Нейното устройство започна да се изучава; нейните лагери станаха инструкторски школи за офицерите от всички нации. Почти цяла Европа непоколебимо вярваше в непобедимостта на френската армия. В това време Франция преправи в набраздени всичките си стари гладкоцевни пушки и въоръжи цялата си артилерия с набраздени оръдия.

Обаче същата тази кампания, която издигна френската армия на първо място в Европа, даде тласък на стремежи, в резултат на които отначало като неин съперник, а след това и като победител се появи пруската армия. От 1815 до 1850 г. пруската армия изживя същия процес на ръждясване, какъвто изживяха и всички останали европейски армии; но в Прусия тая мирновременна ръжда повреди военната ѝ машина повече откъдето и да било другаде. Според тогавашната пруска система всяка бригада обединяваше един линеен полк и един полк от ландвера, така че при мобилизация половината от полевите войски трябваше да се формират отново. Материалната част на линейните войски и на ландвера беше крайно недостатъчна; отговорни лица често вършеха дребни злоупотреби. Изобщо, когато в 1851 г. конфликтът с Австрия принуди Прусия да извърши мобилизация, цялата система се провали по най-жалък начин и Прусия беше принудена да мине през „Кавдинското дефиле"[60]. С цената на големи разходи цялата материална част беше незабавно заменена, цялата организация на армията беше ревизирана, но това засегна само подробностите. Когато в 1859 г. Италианската война наложи нова мо-

* — прекрасен идеал. *Ред.*

билизация, материалната част бе вече в по-добро състояние, макар че и тогава все още не достигаше; а ландверът, чийто морален дух би бил отличен при една национална война, се оказа съвсем недисциплиниран за една военна демонстрация, която можеше да доведе до война с една или друга от воюващите страни. Беше решено да се извърши реорганизация на армията.

Тая реорганизация, която се извърши зад гърба на парламента, запазваше под знаменател всичките тридесет и два пехотни полка от ландвера, като постепенно попълваше редовете им чрез увеличаване на новобранския набор и на края ги реорганизира в линейни полкове, чийто брой нарасна от 40 на 72. Артилерията беше съответно увеличена, кавалерията също, но в много по-малка степен. Това увеличение на армията беше приблизително пропорционално на прираста на населението на Прусия, което от 1815 до 1860 г. бе нараснало от $10^1/_2$ на $18^1/_2$ милиона души. Въпреки опозицията на втората камара[61], тая реорганизация фактически си остана в сила. Освен това армията стана по-боеспособна във всяко едно отношение. Това бе първата армия, в която цялата пехота беше въоръжена с набраздени пушки. Пълнещата се откъм затвора иглянка, с каквато дотогава бе въоръжена само малка част от пехотата, сега бе въведена във всички части; беше създаден и резерв от такива пушки. Опитите с набраздени оръдия, които се правеха в продължение на няколко години, бяха завършени и приетите модели постепенно замениха гладкоцевните оръдия. Прекалената плацпарадна мущровка, наследена от стария педант Фридрих Вилхелм III, все повече и повече отстъпваше място на една по-добра система на подготовка, при която се усвояваше главно службата по стражевото охранение и действията в разпръснат строй, като за образец се вземаха преди всичко френските алжирски войски. За батальоните, които действуваха отделно, ротната колона беше приета като главно бойно построение. Голямо внимание се обръщаше на стрелбата по мишени и в това отношение бяха постигнати отлични резултати. Кавалерията също беше доста подобрена. В продължение на много години на коневъдството се обръщаше сериозно внимание, особено в Източна Прусия — областта на големите конезаводи, — където бяха внесени за разплод много чистокръвни арабски коне и бяха получени отлични резултати. Източнопруският кон, който по ръст и бързина отстъпва на английския кавалерийски кон, значително го превъзхожда като военен кон и е пет пъти по-издръжлив при поход. Специалното обучение на офицерите, което дълго време се подценяваше, отново бе издигнато на необходимата висота и цялата пруска армия съвсем се промени. Датската война[62] бе достатъч-

на, за да покаже на всеки, който можеше да разбере, че работата стои именно така; но хората не искаха да го разберат. Тогава се разнесе гръмотевичният удар от 1866 г. и такова неразбиране беше вече невъзможно. След това пруската система бе възприета от северногерманската армия, а в основни линии и от армиите в Южна Германия; резултатите показаха колко е лесно въвеждането на тая нова система. След това настъпи 1870 година.

Но френската армия от 1870 г. не беше вече армията от 1859 г. Кражбите, спекулата, общите злоупотреби с общественото положение за лични облаги — всичко това, което беше основата на Втората империя, обхвана и армията. Щом Осман и шайката му спечелиха милиони от огромната парижка афера[63], щом целият департамент на обществените работи, щом всеки договор, който се сключваше от правителството, и всяка цивилна длъжност открито и безсрамно се превръщаха в средство за ограбване на народа, как можеше само армията да остане добродетелна, армията, на която Луи Наполеон дължеше всичко, армията, командувана от хора, които също обичаха богатството, както и по-късметлиите цивилни придворни? А когато стана известно, че правителството не използва парите, получавани като откуп от гражданите, подлежащи на военна служба, за наемане на техни заместници — факт, безусловно известен на всеки строеви офицер, когато започнаха разхищенията на най-различни държавни средства, с цел да се създадат фондове, които военното министерство тайно даваше на императора; когато по силата на това висшите длъжности в армията трябваше да си остават в ръцете на тия, които бяха посветени в тази тайна и които поради това не можеха да бъдат уволнявани, каквото и да правеха и както и да пренебрегваха служебните си задължения — тогава деморализацията обхвана и строевите офицери. Ние далеч не твърдим, че разхищенията на държавни средства бяха нещо обикновено сред тях; но презрението към началниците, манкирането в службата и понижаването на дисциплината бяха неизбежни последици. Ако началниците имаха авторитет, нима офицерите биха се осмелявали, както ставаше обикновено, да пътуват при походите в карети? Цялата система бе напълно прогнила; атмосферата на корупция, в каквато живееше Втората империя, обхвана най-после и главната опора на тая империя — армията; и в часа на изпитание тая армия не можа да противопостави на противника нищо друго освен славните си традиции и вродената храброст на войниците; но само това не бе достатъчно, за да си остане армията първокласна.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette“, бр. 1740 от 10 септември 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XVIII

Очевидно все още съществува съвсем неправилна представа за обсадните действия, които се водят сега във Франция. Някои наши колеги от печата, например „Times“, са склонни да мислят, че макар немците да действуват превъзходно в открито поле, те не умеят да водят обсада; други смятат, че обсадата на Страсбург се извършва не толкова с цел да се завладее градът, а като натрупване на опит и практическо обучение на немските инженери и артилеристи. И всичко това се говори, защото до този момент не са капитулирали нито Страсбург, нито Тул, нито Мец, нито Фалсбур. Очевидно, съвсем се забравя, че при последната обсада, водена преди тази война, обсадата на Севастопол, след като бяха изкопани траншеи, нужни бяха единадесет месеца, за да бъде принудена крепостта да се предаде.

За да се изменят такива незрели мнения, които могат да се разпространяват само от хора, незапознати с военното дело, трябва да им напомним какво представлява в действителност обсадата. Валовете на повечето крепости са снабдени с бастиони, т. е. на техните ъгли се намират петоъгълни издатини, наричани бастиони, които прикриват с огъня си както пространството пред укрепленията, така и рова непосредствено покрай техните основи. В този ров между всеки два бастиона има отделно триъгълно укрепление, наричано равелин и прикриващо част от бастионите и куртината, т. е. участъка от крепостния вал между тях; равелинът е заобиколен с ров. На външната страна на главния ров се намира прикрит широк път, защитен от гребена на гласиса, т. е. от земления насип, висок около седем фута, който има полегат склон от-

към външната страна. В много случаи, за да се увеличи трудността на атакуването, се добавят и други съоръжения. Основите на валовете на всички тези укрепления са облицовани с каменен зид или защитени от ровове с вода, за да се направи невъзможно щурмуването на неповредените укрепления. А самите укрепления са разположени така, че вътрешните винаги господствуват над външните, т. е. намират се по-високо от последните, а външните от височината на своите валове господствуват над околната местност.

За атакуването на такава крепост все още се използва методът, усъвършенствуван от Вобан, макар че нарезната артилерия на обсадените може да наложи видоизменяване на този метод, ако местността пред крепостта е съвсем равна на голямо разстояние. Но тъй като почти всички тези крепости са строени в периода на господството на гладкостенната артилерия, местността на разстояние по-голямо от 800 ярда от укрепленията обикновено не се е вземала под внимание и почти винаги е възможно обсаждащите да се придвижат скрито на такова разстояние, без редовни траншеи. Следователно необходимо е преди всичко да се обгради крепостта, да се изтласкат към нея предните ѝ постове и другите части, да се направи разузнаване на укрепленията, да се изнесат напред обсадни оръдия, бойни и други припаси и да се създадат снабдителни складове. В сегашната война първата бомбардировка с полски оръдия също се отнасяше към този подготвителен период, който може да продължи значително време. Широкият обсаден пояс на Страсбург е бил започнат на 10 август, тесният — около 20, от 23 до 28 Страсбург е бил подложен на бомбардировка, но към редовна обсада се е пристъпило едва на 29. Тази редовна обсада датира от поставяне на първия паралел, т. е. траншея, земята от която се изхвърля навън, към страната на крепостта, за да скрива н пази хората, които минават по нея. Този първи паралел обикновено обкръжава укрепленията на крепостта на разстояние от 600 до 700 ярда. В него се поставят анфиладни батареи; те се поставят на линиите, които са продължение на всички фасове, т. е. на онези места на вала, огънят на които господствува над местността; пред тях това се прави срещу цялата определена за атакуване част от крепостта. Предназначението на тези батареи е да стрелят по продължение на казаните фасове и да унищожават по този начин намиращите се на тях оръдия и артилерийска прислуга. За тази цел са необходими най-малко двадесет такива батареи от по две или три оръдия, всичко около 50 тежки оръдия. Обикновено на първия паралел се разполагат и известен брой мортири за бомбардиране на града или на снабдените с прикритие срещу снаряди гарнизонни складове; при наличността на съвремен-

на артилерия те ще бъдат нужни само за последната от посочените цели — за първата сега са достатъчни нарезните оръдия.

От първия паралел се прокарват напред траншеи по такива линии, продължението на които да не минава през крепостните укрепления, за да не може нито едно от укрепленията да ги обстрелва по тяхното протежение; траншеите се изкопават напред в зигзаг, докато не стигнат на около 350 ярда от укрепленията, и тук се прокарва вторият паралел — траншея, подобна на първия паралел, но по-къса от нея. Обикновено това се прави на четвъртата или петата нощ след започването на траншейните работи. На втория паралел се поставят контрабатареи, по една срещу всяка атакуема част и почти паралелно на нея; предназначението на тези батареи е да унищожават оръдията и да разрушават валовете, които се намират непосредствено пред тях, а също така да водят кръстосан огън заедно с анфиладните батареи. Те ще имат общо около 60 големокалибрени оръдия. След това обсаждащите отново се придвижват напред, прокарвайки нови зигзагообразни траншеи, които с приближаването си към крепостта стават все по-къси и по-близки една до друга. На около 150 ярда от укрепленията се прокарва полупаралел за мортирните батареи, а в подножието на гласиса, на разстояние около 60 ярда от укрепленията — трети паралел, в който също така се разполагат мортирни батареи. Това може да бъде завършено на деветата или десетата нощ след започването на траншейните работи.

На такова близко разстояние от укрепленията започват истинските трудности. По това време артилерийският огън на обсадените, доколкото той господствува над откритата местност, ще е почти замлъкнал, но пушечният огън от крепостните валове сега става по-ефикасен откогато и да било; той много ще забавя работата в траншеите. Сега апрошите трябва да се строят с много по-голяма предпазливост и по друг план, който не можем тук да изложим подробно. На единадесетата нощ обсаждащите могат да стигнат до изходните ъгли на прикрития път, право срещу издатините на бастионите и равелините; а на шестнадесетото денонощие те могат да завършат увенчаването на гласиса, т. е. да прокарат траншеи оттатък гребена на гласиса и по неговото протежение, паралелно на прикрития път. Едва тогава те ще могат да поставят батареи за разрушаване на каменната облицовка на валовете, за да си осигурят преминаването през рова в крепостта и да принудят да млъкнат оръдията по фланковете на бастионите, които бият по продължение на рова и пречат да се премине през него. Тези фланкове на бастионите могат да бъдат рушени и техните оръдия унищожени в седемнадесетото денонощие; тогава

може да се осъществи пробивът. Следващата нощ могат да бъдат завършени спускането в рова и изкопаването на прикрит проход през него за защита на щурмовия отряд от фланкиращия огън и може да се започне шурмът.

В тази бегла скица се опитахме да разгледаме хода на обсадните действия против един от най-слабите и прости типове крепости (шестоъгълника на Вобан) и да определим времето, необходимо за различните стадии на обсадата, ако тя не се нарушава от успешни вилазки на обсадените и при условие, че те не проявяват изключителна активност, храброст и не разполагат с някакви специални средства. Но дори при такива благоприятни обстоятелства ще бъдат нужни, както виждаме, най-малко 17 денонощия, преди да бъдат направени пробиви в главните крепостни валове и с това крепостта да стане открита за щурмуване. При достатъчна численост и снабденост на гарнизона няма никакви причини от военен характер, които биха го накарали да се предаде преди този срок; от чисто военна гледна точка обикновеният дълг задължава обсадените да се държат поне толкова време. А има хора, които се оплакват, че Страсбург още не е превзет, Страсбург, който е бил подложен на редовна обсада едва 14 денонощия и има на атакувания фронт външни укрепления, които му позволяват да се държи най-малко пет денонощия по-дълго от средното време. Те се оплакват, че Мец, Тул, Фалсбур все още не са капитулирали. Но ние още не знаем прокарана ли е срещу Тул дори и една траншея, а за другите крепости ни е известно, че те изобщо още не са подлагани на редовна обсада. Колкото до Мец, изглежда, че в дадения момент изобщо не се предвижда да се води срещу него редовна обсада; вероятно най-ефикасно средство за неговото завладяване е да се плени армията на Базен чрез подлагане на глад. Тези нетърпеливи писачи трябва да знаят, че ще се намерят много малко такива коменданти на крепости, които ще се предадат на патрул от четирима улани или дори под въздействието на бомбардировка, ако имат що-годе достатъчен гарнизон и запаси. Ако в 1807 г. Щетин се предаде на един кавалерийски полк, ако френските погранични крепости в 1815 г. капитулираха след непродължителна бомбардировка или дори от страх пред нея, не трябва да забравяме, че Вьорт и Шпихерн, заедно взети, не бяха равнозначни нито на Йена, нито на Ватерло и освен това би било глупаво да се съмняваме, че във френската армия има много офицери, които могат да издържат една редовна обсада дори с гарнизон, състоящ се от мобилната гвардия.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
брой 1744, 15 септември 1870 г.

КАК ДА СЕ ВОДИ БОРБАТА С ПРУСАЦИТЕ

След Италианската война от 1859 г., когато военната мощ на Франция достигна зенита си, пруският принц Фридрих Карл, същият, който сега обсажда армията на Базен в Мец, написа брошурата „Как да се води борбата с французите“[64]. Сега, когато огромните военни сили на Германия, организирани по пруската система, помитат по пътя си всичко, хората започват да си задават въпроса: а кой и как в бъдеще ще води борбата с прусаците? И когато войната, в началото на която Германия само се отбраняваше от френския chauvinisme*, се превръща постепенно, но сигурно във война за интересите на новия германски chauvinisme, с този въпрос си струва да се занимаем.

„Провидението винаги е на страната на големите батальони“ — така *Наполеон* обичаше да обяснява как се печелят и губят сраженията. И Прусия действуваше по този принцип. Тя се погрижи да има „големи батальони“. Когато в 1807 г. Наполеон ѝ забрани да държи армия по-голяма от 40 000 души, тя започна да разпуска своите новобранци след шестмесечно обучение и на тяхно място призоваваше нови хора; в 1813 г. тя можа да изкара на фронта една армия от 250 000 души при население четири милиона и половина. По-късно същият тоя принцип на краткосрочна действителна служба и продължително числене в запаса беше по-пълно развит и освен това нагоден към изискванията на абсолютната монархия. Хората бяха оставяни на действителна военна служба от две до три години не само за да бъдат добре обучени, но и за да бъдат мущровани и свикват на безусловно подчинение.

* — шовинизъм. *Ред.*

Тук именно е и слабото място на пруската система. Тя трябва да примири две различни, в края на краищата съвсем несъвместими задачи. От една страна, тя иска да направи всеки физически здрав мъж войник; да има постоянна армия, чиято единствена цел е да бъде школа за обучение на гражданите да си служат с оръжието и едновременно да бъде ядро, около което те да се сплотяват при нападение отвън. В това отношение системата е чисто отбранителна. Но, от друга страна, тая армия трябва да бъде въоръжена подкрепа, главна опора на квазиабсолютичното правителство; за тая цел школата за военно обучение на гражданите трябва да бъде превърната в школа за възпитание в абсолютно подчинение на началството, в школа за култивиране на монархически чувства. Това може да се постигне само чрез продължителна служба. Именно тук изпъква несъвместимостта на тези две задачи. Отбранителната външна политика изисква да се обучат за кратко време много хора, за да се създаде един многочислен резерв в случай на нападение отвън; а вътрешната политика изисква да се подготвят ограничен брой хора за по-дълго време, за да има една сигурна армия в случай на вътрешно въстание. Квазиабсолютната монархия избра средния път. Тя оставяше хората цели три години на действителна военна служба и ограничаваше броя на призованите съобразно финансовите си средства. Прехвалената всеобща военна повинност всъщност не съществува. Тя е превърната в новобрански набор, който се различава от набора в другите страни само с по-голямата си строгост. Този набор струва повече пари, изисква повече хора и ги числи в запаса на армията много по-дълго време, отколкото в която и да е друга държава. В същото време това, което отначало представляваше народът, въоръжен за собствената си отбрана, сега се превръща в една послушна армия, готова за нападение, превръща се в оръдие на политиката на правителството.

В 1861 г. населението на Прусия бе малко повече от 18 милиона души и ежегодно 227 000 младежи, навършили двадесетгодишна възраст, подлежаха на повикване във войската. От тях повече от половината бяха физически годни за служба, ако не веднага, то поне след една-две години. Но вместо 114 000 новобранци в редовете на армията ежегодно се приемаха не повече от 63 000; така че почти половината от физически годното мъжко население се изключваше от военна подготовка. Всеки, който е бил в Прусия през време на война, не е могъл да не се учуди на огромния брой здрави и силни младежи на възраст от 20 до 32 години, които преспокойно си стоят в къщи. Състоянието на „временна липса на признаци на живот“, което специалните кореспонденти са забелязвали в Пру-

сия през време на войната, съществува само в собственото им въображение.

От 1866 г. насам броят на ежегодно повикваните в Северногерманския съюз не е надвишавал 93 000 души при едно население от 30 000 000. Ако се извърши пълен подбор на всички физически здрави млади мъже, дори и след най-строг медицински преглед биха се отбрали най-малко 170 000 души. Това ограничаване на броя на повиканите се обуславяше, от една страна, от династически интереси, а от друга — от финансови интереси. Армията си оставаше послушно оръдие за осъществяване целите на абсолютизма вътре в страната и за войни извън границите на същата за интересите на управляващата олигархия; но далеч не всички сили на нацията, които би могло да се използват за отбраната, бяха организирани.

Все пак тази система има огромни предимства пред остарялата кадрова система на другите големи континентални армии. В сравнение с тях Прусия свикваше два пъти повече войници при еднакъв брой население. И тя съумя да направи от тях добри бойци именно чрез своята система, която изтощаваше ресурсите ѝ и с която народът никога не би се примирил, ако не беше вечната опасност за рейнската граница от страна на Луи Наполеон и стремежът към обединяване на Германия, за което, както инстинктивно се чувствуваше, тая армия беше необходимо оръдие. Но щом Рейн и обединението на Германия бъдат осигурени, тая военна система ще стане непоносима.

Тук ние намираме отговора на въпроса, как да се води борбата с прусаците. Ако една нация, която има същия брой население и е толкова способна, храбра и цивилизована, осъществи това, което в Прусия е направено само на книга, и превърне всеки физически здрав гражданин във войник; ако тая нация ограничи срока на действителната служба в мирно време дотолкова, колкото наистина е необходимо за обучението; ако тя запази военновременната щатна организация така ефикасно, както напоследък стори Прусия, ние заявяваме че тази нация ще придобие същото огромно превъзходство над опрусачена Германия, каквото опрусачена Германия очевидно има над Франция през тая война. По мнението на първокласни пруски авторитети (включително и на генерал фон Роон, военния министър) двегодишен срок на службата е напълно достатъчен за превръщането на селския младеж в добър войник. С разрешение на педантичните офицери на нейно величество ние сме склонни дори да кажем, че за подготовката на повечето новобранци биха били достатъчни и осемнадесет месеца, т. е. два летни и един зимен период. Но фактическата продължителност на служ-

бата е второстепенен въпрос. Както видяхме, прусаците постигнаха великолепни резултати и при шестмесечна служба, и то с хора, които доскоро бяха крепостни. Важното е принципът на всеобщата военна повинност действително да се прилага.

И ако войната продължи до оня печален край, за който крещят сега немските филистери, т. е. до разпокъсването на Франция, ние можем да бъдем сигурни, че французите *ще възприемат* този принцип. Досега те бяха една войнствена, но не военна нация. Те ненавиждаха службата в своята армия, основана върху кадровата система с дълга служба и малко обучени запасни. Те с голямо желание ще служат в една армия с кратък срок на действителната служба и дългосрочно числене в запаса; те ще направят дори нещо повече, стига да могат да измият позорното петно и да възстановят целостта на Франция. И тогава „големите батальони" ще бъдат на страната на Франция и ще действуват така, както в сегашната война, ако само Германия не възприеме същата система. Но тук ще има известна разлика в следното: както пруската ландверна система беше по-прогресивна в сравнение с френската кадрова система, тъй като тя намали срока на службата и увеличи броя на хората, способни да защищават страната си, точно така и тая нова система на истински всеобща военна повинност ще бъде крачка напред в сравнение с пруската система. През време на война въоръжените сили ще нараснат до огромни размери, но мирновременните армии ще бъдат малки; всеки гражданин на страната ще участвува лично, а не чрез заместник в боя при разрешаване конфликтите между управниците; отбраната ще стане по-силна, а настъплението — по-трудно и в края на краищата самото увеличаване на армията ще доведе до намаляване на разходите и ще се превърне в гаранция за мир.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1746 от 17 септември 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XIX

Укрепленията на Париж вече доказаха своята ценност. Само благодарение на тях немците вече повече от седмица не могат да завладеят града. В 1814 г. половин ден бой при височините на Монмартър принуди града да капитулира. В 1815 г. редицата землени укрепления, построени в началото на кампанията, причиниха известна задръжка; но тяхната съпротива щеше да бъде много кратка, ако съюзниците не бяха напълно уверени, че градът ще им бъде предаден и без бой[65]. В сегашната война, каквото и да очакваха немците от дипломацията, не допуснаха тя да се намеси в техните военни действия. И тези военни действия, бързи, енергични и решителни до средата на септември, станаха бавни, неуверени, tâtonnant* от деня, когато германските колони навлязоха в сферата на действие на огромния укрепен лагер — Париж. И това е напълно естествено. Само опасването на такъв грамаден град с траншеи изисква време и предпазливост, дори ако се приближавате към него с армия от 200 000 или 250 000 души. Дори такива сили едва ли ще бъдат достатъчни за истинското му обхващане от всички страни, макар, както е в дадения случай, градът и да няма армия, годна за големи сражения и действия на открито поле. Че в Париж няма такава армия, най-убедително доказаха плачевните резултати от вилазката на генерал Дюпро при Мьодон[66]. Тук линейните войски явно са се държали по-зле от мобилната гвардия, те действително са „плюли на петите си“ начело със знаменитите зуави. Това е лесно обяснимо. Старите войници, главно войниците

* — плахи, пипнешком. *Ред.*

от корпусите на Мак-Махон, дьо Файи и Феликс Дуе, които се сражаваха при Вьорт, са били напълно деморализирани в резултат на двете катастрофални отстъпления и шестседмичните постоянни неуспехи; съвсем естествено е, че такива условия влияят особено силно върху наемниците, защото зуавите, които се състоят главно от заместници на призивниците, не заслужават друго название. И с помощта на такива хора са се надявали да вдъхнат твърдост на необучените новобранци, с каквито са били изпълнени оределите линейни батальони. След това събитие могат да се очакват малки вилазки на обсадените, които тук-таме могат да бъдат успешни, но сражения на открито поле вече едва ли ще станат.

По-нататък немците твърдят, че техните оръдия господстват над Париж от височините, разположени близо до Со; но към това заявление не можем да се отнесем с доверие. Най-близките височини, на които те са могли да установят каквито и да било батареи по-горе от Фонтен-о-Роз, са на разстояние от около 1 500 метра от форта Ванв и следователно са отдалечени от центъра на града с цели 8 000 метра, или 8 700 ярда. Немците нямат помощна полска артилерия от така наречените нарезни шестфунтови оръдия (с тежина на снаряда около 15 фунта), но дори и да разполагат с дванадесетфунтови нарезни оръдия със снаряди от 32 фунта, то най-голямата далгобойност на тези оръдия не ще надминава 4 500—5 000 метра при ъглите на възвишение, за каквито са приспособени техните лафети. Следователно това самохвалство не бива да плаши парижаните. Париж няма защо да се бои от бомбардировка, докато не бъдат завладени поне два, ако не повече фортове, но и тогава снарядите толкова ще се разсейват върху огромното пространство на града, че пораженията ще се окажат сравнително незначителни, а моралното въздействие — равно почти на нула. Погледнете каква огромна маса артилерия е била използвана против Страсбург; а колко повече артилерия ще бъде нужна, за да се принуди Париж да се предаде, дори ако вземем предвид, че правилното му атакуване с помощта на паралели ще бъде, разбира се, ограничено на неголям участък от крепостните укрепления! А докато немците не успеят да съсредоточат пред стените на Париж цялата тази артилерия с бойните ѝ и всички други припаси, Париж е в безопасност. Само от момента, когато бъдат готови всички средства за обсада, ще се появи действителна опасност.

Сега виждаме ясно каква огромна мощ имат укрепленията на Париж. Ако към тази пасивна мощ, към тази сила само на съпротивата, би се прибавила активна мощ — настъпателната сила на истинска армия, значението на първата незабавно би порасналo.

Докато войските на обсаждащите са неизбежно разделени от реките Сена и Марна най-малко на три отделни групи, които не могат да се съобщават помежду си по друг начин освен чрез мостове, построени в тила на техните бойни позиции, т. е. само по обходни пътища, използването на които е свързано със загуба на време — основната маса от армията на Париж би могла да атакува с превъзхождащи сили всяка от тези три групи по свой избор, да й нанесе загуби, да разруши всякакви укрепления, строежът на които е започнал, и да отстъпи под прикритието на фортовете, преди да успеят да пристигнат подкрепления на обсаждащите. Ако намиращата се в Париж армия не беше много слаба в сравнение със силите на обсаждащите, тя би могла да направи пълното обхващане на крепостта невъзможно или във всяко време да извърши пробив. А колко е необходимо пълното опасване на обсадената крепост, ако тя има някаква възможност да получава подкрепления отвън, се вижда от примера със Севастопол, където обсадата се проточи дълго само благодарение на постоянното пристигане на руски подкрепления през северната половина на крепостта, достъпът до която бе отрязан едва в последния момент. Колкото повече се развиват събитията пред Париж, толкова по-очевидно ще става пълното безразсъдство на бонапартистките генерали в тази война, безразсъдство, поради което бяха принесени в жертва две армии, а Париж е оставен без главното средство за защита, без сила, способна да отговори на атаката с атака.

Що се отнася до снабдяването на такъв голям град с продоволствие, трудностите ни се струват дори по-малки, отколкото при обсадата на по-малки крепости. Столица като Париж не само разполага с добра търговска организация за продоволствено снабдяване във всяко време, но е и главен пазар и складов пункт, където се докарват и разменят селскостопанските произведения на обширен район. Използувайки тези благоприятни условия, едно дейно правителство лесно би могло да вземе мерки за снабдяване с изобилни запаси за цялото време на една средно продължителна обсада. Ние нямаме начин да разберем дали това е направено, но не виждаме причини, поради които да не може да стане, и при това бързо.

Във всеки случай, ако борбата продължи „докрай", както научаваме, че ще стане, след изкопаването на траншеите съпротивата навярно не ще бъде продължителна. Каменната облицовка на ескарпите е съвсем открита за обстрел, а липсата на равелини пред куртините благоприятствува за придвижването на обсаждащите и за пробиви в крепостните стени. Малките размери на фортовете позволяват да се настанят в тях само ограничен брой за-

щитници; тяхната съпротива срещу щурм, ако не се подкрепя от вилазка на войски, атакуващи от промеждутъците между фортовете, не може да бъде сериозна. Но ако траншеите могат да се доведат до гласиса на фортовете и армията на Париж не ги разрушава чрез такива атаки, този факт доказва, че тази армия е много слаба — по численост, организация и дух, — за да атакува в определената за щурмуване нощ с шансове за успех.

След превземането дори на няколко от фортовете трябва да се очаква, че градът ще се откаже от безнадеждната борба. А ако не стори това, обсадните действия трябва да бъдат проведени повторно; да бъдат направени няколко пробива и на града отново да се предложи да капитулира. Ако това предложение бъде отново отхвърлено, може да последва също така безнадеждна барикадна борба. Да се надяваме, че градът ще бъде избавен от такива безполезни жертви.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
брой 1754, 27 септември 1870 г.

СЪОБЩЕНИЕТО ЗА ПРЕГОВОРИТЕ[67]

Допускаме напълно, че съобщението за преговорите, което вчера предадохме на нашите читатели, съгласно версията, която изхожда от г-н Жул Фавър, отговаря на истината, с изключение, разбира се, на някои малки грешки, като например твърдението, че Бисмарк се канел да анексира Мец, Шато-Сален и „Суасон". Очевидно е, че г-н Фавър няма представа за географското положение на „Суасон". Графът е говорил за Сарбур, който, както отдавна отбелязахме, лежи на новата стратегическа погранична линия, докато Суасон е така далеч от нея, както Париж или Троа. Предавайки този разговор, г-н Фавър може би не цитира съвсем точно отделни изрази. Но когато той съобщава факти, опровергавани от пруския официозен печат, неутрална Европа е по-разположена да вярва на неговите заявления. Така че, ако сега в Берлин оспорват заявлението на г-н Фавър, че е имало предложение да се предаде Мон-Валериен, малцина ще повярват, че г-н Фавър е измислил това или съвсем неправилно е разбрал мисълта на граф Бисмарк.

Съобщението, направено от г-н Фавър, ясно показва колко слабо е разбирал той действителното положение и колко объркана и смътна е била представата му за него. Той е пристигнал, за да води преговори за примирие, което да доведе до мир. Ние с готовност ще го извиним за предположението, че Франция е все още в състояние да принуди враговете си да се откажат от всякакви претенции за териториални отстъпки; но трудно е да се каже при какви условия се е надявал да постигне прекратяване на военните действия. Пунктовете, на които в края на краищата са настоявали

немците, е капитулацията на Страсбург, Тул и Вердюн, като техните гарнизони станат военнопленници. За капитулацията на Тул и Вердюн изглежда, че донякъде е било дадено съгласие. Но Страсбург? Г-н Фавър е посрещнал това искане като истинско оскърбление:

„Г-н графе, Вие забравяте, че говорите с французин. Да принесем в жертва героичния гарнизон, поведението на който възхити целия свят и особено нас, би било подлост и аз Ви обещавам да не доложа, че сте ни предложили подобно условие."

Виждаме колко малко се държи сметка за фактическото положение в този отговор. В него намираме само изблик на патриотично чувство. Тъй като в Париж това чувство беше действително много силно, разбира се, в такъв момент то не можеше да се пренебрегне; но би трябвало също така хубавичко да се обмислят наличните факти. Страсбург беше достатъчно дълго време подложен на редовна обсада, за да бъдем напълно уверени в скорошното му падане. Крепост, подложена на редовна обсада, може да се съпротивява известно време; с изключително напрягане на силите тя може дори да продължи своята отбрана с няколко дни; но ако армията не ѝ дойде на помощ, с математическа точност може да се направи извод за неизбежността на нейното падане. Трошю и военноинженерният щаб в Париж отлично знаят това; на тях им е известно, че никъде няма армия, която да може да отиде на помощ на Страсбург; и все пак Жул Фавър, колегата на Трошю в правителството, изглежда не се съобразява с всичко това. Единственото, което той е видял в искането да се предаде Страсбург, е оскърбление за него, за страсбургския гарнизон и за френския народ. Но главната заинтересована страна — генерал Урик и неговият гарнизон — несъмнено бяха направили достатъчно за защита на своята чест. Да им се спестят последните дни на една съвсем безнадеждна борба, ако по такъв начин биха могли да се подобрят слабите шансове за спасение на Франция — това не би било за тях оскърбление, а напълно заслужена награда. Няма съмнение, че генерал Урик би предпочел да се предаде по заповед на своето правителство срещу равностойна отстъпка от страна на противника, отколкото да се предаде под заплахата на щурма и без всякаква компенсация.

Междувременно Тул и Страсбург паднаха, а Вердюн, докато се държи Мец, е съвсем безполезен във военно отношение за немците, които по този начин и без съгласието за примирие получиха почти всичко, за което Бисмарк се е пазарил с Жул Фавър. Би казал човек, че никога един победител не е предлагал примирие при

по-износни и великодушни условия и никога победените не са го отхвърляли по-безразсъдно. Жул Фавър, разбира се, не е блестял с ум в тези преговори, макар че очевидно той е проявил доста верен усет, докато пък Бисмарк се явява в новата си роля на великодушен победител. Предложението, както го е разбрал г-н Фавър, е било изключително изгодно и ако то е представлявало само онова, което е мислил за него Фавър, трябвало е да бъде прието незабавно. Но в предложението се е съдържало нещо повече, отколкото е видял в него Фавър.

Между две армии, които се намират в открито поле, въпросът за сключването на примирие се решава лесно. Определя се демаркационна линия — да кажем, ивица неутрална територия между двете воюващи страни — и готово. Но тук на открито поле се намира само едната армия; другата, доколкото все още съществува, е затворена в крепости, които повече или по-малко са обсадени. Какво ще стане с всички тези крепости? Какво трябва да бъде тяхното положение през време на примирието? Бисмарк се старае да не спомене нито дума за всичко това. Ако би се сключило двуседмично примирие и в него не се каже нищо за тези градове, ще се разбира от само себе си, че трябва да се запази status quo*, с изключение на воденето на военни действия против гарнизоните и укрепленията. По този начин Бич, Мец, Фалсбур, Париж и кой знае колко други крепости ще останат, както преди, обсадени и отрязанн от всякакво снабдяване и комуникации; намиращите се в тях хора ще продължават да изразходват своите продоволствени запаси така, както ако няма примирие, и по този начин примирието ще донесе на обсаждащите почти същите резултати, както и продължаването на бойните действия. Нещо повече, би могло дори да стане така, че през време на примирието запасите на една или няколко от тези крепости да се изчерпят и те да бъдат принудени незабавно да се предадат на блокиралите ги войски, за да избягнат гладна смърт. От това следва, че граф Бисмарк, хитър както винаги, е предвиждал използването на примирието, за да принуди крепостите на противника да се предадат. Разбира се, ако преговорите продължеха и доведяха до изработването на проектодоговор, френският щаб би открил това и непременно би поставил такива искания по отношение на тези обсадени градове, че целият този замисъл навярно би се провалил. Но задачата на г-н Жул Фавър е била да вникне докрай в предложението на Бисмарк и да разкрие неговите скрити замисли. Ако бе попитал какво ще бъде положението на блокираните градове през време на примирието, той не

* — съществуващото положение. *Ред.*

би дал възможност на граф Бисмарк да демонстрира фалшиво великодушие пред света, което г-н Фавър се е оказал неспособен да проумее, макар то да е било съшито с бели конци. Вместо това той така се запалва от искането за капитулацията на Страсбург и предаването на неговия гарнизон в плен, че за целия свят става ясно: дори след суровите уроци от последните два месеца представителят на френското правителство не е способен да прецени действителното положение, защото все още се намира sous la domination de la phrase.*

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", брой 1758, 1 октомври 1870 г.

* — във властта на фразата. *Ред.*

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XX

Дори след невероятните грешки, които доведоха до фактическо унищожаване на френските армии, учудва фактът, че Франция всъщност се оказа във властта на победител, който е завладял само една осма от нейната територия. Действително завзетата от немците част на страната се ограничава с линията, която минава от Страсбург до Версай и от Версай до Седан. Вътре в тази тясна ивица французите още държат крепостите Париж, Мец, Монмеди, Вердюн, Тионвил, Бич и Фалсбур. С наблюдението на тези крепости, с тяхната блокада или обсада са заети почти всички сили, които досега са изпратени във Франция. Възможно е немците да имат още достатъчно конница, за да очистят от противника територията около Париж до Орлеан, Руан и Амиен и дори по-нататък; но в настоящия момент не може и да се мисли сериозно за окупация на някакъв обширен район. Наистина, в Елзас, южно от Страсбург, сега се намират около 40 000 или 50 000 души войска на ландвера и числеността на тази армия може почти да се удвои след присъединяването на по-голямата част от обсадния корпус при Страсбург. Тези войски очевидно са предназначени за навлизане в южната част на Франция: говори се, че те щели да бъдат насочени към Белфор, Безансон и Лион. Всяка от тези три крепости представлява голям укрепен лагер с отделни фортове, разположени достатъчно далеч от главния крепостен вал; обсадата или дори сериозната блокада и на трите крепости едновременно би изисквала по-големи сили от онези, с които разполага тази армия. Ето защо ние сме уверени, че това твърдение е само хвърляне прах в очите и че новата германска армия ще отдели на тези крепости

минимално внимание; тя ще навлезе в долината на Сона, в найбогатата част на Бургундия, ще я опустоши, а след това ще се насочи към Лоара, за да установи връзка с армията, която обкръжава Париж, и да действува в зависимост от обстоятелствата. Но дори тези големи сили, докато нямат непосредствена връзка с армията, намираща се при Париж — връзка, която ще освободи последната от необходимостта да поддържа преки и самостоятелни комуникации с Рейн, — ще се използват само за рейдове и не ще бъдат в състояние да държат в подчинение обширна територия. Така че техните действия през следващите две седмици не ще увеличат фактически завладяната от немците френска територия, която ще се ограничава както преди само върху една осма от цялата територия на Франция; и все пак Франция, макар да не иска да признае това, е фактически завладяна. Как стана възможно това?

Главна причина за това е прекалената централизация на цялата система на управление във Франция, особено на военното управление. Доскоро Франция беше разделена във военно отношение на двадесет и три окръжия, във всяко едно от които, доколкото беше възможно, се намираха гарнизони от по една пехотна дивизия с кавалерия и артилерия. Между командирите на тези дивизии и военното министерство нямаше междинно звено. Нещо повече, тези дивизии бяха само административни, а не военни организации. През време на война не се предвиждаше да се обединят в бригади полковете, от които те се състояха; те само в мирно време се подчиняваха в дисциплинарно отношение на един и същ генерал. При опасност от война те можеха да бъдат изпратени в съвсем различни армейски корпуси, дивизии или бригади. Дивизионен щаб освен щаба, изпълняващ административни функции или придаден лично към командуващия генерал, изобщо не съществуваше. При Луи-Наполеон тези двадесет и три дивизии бяха обединени в шест армейски корпуса, всеки под командуването на един маршал на Франция. Но тези армейски корпуси не бяха по-постоянни формирования в случай на война от дивизиите. Те бяха организирани за политически, а не за военни цели[68]. Те нямаха постоянен щаб. Представляваха пълна противоположност на пруските армейски корпуси, всеки от които има постоянна организация за война с определено количество пехота, кавалерия, артилерия и инженерни войски, както и с военно, санитарно, юридическо и административно щабно управление, готови за водене на военни действия. Във Франция административната част на армията (интендантството и др.) получаваше заповеди не от командуващия — маршала или генерала, — а направо от Париж. Ако при такива условия Париж се окаже парализиран, ако комуникациите с него са прекъснати, в

провинциите не остава никакво организиращо ядро; те също се оказват парализирани и дори може би в по-голяма степен, защото осветената от вековете зависимост на провинциите от Париж и от неговата инициатива по стар обичай е станала неделима част от националното верую, опълчването против което е не само престъпление, но и светотатство.

Освен тази главна причина съществува и друга, макар и второстепенна, но в дадения случай едва ли по-маловажна; тя се състои в това, че в резултат на вътрешното историческо развитие на Франция нейният център се намира в опасна близост до североизточната граница. Преди триста години това обстоятелство е имало много по-голямо значение. Париж тогава се е намирал в края на страната. Цел на почти непрекъсната поредица от войни против Германия и Испания, когато последната е владеела Белгия, е било да се прикрие Париж откъм североизток с по-голямо пространство завладяна територия. От времето, когато Хенрих II завладял трите епископати Мец, Тул и Вердюн (1552 г.), до революцията по този начин са били завладени и присъединени към Франция Артоа, част от Фландрия и Ено, Лотарингия, Елзас и Монбеляр, за да служат като буфери, които да посрещат първия удар при нахлуване, насочено против Париж. Трябва да се признае, че етническата принадлежност, езикът и обичаите на населението са предопределили превръщането на почти всички тези провинции в неделима част от Франция и че Франция, благодарение главно на революцията от 1789—1798 години, съумя напълно да асимилира и останалите. Но дори и сега Париж си остава застрашен. От Байона до Перпинян и от Антиб до Женева сухопътната граница на страната се намира на значително разстояние от Париж. От Женева през Базел до Лаутербург в Елзас това разстояние е същото; границата образува дъга, описана от Париж като център с еднакъв радиус от 250 мили. Но в Лаутербург границата се отклонява от тази дъга и образува вътре в нея хорда, която на едно място се намира само на 120 мили от Париж. „Là où le Rhin nous quitte, le danger commence“* — казва Лавале в шовинистичното си произведение за границите на Франция[69]. Но ако продължим тази дъга северно от Лаутербург, ще открием, че тя минава почти точно по течението на Рейн до морето. Ето къде се крие действителната причина на френските претенции върху целия ляв бряг на Рейн. Само след получаването на тази граница Париж ще бъде прикрит откъм найоголената страна от граници, които са на еднакво разстояние от него, като в същото време ще има за гранична линия река. И

* — „Опасността започва оттам, където Рейн ни напуска“. *Ред.*

Франция несъмнено би получила право на това, ако ръководен принцип на европейската политика беше сигурността на Париж във военно отношение. За щастие, не е така; и ако Франция предпочита да има за столица Париж, тя ще трябва да приеме наред с неговите предимства и свързаните с това неизгодни страни, една от които е, че окупирането на неголяма част от Франция, която включва Париж, ще парализира нейната дейност като нация. Но щом е така, щом незащитеността на столицата ѝ не се приема като основание на Франция да получи право върху Рейн, то и Германия трябва да помни, че военни съображения от подобен характер не дават и на нея по-голямо право да претендира за френска територия.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1759, 3 октомври 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXI

Ако се вярва на съобщенията, изпратени от Париж с въздушен балон, този град се отбранява от несметни сили. Там се намират от 100 000 до 200 000 мобили от провинцията, както и 250 батальона от парижката национална гвардия, всеки от които наброява 1 500, а според някои — до 1 800 или 1 900 души, т. е. общо по най-скромни изчисления 375 000 души; там се намират още най-малко 50 000 войници от линейните войски освен морската пехота, матросите, франтирьорите и т. н. И, както гласи последното съобщение, ако всички тези войски бъдат извадени от строя, зад тях стоят още 500 000 граждани, способни да носят оръжие и готови при нужда да заемат тяхното място.

Пред Париж се намира немска армия, състояща се от шест северногермански армейски корпуса (4-и, 5-и, 6-и, 11-и, 12-и и гвардията), два баварски корпуса и вюртембергската дивизия, всичко осем и половина корпуса, които възлизат на около 200 000 до 230 000 души, положително не повече. И все пак тази немска армия, макар че е разтегната по линията на обсадата на не по-малко от осемдесет мили, както е известно, държи тези несметни сили затворени в града, отрязва им пътищата за снабдяване, охранява всички шосета и пътеки, които извеждат от Париж, и досега е отблъсквала победоносно всички вилазки на части от гарнизона. Как да се обясни това?

Първо, едва ли можем да се съмняваме, че сведенията за огромното количество войскови сили в Париж са плод на фантазията. Ако това число от 600 000 въоръжени хора, за което се говори толкова много, се намали на 350 000 или на 400 000, ще бъдем по-

близо до истината. Но не може да се отрече, че в Париж се намират много повече въоръжени хора за неговата отбрана, отколкото вън от Париж за атакуването на тази крепост.

Второ, бойните качества на защитниците на Париж са много нееднакви. От тях за действително надеждни войски могат да се смятат само морската пехота и матросите, които сега заемат външните фортове. Линейните войски — отломъци от армията на Мак-Махон, попълнени от резервите, по-голямата част от които необучени новобранци — показаха в боя при Мьодон на 19 септември, че са деморализирани. Мобилите — сами по себе си добър материал — едва сега преминават първоначалното си обучение; те са зле комплектувани с офицерски състав и са въоръжени с три различни образци пушки: с винтовката на Шаспо, с усъвършенствуваната и неусъвършенствуваната винтовка на Миние. Никакви усилия, никакви престрелки с неприятеля не могат да им придадат за краткото време, с което разполагат, онази устойчивост, която единствено би им позволила да извършат най-необходимото: да срещнат и разбият противника на открито поле. Основният недостатък в организацията на мобилите е недостигът от подготвени инструктори, офицери и подофицери, което пречи да се превърнат те в добри войници. И все пак те очевидно представляват най-добрият елемент в отбраната на Париж; поне трябва да се предполага, че са готови да се подчиняват на дисциплина. Местната национална гвардия има много смесен състав. Батальоните от предградията, които се състоят от работници, са достатъчно изпълнени с желание и решимост да се сражават; те ще се подчиняват и ще проявят особена, инстинктивна, дисциплина, стига да ги ръководят хора, които се ползват както лично, така и политически с тяхното доверие; те ще се възбунтуват срещу всякакви други началници. Освен това те не са обучени и нямат подготвени офицери и ако не се стигне до решителна барикадна борба, не ще могат да се проверят най-добрите им бойни качества. Но значителна част от националната гвардия, въоръжена от Паликао, се състои от буржоазия, предимно от дребни търговци, а тези хора по принцип не обичат да воюват. След като се въоръжат, те се занимават с караулене пред своите домове и дюкяни; и ако неприятелят започне да обстрелва последните от големи дистанции, войнственият ентусиазъм на тези хора навярно ще угасне. При това те представляват сила, организирана за борба не толкова с външния, колкото с вътрешния враг. Всичките им стари традиции говорят за това и девет десети от тях са убедени, че такъв вътрешен враг именно в този момент се крие в самото сърце на Париж и чака само удобен случай, за да ги нападне. Повечето от тях са семейни хора, несвикна-

ли на лишения и опасности; и в действителност те вече мърморят срещу суровостта на службата, която ги задължава да прекарват всяка трета нощ под открито небе на крепостните валове на града. Между такива войски могат да се намерят роти и дори батальони, които при известни обстоятелства ще се държат храбро; но като цяло на тях не може да се разчита, особено при редовна и уморителна служба.

При наличието на такива войски в Париж не е чудно, че окръжаващите го много по-малобройни и разпръснати нашироко немски войски не се боят от никакви нападения от крепостта. И наистина, всички бойни действия, които са се водили досега, показват, че парижката армия (ако тя изобщо може да се нарече така) не е способна да действува в полеви условия. Достатъчно типично беше първото голямо настъпление срещу блокиращите войски на 19 септември. Корпусът на генерал Дюкро с численост около 30 000 или 40 000 души, час и половина е бил прикован от два пруски полка (7-и и 47-и), докато дошли на помощ два баварски полка, а друга баварска бригада връхлетяла върху фланга на французите; последните отстъпили в безредие, като оставили в ръцете на неприятеля редут, въоръжен с осем оръдия, и много пленници. Числеността на немските войски, участвували в този бой, не може да е надминавала 15 000 души. Оттогава вилазките на французите се извършват съвсем иначе. Те са се отказали от всякакви намерения да се сражават от окопни позиции; те изпращат малки групи за изненадващи нападения на предните постове и други малки части; а ако цяла бригада, дивизия или по-голямо френско съединение излиза извън линията на фортовете, те се задоволяват само с демонстрации. Целта на тези бойни действия не е толкова да се нанесат загуби на противника, колкото да се обучат на практика френските новобранци да водят бой. Няма съмнение, че тези бойни действия постепенно ще подобрят подготовката им, но само незначителна част от трудноуправляемата маса от хора, съсредоточена в Париж, може да извлече полза от практика в такива ограничени мащаби.

Възванието на генерал Трошю от 30 септември ясно показва, че след боя на 19-ти той е получил пълна представа за качеството на войските, които командува. Той, разбира се, обявява за виновни почти изключително линейните части и снизходително потупва по рамото мобилите; но това само доказва, че ги смята (и с право) за най-добрата част от войските, които се намират под негово командуване. Както възванието му, така и изменянето на тактиката оттогава насам ясно показват, че той не храни никакви илюзии относно годността на неговите войски за действия на открито поле.

Той трябва да знае освен това, че всички други сили, които Франция би могла още да има под названието Лионска армия[70], Лоарска армия и пр., са точно същите по състав като неговите войски и че поради това той няма защо да се надява на снемане блокадата или обсадата на Париж от армия, която би му дошла на помощ. Поради това изглежда странно полученото съобщение, че в министерския съвет Трошю се е възпротивил на предложението за мирни преговори. Съобщението без съмнение изхожда от Берлин, несигурен източник на безпристрастна информация за това, което става между стените на Париж. Но така или иначе, ние не можем да повярваме, че Трошю се надява на успех. През 1867 г. възгледите му относно организацията на армията[71] бяха решително в полза на пълната четиригодишна редовна служба и тригодишно прекарване в запаса, както беше при Луи-Филип. Той дори смяташе срока на службата, приет у прусаците — две или три години, — за съвсем недостатъчен за подготовката на добри войници. По ирония на историята сега той е поставен в положение да води война начело на съвсем неопитни, почти необучени и недисциплинирани войски против същите онези прусаци, които едва до вчера смяташе за само наполовина подготвени войници; и то, след като тези прусаци за един месец разбиха цялата редовна армия на Франция.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1762, 6 октомври 1870 г.

ПРИНЦИПИТЕ НА ПРУСКАТА ВОЕННА СИСТЕМА

Преди няколко седмици посочихме, че пруската система за набиране на армията е далеч от съвършена*. Тя претендира, че прави войник от всеки гражданин. Според официалния пруски израз армията не е нищо друго освен „школа, в която цялата нация се обучава за война“; всъщност доста малък процент от населението минава през тази школа. Сега отново се връщаме към този въпрос, за да го илюстрираме с още няколко точни цифри.

Според данните на пруското статистическо бюро[72] от 1831 до 1854 г. фактически всяка година са зачислявани в армията средно 9,84% от младежите на наборна възраст; годни за служба ежегодно са оставали 8,28%; напълно негодните за служба поради физически недостатъци са изчислявани на 6,40%; временно негодните, подлежащи на преосвидетелствуване следващата година, са възлизали на 53,28%; останалите или са отсъствували, или са били отнасяни към числено толкова незначителни категории, че тук не заслужава да се говори за тях. И тъй, през тези двадесет и четири години през националната военна школа не са минали дори и една десета част от младите граждани; и това се нарича „въоръжен народ“![73]

За 1861 г. са налице следните цифри: двадесетгодишните младежи от набор 1861 г. са били 217 438; младежите от предишни набори, освободени до специално нареждане — 348 364; всичко 565 802. От тях са отсъствували 148 946, или 26,32%, напълно негодни за служба са били 17 727, или 3,05%; зачислени в ерзаца-

* Виж наст. том, стр. 105—106. *Ред.*

паса[74], т. е. освободени от служба в мирно време, на подлежащи на мобилизация през време на война — 76 590, или 13,50%; освободени до бъдещо ново освидетелстване поради временна негодност — 230 236, или 40,79%; освободени по други причини — 22,369, или 3,98%; останали за повикване 69 934 души, или 12,36%; а от тях само 59 459, или 10,50%, са били действително повикани в редовете на армията.

След 1866 г. процентът на ежегодно повикваните в армията несъмнено се е повишил, но не може да се е увеличил много; сега, ако 12% или 13% от мъжкото население на Северна Германия минава през военна служба, това е много. Това, разбира се, силно противоречи на възторжените съобщения на „специалните кореспонденти" през време на мобилизацията в Германия. Според техните думи всеки физически годен за служба мъж е обличал мундира, мятал пушката на рамо или яхвал коня; всякакъв стопански живот е замрял; фабриките и магазините са били затворени, реколтата е останала неприбрана на полето; цялото производство и цялата търговия са спрели — настъпило е фактическо състояние на „временна липса на признаци на живот", огромно напрежение на всички сили на нацията, което, ако би продължило само няколко месеца, би завършило с пълното ѝ изтощение. Гражданското население се е превръщало във войници в такива мащаби, каквито хора, живеещи вън от Германия, не биха могли да си представят; но ако същите тези писачи погледнат Германия сега, след като повече от един милион души са откъснати от гражданския живот, ще видят, че фабриките работят, реколтата е прибрана, магазините и канторите са отворени. Ако производството изобщо е спряло, то е спряло поради липса на поръчки, а не поради недостиг на работна ръка; по улиците могат да се видят много здрави момци, толкова годни да носят оръжие, колкото онези, които отидоха във Франция.

Приведените по-горе цифри обясняват всичко това. Броят на хората, минали през армията, разбира се, не надхвърля 12% от цялото възрастно мъжко население. Ето защо при мобилизация не могат да бъдат свикани повече от 12% от него и цели 88% си остават в къщи; една част от тях, разбира се, е била мобилизирана в хода на войната за попълване на причинените от сраженията и болестите загуби. Това ще възлезе на още 2—3% за половин година; и все пак грамадното мнозинство от мъжете никога не се повикват в армията. „Въоръженият народ" е чисто и просто фикция.

Причината за това посочихме по-рано. Докато пруската династия и пруското правителство продължават традиционната си

политика, на тях им е нужна армия, която е послушно оръдие на тази политика. Според опита на Прусия, за да се подготви един обикновен цивилен за такъв род служба, е нужно той да се намира в армията три години. Дори най-упоритите пруски военни педанти никога не са твърдели сериозно, че пехотинците — а те съставляват главната маса на армията — не могат за две години да усвоят всичките си военни задължения, но както се изтъкваше в дебатите в камарата през 1861—1866 години, истински военен дух и навик към безусловно подчинение се придобиват едва на третата година. А тъй като сумата на военния бюджет е определена, колкото по-дълго служат войниците, толкова по-малък брой подлежащи на военна служба могат да се превърнат във войници. Сега, при три години служба, в армията влизат годишно 90 000 новобранци; при две години могат да постъпят и се обучат в нея всяка година — 135 000, а при осемнадесет месеца — 180 000 души. От цифрите, които приведохме, е ясно, че има напълно достатъчен брой физически годни за това хора, нещо, което скоро ще стане още по-очевидно. Виждаме следователно, че фразата „въоръжен народ“ прикрива създаването на голяма армия за провеждане на олигархическата външна и реакционната вътрешна политика. „Въоръженият народ“ не би бил най-подходящият инструмент в ръцете на Бисмарк.

Населението на Северногерманския съюз е около 30 000 000 души. Щатовете на неговата военновременна армия възлизат кръгло на 950 000 души, т. е. само 3,17% от населението. Младежите, които навършват двадесет години, са годишно около 1,23% от населението, или 360 000 души. Ако се съди по опита на второстепенни германски държави, половината от тях може да бъде използвана — веднага или в течение на две последователни години — за полева служба; това представлява 180 000 души. Значителна част от останалите е годна за носене на гарнизонна служба; но засега можем да не ги вземаме предвид. Пруската статистика явно не отговаря на тези данни, но пруските статистически данни по известни причини се групират така, че резултатите наглед да съответствуват на илюзията за „въоръжения народ“. Но и тук истината излиза наяве. В 1861 г. освен 69 934 души, годни за служба в армията, е имало 76 590 души, зачислени в ерзацзапаса, което общо прави 146 524 души, годни за служба; от тях само 59 459, или 40%, са били зачислени в редовете на армията. Във всеки случай ние можем с пълна увереност да смятаме, че половината от младите хора са годни за служба в армията. В такъв случай в кадровите войски биха могли ежегодно да постъпват 180 000 новобранци, оставайки след това 12 години военнозадъл-

жени, както е и сега. Това би дало 2 160 000 обучени войници — число, което е над два пъти по-голямо от сегашните щатове на армията, дори ако се пресметнат всички намаления поради смърт и други причини. А ако другата половина от младежите след навършването на двадесет и пет години се прегледат наново, от тях би могло да се наберат още 500 000 — 600 000, ако не и повече добри гарнизонни войски. От 6% до 8% от населението, предварително обучени и дисциплинирани, подлежащи на мобилизиране в случай на нападение, с кадров състав за всички тях, издържан и в мирно време, както се практикува и сега — това действително би било „въоръжен народ“; но това не би било армия за водене на войни в интерес на властвуващата олигархия, за завоевания или за провеждане на реакционна политика вътре в страната.

Все пак това би означавало просто превръщане на пруската фраза в действителност. Ако само едно подобие на въоръжения народ има такава сила, каква мощ би имал истинският въоръжен народ? И ние можем да бъдем уверени, че Франция в една или друга форма ще превърне това подобие в действителност, ако Прусия в стремежа си към завоевания я принуди да направи това. Тя ще се организира в нация от войници и след няколко години може така да учуди Прусия с численото надмощие на своите войски, както това лято Прусия учуди целия свят. Но нима Прусия не може да направи същото? Разбира се, може, но тогава тя ще престане да бъде сегашната Прусия. Тя ще спечели в отбранителна сила, но същевременно ще загуби в нападателна сила; тя ще има повече войници, но не така подготвени за нахлуване в началото на войната. Прусия ще трябва да се откаже от всякаква мисъл за завоевания, а колкото се отнася до вътрешната ѝ политика, тя ще бъде изложена на сериозна опасност.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette“, бр. 1764, 8 октомври 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXII

В една от предишните си бележки обърнахме внимание на факта, че дори сега, след падането на Страсбург, почти цялата огромна германска армия във Франция се използва напълно, макар нашествениците да не са заели дори и една шеста от територията на страната*. Този въпрос е толкова важен, че ние смятаме за правилно да се върнем към него.

При Мец, между линията на чиито фортове е затворена армията на Базен, са заети осем армейски корпуса (1-и, 2-и, 3-и, 7-и, 8-и, 9-и, 10-и, хесенската дивизия, дивизията от ландвера на генерал Кумер), което прави всичко шестнадесет пехотни дивизии. При Париж са заети седемнадесет пехотни дивизии (гвардията, 4-и, 5-и, 6-и, 11-и, 12-и северногермански, 1-и и 2-и баварски корпуси и вюртембергската дивизия). Новосформираните 13-и и 14-ти корпуси, които се състоят предимно от ландвер, и няколко отряди от вече споменатите корпуси окупират завладяната територия и държат под наблюдението си, блокират или обсаждат онези разположени на нея крепости, които още се намират в ръцете на французите. За активни действия немците имат на разположение само 15-и корпус (баденската дивизия и най-малко една дивизия от ландвера), освободил се вследствие на капитулацията на Страсбург. Този корпус трябва да получи попълнение от нови войски на ландвера и след това да предприеме някакви действия, характерът на които засега още не е известен, в направление, което минава по̀ на юг.

* Виж настоящия том, стр. 116—117. *Ред.*

В настоящия момент тези сили представляват почти всички организирани войски, с които разполага Германия, с едно много важно изключение, именно — с изключение на четвъртите линейни батальони. Противоположно на онова, което беше направено през време на австрийската война, когато те бяха хвърлени срещу неприятеля, тези 114 батальона този път са оставени в страната; съгласно първоначалното им предназначение те служат като кадри за обучаване и формиране на личен състав, за да попълни той загубите, които съответните им полкове вероятно ще понесат в сраженията или поради болести. Щом хилядата войници, които образуват един батальон, са достатъчно обучени за носене на фронтова бойна служба, те биват изпращани за включване в състава на трите полеви батальона на полка; това е било проведено в широк мащаб в средата на септември, след жестоките боеве при Мец. Но офицерите и подофицерите на батальона остават в страната, готови да приемат и подготвят за бойни действия нови хиляда войници, взети от ерзацрезерва или измежду новобранците от редовния набор. Тази мярка е абсолютно необходима в такава кръвопролитна война като сегашната, краят на която не може да се предскаже със сигурност; но в дадения момент тя лишава немците от възможност да използват в действуващата армия 114 батальона и съответната кавалерия и артилерия, общо 200 000 души. С изключение на тези сили всички немски войски са изцяло ангажирани с окупацията на по-малко от една шеста част на Франция и с обсадата на две големи крепости на тази територия — Мец и Париж, така че за по-нататъшните действия извън границите на завладяната вече територия немците имат още едва 60 000 души. И това е така в момент, когато Франция няма извън крепостите никаква армия, за да окаже сериозна съпротива.

Ако изобщо бяха нужни доказателства за огромното значение, което имат в съвременната война големите укрепени лагери с крепост като тяхно основно ядро, тук тези доказателства са налице. При подходящ случай ще покажем, че и двата укрепени лагера, за които споменахме, съвсем не бяха използвани по най-добрия начин от обсадените. Гарнизонът на Мец е прекалено голям за размера и значението на тази крепост, а в Париж почти съвсем липсват истински войски, годни за действие в полеви условия. И все пак първата от тези крепости сега приковава най-малкото 240 000, а втората — 250 000 войници на противника; и ако Франция имаше зад Лоара поне 200 000 истински войници, обсадата на Париж би била невъзможна. За нещастие на Франция тя не разполага с тези 200 000 войници; и по всяка вероятност те изобщо няма да бъдат събрани, организирани и приучени на дисциплина в течение на пе-

риода, през който те са нужни. Ето защо падането на тези два големи центъра на отбраната е въпрос само на седмици. Досега армията на Мец поддържаше изумително добре своята дисциплина и бойните си качества, но отпорът, който постоянно срещат нейните атаки, в края на краищата ще убие всякаква надежда за спасение. Френските войници са прекрасни защитници на крепости и могат да понасят пораженията през време на обсада много по-добре, отколкото пораженията на бойното поле; но ако сред тях започне деморализация, тя се разпространява бързо и непреодолимо. Що се отнася до Париж, ние няма да тълкуваме много буквално думите на г-н Гамбета, че там има 400 000 души национална гвардия, 100 000 мобили и 60 000 линейни войски, както и заявлението му за безбройното количество оръдия и мортири, които сега се произвеждали в Париж, или за огромната мощ на барикадите. Но няма съмнение, че в Париж са налице достатъчно елементи за една много достойна отбрана, макар тази отбрана, неизбежно пасивна поради характера си на гарнизон, да е лишена от най-силния си елемент — мощни атаки против обсаждащия неприятел.

Във всеки случай съвсем ясно е, че ако у французите беше жив истинският национален ентусиазъм, те все още биха могли да си възвърнат всичко. Докато всички навлезли в страната сили на противника освен 60 000 войници и кавалерия, която може да извършва само набези, но не е в състояние да покори неприятеля, са приковани към завладяната територия, на останалите пет шести от територията на Франция би могло да се формират достатъчно въоръжени отряди, за да бъдат безпокоени немците навсякъде, да бъдат прекъсвани техните комуникации, да се разрушават мостове и железопътни линии, да се унищожават хранителните и бойни припаси в тила им и с това да бъдат принудени да отделят от двете големи армии такова количество войски, че Базен да намери начин да се измъкне от Мец, а обсадата на Париж да стане илюзорна. И сега движението на въоръжените отряди вече е източник на сериозно безпокойство, макар не и на опасност за немците, и това безпокойство ще расте с изтощаването на продоволствените и други запаси на територията около Париж и немците ще трябва да прибягнат до реквизиции в по-отдалечени райони. Новата немска армия, която се формира сега в Елзас, навярно скоро ще бъде отклонена от всякакви експедиции в южна посока поради необходимостта немците да осигурят своите комуникации и да покорят по-голяма територия около Париж. Но каква ще бъде съдбата на немците, ако френският народ бъде обхванат от същия национален фанатизъм като испанците през 1808 г.[75], ако всеки град и почти всяко селище бъдат превърнати в крепост, всеки се-

лянин и гражданин в боец? Даже 200 000 войници от четвъртите батальони не биха стигнали за покоряването на такъв народ. Но днес такъв национален фанатизъм не е обичаен за цивилизованите нации. Той може да се срещне сред мексиканците и турците; в Западна Европа, погълната от печеленето на пари, неговият извор е пресъхнал, а двадесетте години, през които над Франция тегнеше кошмарът на Втората империя, съвсем не закалиха нейния национален характер. Поради това чуваме много думи, но виждаме малко дела; виждаме много показност и почти пълно пренебрежение към организацията; много малко действителна съпротива и твърде много покорство пред врага; много малко истински войници и огромен брой франтирьори.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", брой 1766, 11 октомври 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXIII

Офицерите от пруския щаб в Берлин изглежда започват да губят търпение. Чрез берлинските кореспонденти на „Times“ и „Daily News“[76] те ни съобщават, че при Париж от няколко дни обсадните средства са вече готови и че скоро ще почне обсадата. Ние се съмняваме в тази готовност. Първо, известно ни е, че няколко тунела на единствената годна за използване железопътна линия близо до Ла-Ферте-су-Жоар бяха вдигнати във въздуха от отстъпващите французи и че те досега още не са възстановени; второ, известно ни е също така, че средствата за правилна и ефикасна обсада на такава грамадна крепост като Париж са толкова огромни, че е нужно дълго време, за да бъдат те съсредоточени, дори ако железопътната линия останеше през всичкото време открита; и, трето, макар че след това съобщение от Берлин минаха вече пет или шест дни, не сме чули още да е прокарана първата паралелна траншея. Ето защо трябва да заключим, че под готовност да се започне обсада или редовна атака трябва да се разбира готовност да се започне несистемна атака, т. е. бомбардиране.

Но една бомбардировка на Париж с някакви шансове да бъде принуден да се предаде би изисквала много повече оръдия, отколкото една редовна обсада. В последния случай атаката може да се ограничи с една или две точки от линията на отбраната; при бомбардировка е необходимо непрекъснато да се изсипват по цялото грамадно пространство на града такова количество снаряди, че да се предизвикат навсякъде по-голям брой пожари, отколкото населението е в състояние да потуши, и самата борба с пожарите да е толкова опасна, че да бъде изоставена. А ние видяхме, че даже

Страсбург с 85 000 жители можа отлично да издържи бомбардировка, почти безпримерна по своята жестокост, и че с изключение на няколкото отделни и доста точно ограничени райони, които трябваше да се пожертвуват, там успяваха да потушават пожарите. Това се обяснява със сравнително големите размери на града. Неголяма крепост с пет или десет хиляди жители е лесно да се принуди да капитулира чрез бомбардировка, ако в нея няма голям брой скривалища с прикритие срещу снарядите, но град от 50 000—100 000 жители може да издържи силен обстрел, особено ако е построен, като повечето френски градове, от каменни плочи или ако сградите имат дебели тухлени стени. Париж, вътре в линията на укрепленията, заема площ с размер дванадесет на десет километра; в границите на старите застави[77], където е най-гъсто застроената част на града — девет на седем километра, т. е. тази част от града обхваща пространство от близо петдесет милиона квадратни метра, или около шестдесет милиона квадратни ярда. За да се изстреля върху всеки хиляда квадратни ярда от тази повърхност средно един снаряд на час, биха били нужни 60 000 снаряди на час, или милион и половина снаряди на денонощие, което предполага да се използват за тази цел най-малко 2 000 тежки оръдия. Но да се хвърля един снаряд на час върху площ от около сто фута дължина при сто фута ширина би било слаба бомбардировка. Наистина временно би могло да се съсредоточи огънят върху един или няколко квартала, докато те бъдат напълно разрушени, а след това той да се пренесе върху съседните квартали; обаче за да бъде тази бомбардировка ефикасна, тя трябва да продължава почти толкова или дори по-дълго време от една редовна обсада, и то без съмнение с по-малка сигурност, че в резултат на това крепостта ще бъде принудена да капитулира.

Нещо повече, Париж, докато неговите фортове още не са се предали, фактически се намира вън от обсега за ефикасна бомбардировка. Най-близките височини вън от града, които се намират сега в ръцете на обсаждащите, тези до Шатильон, са на цели 8 000 метра — 8 700 ярда, или пет мили, от Пале дьо Жустис[78], който е разположен почти точно в центъра на града. По цялата южна страна това разстояние ще бъде приблизително същото. На североизток линията на фортовете е отдалечена на 10 000 метра, или повече от 11 000 ярда от центъра на града, поради това всяка от бомбардиращите батареи в този район ще трябва да се постави на 2 000 ярда по-далеч, т. е. на 7—8 мили от Пале дьо Жустис. На северозапад градът е толкова добре защитен от завоите на Сена и от форта Мон-Валериен, че бомбардиращи батареи би могло да се поставят само в закрити редути или в изкопани по всички пра-

вила паралели, т. е. не по-рано от започването на редовна обсада, за която, както предполагаме, тази бомбардировка е предварителна подготовка.

Сега не може да има съмнение, че с пруските тежки нарезни оръдия с калибър пет, шест, седем, осем и девет дюйма, които изстрелват снаряди от по двадесет и пет до триста и повече фунта, е възможна стрелба на разстояние пет мили. През 1864 г. при Гамелмарк нарезни 24-фунтови оръдия бомбардираха Зондербург[79] на разстояние от 5 700 крачки = 4 750 ярда, или близо три мили, макар че това бяха стари бронзови оръдия, които можеха да издържат не повече от четири или пет фунта взривен заряд при снаряд от 68 фунта. Ъгълът на издигането неизбежно е бил значителен и е ставало нужда специално да се приспособява лафетът, който би се строшил при употреба на по-силни заряди. Съвременните пруски оръдия от лята стомана могат да издържат заряди с много по-голямо тегло по отношение теглото на техните снаряди, но за да достигнат дългобойност от пет мили, ъгълът на издигането все пак трябва да бъде доста значителен и ще е нужно съответно да се преустроят лафетите, а ако се използват за цели, за каквито не са приспособени, те бързо биха станали негодни. Нищо не разрушава така бързо лафета, както стрелба с пълни заряди, дори при такива незначителни ъгли на издигане като петшест градуса, докато в дадения случай ъгълът на издигане би се равнявал средно най-малко на петнадесет градуса и лафетите така бързо ще станат на парчета, както и сградите на Париж. Но дори ако оставим настрана това затруднение, все пак бомбардирането на Париж с батареи, които се намират на пет мили от центъра на града, в най-добрия случай би могло да бъде само частична операция. Разрушенията биха били достатъчни, за да озлобят, но недостатъчни, за да уплашат. На такива разстояния снарядите не могат да се насочват достатъчно точно към някаква определена част на града. Дори ако бъдат дадени инструкции да се избягва обстрелването на определени райони, едва ли ще могат да се предпазят болниците, музеите, библиотеките, колкото и добре да се виждат от височините, на които биха могли да се намират батареите. Военните сгради, арсеналите, магазините и складовете не биха могли да бъдат набелязани за разрушаване с достатъчна сигурност, дори ако се виждат от обсаждащите; по този начин би отпаднало обикновеното оправдание на бомбардировката, че нейна цел е разрушаването на отбранителните средства на обсадените. Всичко казано по-горе се основава на предположението, че обсаждащите разполагат със средства за действително сериозна бомбардировка, т. е. с около две хиляди нарезни оръдия и мор-

тири от голям калибър. Но ако, както предполагаме в дадения случай, немският обсаден парк се състои от около четиристотин или петстотин оръдия, това не ще бъде достатъчно, за да се направи такова впечатление на града, което ще доведе до неговото вероятно предаване.

Макар все още да се смята, че законите на войната допускат бомбардиране на крепости, тази мярка все пак носи толкова много страдания на гражданското население, че историята ще осъди всекиго, който в наше време прибегне до бомбардировка, без да има достатъчно шансове да постигне по този начин капитулация на крепостта. У нас предизвиква усмивка шовинизмът на Виктор Юго, който смята Париж за свещен град — във висша степен свещен! — а всеки опит да бъде той атакуван — за светотатство. Ние гледаме на Париж като на всеки друг укрепен град и ако той предпочита да се отбранява, ще трябва да понесе и всички опасности, свързани с една редовна атака, с прилагането на обсадни траншеи и обсадни батареи, а също така с действието на случайни снаряди, попаднали върху невоенни сгради. Но ако бомбардирането на Париж все пак се извърши, въпреки че само то не може да принуди града да капитулира, това ще бъде военна грешка, отговорността за която малцина ще припишат на щаба на Молтке. Ще кажат, че Париж е бил бомбардиран по политически, а не по военни съображения.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
брой 1768, 13 октомври 1870 г.

СЪДБАТА НА МЕЦ

Ако се вярва на съобщението от Берлин, пруският щаб изглежда предполага, че Париж ще бъде превзет преди Мец. Но това мнение очевидно се основава еднакво и на политически, и на военни съображения. Вълненията в Париж, които граф Бисмарк очакваше, още не са започнали; но смята се, че щом над града се чуе грохотът на тежката артилерия на обсаждащите, там непременно ще избухнат раздори и гражданска война. До този момент парижаните опровергаваха мнението на немската главна квартира за тях; те може би ще го опровергаят докрай. А щом е така, сметките Париж да бъде превзет до края на този месец почти сигурно ще се окажат илюзия и Мец може би ще трябва да капитулира преди Париж.

Като крепост Мец е несравнено по-силен от Париж. Последният е укрепен с оглед цялата или поне по-голямата част от разбитата френска армия да отстъпи към него и да води отбраната чрез непрестанни нападения срещу неприятеля, чиито опити да обсади града неизбежно ще го отслабят във всяка точка на дългата линия, която ще бъде принуден да заеме. Ето защо отбранителната сила на парижките укрепления не е много голяма и това е напълно естествено. Предварителните мерки за такъв случай, какъвто имаме сега в резултат на грешките на бонапартистката стратегия, биха увеличили стойността на укрепленията до огромна сума, а с това едва ли би могло времето на отбраната да се продължи повече от две седмици. Освен това с построяване през време на обсадата или преди нея на землени укрепления може значително да се засилят крепостните съоръжения. С Мец въпросът е

съвсем различен. Сегашното поколение наследи Мец от Кормонтен и от други бележити инженери от миналия век като много силна крепост — силна със своите отбранителни съоръжения. Втората империя ги допълни с пояс от седем много големи отделни фортове на разстояние от две и половина до три мили от центъра на града, за да защити града от бомбардировка дори с нарезни оръдия и да превърне цялата крепост в голям укрепен лагер, който да отстъпва само на Париж. Ето защо обсадата на Мец щеше да бъде много продължителна операция, дори ако в града се намираше само обикновен военновременен гарнизон. Но обсадата би била почти невъзможна при наличността на 100 000 души, които сега се намират под прикритието на неговите фортове. Ивицата, която все още се намира у французите, се простира на цели две мили оттатък линията на фортовете; за да се изтласкат французите назад към линията на фортовете и да се завладее местността, където трябва да бъдат изкопани траншеи, би трябвало да се водят редица ръкопашни боеве, каквито са наблюдавани само при Севастопол; и ако предположим, че гарнизонът не се окаже деморализиран от постоянните боеве и обсаждащите не бъдат изморени от толкова големите човешки жертви, борбата може да продължи много месеци. Поради това германците никога не са се опитвали да водят редовна обсада, а се старают да принудят крепостта да се предаде от глад. Армията от 100 000 души, както и около 60 000 души градско население и многобройните жители от селата, потърсили убежище зад фортовете, рано или късно трябва да изчерпят продоволствените си запаси, ако блокадата се поддържа строго; има шансове, че дори преди да стане това, деморализацията сред гарнизона ще принуди крепостта да се предаде. Когато една армия види, че е здраво затворена, че всичките й опити да пробие обръча на блокадата са безплодни, а всички надежди за помощ отвън рухнали — дори най-добрата армия постепенно ще губи дисциплината и сплотеността си под влияние на страданията, лишенията, трудностите и опасностите, които е принудена да понася явно само за поддържане честта на знамето.

Известно време ние напразно се мъчехме да съзрем симптоми на такава деморализация. Продоволствените запаси в града се оказаха много по-значителни, отколкото се предполагаше, затова армията на Мец имаше такива запаси доста дълго време. Но те, макар и изобилни, са имали изглежда недобър асортимент, което е напълно естествено, тъй като за армията те са били случайни запаси, останали в града, и никога не са били предназначавани за целта, за която сега трябва да се използват. В резултат на това храната на войниците става в края на краищата не само различна

от онази, към която те са привикнали, но и съвсем ненормална и предизвиква различни заболявания, които от ден на ден стават по-тежки, тъй като причините на тези заболявания действуват все по-силно. Очевидно този стадий на блокадата е настъпил сега. Едни от недостигащите в Мец продукти са хлябът, основната и обикновена храна на френските селяни, и солта. Последната е абсолютно необходима за поддържане на здравето; а тъй като французите употребяват нишестето като продукт, който образува мазнини, почти изключително във вид на хляб, същото важи и за него. Необходимостта войниците и жителите да се хранят предимно с месо е предизвикала, както казват, дизентерия и скорбут. Без да вярваме много на съобщенията на дезертьори, които обикновено говорят онова, което мислят, че ще се хареса на пленилите ги, можем все пак да приемем, че положението е именно такова, защото тъкмо това трябва да се очаква при такива обстоятелства. От само себе си се разбира, че по тази причина вероятността да настъпи деморализация бързо ще нараства.

Твърде способният кореспондент на „Daily News“, който се намира при Мец, като описва нападението на Базен на 7 октомври, казва, че след като французите завладели селата северно от форта Сент-Елоа (северно от Мец, в долината на Мозел), при реката, близо до техния десен фланг, се събрала войска от наймалко 30 000 души, която атакувала германците. Явно е, че тази колона или група от колони е била предназначена да извърши пробив в обръча на обсадата. Такава задача е изисквала изключителна решителност. Колоните би трябвало да влязат направо в полукръга, образуван от войски и батареи, които ще съсредоточат огъня си върху тях; в такъв случай силата на този огън ще нараства до момента на непосредственото сблъскване с масите на противниковите войски и тогава, ако французите успеят да ги разбият, тя изведнъж ще намалее значително, но ако бъдат принудени да отстъпят, те втори път ще бъдат подложени на също такъв кръстосан обстрел. Войниците очевидно са разбирали това; за такива действия, които изискват най-голямо напрягане на силите, Базен вероятно е използвал най-добрите си войски. Но съобщава се, че те дори не стигнали до обсега на пушечния огън на масата на германските войски. Преди да достигнат критическата точка, огънят на артилерията и на веригата от стрелци разстроил техните редици; „гъстите колони първо се огънаха, а след това се разпиляха“.

За пръв път през тази война чуваме такива неща за хората, които можаха храбро да устоят и на жаркия огън, и на хладната стомана при Вионвил, Гравлот и през време на последните вилаз-

ки. Тази неспособност дори да се опитат да изпълнят, както трябва, възложената им задача явно показва, че армията на Мец вече не е такава, каквато беше. Това вероятно още не е признак на деморализация, а само на упадък на духа и на безнадеждност, на съзнание, че всякакви опити са безполезни. Само няколко стъпки отделят подобно състояние от истинската деморализация, особено щом се касае за френски войници. И макар да е преждевременно да се предсказва по тези признаци бързото падане на Мец, все пак ще бъде чудно, ако не открием скоро други симптоми за отслабване на отбраната на Мец.

Падането на Мец би оказало върху развитието на войната много по-малко морално, но много по-голямо материално влияние от падането на Париж. Ако бъде превзет Париж, Франция може да капитулира, но необходимостта да направи това не ще бъде по-голяма от сега. Защото, за да се задържат Париж и неговите околности, биха били нужни по-голямата част от онези войски, които сега обсаждат този град, и повече от съмнително е, че немците ще могат да отделят достатъчно войници за придвижване до Бордо. Но ако капитулира Мец, ще се освободят повече от 200 000 немци, а такава армия при сегашното състояние на френските войски, които се намират извън крепостите, е напълно достатъчна, за да се отправи в която и да било посока по незащитената страна и да прави там, каквото си иска. Незабавно би започнало отново по-нататъшно разширяване на окупацията, която сега се възпира от двата големи укрепени лагера, и всякакви опити за водене на партизанска война, които в настоящия момент могат да бъдат много ефикасни, тогава биха били бързо ликвидирани.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
брой 1771, 17 октомври 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXIV

Обсадата на Париж продължава точно един месец. През това време нашите предсказания* във връзка с две отнасящи се до него обстоятелства се потвърдиха на практика. Първо, Париж не може да се надява на своевременно освобождение отвън от някаква френска армия. Лоарската армия има съвсем недостатъчна кавалерия и полска артилерия, а пехотата ѝ с нищожни изключения се състои или от млади, или от деморализирани стари войски, зле комплектувани с офицерски състав; тези войски са напълно лишени от онази сплотеност, която единствена би могла да ги направи годни да се срещнат в открито поле с опитните, окрилени от постоянния успех войници, които води срещу тях фон дер Тан. Дори и Лоарската армия да бъде увеличена на 100 000 или на 120 000 души, което може да стане преди падането на Париж, тя не ще бъде в състояние да снеме обсадата. Благодарение на огромното си превъзходство в кавалерия и полска артилерия, които в значителни размери могат да бъдат освободени от обсадата при Париж, щом пристигне там обсадният парк с артилерийска прислуга, а също така благодарение на превъзходството на своята пехота по качество на войниците, немците могат, без да се страхуват от резултатите, да посрещнат такава армия с числено по-малки сили. Освен това за такова сражение в подкрепа на фон дер Тан временно могат да бъдат изпратени войските, които сега очистват от противника територията на петдесет-шейсет мили източно и северно от Париж, а също така една или две дивизии от

* Виж настоящия том, стр. 122—123. *Ред.*

обсаждащите армии. Що се отнася до Лионската армия, доколкото изобщо съществува някаква част от нея, тя ще бъде напълно заета с действия против 14-и северногермански корпус на генерал Вердер, който сега се намира в Епинал и Везул, и 15-и корпус, който се движи в тила на 14-и или на неговия десен фланг. Северната армия под командуването на Бурбаки тепърва ще се формира. Според всички сведения, с които разполагаме, мобилите в Нормандия и Пикардия чувствуват краен недостиг от офицери и от обучение; местната национална гвардия, а вероятно и по-голямата част от мобилите ще бъдат нужни за гарнизонна служба в двадесет и петте или повече крепости, съсредоточени в пространството между Мезиер и Хавър. Затова от тази страна едва ли може да се очаква действена помощ и Париж ще трябва да се осланя само на собствените си сили.

Второ, стана ясно, че гарнизонът на Париж не е способен да води настъпателни действия в широк мащаб. Този гарнизон се състои от също такива елементи, както и войските вън от Париж, и на него също така не достигат кавалерия и полска артилерия. Трите атаки на 19 и 30 септември и на 13 октомври доказаха напълно неговата неспособност да упражни някакъв по-сериозен натиск върху обсаждащите града войски. Както заявяват последните, „французите не можаха да пробият дори нашата първа линия“. Макар генерал Трошю да заявява публично, че нежеланието му да атакува противника в открито поле се дължи на недостига на полска артилерия и че няма да излезе отново извън крепостта, докато не бъде осигурен с такава артилерия, той не може да не знае, че никаква полска артилерия в света не би могла да предотврати завършването на неговата първа атака en masse* с пълен разгром. А докато неговата полска артилерия бъде готова — ако това не е просто оправдание, — огънят на германските батареи против фортовете и затварянето на обръча на обсадата ще направят невъзможна нейната употреба в открито поле.

Очевидно това е добре известно на Трошю и на неговия щаб. Всичките им мерки говорят за чисто пасивна отбрана, без значителни атаки вън от крепостта, освен тези, които са необходими за задоволяване на настойчивите искания на недисциплинирания гарнизон. Валовете на фортовете не ще могат дълго да издържат обстрелването с тежките германски оръдия, за които ще поговорим по-подробно по-долу. Може би два или три дни, както се надява берлинският щаб, ще бъдат достатъчни, за да се унищожат оръдията по валовете на южните фортове, да се разбие на едно-

---

* — масова. с големи сили. *Ред.*

две места каменната облицовка на техните ескарпове с прехвърлящ огън от значително разстояние, а след това да се щурмуват, докато в същото време огънят на батареите от господствуващите височини попречи на укрепленията, разположени в тила на фортовете, да им окажат действена помощ. Нито конструкцията на фортовете, нито характерът на местността ни най-малко няма да попречат на това. Във всички фортове около Париж ескарпът, т. е. вътрешната страна на рова, или външният фас на вала, е облицован с камък само до равнището на хоризонта, което обикновено се смята за недостатъчно да предпази укрепленията от щурмуване с помощта на стълби. Това отклонение от общото правило се е оправдавало с предположенито, че някаква армия винаги ще отбранява активно Париж. В дадения случай това може да се окаже дори предимство, тъй като прехвърлящият огън на батареите трудно ще попадне в ниската каменна облицовка, която не се вижда от батареите. По този начин извършването на пробиви от голямо разстояние ще се окаже още по-трудно, освен ако бъде възможно да се води навесна пряка стрелба от височините, на които са разположени тези батареи; но това може да се прецени само на място.

Във всеки случай не трябва да се очаква, че съпротивата на тези южни фортове, над които господствуват височини и които се намират в зоната на най-ефикасния огън на тежката нарезна артилерия, ще бъде продължителна. Но гарнизонът е проявил най-голяма активност именно непосредствено зад тези фортове, между тях и крепостната ограда. Навсякъде са построени многобройни землени укрепления; и макар че, разбира се, ние не знаем всички подробности, можем да бъдем уверени, че те са планирани и построени с цялата онази грижливост, предзидливост и умение, благодарение на които френските инженери повече от двеста години са на челно място. Очевидно тази именно местност е избрана от отбраняващите се за бойни действия — местност, където доловете и склоновете на хълмовете, фабриките и селищата, повечето от които са построени от камък, улесняват работата на инженера и съпротивата на младите и полудисциплинирани войски. Смятаме, че германците именно тук ще срещнат най-големи трудности. Действително научаваме чрез „Daily News“ от Берлин, че германците ще се задоволят със завладяването на част от фортовете, като оставят на глада да довърши останалото. Но предполагаме, че те няма да получат тази възможност, освен ако вдигнат във въздуха фортовете и се оттеглят отново на сегашните си чисто обсадни позиции. Но дори и да направят това, французите с помощта на контърапроши постепенно могат да си върнат загу-

бената територия. Ето защо предполагаме, че германците смятат да задържат всички фортове, които успеят да завземат, като удобни артилерийски позиции, които могат да се използват за обстрелване, за всяване страх сред жителите със случайни снаряди или пък за най-интензивна бомбардировка, каквато могат да извършват със средствата, с които разполагат. В такъв случай те не ще могат да избягнат боя, предложен им от отбраняващите се на избраната от последните и подготвена за тази цел местност, защото фортовете ще се намират в сферата на близкия и ефикасен огън на новите укрепления. Тук може би ще бъдем свидетели на последната в тази война схватка, която представлява известен научен интерес и може би дори е най-интересната за военната наука. Тук отбраняващите се отново ще получат възможност за настъпателни действия, макар и в по-малък мащаб и за възстановяване до известна степен на равновесието между борещите се сили, с което ще успеят да продължат съпротивата дотогава, докато гладът не ги принуди да се предадат. Защото трябва да имаме предвид, че от продоволствените запаси Париж вече е използвал едномесечен запас, а никой извън Париж не знае има ли там запаси за повече от още един месец.

По отношение на немските обсадни оръдия в мненията на „специалните кореспонденти" явно цари голяма бъркотия и това е напълно естествено, като се има предвид, че номенклатурата на различните калибри у немските артилеристи е основана на принципи, най-малко толкова абсурдни и противоречиви, каквито са принципите, възприети в Англия. Сега, когато тези тежки оръдия всеки ден могат да заговорят, може би си струва труда да хвърлим известна светлина върху този въпрос. От стария образец обсадни оръдия при Страсбург са използвани 25- и 50-фунтови мортири, прехвърлени сега при Париж. Те са наречени така по тежестта на мраморното кълбо, което отговаря на диаметъра на канала на тяхната цев. Калибърът на едната от тях е около 8 $^1/_2$, на другата — 8 $^3/_4$ дюйма, а действителното тегло на сферичните снаряди, които те изстрелват, е равно в първия случай на 64 фунта, а във втория — на 125 фунта. Имало е след това нарезна мортира с калибър 21 см или 8 $^1/_4$ дюйма, изстрелваща продълговат снаряд, дълъг 20 дюйма и тежък малко повече от 200 фунта. Тези мортири произвеждат огромен ефект не само защото нарезите придават на снарядите по-голяма точност, а главно защото продълговатият снаряд с ударно действие, при падането винаги обърнат напред с утежнената си предна част, из която се подава ударна тръбичка, осигурява и избухване на заряда в самия момент на съприкосновението с целта, като съединява по този начин

в един и същ момент действието на удара с действието на взрива. От нарезните оръдия там е имало 12- и 24-фунтови топове, наречени така по теглото на плътното сферично чугунено ядро, каквото обикновено се е изстрелвало от тях, преди да бъдат снабдени с нарези. Техните калибри са равни съответно на около 4 $^1/_2$ и 5 $^1/_2$ дюйма при тежина на снаряда 33 и 64 фунта. Освен тях към Париж са отправени няколко тежки нарезни оръдия, предназначени за броненосни кораби и за брегова отбрана против такива кораби. Точно и подробно описание на тяхната конструкция никога не е било публикувано, но техните калибри се равняват приблизително на 7, 8 и 9 дюйма, а снарядите тежат съответно около 120, 200 и 300 фунта. Най-тежките оръдия, които са използвани в Севастопол или против него, са били морските английски 68-фунтови, 8- и 10-дюймови бомбови оръдия и френските 8$^3/_4$ и 12-дюймови бомбови оръдия, като най-тежкият техен 12-дюймов сферичен снаряд е тежал около 180 фунта. Така че обсадата на Париж по тегло и маса на използваните снаряди ще надмине Севастопол в същата степен, в каквато Севастопол надмина всички предишни обсади. Можем да добавим, че германският обсаден парк ще има предположения от нас брой оръдия, именно — около четиристотин.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
брой 1775, 21 октомври 1870 г.

САРАГОСА — ПАРИЖ

За да получим правилна представа за такава огромна операция, каквато е обсадата и отбраната на Париж, добре ще е да надзърнем във военната история, за да намерим там някоя предишна голяма обсада, която да ни послужи, поне до известна степен, като пример на това, на което може би ще бъдем свидетели. За такъв пример би могъл да ни послужи Севастопол, ако отбраната на Париж се водеше при нормални условия, т. е. ако имаше налице полева армия, която да се притече на помощ на Париж или да усили гарнизона му, какъвто беше случаят при Севастопол. Но Париж се отбранява при съвсем ненормални условия: той няма нито гарнизон, способен на активна отбрана и на бой на открито, нито основание да се надява за помощ отвън. Следователно най-голямата обсада в историята — обсадата на Севастопол, която по размери отстъпва само на тая, чието начало ние скоро ще видим — не ни дава правилна представа за онова, което ще става край Париж; и едва в по-късните етапи на обсадата и предимно чрез противопоставяне ще може да се прибегне до сравнение със събитията от Кримската война.

Не по-добри примери представляват и обсадите от времето на американската война.[80] Те са водени в такъв период на борбата, когато не само Южната армия, но и следващите я войски на Севера вече загубват характерните черти на едно необучено опълчение и придобиват характер на редовни войски. При тези обсади отбраната е била извънредно активна. При Виксбург, както и при Ричмонд, предварително са се водили дълги боеве за завладяването на терена, където единствено би могло да се разположат

обсадните батареи, и винаги с изключение на последната обсада на Ричмонд от Грант са били правени опити за оказване помощ на обсадените.[81] Но тук, в Париж, виждаме гарнизон от новобранци, слабо поддържан от разпръснати извън града също такива новобранци и атакуван от редовна армия, която прилага всички средства на съвременната война. За да намерим подходящ пример, ние трябва да се върнем към последната война, в която един въоръжен народ трябваше да се сражава срещу една редовна армия и той действително се сражаваше в широки мащаби, т. е. към войната на Пиренейския полуостров. Тук ние намираме забележителен пример, който, както ще видим, *е подходящ* в много отношения — това е Сарагоса.

По диаметър Сарагоса представлява само една трета от Париж, а по площ — една девета от него, но нейните укрепления, макар и построени набързо и без отделни фортове, по общата си отбранителна мощ приличаха на парижките укрепления. Градът бе завзет от 25 000 испански войници, бегълци от поражението при Тудела,[82] като не повече от 10 000 души бяха от линейните части, а останалите — новобранци; освен това там имаше въоръжени селяни и местни жители, които увеличиха гарнизона на 40 000 души. В града имаше 160 оръдия. Извън града, в съседните провинции, бяха събрани около 30 000 души, готови да му окажат помощ. От друга страна, френският маршал Сюше имаше не повече от 26 000 души за обкръжаване на крепостта от двете страни на река Ебро и освен това 9 000 души, прикриващи обсадата при Калатаюд. Следователно численото съотношение на силите при Сарагоса беше почти същото, каквото е днес между армиите съответно в Париж и край Париж: обсадените са почти два пъти повече от обсаждащите. Обаче сарагосците, също като парижаните днес, не бяха в състояние да излязат и посрещнат обсаждащите в открито поле. Също така и испанците, които бяха извън обсадения град, нито веднаж не можаха сериозно да попречат на обсадата.

Обграждането на Сарагоса беше завършено на 19 октомври 1808 г., а първият паралел можа да бъде заложен още на 29 на разстояние 350 ярда от главния крепостен вал. На 2 януари 1809 г. беше заложен и вторият паралел на разстояние 100 ярда от укреплението; на 11 бяха вече направени проходи и целият атакуван фронт бе превзет с щурм. Но в дадения случай там, където съпротивата на една обикновена крепост с гарнизон от редовни войски би била прекратена, съпротивата на народа едва сега започваше. Частта от крепостния вал, която французите щурмуваха, бе отрязана от造 останалия град с новопостроени отбранителни укреп-

ления. Под прикритието на артилерията бяха построени землени укрепления, напреко на всички улици, които водят към вала, както и на определено разстояние в тила. Масивните къщи, характерни за горещия пояс на Южна Европа, с извънредно дебели стени, в които бяха пробити бойници, се държаха здраво от пехотата. Французите бомбардираха непрекъснато, но тъй като бяха слабо снабдени с тежки мортири, действията им срещу града не даваха решителни резултати. Въпреки това бомбардировката продължи без прекъсване цели четиридесет и един дена. За да принудят града да се предаде, за да завземат къщите една по една, французите трябваше да прибягнат до най-бавния иачин на действие — поставяне на мини. Най-после, след като една трета от постройките в града бяха разрушени, а останалите направени негодни за живеене, на 20 февруари Сарагоса се предаде. От 100 000 души, колкото бяха жителите на града в началото на обсадата, загинаха 54 000. Тая отбрана е класическа по рода си и напълно заслужава голямата си известност. Но все пак градът се съпротивява само 63 дена. За обграждането бяха необходими 10 дена, за обсадата на крепостта — 14 дена, за обсадата на вътрешните укрепления и борбата за завземането на къщите — 39 дена. Броят на жертвите съвсем не отговаря на продължителността на отбраната и на постигнатия положителен резултат. Ако Сарагоса беше отбранявана от 20 000 добри и предприемчиви войници, Сюше не би могъл да продължи обсадата при наличието на техните вилазки и крепостта можеше да си остане в испански ръце до завършването на австрийската война от 1809 г.[83]

Ние, разбира се, не мислим, че Париж ще стане втора Сарагоса. Парижките къщи, колкото и здрави да са, не могат да се сравняват по масивност с къщите на един испански град; ние нямаме също и никакви основания да мислим, че парижкото население ще прояви фанатизма на испанците от 1809 г. или че половината от населението доброволно ще се съгласи да загине в боя или от болести. Обаче борбата, която започна по улиците, в къщите и манастирите на Сарагоса след щурма на крепостния вал, до известна степен може да се повтори в укрепените села и по землените укрепления между фортовете и укрепения пояс на Париж. Както казахме вчера в нашата двадесет и четвърта статия от серията „Бележки за войната“, струва ни се, че тук именно се намира центърът на тежестта на отбраната. Тук младите мобили могат да срещнат дори и настъпващия противник при почти равни условия, като го принудят да действува по-системно, отколкото изглежда си е представлявал берлинският щаб, когато неотдавна очакваше да принуди града да се предаде само 12 или 14

дена след като обсадните батареи открият огън. Тук също отбраната може да изисква толкова силен мортирен и оръдеен огън от страна на настъпващите, че дори една частична бомбардировка на града в по-голям мащаб поне за известно време да се окаже немислима. Селата, разположени извън укрепения пояс, които се намират между германския фронт за настъпление и френския фронт за отбрана, ще трябва непременно да бъдат принесени в жертва. Ако чрез пожертвуването им градът би могъл да се спаси, толкова по-добре за отбраната.

Ние не можем дори приблизително да кажем колко ще продължи отбраната на терена извън крепостната ограда. Това ще зависи от силата на самите укрепления, от духа на защитниците, а също и от начина, по който ще се проведе атаката. Ако съпротивата бъде сериозна, за да запазят войските си, немците ще разчитат главно на артилерийския си огън. Във всеки случай, като имаме предвид страшната сила на артилерийския огън, който те биха могли да съсредоточат в който и да е пункт, едва ли ще им са нужни повече от две-три седмици, за да стигнат до крепостната ограда. Неговото разрушаване и овладяване е въпрос на няколко дни. Но дори и тогава отбраняващите се не ще бъдат изправени пред абсолютната необходимост да се откажат от съпротивата. Впрочем по-добре е да отложим разглеждането на тези възможности до момента, когато осъществяването им ще стане по-вероятно. Дотогава също така нека ни се разреши да не говорим за достойнствата и недостатъците на барикадите на г. Рошфор[84]. Изобщо ние мислим, че ако новите укрепления между фортовете и крепостната ограда окажат действително сериозна съпротива, то нападащите ще се ограничат, доколкото това бъде възможно, в значителна степен в зависимост от енергията на отбраняващите се с навесен и бръснещ артилерийски огън, а също и с опит чрез глад Париж да бъде заставен да се предаде.

*Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1776, 22 октомври 1870 г.*

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXV

Докато се водят преговорите за сключване на примирие[85], добре ще бъде да си изясним разположението на различните корпуси на немските армии, което изглежда не за всички е ясно. Казваме на немските армии, защото за френските почти няма какво да се каже. С изключение на войските, затворени в Мец, френските сили се състоят почти изключително от новобранци, за организацията на които никога нищо не е съобщавано в печата, а тя не може да не се изменя с всеки изминат ден. Освен това качествата на тези войски, които във всички боеве се оказват в една или друга степен негодни за бойни действия вън от крепостите, правят почти напълно безинтересен въпроса и за тяхната организация и численост.

Колкото до немците, известно ни е, че те тръгнаха на поход с тринадесет армейски корпуса на Северна Германия (включително гвардията), една дивизия хесенци, една баденци, една вюртембергци и два армейски корпуса баварци. 17-а дивизия на 9-и северногермански корпус (една бригада на който се състои от мекленбургци) остана на крайбрежието, докато френската флота се намираше в Балтийско море. Вместо нея към 9-и корпус беше присъединена 25-а, или хесенската, дивизия и тя остава и до днес в неговия състав. Заедно със 17-а дивизия вътре в страната останаха девет дивизии от ландвера (една гвардейска и по една за всяка от осемте стари провинции на Прусия[86]; времето от 1866 г. насам, когато пруската система бе въведена в цяла Северна Германия, едва стигна, за да се подготвят там необходимият брой запасни, но засега още не ландвер). Когато френската флота беше

отзована и завърши комплектуването на четвъртите линейни батальони, стана възможно тези сили да се използват; от тях бяха формирани и изпратени във Франция нови армейски корпуси. До завършването на войната едва ли ще научим подробности за формирането на всички тези корпуси, но онова, което стана известно досега, ни дава доста ясна представа за общия характер на плана за разположението на силите. При Мец под командуването на принц Фридрих-Карл се намират 1-и, 2-и, 3-и, 7-и, 8-и, 9-и и 10-и корпуси, от които 9-и сега се състои от 18-а и 25-а дивизия; освен това има две дивизии от ландвера — една от тях, 1-а (източнопруска), се командува от генерал Кумер, номерът на другата е неизвестен. Общо това са шестнадесет дивизии пехота.

При Париж под командуването на кронпринца се намират 5-и, 6-и и 11-и северногермански корпуси, два баварски корпуса и гвардейската дивизия на ландвера; под командуването на саксонския кронпринц — 4-и и 12-и северногермански корпуси и пруската гвардия; под командуването на великия Мекленбургски херцог — 13-и корпус и вюртембергската дивизия. 13-и корпус е формиран от гореспоменатата 17-а дивизия и една дивизия на ландвера. От тези войски, които представляват общо двадесет дивизии, четири дивизии са били изпратени за изпълнение на отделни задачи. Първо, фон дер Тан с две баварски дивизии и 22-а северногерманска дивизия (от 11-и корпус), изпратен на юг и на запад, за да държи със своите баварци Орлеан и линията на Лоара; същевременно 22-а дивизия (на генерал Витих) е заела последователно Шатоден и Шартр. Второ, 17-а дивизия е изпратена на североизток от Париж; тя е завзела Лаон, Суасон, Бове, Сен-Кантен и други, докато други войски — вероятно летящи отряди, предимно от кавалерия — са стигнали почти до вратите на Руан. Ако приемем, че по количество те са равни на още една дивизия, ще излезе, че от армията, която се намира при Париж, са отделени общо пет дивизии за прочистване на местността, за събиране на добитък и хранителни продукти, за да предотвратят образуването на въоръжени отряди и да държат на разстояние евентуални нови войскови части, които правителството, намиращо се в Тур[87], би могло да противопостави на неприятеля. Така че за действителна обсада остават петнадесет пехотни дивизии, или седем и половина армейски корпуса.

Освен 13-и корпус великият Мекленбургски херцог командува всички отделно действуващи войски в Шампан и другите окупирани области западно от Лотарингия, гарнизоните на Седан, Реймс, Еперне, Шалон, Витри и войските, обсаждащи Вердюн. Последните се състоят от ландвер, главно от 8-а дивизия на ланд-

вера. Гарнизоните в Елзас и Лотарингия, които се състоят почти изцяло от ландвер, се намират под командването на съответните военни губернатори на тези провинции. Освен това има войски, ешелонирани по железопътните линии и големите шосета, и тяхното единствено задължение е да поддържат тези пътища в ред и в годно за военни превози състояние; тези войски, формирани от части на различни линейни корпуси и по численост равни най-малкото на дивизия, се намират под командването на „Etappen Commandant!“*.

Баденската дивизия и още една дивизия на ландвера са обединени в 14-и корпус, който сега, под командването на генерал фон Вердер, се движи към Безансон, докато генерал Шмелинг с 4-а резервна дивизия току-що е завършил успешно обсадата на Селеста и сега се заема с Ньо-Бризак. Тук за пръв път се споменава за „резервна дивизия“, което на пруски военен език значи нещо съществено различно от дивизия на ландвера. И наистина дотук изброихме шест от деветте дивизии на ландвера и напълно основателно можем да предположим, че останалите три дивизии се използват като гарнизони в Елзас, Лотарингия и част от рейнските крепости. Употребата на термина „резервна дивизия“ доказва, че четвъртите батальони на линейните полкове вече пристигат постепенно на френска територия. Те ще бъдат по девет, а в някои случаи по десет на всеки армейски корпус; те са били сформирани в резервни дивизии по числото на армейските корпуси и по всяка вероятност тези дивизии носят същите номера, както и армейските корпуси, към които се числят. По този начин 4-а резервна дивизия е формирана от четвърти батальон на 4-и армейски корпус, комплектуван в пруска Саксония. Тази дивизия представлява част от новия 15-и армейски корпус. Какво представлява другата му дивизия ние не знаем — навярно това е едната от трите, с които генерал Льовенфелд току-що е потеглил от Силезия към Страсбург; тогава останалите две образуват 16-и корпус. Това би представлявало четири от тринайсетте резервни дивизии; останалите девет дивизии, които могат още да се използват, се намират вероятно във вътрешността на Северна Германия.

Що се отнася до числеността на тези войски, северногерманските батальони при Париж без съмнение отново са били доведени средно до 750 души; баварците, ако се съди по съобщенията, са числено по-слаби. Кавалерията едва ли брои средно повече от 100 саби на ескадрон вместо 150; а общо един армейски корпус при Париж брои средно 25 000 души, така че в цялата армия, коя-

* — етапния комендант. *Ред.*

то фактически се намира там, има около 190 000 войници. Батальоните при Мец са вероятно числено по-слаби поради големия брой болни; средно при тях едва ли не наброяват по 700 души. Числеността на батальоните на ландвера едва ли стига 500 души.

През последно време полският печат започна да претендира, че поляците в доста значителна степен делят славата на пруското оръжие. Истината по въпроса е следната: общата численост на говорещото полски население на Прусия е около два милиона, или една петнадесета част от цялото население на Северна Германия; тук включваме и „васерполяците" от Горна Силезия, и мазурите от Източна Прусия[88], които биха се учудили много, ако чуят, че ги наричат поляци. 1-и, 5-и и 6-и корпус имат примес от полски войници, но полският елемент действително преобладава само в една дивизия на 5-и корпус и може би в една бригада на 6-и корпус. Политиката на пруското правителство е колкото може повече да разпръсква из много корпуси полския елемент в армията. По този начин поляците от Западна Прусия са разделени между 1-и и 2-и корпуси, а поляците от Познан — между 2-и и 5-и, като във всички случаи са взети мерки мнозинството от войниците във всеки корпус да бъдат немци.

Обсадата на Вердюн сега енергично напредва. Градът и цитаделата не са много силно укрепени, но имат дълбоки ровове, пълни с вода. На 11 и 12 октомври гарнизонът е бил изтласкан от селата, заобикалящи крепостта, и блокадата е била завършена; на 13-и е започнала бомбардировка от четиридесет и осем оръдия и мортири (френски, завладени в Седан), разположени на 700—1 300 ярда от укрепленията. На 14-и от Седан са пристигнали няколко стари френски 24-фунтови оръдия, а на следващия ден — няколко нови пруски нарезни 24-фунтови оръдия, с помощта на които бе превзет Тул. На 18-и те са били вече напълно в действие. Градът очевидно е силно пострадал, защото е много гъсто застроен.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
брой 1780, 27 октомври 1870 г.

ПАДАНЕТО НА МЕЦ

Сегашната война е война на капитулации, на всяка от които като че ли е съдено да надмине по размери предшествуващата. Отначало в Седан сложиха оръжие 84 000 души — събитие, което няма равно или подобно на себе си в никоя предишна война, дори и във войните на Австрия. Сега настъпи капитулацията на 170 000 души заедно с крепостта на Мец, която капитулация надминава Седан, така както Седан надминава всички предшествуващи капитулации. Дали и Мец на свой ред ще бъде надминат от Париж? Ако войната продължи, в това не трябва да се съмняваме.

Трите основни грешки, които от 2 август до 2 септември доведоха Наполеон от Саарбрюкен до Седан и които фактически лишиха Франция от цялата ѝ армия, се състояха, първо, в посрещането атаката на противника на една такава позиция, която позволи на победоносните немци да се вклинят между разпръснатите корпуси на френската армия и по този начин да я разделят на две части, които вече нито можеха да се съединят, нито да съгласуват действията си; второ, в задържането в Мец на армията на Базен, вследствие на което тя остана безнадеждно затворена там; трето, в отиването на помощ на Базен с такива сили и по такъв път, които просто подканваха неприятеля да плени цялата армия, която се беше притекла на помощ. Резултатите от първата грешка бяха очевидни през цялата кампания; резултатите от третата бяха окончателно приключени в Седан; резултатите от втората току-що видяхме в Мец. Цялата „Рейнска армия“, на която Наполеон обещаваше една трудна кампания в област, осеяна с крепости, се

намира сега в същите тия крепости или на път за тях, но вече като военнопленници, а Франция не само вероятно, но и действително е лишена почти от всичките си редовни войски.

Загубите в хора и в предадената заедно с Мец материална част, които трябва да са огромни, представляват твърде тежък удар. Но не най-тежкият. Най-лошото за Франция е това, че заедно с хората и материалната част тя е лишена от онази военна организация, от която се нуждае повече, отколкото от всичко друго. Хора има в изобилие, дори обучените на възраст от 25 до 35 години трябва да са не по-малко от 300 000. Материалната част може да бъде възстановена от складовете и фабриките в страната и чрез закупуване отвън. При подобни обстоятелства е полезно всяко годно, пълнещо се отзад оръжие, независимо от конструкцията му или от това, дали бойните припаси за един образец стават и за другите образци. Щом като всичко годно е добре дошло, при едно сполучливо използване на телеграфа и параходите правителството може би сега разполага с повече оръжие и патрони, отколкото би могло да използва. През това време може би е била доставена дори и полска артилерия. Но най-необходима от всичко е една здрава организация, която би могла да създаде армия от тези въоръжени хора. Тази организация се олицетворява от офицерите и подофицерите от редовната армия и окончателно престава да съществува с тяхното предаване. Броят на френските офицери, излезли от строя вследствие загубите и капитулациите, не е по-малък от 10 000—12 000 души, а този сред подофицерския състав е почти тройно по-голям. След излизането от състава на националната отбрана на тази голяма организираща сила превръщането на човешките маси в роти и батальони става вече извънредно трудно. Който е виждал народно опълчение на учение или в бой — баденските Freischaaren, американските доброволци от времето на гражданската война, които се сражаваха при Бул Рън, френски войници от мобилната гвардия или британски доброволци[89], — веднага ще разбере, че главната причина за безпомощността и неустойчивостта на тези войски се крие в обстоятелството, че офицерите не знаят задълженията си; а кой днес във Франция би могъл да ги научи на техните задължения? Малкото стари запасни офицери, които получават половин заплата или са признати за негодни да служат по здравословни причини, са малко на брой за тая цел; те не могат да бъдат навсякъде; обучението не трябва да бъде само теоретическо, а и практическо, то трябва да се провежда не само с думи, но и да е съпроводено с действие и пример. Малкият брой млади офицери или току-що произведените подофицери в батальоните могат доста бързо да усвоят работата си, като постоянно наблю-

дават действията на старите офицери. Но какво да се направи, когато почти всички офицери са млади и когато няма дори достатъчен брой стари подофицери, които да бъдат произведени в офицери? Същите хора, които почти при всяко сблъскване се оказваха негодни за действие в състава на големи маси, в открит бой скоро биха се научили да се сражават, ако можеше да бъдат включени в старите батальони на Базен, или дори само да бъдат командувани от неговите офицери и подофицери. При тази именно окончателна загуба на последните следи от своята военна организация в тази кампания Франция пострада най-много от капитулацията на Мец.

Ние ще можем да си съставим определено мнение за хода на отбраната само тогава, когато чуем какво ще кажат за свое оправдание самите отбраняващи се. Но ако се окаже, че наистина са се предали 170 000 души, способни да носят оръжие, тогава трябва да се направи изводът, че отбраната не е била на нужната висота. Никога, като се почне от края на август, армията на обсаждащите не е достигала двойно числено превъзходство над силите на обсадените. Нейната численост е била между 200 000 и 230 000 души, разположени в една окръжност с дължина, дори за предните войски, не по-малка от 27 мили; това значи, че окръжността, заета от главните сили, е имала дължина най-малко от 36 до 40 мили. При това тая окръжност е била разделена на две части от р. Мозел, която може да се премине само по мостовете на известно разстояние зад тила на първата линия. Щом една армия от 170 000 души не е могла да съсредоточи на нито един пункт от тая окръжност превъзхождащи сили и да извърши пробив, преди да пристигнат достатъчно подкрепления, ще трябва да направим извода, че или мероприятията на обсаждащите войски са били над всяка похвала, или пък опитите за пробив не са били предприети, както е трябвало. Ние вероятно ще научим, че в дадения случай, както и в цялата тая война, политическите съображения са осакатили военните действия.

Ако сега не бъде сключен мир, последствията от това ново бедствие скоро ще се почувствуват в цяла Франция. Ние предполагаме, че две дивизии от ландвера ще останат в Мец като гарнизон. Втори корпус вече е на път за Париж, но това съвсем не значи, че е предназначен за участие в обсадата на столицата. Но дори и да го използват за тази цел, пак ще останат цели 6 корпуса, или най-малко 130 000—140 000 души, които Молтке може да изпрати, където пожелае. Съобщенията на армията с Германия се поддържаха без особено участие на войските на Фридрих Карл; за тая цел той и занапред не ще отделя хора или пък ще отделя незначителен брой. С останалите може да разполага за нахлуване

на запад или на юг във Франция. Последните не ще е необходимо да бъдат събрани на едно място. Те вероятно ще бъдат разделени на две или на три части, които заедно с корпусите на фон дер Тан ще възлизат на не по-малко от 150 000 души и ще получат заповед да настъпят в ония френски области, които не са били окупирани досега. Един корпус почти сигурно ще заеме богатите провинции Нормандия и Мен, чак до Лоара, с център Льо Ман, където се събират пет железопътни линии. Друг корпус ще се насочи към Бордо, след като очисти линията на Лоара от Тур до Невер и заеме или разруши арсеналите и военните заводи в Бурж. Този корпус може да тръгне от Мец през Шомон и Оксер, областта на които още не е опустошена от реквизиции. Трети корпус може да тръгне право на юг, за да установи връзка с генерал Вердер. Тъй като във вътрешността на Франция почти няма крепости, заслужаващи това име, тук едва ли ще се срещне някаква сериозна съпротива освен кратката съпротива на новобранците и по-пасивната, но по-упорита на населението. Дали Молтке ще обсади и някои нови крепости с набързо освободилите се армии, или дори ще се опита да овладее някое укрепено морско пристанище, например Шербург, бъдещето ще покаже; сега той няма защо да превзема повече крепости, с изключение на Пфалцбург и Белфор, които преграждат главните железопътни линии и, разбира се, Париж.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1782 от 29 октомври 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXVI

Не може да има повече никакви основания за съмнение, че армията, която се предаде в Мец, действително е наброявала 173 000 души, от които 140 000 са били годни да носят оръжие и над 30 000 са били болни и ранени. „Daily News" в телеграма от Берлин ни дава, както по всичко личи, изчерпателни сведения за състава на тези войски: 67 пехотни полка, 13 батальона chasseurs-à-pied*, 18 четвърти и запасни балатьона и 36 кавалерийски полка, а именно: 10 кирасирски, 1 конвоен[90], 11 драгунски, 2 улански, 3 хусарски, 6 полка chasseurs-à-cheval**, 3 полка chasseurs d'Afrique*** и 6 запасни ескадрона. Трябва да се предполага, че това съобщение изхожда от пруския щаб в Берлин и съдържа общото сведение за състава на френските сили в Мец, направено или въз основа на предварителни и косвени данни, или по френските списъци. предадени на победителите при капитулацията. Последното изглежда по-вероятно. Ние знаем, че в Мец са се намирали следните пехотни части: гвардията (8 полка=30 батальона и 1 батальон стрелци), 2-и корпус (на Фросар, 3 дивизии), 3-и (на Декан, а по-рано на Базен, 4 дивизии), 4-и (на Ладмиро, 3 дивизии), 6-и (на Канробер, 3 дивизии) и една дивизия от 5-и корпус (на де Файи) — всичко 14 линейни дивизии, всяка от по един стрелкови батальон и четири полка или дванадесет линейни батальона, с изключение на две дивизии на Канробер, които не са имали стрел-

* — пеши стрелци. *Ред.*

** — конни стрелци. *Ред.*

*** — африкански стрелци. *Ред.*

кови батальони. Това прави 12 батальона стрелци и 168 линейни батальона, а с гвардията — 13 батальона стрелци и 198 батальона пехота; а заедно с 18-те запасни батальона — всичко 229 батальона, т. е. малко повече от цифрата 221, посочена в „Daily News". От друга страна, този списък говори само за 64 полка пехота, докато нашият колега сочи цифрата 67. Трябва да заключим, че трите липсващи полка са образували гарнизона в Мец и по тая причина не фигурират в списъците на „Рейнската армия". А що се отнася до разликата в броя на батальоните, тя лесно се обяснява. Загубите в много от полковете по време на сраженията през август и вилазките през септември и октомври, а така също и вследствие на болести, очевидно са били такива, че трите батальона е трябвало да бъдат формирани в два, а може би и в един.

Че една такава сила, равна на армията на Наполеон при Лайпциг[91], е могла изобщо да бъде принудена да се предаде, е факт нечуван в историята на войните и почти невероятен дори и сега, след като е станал. Но този факт става още по-невероятен, когато сравним силите на тази армия със силите на победителите. На 18 август Базен беше отхвърлен от височините при Гравлот и се оттегли към Мец под прикритието на оръдията на фортовете му; след няколко дена обсадата на крепостта бе завършена. Но от армията, която се бе сражавала при Гравлот, са били отделени 3 корпуса или 75 батальона под командуването на саксонския кронпринц; това е било направено не по-късно от 24 август, тъй като след три дни тяхната кавалерия разби chasseurs-à-cheval на Мак-Махон при Бюзанси. При Мец оставаха 7 корпуса или 175 батальона и 12 батальона от ландвера или всичко 187 батальона за обсадата на една армия от не по-малко от 221 батальона! В това време Базен трябва да е разполагал със 160 000 бойци, ако не и повече. Прусаците, разбира се, взеха всички мерки за попълване на загубите от последните сражения със свежи сили от резервните си части; но невъзможно е да се допусне, че техните батальони отново са стигнали до пълния си състав от 1 000 души. Но дори и да са стигнали, като изключим батальоните от ландвера, чийто пълен състав е само от 500—600 души, това ще даде на прусаците не повече от 182 000 души, или заедно с кавалерията и артилерията — около 240 000 души, т. е. само един и половина пъти повече от армията, затворена в Мец. Тези 240 000 души бяха разположени на фронт от цели 27 мили; при това една непроходима в брод река ги разделяше на две части. При това положение не можем да се съмняваме, че ако Базен беше направил един истински опит да се измъкне с масата от войските си от обръча

на блокадата, той би успял, ако, разбира се, не предположим, че след Гравлот французите не са били вече същите войници, каквито бяха в миналото; а за такова предположение липсват основания.

За автора на тези „Бележки" няма никакво съмнение, че след провъзгласяването на републиката Базен по политически причини се е въздържал да се измъкне от Мец. Несъмнено е също, че с всеки изминат ден отлагането на тази операция е намалявало шансовете ѝ за успех, макар самите прусаци сега да са убедени, че ако те бяха попаднали в такова положение, биха се справили с тая трудна задача. Но ако нещо остава необяснимо, това е бездействието или най-малко нерешителността на Базен през последните дни на август и в първите дни на септември. На 31 август той направи опит да настъпи на североизток, като продължи настъплението през цялата нощ и на следната сутрин; обаче три пруски дивизии бяха достатъчни, за да го отхвърлят назад под прикритието на оръдията на фортовете. Опитът трябва да е бил извънредно слаб, като се имат предвид огромните сили, с които би могъл да го предприеме. Един генерал, който има под свое командуване 16 дивизии превъзходна пехота, да бъде отхвърлен от три неприятелски дивизии! Какво по-лошо от това!

Що се отнася до политическите мотиви, които, както се говори, са били истинската причина за бездействието на Базен след революцията от 4 септември, както и до политическите интриги, в които той, негласно поддържан от неприятеля, е участвувал през последния период на обсадата,[92] те напълно отговаряха на интересите на Втората империя, към възстановяването на която в една или друга форма са били насочени. Това показва до каква степен Втората империя е била загубила всяка представа за истинския характер на французите, щом генералът, командуващ единствената редовна армия, с която е разполагала тогава Франция, е могъл да мисли за възстановяване на падналата династия с помощта на нахлулия в страната му враг.

Предишната военна кариера на Базен не беше от най-блестящите. Неговата мексиканска експедиция[93] само доказа, че той повече мисли за награди, отколкото за славата или репутацията на своята страна. Назначаването му за главнокомандуващ Рейнската армия стана при случайни обстоятелства: той получи това назначение не защото беше най-подходящият, а защото беше наймалко неподходящият между възможните кандидати; решаващи в случая бяха всякакви други съображения, но не и строго военни. Базен ще бъде увековечен като човека, който извърши най-по-

зорния акт във военната история на Франция, който попречи на 160 000 французи да си пробият път през блокадата на една при дадените обстоятелства положително по-слаба армия и се предаде в плен на противника, когато нямаше вече какво да се яде.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1787 от 4 ноември 1870 г.

ОПРАВДАНИЕТО НА ИМПЕРАТОРА

Подобно на другите велики хора при нещастие Луи Наполеон изглежда съзнава, че трябва да обясни на народа причините, които го доведоха до голяма степен против волята му от Саарбрюкен до Седан; и в резултат на това ние получихме вече един документ, който следва да се смята за негово обяснение[94]. Тъй като нямаме нито външни, нито вътрешни основания да подозираме, че този документ е подправен (дори напротив), засега ще го считаме за оригинален. Впрочем ние почти сме длъжни да постъпим така просто от любезност, защото ако някога е съществувал някакъв документ, който да потвърждава както изцяло, така и в подробности становището на „Pall Mall Gazette" по днешната война, то този документ е именно императорското самооправдание.

Луи Наполеон ни съобщава, че е бил прекрасно осведомен за голямото числено превъзходство на немците, че се е надявал да противодейства на това чрез бързо нахлуване в Южна Германия, за да принуди тази област да стане неутрална и чрез своя пръв успех да си осигури съюз с Австрия и Италия. За тази цел 150 000 души е трябвало да бъдат съсредоточени в Мец, 100 000 — в Страсбург и 50 000 — в Шалон. С първите две бързо съсредоточени армии се предвиждало да бъде преминат Рейн при Карлсруе, а в същото време петдесетте хиляди души от Шалон да се придвижат към Мец, за да противодействуват на всяко вражеско нападение срещу фланговете и тила на настъпващите армии. Но този план рухнал, щом императорът пристигнал в Мец. Той намерил там само 100 000 души, в Страсбург имало всичко 40 000 души, а резервите на Канробер били всякъде другаде, но

не и в Шалон, където е трябвало да бъдат. При това войските не са били снабдени за похода с предмети от първа необходимост: раници, палатки, походни кухни и канчета. Освен това нищо не се е знаело за местонахождението на неприятеля. Фактически смелото и бързо настъпление още от самото начало се превърнало в твърде скромна отбрана.

Във всичко това едва ли ще се намери нещо ново за читателите на „Pall Mall Gazette". В нашите „Бележки за войната" горепосоченият план за нападение беше вече изложен в общи черти като най-рационален за французите;* наред с това се проследяваха и причините, поради които трябваше да бъде изоставен. Но съществува един факт, който беше най-непосредствената причина за първите поражения и който императорът не обяснява: защо той погрешно остави близо до границата няколко от корпусите си в позиции, удобни за атака, след като те отдавна се бяха отказали от намерението си да атакуват? Що се отнася до неговите цифри, ние скоро ще ги подложим на критичен разбор.

Императорът намира причините за провала на френското военно управление в

„недостатъците на нашата военна организация през последните 50 години от нейното съществуване".

Но нали е известно, че тази организация не за пръв път е била подлагана на изпитание! Тя твърде добре отговаряше на предназначението си през време на Кримската война. Тя даде блестящи резултати в началото на италианската война, когато в Англия, както и в Германия, френската военна организация се смяташе за образцова. Няма съмнение, че дори и по онова време се сочеха редица нейни недостатъци. Но разликата между тогава и сега е тази, че тогава тя действуваше, а сега отказва да действува. Но императорът не желае да обясни причините за тая промяна, макар че точно това би трябвало да се обясни, тъй като именно в нея се крие най-слабото място на Втората империя, която спъваше колелата на тая организация с всевъзможни подкупи и корупция.

Когато отстъпващата армия достигна Мец,

„нейните боеви сили след пристигането на маршал Канробер с двете дивизии и резерва бяха доведени до 140 000 души".

Това твърдение, сравнено със сведенията за числеността на войските, които неотдавна сложиха оръжие в Мец, ни кара да разгледаме малко по-внимателно цифровите данни на императора.

---

* Виж настоящия том, стр. 15—16, 22—23. *Ред.*

Страсбургската армия трябваше да се формира от корпусите на Мак-Махон, де Файи и Дуе — всичко десет дивизии, наброяващи 100 000 души; сега обаче казват, че тя не е имала повече от 40 000 души. Ако оставим съвсем настрана трите дивизии от корпуса на Дуе, макар че една от тях беше пристигнала на помощ на Мак-Махон през време или след боя при Вьорт, това би ни дало по-малко от 6 000 души на дивизия (13 батальона), или едва по 430 души на батальон, дори да приемем, че в това число не влиза нито един кавалерист или артилерист. Колкото и да сме склонни да вярваме, че във Втората империя са съществували подкупи и прахосничество, ние все пак не можем да повярваме, че двадесет дни след свикването на запасните и на пуснатите в безсрочен отпуск в армията е имало 90 батальона със средна численост 430 души вместо 900. Що се отнася до армията в Мец, тя е имала в гвардията и в десетте линейни дивизии 161 батальона; а ако приемем, че стоте хиляди души, посочени в брошурата, са били само пехота, без да имаме предвид войските, влизащи в артилерията или конницата, дори и тогава ще имаме не повече от 620 души на батальон — цифра, която несъмнено е по-ниска от действителната. Още по-чудно е това, че като е отстъпила към Мец, тая армия се е увеличила с пристигналите две дивизии на Канробер и резервите на 140 000 души. Следователно новите попълнения са се състояли от 40 000 души. И понеже и „резервите", пристигнали в Мец след Шпихерн, са могли да се състоят само от конница и артилерия, тъй като гвардията е пристигнала там много по-рано, тяхната численост не е надминавала 20 000 души. Значи за двете дивизии на Канробер остават 20 000, което, разделено на 25 батальона, прави по 800 души на батальон, т. е. батальоните на Канробер, които са били най-неподготвени от всички, се оказват значително по-силни от ония, съсредоточени и подготвени много по-рано. Но щом преди сраженията от 14, 16 и 18 август армията в Мец е наброявала само 140 000 души, как тогава се е получило, че след загубите през тези три дни, които не са по-малко от 50 000 души, и след загубите от вилазките и болестите Базен все пак е можал да предаде на прусаците 173 000 пленници? Ние се занимаваме с тези цифри само за да покажем, че те са в противоречие помежду си, както и с всички известни факти за кампанията. Можем веднага да ги отхвърлим като абсолютно неверни.

Освен организацията на армията имало е и други обстоятелства, които са пречели на полета на имперския орел към победата. Това са били, първо, „лошото време", след това „трудностите с обозите" и на края

„нашата пълна и постоянна неосведоменост за разположението и силите на вражеските армии".

Наистина това са три твърде досадни обстоятелства. Но лошото време е било еднакво и за двете страни, защото при благочестивите си позовавания на провидението крал Вилхелм нито веднъж не споменава, че над германските позиции е сияело слънце, а в същото време французите са били обливани от дъжд. А нима и немците не са имали трудности с обозите! Що се отнася до неосведомеността за местонахождението на неприятеля, има едно писмо на Наполеон I до брат му Жозеф, който се оплаквал от такива трудности в Испания; това писмо не би се харесало на генералите, които обичат да се оплакват[95]. В писмото се казва, че ако генералите не знаят местонахождението на противника, вината е тяхна; това показва, че те не си разбират от работата. При четенето на подобни оправдания за едно тъй лошо командуване човек понякога се съмнява дали тази брошура наистина е написана за възрастни хора.

Описанието на ролята, която е изиграл самият Луи Наполеон, не ще се хареса много на неговите приятели. След сраженията при Вьорт и Шпихерн той „решил незабавно да оттегли армията си към Шалонския лагер". Но този план, макар отначало да е бил одобрен от Министерския съвет, след два дена се е разглеждал като такъв, който „може да направи твърде лошо впечатление на общественото мнение", и е бил изоставен от императора, след като е получил писмо в този смисъл от г. Е. Оливие (!). Той повежда армията към левия бряг на Мозел, а след това, като „не предвижда генерално сражение и разчита само на отделни сблъсквания", я напуска и заминава за Шалон. Веднага след заминаването му стават боевете на 16 и 18 август, в резултат на които армията на Базен бива затворена в Мец. Междувременно императрицата и кабинетът превишиха своята власт и зад гърба на императора свикаха Палатата, а със свикването на това извънредно авторитетно законодателно тяло от аркадски наивници[96] съдбата на империята бе решена. Опозицията, която, както е известно, се състоеше от двадесет и пет члена, стана всемогъща и „парализира патриотизма на мнозинството и успешната работа на правителството", което, както всички помним, беше правителство не на сладкодумния Оливие, а на грубия Паликасо.

„От този момент министрите сякаш се бояха да произнасят името на императора; и самият той, напуснал армията и отказал се от командуването само за да поеме отново в ръцете си кормилото на управлението, скоро разбра, че е невъзможно да изиграе докрай ролята си."

И наистина беше му дадено да разбере, че той всъщност е смъкнат от власт, че оставането му е невъзможно. При такива обстоятелства много хора с чувство за собствено достойнство биха се отрекли от престола. Но това не стана; неговата нерешителност, най-меко казано, продължава; той следва армията на Мак-Махон и е просто спънка; безсилен да принесе полза — той може само да навреди. Правителството в Париж настоява Мак-Махон да се притече на помощ на Базен. Мак-Махон отказва, тъй като това би значило да хвърли армията си в устата на смъртта; Паликао настоява.

„Що се отнася до императора, той не се противеше на нищо. В неговите планове не влизаше да се противопоставя на указанията на правителството и на императрицата-регент, която прояви толкова ум и енергия при най-големите затруднения."

Ние се учудваме на покорността на тоя човек, който цели двадесет години твърдеше, че подчиняването на Франция на личната му воля е единственият спасителен път за нея, а сега, когато „от Париж натрапват план на кампанията, който противоречи на най-елементарните правила на военното изкуство", вече не оказва никакво противодействие, защото в неговите намерения уж никога не е влизало да се противопоставя на указанията на императрицата-регент, която и т. н. и т. н.!!

Описанието на положението в армията, с която бе предприет този съдбоносен поход, е пълно потвърждение на всички подробности на оценката, която на времето дадохме.* В него има само една смекчаваща подробност. При усиления марш през време на отстъплението си корпусът на де Файи се изхитри да загуби без бой „почти целия си обоз"; но корпусът изглежда не е оценил цялото предимство на това обстоятелство.

Армията тръгна за Реймс на 21 август. На 23 тя стигна до река Сюип при Бетенивил, на прекия път за Вердюн и Мец. Но трудностите в снабдяването принудиха Мак-Махон незабавно да се върне към железопътната линия; в резултат на това на 24 той тръгна вляво и достигна Ретел. Целият ден на 25 преминава в разпределяне на продоволствието за войските. На 26 щабът се прехвърля в Туртерон, на дванадесет мили по̀ източно, а на 27 в Льо Шен-Попюле, на още шест мили. Като научава тук, че осем немски армейски корпуса са се насочили да го обкръжат, Мак-Махон дава заповед отново да се отстъпи на запад; но през нощта от Париж се получават категорични заповеди да тръгне към Мец.

---

* Виж настоящия том, стр. 66, 78. *Ред.*

„Няма съмнение, че императорът можеше да отмени тази заповед, но той реши да не се противопоставя на решението на регентството".

Това добродетелно покорство принуждава Мак-Махон да се подчини; така на 28 той достига Стон, на 6 мили по на изток. Обаче „тези заповеди и контразаповеди доведоха до забавяне на придвижването". В същото време

„пруската армия се движеше с усилен марш, докато ние, обременени от обозите (пак!) и с изморени войски, употребихме цели шест дена, за да изминем 25 мили".

След това идват боевете на 30 и 31 август и 1 септември и става катастрофата, която е описана много пълно, но без каквито и да било нови подробности. След това се дава поуката, която може да се извлече от нея:

„Разбира се, борбата бе неравна, но тя щеше да продължи по-нататък с по-малки несполуки за нашата армия, ако военните операции не се подчиняваха през цялото време на политическите съображения."

Падането на Втората империя и на всичко, което е свързано с нея, не събуди съжаление у никого: то е нейната съдба. Дори състраданието, т. е. най-малкото, което обикновено се изпитва спрямо претърпелите голямо нещастие, ѝ беше отказано. Дори „honneur au courage malheureux"* — израз, който не може сега да се произнесе на френски без известна нотка на ирония, — изглежда, че се отказва на Втората империя. Съмняваме се дали при дадените обстоятелства Наполеон ще извлече голяма полза от един документ, според който неговата изключителна стратегическа прозорливост всеки път се свежда до нула от безсмислените заповеди, продиктувани от политическите съображения на правителството в Париж, докато властта му да отмени тези безсмислени заповеди на свой ред се свежда до нула вследствие на безграничната му почит към регентството на императрицата. Най-доброто, което може да се каже за тая рядко нескопосна брошура, е това, че тя признава как неизбежно лошо се развиват нещата при една война, когато „военните операции непрекъснато са подчинени на политическите съображения".

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1788 от 5 ноември 1870 г.

---

* — „отдаване почит на победените герои". *Ред.*

БОЕВЕТЕ ВЪВ ФРАНЦИЯ

През първите шест седмици от войната, когато победите на немците бързо се редуваха една след друга, когато способността на нахлулия противник да завладява още не беше напълно използвана и когато на бойното поле все още имаше френски армии, които можеха да му окажат съпротива, борбата общо взето си оставаше борба между армиите. Населението в завоюваните райони вземаше само незначително участие в боевете. Наистина десетина елзаски селяни бяха предадени на военен съд и разстреляни за участие в боевете или за осакатяване на ранени; но трагедии като тези в Базейл бяха рядко изключение. Най-добро доказателство за това е извънредно силното впечатление, което последната направи, и страстната полемика, която се водеше в печата по въпроса, дали действията на немците в това село заслужават оправдание или осъждане. Ако си струва отново да започваме тая полемика, бихме могли да докажем въз основа на безупречните показания на свидетели очевидци, че жителите на Базейл действително са нападнали баварските ранени, мъчили са ги и са ги хвърляли в пламъците на къщите, запалени от снарядите, и в резултат на това генерал фон дер Тан е издал безсмислената и варварска заповед да се унищожи цялото село; безсмислена и варварска главно затова, че според тая заповед е трябвало да се запалят и къщите, в които са лежали стотици ранени от собствените му войници. Тъй или иначе Базейл бе разрушен в разгара на боя и в една борба, която повече от всяка друга е в състояние да доведе до голяма възбуда — а именно в схватките, които се водеха в къщите и по улиците, — когато тряб-

ва да се действува веднага, след като се получат донесенията, и веднага да се вземат решения и когато няма време да се проверяват показанията и да се изслушва мнението на страните.

През последните шест седмици в характера на тая война стана една забележителна промяна. Френските редовни армии изчезнаха; борбата се води от новобранци, които поради своята неопитност представляват повече или по-малко една нередовна армия. Новобранците търпят поражение всеки път, когато действуват в открито поле, но когато се бият под прикритието на забарикадирани градове и села, с бойници в къщите, те оказват сериозна съпротива. Този род боеве, внезапните нощни нападения и другите партизански действия се поощряват във възванията и разпоредбите на правителството, което предписва на населението в районите, където действуват партизани, да им оказва пълно съдействие. Ако противникът разполагаше с достатъчно сили да заеме цялата страна, тая съпротива лесно би могла да бъде сломена. Но до предаването на Мец той нямаше такива сили. Силите на нападателя бяха изразходвани още преди да стигне до Амиен, Руан, Льо Ман, Блуа, Тур и Бурж, от една страна, и Безансон и Лион, от друга. Това, че силите на противника се изтощиха тъй бързо, се обяснява до голяма степен с растящата съпротива на местното население. Прословутите „четири улани" сега вече не могат да се вмъкват в селата или градовете, разположени далеч от фронтовата линия, и да искат абсолютно подчинение на техните заповеди, без риск да бъдат хванати или убити. За охрана на реквизиционните отряди са нужни внушителни сили, а отделните роти или ескадрони, които квартируват в някое село, трябва извънредно много да се пазят от внезапни нощни нападения и от засади през време на походите. Около германските позиции се намира ивица оспорвана територия и именно тук народната съпротива се чувствува най-силно. За да потушат тази народна съпротива, немците прибягват до правила на воюване колкото остарели, толкова и варварски. Те са възприели като правило, че всеки град или село, където един или няколко жители вземат участие в отбраната, стрелят срещу техните войски или изобщо помагат на французите, трябва да бъдат изгорени и че всеки, който бъде заловен с оръжие в ръка и според техните понятия не е войник от редовната армия, трябва да се разстрелва на място; и навсякъде, където може да се предполага, че значителна част от населението на даден град е провинено в подобни действия, всички физически здрави мъже трябва да бъдат незабавно избити. Тая система се провежда безпощадно вече цели шест седмици и е в пълен ход и сега. Вие не можете да разтво-

рите немски вестник, без да се натъкнете поне на половин дузина съобщения за подобни военни екзекуции, които се преценяват там като нещо напълно естествено, като обикновени мерки на военното правосъдие, предприети с благодетелна строгост от „честни войници" срещу „подли убийци и разбойници". Никакви безредия, грабежи, насилия над жените или нарушения на разпоредбите. Нищо подобно. Всичко се прави системно и по заповед: обкръжават обреченото на гибел село, изкарват населението, заграбват хранителните припаси и запалват къщите, а виновните или заподозрените се изправят пред военния съд, където сигурно ги чакат безжалостна разправа и половин дузина куршуми. В селото Абли, което наброява 900 жители и е разположено на пътя за Шартър, един ескадрон от 16-и шлезвигхолщайнски хусарски полк бива внезапно нападнат една нощ от френски партизани и загубва половината от хората си; за наказание за тая дързост цялата кавалерийска бригада отива в Абли и запалва селото; според две различни сведения (и двете от участници в драмата) всички здрави мъже измежду населението били отделени и до един разстреляни или посечени. Но това е само един от многото подобни случаи. Един баварски офицер пише от околностите на Орлеан, че за дванадесет дена неговият отряд е изгорил пет села; може без преувеличение да се каже, че навсякъде във вътрешността на Франция, където минават летящи немски отряди, техният път твърде често бива очертан с огън и кръв.

Днес, в 1870 г., едва ли може да се твърди, че това е законен начин за водене на войната и че намесата в нея на гражданското население или на хора, които официално не са признати за войници, е равносилна на разбойничество и трябва да бъде смазана с огън и меч. Това е било оправдано през времето на Людовик XIV или Фридрих II, когато борбата се е водела само между армиите, но от американската война за независимост чак до гражданската война в Америка участието на населението във войната както в Европа, така и в Америка не е изключение, а правило. Навсякъде, където народът е допускал да бъде поробен само защото армията му се е оказала неспособна за съпротива, към него са се отнасяли с всеобщо презрение като към нация от страхливци; и навсякъде, където народът е водил енергично партизанска война, там противникът много скоро се е убеждавал, че не е възможно да се ръководи от отживелия времето си кодекс на кръвта и огъня. Англичаните в Америка[97], французите при Наполеон в Испания, австрийците в 1848 г. в Италия и Унгария, опасявайки се от репресии спрямо военнопленниците им, твърде скоро бяха принудени да третират народната съпротива като напълно законно явление.

Дори прусаците в 1849 г. в Баден или папата* след Ментана[98] не се решаваха безразборно да разстрелват пленените, въпреки че последните бяха партизани и „бунтари“. В днешно време има само два примера на жестоко прилагане на тоя остарял закон на „изкореняването“ — потушаването от англичаните на сипайския метеж в Индия[99] и методите, прилагани от Базен и френските му войски в Мексико.

Между всички армии в света възобновяването на този начин на действие най-малко подхожда на пруската. В 1806 г. Прусия беше разгромена само защото в цялата страна нямаше и следа от дух на национална съпротива. След 1807 г. реорганизаторите на управлението и армията направиха всичко, което беше в тяхната власт, за възкресяването на този дух. Тогава Испания даде славен пример, как един народ може да се съпротивява срещу една нахлула армия. Всички военни ръководители на Прусия сочеха на своите съграждани този пример като пример, достоен за подражание. Шарнхорст, Гнайзенау, Клаузевиц — всички бяха на едно мнение по този въпрос; Гнайзенау дори замина за Испания, за да се сражава срещу Наполеон. Цялата нова военна система, въведена тогава в Прусия, беше опит да се организира народна съпротива срещу противника поне в такава степен, в каквато тя е възможна при абсолютната монархия. Не само всички физически годни мъже трябваше да преминат военно обучение в армията, а след това да служат в ландвера до четиридесетгодишна възраст, но и юношите от седемнадесет до двадесет години и мъжете от четиридесет до шестдесет години трябваше да влязат в състава на ландщурма или levée en masse**, за да вдигат въстания в тила и по фланговете на противника, да пречат на движенията му, да пленяват обози и куриери, да използват всяко оръжие, което им попадне, и да тревожат противника с всички подръчни средства, „колкото по-ефикасни са тези средства, толкова по-добре“, а най-главното

„да не се носи никаква униформа, за да могат ландщурмоваците всеки момент пак да добият вид на мирни граждани и да останат неизвестни за противника“.

Това „Положение за ландщурма“ — както се наричаше законът, издаден за него в 1813 г., автор на който бе не някой друг, а Шарнхорст, организаторът на пруската армия — беше съставено в дух на непримирима народна съпротива, при която са позволени

* — Пий IX. *Ред.*
** — всеобщо опълчение. *Ред.*

всички средства, и колкото последните са по-ефикасни, толкова по-добре. Но тогава всичко това се прилагаше от прусаците спрямо французите; ако обаче французите действуват по този начин срещу прусаците, работата е съвсем друга. Това, което в единия случай се смяташе за патриотизъм, в другия се оказва подло убийство и разбойничество.

Работата е там, че сегашното пруско правителство се срамува от това старо полуреволюционно „Положение за ландщурма" и с поведението си във Франция иска да накара хората да го забравят. Но всеки акт на необуздана жестокост, извършен от прусаците във Франция, все повече и повече ще ни напомня за това „Положение"; а оправдаването на един тъй позорен начин за водене на войната само доказва, че ако след Йена пруската армия неимоверно е израснала, сега пруското правителство бързо създава същото положение на нещата, което направи възможна Йена.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1793 от 11 ноември 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXVII

Онези, които като г-н Гамбета вярваха, че след изкусния, добре съгласуван маньовър, в резултат на който Лоарската армия принуди баварците на фон дер Тан да изоставят Орлеан, незабавно ще последва придвижване към Париж, са обречени на разочарование. Схватката при Кулмие[100], или както и да се нарича отсега нататък, стана на 9 ноември, а до вечерта на 13 баварските предни части, които никой не безпокоеше, по всичко изглежда са останали пред Тур и само на 25 мили от Орлеан.

Голяма чест прави на генерал д'Орел дьо Паладин, че след първия си успех той прояви не само здрав разум, но и морална сила, за да се спре навреме. Защото след като г-н Гамбета, следвайки го, заявяваше на неговите войници, че те отиват към Париж, че Париж ги чака и трябва да бъде освободен от варварите, не е било лесно да се задържат тези млади и полудисциплинирани войски, готови веднага да закрещят за „измяна", ако незабавно не ги поведат срещу неприятеля, и да ударят на бяг, когато този неприятел им даде сериозно да почувствуват присъствието му. Фактът, че д'Орел успя да задържи войниците си по пътя за Париж, показва, че неговите усилия да ги дисциплинира не са били безуспешни и че с първия си успех той е спечелил доверието им. Неговите разпореждания за тази първа френска победа бяха във всяко отношение целесъобразни. Фон дер Тан не може да е имал повече от 25 000 души в околностите на Орлеан и той можеше да продължава да държи тази открита за нападение позиция, съзнавайки, че неговите изпитани войски при всякакви обстоятелства ще съумеят да си пробият път през противостоящите им войски от но-

вобранци, колкото и да са те. Д'Орел можеше да действува против баварците с най-малко четири пъти повече войска и той постъпи така, както обикновено се постъпва в подобен случай: заобиколи ги откъм фланга и разгърна, особено в тила на техния десен фланг, такива сили, че фон дер Тан веднага беше принуден да отстъпи назад към своите подкрепления. Те се присъединиха към него в Тур и на 11-и или най-късно на 12-и са се състояли от 22-а северногерманска дивизия на Витих, от кавалерийската дивизия на принц Албрехт и от 13-и корпус (17-а северногерманска и вюртембергската дивизии). По този начин в Тур и под командуването на великия Мекленбургски херцог са съсредоточени сили от най-малко 65 000—70 000 души и генерал д'Орел трябва два пъти да премери силите си, преди да се реши да нападне немските войски, макар да ги командува един действително доста посредствен началник.

Но има и други причини, които трябва да накарат генерал д'Орел да изчака, преди да предприеме някакво ново придвижване. Ако той наистина има намерение да се притече на помощ на Париж, трябва много добре да знае, че неговите сили са недостатъчни за постигането на тази цел, ако същевременно не бъдат предприети от страна на самата крепост енергични действия в негова подкрепа. Знаем, че генерал Трошю е подбрал най-дисциплинираната и най-организирана част от своите войски и е образувал от нея нещо, което може да се нарече активна армия на Париж. Тази армия под командуването на генерал Дюкро очевидно е предназначена за онези големи атаки срещу обсаждащите, без които отбраната на такава крепост като Париж прилича на сражаващ се войник с превързана дясна ръка.

Навярно не е случайно и това, че тази реорганизация на парижката армия съвпада по време с придвижването на Лоарската армия. Генерал Трошю и генерал д'Орел без съмнение са се опитали с помощта на въздушни балони и пощенски гълъби да се споразумеят за съгласувани придвижвания в предварително определено време. И ако само немците не нападнат Лоарската армия преди това, можем да очакваме атака на парижките войски в голям мащаб едновременно или почти в същото време, в което д'Орел отново ще се придвижи напред. Тази атака навярно ще бъде извършена най-малко със силите и на трите корпуса на Дюкро от южната страна на града, където в случай на успех би могла да се установи връзка с Лоарската армия. Същевременно на североизточната и северозападната страна „Трета армия" на Трошю би предприела фалшиви атаки и диверсионни нападения, поддържани с огън от фортовете, за да попречи на обсажда-

щата армия да изпрати подкрепления на юг. Същевременно можем да бъдем уверени, че генерал Молтке си дава сметка за всичко това и че няма да бъде изненадан. Въпреки значителното числено превъзходство на войските, които французите ще бъдат в състояние да извадят на полесражението, ние сме твърдо убедени, че разликата в тяхното качество и в командуването им ще компенсира това превъзходство.

За да има някакви шансове за успех такъв опит да се освободи Париж от клещите, в които го държат „варварите", той трябва да се предприеме много скоро. Освен петте пехотни дивизии, които стоят срещу Лоарската армия, пред Париж сега се намират шестнадесет пехотни дивизии (2-и, 4-и, 5-и, 6-и, 12-и корпуси, гвардията, 2-и баварски корпус, 21-а дивизия и гвардейската дивизия на ландвера). Според Молтке тезѝ сили са напълно достатъчни за поддържането на ефикасна блокада на Париж; в противен случай той би изпратил срещу Париж повече войски от освободилите се след капитулацията на Мец, а не само 2-и корпус. А ако се вземе предвид, че немските позиции при Париж навсякъде са силно укрепени и скоро ще се окажат под прикритието на мощни обсадни батареи, не остава съмнение, че това мнение е правилно. Сега обаче започваме да получаваме съобщения за принц Фридрих-Карл, който с три армейски корпуса (3-и, 9-и и 10-и) изчезна от погледа ни след капитулацията на Мец. Първата вест за неговите войски, получена оттогава насам, беше краткото съобщение, че на 7 ноември е станала схватка между „9-и полк" и мобилите непосредствено оттатък Шомон в областта на Горна Марна. 9-и полк се числи към 7-а бригада на корпуса (2-и), който вече е пристигнал пред Париж, поради това цялото съобщение става непонятно. След това се установи, че 9-и полк в телеграмата погрешно е бил споменат вместо 9-а бригада. И това обяснява положението: 9-а бригада е първата в 3-и армейски корпус, следователно принадлежи към армията на принц Фридрих-Карл. Мястото, където е станала схватката, заедно със съобщението, което във военните кръгове на Берлин се смята за напълно достоверно, че принцът се движел към Труа, където той, както съобщават, пристигнал на 7-и или 8-и, не оставят почти никакви съмнения, че той е избрал пътя, по който според нашето предположение трябваше да тръгнат неговите главни сили, т. е. „да се насочи от Мец през Шомон и Осер и да се устреми по посока на Бордо, като очисти предварително линията на Лоара от Тур до Невер"*. Сега научаваме, че тази армия е заела линията на река Йона при Санс,

* Виж настоящия том, стр. 156. *Ред.*

на близо 50 мили от Жиен на Лоара и само на 30 мили от Монтаржи, откъдето след поход от едно денонощие може да се излезе във фланг на всяка френска позиция северно от Орлеан. Отрядите, които според получените съобщения се намират в Малзерб и Немур, може би са изпратени от принц Фридрих-Карл за установяване на връзка с левия фланг на фон дер Тан; или пък това може да са отрядите, които се намират на крайния ляв фланг на линията, по която се движи 13-и корпус. Във всеки случай сега можем да очакваме, че принцът с помощта на летящи отряди много скоро ще установи връзка, от една страна, с фон дер Тан в Тури и от друга — с Вердер в Дижон. Ако Лоарската армия забави настъплението си, докато пристигне принц Фридрих-Карл, освен 70 000 души, които се намират непосредствено пред нея, още 75 000 ще се окажат на дясното ѝ крило и в тила ѝ и тогава ще трябва да изостави всяка мисъл за освобождаването на Париж. Тя ще има достатъчно грижи за собствената си безопасност и не ще ѝ остане нищо друго, освен да отстъпва безнадеждно пред този широк поток от нахлули войски, който ще се разпростре в Централна Франция на фронт от Шартър до Дижон.

*Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
брой 1797, 16 ноември 1870 г.*

УКРЕПЕНИТЕ СТОЛИЦИ

Ако може да се каже, че благодарение на опита от настоящата война някакъв военен въпрос е бил разрешен окончателно, това е именно въпросът, дали е целесъобразно да се укрепява столицата на една голяма държава. От деня, когато бе взето решение за укрепяването на Париж, във военната литература на всички страни се води спор за целесъобразността и дори просто за възможността да се отбранява такава огромна крепост. Този въпрос може да бъде разрешен само в практиката, при действителната обсада на Париж — единствената съществуваща укрепена столица, — и макар сегашната обсада на Париж още да не е започнала, укрепленията на Париж вече оказаха на Франция такива огромни услуги, че този въпрос може да се смята за решен в положителен смисъл.

Опасната близост на Париж до североизточната граница на Франция — при това граница, напълно лишена от каквато и да било удобна за отбрана линия, като река или планини — доведе, първо, до завладяването на близките до границата земи, второ — до построяването на троен пояс от крепости, от Рейн до Северно море, и трето — до постоянния неукротим стремеж да се завладее целият ляв бряг на Рейн, което в края на краищата доведе Франция до сегашното ѝ положение. Завоеванията бяха ограничени и техните граници определени с договорите от 1814 и 1815 г.[101]; крепостите — както доказаха и двете нашествия на противника през същите години — се оказаха почти безполезни и съвсем безсилни да задържат големи армии; най-после призивите към завладяване на Рейн бяха в 1840 г. временно прекратени със създаването на

военната коалиция против Франция[102]. И тогава Франция, както подобава на една велика нация, се опита да компенсира опасното положение на Париж с единственото средство, което имаше на разположение — неговото укрепяване.

В сегашната война Франция беше прикрита откъм най-уязвимата ѝ страна благодарение на неутралитета на Белгия. И все пак достатъчен беше само един месец, за да се очистят всичките ѝ организирани сили от полесраженията. Половината от тях се предадоха в плен, другата половина се оказаха затворени в безнадеждно положение в Мец, като тяхното предаване беше въпрос на седмици. При обикновени условия войната би била свършена. Немците биха заели Париж и такава част от останала Франция, каквато биха желали да заемат, и след капитулацията на Мец, ако не по-рано, мирът щеше да бъде сключен. Почти всички крепости на Франция се намират близо до границата; щом този пояс от укрепени градове бъде пробит на фронт, достатъчно широк за осигуряване свобода на движението, останалите крепости по границата или по крайбрежието могат да се пренебрегнат и да се окупира цялата централна част на страната; след това е лесно да се принудят пограничните крепости да се предадат една след друга. От друга страна, дори и в партизанска война крепостите във вътрешността на страната са необходими в развитите страни като центрове, които осигуряват безопасност при отстъпление. Във войната на Пиренейския полуостров народната съпротива на испанците се оказа възможна главно благодарение на крепостите. През 1809 г. французите изтласкаха английските войски на сър Джон Мур от Испания; в открит бой те навсякъде побеждаваха и все пак не можаха да покорят страната. Сравнително неголямата англо-португалска армия не би могла при второто си появяване да противостои на французите, ако не бяха безбройните испански въоръжени отряди, на които беше лесно да се нанася поражение в открит бой, но които безпокояха фланговете и тила на всяка френска колона и сковаваха голяма част от нахлулите армии на противника. А тези отряди не биха могли да се задържат по-дълго време, ако в страната нямаше голям брой крепости, повечето малки и остарели, но изискващи за завладяването им редовна обсада; ето защо те служеха като сигурни убежища за тези отряди, когато последните биваха нападани в открито поле. Тъй като във Франция няма такива крепости, тук дори партизанската война не би представлявала много голяма опасност, ако не бяха някои други обстоятелства, които компенсират липсата на крепости. И едно от тези обстоятелства е укрепяването на Париж.

На 2 септември капитулира последната френска армия, която действуваше извън крепостите. А днес, на 21 ноември, почти единадесет седмици по-късно, около половината от всички немски войски във Франция все още са здраво приковани към Париж, докато по-голямата част от останалите войски бързо се изпращат от Мец, за да охраняват обсадата на Париж срещу нападение от страна на новоформираната Лоарска армия, която независимо от това, какво представлява, не би могла да бъде дори създадена, ако не съществуваха укрепленията на Париж. Тези укрепления са обсадени вече точно два месеца, а приготовленията за започване на редовна обсада все още не са завършили; това означава, че обсадата на крепост с такива размери като Париж, дори когато тя се отбранява само от новобранци и изпълнено с решителност население, може да започне едва тогава, когато обсадата на обикновена крепост отдавна би била успешно завършена. Това доказва, че град с два милиона жители може да се снабдява с продоволствие сравнително по-лесно, отколкото по-малка крепост, която не е в такава степен пазарен център за произведенията на околните селски райони, защото макар че със снабдяването на Париж с продоволствие се заеха сериозно едва след 4 септември, т. е. само две седмици преди пълното му обкръжаване, Париж след деветседмична блокада все още не е изправен пред глад, който да го накара да се предаде. Френските армии фактически оказваха съпротива само един месец, докато Париж се съпротивява вече два месеца, и все още здраво скова главните сили на нахлулия противник. Това несъмнено е повече, отколкото е било постигано от която и да било крепост досега, и напълно оправдава разходите за укрепяване. При това не бива да се забравя, че, както сме изтъквали неведнаж, отбраната на Париж този път се води в съвсем ненормални условия, тъй като се провежда без активна полева армия. Каква щеше да бъде съпротивата, колко щеше да забави тя обкръжаването, а може би и да го осуети, и колко повече войски на нахлулия противник щяха да бъдат приковани около Париж, ако армията на Мак-Махон беше се насочила не към Седан, а към столицата?

Но това още не е всичко. Отбраната на Париж не само даде на Франция възможност за двумесечен отдих, който при по-малко катастрофални обстоятелства щеше да има неоценимо значение и дори сега може да се окаже неоценим, но и онези благоприятни възможности, които биха могли да се създадат от политически промени през време на обсадата. Можем да повтаряме, колкото си щем, че Париж е крепост, като всяка друга; това не изменя факта, че действителната обсада на крепост като Париж ще пред-

извика в целия свят много по-голямо възбуждение, отколкото обсадата на сто по-малки крепости. Каквито и да са законите на войната, нашето съвременно съзнание не може да се примири с мисълта да се постъпи с Париж така, както със Страсбург. Може да се разчита на това, че в такъв случай неутралните страни биха опитали да посредничат; политическата завист спрямо завоевателя почти неизбежно ще се прояви още преди крепостта да бъде превзета окончателно; фактически много вероятно е такава голяма и продължителна операция като обсадата на Париж да се реши в кабинета на някаква невоюваща държава, посредством съюзи и контрасъюзи, така както и в траншеите посредством демонтирни батареи[103] и бреш-батареи. Може би скоро ще видим пример на такова нещо. Не е изключено неочакваното изостряне на Източния въпрос[104] в Европа да направи за Париж онова, което Лоарската армия не е в състояние да направи — да го спаси от капитулация и да го освободи от блокадата. Ако, което е повече от вероятно, Прусия не успее да се освободи от подозренията в съучастие — в една или друга степен — с Русия и Европа реши да не допусне Русия да наруши вероломно задълженията си, тогава ще бъде много важно Франция да не се окаже окончателно обезсилена и Париж да не бъде завладян от прусаците. Ето защо абсолютно необходимо е още сега да се принуди Прусия да заяви недвусмислено какви са намеренията ѝ и ако тя се опита да отбегне отговора, незабавно да се вземат мерки, за да се увеличат надеждите за успех и да се засили съпротивата на Париж. Тридесет хиляди английски войници, стоварени в Шербур или Брест и присъединени към Лоарската армия, биха образували онази нейна част, която ще придаде на тази армия липсващата ѝ досега издръжливост. Английската пехота поради необикновената си стегнатост и дори поради свързания с това недостатък, т. е. мудността ѝ при леки полски маневри, особено подхожда, за да придаде твърдост на новосформираните войски от новобранци; тя изпълни тази роля великолепно под командуването на Уелингтън в Испания; същата роля тя е играла във всички войни в Индия по отношение на по-малко надеждните туземни войски. При подобни обстоятелства въздействието на такъв английски армейски корпус би било значително по-голямо от въздействието на неговата численост, както винаги е и ставало, когато английски корпус е бил използван по такъв начин. Две италиански дивизии, изнесени напред като авангард на италианската армия по направление на Лион и долината на Сона, скоро биха привлекли войските на принц Фридрих-Карл; съществува Австрия; съществуват скандинавските кралства, които биха могли да застрашат

Прусия на други фронтове и да привлекат нейни войски; ако получи такива сведения, Париж положително би предпочел да понесе всички степени на глада пред капитулация — още повече, че както изглежда, хляб там има напълно достатъчно — и по този начин укрепленията на града действително биха могли да спасят страната дори в сегашното ѝ бедствено положение, като ѝ дадат възможност да се държи, докато пристигне помощ.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
брой 1801, 21 ноември 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXVIII

Ако някога е съществувала възможност да се освободи Париж, такава имаше именно през последните осем дни. Единственият план, който обещаваше успех, беше решителното настъпление на Лоарската армия, подсилена с всички войски, които са могли да бъдат присъединени към нея от Източна Франция, против обсервационната армия на Мекленбургския херцог в съчетание с атака en masse* на всички дисциплинирани войски на Трошю, при едновременно извършване на едното и на другото настъпление, и то преди да може принц Фридрих-Карл да се притече на помощ с Втора армия. А ако се запознаем с контрамерките на немците, не можем да не дойдем до заключението, че този план е имал повече шансове за успех, отколкото можеше да се очаква на пръв поглед.

Миналата седмица при Париж се намираха седемнадесет немски пехотни дивизии, включително вюртембергците, които противно на погрешното първоначално съобщение не са напускали позициите си между Сена и Марна. Обсервационната армия под командуването на Мекленбургския херцог се състоеше от две северногермански и две баварски дивизии, без да се смята кавалерията. След боя при Кулмие, вместо да се движи неотстъпно по петите на баварците, д'Орел се насочи към север и запад по посока на Шартър, където засега сме го изгубили от погледа си. Немците отговориха на това движение с промяна на фронта към запад, баварците на фон дер Тан задържаха територията от Етамп до

* — масова, обща. *Ред.*

Абли, докато 17-а и 22-а дивизия се насочиха към Шартър и Дрьо. През това време Дрьо отново бе завладян от френските войски; предполагаше се, че д'Орел с помощта на войските на генерал Кератри и други подкрепления прави опит да заобиколи обсервационната армия и внезапно да се появи пред армията, блокираща Париж. Този опит се е сторил толкова сериозен на граф Молтке, че той незабавно изпрати в помощ на Мекленбургския херцог най-близките войски, части от 5-и и 12-и корпус, и заповяда на 2-и баварски и 6-и северногермански корпус, както и на 21-а и на вюртембергската дивизии да бъдат готови, ако стане нужда, за поход на юг. Изпратените по-рано подкрепления дадоха възможност на Мекленбургския херцог отново да завладее на 17 Дрьо и на 18 да преследва противника оттатък Шатоньоф. Трудно е да се каже кои именно френски войски са претърпели тук поражение. Може би това са били части на Лоарската армия, но, разбира се, не самата Лоарска армия. Оттогава няма никакви съобщения за по-нататъшните придвижвания на французите; а времето тече и принц Фридрих-Карл все повече се приближава и сега се намира навярно на такова разстояние от левия фланг на Мекленбургския херцог, което позволява да му окаже помощ.

Няма никакво съмнение, че французите изпуснаха много благоприятна възможност. Настъплението на Лоарската армия е направило такова силно впечатление на Молтке, че той, без да се колебае нито миг, даде заповед, която — ако трябваше да се изпълни, не щеше да означава нищо друго освен вдигането на блокадата на Париж. Според нашите изчисления всяка от частите на 5-и и 12-и корпус, които са се движили по посока на Дрьо, са представлявали не повече от една бригада или общо една дивизия; но освен тях две баварски, три северногермански и вюртембергската дивизия са били поставени в пълна готовност, за да предприемат при първа заповед действия против д'Орел. По този начин от седемнадесетте дивизии, които се намират при Париж, най-малко седем е трябвало в случай на нужда да действуват против армията, която идва на помощ на града, и тези седем дивизии са били именно дивизиите, които заемат района на юг от Париж. На кронпринца би останал само 2-и и по-голямата част от 5-и корпус, за да охранява обширната територия от Сена при Шоази през Версай до Сен-Жермен, докато гвардейският корпус, 4-и и по-голямата част от 12-и корпус трябваше да държат цялата северна линия от Сен-Жермен, покрай Гонес и Сен-Брис през Марна и отново до Сена над Париж. По този начин десет пехотни дивизии трябваше да държат фронт на блокадата, дълъг четири-

десет мили, или на всяка дивизия биха се паднали по четири мили от фронта. Такова разпръскване на силите би превърнало блокадата в обикновена обсервационна линия; и войските на Трошю, състоящи се от осем дивизии под командуването на Дюкро, и още седем дивизии от Трета армия на Трошю, командувана непосредствено от него, биха имали най-малко тройно числено превъзходство над противника във всеки пункт, който Трошю би избрал за атака. При такъв превес на силите неговата победа би била сигурна. Той би могъл да разкъса фронта на немците, да завладее и унищожи техните обсадни паркове, бойни припаси и складове и да им причини такива загуби в хора, че тясното блокиране на Париж, да не говорим за обсада, би станало за известно време невъзможно.

Досега ние разглеждахме само възможностите на Трошю, независимо от възможностите на Лоарската армия. Последната, разбира се, не би могла да бъде равностойна на единадесетте германски дивизии, определени да действуват против нея, ако всички тези дивизии бяха съсредоточени на едно място. Но възможността за такова съсредоточаване беше почти изключена. Твърде вероятно е едно смело и бързо настъпление на д'Орел, съчетано с едновременна масивна атака на Трошю, да разстроеше мероприятията на Молтке. Нито един от корпусите, които Трошю би успял да атакува, не би могъл да бъде отделен, за да действува против д'Орел. Така че щеше да бъде може би въпрос на случая на кого от двамата френски командуващи щеше да се падне да се сражава с главната маса на немците, но факт е, че силите на французите, взети заедно, значително щяха да превъзхождат всякакви сили, които немците биха могли да извадят срещу тях. Разстоянието между Париж и Дрьо е по-малко от петдесет мили. При едновременно настъпление срещу немците от двете страни и с всичките сили, с които разполагаха французите за тази цел, няколко немски дивизии навярно щяха да се окажат в поход между тези два крайни пункта, поради което нямаше да могат да бъдат използвани незабавно. Ако настъплението би било действително едновременно, почти подавляващото числено надмощие на французите — откъм Дрьо, или откъм Париж — щеше да бъде несъмнено и поради това те не можеха да не удържат поне една победа. Ние знаем отлично с какви огромни пречки и трудности са свързани съгласуваните придвижвания и колко често те не успяват. Но в дадения случай трябва да се отбележи, че за успеха беше нужно само едно условие: и двете настъпления да се извършат точно в едно и също време. А ясно е освен това, че при разстоянието от четиридесет мили, което съществуваше между армиите,

прусаците също щяха да бъдат принудени да съгласуват своите придвижвания.

Защо нито д'Орел, нито Трошю не предприеха нищо, за да се възползват от създадените по този начин шансове, не може да се обясни. Малките схватки близо до Дрьо и Шатоньоф, разбира се, не бяха от естество да отхвърлят назад Лоарската армия; в тях участвуваха не повече от три немски дивизии, докато Лоарската армия броеше най-малко осем. Чака ли д'Орел нови подкрепления; пътя си ли са сбъркали неговите пощенски гълъби, които му доставят съобщенията; има ли разногласие между него и Трошю — ние не можем да кажем. Във всеки случай това забавяне е фатално за тяхната кауза. Принц Фридрих-Карл продължава да напредва и в този момент се намира може би толкова близо до армията на великия Мекленбургски херцог, че може да действува заедно с нея, и шестте дивизии, които се намират пред Париж, могат да бъдат оставени там. А в момента, когато се стигне до това положение, двамата френски генерали ще изпуснат още една възможност за победа, и може би последната си възможност.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
брой 1803, 23 ноември 1870 г.

ВОЕННАТА ОБСТАНОВКА ВЪВ ФРАНЦИЯ

Вчера обърнахме внимание върху факта, че от времето на капитулацията на Седан перспективите на Франция значително се подобриха[105] и че дори падането на Мец и вследствие на това освобождаването на около 150 000 немски войници в настоящия момент не представляват такова съкрушително бедствие, каквото изглеждаше отначало. И ако днес отново се връщаме към този въпрос, ние го правим, за да докажем още по-добре с някои подробности от военен характер правилността на този възглед.

Доколкото може да се установи, разположението на германските армии на 24 ноември е било следното:

За обкръжаване на Париж: Трета армия (2-и, 5-и, 6-и и 2-и баварски корпус, 21-а, вюртембергската и гвардейската дивизия от ландвера) и Четвърта армия (4-и, 12-и и гвардейския корпус); всичко седемнадесет дивизии.

Обсервационна армия, която да прикрива това обкръжаване: от север — Първа армия (1-и и 8-и корпус); от запад и югозапад — армията на Мекленбургския херцог (17-а и 22-а дивизия и 1-и баварски корпус); от юг — Втора армия (3-и, 9-и и 10-и корпус и една ландверна дивизия, част от която претърпя поражение от Ричоти Гарибалди при Шатийон); всичко петнадесет дивизии.

Със специално назначение: в Югоизточна Франция — 14-и корпус (на Вердер, състоящ се от $2^1/_2$ дивизии) и 15-и корпус; в Мец и при Тионвил — 7-и корпус; по комуникационната линия — поне $1^1/_2$ дивизия от ландвера; всичко не по-малко от осем дивизии.

В настоящия момент първите седемнадесет от тези четиридесет пехотни дивизии изцяло са заети при Париж; по неподвижността на последните осем дивизии може да се съди, че те са изцяло заети с поставените им задачи. За действия в открито поле остават петнадесетте дивизии, от които са съставени трите обсервационни армии и които заедно с кавалерията и артилерията наброяват общо около 200 000 бойци.

На пръв поглед до 9 ноември нямаше сериозни препятствия, които биха попречили на тая маса от хора да наводни по-голяма част от Централна и дори Южна Франция. Но оттогава положението на нещата значително се промени. Не толкова обстоятелството, че фон дер Тан беше разбит и принуден да отстъпи или че д'Орел показа умението си добре да командува своите войски, което ни внуши много по-голямо уважение към Лоарската армия, отколкото, да си признаем, хранехме до този ден; а главно енергичните мерки, взети от Молтке срещу очаквания поход на Лоарската армия към Париж, ни я представят в съвсем друга светлина. Молтке не само че счете за необходимо да държи в готовност срещу нея, дори и с риск de facto* да снеме обсадата на Париж, по-голямата част от блокиращите сили от южната страна на града, но и веднага измени посоката за движение на двете армии, които пристигаха откъм Мец, с цел да ги привлече по-близо до Париж и да съсредоточи всички немски войски около тоя град; освен това сега научаваме, че са били взети мерки за обкръжаването на обсадния парк с отбранителни укрепления. Каквото и да мислят някои, Молтке очевидно смята Лоарската армия не просто за сбирщина от въоръжени хора, а за една наистина сериозна и опасна армия.

Предишната неосведоменост за характера на тази армия до голяма степен се дължеше на съобщенията на английските кореспонденти, които се намираха в Тур. Между тях изглежда нямаше нито един военен, способен да схване характерните черти, по които една армия се отличава от тълпа въоръжени хора. Всеки ден се получаваха най-противоречиви сведения за дисциплината, напредъка в подготовката, числеността, въоръжението, снаряжението, артилерията и транспорта на Лоарската армия — с една дума, за всички ония съществени данни, въз основа на които би могло да се състави определено мнение за нея. Всички знаем за огромните трудности при формирането на тая нова армия: недостиг на офицери, на оръжие и коне, на най-различни видове материална част и особено на време. Сведенията, които получавахме, се от-

* — фактически. *Ред.*

THE MILITARY SITUATION IN FRANCE. F. Engels

YESTERDAY we called attention to the fact that since the surrender at Sedan the prospects of France had much improved, and that even the fall of Metz, and the setting free thereby of some 150,000 German soldiers, does not now look the crushing disaster it appeared to be at first. If we recur to the same subject to-day, it is in order to prove still more, by a few military details, the correctness of this view.

The positions of the German armies on the 24th of November, as far as they can be made out, were as follows: –

Investing Paris: The Third Army (2nd, 5th, 6th, and 2nd Bavarian corps, the 21st, the Würtemberg, and Landwehr Guard Divisions) and the Fourth Army (4th, 12th, and Guards corps); in all seventeen divisions.

Army of Observation, protecting this investment: To the north, the First Army (1st and 8th corps); to the west and south-west, Duke of Mecklenburg's army (17th and 22nd divisions, and 1st Bavarian corps); to the south, the Second Army (3rd, 9th, and 10th corps, and a division of landwehr, a detachment of which was so severely handled at Châtillon by Ricciotti Garibaldi); in all fifteen divisio.

On special duty, in the south-east of France, the 14th corps (Werder's, consisting of two divisions and a half), and 15th corps; in Metz and about Thionville, the 7th corps; on the line of communication, at least a division and a half of landwehr; in all eight divisions at least.

Of these forty divisions of infantry, the first seventeen are at present fully engaged before Paris; the last eight show by their immobility that they have as much work cut out for them as they can manage. There remain disposable for the field the fifteen divisions composing the three armies of observation, and representing with cavalry and artillery a total force of some 200,000 combatants at most.

Now, before the 9th of November, there appeared to be no serious obstacle to prevent this mass of men from overrunning the greater part of central and even southern France. But since then things have changed considerably. And it is not so much the fact of Von der Tann having been beaten and compelled to retreat, or that of D'Aurelle having shown his ability to handle his troops well, which has inspired us with a greater respect for the Army of the Loire than we confess we had up to that day; it is chiefly the energetic measures which Moltke took to meet its expected march on Paris which have made that army appear in quite a different light. Not only did he find it necessary to hold in readiness against it, even at the risk of raising *de facto* the investment of Paris, the greater portion of the blockading forces on the south side of the town, but he also changed at once the direction of march of the two armies arriving from Metz, so as to draw them closer to Paris, and to have the whole of the German forces concentrated around that city; and we now hear that, moreover, steps were taken to surround the siege park with defensive works. Whatever other people may think, Moltke evidently does not consider the Army of the Loire an armed rabble, but a real, serious, redoubtable army.

The previous uncertainty as to the character of that army resulted to a great extent from the reports of the English correspondents at Tours. There appears to be not one military man among them capable of distinguishing the characteristics by which an army differs from a mob of armed men. The reports varied from day to day regarding discipline, proficiency in drill, numbers, armament, equipment, artillery, transport—in short, regarding everything essential to form an opinion. We all know

Началото на статията
„Военното положение във Франция" с автограф на Ф. Енгелс
(изрезка от „Pall Mall Gazette")

насяха главно до тези трудности и затова Лоарската армия изобщо се подценяваше от хората, чиито симпатии не влияят върху разсъжденията им.

Сега пак същите кореспонденти единодушно хвалят тая армия. Казват, че тя разполагала с по-добри офицери и била по-дисциплинирана от армиите, победени при Седан и в Мец. Несъмнено, до известна степен е така. Изглежда, че духът на тая армия е много по-добър, отколкото духът на бонапартистките армии когато и да било; личи, че тя е решила да направи всичко, което е по силите ѝ, за родината, да действува съгласувано и да се подчинява на заповедите. Освен това тази армия си припомни едно твърде важно нещо, което армията на Луи Наполеон съвсем беше забравила: службата на леката пехота, изкуството да се прикриват фланговете и тилът срещу неочаквани нападения, да се разузнава за противника и да се нападат с изненада неговите отряди, да се събират сведения и залавят пленници. Доказателства за това ни сочи кореспондентът на „Times“ при Мекленбургския херцог. Сега вече прусаците не ще могат да откриват местонахождението на противника си и трябва да действуват наслуки; преди беше точно обратното. Една армия, която е научила това, е научила много. Все пак не трябва да забравяме, че Лоарската армия също като своите сестри — Западната и Северната армия — ще трябва да докаже своята храброст в едно голямо сражение срещу равна по сили армия. Изобщо тя дава големи надежди и съществуват известни обстоятелства, които ни карат да вярваме, че дори и едно голямо поражение не би ѝ нанесло такава сериозна вреда, каквато то обикновено нанася на повечето от младите армии.

Фактите говорят, че вместо да задушат народната съпротива, зверствата и жестокостите на прусаците удвоиха нейната енергия, и то толкова, че последните изглежда сами разбраха грешката си; сега почти не се чува за палежи на села и избиване на селяни. Но жестокостите дадоха вече своето отражение и партизанската война взема все по-големи размери. Когато четем в „Times“ съобщения за движението на Мекленбургския херцог към Льо Ман, където не се вижда никакъв противник, където никакви редовни войски не оказват съпротива в открито поле, където само по фланговете се появяват кавалерия и франтирьори, където липсват всякакви сведения за местонахождението на френските войски, а прусаците се държат групирани в големи отряди, неволно си спомняме за походите на Наполеоновите маршали в Испания или за войските на Базен в Мексико. А щом веднъж се пробуди духът на народната съпротива, дори армии от по 200 000 души

не могат да отидат много далеч при окупирането на една враждебна страна. Те скоро достигат предела, зад който отрядите им са вече по-слаби от силите, които отбраняващият се противник е в състояние да им противопостави; а кога ще се стигне до този предел, това напълно зависи от енергичността на народната съпротива. По този начин дори и една разбита армия скоро намира безопасно от преследванията на противника място, стига само народът на тая страна да е въстанал; това именно може да стане днес във Франция. И ако населението на районите, окупирани от неприятеля, въстане или пък поне комуникационните линии на противника постоянно се прекъсват, пределът, зад който нахлуването става безсилно, още повече ще се приближи. Ние например не ще се учудим, ако се окаже, че в придвижването си Мекленбургският херцог е отишъл твърде много напред, освен ако не е получил силна подкрепа от принц Фридрих-Карл.

Разбира се, в настоящия момент всичко зависи от Париж. Ако Париж издържи още един месец — а сведенията за състоянието на хранителните запаси в града съвсем не изключват тази възможност, — Франция ще може да създаде една достатъчно голяма армия за действие в открито поле, за да може с помощта на народната съпротива чрез успешни нападения върху комуникациите на прусаците да снеме обсадата. Изглежда, че сега механизмът за организиране на армии във Франция работи доста добре. Хора има повече, отколкото е нужно; благодарение на възможностите на съвременната промишленост и скоростта на съвременния транспорт оръжие се получава в неочаквано големи количества; само от Америка са пристигнали 400 000 пушки; във Франция оръдията се произвеждат с непозната досега бързина; дори и офицери се намират или се подготвят по някакъв начин. Изобщо усилията на Франция за реорганизирането на националната отбрана след Седан са безпримерни в историята; и за своя почти сигурен успех тя се нуждае само от едно — от време. Ако Париж издържи дори само още един месец, това ще допринесе много за този успех. А ако той не може да бъде осигурен с продоволствие за толкова време, Трошю може да се опита да пробие обсадата с част от войските си, които са годни за целта, и би било доста смело да се каже още отсега, че той не би имал успех. Ако успее, за поддържане на реда в Париж на немците ще бъде нужен един гарнизон поне от три армейски корпуса; така че Трошю би освободил повече французи, отколкото предаването на Париж би освободило немци. Независимо от това, на какво е способна парижката крепост, когато се отбранява от французи, очевидно е, че немска войска никога не би могла успешно да я задър-

жи срещу обсада от страна на французите. За смазването на народната съпротива вътре в града ще трябват толкова войници, колкото и на крепостните валове за отбиването на нападенията отвън. Следователно падането на Париж може, но не задължително означава падането и на Франция.

Сега е най-неподходящият момент да се изказват предположения за един или друг изход на войната. На нас ни е приблизително известен само един факт — числеността на пруската армия. За всичко друго, например за числеността и действителната боеспособност на френските сили, ние знаем твърде малко. Освен това сега действува моралният фактор, който не се поддава на никакви изчисления и за който можем да кажем само, че е благоприятен за Франция и неблагоприятен за Германия. Струва ни се, че е безспорно едно: днес равновесието между борещите се сили е много по-голямо, отколкото когато и да било след Седан, и че едно сравнително слабо подсилване на французите с обучени войски би могло напълно да възстанови равновесието.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1806 от 26 ноември 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXIX

Отдавна очакваната буря най-после се разрази. След продължителни маршове и маневрирания и на двете страни, между които имаше само малки схватки и партизанска борба, войната отново навлезе в един от онези критични периоди, когато ударите следват един след друг. На 27 ноември френската Северна армия претърпя поражение при Амиен; на 28 значителна част от Лоарската армия беше разбита от принц Фридрих-Карл при Бон-ла-Роланд; на 29 Трошю предприе безуспешна вилазка откъм южната страна на Париж, а на 30 той изглежда е атакувал саксонците и вюртембергците, които обкръжават Париж откъм североизток, с всичките си разполагаеми сили.

Тези различни по характера си действия са резултат на съгласувани операции, които, както неведнаж сме изтъквали*, представляват единствената възможност за французите да постигнат успех. Ако Северната армия, която отстъпва на противника по численост, можеше да задържи двата корпуса на Мантойфел, като му попречи да подкрепи саксонския кронпринц, който заема позиции, обхващащи северната страна на Париж, тази армия щеше да бъде използвана правилно. Но не стана така. Нейното настъпление по открита местност е било скоро спряно от числено отстъпващите ѝ прусаци, защото от съпоставянето на различните съобщения става несъмнено, че само един от корпусите на Мантойфел е участвувал в това сражение. Северната армия щеше да бъде по-добре използвана, ако нейните полеви войски бяха изпратени по железницата на юг към Льо-Ман или ако тя постоянно безпокоеше охранението и отрядите на Мантойфел, но не приема-

* Виж настоящия том, стр. 173, 183. *Ред.*

ше бой другаде освен под стените на една от многобройните северни крепости, представляващи нейна операционна база. Но с оглед на сегашното положение на Франция и на младите войници, от които се състоят нейните армии, командуващият не винаги може да предприеме отстъпление, дори ако то е стратегически необходимо; такъв начин на действие би могъл да деморализира неговите войски дори повече от пълно поражение. В дадения случай Северната армия намира безопасно убежище в своите крепости, където тя може да се преформира и където сега едва ли ще е удобно за Молтке да изпрати Мантойфел след нея. Но Мантойфел сега е свободен да се насочи във всяко друго направление и ако, както се съобщава от Лил (макар това съобщение да се опровергава), той отново е опразнил Амиен и се е върнал бързо към Париж, не можем да не признаем, че Северната армия не се е справила със задачата си.

На запад 21-и френски корпус при Льо-Ман и 22-и (който преди се командуваше от Кератри) в лагера Конли досега успяваха да отвличат войските на великия Мекленбургски херцог на голямо разстояние от Париж, без да се излагат на опасност от сериозно поражение. Нашето предположение, че тези немски войски може да са отишли твърде далеч* в придвижването си, изглежда, че се потвърждава единодушно от настоящите френски съобщения, според които немците пак са напуснали позициите, неотдавна заети от тях на изток и югоизток от Льо-Ман, и тези позиции сега отново са завзети от французите. Но изглежда, че последните не са използвали редовните си войски за едно твърде енергично преследване на врага, тъй като до нас не са стигали съобщения за някакви значителни схватки; така че Западната армия е постигнала не по-голям успех от Северната в прикова-ването на противостоящите ѝ войски. Не се съобщава къде е Западната армия сега и какво прави; възможно е неочакваното скарване между Кератри и Гамбета да е парализирало нейното движение тъкмо в най-решителния момент. Във всеки случай, ако не е съумяла нито да разбие, нито да задържи войските на Мекленбургския херцог, тя би постъпила по-благоразумно, ако беше изпратила онези части от своите войски, които са екипирани и организирани за поход, по железницата към Лоарската армия, за да се извърши главното нападение със съсредоточени сили.

Това главно нападение би могло да бъде извършено само от Лоарската армия, която представлява главната сила на всички френски войски, действуващи сега в открито поле, и то би могло

---

* Виж настоящия том, стр. 188. *Ред.*

да бъде насочено само против принц Фридрих-Карл, тъй като неговата армия е най-многобройната от трите армии, прикриващи блокадата на Париж. Както се съобщава, Лоарската армия се състои от 15-и, 16-и, 17-и и 19-и френски корпуси, които от известно време се намираха пред Орлеан, а също и 18-и (сега под командуването на Бурбаки) и 20-и, разположени в резерв оттатък Лоара. Тъй като 18-и и 20-и корпус са вземали изцяло или отчасти участие в боевете на 28 ноември — очевидно те трябва да са се прехвърлили през Лоара преди тази дата и така всичките тези шест корпуса са могли вероятно да бъдат използвани за атака срещу германската Втора армия. В сегашната война френският корпус винаги се е състоял от три или четири пехотни дивизии. Според ordre de bataille*, публикувано преди около две седмици от виенското списание „Kamerad", 15-и корпус е имал в две дивизии пет бригади; 16-и — в две дивизии четири бригади, 18-и — в три дивизии десет бригади. Дори ако не вземем под внимание съобщението на „Journal de Bruxelles"[107], според което Лоарската армия е напълно комплектувана в осемнадесет пехотни дивизии (т. е. има по три дивизии в корпус), когато много от тях би трябвало все още да се намират в стадии на сформиране, все пак няма съмнение, че настъплението на 28 е могло да се извърши с дванадесет или петнадесет дивизии, вместо с пет или най-много шест. За войските, от които се състои Лоарската армия, е характерно, че те са били разбити от значително по-многоброен противник, защото против тях са действували само три пехотни дивизии (две от 10-и корпус и 5-а), или по-малко от половината на Втора армия. Във всеки случай тя навярно е претърпяла много тежко поражение: за това говорят не само немските съобщения, но и фактът, че Лоарската армия оттогава не е направила опит да предприеме ново настъпление с по-съсредоточени сили.

От всичко това следва, че опитът да се освободи Париж отвън засега претърпя несполука. Той претърпя несполука, първо, защото са били изпуснати неоценимите възможности, които съществуваха една седмица преди пристигането на Първа и Втора немска армия; второ, защото предприетите в края на краищата настъпателни действия са водени без необходимата енергия и без нужното съсредоточаване на сили. Младите войски, от които се състоят новите френски армии, не могат изведнъж да разчитат на успех в боевете с изпитаните войници, които действуват против тях, освен ако не превъзхождат двойно врага по численост. И поради това двойно по-неправилно е да бъдат водени на бой, без да

* — бойното разписание. *Ред.*

се вземат мерки всеки разполагаем боец, кон и оръдие действително да бъдат изпратени на бойното поле.

От друга страна, ние не мислим, че пораженията при Амиен и Бон-ла-Роланд ще имат някакви други сериозни последици освен провалянето на плановете за освобождаване на Париж. Пътищата за отстъпление на Западната и Лоарската армия са напълно осигурени, стига само да не бъдат извършени най-груби грешки. По-голямата част и от двете армии не е пострадала от пораженията. Колко далеч ще могат да ги преследват действуващите против тях немски войски, зависи от енергията на народната съпротива и на партизанската война, т. е. от фактори, които прусаците имат странната способност да предизвикват навсякъде, където минат. Сега няма защо да се опасяваме, че принц Фридрих-Карл ще мине разстоянието от Орлеан до Бордо, без да срещне съпротива, както кронпринцът премина разстоянието от Мец до Реймс. Поради това, че е нужно да се окупира сигурно обширна територия, преди да се предприеме по-нататъшно настъпление на юг (не само с големи летящи отряди), седемте дивизии на принц Фридрих-Карл скоро ще се окажат разпръснати надлъж и шир и силите им, необходими за нахлуване — напълно изчерпани. Време — ето какво е нужно на Франция. А щом веднъж се е събудил духът на народната съпротива, тя още може да спечели това време. Въоръжаването, провеждано през последните три месеца, навярно вече скоро ще приключи навсякъде, а броят на бойците, който се увеличава с всяка измината седмица, известно време ще расте непрестанно.

Що се отнася до двете вилазки от Париж, сведенията, получени до момента, в който пишем тази статия, са много противоречиви и неясни, за да можем да добием определена представа. Но по всичко личи, че резултатите, които са били постигнати до вечерта на 30 ноември, съвсем не са давали основания, по признание на самия Трошю, за победните викове, надавани в Тур. Освен това всички пунктове, които французите още държат на юг от Марна, са защитени от огъня на парижките фортове; те отново са били принудени да изоставят Мон-Мели, единственото място вън от обсега на огъня на тези фортове, което по едно време те владееха. Повече от вероятно е, че вчера са били възобновени боевете при Париж, а днес може би при Орлеан и Льо-Ман; във всеки случай сега вече най-близките няколко дни трябва да разрешат тази втора криза във войната, която по всяка вероятност ще реши съдбата на Париж.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette“, брой 1811, 2 декември 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXX

2-а Парижка армия е започнала своето настъпателно движение на 29 ноември с вилазка откъм южната страна на града по посока на Л'Е и Шоази-Льо-Роа. Според пруските съобщения 1-и корпус на армията на Дюкро, под командуването на Виноа, е атакувал тук 6-и пруски корпус на Тюмплинг. Тази атака е била, изглежда само демонстрация с цел да се предизвика тревога у прусаците и да се принудят те да засилят този участък от своя фронт, чрез който обсадените в случай на успех биха могли по най-кратък път да се съединят с Лоарската армия. В противен случай Виноа несъмнено щеше да бъде подкрепен от други корпуси и неговите загуби не биха се ограничавали с около двеста убити и ранени и стотина пленени. Действителното нападение е започнало на другата сутрин. Този път Дюкро е настъпвал по десния бряг на Сена, близо до мястото, където тя се слива с Марна, докато втората вилазка на левия бряг е била насочена против Тюмплинг, а фалшиви атаки в западна посока от Сен-Дени — против 4-и и гвардейския корпус. Какви войски са били използвани за тези фалшиви атаки, не знаем, но според едно официално френско съобщение вилазката срещу Тюмплинг е била извършена от адмирал дьо Ларонсиер льо Нури. Този офицер командува една от седемте дивизии на 3-а Парижка армия, която се намира под непосредственото командуване на Трошю, поради което вероятно е всички второстепенни атаки да са били възложени на тази армия, за да се оставят всичките осем дивизии на Дюкро за действително настъпление срещу Марна.

Това настъпление също е трябвало да се води по две разклоняващи се посоки. Една част от войските по необходимост се е

насочила на изток, към Шел, по продължение на десния бряг на Марна, за да задържа 12-и, саксонски, корпус, който блокира източиата страна иа Париж. Това е било друго спомагателно настъпление: за неговия ход знаем много малко с изключение на твърденията на саксонците, че те са удържали позициите си; навярно това е така. Но главните сили на войските на Дюкро, начело на които се е движел 2-и корпус на Рено, са се прехвърлили по осемте моста през Марна и са атакували трите вюртембергски бригади, заемащи участъка между Марна и Сена. Както изтъкнахме вече, течението на Марна преди вливането ѝ в Сена образува огромна буква S, като горната, или северната ѝ, извивка се приближава до Париж, а долната се отдалечава от него. И над двете тези извивки господствува огънят на фортовете; но докато горната, или приближаващата се до Париж, извивка благодарение на очертанията си е удобна за вилазка, над долната, или отдалечаващата се от Париж, господствуват напълно не само фортовете, но и местността на левия бряг; освен това поради посоката на реката и многобройните ѝ ръкави тук тя е неудобна за построяване на мостове, които ще бъдат под обстрел. Поради това голяма част от тази извивка е останала изглежда един вид неутрално пространство, от двете страни на което са се водили действителните боеве.

Войските, които са били предназначени за настъпление на запад, са се придвижили под прикритието на огъня от форта Шарантон и от редута Ла-Гравел в посока към Мели и Боней. Между тези два пункта има едно изолирано възвишение, наречено Мон-Мели, което се издига на цели сто фута над околната равнина и поради това неизбежно е било първият обект в настъплението на французите. В телеграма на генерал Оберниц, командуващ вюртембергската дивизия, се казва, че войската, отделена за тази цел, е била „една дивизия“; но като се има предвид, че тези войски отначало са изтласкали 2-а и 3-а вюртембергски бригади, които са действували против тях, и последните не са могли да ги отхвърлят назад, докато не дошли подкрепления, а освен това, че генерал Дюкро, който е имал на разположение достатъчно войски, явно не би предприел такова важно настъпление само с две бригади, можем със сигурност да предположим, че тук е налице още един от многото случаи, когато думата „Abteilung“, с която се нарича всяка войскова единица в армията, неправилно се превежда като „дивизия“, което значи особена войскова единица, състояща се от две или най-много три бригади. Но така или иначе, французите са превзели Мон-Мели и селата, разположени в подножието на това възвишение, и ако успееха да го задържат и укре-

пят, те щяха да постигнат резултат, за който е заслужавало да се води бой през този ден. Но пристигнали подкрепления; това са били пруски войски от 2-и корпус, именно 7-бригада; загубените позиции били отново завладени и французите отблъснати назад под прикритието на форта Шарантон.

По̀ наляво французите предприели второ настъпление. Под прикритието на огъня от редута де-ла-Фезандри и форта Ножан те се прехвърлили през Марна при горната извивка на S и завладели селата Бри и Шампини, които се намират на двете крайни открити точки на тази извивка. В действителност позициите на 1-а вюртембергска бригада, която е държала този район, са били разположени малко по-назад, на края на възвишението, което се простира от Вилие до Кьой. Съмнително е дали изобщо Вилие е било завладяно от французите; крал Вилхелм казва „да“, генерал Оберниц казва „не“. Известно е само, че французите не са задържали Вилие и че настъплението оттатък обсега на непосредствения фортови огън било отблъснато.

В официалното френско съобщение резултатите от водените през този ден боеве от армията на Дюкро, „която остави Марна зад себе си“, т. е. се е намирала на юг от нея, се сумират по следния начин:

„След това армията се прехвърли по осем моста през Марна и задържа заетите позиции, като плени две оръдия.“

Това значи, че тя отново е отстъпила на десния, или северния, бряг на реката, където е „задържала“ едни или други позиции, които, разбира се, е „заела“, но не ги е отнела от противника. Явно е, че бюлетините за Гамбета все още се фабрикуват от същите хора, които ги фабрикуваха за Наполеон.

На 1 декември французите още веднъж показаха, че смятат вилазката си за неуспешна. „Moniteur“[108] обяви, че през този ден е трябвало да бъде предприето нападение откъм южната страна под командуването на генерал Виноа, но ние получихме съобщение от Версай с дата 1 декември (часът не е отбелязан), че през този ден французите не са извършили никакви придвижвания; напротив, те са поискали примирие, за да могат да приберат убитите и ранените от бойното поле между позициите на двете армии. Ако те са смятали, че са в състояние отново да завладеят това бойно поле, няма съмнение, че незабавно биха възобновили борбата. Ето защо няма никакви основания да се съмняваме, че тази първа вилазка на Трошю е била отблъсната, и при това от войски, значително по-малобройни. Можем да предположим, че той скоро ще възобнови своите усилия. Знаем твърде малко за то-

ва, как е проведен този първи опит, за да можем да преценим дали следващия път ще има повече шансове за успех; но ако той отново бъде отблъснат, това ще окаже силно деморализиращо влияние и върху войските, и върху населението на Париж.

Междувременно Лоарската армия, както и очаквахме*, отново проявява признаци на активност. Стълкновенията около Луани и Пате[109], за които се съобщава от Тур, очевидно са същите, за които се споменава и в телеграмата от Мюнхен, според която фон дер Тан е постигнал успех на запад от Орлеан. И в дадения случай всяка от страните твърди, че победата е била спечелена от нея. Вероятно след ден или два ще получим от този район повече сведения, а тъй като все още нищо не знаем за относителното разположение на воюващите, ще бъде безполезно да се занимаваме с предсказания.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", брой 1812, 3 декември 1870 г.

ШАНСОВЕТЕ НА ВОЙНАТА

Последното поражение на френската Лоарска армия и отстъплението на Дюкро зад Марна — като предполагаме, че това отстъпление наистина е имало решаващо значение, както бе съобщено в събота* — окончателно определят съдбата на първата комбинирана операция, предприета за освобождаването на Париж. Тя изобщо не успя и хората отново започват да задават въпроса, дали тая нова серия от несполуки не доказва неспособността на французите за по-нататъшна успешна съпротива и дали не е по-добре веднага да прекратят играта, да предадат Париж и да подпишат отстъпването на Елзас и Лотарингия.

Работата е там, че хората загубиха всякаква представа за истинска война. Кримската, италианската и австро-пруската войни бяха само обикновени войни, войни на правителствата, които сключваха мир, щом техният военен механизъм се разрушаваше или износваше. Истинска война, война, в която участвува самата нация, не сме виждали в центъра на Европа вече от поколения. Ние я видяхме в Кавказ, в Алжир, където борбата продължи почти непрекъснато над двадесет години; можехме да я видим и в Турция, ако турците бяха получили разрешение от съюзниците си да се защищават по свои собствени, доморасли начини. Факт е обаче, че нашите условности дават право на действителна самоотбрана само на варварите; надяваме се, че цивилизованите държави ще се сражават според етикета и че истинската нация не би се провинила в грубостта да продължи борбата, след като официалната нация е била принудена да се предаде.

* Виж настоящия том, стр. 194—197. *Ред.*

И ето че в този момент французите извършват такава именно грубост. За досада на прусаците, които смятат себе си за най-добри познавачи на военния етикет, французите действително продължават да се сражават вече цели три месеца, след като официалната френска армия е прогонена от полесражението; те дори направиха онова, което тяхната официална армия никога не можа да направи в тази кампания. Те постигнаха един голям успех и множество малки; плениха много неприятелски бойци, оръдия и обози. Разбира се, те току-що претърпяха и редица тежки поражения; но тези поражения са нищо в сравнение с пораженията, които понасяше тяхната бивша официална армия при всяко сблъскване със същия противник. Наистина първият им опит да освободят Париж от обсаждащата го армия чрез едновременна атака отвътре и отвън претърпя пълен неуспех; но нима от това непременно следва, че те са изгубили шансовете си за успех при един втори опит?

По сведения от самите немци и двете френски армии — Парижката и Лоарската — са се сражавали добре. Наистина те са били разбити от числено по-малки сили, но друго и не можеше да се очаква от млади, току-що организирани войски, противопоставени на ветерани. По думите на кореспондента на „Daily News“, който знае за какво пише, техните тактически движения под огъня са били бързи и уверени; ако не им е достигала точност, то този недостатък е бил присъщ и на много победоносни френски армии. Едно е несъмнено: тези армии доказаха, че *са* армии, и към тях противниците им ще трябва да се отнасят с нужното уважение. Несъмнено е също, че те са съставени от най-различни елементи. Има линейни батальони с различен брой стари войници; има мобили с различна степен на бойна готовност; има батальони, добре обучени, въоръжени и попълнени с офицери, но има и такива, състоящи се от всичките необучени новобранци, без елементарна строева подготовка, които не знаят дори и хватките с пушка; има франтирьори с най-различни качества: добри, лоши и посредствени; повечето от тях вероятно от последната категория. Във всеки случай има едно ядро от добри бойни батальони, около които могат да се групират останалите; ако в продължение на един месец те участвуват в отделни боеве, като избягват големи поражения, всички те ще станат отлични войници. При една по-добра стратегия те и сега биха могли да имат успех, а единствената стратегия, която се изисква в дадения момент, се състои в отлагане на решителното сражение, което, както ни се струва, може да бъде постигнато.

Но войските, които са съсредоточени в Льо-Ман и близо до Лоара, далеч не представляват цялата въоръжена сила на Фран-

ция. Има още поне 200 000—300 000 души, които сега са в процес на организиране в по-далечни пунктове в тила. С всеки изминат ден те все повече придобиват качества на боеспособни войници. Поне за известно време числото на новите войници, изпращани на фронта, трябва непрекъснато да расте. Зад тях вече стоят множество хора, готови да заемат местата им. Оръжие и бойни припаси пристигат ежедневно в големи количества; при наличието на съвременните оръжейни и стоманолеярни артилерийски заводи, при наличието на телеграфа и параходите и господството над моретата няма опасност от недостиг на такива. В срок от един месец ще стане огромна промяна и в боеспособността на тези хора; а ако разполагаха с два месеца, те биха представлявали армия, способна сериозно да наруши спокойствието на Молтке.

Зад тези повече или по-малко редовни войски стои многочисленият ландщурм, масата от народа, принудена от прусаците да води тази война за своята самозащита, в която според думите на бащата на крал Вилхелм* са позволени всички средства. Когато Фриц** се движеше от Мец към Реймс, от Реймс към Седан, а оттам към Париж, за народно въстание и дума не ставаше. Пораженията на императорските армии се възприемаха с особено равнодушие; двадесетте години императорски режим бяха приучили народните маси на тъпо и пасивно подчинение на официалното ръководство. Тук-таме се срещаха селяни, участвували в боеве като при Базейл, но те бяха изключение. Обаче щом прусаците се разположиха около Париж и подхвърлиха околните райони на опустошителни реквизиции, които се провеждаха без никакво снизхождение, щом започнаха да разстрелват франтирьорите и да палят селата, които помагаха на последните, и щом отхвърлиха мирните предложения на французите и заявиха, че ще водят завоевателна война, всичко това се измени. Навсякъде около тях избухна партизанска война, предизвикана от жестокостите им, и сега, щом стъпят в някой нов департамент, там повсеместно се надига ландщурмът. Който следи в немските вестници съобщенията за напредването на армиите на Мекленбургския херцог и принц Фридрих-Карл, той веднага забелязва какво изключително влияние оказва върху движението на тези армии това неуловимо народно въстание, което ту затихва, ту отново пламва, но винаги спъва неприятеля. Дори многочислената германска кавалерия, на която французите почти нищо не могат да противопоставят, до

---

* — Фридрих-Вилхелм III. *Ред.*
** — пруският престолонаследник Фридрих-Вилхелм. *Ред.*

голяма степен е неутрализирана от тая всеобща активна и пасивна враждебност на населението.

Да разгледаме сега положението на прусаците. От седемнадесетте дивизии, разположени при Париж, те, разбира се, не могат да отделят нито една, докато Трошю може всеки ден да повтори своите вилазки en masse. Четирите дивизии на Мантойфел в Нормандия и Пикардия ще имат известно време повече работа, отколкото могат да свършат; те могат дори да бъдат изтеглени оттам. Двете и половина дивизии на Вердер не могат да проникнат оттатък Дижон освен за извършване на рейдове и това ще продължава дотогава, докато поне Белфор не бъде принуден да се предаде. От войсковите части, които охраняват дългата и тясна комуникационна линия с железния път Нанси—Париж, е невъзможно да се отдели нито един войник. 7-и корпус си има достатъчно работа, тъй като той трябва да обезпечава с гарнизони крепостите в Лотарингия и да води обсадата на Лонгви и Монмеди. За полеви операции в по-голямата част от Централна и Южна Франция остават 11-те пехотни дивизии на Фридрих-Карл и Мекленбургския херцог — навярно не повече от 150 000 души, включително кавалерията.

Следователно около двадесет и шест пруски дивизии са заети с окупацията на Елзас и Лотарингия, със задържането на двете дълги комуникационни линии до Париж и Дижон и с обсадата на Париж, и все пак прусаците владеят непосредствено може би не повече от една осма част от Франция, а косвено — навярно не повече от една четвърт. За останалата част от страната им остават 15 дивизии, от които 4 се намират под командуването на Мантойфел. Колко дълбоко ще могат те да проникнат в страната, напълно зависи от енергичността на народната съпротива, която ще срещнат. Но като се има предвид, че всичките им комуникации минават през Версай (тъй като походът на Фридрих-Карл не му отвори нова линия през Труа) и през сърцето на въстаналите райони, тези войски ще трябва да се разпръснат на широк фронт, да оставят в тила си отряди за охрана на пътищата и за държане на населението в покорство; в резултат на това те скоро ще стигнат до такова положение, когато силите им толкова ще намалеят, че ще се уравновесят с френските сили, които действуват срещу тях, и тогава шансовете отново ще се окажат благоприятни за французите; или пък тези немски армии ще трябва да действуват в големи подвижни колони, кръстосващи надлъж и нашир цялата страна, без да я окупират окончателно. В такъв случай редовните френски войски отначало ще отстъпват известно време пред тях и ще имат много удобни случаи да ги нападнат във фланг и тил.

Няколко летящи отряди, каквито например в 1813 г. Блюхер изпращаше в обход на френските флангове, биха били твърде полезни, ако могат да прекъснат комуникационната линия на немците. Тая линия е уязвима почти по цялото си протежение от Париж до Нанси. Ако няколко отряда от по един или два ескадрона кавалерия и известен брой точни стрелци нападнат тая линия, разрушат релсовия път, тунелите и мостовете, нападнат влакове и т. н., те биха значително допринесли за изтеглянето на немската кавалерия от фронта, където тя е особено опасна. Но французите, разбира се, не обладават истинска „хусарска смелост“.

Ние говорим всичко това, като изхождаме от предположението, че Париж ще продължава да се държи. Досега, като се изключи гладът, няма нищо, което би накарало Париж да се предаде. Но ако е вярно съобщението във вчерашния брой на „Daily News“, изпратено от кореспондента му, който се намира в града, то разсейва много опасения. Там още имало около 25 000 коня освен конете на Парижката армия; при средна тежина 500 килограма на кон те биха дали по 6¼ килограма, или 14 фунта, месо на всеки жител, т. е. около ¼ фунт месо на ден в продължение на два месеца. Като имаме предвид това, както и наличието на хляб и вино ad libitum*, на голямо количество сланина и други хранителни припаси, Париж прекрасно би могъл да се държи до началото на февруари. А това би дало на Франция два месеца, които днес имат за нея по-голямо значение, отколкото две години в мирно време. При едно що-годе разумно и енергично ръководство в центъра и по места за това време Франция би могла да освободи Париж и да се оправи.

Ако обаче Париж падне? Ние ще имаме достатъчно време да разгледаме тая възможност, когато тя стане по-вероятна. Както и да е, Франция можа да мине и без Париж повече от два месеца и е в състояние да продължи борбата и без него. Разбира се, падането на Париж може да подкопае духа на съпротивата, но същото влияние могат да имат сега и известията за неуспехите през последните седем дена. Нито едното, нито другото обстоятелство трябва непременно да доведе до тези последствия. Ако французите укрепят няколко удобни за маневриране позиции като Невер, където се сливат реките Лоара и Алие, ако издигнат фортове около Лион и го направят така силен, както е Париж, войната би могла да се води дори и след падането на Париж; но още е рано да говорим за това.

---

* — в неограничено количество. *Ред.*

И така, ние имаме смелостта да заявим, че ако духът на съпротива сред народа не отслабне, положението на французите, дори и след последните поражения, все още е много добро. При условие, че владеят морето за подвоз на оръжие, че имат достатъчно хора, които биха могли да се превърнат във войници, че успеят да проведат в течение на три месеца (първите и най-трудни три месеца) организационна работа и че имат шансове да получат още един, ако не два месеца отдих, и то в един момент, когато прусаците вече започват да проявяват признаци на изтощение, да капитулират при тези условия би било явно предателство. А кой знае в това време какво може да се случи и какви други усложнения могат да се явят в Европа? Французите трябва да продължат борбата на всяка цена.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1816 от 8 декември 1870 г.

ПРУСКИТЕ ФРАНТИРЬОРИ

В последно време съобщенията за палежи на френски села от прусаците почти изчезнаха от печата. Ние започнахме да се надяваме, че пруските власти са разбрали грешката си и са забранили този начин на действие в интерес на собствените си войски. Но се излъгахме. Вестниците отново са изпъстрени със съобщения за разстрели на пленници и разрушения на села. Берлинският „Börsen Courier"[110] печата съобщение от Версай с дата 20 ноември:

„Вчера пристигнаха първите ранени и пленени след боя при Дрьо, станал на 17-и. Разправата с франтирьорите е била кратка и е трябвало да служи за пример: те са били построени в редица и един след друг получили куршум в челото. По армията е била издадена обща заповед, която категорично забранява франтирьорите да се залавят в плен и нарежда да се разстрелват на място от военнополевия съд, където и да се появят. Тази процедура се наложи като абсолютно необходима спрямо тези гнусни, подли разбойници и негодяи (Lumpengesindel)."

А виенският „Tages-Presse"[111] от същата дата съобщава, че

„миналата седмица в гората Вилньов вие бихте могли да видите четирима франтирьори обесени, загдето са стреляли от гората срещу наши улани".

Едно официално съобщение от Версай с дата 26 ноември констатира, че цялото селско население около Орлеан, подстрекавано да се бие от свещениците, които са получили заповед от епископ Дюпанлу да проповядват кръстоносен поход, е започнало да води партизанска борба срещу немците. Те стреляли по патрулите; селяни, давайки си вид, че работят в полето, убивали офицерите, които

носели заповеди. Като отмъщение за тези убийства всички цивилни, заловени с оръжие, веднага бивали разстрелвани. Не малко свещеници очакват да бъдат съдени — седемдесет и седем души.

Това са само няколко примера, но броят им може да бъде увеличен почти до безкрайност; прусаците, изглежда, имат твърдото намерение да продължат тия зверства до края на войната. Предвид на това може би ще бъде полезно още веднъж да им обърнем внимание върху някои факти от най-новата история на Прусия.

Сегашният крал на Прусия отлично може да си спомни времената на най-тежко унижение за своята страна: сражението при Йена, продължителното бягство към Одер, последователната капитулация на почти всички пруски войски и отстъплението на останалите зад Висла, пълното рухване на цялата военна и политическа система на страната. И тогава под прикритието на една от померанските брегови крепости личната инициатива и личният патриотизъм на някои лица положиха начало на нова активна съпротива срещу неприятеля. В Колберг простият драгунски корнет Шил пристъпи към формирането на свободни стрелци (gallice* — франтирьори), с които при поддръжката на населението внезапно нападаше патрули, отряди, полеви постове, вършеше обири на държавни пари, на продоволствени припаси и военни материали, плени френския генерал Виктор, подготви всеобщо въстание в тила на французите и по техните комуникационни линии и изобщо вършеше всички тези неща, които сега вменяват във вина на френските франтирьори и за които прусаците ги наричат разбойници и негодяи, като награждават обезоръжените пленници с „куршум в челото". Но бащата на сегашния пруски крал** изрично одобри тези действия и повиши Шил. Известно е, че в 1809 г., когато Прусия се намираше в мирна обстановка, а Австрия воюваше с Франция, същият този Шил на свой риск поведе полка си срещу Наполеон, точно по маниера на Гарибалди, че той беше убит при Щралзунд, а войниците му бяха пленени. Според пруските военни закони Наполеон имаше пълно право да разстреля всички, но във Везел разстреля само единадесет офицера. На гробовете на тези единадесет франтирьори бащата на сегашния пруски крал, въпреки волята си, под натиска на общественото мнение в армията и вън от нея, трябваше да издигне паметник в тяхна чест.

Щом в Прусия възникна на практика движението на свободните стрелци, прусаците, както подобава на един народ на мисли-

---

* — по галски, т. е. по френски. *Ред.*
** — Фридрих Вилхелм III. *Ред.*

тели, пристъпиха към систематизиране на това дело и към разработване на неговата теория. Теоретикът на движението на свободните стрелци, големият философ-франтирьор сред тях беше не някой друг, а Антон Найтхарт фон Гнайзенау, който известно време бе фелдмаршал на служба при негово величество пруския крал. Гнайзенау отбраняваше Колберг в 1807 г.; под негово командуване се намираха известна част от франтирьорите на Шил; при отбраната дейна помощ му оказваше местното население, което дори не можеше да претендира за званието национална, мобилна или местна гвардия и затова според най-новите пруски понятия явно заслужаваше „разстрел на място". Но огромните ресурси, които завладяната страна притежаваше при енергичната народна съпротива, направиха на Гнайзенау толкова силно впечатление, че той редица години изучаваше въпроса, как тая съпротива може най-добре да бъде организирана. Партизанската война в Испания и въстанията на руските селяни по пътя за отстъпление на французите от Москва му дадоха нови примери и в 1813 г. той можа да пристъпи към практическо прилагане на своята теория.

Още през август 1811 г. Гнайзенау състави план за подготовка на народно въстание. Предвиждаше се организирането на милиция без каквато и да е военна униформа освен военна фуражка (gallice-kepe) и черно-бял пояс, а може би и военен шинел; накъсо, това бе почти такава униформа, каквато имат съвременните френски франтирьори.

„При поява на превъзхождащи неприятелски сили оръжието, кепето и поясът трябва да се скрият и милиционерите се превръщат в обикновени жители на страната."

Същото това нещо сега прусаците смятат за престъпление и наказват с куршум или въже. Тези милиционерски войски трябва да безпокоят неприятеля, да прекъсват съобщенията му, да залавят или унищожават обозите му с продоволствие, да избягват редовни нападения и да се оттеглят в горите или блатата при масова поява на редовна войска.

„На духовенството от всички вероизповедания трябва да се заповядда да проповядва въстание, щом започне войната, да рисува в най-мрачни краски картината на френския гнет, да напомня на народа за евреите от времето на Макавеите и да го зове да следва техния пример... Всеки свещеник трябва да закълне своите енориаши да не дават на противника нито продоволствие, нито оръжие и др. т., докато не бъдат заставени насила."

Фактически немските свещеници е трябвало да проповядват точно такъв кръстоносен поход, какъвто по заповед на орлеанския

епископ проповядват сега и френските свещеници, за което много от тях ще бъдат съдени.

Всеки, който отвори втория том от книгата на професор Пертц „Животът на Гнайзенау“[112], ще види на първата страница във факсимиле цитат от приведения по-горе откъс от ръкописа на Гнайзенау. Срещу него на полето е написана собственоръчно от крал Фридрих Вилхелм забележката:

„Щом бъде разстрелян един от свещениците, всичко това ще свърши.“

Очевидно кралят не е вярвал много на героизма на своето духовенство. Но това не му е попречило специално да санкционира плановете на Гнайзенау; не попречи също след няколко години, когато същите хора, които изгониха французите, бяха затваряни и преследвани като „демагози“[113], на един от просветените ловци на демагози от това време, в чиито ръце беше попаднал оригиналният документ, да възбуди дело срещу неизвестния автор на забележката, обвинявайки го, че е подстрекавал народа да разстрелва духовенството!

Чак до 1813 г. Гнайзенау неуморно подготвяше не само редовна армия, но и народно въстание като средство за смъкване на френското иго. Когато най-после войната започна, тя още отначало беше съпроводена с въстания, съпротива на селяните и акции на франтирьори. В района между Везер и Елба въоръженото въстание започна през април; малко по-късно въстана народът около Магдебург; самият Гнайзенау писа на приятелите си във Франкония — писмото му е публикувано от Пертц, — призовавайки ги да вдигнат въстание по комуникационната линия на неприятеля. Тогава именно се появи и официалното признание на тая народна война — законът за ландщурма от 21 април 1813 г. (публикуван едва през юли), според който всеки физически здрав мъж, който не се намира в редовете на редовните войски или ландвера, се повиква в батальоните на ландщурма, за да се подготви за свещена самоотбрана, при която са оправдани всички средства. Ландщурмът трябва да безпокои както напредването, така и отстъплението на неприятеля, постоянно да го държи нащрек, да напада обозите му с бойни и хранителни припаси, куриерите, новобранците и болниците му, да го изненадва нощем, да унищожава изостанали войници и малки отряди, да парализира и прави несигурно всяко негово движение; от друга страна, да помага на пруската армия, да охранява превозите на пари, продоволствени и бойни припаси, пленници и т. н. Този закон действително може да се нарече истински справочник на франтирьора и тъй като е съставен от един известен стратег,

днес той е също така приложим във Франция, както някога в Германия.

За щастие на Наполеон I този закон се провеждаше много несъвършено. Кралят беше изплашен от делото на собствените си ръце. Да се позволи на самия народ да води борба без кралска заповед съвсем не беше в пруски дух. Затова формирането на ландщурма бе преустановено до момента, когато кралят ще поиска това, но кралят никога не го поиска. Гнайзенау се ядосваше, но в края на краищата съумя да мине и без ландщурма. Ако той беше жив, имайки зад себе си опита на Прусия, той навярно би видял в лицето на френските франтирьори, ако не напълно, то поне що-годе осъществен своя beau ideal за народна съпротива. Защото Гнайзенау беше човек, и то гениален човек.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1817 от 9 декември 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXXI

В Лоарската кампания изглежда настъпи временно затишие, което ни дава възможност да съпоставим съобщенията и датите и от тези безредни и противоречиви материали да направим едно дотолкова ясно описание на действителните събития, доколкото при сегашните обстоятелства е възможно.

Лоарската армия започна съществуването си като отделна формация на 15 ноември, когато д'Орел де Паладин, командуващ дотогава 15-и и 16-и корпус, бе назначен за командуващ на новото съединение, сформирано под горното наименование. Ние не можем да кажем какви други войски са влизали в състава му на тази дата; фактически тая армия непрекъснато, поне до края на ноември, получаваше подкрепления, когато номинално тя се състоеше от следните корпуси: 15-и (на Палиер), 16-и (на Шанзи), 17-и (на Сони), 18-и (на Бурбаки), 19-и (на Барал, според пруски сведения) и 20-и (на Круза). От тях 19-и никога не беше споменаван нито във френските, нито в пруските съобщения и затова не може да се предполага, че е участвувал в боевете. Освен тези корпуси при Льо Ман и в съседния лагер в Конли са били 21-и армейски корпус (на Жорес) и армията на Бретани, която след оставката на Кератри беше придадена под командуването на Жорес. Можем да добавим, че на север под командуването на генерал Федерб се намира 22-и корпус, оперативната база на който е град Лил. Ние не включваме тук кавалерийския корпус на генерал Мишел, придаден към Лоарската армия. На тази кавалерийска част, макар да се говори, че е многочислена, не може да се гледа иначе освен като на доброволческа или любителска кавалерия, защото е сформирана неотдавна и съставът ѝ е необучен.

Тази армия се състоеше от извънредно разнородни елементи — от старите войници, повикани отново във войската, до неопитните новобранци и доброволци, изпитващи отвращение към всяка дисциплина; от здравите батальони като например папските зуави[114], до бандите, които само се наричаха батальони. Макар и да беше установена известна дисциплина, армията като цяло носеше отпечатъка на огромната прибързаност, с която бе сформирана. „Ако тая армия имаше на разположение още четири седмици за подготовка, тя би била опасен противник" — казваха немските офицери, след като се запознаха с нея на бойното поле. Но като оставим настрана неопитните новобранци, които само пречат, можем да кажем, че в петте корпуса на д'Орел (без 19-и) е имало приблизително от 120 000 до 130 000 души, които заслужават названието бойци. Войските при Льо Ман можеха да дадат още около 40 000 бойци.

Срещу тях е армията на Фридрих-Карл, в която влизат и войските, командувани от великия Мекленбургски херцог. От капитан Хозие сега знаем, че взети всички заедно, те наброяват помалко от 90 000 души. Благодарение обаче на военния опит, добрата организация и изпитаното ръководство на командирите тези 90 000 души бяха годни да се бият с двойно повече такива войски, каквито действуваха срещу тях. По този начин шансовете бяха почти равни, а това прави изключително голяма чест на френския народ, който за три месеца създаде от нищо тая нова армия.

Французите започнаха кампанията с атакуването на фон дер Тан при Кулмие и с обратното завземане на Орлеан на 9 ноември; с придвижването на Мекленбургския херцог в помощ на фон дер Тан; с маньоврите на д'Орел към Дрьо, които отклониха цялата войска на Мекленбургския херцог в тази посока и го накараха да предприеме марш към Льо Ман. През време на този марш френските нередовни войски така енергично безпокояха немците, както никога през тая война. Населението оказваше най-решителна съпротива, а франтирьорите непрекъснато безпокояха фланговете на противника; но редовните войски се ограничаваха с демонстративни действия и не предприемаха бой. Писмата на немските кореспонденти при армията на Мекленбургския херцог, тяхната ярост и възмущение от тия проклети французи, които упорито прилагаха във войната най-удобни за себе си и най-неудобни за противника средства, са най-доброто доказателство, че тая кратка кампания в околностите на Льо Ман е била прекрасно проведена от отбраняващите се. Французите въвлякоха Мекленбургския херцог в напълно безсмислената гонитба на една невидима армия до на около двадесет и пет мили от Льо Ман. Стигнал дотук, той не

се реши да продължи и зави на юг. Очевидно първоначалният план е бил да нанесе съкрушителен удар на Льоманската армия, след това да завие на юг към Блуа и заобиколи левия фланг на Лоарската армия, докато приближаващият се в това време Фридрих-Карл я атакува във фронт и тил. Но този, както и много други планове, съставени впоследствие, не успя. Д'Орел остави Мекленбургския херцог на собствената му съдба, насочи се срещу Фридрих-Карл и на 24 ноември атакува при Ладон и Мезиер 10-и пруски корпус, а на 28 при Бон-ла-Роланд — една друга голяма пруска част. Очевидно тук д'Орел лошо е използвал войските си. Въпреки че това бе първият му опит да се промъкне през пруската армия и със сила да си пробие път към Париж, само малка част от войските му бяха готови за подобна акция. Единственото нещо, което той успя да направи, беше да вдъхне на противника уважение към неговите войски. Той се оттегли на укрепените позиции пред Орлеан, където съсредоточи всичките си сили, които разположи отдясно наляво в следния ред: 18-и корпус — на крайния десен фланг, след това 20-и и 15-и, всички източно от железопътната линия Париж—Орлеан, а западно от нея — 16-и и на крайния ляв фланг — 17-и. Ако тези войски бяха своевременно съсредоточени, едва ли бихме могли да се съмняваме, че те щяха да разбият армията на Фридрих-Карл, която тогава наброяваше по-малко от 50 000 души. Но докато д'Орел се укрепи здраво на позициите си, Мекленбургският херцог отново се бе насочил на юг и се присъедини към дясното крило на армията на своя братовчед, който получи сега върховното командуване. По този начин 40-те хиляди бойци на Мекленбургския херцог пристигнаха, за да вземат участие в настъплението срещу д'Орел, докато френската Льоманска армия, като се задоволи със славата, че е „отблъснала“ противника, спокойно остана на мястото си на някакви 60 мили от пункта, където се решаваше съдбата на кампанията.

След това съвсем неочаквано дойде известие за вилазката на Трошю на 30 ноември. Трябваше да се направят нови усилия, за да му се окаже поддръжка. На 1 декември д'Орел предприе общо настъпление срещу прусаците, но вече бе твърде късно. Докато немците го посрещнаха с всичките си войски, неговият 18-и корпус на крайния десен фланг е бил, изглежда, изпратен в лъжливо направление и не е взел участие в бойните действия. Така д'Орел се е сражавал само с четири корпуса, с други думи, броят на войските му (фактическите бойци) вероятно само с малко е надвишавал тези на противника. Той е бил разбит и изглежда, че се е почувствувал победен, още преди това да е станало дей-

ствителност. С това се обяснява нерешителността, която той е проявил, когато на 3 декември вечерта издал заповед за отстъпление през Лоара, а следната сутрин я отменил и решил да отбранява Орлеан. Последвал обикновеният резултат: заповед, контразаповед, безредие. Тъй като пруското нападение се съсредоточавало срещу левия му фланг и центъра, двата му деснофлангови корпуси вероятно вследствие получените противоречиви заповеди са позволили на противника да им отреже пътя за отстъпление към Орлеан и е трябвало да преминат реката 20-и корпус при Жаржо, а 18-и корпус още по́ на изток, при Сюли. Малка част от последния, изглежда, е била отхвърлена още по́ на изток, тъй като на 7 декември тя е била открита при Невуа, близо до Жиен, от 3-и пруски корпус, който оттук я преследвал по посока на Бриар, все по десния бряг на реката. Орлеан паднал в немски ръце на 4 декември вечерта и преследването на французите е било организирано незабавно. Докато 3-и корпус е трябвало да се движи по десния бряг на Горна Лоара, 10-и е бил изпратен към Виерзон, а войските на Мекленбургския херцог — по десния бряг към Блоа. Преди да достигнат тоя пункт, те са били срещнати при Божанси от поне една част от Льоманската армия, която най-после се съединила с войските на Шанзи и оказала упорита и отчасти успешна съпротива. Тя обаче скоро била сломена, тъй като 9-и пруски корпус се движел по левия бряг на реката към Блоа, където той би отрязал пътя на Шанзи за отстъпление към Тур. Това обходно движение достигнало целта си. Шанзи се измъкнал от опасността и Блоа паднал в ръцете на противника. Затоплянето и силните дъждове по това време разбили пътищата и по този начин спрели по-нататъшното преследване.

Принц Фридрих-Карл телеграфирал в главната квартира, че Лоарската армия е изцяло разпръсната в различни посоки, че нейният център е пробит и че тя е престанала да съществува като армия. Всичко това звучи превъзходно, но е съвсем неточно. Дори и според немските отчети не може да има никакво съмнение, че взетите при Орлеан 77 оръдия са били почти само морски оръдия, изоставени в укрепленията. Възможно е 10 000, а като се включат ранените, и 14 000 души да са били пленени и повечето от тях да са били в значителна степен деморализирани; но състоянието на баварците, които на 5 декември, напълно дезорганизирани, без оръжие и раници, се движеха като тълпа по пътя от Артене към Шартър, не беше по-добро. През време на преследването на 5-и и по-късно не са били взети никакви трофеи; ако армията е била разбита, не може една такава активна и мно-

гобройна кавалерия, каквато знаем, че прусаците имат, да не доведе голям брой пленени войници от тази армия. Тук, меко казано, е налице голяма неточност. Затоплянето не е оправдание: то настъпи около 9-и, което значи, че за едно активно преследване е имало в продължение на четири или дори пет дена прекрасни замръзнали пътища и поля. Настъплението на прусаците е спряно не толкова поради затоплянето, колкото от съзнанието, че силите на войските им, които брояха 90 000 души, сведени сега до 60 000 вследствие на загубите и оставените в тила гарнизони, са почти изтощени. Те почти са стигнали до предела, отвъд който преследването дори на разбит противник би било неблагоразумно. Рейдове от голям мащаб по́ на юг са възможни, но едва ли ще бъде окупирана нова територия. Лоарската армия, разделена сега на две армии — под командуването на Бурбаки и Шанзи, — ще има достатъчно време и пространство да се реорганизира и попълни състава си с новосформирани батальони. Поради разделянето си тя е престанала да съществува като армия; но това е първата френска армия в тази кампания, която не се опозори. За двете армии, които заеха нейното място, ние вероятно тепърва ще чуем.

Междувременно Прусия проявява признаци на изтощаване. Свикват се войниците на ландвера до 40 и повече годишна възраст — по закон свободни от военна служба след 32-годишна възраст. Обучените резерви на страната са изчерпани. През януари във Франция ще бъдат изпратени новобранци от Северна Германия, които ще бъдат около 90 000. Всичко това, взето заедно, *може би* ще съставлява онези 150 000 души, за които така много се говори, но засега още ги няма; а когато те действително пристигнат, появяването им съществено ще измени характера на армията. Изтощението на силите, предизвикано от настоящата кампания, е ужасно и то расте с всеки изминат ден. Това се доказва както от меланхоличния тон на писмата от армията, така и от списъците за загубите. Главното място в тези списъци вече заемат не загубите от големите боеве, а от малките схватки, през време на които загиват един, двама, до петима души. Вълните на народната война с течение на времето стопяват и разрушават по части най-голямата армия и, което е най-важно, това става без каквито и да е равностойни загуби от страна на противника. Докато Париж се държи, положението на французите се подобрява с всеки изминат ден и нетърпението, с което във Версай чакат Париж да се предаде, е най-доброто доказателство, че тоя град може все още да се окаже опасен за обсаждащите.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1824 от 17 декември 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXXII

Бойните действия през миналата седмица доказаха колко правилно сме преценили относителното положение на воюващите страни, когато твърдяхме, че армиите, пристигнали от Мец на Лоара и в Нормандия, още тогава до голяма степен бяха загубили способността си да завладяват нови територии*. Територията, окупирана от немските войски, оттогава насам почти никак не се е увеличила. Великият Мекленбургски херцог с баварците на фон дер Тан (без които, въпреки дезорганизираното им състояние и недостига на ботуши, не могат на фронта), с 10-и корпус и 17-а и 22-а дивизии е преследвал упорито войските на Шанзи, отстъпващи бавно и с постоянни боеве от Божанси към Блоа, от Блоа към Вандом, Епюизе и по-нататък. Шанзи е отбранявал всички позиции, образувани от малките реки, вливащи се в Лоара откъм север, а когато 9-и корпус (или най-малкото неговата хесенска дивизия) се е приближил откъм левия бряг на реката и е заобиколил неговия десен фланг при Блоа, той е отстъпил към Вандом и е заел позиция на линията на Лоара. Тази позиция той е задържал на 14 и 15 декември срещу атаките на противника, но вечерта на 15 я е напуснал бавно и в стегнат фронт е отстъпил към Льо-Ман. На 17 при Епюизе, на пресечката на шосетата, които водят от Вандом и Море към Сен-Кале, той е имал още един ариергарден бой с войските на фон дер Тан, а след това е отстъпил и немците, изглежда, не са го преследвали по-нататък.

* Виж настоящия том, стр. 201—202. *Ред.*

Цялото отстъпление се е извършвало, както изглежда, с голяма предпазливост. След като е било решено да се раздели предишната Лоарска армия на две части, едната от които, под командуването на Бурбаки, да действува на юг от Орлеан, а другата, под командуването на Шанзи, на когото са били предадени и войските в околностите на Льо-Ман, да отбранява Западна Франция на север от Лоара — след като това е било направено, Шанзи не е можел да си поставя за цел предизвикването на решителни бойни действия. Напротив, неговият план по необходимост е бил да брани всяка педя земя, доколкото е било възможно, без да се излага на опасност да бъде въвлечен в решителен бой, да нанася по този начин колкото може по-тежки загуби на противника и да приучи своите млади войски към дисциплина и устойчивост в боя. При това отстъпление той, разбира се, ще загуби повече хора от противника, особено измежду изостаналите, но това ще бъдат най-лошите войници от неговите батальони, от които той спокойно би могъл да се лиши. Той ще поддържа духа на своите войски, продължавайки в същото време да внушава на противника уважението към републиканските войски, което Лоарската армия вече бе извоювала. И той скоро ще стигне до положение, когато преследващите го войски, отслабени от загубите в боевете, от болести и от отрядите, оставени в тила, по пътищата за подвозване на продоволствие и припаси, ще трябва да се откажат от преследването или на свой ред да се изложат на риск от поражение. Този пределен пункт ще бъде по всяка вероятност Льо-Ман; там в Ивре-Л'Евек и в Конли се намират два учебни лагера с неизвестен брой войска на различен стадий на организираност и въоръженост. Но безусловно там трябва да е имало повече организирани батальони, отколкото биха били нужни на Шанзи, за да отблъсне всякакво настъпление, което би предприел против него Мекленбургският херцог. Това очевидно е било почувствувано от пруския командуващ или по-скоро от неговия началник-щаб, генерал Щош, който фактически ръководи придвижванията на армията на Мекленбургския херцог. Защото, след като научихме, че на 18-и 10-и северногермански корпус е преследвал Шанзи оттатък Епюизе, сега ни стана известно, че на 21-и генерал Фойгтс-Рец (който командува същия този 10-и корпус) е разбил отряд французи в околностите на Моне и ги е изтласкал оттатък Нотр-Дам-д'Ое. Моне се намира на около тридесет и пет мили на юг от Епюизе, на пътя от Вандом за Тур, а Нотр-Дам-д'Ое е няколко мили по-близо до Тур. Така че след преследването на главните сили на Шанзи до самия Льо-Ман войските на Мекленбургския херцог или поне част от тях сега

изглежда са насочени към Тур, до който вероятно вече са стигнали в дадения момент, но който едва ли ще могат да заемат дълго време.

Пруските критици осъждаха Лоарската армия за нейното ексцентрично отстъпление след боевете при Орлеан и твърдяха, че французите са били принудени да направят тази погрешна крачка само поради енергичните действия на принц Фридрих-Карл, в резултат на които той „разбил техния център“. Готови сме да се съгласим, че това ексцентрично отстъпление, и дори последвалото разделяне на армията на две отделни групи войски, е до голяма степен свързано с неправилните заповеди на д'Орел в момента, когато противникът му е нанесъл удара. Но имало е и друга причина. За организиране на войските си Франция се нуждае преди всичко от време и пространство, т. е. от колкото е възможно по-голяма територия, за да събере от нея средствата за това организиране — хората и материалната част. Докато още не е в състояние да търси решителни сражения, Франция трябва да се опитва да спаси от вражеска окупация колкото е възможно по-голяма територия. А тъй като нахлуването е стигнало сега до такава граница, когато силите на нападението и силите на отбраната са почти уравновесени, войските на отбраняващите се няма защо да се съсредоточават така, както за решителни действия. Напротив, те могат без голям риск да се разделят на няколко големи групи, за да могат да бранят възможно по-голяма територия и да противопоставят на врага на всяко място, където той може да настъпи, достатъчно големи сили, способни да попречат на продължителна окупация. А тъй като близо до Льо-Ман все още се намират около 60 000, а може би и 100 000 души (наистина тяхната екипировка, подготовка и дисциплина са в много лошо състояние, но то се подобрява с всеки изминат ден) и средствата за тяхното обличане, въоръжаване и снабдяване са подготвени и се съсредоточават в Западна Франция, отказването от тях само защото теоретически при обикновени обстоятелства стратегията изисква разбитата армия да отстъпва като едно цяло, би било голяма грешка; в дадения случай това би могло да бъде постигнато само с движение на юг и отказване от защита на западната част. Напротив, в самите лагери, близо до Льо-Ман, има достатъчно материал, за да се създаде след време нова Западна армия, дори по-силна от предишната Лоарска армия, докато целият юг формира подкрепления за войските на Бурбаки. По този начин онова, което на пръв поглед изглежда грешка, в действителност е било напълно правилна и необходима мярка, която никак не изключва възможността по-късно всички френски войски да бъ-

дат в състояние да вземат участие в съгласувани решителни действия.

Значението на Тур се състои в това, че той е най-крайният железопътен възел в западния район между Северозападна и Южна Франция. Ако Тур през всичкото време се намира в ръцете на прусаците, Шанзи не ще има железопътно съобщение нито с правителството в Бордо, нито с Бурбаки в Бурже. Но със силите, с които разполагат сега, прусаците нямат шансове да задържат Тур. Там те ще бъдат по-слаби, отколкото беше фон дер Тан в Орлеан в началото на ноември. Макар временната загуба на Тур да е едно неудобство, тя може да бъде понесена.

За другите немски войски имаме малко сведения. Принц Фридрих-Карл с 3-и корпус и вероятно с половината от 9-и корпус изчезна съвсем от погледа; това съвсем не доказва, че той разполага със сили за настъпление. Войските на Мантойфел са сведени до положението да играят ролята на огромен летящ отряд за извършване на реквизиции; изглежда, че той не е в състояние продължително време да окупира местностите, които се намират отвъд Руан. Вердер е заграден от всички страни с действуващи партизански отряди, но може да се задържи в Дижон само благодарение на своята активност, докато сега той открива, че ако иска да си осигури тила, трябва да блокира и Лангър. Не знаем откъде той ще намери войски за тази цел; самият той не може да отдели никакви войски, а частите на ландвера в околностите на Белфор и в Елзас са премного заети. Така силите навсякъде, изглежда, са почти уравновесени. Сега се води състезание за повече подкрепления, но състезание, в което шансовете на Франция са несравнимо по-благоприятни, отколкото преди три месеца. Ако можехме да кажем със сигурност, че Париж ще издържи до края на февруари, бихме могли почти да повярваме, че Франция ще спечели състезанието.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
брой 1829, 23 декември 1870 г.

ПОЛОЖЕНИЕТО НА НЕМЦИТЕ ВЪВ ФРАНЦИЯ

В Германия започва да се чувствува изтощение на силите в тази война. Числеността на първоначалната армия, която нахлу във Франция, включително всичките линейни войски от Северна и Южна Германия, възлизаше на около 640 000 души. За два месеца война тази армия толкова намаля, че трябваше да се изпрати на фронта първата партида войници от учебно-запасните батальони и ескадрони, която възлизаше на около една трета от първоначалния брой. Те пристигнаха към края на септември и началото на октомври и макар да са били вероятно около 200 000 души, полевите батальони бяха комплектувани далеч под първоначалния им състав от по 1 000 души. Батальоните при Париж брояха от 700 до 800 души, а батальоните при Мец бяха още по-малобройни. Скоро болестите и боевете извършиха нови опустошения и когато принц Фридрих-Карл стигна до Лоара, неговите три корпуса бяха сведени до по-малко от половината от нормалния си състав, т. е. средно по 450 души на батальон. Боевете, които се водеха през този месец, както и суровото и променливо време трябва да са се отразили тежко както на войските при Париж, така и на армиите, прикриващи блокадата; поради това сега батальоните сигурно се състоят средно от по-малко от 400 души. В началото на януари, след тримесечно обучение, ще бъдат готови за изпращане на фронта новобранците от набора 1870 година. Те ще възлязат на около 110 000 души и на един батальон ще се паднат малко по-малко от 300 души. Сега научаваме, че част от тях вече е преминала през Нанси и че нови подкрепления пристигат ежедневно; така че скоро батальоните ще могат

отново да бъдат доведени приблизително до 650 души. Ако, както ни се струва вероятно по много признаци, остатъкът от по-младите, необучени разполагаеми резервни войски (ерзацрезервът) действително е бил обучаван заедно с новобранците от редовния набор, попълнението ще се увеличи с още по 100 души на батальон, което би дало общо 750 души на батальон. Това ще се равнява приблизително на около три четвърти от първоначалния брой и от един милион души, изпратени досега от Германия на фронта, ще се образува армия от 480 000 бойци. Така че повече от половината от хората, напуснали Германия с линейните полкове или влезли в състава им по-късно, са били убити или превърнати в инвалиди за по-малко от четири месеца. Ако това се стори някому невероятно, нека сравни загубите в предишните кампании, например през 1813 и 1814 г., и нека има предвид, че непрекъснатите, продължителни и бързи маршове на прусаците в тази война неизбежно са се отразили крайно тежко на техните войски.

Досега ставаше дума само за линейните войски. Освен тях във Франция беше изпратен почти целият ландвер. Отначало гвардейските батальони на ландвера са имали по 800 души, а другите — по 500; техният брой постепенно е бил доведен до 1 000 души. Заедно с кавалерията и артилерията това прави общо 240 000 души. От тях много повече от половината вече се намират от известно време във Франция, където осигуряват комуникациите, блокират крепостите и пр. Те са се оказали недостатъчни дори за тази служба, тъй като в дадения момент се формират още четири дивизии от ландвера (вероятно чрез образуване на трети батальон за всеки полк от ландвера), които наброяват най-малко 50 батальона, или още 50 000 души. Всички те трябва да бъдат изпратени сега във Франция; онези, които все още са оставали в Германия за охрана на френските пленници, трябва да бъдат заменени в тази им служба от новоформираните „гарнизонни батальони". Ние не можем да кажем положително какъв ще бъде съставът на последните, преди да получим пълния текст на заповедта за тяхното формиране, чието съдържание досега е известно само от едно кратко телеграфно съобщение. Но ако, както научаваме, споменатите четири нови дивизии на ландвера не могат да бъдат създадени без мобилизирането на четиридесетгодишни и даже по-възрастни хора, какви обучени войници ще останат в такъв случай за гарнизонните батальони освен хората на възраст от четиридесет до петдесет години? Няма никакво съмнение, че тази мярка напълно изчерпва в Германия резервите от обучени хора и освен това новобранския набор за цяла година.

Във Франция ландверът е участвувал в много по-малко походи, биваци и сражения, отколкото линейните войски. Той в повечето случаи е имал прилични квартири, достатъчно храна и не много тежка служба; може да се смята поради това, че общите му загуби в умрели и ранени са около 40 000 души. Ако сметнем новите, формиращи се сега батальони, остават 250 000 души; но съвсем неизвестно е колко скоро всички те ще могат да бъдат — и ще бъдат ли някога — освободени за задгранична служба. Може да се каже, че в най-близките два месеца бойният състав на войските от ландвера във Франция ще бъде най-много 200 000 души.

По този начин през втората половина на януари общо в линейните войски и в ландвера във Франция ще бъдат под оръжие около 650 000 до 680 000 немци, от които 150 000 до 200 000 са сега на път или се готвят за път. Но тези войски много ще се отличават от използваните досега там. Повече от половината от линейните батальони ще се състоят от млади войници на двадесет или двадесет и една година — неизпитани бойци на възраст, когато трудностите на зимната кампания особено тежко се отразяват на здравето. Тези хора скоро ще препълнят военните болници, а батальоните отново ще започнат да се стопяват. От друга страна, ландверът все повече ще се състои от хора над тридесет и две години, почти без изключение женени и бащи на семейства, на възраст, когато лагеруването на открито при студено и влажно време почти сигурно ще предизвика бързо и поголовно ревматизъм. И не може да има никакво съмнение, че по-голямата част от ландвера ще трябва вече много по-често да извършва походи и да води боеве, отколкото досега, поради увеличаването на територията, която той ще трябва да държи под своя надзор. Съставът на линейните войски става значително по-млад, съставът на ландвера — значително по-стар от преди; изпращаните в линейните войски новобранци едва са имали време, за да преминат военното обучение и да усвоят правилата на дисциплината; а новите попълнения на ландвера са имали достатъчно време, за да забравят и едното, и другото. Така че в германската армия се включват такива елементи, които много повече от преди я приближават по характер до действуващите срещу нея френски новобранци; обаче немците имат предимството, че тези елементи се включват в силните и солидни кадри на старата армия.

Какви резерви от хора освен тези остават още в Прусия? Новобранците, които през 1871 г. навършват двадесет години, и по-старите войници от ерзацрезерва, като последните са всички необучени, почти всички женени и на възраст, когато хората са

ОБСАДАТА НА ПАРИЖ (19. IX. 1870 - 28. I. 1871 г.)

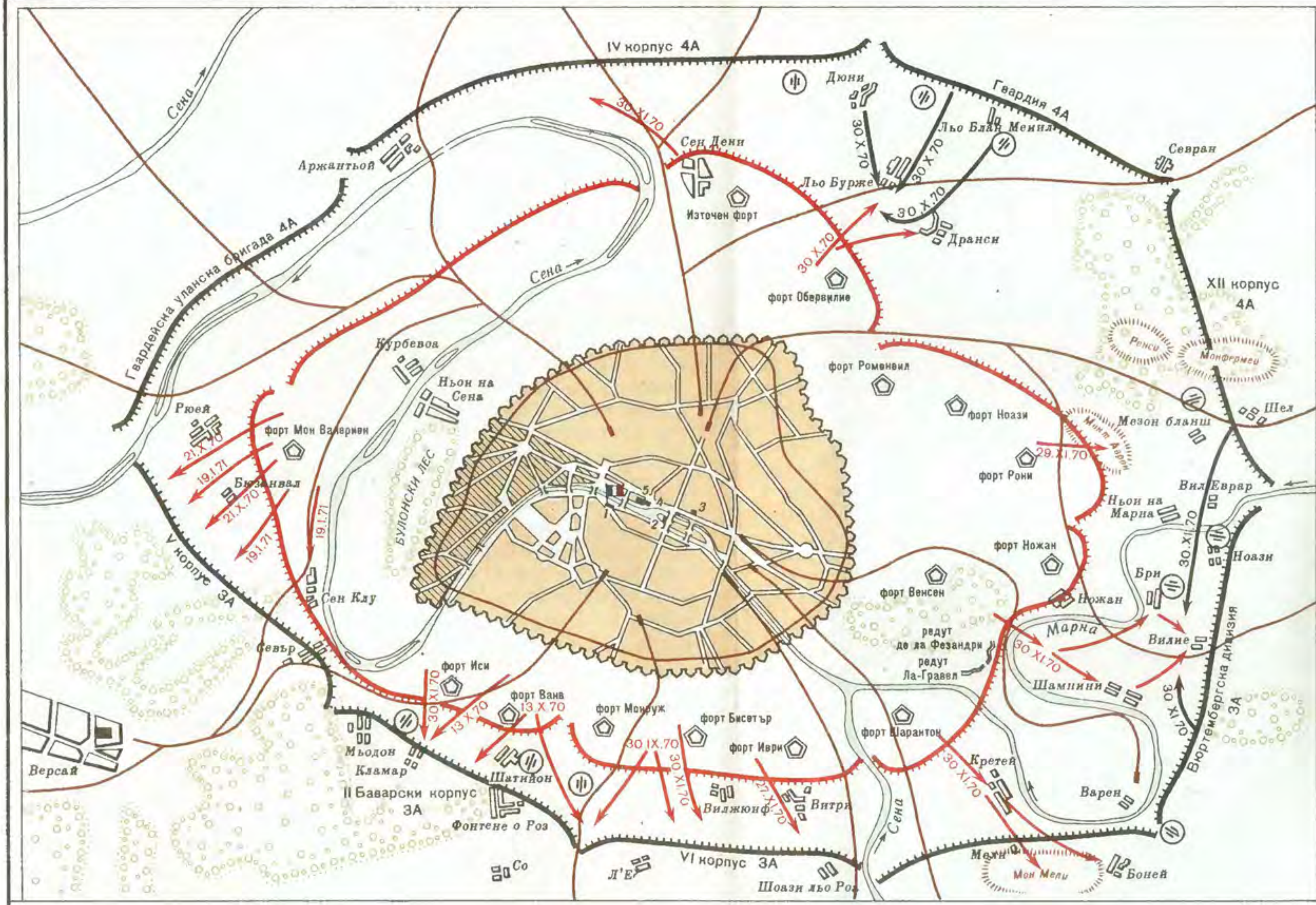

Разположение на пруските войски	Разположение на френските войски	С цифри са означени
30 X 70 — Главни направления и дати на придвижванията на пруските войски	30 XI 70 — Главни направления и дати на придвижванията на френските войски	1 Военното министерство
Места където е съсредоточена пруската артилерия		2 Пале де Жюстис
Главна квартира на пруските войски	Главна квартира на френските войски	3 Кметството
Квартали в Париж, заети от пруските войски I-III. 1871 г.		4 Лувър
		5 Тюйлери

малко склонни или способни да започват войнишка служба. Мобилизирането на тези хора, които от дългогодишен опит са свикнали да смятат, че връзката им с армията е чисто номинална, би било крайно непопулярно. Още по-непопулярно би било мобилизирането на онези физически годни мъже, които са успели по едни или други причини да се освободят напълно от военна повинност. В чисто отбранителна война всички те биха участвували без ни най-малки колебания; но в завоевателна война, и то в момент, когато успехът на тази завоевателна политика става съмнителен, това не може да се очаква от тях. В края на краищата невъзможно е да се води завоевателна война с променлив успех от армия, която се състои главно от женени хора; в такава война едно или две големи поражения непременно ще деморализират тези войски. Колкото повече — поради удължението на войната — пруската армия се превръща в действително „въоръжен народ“, толкова по-неспособна става тя за завоевания. Нека немските филистери да крещят бясно за Елзас и Лотарингия, все пак несъмнено е, че Германия не може заради завладяването на тези области да понесе същите лишения, същото разстройство на обществения живот и същото намаляване на националното производство на страната, каквито Франция е готова да понесе заради собствената си отбрана. Същият този немски филистер, щом облече униформата и бъде изпратен на фронта, навярно скоро ще загуби целия си жар на някое френско бойно поле, в някой замръзнал бивак. Така че може би в края на краищата и за двете нации ще бъде по-добре, ако наистина се срещнат лице срещу лице с оръжие в ръка.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette“,
бр. 1830, 24 декември 1870 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXXIII

Истинската обсада на Париж започна след Коледа. Дотогава се извършваше само облагането на тая гигантска крепост. Наистина, батареите за тежките обсадни оръдия бяха построени и обсадният парк събран, но нито едно оръдие не бе изнесено на позиция, нито една амбразура не бе пробита, нито един изстрел не бе даден. Всички тия приготовления бяха извършени на южната и югозападната страна. На останалите страни също бяха издигнати бруствери, но изглежда, че те бяха предназначени само за отбранителни цели, за отблъскване на вилазки и за прикриване на пехотата и полската артилерия на обсаждащите. Разбира се, тези укрепления се строяха на по-голямо разстояние от парижките фортове, отколкото би трябвало да бъдат батареите при редовна обсада; между тях и фортовете се простираше широка ивица, незаета от никого, която можеше да се използува за вилазки. Когато на 30 ноември голямата вилазка на Трошю беше отблъсната, той пак остана господар на известна част от това оспорвано пространство на източната страна на Париж и специално на изолираното плато Аврон, пред форта Рони. Ние не знаем точно от коя дата Трошю е започнал да укрепява това плато, но на 17 декември вече се споменава, че както Монт Аврон, така и височините Варен (в завоя на Марна) са били вече укрепени и са имали тежки оръдия.

С изключение на няколко предни редута, на южната страна близо до Витри във Вилжюиф, които изглежда нямат голямо значение, при Париж имаме първия голям опит на отбраняващите се да разширят позициите си с контраапроши. Тук, естествено, ще

трябва да прибегнем до сравнение със Севастопол. Повече от четири месеца след като съюзниците започнаха обсадните работи, към края на февруари 1855 г., когато обсаждащите бяха ужасно пострадали от студовете, Тотлебен започна изграждането на предни укрепления на доста голямо за онова време разстояние пред своите линии. На 23 февруари той построи Селенгинския редут на 1100 ярда от главния крепостен вал и същия ден атаката на съюзниците срещу това ново укрепление претърпя неуспех; на 1 март бе завършен друг редут (Волинският), изнесен още по-напред, на 1450 ярда от крепостния вал. Тези две укрепления бяха наречени от съюзниците „ouvrages blancs"*. На 12 март на 800 ярда пред вала бе завършен Камчатският люнет, наречен от съюзниците „Mamelon vert"**, а пред всички тия укрепления бяха изкопани стрелкови окопи. Атаката на 22 март беше отблъсната и всички укрепления, а заедно с тях и укрепленията вдясно от Мамелон, а именно „Каменоломната", бяха завършени; всички редути бяха свързани с прикрити пътища. През целия април и май съюзниците напразно се опитваха да си възвърнат територията, на която бяха разположени тези укрепления. Те трябваше да се придвижват към тях само с помощта на редовни обсадни апроши и едва на 7 юни, когато им дойдоха значителни подкрепления, успяха да завземат тези укрепления с щурм. Тези именно изнесени напред полски укрепления забавиха падането на Севастопол цели три месеца, въпреки че бяха обстрелвани от най-мощните по онова време морски оръдия.

В сравнение с този исторически пример отбраната на Монт Аврон изглежда много жалка. На 17 декември, след като французите имаха на разположение повече от две седмици за изграждане на своите укрепления, батареите бяха завършени. През това време обсаждащите наредиха да им се докара обсадна артилерия, която се състоеше главно от стари оръдия, използувани вече и в други обсади. На 22-и бе завършено монтирането на обсадните батареи срещу Монт Аврон, но не се предприемаха никакви бойни действия, докато не премина всяка опасност от вилазка en masse*** на французите и докато укрепените позиции на Парижката армия около Дранси не бяха разбити на 26-и. На 27 декември немските батареи откриха огън, който продължи и на 28-и и 29-и. Френските укрепления скоро замлъкнаха, а на 29-и те бяха напуснати, тъй като според официалните френски съобщения те не са имали блиндажи за укритие на гарнизона.

* — „белите редути". *Ред.*
** — „Зеленият хълм". *Ред.*
*** — масова. *Ред.*

Това несъмнено е жалка отбрана и още по-жалко е нейното оправдание. Главният недостатък се крие изглежда в устройството на укрепленията. От описанието им може да се заключи, че на Монт Аврон не е имало нито един покрит редут, а само батареи с открит тил и дори без ефикасно защитени флангове. Освен това тези батареи изглежда са били нагодени за стрелба само в една посока, на юг или на югоизток, въпреки че близо до тях, на североизток, са височините Ренси и Монфермайл — найудобните от всички пунктове за поставяне на батареи срещу Аврон. Обсаждащите използуваха това, за да заобиколят Аврон с полукръг от батареи, които бързо накараха да замлъкнат неговите оръдия и изтласкаха гарнизона му. Но защо не е имало укрития за гарнизона? Студът ги оправдава само наполовина, защото французите имаха достатъчно време; и онова, което в Крим русите можаха да направят през зимата, и то при скалиста почва, можеше да се направи и при Париж през декември тая година. Разбира се, артилерията срещу Аврон беше много по-ефикасна от артилерията на съюзниците при Севастопол; но това беше същата оная артилерия, която действуваше срещу редутите на Дюпел[115], а те също бяха полски укрепления, но се държаха цели три седмици. Предполага се, че пехотният гарнизон е избягал и оставил артилерията без защита. Това е възможно, но то не оправдава инженерите, които са строили укрепленията. Ако се съди по тях, инженерният щаб в Париж трябва да е много лошо организиран.

Бързото разрушаване на Монт Аврон възбуди апетита на обсаждащите за още по-големи успехи от подобен род. Те откриха огън по източните фортове, особено по Нуази, Рони и Ножан. След двудневна бомбардировка почти всички тия фортове замлъкнаха. Какво още се предприема срещу тях освен бомбардирането, не знаем. Нищо не се казва също и за огъня на укрепленията, построени между тези фортове. Можем да бъдем уверени обаче, че обсаждащите полагат всички усилия, за да изнесат напред своите макар и примитивни апроши срещу тези фортове и с това да заздравят позициите си на Монт Аврон. Ние не ще се учудим, ако в това отношение въпреки лошото време те са постигнали повече, отколкото французите.

Но какво е влиянието на всички тези събития върху хода на обсадата? Няма съмнение, че ако казаните три форта паднат в ръцете на прусаците, за тях това ще бъде значителен успех и ще им позволи да придвижат батареите си на разстояние 3 000—4 000 ярда от крепостната ограда. Впрочем няма никакво основание да се очаква, че те така бързо ще паднат. Всички тези

фортове имат противоснарядни блиндажи за гарнизоните си; а обсаждащите досега още не са получили набраздени мортири, каквито изобщо имат в малко количество. Тези мортири представляват единственият вид артилерия, способна в много къс срок да разруши противоснарядните скривалища. Старите мортири са твърде неточни, за да дадат бърз резултат, а на 24-фунтовите оръдия (със снаряд от 64 фунта) не може да се даде достатъчно голям ъгъл на възвишение, за да се осигури ефикасен надвесен огън. Ако артилерията на тези фортове привидно затихне, това ще означава само, че оръдията са поставени под прикритие, за да бъдат готови за атака. Пруските батареи могат да разрушат бруствериге на валовете, но това още не значи, че е направен пробив. За да пробият добре прикритата зидария на ескарпите, дори и с непряк огън, те ще трябва да построят батареи поне на 1 000 ярда от фортовете, а това може да бъде осъществено само с помощта на редовни обсадни паралели и апроши. „Ускореният" процес на обсаждане, за какъвто тъй много говорят прусаците, се заключава само в това — да се принуди с далечен огън неприятелската артилерия да замлъкне, с цел да се подготвят апрошите с по-малък риск и за по-малко време; след това се провежда извънредно мощна бомбардировка и се правят пробиви във вала чрез непряк огън. Ако всички тия мерки не принудят французите да се предадат — а трудно е да се разбере как парижките фортове могат да бъдат принудени да се предадат, — не остава нищо друго, освен да се изнесат, както става обикновено, апрошите до гласиса и след това да се рискува един щурм. Щурмът на Дюпел беше предприет, след като апрошите бяха изнесени на около 250 ярда от разрушените укрепления, а при Страсбург те трябваше да се докарат по най-старомоден начин до гребена на гласиса и отвъд него.

Като имаме предвид всичко това, ние трябва да се върнем още веднъж към често защищаваното в тия страници становище, че отбраната на Париж следва да се води активно, а не само пасивно. Ако някога е имало удобен момент за вилазки, това е именно сега. В този момент става дума не за пробив на неприятелската линия, а само за приемане на един местен бой, който обсаждащите натрапват на обсадените. Стара и безспорна истина е, че почти при всички обстоятелства огънят на обсаждащите може да превъзхожда във всеки избран пункт огъня на обсадените: и ако обсадените не компенсират това с активни, смели и енергични вилазки, те ще загубят най-добрите си шансове. Казват, че войските в Париж са паднали духом; обаче няма никакви причини за това. Може би те са загубили доверие в началниците си,

но това е съвсем друга работа; ако Трошю продължава да бездействува, те имат пълно основание за това.

Ние смятаме за нужно да кажем няколко думи за хитроумната хипотеза на някои лица, че след като падне Париж, Трошю възнамерявал да се оттегли с войските си на укрепения полуостров Мон Валериен като в цитадела. Тая дълбокомислена догадка е изфабрикувана от някои свръхумни щабни храненици във Версай и се основава главно върху факта, че между Париж и посочения полуостров се наблюдавало оживено движение на каруци и в двете посоки. Трябва наистина човек да бъде необикновено умен генерал, за да си избере за изграждането на цитадела този нисък наносен полуостров, заобиколен отвсякъде с командни височини, от които разположените на полуострова войски ще се виждат като на длан и следователно ще бъдат обстрелвани от късо разстояние. Но откакто пруският щаб съществува, той винаги е страдал от наличието на хора със свръхчовешка прозорливост. Те винаги считат за най-вероятно, че противникът ще извърши най-невероятното от всички неща. Според немската поговорка „те чуват как тревата расте“. Всеки, който се е занимавал с пруската военна литература, сигурно се е сблъсквал с хора от подобен тип; чудно е само, че все още се намират и хора, които да им вярват.

*Напечатано в „The Pall Mall Gazette“,
бр. 1841 от 6 януари 1871 г.*

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXXIV

Макар че от момента, когато разгледахме за последен път относителното положение на всяка от воюващите страни в провинциите*, станаха доста боеве, много малко неща са се изменили. Това потвърждава правилността на нашето мнение, че в дадения момент силите на двете страни са почти уравновесени.

Западната армия на Шанзи се задържа пред Льо-Ман; армията на Мекленбургския херцог е изправена срещу нея по линията Блоа — Вандом — Верньой. В околностите на Вандом са се водили много отделни боеве, но не са станали никакви промени в положението на воюващите армии. През това време Шанзи е докарал всички обучени и въоръжени хора от лагера Конли, който е бил разформирован; съобщава се, че той е укрепил силната позиция около Льо-Ман като опорен пункт за случай на отстъпление и както се предполага, сега отново ще предприеме настъпление. Тъй като г-н Гамбета на 5-и е заминал от Бордо за Льо-Ман, напълно възможно е това да отговаря на истината. За фактическата численост и за организацията на войските на Шанзи знаем само факта, че до отстъплението си към Льо-Ман той е имал три армейски корпуса. Не много по-добре сме осведомени и за войските, които действуват непосредствено против него; войските на Мекленбургския херцог и войските, които първоначално са образували армията на принц Фридрих-Карл, толкова са се смесили, че първоначалното ordre de bataille** е загубило своята

* Виж настоящия том, стр. 214—217. *Ред.*

** — бойно разписание. *Ред.*

сила. Ние ще трябва да ги разглеждаме като една армия, каквато те в действителност са, откакто Фридрих-Карл е поел общото командуване; разликата е само в това, че Мекленбургският херцог командува онези войски, които са разположени на Лоара à cheval* и са обърнати с фронта си на запад, докато под прякото командуване на принца се намират войските, които са разположени по течението на Лоара от Блоа до Жиен с фронт на юг и наблюдават Бурбаки. И двете тези групи войски наброяват десет пехотни и три кавалерийски дивизии, като значителни отряди са били оставени по пътя на движението от Комерси през Троа до Лоара; тези отряди още пристигат постепенно в зависимост от сменянето им с новопристигащите войски на ландвера.

На 11 декември принц Фридрих-Карл е пристигнал в Бриар с намерение да предприеме настъпление към Невер, за да заобиколи десния фланг на Бурбаки и да му пререже преките комуникации с войските, действуващи против Вердер. Но ние неотдавна научихме, че след като е получил съобщение за решителната съпротива, която Мекленбургският херцог неочаквано е срещнал от страна на Шанзи, той веднага се отказал от този план и е потеглил с по-голямата част от войските си обратно по посока на Тур, при който, както знаем, войските му са се появили, без да влязат обаче в града. Така че сега узнаваме, че изкусното и мъжествено отстъпление на Шанзи е осигурило не само неговата безопасност, но и тази на Бурбаки. Този генерал, изглежда, все още се намира в околностите на Бурж и Невер. Ако той, както се предполагаше, се беше придвижил на изток срещу Вердер или срещу пруската комуникационна линия, досега вече бихме имали вести за него. Той по всяка вероятност реорганизира и попълва армията си и ако Шанзи премине в настъпление, непременно ще чуем и за него.

На север от Сена Мантойфел с 1-и корпус държи Руан и неговите околности, докато 8-и корпус е изпратил в Пикардия. Този корпус се е оказал там в тежко положение. Генерал Федерб не държи своята Северна армия дълго в бездействие. В трите найсеверни депаратамента на Франция, от Сома до белгийската граница, се намират около двадесет крепости с различни размери; и макар тези крепости в наше време да са съвсем безполезни при навлизане на големи сили откъм Белгия, в дадения случай те създават най-удобна и почти непристъпна операционна база. Когато Вобан почти преди двеста години е изработвал плана за този троен пояс от крепости, навярно и на ум не му е идвало, че те ще служат на френската армия като огромен укрепен лагер — нещо

* и по двата бряга. *Ред.*

като увеличен четириъгълник от крепости — против неприятел, който настъпва от центъра на Франция. Но това стана факт и колкото и да е малка тази територия, в дадения момент тя е непристъпна; при това този район е много важен с промишлените си ресурси и гъсто население. Отхвърлен назад в това сигурно убежище в резултат на боя при Вилер-Бретоньо (27 ноември)[116], Федерб е реорганизирал и подсилил армията си; към края на декември той отново е настъпил към Амиен и на 23 е дал сражение на Мантойфел при река Алю, което не е донесло победа на нито една от страните. В това сражение са участвували четири негови дивизии (според неговите данни 35 000 души) срещу двете дивизии на 8-и пруски корпус (според пруските данни 24 000 души). При такова съотношение на силите той е съумял да устои против такъв прочут генерал като фон Гьобен — този факт показва, че неговите мобили и новобранци постигат успехи. Както самият той заявява, поради студовете и недостатъците, съществуващи в неговото интендантство и в обозите, а навярно и поради това, че не е бил сигурен дали войските му ще издържат втори ден тежки боеве, той е отстъпил почти безпрепятствено оттатък река Скарп. Фон Гьобен го е преследвал, като е оставил по-голямата част от 16-а дивизия за охрана на комуникациите и за блокиране на Перон, движейки се към Бапом и по-нататък само със силите на 15-а дивизия и на летящия отряд на принц Албрехт млади (числеността на който в най-добрия случай е равна на бригада). Следователно тук шансовете са били на страната на четирите дивизии на Федерб. Без да се колебае нито миг, той е излязъл от своите прикрити позиции и е атакувал прусаците. След една предварителна схватка на 2 януари, на следния ден главните сили и на двете страни са водили сражение пред Бапом. Ясните доклади на Федерб, голямото числено превъзходство на французите (осем бригади, или най-малко 33 000 души, против три пруски бригади, състоящи се от 16 000 до 18 000 души, ако при установяването на числеността се изхожда от приведените по-горе данни за двете армии) и уклончивият език на Мантойфел не оставят съмнение, че в това сражение французите са взели връх. Освен това самохвалството на Мантойфел е широко известно в Германия; там всички помнят как той, отличавайки се с високия си ръст, е заявявал като губернатор на Шлезвиг, че е готов „да прикрие с тялото си всеки седем фута от територията на страната“. От всички пруски съобщения неговите без съмнение заслужават най-малко доверие, дори след цензурата на Версай. От друга страна, Федерб не е използвал своя успех, а е отстъпил след сражението към селото, разположено на няколко мили зад бойното поле, така че

Перон не е бил освободен, и както вече се изтъкна на страниците на този вестник, прусаците са пожънали всички плодове от този бой. Не може да се гледа сериозно на оправданията на Федерб за отстъплението му. Но каквито и да са били неговите мотиви, ако той с войските си може само да нанесе поражение на три пруски бригади, а след това да отстъпи, не е по силите му да освободи Париж.

Междувременно Мантойфел скоро ще получи значителни подкрепления. 14-а дивизия (на Камеке) от 7-и корпус след завладяването на Монмеди и Мезиер се приближава до района на неговите бойни действия заедно с обсадния си парк. Боят близо до Гюиз, изглежда, представлява един от етапите на това придвижване; Гюиз се намира на прекия път между Мезиер и Перон, който, естествено, е следващата крепост, набелязана за бомбардиране. След Перон вероятно ще последва Камбре, ако успехът продължава да съпътствува прусаците.

На югоизток Вердер е в непрекъснато отстъпление от 27 декември, когато опразни Дижон. Мина известно време, преди немците да споменат за това, а прусаците и тогава продължаваха да пазят пълно мълчание; това съобщение се промъкна в едно незабелязано ъгълче на „Karlsruher Zeitung"[117]. На 31 след една схватка той е изоставил и Гре, а сега прикрива обсадата на Белфор при Везул. Лионската армия под командуването на Креме (който според слуховете е емигрирал хановерски офицер) го преследва, а Гарибалди, изглежда, действува по на запад срещу главната пруска комуникационна линия. Вердер, който според съобщенията очаква подкрепления от 36 000 души, ще бъде във Везул в доста безопасно положение, но комуникационната линия очевидно далеч не е осигурена. Сега научаваме, че нататък е изпратен командирът на 7-и корпус генерал Цастров и че той е установил връзка с Вердер. Ако той не получи съвсем друго назначение, под негово командуване ще бъде 13-а дивизия, заменена в Мец от части на ландвера; освен това за активни бойни действия под негова заповед ще бъдат и други сили. Изглежда, че именно един от неговите батальони е бил атакуван и, както казват, разбит близо до Сольо, на пътя от Осер за Шалон на Сона. Какво е състоянието на комуникациите по второстепенните железопътни линии (без главната линия между Нанси и Париж, която се охранява добре и засега е в безопасност), се вижда от едно писмо, изпратено от Шомон (Горна Марна) до „Кьолнски вестник"[118]; авторът на писмото се оплаква, че франтирьори понастоящем за трети път разрушили железопътната линия между Шомон и Троа; последния път, на 24 декември, те отвинтили релсовите болтове и

влак с петстотин войници от ландвера излязъл от релсите и бил спрян, след което франтирьорите открили огън от гората, но били отблъснати. Кореспондентът смята тези действия не само за нечестни, но и за „подли". Точно като австрийския кирасир в Унгария през 1849 г., който заявил: „Не са ли подли негодяи тези хусари? Виждат, че нося кираса, и ме секат по лицето."

За армията, която обсажда Париж, състоянието на тези комуникационни линии е въпрос на живот и смърт. Прекратяването на движението за няколко дни ще се отразява на тази армия за седмици. Прусаците знаят това и съсредоточават сега целия свой ландвер в северозападната част на Франция, за да държат в подчинение достатъчно широка ивица от територията и да осигурят по този начин безопасността на своите железопътни линии. Падането на Мезиер ще им отвори втора железопътна линия от границата през Тионвил, Мезиер и Реймс; но тази линия опасно излага своя фланг на Северната армия. Ако французите имат още възможност да освободят Париж, това може да се направи найлесно, струва ни се, като се прекъсне тази комуникационна линия.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
брой 1842, 7 януари 1871 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXXV

Армиите, които действуват в полеви условия, предприеха две операции, които лесно могат да доведат до военна криза. Първата е маршът на Бурбаки против Вердер; втората — маршът на принц Фридрих-Карл против Шанзи.

Слухове за поход на Бурбаки в източна посока се разпространяваха почти цяла седмица, но те по нищо не се отличаваха от другите слухове, коитс сега изобщо циркулират толкова много. Такъв поход сам по себе си би бил нещо добро, но това още не даваше основание да се вярва, че действително е предприет. Сега обаче можем да не се съмняваме, че Бурбаки със силите наймалко на 18-и и 20-и корпуси, както и на новия 24-ң корпус, е пристигнал в източната част на Франция и е заобиколил позицията на Вердер във Везул, движейки се през Безансон към Люр, между Везул и Белфор. Недалеч от Люр Вердер го е атакувал на 9 януари във Вилерсексел; водил се е бой, в който и двете страни претендират, че са победили. Очевидно това е бил ариергарден бой, в резултат на който Вердер очевидно си е осигурил отстъплението. Но който и да е победил в това първо сблъскване, то несъмнено след ден или два ще бъде последвано от други позначителни боеве, които ще доведат тук до криза[119].

Ако Бурбаки предприема този поход с достатъчни сили, т. е. като използва всеки човек, кон и оръдие, които не са безусловно необходими другаде, и ако го води с необходимата енергия, той би могъл да стане преломният момент във войната. Ние и преди изтъквахме слабостта на разтегнатата комуникационна линия на немците и възможността Париж да бъде освободен чрез настъп-

ление срещу тази линия със значителни сили*. Но сега се залага именно на това и от начина, по който ще се води играта, ще зависи дали то ще може да бъде действително осъществено.

От силите, които окупират сега Франция, почти всички линейни войски са заети или с обсадата на Париж, или с прикриването на тази обсада. От тридесет и петте дивизии (включително гвардейският ландвер, който през всичкото време е използван като линейни войски) тридесет и две се използват по този начин. Две дивизии се намират под командата на Вердер (три баденски бригади и една пруска) и една под командата на Цастров се е придвижила, за да се присъедини към тях. Освен тях Вердер разполага още най-малко с две дивизии на ландвера за обсадата на Белфор и за заемане на крепостите в Южен Елзас. Така че цялата местност североизточно от линията, която води от Мезиер през Лаон и Суасон до Париж и оттам през Осер и Шатильон до Хюнинген, близо до Базел, заедно с всички завладени там крепости трябва да се държи от онази част на останалите войски на ландвера, която се е освободила от изпълнението на други задачи. А ако вземем предвид, че в Германия има и военнопленници, за които е нужна охрана, и собствени крепости, за които са нужни гарнизони, че само девет пруски армейски корпуса (съществуващите до 1866 г.) са имали достатъчно стари войници за попълнение на батальоните на ландвера, а ще трябва да се чакат още пет години, преди останалите корпуси да имат такова попълнение — можем да си представим, че останалите сили, които могат да се използват за окупирането на тази част от Франция, не могат да бъдат твърде многобройни. Наистина, осемнадесет учебно-запасни батальони се изпращат сега за носене гарнизонна служба в крепостите на Елзас и Лотарингия, а новоформиращи се „гарнизонни батальони" трябва да сменят ландвера в самата Прусия. Но според съобщенията на немския печат формирането на тези гарнизонни батальони върви доста бавно, поради което окупационната армия известно време ще бъде все още сравнително слаба и едва способна да държи в подчинение населението на провинции, които трябва да охранява.

Тъкмо срещу тази част от германската армия се движи Бурбаки. Той се е опитал очевидно да вреже войските си между Везул и Белфор; с това той би изолирал Вердер, на когото би могъл след това сам да нанесе поражение и да го изтласка в северозападна посока. Но тъй като Вердер навярно се намира сега при Белфор и се е съединил с Тресков, Бурбаки трябва да разбие и

* Виж настоящия том, стр. 231. *Ред.*

двамата, за да снеме обсадата; той трябва да изтласка обсаждащите назад в долината на Рейн, след което би могъл да се придвижи по западната страна на Вогезите към Люневил, където би се озовал на главната комуникационна линия на немците. Разрушаването на железопътните тунели близо до Фалсбур би блокирало за значително време линията към Страсбург; разрушаването на железопътния възел във Фроар би спряло движението по линията Саарбрукен—Мец; би могъл дори да се изпрати летящ отряд към Тионвил за разрушаване на железопътната линия и при този пункт, за да се прережe последната пряка линия, която немците държат. Такъв отряд винаги би могъл да се изтегли в Люксембург или Белгия и да сложи там оръжие. Това напълно би се оправдало.

Именно тези цели трябва да има предвид Бурбаки. Тъй като околностите на Париж са вече изтощени, прекратяването на съобщенията между Париж и Германия даже за няколко дни би имало много сериозни последици за 240 000-те немци пред Париж и 120 000—150 000 френски войници, които се намират в Лотарингия, биха могли да станат по-действено средство за снемането на обсадата, отколкото дори една победа на Шанзи над Фридрих-Карл, в резултат на каквато победа последният би бил принуден в края на краищата да се оттегли към обсаждащите войски, за да получи поддръжка от тях. Наистина, немците разполагат с още една железопътна линия — през Тионвил, Мезиер и Реймс, — която Бурбаки вероятно не ще може да достигне дори с помощта на летящи отряди, но щом Бурбаки успее да проникне в Лотарингия, в окупираните райони несъмнено ще се вдигне всеобщо народно въстание; не е нужно да обясняваме колко застрашено би било в такъв случай движението по тази втора железопътна линия. Освен това първата последица от един успех на Бурбаки ще бъде наложителното отстъпление на Гьобен; по този начин на Северната армия може да се удаде случай да прережe тази линия на съобщения между Суасон и Мезиер.

Ние смятаме това движение на Бурбаки за най-важно и най-обещаващо от всички, които френските генерали са предприели в тази война. Но, повтаряме, че то трябва да бъде проведено правилно. Най-добрите планове не струват нищо, ако се изпълняват слабо и нерешително, и ние навярно не ще научим нищо определено за силите на Бурбаки и за начина, по който той ги командува, преди да завърши борбата му с Вердер.

Но получихме сведения, че е решено с оглед на подобен случай корпусът на Вердер да се разгърне в голяма „Пета армия" под командуването на Мантойфел, който трябва да предаде своя-

та „Първа армия“ на Гьобен и да даде в помощ на Вердер 2-и, 7-и и 14-и корпуси. Обаче от състава на 7-и корпус 13-а дивизия под командуването на Цастров вече е изпратена към Везул; 14-а дивизия току-що е заела Мезиер и Рокроа и поради това не може да се очаква нейното много бързо пристигане във Везул; 14-и корпус е същият корпус, който през всичкото време се намираше под командуването на Вердер (баденската дивизия и 30-и и 34-и пруски полкове под командата на Голц); що се отнася до 2-и корпус, при Париж, смятаме, че той не ще се придвижи, докато градът не се предаде, тъй като там ще бъде трудно без него. Но дори и да го отправят веднага, той ще пристигне едва след решаващото сражение между Вердер и Бурбаки. Що се отнася до другите подкрепления за Вердер от резервите, които може да се предположи, че съществуват в Германия, трябва да имаме предвид, първо, че целият ландвер, който би могъл да бъде използван, вече е изпратен или се изпраща сега, и, второ, че от учебно-запасните батальони — единствения още разполагаем резерв — току-що са били взети всички подготвени войници и в дадения момент те разполагат само с кадровия състав. Така че Бурбаки трябва на всяка цена да даде първото си и най-решително сражение, преди да са могли да пристигнат очакваните подкрепления на немците; в случай на победа неговото положение ще бъде благоприятно, за да се справи и с тези подкрепления по реда, по който те постепенно пристигат от най-различни страни.

От друга страна, принц Фридрих-Карл, макар че неговият поход към Льо-Ман се увенча с победа, може би все пак направи грешка — първата грешка, допусната от немците в тази война, — когато, за да съсредоточи всичките си сили против Шанзи, даде на Бурбаки пълна свобода на действие. Без съмнение Шанзи беше неговият пряк противник, а в момента и най-опасният. Но в местността, където се намира Шанзи, не може да се постигне решаващ успех над французите. Шанзи току-що е претърпял жестоко поражение[120] и това засега слага край на неговите опити да окаже помощ на Париж. Но дотук това нищо не решава. Шанзи може да отстъпи, ако иска, или към Бретан, или към Калвадос. И в двата случая в крайната точка на своето отстъпление той ще намери голям морски арсенал, този на Брест или Шербур, с отделни фортове, които могат да служат като прикритие за неговите войски, докато френската флота не ги превози на юг от Лоара или на север от Сома. Следователно западната част на Франция е област, където французите могат да водят военни действия за отвличане силите на неприятеля с редуване на настъпателни действия и отстъпление, без всякакъв риск да бъдат поставени в без-

изходно положение. Не ще се учудим, ако научим, че Шанзи е влязъл в бой по настояване на Гамбета, който според получените съобщения е пристигнал при него и който без съмнение в такъв случай би подчинил военните съображения на политическите. След неуспеха си и загубването на Льо-Ман Шанзи не може да направи нищо по-добро от това, да отвлече Фридрих-Карл колкото е възможно по-далеч на запад, за да не може тази част от пруските сили да причини никаква вреда, когато започне да се разгръща походът на Бурбаки.

Федерб, който се намира на север, е очевидно много слаб, за да предприеме нещо решително против Гьобен. Тъй като е очевидно, че Шанзи не може да разбие Фридрих-Карл и с това да окаже помощ на Париж, най-добре би било да се изпратят значителни сили на север, за да се освободят от Гьобен както Амиен, така и Руан и да се направи опит за придвижване със съсредоточени сили към железопътната линия Мезиер—Париж; това е особено важно сега, когато Бурбаки застрашава другата железопътна линия, намираща се в ръцете на немците. Комуникациите са най-уязвимото място в разположението на една армия; и ако северната линия, която е толкова открита за нападение от север както при Суасон, така и при Ретел, бъде сериозно застрашена в момента, когато Бурбаки действува в южния край на Лотарингия, ние бихме могли да наблюдаваме внезапно и много голямо объркване във Версай.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1848, 14 януари 1871.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXXVI

От момента, когато след Седан Париж за пръв път бе поставен под сериозна опасност от настъпление на противника, ние постоянно изтъквахме огромната сила на такава укрепена столица като Париж, без да забравяме във всички случаи да добавим, че за да се развият напълно отбранителните ѝ възможности, необходимо е тя да бъде отбранявана от голяма редовна армия, толкова мощна, че да не може да бъде затворена в укрепленията на крепостта или да ѝ се попречи да маневрира на открито около крепостта, която да ѝ служи като опорна и отчасти като операционна база.

Разбира се от само себе си, че при нормални условия почти винаги би била налице такава армия. Френските армии, след като претърпяха поражение близо до границата, биха могли да отстъпят към Париж като към своя последна и главна опора; при обикновени обстоятелства те щяха да достигнат тук с достатъчно сили и да намерят достатъчно подкрепления, за да могат да изпълнят възложената им задача. Но този път стратегията на Втората империя стана причина всички френски армии да изчезнат от полесражението. Едната от тях позволи да се окаже затворена в Мец, явно без никаква надежда за освобождение; другата просто се предаде в Седан. Когато прусаците наближиха Париж, няколко полукомплектувани учебно-запасни части, известен брой мобили от провинцията (току-що мобилизирани) и местната национална гвардия (едва на половина формирана) представляваха всички сили, които бяха готови за неговата отбрана.

Дори при такива обстоятелства мощта на самата крепост се видя толкова опасна на нашествениците, а задачата да се атакува

lege artis* този огромен град с неговите външни укрепления толкова гигантска, че те веднага се отказаха от нея и предпочетоха да принудят крепостта да се предаде от глад. По това време беше образувана „комисия за барикадите“ в състав Анри Рошфор и други лица. На тази комисия бе възложено да изгради трета, вътрешна отбранителна линия, за да подготви почвата за типичната за Париж барикадна отбрана и борба за всяка къща. Печатът по онова време много осмиваше тази комисия; но официозните съобщения на пруския щаб не оставят никакви съмнения, че именно безспорната перспектива за упорита барикадна съпротива, която биха срещнали немците, ги е накарала главно да решат да принудят крепостта да се предаде чрез глад. Прусаците прекрасно са разбирали, че фортовете, а зад тях и крепостният вал, ако се отбраняват само с артилерия, след определено време неизбежно ще паднат, а тогава ще настъпи период на борба, в който новобранците, дори гражданското население, ще се окажат противници, достойни за ветераните; в тази борба ще трябва да се завладява къща след къща и улица след улица, което без съмнение ще причини огромни човешки жертви, като се има предвид големият брой на отбраняващите се. Всеки, който по този въпрос се обърне към вестниците, ще види, че пруският вестник „Staats-Anzeiger“[121] изтъкваше това съображение като решаващ мотив срещу една редовна обсада.

Обсадата започна на 19 септември, точно преди четири месеца. На следващия ден генерал Дюкро, който командуваше редовните войски в Париж, предприе с три дивизии вилазка по посока на Кламар и загуби седем оръдия и 3 000 пленници. Тази вилазка бе последвана от подобни вилазки на 23 и 30 септември и на 13 и 21 октомври; всички те довеждаха до значителни загуби за французите, понесени без никаква полза освен тази, че техните млади войски може би свикваха с огъня на противника. На 28-и бе извършена още една, по-успешна вилазка срещу Льо-Бурже: селото бе взето и държано два дни; но на 30-и 2-а пруска гвардейска дивизия — тринадесет батальона, броещи по онова време по-малко от 10 000 души — отново завладя селото. Французите без съмнение много лошо са използвали тези два дни, през които биха могли да превърнат в крепост това село с масивни постройки; те не са се погрижили и да имат на разположение резерви за своевременна подкрепа на отбраняващите се; в противен случай такива неголеми сили не биха могли да им отнемат този пункт.

* по всички правила. *Ред.*

Тези усилия бяха последвани от един месец затишие. Очевидно Трошю, преди да се реши отново да извърши големи вилазки, е имал намерение да подобри обучеността и да заздрави дисциплината на своите войски, което е било съвсем правилно. Но в същото време той е пренебрегнал организацията на охранителните бойни действия, на разузнавателните отряди и патрули, устройването на засади и внезапните нападения, т. е. онова, с което сега постоянно са заети френските войници на фронта около Париж; а това е най-добрият начин за водене на бойните действия, за да се създаде у младите войски доверие към своите офицери и увереност в самите себе си и да свикнат те да посрещат хладнокръвно противника. Войски, които разберат, че с неголеми отряди — отделения, полуроти и роти — могат да изненадват също такива неголеми отряди на противника, да им нанасят поражение и да ги пленяват, скоро биха се научили да се срещат с неприятеля батальон срещу батальон. Освен това те биха научили по този начин какво всъщност представлява охранителната служба, с която много от тях и през декември очевидно още не са били запознати.

Най-после, на 28 ноември започнаха редица вилазки, които завършиха с голямата вилазка през Марна на 30 ноември и с настъплението по целия източен парижки фронт. На 2 декември немците отново завладяха Бри и част от Шампини, а на другия ден французите се прехвърлиха обратно през Марна. Това нападение претърпя пълен неуспех като опит да се направи пробив през укрепената циркумвалационна линия, създадена около Париж от обсаждащите; то беше проведено без необходимата енергия. Но в резултат на него французите запазиха значителна част от пространството пред своите линии, което преди това не принадлежеше на нито една от страните. Те завладяха ивица, широка около две мили, от Дранси до Марна, близо до Ньойи — местност, над която изцяло господствува огънят на френските фортове, където са разположени много села със солидни постройки, удобни за отбрана, и където се намира Авронското плато — нова позиция на французите, господствуваща над околността. Така че тук е имало пълна възможност непрестанно да се разширява кръгът на отбраната; обезпечили си веднъж здраво този терен, те биха могли да предприемат по-нататъшно настъпление. При това или линията на обсаждащите се оказваше толкова „изпъкнала", че ставаше възможно успешното ѝ атакуване, или противникът, съсредоточил тук крупни сили, е бил принуден да отслаби своя фронт на другите участъци и по този начин да улесни настъплението на французите. И ето, тази местност цял месец оставаше в ръцете на французите. Немците бяха принудени да разположат срещу Аврон обсадни

батареи и само два дни обстрелване от тези батареи беше достатъчно, за да изтласка оттам французите; а щом Аврон беше загубен, изоставени бяха и другите позиции. Наистина, на 21 бяха предприети нови атаки по целия североизточен и източен фронт; наполовина бе завладян Льо-Бурже, превзети бяха Мезон-Бланш и Вил-Еврар; но всички тези изгодни позиции още същата нощ бяха отново загубени. Войските бяха оставени пред фортовете, където те се разположиха на бивак, при температура от 9 до 21° под нулата, но в края на краищата бяха изтеглени на закрито, тъй като естествено не можеха да издържат стоенето на открито при такава температура. Целият този епизод, повече от който и да е друг, е характерен показател за липсата на решителност и енергия, за онази mollesse*, бихме казали дори сънливост, с която се води отбраната на Париж.

Случаят с Аврон накара най-после прусаците да превърнат опасването с траншеи в истинска обсада и да използват обсадната артилерия, която беше приготвена за непредвидени случаи. На 30 декември започна редовната бомбардировка на североизточните и източните фортове; на 5 януари — на южните. И в двата случая бомбардировката се извършваше без прекъсване, а неотдавна тя се придружаваше от бомбардировка на самия град, което е акт на безсмислена жестокост. Бомбардировката на такъв голям град като Париж не може нито с един миг да ускори неговото предаване — никой не знае това по-добре от щаба във Версай и никой не е давал по-често от него основание за подобни твърдения в печата. След канонадата по фортовете следва прокарването на правилни паралели поне срещу Иси; съобщават, че оръдията се изнасят на батареи, разположени по-близо до фортовете, и ако отбраняващите се не предприемат по-решителни настъпателни действия от предприеманите досега, възможно е скоро да чуем, че на един или на няколко форта са причинени истински повреди.

Обаче Трошю, нарочно или не, продължава да стои в бездействие. Няколкото вилазки, които се извършваха през последните дни, са били очевидно твърде „платонически“, както изобщо ги нарича авторът на обвиненията по адрес на Трошю във вестник „Siècle“. Казват, че войниците отказали да следват офицерите си. Ако е така, това само доказва, че войниците са загубили всякакво доверие към върховното командуване. И ние действително не можем да не дойдем до заключението, че е назряла необходимост от промяна в главното командуване в Париж. Нерешителността, вцепенението, липсата на упоритост и енергия в цялото водене на от-

* вялост. *Ред.*

браната не може изцяло да се приписват на ниското качество на войските. За това, че позициите, държани цял месец, през който имаше само десет много мразовити дни, не са били укрепени, както трябва, може да се обвини само Трошю, задължен да се грижи това да бъде направено. А този месец беше също и критическият период за обсадата; към края на този период трябваше да се реши въпросът кой — обсаждащите или обсадените — ще спечели територия. Бездействието и нерешителността на командуващия, а не на войските, наклониха везните не в полза на обсадените.

Но защо това бездействие и нерешителност продължават дори и сега? Фортовете се намират под огъня на противника, батареите на обсаждащите се придвижват все по-близо и по-близо; френската артилерия по признанието на самия Трошю е по-слаба от артилерията на настъпващия противник. Ако валовете на фортовете се защищават само от артилерия, може точно да се пресметне денят, когато при такива условия тези валове — каменната облицовка и пр. — ще бъдат разрушени. Бездействието и нерешителността не могат да ги спасят. Нещо трябва да се направи, а ако Трошю не може да го направи, по-добре е да предостави на някого другиго да опита да го направи.

Кинглейк е запазил за потомството един епизод, в който характерът на Трошю изпъква в същата светлина, както и при настоящата отбрана на Париж. Когато и лорд Раглан, и Сент-Арно вече били решили да настъпят към Варна[122] и британската лека дивизия била вече изпратена, лорд Раглан бил посетен от полковник Трошю — „предпазлив, благоразумен човек, вещ в стратегическата наука", — за когото

> „се изказваше предположение, че в мисията му влиза да възпира френския маршал от каквито и да било необмислени постъпки".

Полковник Трошю влязъл в преговори с Раглан, в резултат на което Сент-Арно заявил, приканвайки лорд Раглан да последва примера му, че е решил

> „да изпрати във Варна само една дивизия, а с останалата част от армията си да заеме позиции не пред Балкана, а зад него"[123].

И това е ставало в момент, когато турците едва не удържали победа на Дунава без чужда помощ!

Някой може би ще каже, че войските в Париж са паднали духом, че вече не са годни за големи вилазки, че сега е много късно да се предприемат атаки против пруските обсадни укрепления, че Трошю може би пази войските си за едно голямо усилие в последния момент и т. н. Но дори ако трябва въоръжените 500 000 души

в Париж да се предадат на неприятел, повече от два пъти по-малоброен от тях, който при това се намира на крайно неблагоприятна за отбрана позиция, те, разбира се, не ще направят това, докато на целия свят, а и на самите тях не стане ясно, че са по-слаби от него. Те безусловно не бива да си седят спокойно, да дояждат последните остатъци от запасите си, а след това да се предадат! И ако са паднали духом, дали причината за това е, че се смятат за безнадеждно бити или че са загубили всякакво доверие в Трошю? И ако сега е късно да се предприемат вилазки, след месец това ще бъде още по-невъзможно. Що се отнася до финала на самия Трошю, колкото по-рано дойде, толкова по-добре; сега войниците са още сравнително нахранени и със запазени сили, но трудно е да се каже в какво състояние ще бъдат през февруари.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", брой 1852, 19 януари 1871.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXXVII

Тази седмица беше много нещастна за френското оръжие. След поражението на Шанзи последва отблъсването на настъплението на Бурбаки при Белфор, а сега и Федерб според пруските съобщения е претърпял неуспех пред Сен-Кантен[124].

Че Бурбаки е претърпял поражение, не може да има никакво съмнение. От момента на боя при Вилерсексел, който е станал на 9-и, той е проявявал мудност в придвижването, която свидетелствува или за нерешителност на генерала, или за недостатъчната сила на неговите войски. Атакуването на укрепените позиции оттатък река Лизен (или според други карти Изел), които Вердер е подготвил за прикриване обсадата на Белфор, е започнало едва на 15-и, а на 17-и вечерта Бурбаки, отчаян, я е прекратил. Сега е съвсем сигурно, че този поход е бил предприет с недостатъчни сили. 15-и корпус е бил оставен близо до Невер, за 19-и не чувахме нищо цял месец; войските, пристигнали от Лион, се свеждат до един армейски корпус — 24-и. Сега знаем, че в Дижон бързо се изпращат значителни подкрепления, но поради това, че и противникът получава бързо силни подкрепления, това не ще даде на Бурбаки възможност незабавно да възобнови настъплението.

Може да се постави въпросът трябвало ли е Бурбаки да води младите си войски на щурм срещу укрепени позиции, отбранявани с оръжие, зареждано откъм затвора, но ние все още малко знаем за тактическата обстановка, в която се е водил този тридневен бой; възможно е Бурбаки да не е могъл да постъпи другояче.

Че в пруската главна квартира не са се отнасяли към похода на Бурбаки с такова пренебрежение, с каквото се отнасяше към

него по-голямата част от публиката тук, в Лондон, показва изключителната енергия, с която са били взети мерки за неговото отблъскване. Тези мерки не оставят никакво съмнение, че във Версай е станало известно придвижването на Бурбаки веднага, щом той е започнал марша си на изток, ако не и по-рано. На 2 януари 2-и корпус е получил заповед да се движи в югоизточно направление от Париж, към басейна на горна Сена. Приблизително в същото време Цастров с 13-а дивизия е потеглил от околностите на Мец към Шатильон. На 9-и, непосредствено след падането на Рокроа, 14-а дивизия (останала от състава на 7-и корпус на Цастров) е получила заповед да се насочи от Шарлевил към Париж и оттам да следва 2-и корпус; а още на 15-и научаваме, че нейните челни части (един батальон от 77-и полк) са водили бой близо до Лангър. И в същото това време от Германия са били бързо изпратени в Южен Елзас войски на ландвера, а Мантойфел очевидно дължи новото си назначение* именно на това първо сериозно движение против най-слабия пункт на цялата немска линия. Ако Бурбаки имаше достатъчно войски, за да разбие Вердер, той би могъл да го отхвърли назад в долината на Рейн, да разположи войските си така, че между него и Вердер да се намира планинската верига на Вогезите, и да нанесе удар с по-голямата част от войските си против тези подкрепления, които той би могъл да атакува на части с тяхното пристигане от разни страни. Той би могъл да проникне до железопътната линия Париж—Страсбург, а в такъв случай твърде съмнително е дали би могла да продължи блокадата на Париж. Поражението на Бурбаки никак не говори срещу стратегията на неговото движение; то доказва само, че това движение е било предприето с недостатъчни сили. Авторът на тези „Бележки", както преди, е на мнение, че най-сигурният план за освобождаването на Париж в най-кратко време е настъплението срещу железопътната линия Страсбург—Париж; това е единствената пряка железопътна линия, с която немците разполагат, тъй като сега ни е известно, че втората линия, през Тионвил и Мезиер, все още не може да бъде използувана; тя не ще може да бъде използувана и още известно време, тъй като в Ардените е бил разрушен един тунел. Между другото това е втори случай в сегашната война, когато разрушаването на тунел спира железопътното движение за месеци, докато разрушените мостове и виадукти всеки път се възстановяват невероятно бързо.

Колкото до Шанзи, той очевидно е извършил много сериозна грешка, че изобщо е влязъл в решително сражение. Той без съм-

* Виж настоящия том, стр. 234—235. *Ред.*

нение е бил осведомен за движението на Бурбаки почти преди един месец; сигурно му е било известно, че действителната цел на това движение е била освобождаването на Париж и че в това време армията на Фридрих-Карл може с всичките си сили да се стовари върху него. Но той не е бил принуден да приеме сражението; напротив, отстъпвайки бавно и с постоянни ариергардни боеве, като тези, с които си създаде име през декември, той можеше да отвлече противника си по-далеч, отколкото това би било безопасно за последния. Той е имал напълно достатъчно време, за да изпрати запасите си на сигурни места, а също така е имал възможност да се оттегли или в Бретан с неговите укрепени морски пристанища, или през Нант южно от Лоара. Освен това Фридрих-Карл не би могъл с всичките си сили да го следва много далеч. Такова отстъпление, продиктувано от военната обстановка, повече би отговаряло на нашата предишна представа за дейността на Шанзи; а тъй като той е трябвало да знае, че получените от него нови подкрепления както по екипировка и въоръжение, така и по дисциплина още не са годни за генерално сражение, не можем да не дойдем до заключението, че сражението при Льо-Ман е било предизвикано не от военни, а от политически съображения и че отговорен за него е не Шанзи, а Гамбета. Що се отнася до сегашното отстъпление на Шанзи, то, разбира се, е крайно затруднено от предшествувалото го поражение; но Шанзи се отличава с голямо умение да води отстъпление и победителите досега изглежда не са успели съществено да отслабят сплотеността на неговата армия. Иначе те щяха да имат по-сериозни доказателства в подкрепа на твърдението си, че тази армия „проявява признаци на разложение“. Не е известно със сигурност дали действително отстъплението на армията на Шанзи става в различни разклоняващи се посоки. Във всеки случай от факта, че част от неговите войски са отстъпили към Алансон, а друга част — по посока на Лавал, още не следва задължително, че първите ще бъдат изтласкани на полуостров Котантен по посока на Шербур, а вторите в Бретан по посока на Брест. Тъй като френската флота за няколко часа може да се прехвърли от едното пристанище в другото, дори това не би било сериозно бедствие. Местността в Бретан поради това, че там има много живи плетове — така гъсти, както на остров Уайт, само че много по-многобройни, — е крайно благоприятна за отбрана, особено от неопитни войски; техните ниски бойни качества там почти не ще се чувствуват. Фридрих-Карл едва ли ще пожелае да се заплете в лабиринта, в който армиите на Първата република много години се бориха срещу едно обикновено селско въстание[125].

За цялата януарска кампания трябва да направим следния извод — французите навсякъде загубиха поради това, че се опитваха да изпълнят едновременно твърде много различни задачи. Те могат да се надяват на победа само ако съсредоточат масата на своите войски в едно място с риск да бъдат временно отблъснати на други участъци, където, разбира се, би трябвало да избягват решителни сражения. Ако не направят това, и то бързо, може да се смята, че Париж е загубен. Но ако действуват по този отдавна установен принцип, все още могат да победят, колкото и мрачно да изглежда сегашното им положение. Немците са получили сега всички подкрепления, на които могат да разчитат за следващите три месеца, докато французите трябва да имат в учебните си лагери най-малко 200 000 до 300 000 души, които през това време ще бъдат подготвени за бой с противника.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", брой 1854, 21 януари 1871 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXXVIII

Войната пак навлиза в критичен период, който този път може да се окаже критичен в *истинския смисъл* на тази дума. От момента, когато научихме, че правителството в Париж е установило определена дажба хляб, не може да има вече никакво съмнение, че това е началото на края. Колко скоро след това ще последва предложението за капитулация, това е второстепенен въпрос. Ние предполагаме следователно, че на обсадената армия, наброяваща 500 000 души, предстои да се предаде на 220 000 обсаждащи при всички условия, каквито обсаждащите решат да ѝ наложат. Ще се окаже ли възможно това да стане без нова борба, ще видим впоследствие, но във всеки случай никаква борба не би могла съществено да промени положението на нещата. Дали Париж ще се задържи още две седмици, дали ще успеят част от тези 500 000 души да си пробият път през линията на обсадата — това не ще окаже голямо влияние върху по-нататъшния ход на войната.

Ние смятаме генерал Трошю за главен виновник за този резултат на обсадата. Той се оказа безусловно неспособен да сформира армия от тоя безспорно превъзходен материал, който имаше на свое разположение. Той имаше почти пет месеца, за да направи от своите хора войници; но се оказа, че те сега се сражават не по-добре, отколкото в началото на обсадата. Последната вилазка от Валериен[126] бе проведена с много по-малка стремителност, отколкото предишните вилазки през Марна; в нея, както изглежда, имаше твърде много театралност и твърде малко отчаяна ярост. Това не може да се оправдае с обстоятелството, че войските не били годни за атака на укрепления, защищавани от немски ветерани. А защо не са годни? Пет месеца са достатъчни, за да се

превърнат хората, които Трошю командуваше, в твърде добри войници, а освен това трудно е да си представим по-благоприятна за тая цел обстановка от обсадата на един голям укрепен лагер. Безспорно, след ноемврийските и декемврийските вилазки хората паднаха духом; но дали това стана, защото те осъзнаха превъзходството на противника, или пък защото те напълно престанаха да вярват в мнимата решителност на Трошю да се сражава докрай? Всички съобщения от Париж единодушно приписват неуспехите на липсата на доверие от страна на войниците във висшето командуване. И това е вярно. Не трябва да забравяме, че Трошю е орлеанист и като такъв изпитва смъртен страх от Ла Вилет, Белвил и другите „революционни" квартали на Париж. Него го е страх от тях повече, отколкото от прусаците. Това не е просто наше предположение или извод. Ние знаем това от източник, който не буди никакво съмнение: от едно писмо, изпратено от Париж от член на правителството*, в което се казва, че от всички страни са искали от Трошю енергично настъпление, но той неизменно се е отказвал от това, казвайки, че подобен начин на действие би могъл да предаде Париж в ръцете на „демагозите".

Следователно, падането на Париж сега е почти сигурно. Непосредствено след Сен-Кантен, Льо-Ман и Ерикур това ще бъде тежък удар за френската нация и неговото морално въздействие при тия обстоятелства ще бъде много голямо. Нещо повече, събитията, които назряват на югоизток, могат да придадат на този удар морално съкрушителна сила. Бурбаки, както изглежда, твърде много се бави в околностите на Белфор и това ни навежда на мисълта, че той съвсем не разбира положението си. 24-и корпус под командуването на Бресол още на 24-и е бил в Бламон, приблизително на дванадесет мили южно от Монбеляр, до самата швейцарска граница; дори ако допуснем, че това е било само ариергардът на Бурбаки, не може да се разчита, че двата му други корпуса са били далеч оттам. В същото време ние научаваме, че пруски отряди още на 21-и са прекъснали при Дол железопътната линия Безансон—Дижон; че след това са завзели Сен-Ви, другата гара по същата линия по-близо до Безансон, и че са ограничили пътя за отстъпление на Бурбаки към Лион в тясната ивица между река Ду и швейцарската граница, област, прорязана от паралелно простиращи се планински хребети и долини, където сравнително малки сили могат да намерят достатъчно позиции, за да бъдат в състояние да спрат отстъплението на една такава армия, каквато се показа армията на Бурбаки. Ние предполагаме, че тези отряди при р. Ду са 13-а дивизия от 7-и корпус на Цастров и може би ча-

* Ж. Фавър, виж настоящия том, стр. 499. *Ред.*

сти от 2-и корпус на Франзецки, който на 23-и се появи при Дижон. 60-и полк, който заедно с 21-и образува 8-а бригада (или 4-а бригада от 2-и корпус), е бил отхвърлен от Гарибалди при този град и е загубил знамето си. Тъй като Гарибалди разполага с не повече от 15 000 души, той няма да може да задържи града срещу числено превъзхождащи сили, каквито междувременно вече положително ще са пристигнали пред него. Той ще бъде отхвърлен назад и настъплението на прусаците ще продължи към река Ду и по-нататък. Ако Бурбаки през този период от време не придвижи решително своята войска, той рискува да бъде натикан с цялата си армия в крепостта Безансон, за да повтори още един път Мец, или в някой кът от Юра, проникваща в швейцарска територия, и да бъде принуден да сложи оръжие отсам или оттатък границата[127]. А ако той успее да се изплъзне с по-голямата част от войските си, почти сигурно ще му се наложи да пожертвува значителен брой изоставащи войници, много обози, а може би и артилерията.

След тридневния бой при Ерикур Бурбаки не трябваше да остава нито ден повече в опасното си положение близо до границата, понеже пруските подкрепления се движеха в посока на неговите комуникации. Опитите му да освободи Белфор не успяха; всички шансове за по-нататъшно настъпателно движение в тая посока изчезнаха; положението му с всеки изминат ден става все по-опасно и нищо освен бързо отстъпление не би могло да го спаси. От всичко личи, че той е пренебрегнал и това, и ако неговата непредпазливост доведе до нов Седан, това ще нанесе съкрушителен морален удар на френския народ.

Ние казваме морален, тъй като той може и да не бъде материален. Германия положително не е толкова изтощена, както ни уверява Гамбета, но в този момент тя действува абсолютно и относително с по-големи сили, отколкото ще бъде в състояние да има през следващите месеци. След известно време немските сили неизбежно ще намалеят, а на френските нищо не пречи да нараснат отново дори и след предаването на парижкия гарнизон и на армията на Бурбаки, ако работата стигне дотам. Изглежда, че и самите прусаци са изоставили всяка надежда за някаква възможност да завоюват и окупират цяла Франция; а докато един компактен блок от територията на юг остава свободен и докато пасивната, а понякога и активна (например хвърлянето във въздуха на моста на Мозел близо до Тул) съпротива на север още продължава, ние не виждаме причини как Франция би могла да бъде принудена да капитулира, освен ако е уморена от войната.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1858 от 26 януари 1871 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XXXIX

От времето на Седан само два пъти действията на френската армия причиниха сериозно безпокойство на генерал Молтке. Първия път това стана към средата на ноември, когато Лоарската армия след поражението на фон дер Тан при Кулмие насочи колоните си наляво, за да се приближи до Париж откъм запад, и настъпи към Дрьо. Тогава Молтке с решителност, достойна за този критически момент, се готвеше незабавно да снеме обсадата, в случай, че силите на Мекленбургския херцог, дори с всички подкрепления, които временно му бяха изпратени на помощ, се окажеха недостатъчни, за да спрат напредването на противника. Това напредване беше спряно и обсадата можа да продължи. Втори път спокойствието на главната квартира във Версай беше нарушено от похода на Бурбаки на изток. Колко сериозно са смятали прусаците това движение, показват мерките, които незабавно взеха за неговото отблъскване. Войските на Вердер — 14-и корпус и резервните дивизии на Тресков и Шмелинг — бяха веднага засилени с още два корпуса, един от които, 2-и, още на 2 януари е потеглил от Париж. Тонът на полуофициалните съобщения стана сдържан; на 11-и вестник „Provinzial-Correspondenz“[128] привлича вниманието върху факта, че „в Източна Франция предстоят важни и решаващи сражения“ и че Бурбаки има намерение след снемането на обсадата на Белфор да прережe пруската комуникационна линия при Нанси. Неофициалните кореспонденти се изказват по-открито, макар все така сдържано; ще приведем мнението само на един от тях, именно на Викеде от „Кьолнски вестник“. Веднага след боя при Вилерсексел, в резултат на който Вер-

дер осигури своите комуникации с войските на Тресков пред Белфор и пътя си за отстъпление към него, според думите на Викеде:

„Взети са мерки французите да не могат да освободят Белфор, а след неотдавнашните успешни боеве можем по всяка вероятност да се надяваме, че те не ще успеят да се придвижат през Шомон към Нанси или към някакъв друг пункт на нашата железопътна линия, макар до неотдавна да съществуваха някои основания да се страхуваме, че могат да направят това".

А на 16 януари той пише от Нанси, че след пристигането на Мантойфел с три дивизии оттатък Шатильон

„опасението, че един корпус на противника може да завладее Нанси, което ние с право (mit Recht) трябваше да изпитваме преди няколко дни, сега е напълно изчезнало". (Напосредствено след това се помества писмо от Баден, което започва с думите: „Не може да има никакво съмнение, че положението при Белфор изглежда много сериозно".)

Но на г-н Викеде бе съдено отново да изпита опасение, тъй като на другия ден трябваше да съобщи, че е получено съобщение за завземането на Флавини (на единадесет мили от Нанси) от френските войски. Караулите веднага били засилени, изпратени били силни патрули, на гарата всичките двадесет локомотива били поставени под пара, офицерите, правителствените чиновници и другите немци събрали куфарите си и се приготвили за незабавно заминаване. Смятало се, че войските във Флавини са авангард на Гарибалди; оказало се, че това са само двадесетина франтирьори от Вогезите, които скоро след това отново изчезнали. Но пруският гарнизон в Нанси се успокоил напълно едва на 19-и, когато дошла вестта, че настъплението на Бурбаки е окончателно отблъснато на река Лизен; и тогава най-после Викеде можа отново да заговори с предишния си тон.

След всички тези поражения не следваше ли французите да дойдат до убеждението, че по-нататъшната съпротива е безнадеждна? Такова било мнението на онези, които имаха най-непосредствено отношение към тази операция, която „Times", след като тя не успя, обяви просто за абсурдна. Би могло да има различни мнения по въпроса, дали операцията е била предприета с достатъчни сили, дали в случай на успех биха могли да се използват нейните резултати за освобождаването на Париж, преди гладът да е принудил града да се предаде, и дали или не това е било най-доброто направление за удар срещу немските комуникации. Но само молткевците от „Times" можеха да нарекат такова движение — едно от най-ефикасните движения, известни в стратегията — просто абсурдно.

Междувременно граф Молтке е действувал с присъщото му майсторство. Да изпрати подкрепления на Вердер преди пристигането на Бурбаки е било вече късно; той е избрал най-доброто, което е можело да се направи, и е съсредоточил подкрепленията си при Шатильон, където на 15-и или още по-рано Мантойфел е имал три дивизии (3-а, 4-а и 13-а) и където към тях се е присъединил 60-и полк (от 3-и корпус), оставен наблизо от принц Фридрих-Карл. Може да се предположи, че по това време към Мантойфел се е присъединила и 14-а дивизия. Във всеки случай през време на настъплението на юг той е имал най-малко четиридесет и един, ако не и петдесет и три батальона. С тези войски той се е насочил към река Ду, оставяйки на юг град Дижон, където само е сковал Гарибалди с атака на 23 януари, очевидно без да има никакво намерение да забавя своето настъпление със сериозен бой с него или със завладяването на града. Напротив, той настойчиво е преследвал главната си цел — да отреже на Бурбаки пътя за отстъпление. Както съобщават последните телеграми, тази цел е почти постигната. Неговите войски са се намирали на другата страна на реката Ду при Кенже и Мушар, във втория от които пунктове железопътната линия от Дижон за Понтарлие и за Швейцария пресича тази от Безансон за Лион. Сега остава още един хубав път, по който Бурбаки би могъл да се изплъзне, но той минава през Шампаньол, който е разположен на не повече от 25 мили от Мушар и в този момент може би е вече завладян. В такъв случай на Бурбаки би останал само един междуселски път, който минава край изворите на река Ду, но той едва ли ще може да мине по него с артилерията, при това и този път може да бъде прерязан, преди той да бъде в безопасност. А ако не успее да си пробие път през войските на противника в район, много подходящ за отбрана, остава му или да се оттегли под прикритието на фортовете на Безансон, или да сложи оръжие на открита местност — избор между Мец или Седан, — ако само не се предаде на швейцарците.

Просто необяснимо е защо той се задържа толкова дълго при Белфор: според последните пруски телеграми той все още се намира на североизток от Безансон. Ако не е можал да нанесе поражение на Вердер преди пристигането на Мантойфел, колко по-малко шансове ще има да направи това след пристигането на последния? Бурбаки, след като неговото настъпление беше напълно отблъснато пред Белфор, безспорно веднага трябваше да се оттегли на безопасни позиции. Съвсем необяснимо е защо той не го е направил. Но ако с него се случи най-лошото, то, като се има предвид тайнственото му пътуване от Мец за Чиселхърст[129] и не-

говият отказ в Лил да приветствува републиката, лоялността на този бивш командуващ императорската гвардия безусловно ще се окаже под съмнение.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
брой 1860, 28 януари 1871 г.

БЕЛЕЖКИ ЗА ВОЙНАТА. — XL

Ако вярваме на последната телеграма от Берн — а засега няма причини да не ѝ вярваме, — нашите предположения относно съдбата на армията на Бурбаки* са се сбъднали. Съобщава се, че швейцарският Съюзен съвет е получил официално съобщение, че тази армия, брояща около 80 000 души, е преминала на швейцарска територия, където, разбира се, тя ще трябва да сложи оръжие. Не се посочват точно пунктовете, на които е станало това, но навярно те са някъде на юг от Бламон, но не по-южно от Понтарлие. Няколко отряда навярно са преминали границата в различни пунктове, но главната маса на войските е преминала, както изглежда, при Льо-Брене, където шосето от Безансон за Нефшател преминава на швейцарска територия.

По този начин още една френска армия престана да съществува поради, най-меко казано, нерешителността на нейния командуващ. Бурбаки може да е безстрашен офицер начело на дивизия, но мъжеството, което е необходимо, за да запазиш в критическия момент самообладание и да вземеш смело решение, е съвсем различно от мъжеството, което позволява на човека блестящо да командува дивизия в боя. Изглежда, че Бурбаки, подобно на много хора, които имат несъмнена и ярко проявяваща се лична храброст, няма достатъчно морална сила, необходима, за да вземе без колебание окончателно решение. Не по-късно от вечерта на 17 януари, когато невъзможността да пробие фронта на Вердер е станала съвсем очевидна за него, той трябвало веднага да реши

* Виж настоящия том, стр. 249. *Ред.*

какво ще бъде по-нататъшното му поведение. Той е трябвало да знае, че от северозапад към пътя на неговото отстъпление се приближават пруски подкрепления; че когато пред него се намира победоносен неприятел, а в тила му — дълъг път на отстъпление, близо до границата на неутрална държава, неговото положение е извънредно опасно; че целта на неговия поход се е провалила безвъзвратно и при такива обстоятелства най-належащ, нещо повече, единствен негов дълг е да спаси армията си. С други думи, той е трябвало да отстъпи с възможната за състоянието на неговата армия бързина. Но изглежда, че не е намерил сили да вземе такова решение за отстъпление, да признае на дело, че е претърпял неуспех в похода си. Той е губил време недалеч от мястото на последните си сражения; като не е бил в състояние да настъпва и не е желаел да отстъпи, той е давал на Мантойфел време да му отреже пътя за отстъпление. Ако би отстъпил веднага, то изминавайки само по петнадесет мили на ден, той би могъл да стигне на 20 януари Безансон, а на 21-и — околностите на Дол, т. е. тъкмо по това време, когато там са се появили първите прусаци. Тези пруски войски не са могли да бъдат много силни; дори авангардът на Бурбаки би бил достатъчен, ако не за да ги отблъсне съвсем, поне да ги задържа на десния, западния, бряг на река Ду, а това щеше да бъде напълно достатъчно, за да си осигури Бурбаки пътя за отстъпление, особено при противник като Мантойфел, който действува достатъчно правилно само до момента, докогато изпълнението на заповедите на Молтке не срещне някаква съпротива, но слиза под равнището на посредствеността, щом такава съпротива изисква той да прояви собствените си умствени способности.

Един от най-странните пунктове на документа, който са съгласували помежду си Бисмарк и Жул Фавър[130], е пунктът, според който за четирите департамента, където действуват Бурбаки и Гарибалди, общото примирие не важи и прусаците фактически си запазват правото да продължават там военните действия, колкото желаят. Това безпрецедентно условие най-добре показва, че победителят, действувайки в истински пруски дух, е изтръгнал докрай всички отстъпки, които е могъл да наложи, благодарение на временното си превъзходство. Примирието се отнася до западните райони, където Фридрих-Карл смята, че за него е по-добре да не напредва отвъд Льо-Ман, до северните, където Гьобен е задържан от крепостите, но не до югоизточните, където придвижването на Мантойфел обещава втори Седан. Съгласявайки се с този пункт, Жул Фавър фактически е дал съгласие за предаване на Бурбаки или на прусаците, или на швейцарците, само с тази из-

година за него разлика, че отговорността за този акт той прехвърли от своите плещи върху плещите на Бурбаки.

Изобщо документът за капитулацията на Париж няма прецедент. Когато Наполеон се предаде в Седан, той отказа да преговаря за всичко друго, което не се отнасяше до неговото и на армията му предаване; като военнопленник той нямаше право да обвързва със задължения правителството и Франция. При предаването на Париж и неговата армия г-н Жул Фавър се съгласява на условия, които обвързват останала Франция, макар че той се намира точно в същото положение, в каквото се намираше Наполеон в Седан, може би дори и в по-лошо. Почти до момента на капитулацията си Наполеон свободно поддържаше връзка с останала Франция; г-н Жул Фавър в течение на пет или шест седмици само в отделни редки случаи е имал възможност да научава какво става вън от Париж. Сведения за военното положение извън линията на фортовете той е можел да получи само от Бисмарк и се е решил да действува въз основа на тези едностранчиви съобщения, доставени му от неприятеля.

Г-н Жул Фавър е трябвало да избира една от двете злини. Той можеше да постъпи така, както постъпи, т. е. да сключи примирие за три седмици при предложените от противника условия, обвързвайки по този начин фактическото правителство на Франция, което се намира в Бордо[131]. Но той можеше и да се откаже да говори от името на останала Франция, като предложи преговори само от името на Париж, а ако обсаждащите започнат да създават пречки, да постъпи така, както постъпи комендантът на Фалсбур — да отвори вратите и да предложи на победителя да влезе. Последният начин на действие повече би отговарял на неговите интереси от гледна точка на достойнството му и на бъдещето му като политик.

Що се отнася до правителството в Бордо, то ще трябва да се съгласи на примирие и на избори за Национално събрание. Това правителство няма средства, с които може да накара генералите да отхвърлят примирието, и не ще се реши да предизвика разногласие сред народа. Предаването на Бурбаки на швейцарците е още един заключителен удар след многото други, които Франция получи през последно време, и както вече сме казвали, предвиждайки това събитие*, ние смятаме, че този удар, последвал веднага след предаването на Париж, така ще потисне духа на нацията, че мирът ще бъде сключен. Колкото до материалните ресурси на Франция, те далеч още не са изтощени и борбата би могла да

* Вж. настоящия том, стр. 249. *Ред.*

продължава месеци. Един поразителен факт показва какви огромни трудности би представлявало пълното окупиране на Франция. След седемдневни боеве принц Фридрих-Карл е отблъснал армията на Шанзи в състояние на пълно разложение. С изключение на няколко бригади не са оставали положително никакви войски, способни да му се противопоставят. Пред него се е простирала богата, сравнително неизтощена местност. И все пак той прекратява своя поход в Льо-Ман, продължавайки по-нататъшното преследване само с авангарда, и то на неголеми разстояния. Нашите читатели ще си спомнят, че ние не сме и предричали* други резултати, защото с известно основание може да се каже, че при завладяването на голяма страна, докато размерите на окупираното пространство растат в аритметична прогресия, трудностите на окупацията се увеличават в геометрична прогресия.

Все пак ние смятаме, че нееднократните поражения в януарската кампания толкова са разклатили моралното състояние на нацията, че предвижданото Национално събрание не само ще се свика, но навярно и ще сключи мир; по този начин заедно с войната ще завършат и тези „Бележки за войната".

Напечатано в „The Pall Mall Gazette, брой 1864, 2 февруари 1871 г.

---

* Виж настоящия том, стр. 245—246. *Ред.*

ПОЛОЖЕНИЕТО НА НЕЩАТА ВЪВ ФРАНЦИЯ ОТ ВОЕННА ГЛЕДНА ТОЧКА

Ако редицата несполуки на френската армия през януарската кампания — пораженията на Федерб и Шанзи, падането на Париж, поражението на Бурбаки и предаването му на швейцарците, — ако всички тези потресаващи събития, станали в продължение на един къс триседмичен период, са сломили, както определено може да се смята, съпротивителния дух на Франция, няма нищо невероятно в това, че немците с прекомерните си искания[132] могат отново да пробудят този дух. Ако мирът, така както и войната, заплашва страната с пълно разоряване, тогава защо изобщо ще се сключва мир? Състоятелните класи, градската буржоазия, едрите земевладелци и част от малоимотните селяни съставляваха досега партия на мира и можеше да се очаква, че те ще изберат в Националното събрание депутати, които са за мир; но ако неприятелят настоява на такива нечувани искания, повикът за война не на живот, а на смърт може да се подеме и сред техните редове, както и сред работниците от големите градове. Във всеки случай добре ще е да не се пренебрегват възможните шансове за възобновяване на войната след 19 февруари[133] главно поради това, че самите немци, ако се вярва на днешния брой на „Daily News“, не са чак толкова доволни от перспективата на нещата, та да се въздържат от сериозни приготовления за възобновяване на военните действия. Затова ще разгледаме още един път въпроса за военното положение.

Заетите в настоящия момент от прусаците двадесет и седем департамента на Франция имат общо 15 800 000 хектара площ с население (като изключваме непредалите се още крепости) почти

12 500 000 души. Повърхнината на цяла Франция е 54 240 000 хектара, а населението — 37 382 000 души. Оттук, като закръглим цифрите, следва, че 38 500 000 хектара с население 25 000 000 души са още незавоювани — цели две трети от населението и значително повече от две трети от територията. Париж и Мец, чиято съпротива забави тъй дълго време по-нататъшното напредване на неприятеля, наистина паднаха. В незавоюваните области освен Лион няма нито един укрепен лагер, който би могъл да играе същата роля, каквато играха тези две крепости. Почти 700 000 французи (без парижката Национална гвардия) са военнопленници или са интернирани в Швейцария. Но има и други обстоятелства, които могат да компенсират този недостиг, дори и ако триседмичното примирие не е било използувано за устройване на нови лагери, заобиколени с полеви укрепления, за което има достатъчно време.

По-голямата част от незавоювана Франция лежи южно от линията Нант—Безансон; тя образува цялостен масив, прикрит от три страни от море или неутрални граници, и само северната ѝ гранична линия е открита за неприятелско нападение. Тук е силата на националната съпротива и тук се намират хората и средствата за продължаване на войната, ако тя бъде възобновена. За завоюването и окупирането на този огромен правоъгълник с размери 450 на 250 мили при една отчаяна съпротива както на редовните, така и на нередовните сили на населението сегашните войски на Прусия не биха стигнали. Предаването на Париж, като се оставят четири корпуса за гарнизон на столицата, освобождава девет дивизии; предаването на Бурбаки освобождава шест линейни дивизии на Мантойфел, т. е. всичко 15 дивизии, или 150 000—170 000 войници за полеви операции, които ще се прибавят към четирите дивизии на Гьобен и осемте дивизии на Фридрих-Карл. Но ръцете на Гьобен са здраво свързани на север, а Фридрих-Карл със спирането си в Тур и Льо-Ман показа, че настъпателните му сили са напълно изчерпани; следователно за завоюването на юга остават само споменатите петнадесет дивизии, тъй като през близките няколко месеца допълнителни подкрепления не могат да пристигнат.

На тези петнадесет дивизии французите ще трябва отначало да противопоставят главно нови формирования. При Невер и Бурж са били 15-и и 25-и корпус; в тяхната околност вероятно е и 19-и корпус, за който нищо не сме чували от началото на декември. Освен това на разположение са 24-и корпус, който се спаси при поражението на Бурбаки, както и войските на Гарибалди, които неотдавна са били подсилени до 50 000 души, макар

че не ни е известно с какви части и от кои пунктове. Всичко това прави тринадесет или четиринадесет, а може би дори и шестнадесет дивизии, които количествено и качествено са съвсем недостатъчни, за да спрат напредването на новите армии, които сигурно ще бъдат изпратени срещу тях, ако срокът на примирието изтече, без да бъде сключен мир. Но триседмичното примирие не само ще даде време на тези френски дивизии да се организират, но ще даде възможност на повече или по-малко необучените новобранци, които сега са в учебните лагери и броят на които според пресмятанията на Гамбета е към 250 000 души, да се превърнат (поне по-добрите батальони) в боеспособни корпуси, които ще могат да посрещнат неприятеля. По този начин, ако войната бъде възобновена, французите биха се оказали в състояние да отблъснат всяко сериозно нахлуване на юг, ако не на граничната линия на Лоара или далеч на север от Лион, то все пак в такива пунктове, където присъствието на врага не ще може значително да отслаби съпротивителната им сила.

Разбира се, примирието дава достатъчно време за възстановяване на снабдяването, дисциплината и духа на армиите на Федерб и Шанзи, както и на всички други войски в Шербур, Хавър и т. н. Въпросът е само в това, ще бъде ли използвано времето, както трябва. В същото време, когато силите на французите значително ще нараснат както количествено, така и качествено, немците едва ли ще получат някакви подкрепления. В това отношение примирието ще се окаже изгодно за французите.

Но освен компактния блок на Южна Франция, незавоювани остават двата полуострова — Бретан с Брест и Котантен с Шербур, и двата северни департамента с техните крепости. Хавър също представлява незавоюван, добре укрепен пункт на брега. Всяка една от тези четири области има за отстъпващата армия поне едно добре укрепено убежище на крайбрежието. По този начин флотът, който сега няма нищо, абсолютно нищо какво да прави, ще може да поддържа връзката между тези райони и юга, при необходимост да превозва войски от един пункт в друг и по този начин неочаквано да даде на разбитата армия възможност да възобнови настъплението с превъзхождащи сили. По такъв начин, докато тези четири северни и западни окръзи остават до известна степен непристъпни, те създават същия брой слаби места във фланговете на прусаците. Линията, на която французите действително са застрашени, се простира от Анжер до Безансон; а за немците освен това тя продължава от Анжер през Льо-Ман, Руан и Амиен до белгийската граница. Ако французите проявят достатъчно здрав разум, немците не ще могат никога да спече-

лят решително предимство над тях по тази линия; затова пък предимствата, които французите при известни обстоятелства биха добили тук, могат да бъдат наистина решаващи.

Такова е стратегическото положение. Като използват умело флота си, французите ще могат да прехвърлят войски на запад и на север, за да принудят немците да държат в този район значително превъзхождащи сили и да отслабят войските, изпратени за завоюване на Юга, а предотвратяването на това ще бъде главната задача на французите. Като съсредоточават своите армии в по-голяма степен, отколкото досега и, от друга страна, като изпращат по-голям брой малки партизански отряди, французите могат да постигнат по-добри резултати при същите сили. Оказва се, че в Шербург и Хавър е имало значително повече войски, отколкото са били необходими за отбраната им; а добре проведеното разрушаване на моста във Фонтен близо до Тул, в центъра на областта, заета от противника, показва какво могат да постигнат смелите партизани. Ако след 19 февруари войната бъде изобщо възобновена, тя трябва да бъде наистина война на живот и смърт, война, подобна на испанската срещу Наполеон, война, в която никакви разстрели и палежи не ще могат да сломят духа на съпротивата.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette",
бр. 1869 от февруари 1871 г.

КАТАСТРОФАТА НА БУРБАКИ

От кореспондента на „Standard“ получихме най-после съобщение на очевидец за онова, което е ставало в армията на Бурбаки през време на нейната злополучна януарска кампания. Кореспондентът се е намирал в дивизията на генерал Кремe, която е образувала крайния ляв фланг при настъплението и ариергарда при отстъплението. Съобщението на този кореспондент, макар, разбира се, да е едностранчиво и пълно с неточности по отношение на онова, което не е ставало пред очите му, е много ценно, тъй като в него се дават неизвестни досега факти и дати и по този начин се хвърля ярка светлина върху тази фаза на войната.

Армията на Бурбаки, наброяваща 133 000 души с 330 оръдия, както се оказва, едва ли е заслужавала да се нарече армия. Войниците от линейните войски, които са имали сносни офицери, във физическо отношение са отстъпвали на мобилите, но последните едва ли са имали офицери, запознати дори с елементарните си задължения. Сведенията, получени от Швейцария, потвърждават това; ако те дават още по-лоша характеристика на физическото състояние на хората, не трябва да забравяме как се е отразила върху тях едномесечна кампания при глад и студ. Според всички съобщения, както изглежда, екипировката — дрехи и обувки, се е намирала в жалко състояние. Оказва се, че на практика не е имало никаква интендантска служба или просто някаква организация за извършване на реквизиции и за разпределяне на получените по такъв начин хранителни продукти по горе-долу установен начин и ред.

От четирите и половина корпуса, участвували в действията, три (15-и, 18-и и 20-и) са били предадени на Бурбаки още на 5 декември; вероятно много скоро след това е бил приет планът за похода на изток. Всичките му придвижвания до 5 януари са били само маршове за съсредоточаване, несмущавани от противника; ето защо те не са пречели за подобряване на организацията на тази армия — тъкмо обратното. В 1813 г. Наполеон превърна необучените си новобранци във войници през време на похода си към Германия. Така че Бурбаки е имал цял месец за подготовка и ако след изтичането на предоставеното му по този начин време войските му са се срещнали с неприятеля в такова състояние, каквото бе описано по-горе, вината за това е негова. Той не е проявил способности на организатор.

Казват, че според първоначалния план той е трябвало да се насочи към Белфор в четири колони: едната е трябвало да се движи по източната страна на река Ду, през Юра, за да завземе или заобиколи Монбеляр и левия фланг на прусаците; втората колона — по долината на реката, за фронтална атака; третата колона — по маршрут, който минава по́ на запад, през Ружмон и Вилерсексел срещу десния фланг на противника; и дивизията на Креме, която е трябвало да пристигне от Дижон през Люр и да излезе зад десния фланг на прусаците. Но този план е бил изменен. И трите първи колони са се придвижвали по единствения път през долината, вследствие на което са били загубени пет дни, през които Вердер е получил подкрепление, а тъй като цялата армия на Бурбаки е била отхвърлена към една линия на отстъпление, тя отново е загубила време и по такъв начин е била отрязана от Лион и притисната към швейцарската граница. Съвсем очевидно е, че прехвърлянето на 120 000 войници — и то толкова слабо организирана войска — в една колона само по един път неизбежно е трябвало да предизвика безредие и забавяне; но предположението, че тази грешка е била действително направена в такива мащаби, не е съвсем достоверно. Според всички по-ранни съобщения войските на Бурбаки са пристигнали пред Белфор на широк фронт, от Вилерсексел до швейцарската граница, а това значи, че са били използвани разните пътища, споменати в първоначалния план. Но каквито и да са причините за забавянето, то е станало и е било главната причина за загубването на сражението при Ерикур. Боят при Вилерсексел е станал на 9 януари. Вилерсексел се намира на около двадесет мили от пруските позиции при Ерикур и на Бурбаки са били нужни пет дни, до вечерта на 14-и, за да докара войските си до тези позиции и да получи възможност да ги атакува на другата

сутрин! В една от предишните си статии ние посочихме това като първа голяма грешка в тази кампания*, а сега от съобщението на кореспондента виждаме, че офицерите на Креме са разбрали това дори преди започването на сражението при Ерикур.

В това тридневно сражение 130 000 французи са действували против 35 000—40 000 немци и не са могли да превземат техните укрепени позиции. При такова числено превъзходство са били възможни най-смели флангови движения. Четиридесет или петдесет хиляди души, решително хвърлени в тила на немците, докато другите приковават противника откъм фронта, почти със сигурност биха могли да ги принудят да отстъпят от позициите си. Но вместо това е бил атакуван само фронтът — укрепеният фронт на позициите, което е причинило огромни и безплодни загуби. Фланговите атаки са се водили толкова слабо, че на десния фланг на немците една немска бригада (на Келер) се е оказала достатъчна не само да ги отблъсне, но и да задържи Фрайе и Шенебие и на свой ред да заобиколи французите откъм фланг. По този начин младите войски на Бурбаки е трябвало да изпълняват най-трудната задача, която може да бъде поставена пред войника в сражение, докато при численото им превъзходство би могло лесно да се завладеят позициите чрез маньовър. Но вероятно опитът от последните пет дни е показал на Бурбаки, че е безполезно да очаква подвижност от своята армия.

След като на 17 януари настъплението е било окончателно отблъснато, последвало е отстъпление към Безансон. Напълно възможно е това отстъпление да е ставало главно по единствения път в долината на Ду, но известно ни е, че големи части са отстъпвали и по други пътища, по-близки до швейцарската граница. Както и да е, на 22-и към обед ариергардът под командуването на Креме е пристигнал в Безансон. Следователно авангардът трябва да е пристигнал там още на 20-и и на 21-и е трябвало да бъде готов за действие срещу прусаците, които в този ден са достигнали Дол. Но нищо подобно, не им е било обърнато никакво внимание до пристигането на Креме, който веднага е бил прехвърлен от ариергарда в авангарда и на 23-и е бил изпратен срещу немците към Сен-Ви. На другия ден Креме получил заповед да се върне в Безансон; два дни са били загубени в нерешителност и бездействие, докато на 26-и след прегледа на 18-и корпус Бурбаки се е опитал да се самоубие. Тогава започва безредното отстъпление по посока на Понтарлие. Но в този ден немците при Мушар и Сален са били по-близо до швейцарската

* **Виж настоящия том, стр. 243.** *Ред.*

граница от бегълците, чийто път за отстъпление фактически е бил отрязан. Не е било вече въпрос, кой ще изпревари в скорост; немците са успели, без да бързат, да заемат изходите от всички надлъжни долини, през които още е било възможно спасение, докато другите техни войски са изтласквали французите откъм тила. След това са станали боевете около Понтарлие, които показали на разбитата френска армия, че е отрязана, в резултат на което се е стигнало до конвенцията в Льо-Вериер и предаването на цялата армия на швейцарците[134].

Цялото поведение на Бурбаки от 15 до 26 януари явно доказва, че той е загубил всякаква увереност във войниците си, следователно и в себе си. Защо е спрял движението на своите колони в Безансон до идването на Креме, като е изтървал по този начин всякаква възможност за спасение; защо е отзовал най-добрата в армията дивизия на Креме веднага след изпращането й от Безансон срещу прусаците, блокирали прекия път за Лион; защо след това се е бавил още два дни, поради което в Безансон са загубени общо цели шест дни — всичко това е невъзможно да се обясни, ако само не се предположи, че на Бурбаки твърде много е липсвала онази решителност, която е главното качество на самостоятелно действуващия командир. Старата история от августовската кампания се повтори. Интересно е, че такава крайна нерешителност прояви пак генерал, наследен от империята, докато нито един от генералите на републиката — каквито и да бяха техните грешки — не прояви подобна нерешителност и не бе така наказан за нея.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", брой 1878, 18 февруари 1871 г.

К. МАРКС

ДО КОМИТЕТА НА СОЦИАЛДЕМОКРАТИЧЕСКАТА РАБОТНИЧЕСКА ПАРТИЯ[135]

Лондон, 2 август 1870 г.

Другари,

Преди всичко благодаря за подробния отчет за работническата партия в Германия! Предадох го веднага на Генералния съвет.

Работата за поземлените отношения в Германия, за която ме помолихте, трябваше засега да отложа, тъй като не разполагам с никакво време.[136]

Обръщението, прието на meeting* в Брауншвайг (на 16 юли 1870 г.) — както ще видите от възванието на Генералния съвет, което ви изпратих миналата седмица, — частично включих в това възвание** ...

Съгласно § 3 от Устава[137] Генералният съвет не може да отсрочва свикването на конгреса. Все пак поради създалите се в настоящия момент *изключителни* обстоятелства той би поел отговорност за една такава крачка, ако получи необходимата подкрепа за това от секциите. Ето защо желателно би било да получим *официално* от Германия мотивирано предложение в този смисъл.

Напечатано със съкращения в книгата: W. Bracke, „Der Braunschweiger Ausschuss der socialdemokratischen Arbeiter-Partei in Lötzen und vor dem Gericht", Braunschweig, 1872

Печата се по текста, публикуван в книгата на В. Браке

Оригиналът на немски

* събранието. *Ред.*

** Виж настоящия том, стр. 4. *Ред.*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

*ЗА КАРЛ БЛИНД[138]

Статията би трябвало да се озаглави не „Принц Наполеон и т. н.“, а „Аз“. На всяко споменаване името на принц Наполеон в статията се пада най-малко двадесет пъти местоимението „Аз“, без да се смятат косвените падежи и производните форми. Всичко, което се казва за принц Наполеон в статията, вече неведнъж е печатано. Онова, което се казва в статията за собственото „Аз“ на Блинд, уви, също неведнъж е печатано, съобщавано, публикувано в Англия, така че всичко това за съжаление е известно на издателите и редакторите на бившите и настоящи неделни издания.

Ако се оставят настрана фалшивите претенции на вестника, може да се направи изводът, че в него се дава нова версия на старата басня на Блинд: по какъв начин Карл Блинд в резултат на различни неблагоприятни обстоятелства е бил за нещастие лишен от възможността да изменя хода на историята. Преди всичко припомня се често повтаряната легенда, която именно представлява основният капитал на Блинд — как той бил уж изпратен с дипломатическа мисия от доживяващото последните си дни временно правителство на южногерманските въстаници от 1849 г. до тогавашното правителство на Френската република, а всъщност до революционното правителство на Ледрю-Ролен, което, както се предполагаше, трябваше скоро да дойде на власт в резултат на народно въстание.[139] Но уви! Прусаците безцеремонно изгониха в Швейцария правителството, което изпрати Блинд, а демонстрацията на 13 юни, която трябваше да доведе на власт правителството, при което той е бил в действителност

акредитиран, беше разгонена също така безцеремонно[140]. В резултат на тази доста смешна мисия от едно умряло до едно изобщо неродило се правителство Блинд имаше късмета да бъде спасен от съществуващото френско правителство, което го арестува за участието му на 13 юни в „мирната" демонстрация на обхванатата от вълнение парижка национална гвардия и в края на краищата го изгони от страната. Ако продължеше да съществува изпратилото го правителство и ако плюс това дойдеше на власт правителството, до което той всъщност беше изпратен, какво ли само не би извършил Карл Блинд! Поемайки тази мисия от някого в Баден до някого в Париж, Блинд е успял „дипломатически" да се отърве дори от най-малката възможност за рискована среща с приближаващата се пруска армия. Във всеки случай все пак нещо е свършил*.

По-нататък, през 1870 г., при избухването на Френско-пруската война, имало изгледи Италия да се присъедини към Франция. Но Карл Блинд беше на поста си. „Ако крал Виктор-Емануил и т. н." (стр. 519). Но и това се оказа мисия от едно несъществуващо правителство до друго несъществуващо правителство. Луи-Наполеон отказа да отстъпи Рим на Виктор-Емануил и принуждавайки го по този начин да изтръгва насила този град от ръцете на Франция, направи съюза на Италия с Франция невъзможен[141]. Услугите и предложенията на Карл Блинд — колкото и ценни да са били — отново бяха отхвърлени. И ето че Блинд, който вечно е бил дипломат in partibus**, вместо да измени хода на историята, беше принуден да се задоволи с „най-горещата благодарност" на Мацини.

Човек неволно си спомня за самохвалеца, който, въвлечен в *скандал,* викал: „Дръжте ме, приятели, иначе ще направя нещо ужасно". За нещастие на целия свят, но може би за щастие на г-н Карл Блинд, всеки път, когато той е бил готов да излезе на предния план на историческите събития, някакво неприятно обстоятелство му е попречвало да извърши онова „ужасно" нещо, което е трябвало да го обезсмърти.

---

* Двете последни изречения са написани от ръката на Маркс. На полетата на предшествуващата страница от ръкописа на Енгелс Маркс е написал друг техен вариант: „Поемайки своевременно тази фиктивна мисия в чужбина, Блинд е успял да се отърве от каквато и да било възможност да се срещне с пруските войски, навлезли през това време в Баден". *Ред.*

** — in partibus infidelium — вън от реалната действителност (буквално: „в страната на неверните" — добавка към титлата на католическите епископи, назначавани на чисто номинални длъжности епископи на нехристиянски страни). *Ред.*

Да се надяваме, че това е последното литературно произведение, поне на английски език, написано от Карл Блинд за Карл Блинд и в полза на Карл Блинд.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс между 22 и 30 август 1870 г.

Печата се по ръкописа
Оригиналът на английски

I

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПИСМО ДО КОМИТЕТА НА СОЦИАЛДЕМОКРАТИЧЕСКАТА РАБОТНИЧЕСКА ПАРТИЯ[142]

...Военната камарила, професорите, бюргерите и кръчмарските политици твърдят, че това* е средство да се предпази Германия завинаги от война с Франция. Напротив, това е най-сигурното средство да се превърне тази война в *европейска институция.* Това е действително най-сигурното средство да се увековечи в обновена Германия военният деспотизъм като необходимо условие за господството *на Запада* — Елзас и Лотарингия — над една *Полша.* Това е безпогрешен начин да се превърне бъдещият мир в обикновено примирие до момента, когато Франция толкова укрепне, че да си поиска обратно загубената територия. Това е безпогрешно средство да се разорят Германия и Франция чрез взаимно самоизтребване.

Негодниците и глупците, които са измислили такива гаранции за вечния мир, би трябвало да знаят поне от пруската история, от случая с Наполеоновата конска доза, такива гаранции при Тилзитския мир[143], че подобни насилствени мерки, за да се държи в подчинение един жизнеспособен народ, довеждат до правопротивоположни резултати. А Прусия след Тилзитския мир не може да се сравнява с Франция, дори след загубването на Елзас и Лотарингия!

Ако френският шовинизъм, докато съществуваха старите държавни отношения, намираше известно материално оправдание в това, че от 1815 г. столицата Париж, а с това и самата Франция се оказваше незащитена след няколко загубени сражения, каква

* Става дума за анексията на Елзас и Лотарингия. *Ред.*

нова храна ще получи този шовинизъм, когато границата мине на изток при Вогезите и на север при Мец.

Че лотарингците и елзасците искат да живеят под сянката на *германско* правителство, не смее да твърди и най-върлият* тевтонец. Този път се провъзгласява принципът на пангерманизма и на „сигурните" граници, който щял да доведе откъм изток до великолепни резултати за Германия и Европа.

Всеки, който не е съвсем оглушен от сегашната врява или не е *заинтересован* да бъде оглушен германският народ, трябва да разбере, че войната от 1870 г. така неизбежно носи зародиша на *война между Германия и Русия,* както войната от 1866 г. носеше зародиша на войната от 1870 г.

Казвам *неизбежно, непременно,* ако изключим малко вероятния случай дотогава да избухне революция в Русия.

Ако този малко вероятен случай не настъпи, войната между Германия и Русия трябва още отсега да се смята за fait accompli (свършен факт).

Дали тази война ще е вредна или полезна, зависи напълно от сегашното поведение на немците победители.

Ако те заграбят Елзас и Лотарингия, Франция *заедно* с Русия ще воюва против Германия. Няма нужда да се говори за гибелните последици на подобна война.

Ако пък те сключат с Франция почтен мир, такава война ще освободи Европа от московската диктатура, ще разтвори Прусия в Германия, ще създаде възможност за мирно развитие на западната част на континента и най-после ще помогне за отприщването на социалната революция в Русия, за развитието на елементите на която е нужен такъв външен тласък — следователно такава война ще бъде полезна и за руския народ.

Но опасявам се, че негодниците и глупците безпрепятствено ще продължават безумната си игра, ако германската работническа класа en masse** не издигне гласа си.

Сегашната война слага начало на нова световноисторическа епоха с това, че Германия, дори ако се изключи немска Австрия, доказа способността си да върви по собствен път, *независимо от чужбина.* Фактът, че Германия постига своето *единство* първо *в пруската казарма,* е наказание, което тя напълно заслужава. Но *резултатът,* макар и по такъв начин, все пак е постигнат. Несъществени дреболии, като например конфликта между северногерманските националлиберали и южногерманската Народна пар-

* Думите „най-върлият", заменени в текста на отделен отпечатък с многоточие, са написани в екземпляра с бележки на Енгелс от неговата ръка. *Ред.*

** — в масата си. масово. *Ред.*

тия[144], в бъдеще не ще препречват напразно пътя. Отношенията ще вземат по-големи мащаби и ще се опростят. И ако тогава германската работническа класа не изиграе историческата роля, която й се пада, вината ще бъде нейна. ***Сегашната война премести центъра на тежестта на континенталното работническо движение от Франция в Германия.*** С това върху германската работническа класа ляга още по-голяма отговорност...

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс между 22 и 30 август 1870 г.

Включено в текста на манифеста на Комитета на Социалдемократическата работническа партия, напечатан като отделен отпечатък на 5 септември 1870 г. и във вестник „Der Volksstaat", бр. 73, 11 септември 1870 г.

Печата се по текста на екземпляра на отделния отпечатък, върху който има бележка на Ф. Енгелс

Оригиналът на немски.

К. МАРКС

ВТОРО ВЪЗВАНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ ЗА ФРЕНСКО-ПРУСКАТА ВОЙНА[145]

ДО ЧЛЕНОВЕТЕ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ В ЕВРОПА И СЪЕДИНЕНИТЕ ЩАТИ

В нашето първо възвание от 23 юли ние казахме:

„В Париж вече удари погребалната камбана на Втората империя. Тя ще свърши така, както започна: с пародия. Но да не забравяме, че именно правителствата и господствуващите класи на Европа дадоха възможност на Луи Бонапарт в продължение на осемнадесет години да играе жестокия фарс на *реставрация на империята*".*

Така че още преди да бяха започнали военните действия, ние гледахме на бонапартисткия сапунен мехур като на принадлежност към миналото.

Ние не сме се лъгали относно жизнеспособността на Втората империя. Ние излязохме прави и в нашето опасение, че за Германия „войната ще изгуби своя строго отбранителен характер и ще се изроди във война срещу френския народ"**. Отбранителната война завърши фактически с предаването на Луи Бонапарт, с капитулацията при Седан и с провъзгласяването на републиката в Париж. Но още дълго преди тези събития, още в същия момент, когато пролича цялата гнилост на бонапартисткото оръжие, пруската военна камарила реши да превърне войната в завоевателна. Наистина *собствената декларация на крал Вилхелм в началото на войната* стоеше като неприятна пречка на нейния път. В своето тронно слово пред Северногерманския райхстаг той тържествено беше заявил, че води война само сре-

* Виж настоящия том, стр. 5. *Ред.*
** Виж настоящия том, стр. 6. *Ред.*

щу френския император, а не срещу френския народ. На 11 август той беше издал манифест до френската нация, в който казваше*:

„Император Наполеон нападна по суша и по море германската нация, която е желала и все още желае да живее в мир с френския народ; *за да отблъсна това нападение,* аз поех командуването на германската армия *и ходът на военните събития* ме принуди *да прекрача границите на Франция."*

Тъй като му беше недостатъчно да потвърди „чисто отбранителния характер" на войната с изявлението, че е поел главното командуване на германската армия само *„за да отблъсне нападението",* Вилхелм прибавяше, че само „ходът на военните събития" го принудил да прекрачи границите на Франция. Естествено, една отбранителна война не изключва нападателни операции, продиктувани от „хода на военните събития".

И тъй, този благочестив крал беше поел пред Франция и пред света задължението да води строго отбранителна война. Как да бъде освободен от това тържествено обещание? Режисьорите на тази комедия трябваше да представят работата така, сякаш той против волята си отстъпил пред непреодолимата повеля на германския народ. Те веднага дадоха сигнал на германската либерална буржоазия с нейните професори, капиталисти, градски съветници и журналисти. Тази буржоазия, която в своите борби за гражданска свобода от 1846 до 1870 г. беше проявила небивала нерешителност, неспособност и страхливост, беше, естествено, крайно възхитена, че може да излезе на европейската сцена като ревящ лъв на германския патриотизъм. Тя си сложи маската на гражданска независимост, за да даде вид, че налага на пруското правителство — какво? — тайните планове на същото това правителство. Тя се разкая за своята дългогодишна и почти религиозна вяра в непогрешимостта на Луи Бонапарт, като гръмко поиска разпокъсването на Френската република. Нека чуем за миг благовидните доводи на тези големи патриоти.

Те не смеят да твърдят, че населението на Елзас и Лотарингия копнее за германска прегръдка. Тъкмо обратното. За да бъде наказан патриотизмът му към Франция, Страсбург — град, над който господствува самостоятелна цитадела — в продължение на 6 дни беше безцелно и варварски бомбардиран с „германски" експлозивни снаряди; той беше подпален и голям брой

* В немския превод, направен от К. Маркс и отпечатан в отделно издание през 1870 г., тази фраза и следващият цитат от Манифеста са изпуснати, а следващият текст до думите „Те веднага дадоха сигнал..." е даден съкратено. *Ред.*

беззащитни жители бяха убити. Да, разбира се — нали територията на тези провинции преди много време е принадлежала на отдавна починалата Германска империя! Затова изглежда, че тази територия и хората, които я населяват, трябва да бъдат конфискувани като негубеща давност германска собственост. Ако един ден старата карта на Европа трябва да бъде преработена според историческото право — в никой случай не бива да забравяме, че Бранденбургският курфюрст заради своите пруски владения на времето си е бил васал на Полската република.[146]

Но хитрите патриоти искат Елзас и немска Лотарингия като „материална гаранция" срещу френски нападения. Тъй като този гнусен предлог е объркал много безкритични хора, ние се чувствуваме задължени да се спрем на него по-подробно.

Няма съмнение, че общата конфигурация на Елзас и на отсрещния рейнски бряг, както и наличността на една голяма крепост като Страсбург, приблизително на половината път между Базел и Гермерхсхайм, твърде много благоприятствува за едно френско нахлуване в Южна Германия, а в същото време създава особени затруднения за едно нахлуване от Южна Германия във Франция. Няма съмнение по-нататък, че анексирането на Елзас и немска Лотарингия би дало на Южна Германия далеч по-сигурна граница; тогава тя би овладяла Вогезите по цялото им протежение и крепостите, които прикриват техните северни проходи. Ако бъде анексиран и Мец, Франция сега положително ще бъде лишена от две главни операционни бази срещу Германия, но това не би ѝ попречило да създаде нова при Нанси или Вердюн. Германия притежава Кобленц, Майнц, Гермерхсхайм, Ращат и Улм — все операционни бази срещу Франция — и тя много добре се възползва от тях в тази война; с какво, макар и привидно, основание тя би могла да завижда на французите за Мец и Страсбург, двете единствени значителни крепости, които те притежават в онази област? При това Страсбург застрашава Южна Германия само докато тя е отделена от Северна Германия. От 1792 до 1795 г. Южна Германия никога не е била нападана от тази страна, защото Прусия взе участие във войната срещу френската революция; но щом Прусия сключи в 1795 г. сепаративен мир[147] и предостави Юга сам на себе си, започнаха нападенията срещу Южна Германия, за база на които служеше Страсбург, и продължиха до 1809 г. Всъщност една *обединена* Германия може винаги да обезвреди Страсбург и всяка френска армия в Елзас, ако концентрира всичките си войски между Саарлуи и Ландау, както стана в тази война, и ги насочи напред или приеме едно сражение по пътя от Майнц за Мец. Докато глав-

ната маса на германските войски стои там, всяка френска армия, напредваща от Страсбург към Южна Германия, ще бъде обходена и нейните комуникации — застрашени. Ако сегашната военна кампания показа нещо, то е колко лесно Франция може да бъде нападната от Германия.

Но честно казано, не е ли изобщо глупост и анахронизъм военни съображения да се издигат в принцип, според който да се определят националните граници? Ако трябва да следваме това правило, Австрия все още би имала право да претендира за Венеция и за линията на Минчо, а Франция — за линията на Рейн за защита на Париж, който сигурно е повече изложен на нападение от североизток, отколкото Берлин от югозапад. Ако границите трябва да се определят от военни интереси, претенциите няма да имат край, защото всяка военна линия по необходимост има недостатъци и може да бъде подобрена с анексиране на нова област; и освен това те никога не могат да бъдат окончателно и справедливо определени, защото винаги се налагат на победения от победителя и следователно вече крият в себе си зародиша на нова война.

Това е поуката от цялата история. С нациите е, както с отделните хора. За да им се отнеме възможността за нападение, те трябва да бъдат лишени от всички средства за отбрана. Те трябва не само да бъдат хванати за гърлото, но и удушени. Ако някога завоевател е вземал „материални гаранции", за да сломи силите на една нация — това беше Наполеон I с неговия Тилзитски договор и с начина, по който той го приложи спрямо Прусия и останалата Германия. И въпреки това няколко години по-късно неговата гигантска мощ се пречупи като гнила тръстика пред германския народ. Какво са „материалните гаранции", които Прусия в своите най-необуздани мечти може или смее да наложи на Франция, в сравнение с гаранциите, които Наполеон I изтръгна от самата нея? Този път изходът няма да бъде по-малко гибелен. Историята ще отмери своето възмездие не по откъснатите от Франция квадратни мили територия, а по величината на престъплението, което се състои в това, че през втората половина на XIX в. отново е извикана на живот *политиката на завоевания*.

Защитниците на тевтонския патриотизъм казват: Но вие не трябва да смесвате германците с французите. *Ние* искаме не слава, а сигурност. Германците са по същество миролюбив народ. Под тяхната разумна закрила дори завоеванието се превръща от причина за бъдеща война в залог за вечен мир. Естествено, не Германия нахлу през 1792 г. във Франция с възвишената

цел да смаже с щикове революцията в XVIII век! Не беше ли Германия, която опетни ръцете си с поробването на Италия, с потъпкването на Унгария и с разпокъсването на Полша? Сегашната ѝ военна система, която разделя цялото здраво мъжко население на две части — постоянна армия на служба и друга постоянна армия в запас — и двете еднакво задължени безпрекословно да се подчиняват на управляващите по божия милост, — такава военна система е, естествено, „материална гаранция“ за световния мир и освен това върховната цел на цивилизацията! В Германия, както и навсякъде, лакеите на съществуващата власт тровят общественото мнение с тамян и с лъжливо самохвалство.

Тези германски патриоти изглеждат възмутени при вида на френските укрепления Мец и Страсбург — но не виждат нищо нередно в огромната система руски укрепления при Варшава, Модлин и Ивангород. Докато изтръпват пред ужасите на бонапартистките нападения, те затварят очи пред позора на царската опека.

Както през 1865 г. Луи Бонапарт и Бисмарк размениха обещания, така през 1870 г. същото сториха Горчаков и Бисмарк.[143] Както Луи Наполеон си въобразяваше, че войната от 1866 г. ще го направи върховен арбитър на Германия чрез взаимното изтощаване на Австрия и Прусия — така Александър си въобразяваше, че войната от 1870 г. ще го направи върховен арбитър на Западна Европа чрез взаимното изтощаване на Германия и Франция. Както Втората империя смяташе Северногерманския съюз за несъвместим с нейното съществуване — така самодържавна Русия трябва да се смята застрашена от една германска империя под водачеството на Прусия. Такъв е законът на старата политическа система. В нейните рамки печалбата на единия е загуба за другия. Преобладаващото влияние на царя върху Европа се корени в неговото традиционно върховенство над Германия. В момента, когато вулканични социални сили заплашват да разтърсят самите основи на самодържавието в самата Русия — може ли царят да допусне някакво отслабване на своя престиж вън от страната? Московските вестници заговориха вече със същия език, който бонапартистките вестници държаха след войната от 1866 г. Нима тевтонските патриоти наистина смятат, че ако тласнат Франция в обятията на Русия, ще осигурят свобода и мир* за Германия? Ако военното щастие, опиянението от

* В немското издание от 1870 г. преди думите „свобода и мир“ е добавена думата „независимост“. *Ред.*

успеха и династични интриги увлекат Германия в заграбване на френски области — за нея остават открити само два пътя. Тя или ще трябва да стане *явно* оръдие на руската завоевателна политика*, каквото и да последва от това, или след кратка почивка ще трябва да се подготви за нова „отбранителна" война, но не за някаква от онези новоизобретени „локализирани" войни, а за *расова война* срещу обединените славянска и романска раси**.

Германската работническа класа, която не беше в състояние да осуети войната, енергично я подкрепи като война за независимостта на Германия и за освобождението на Франция и Европа от гнетящия кошмар на Втората империя. Германските индустриални работници заедно със земеделските работници образуваха ядрото на героичните войски, а при това бяха оставили в къщи своите полугладни семейства. Оредели от сраженията на чужда земя, те ще оредеят още веднъж от мизерията в родината***. Сега и те от своя страна искат „гаранции" — гаранции, че техните грамадни жертви не са били дадени напразно, че те са извоювали свободата, че победите, които те спечелиха над армиите на Бонапарт, няма да бъдат превърнати в поражение за германския народ както през 1815 г.[149] И като първа от тези гаранции те искат *„почетен мир за Франция"* и *„признаването на Френската република"*.

Централният комитет на германската Социалдемократическа работническа партия публикува на 5 септември манифест, в който енергично настояваше за тези гаранции.

„Ние протестираме срещу анексията на Елзас и Лотарингия. И ние съзнаваме, че говорим от името на германската работническа класа. В общ интерес на Франция и Германия, в интерес на мира и свободата, в интерес на западната цивилизация, срещу ориенталската варварщина германските работници няма да понесат спокойно анексията на Елзас и Лотарингия ... Редом с нашите другари, работниците от всички страни, ние вярно ще отстояваме общото интернационално дело на пролетариата!"[150]

---

* В немското издание от 1870 г. тук са добавени думите: „което отговаря на традициите на Хохенцолерните". *Ред.*

** В немското издание от 1870 г. тук е добавена фразата: „Такава е мирната перспектива, която „гарантират" на Германия безмозъчните буржоазни патриоти". *Ред.*

*** В немското издание от 1870 г. е добавено: „А патриотичните креслювци ще им казват за утешение, че капиталът няма отечество и че работната заплата се регулира от антипатриотичния интернационален закон за търсенето и предлагането. Не е ли поради това крайно време германската работническа класа да си каже думата и да не позволява повече на буржоазията да говори от нейно име". *Ред.*

За нещастие не можем да разчитаме на техния непосредствен успех. Ако френските работници не можаха да спрат агресора в мирно време, повече шансове ли имат германските работници да задържат победителя сред звъна на оръжията? Манифестът на германските работници иска Луи Бонапарт да бъде предаден на Френската република като обикновен престъпник. Техните властници полагат всички усилия да го настанят отново в Тюйлери като най-подходящия човек за разоряването на Франция. Както и да е, историята ще покаже, че германските работници не са направени от такъв мек материал, както германската буржоазия. Те ще изпълнят своя дълг.

Заедно с тях ние поздравяваме установяването на републиката във Франция, но същевременно ни тревожат известни опасения, които — нека се надяваме — ще се окажат неоснователни. Тази република не събори трона, а само зае опразненото от него* място. Тя бе провъзгласена не като социално завоевание, а като национална отбранителна мярка. Тя е в ръцете на временно правителство, съставено отчасти от общоизвестни орлеанисти, отчасти от буржоазни републиканци, а между последните има някои, на които юнското въстание от 1848 г.[151] е оставило незаличимо клеймо. Разделението на труда между членовете на това правителство не обещава нищо добро. Орлеанистите завладяха най-силните позиции — армията и полицията, — докато за мнимите републиканци са отредени дърдорковските постове. Някои от първите стъпки на това правителство твърде ясно показват, че то е наследило от империята не само куп развалини, но и нейния страх от работническата класа. Ако сега от името на републиката то без мярка обещава невъзможни неща — не се ли върши това, за да се вдигне шум в полза на „възможно" правителство? Дали буржоата, които с удоволствие биха станали гробокопачи на републиката, не виждат в нея само преход към реставрация на орлеанистите?

По такъв начин френската работническа класа се намира в крайно тежко положение. Всеки опит да бъде свалено новото правителство, когато неприятелят вече почти хлопа на вратите на Париж, би бил отчаяно безумие. Френските работници трябва да изпълнят своя граждански дълг**, но не трябва да се оставят да бъдат овладени от националните традиции на 1792 г., както френските селяни се оставиха да бъдат измамени от националните традиции на първата империя. Те не трябва да повта-

* В немското издание от 1870 г. е добавено: „от германските шикове". *Ред.*

** В немското издание от 1870 г. след думата „дълг" са добавени думите: „и те го изпълняват". *Ред.*

рят миналото, а да изградят бъдещето. Нека те спокойно и решително използват средствата, които им дава републиканската свобода, за да организират здраво собствената си класа. Това ще им даде нови, херкулесовски сили за възраждането на Франция и за нашата обща задача — освобождението на пролетариата. От тяхната сила и мъдрост зависи съдбата на републиката.

Английските работници направиха вече стъпки чрез здрав натиск отвън да сломят нежеланието на своето правителство да признае Френската република[152]. Със сегашното си колебание английското правителство навярно иска да заглади антиякобинската война от 1792 г., както и непристойната прибързаност, с която то призна на времето държавния преврат.[153] Освен това английските работници искат от своето правителство да се противопостави с всички сили на разпокъсването на Франция, за което безсрамно крещи част от английския печат*. Това е същият онзи печат, който цели двадесет години боготвореше Луи Бонапарт като провидението на Европа и който френетично аплодираше бунта на американските робовладелци. Днес, както и тогава, той ратува в интерес на поробителите.

Нека секциите на *Международната работническа асоциация* във всички страни призоват работническата класа към действие. Ако работниците забравят своя дълг, ако те останат пасивни — сегашната страхотна война ще стане предвестник на още по-страхотни международни войни и във всяка страна ще доведе до нови поражения на работниците от рицарите на меча, на земевладението и капитала.

Vive la Republique!**.

Генерален съвет:

Роберт Апългарт, Мартин Дж. Бун, Фредерик Брадник, Кейхил, Джон Хейлз, Уилям Хейлз. Джордж Харис, Фридрих Леснер, Лопатин. Б. Люкрафт, Джордж Милнър, Томас Мътърсхед, Чарлз Мъри, Джордж Оджер, Джеймс Парнел, Пфендер, Рюл, Джозеф Шепърд, Кауел Степни, Стол, Шмуц.

* В немското издание от 1870 г. краят на тази фраза е даден в следния вид: „За което една част от английския печат настоява с не по-малък шум от германските патриоти". *Ред.*

** — Да живее републиката! *Ред.*

Секретар-кореспонденти:

Ежен Дюпон .... за Франция
Карл Маркс .... за Германия и Русия
О. Серайе .... за Белгия, Холандия и Испания
Херман Юнг .... за Швейцария
Джовани Бора .... за Италия
Зеви Морис .... за Унгария
Антони Жабицки .... за Полша
Джеймс Кон .... за Дания
Й. Г. Екариус .... за Съединените американски щати

Уилям Таунсенд, председателствуващ
Джон Уестън, касиер
Йохан Георг Екариус, генерален секретар

256, Хай Холборн,
Лондон, Уестърн Сентрал,
9 септември 1870 г.

Написано от К. Маркс между 6 и 9 септември 1870 г.

Напечатано в отделен отпечатък на английски език на 11—13 септември 1870 г., както и в отделен отпечатък на немски език и в периодичния печат на немски и френски езици през септември—декември 1870 г.

Печата се по текста на 2-то английско издание от 1870 г., сверено с текста на немското издание от 1870 г.

Превод от английски

К. МАРКС

*ЗА АРЕСТУВАНЕТО НА ЧЛЕНОВЕТЕ НА КОМИТЕТА НА СОЦИАЛДЕМОКРАТИЧЕСКАТА РАБОТНИЧЕСКА ПАРТИЯ[154]

Централният комитет на немската секция на Интернационалното работническо сдружение, който се намира в Брауншвайг, е издал на 5 септември манифест до немската работническа класа, който я призовава да не допусне анексирането на Елзас и Лотарингия и да наложи сключването на почтен мир с Френската република. По заповед на командуващия войските генерал Фогел фон Фалкенщайн не само е бил конфискуван този манифест, но и всички членове на комитета, дори нещастният печатар, който е напечатал този документ, са били арестувани, оковани като обикновени углавни престъпници и изпратени в Льотцен в Източна Прусия.

Написано от К. Маркс около 14 септември 1870 г.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1744, 15 септември 1870 г.

Печата се по текста на вестника

Оригиналът на английски

Numero 103. Troisième année. 1er Janvier 1871.

L'INTERNATIONALE

ORGANE DES SECTIONS BELGES

DE L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DES TRAVAILLEURS.

PARAISSANT LE SAMEDI.

Ф. ЕНГЕЛС

ДО VI КОНГРЕС НА БЕЛГИЙСКИТЕ СЕКЦИИ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ[155]

Лондон, 23 декември 1870 г.

Граждани!

Генералният съвет на Международната работническа асоциация поздравява вашия VI конгрес. Самият факт, че се свиква този конгрес, отново доказва, че белгийският пролетариат продължава неуморно борбата си за освобождение на работническата класа дори тогава, когато кръвопролитната и братоубийствена война изпълня с ужас цяла Европа и временно отвлича общественото мнение от всичко останало.

Ние констатирахме с голямо задоволство, че по отношение на тази война белгийските секции се придържат към онази линия на поведение и провъзгласяват онези идеи, които се диктуват от интересите на пролетариата във всички страни — отказване от всякакви завоевателни стремежи и подкрепа на републиката във Франция. Впрочем нашите белгийски приятели действуват в това отношение в пълно съгласие с работниците от другите страни.

Откак прусаците завладяха Руан, последните връзки, които все още имахме с Франция, се оказаха временно прекъснати. Но в Англия, в Америка и в Германия сред работниците извънредно бързо се разви движение против завоевателната борба и в подкрепа на Френската република. По-специално в Германия това движение взе такива размери, че пруското правителство се видя принудено в интерес на своята завоевателна и реакционна политика да се разправи с работниците. Централният комитет на немската социалдемокрация, който се намира в Брауншвайг, беше арестуван; същата участ постигна много от членовете на тази партия; отгоре на всичко това двама депутати в Северногерман-

ския райхстаг, гражданите Бебел и Либкнехт, които представляваха в него възгледите и интересите на работническата класа, бяха хвърлени зад решетките. Интернационалът е обвинен, че бил дал на всички тези граждани сигнал за широк революционен заговор. Пред нас без съмнение е второ издание на прословутия заговор на Интернационала в Париж, който уж бонапартистката полиция била разкрила и който после се оказа измислица, провалила се по такъв жалък начин. Въпреки всички тези преследвания международното движение на работниците все повече се развива и крепне.

Сегашният конгрес ви дава възможност да установите броя на секциите и на другите присъединили се дружества, както и броя на членовете на всяка от тях, и по този начин да добиете правилна представа за успехите на нашето движение в Белгия. Ние бихме желали да съобщите на Генералния съвет резултатите от тази статистика, която характеризира положението на нашата Асоциация в Белгия; ние ще се постараем да добавим към тази статистика сведения и за други страни. Разбира се от само себе си, че ще смятаме това съобщение за поверително и че фактите, които ще почерпим от него, няма да бъдат разгласявани.

По-нататък, Генералният съвет си позволява да се надява, че през 1871 г. белгийските секции ще имат възможност да си спомнят за резолюциите на различните международни конгреси относно вноските, предназначени за Съвета. Сегашната война прави невъзможно постъплението на средства от повечето континентални страни и ние прекрасно знаем, че белгийските работници също така изпитват въздействието на общата депресия, резултат на тази война; ето защо Генералният съвет повдига този въпрос само за да напомни на белгийските секции, че без материална подкрепа той не ще бъде в състояние да осигури такъв размах на пропагандата, какъвто би желал.

Поради отсъствието на секретаря за Белгия, гражданина Серайе, Генералният съвет упълномощи долуподписания да изпрати това съобщение до конгреса.

Поздрав и братство

Фридрих Енгелс

Напечатано без трите последни абзаца във вестник „L'Internationale", бр. 103, 1 януари 1871 г.

Печата се по текста на вестника, сверен с ръкописа; изпуснатите при публикуването абзаци се възпроизвеждат по ръкописа

Оригиналът на френски

К. МАРКС

ЗА СВОБОДАТА НА ПЕЧАТА И НА СЛОВОТО В ГЕРМАНИЯ

ДО РЕДАКТОРА НА „DAILY NEWS"

Уважаеми господине!

Когато Бисмарк обвиняваше френското правителство, че е

„направило невъзможно във Франция свободното изразяване на мненията в печата и чрез народните представители",

той очевидно е искал да разпространи един берлински виц. Ако искате да научите какво е „действителното" обществено мнение във Франция, обърнете се, моля, към г-н Щибер, редактора на версайския „Moniteur"[156] и прословут пруски полицейски шпионин!

Господата Бебел и Либкнехт бяха арестувани по изрична заповед на Бисмарк под предлог, че са обвинени в държавна измяна, само защото се осмелиха да изпълнят дълга си като немски народни представители, т. е. да протестират в райхстага против анексирането на Елзас и Лотарингия, да гласуват против новите военни кредити, да изразят симпатиите си към Френската република и да разобличат опита да се превърне цяла Германия в пруска казарма. С членовете на брауншвайгския комитет на Социалдемократическата партия от началото на септември миналата година се отнасят като с каторжници заради това, че изразиха подобни възгледи и досега над тях виси смешното обвинение в държавна измяна. Същата участ постигна много работници, които са разпространявали брауншвайгския манифест. Под аналогичен предлог е предявено обвинение в държавна измяна против г-н Хепнер, втория редактор на лайпцигския вестник „Volksstaat"[157]. Малкото независими немски вестници, които се издават вън от Прусия, са забранени във владенията на Хохенцолерите

Работническите събрания в Германия в полза на почтен мир с Франция ежедневно се разгонват от полицията. Според официалната пруска доктрина, наивно изложена от генерал Фогел фон Фалкенщайн, всеки немец, който се „опита да противодействува на постигането на целите, които Прусия преследва във войната във Франция", извършва държавна измяна. Ако г-н Гамбета и Сие бяха принудени подобно на Хохенцолерите да задушават със сила общественото мнение, те би трябвало само да приложат пруския метод и под предлог на войната да въведат в цяла Франция обсадно положение. Всички френски войници на немска територия гният в пруските затвори. Но въпреки това пруското правителство се смята задължено да спазва строго обсадното положение, т. е. най-грубата и възмутителна форма на военния деспотизъм, като спира действието на всички закони. Френската територия е наводнена от около един милион германски нашественици. И все пак френското правителство не е почувствувало нужда от пруския начин „да се прави възможно свободното изразяване на мненията". Сравнете картината на немския режим с френския! Германия обаче се оказа твърде малка за всеобхватната любов на Бисмарк към свободата на мненията. Когато люксембургците започнаха открито да изразяват симпатиите си към Франция, Бисмарк използва това като един от предлозите да се откаже от Лондонския договор за неутралитет[158]. Когато подобен грях бе извършен от белгийския печат, пруският посланик в Брюксел г-н фон Балан покани белгийското правителство да забрани не само да се поместват каквито и да било антипруски статии във вестниците, но дори да се публикуват съобщения, които насърчават французите в тяхната война за независимост. Наистина много скромно искане — да се отмени белгийската конституция „pour le roi de Prusse"*. Щом някои стокхолмски вестници си позволиха невинни шеги на темата за общоизвестното „благочестие" на Вилхелм Александър, Бисмарк се нахвърли върху шведския кабинет с яростно послание. Даже под с.-петербургския меридиан той можа да открие прекалено свободен печат. По негова смирена молба редакторите на най-важните петербургски вестници бяха повикани от оберцензора, който им нареди да се въздържат от каквито и да било критически бележки за верния пруски васал на царя. Един от тези редактори, г-н Загуляев, бе толкова непредпазлив да открие на страниците на „Голос"[159] тайната на това avertissement**. Руската полиция веднага се нахвърли върху него

* в смисъл: в угода на пруския крал. *Ред.*

** предупреждение. *Ред.*

и го заточи в някаква далечна губерния. Би било грешка да се мисли, че тези жандармски мерки се дължат само на пароксизма на военната треска. Напротив, това е истинско методично прилагане на самите принципи на пруските закони. В пруския углавен кодекс наистина съществува оригинален член, по силата на който всеки чужденец може да бъде преследван за „оскърбление на пруския крал“ и за „държавна измяна по отношение на Прусия“, за действия или писания в своята или в някоя друга страна! Франция се бори сега не само за своята национална независимост, но и за свободата на Германия и Европа и нейната борба, за щастие, далеч не е безнадеждна.

С уважение към Вас, почтени господине

Карл Маркс

Лондон, 16 януари 1871 г.

Напечатано във вестник „The Daily News“, 19 януари 1871 г.

Печата се по текста на вестника

Оригиналът на английски

Ф. ЕНГЕЛС

ПРОЕКТОРЕЗОЛЮЦИЯ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ОТНОСНО ПОЗИЦИЯТА НА АНГЛИЙСКАТА РАБОТНИЧЕСКА КЛАСА НА ДАДЕНИЯ ЕТАП ОТ ФРЕНСКО-ПРУСКАТА ВОЙНА[160]

1. Движението на работническата класа в подкрепа на Френската република трябваше отначало да съсредоточи усилията си върху това — да застави английското правителство да признае Френската република.

2. Военната намеса на Англия в защита на Франция, както тя се разбира от онези, които я предлагат, можеше да бъде полезна само в определено време. което отдавна вече е минало.

3. Англия не само не е способна да се намесва ефикасно в събитията на европейския континент, но и не може да защищава себе си от военния деспотизъм на континентална Европа, докато не си върне свободата да използва действителната си военна сила — морската си флота, а тази свобода тя може да си върне само ако денонсира Парижката декларация[161].

Внесена от Ф. Енгелс на 31 януари 1871 г.
Напечатана във вестник „The Eastern Post", бр. 123, 4 февруари 1871 г.

Печата се по ръкописа, сверен със записа в протоколната книга на Генералния съвет

Оригиналът на английски

Ф. ЕНГЕЛС

ДО ИСПАНСКИЯ ФЕДЕРАЛЕН СЪВЕТ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ[162]

Лондон, 13 февруари 1871 г.

Граждани!

С голямо задоволство Генералният съвет получи писмото ви от 14 декември. Предидущото ви писмо от 30 юли също стигна до нас; то беше предадено на гражданина Серайе, секретар за Испания, с поръчение да ви изпрати нашия отговор. Но след известно време гражданинът Серайе замина за Франция, за да участвува в борбата за републиката, и се оказа затворен в Париж. Само поради това вие не сте получили отговор на писмото си от 30 юли, което все още се намира у него. Сега Генералният съвет на заседанието си от 7 февруари упълномощи долуподписания Ф. Е. временно да води кореспонденцията с Испания и му предаде вашето последно писмо.

Ние сме получавали редовно следните испански работнически вестници: барцелонския „La Federacion", мадридския „La Solidaridad" (до декември 1870 г.), както и излизащите в Палма „El Obrero" (до неговото спиране) и отскоро „La Revolucion Social" (само първия брой)[163]. Тези вестници ни държаха в течение на онова, което става в испанското работническо движение; за найголямо наше задоволство ние се убедихме, че идеите на социалната революция все повече обхващат работническата класа във вашата страна.

Без съмнение, както изтъквате вие, празните декламации на старите политически партии привличаха прекалено много вниманието на народа и създаваха по този начин значителни пречки за нашата пропаганда. Същото ставаше навсякъде в първите години на пролетарското движение. Във Франция, в Англия, в

Германия социалистите бяха принудени — принудени са и досега — да се борят срещу влиянието и дейността на старите политически партии — аристократически или буржоазни, монархически или дори републикански. Опитът показа навсякъде, че най-доброто средство, за да се освободят работниците от това господство на старите партии, е създаването във всяка страна на пролетарска партия със самостоятелна политика, ясно различаваща се от политиката на другите партии, тъй като трябва да изразява условията за освобождението на работническата класа. Детайлите на тази политика могат да се менят в зависимост от особените условия във всяка страна. Но тъй като основните отношения между труда и капитала навсякъде са едни и същи и политическото господство на имотните класи над експлоатираните съществува навсякъде, принципите и целта на пролетарската политика навсякъде, поне във всички страни на Запада, ще бъдат едни и същи. Имотните класи, земевладелческата аристокрация и буржоазията държат трудещия се народ в робство не само с мощта на своето богатство, не само с експлоатацията на труда от капитала, но и със силата на държавата, при помощта на армията, бюрокрацията, съдилищата. Да се откажем от борбата срещу нашите противници на политическата арена, би значело да се откажем от едно от най-мощните средства за борба, и поспециално за организиране и пропаганда. Общото изборно право ни дава прекрасно средство за борба. В Германия работниците, организирани в здрава политическа партия, успяха да изпратят шест депутати в така нареченото национално представителство; и опозицията, която нашите приятели Бебел и Либкнехт можаха да организират там против завоевателната война, оказа много по-мощно въздействие в интерес на нашата международна пропаганда от многогодишната пропаганда чрез печата и събранията. В този момент и във Франция току-що са избрани представители на работниците и те ще провъзгласят нашите принципи на всеуслишание в Националното събрание. Същото ще стане и в Англия в предстоящите избори.

Научихме със задоволство, че искате да ни предадете вноските на секциите във вашата страна; ще ги приемем с благодарност. Изпратете ги, молим ви, като акредитив до някой лондонски банкер, на разпореждане на Джон Уестън, нашия касиер, с препоръчано писмо на името на долуподписания или на адрес. Лондон, 256, Хай Холбърн (седалището на нашия съвет), или на моя адрес: 122, Риджънтс-парк-роуд.

Очакваме също така с голям интерес статистическите сведения за вашата федерация, които ни обещавате да изпратите.

Колкото до конгреса на Интернационала, за неговото свикване не може да се мисли, докато продължава сегашната война. Но ако мирът бъде скоро възстановен, което е твърде вероятно, Съветът незабавно ще се заеме с този важен въпрос и ще има предвид приятелската ви покана конгресът да се свика в Барцелона.

Още нямаме секции в Португалия; може би за вас ще бъде по-лесно, отколкото за нас, да установите връзка с работниците в тази страна. Ако е така, бъдете добри да ни пишете отново по този въпрос. Смятаме също, че би било по-добре, поне в началото, вие да установите връзките с печатарите в Буенос-Айрес, като ни уведомите след това за постигнатите резултати. А сега ще ни направите любезна и полезна за нашето дело услуга, ако ни изпратите броя от „Anales de la Sociadad tipografica de Buenos Aires"[164], за да се запознаем с него.

Във всички други страни международното движение продължава да се развива въпреки всички пречки. В Англия централните съвети на професионалните съюзи (Trades' Councils) на Бирмингам и Манчестер току-що се присъединиха непосредствено към нашата Асоциация, а чрез тях и работниците на двата найголеми промишлени града на тази страна. В Германия в настоящия момент ние сме подложени на също такива преследвания от властите, на каквито преди една година ни подлагаше Луи Бонапарт във Франция. Нашите немски приятели, над петдесет души от които се намират в затвора, буквално страдат за делото на Интернационала; арестуваха ги и ги преследват за това, че те с всички сили се противопоставят на завоевателната политика и издигнаха искане за побратимяване на германския народ с френския. В Австрия също така много наши приятели са пратени в затвора, но движението въпреки това се развива. Във Франция нашите секции навсякъде са били душата и опората на съпротивата срещу нашествениците; те са завладели местната власт в големите южни градове и ако Лион, Марсилия, Бордо, Тулуза развиха небивала енергия, това се дължи само на усилията на членовете на Интернационала. В Белгия имаме силна организация; нашите белгийски секции току-що проведоха тържествено своя VI национален конгрес. В Швейцария разприте, появили се между нашите секции преди известно време, изглежда, започват да утихват. От Америка получихме съобщения за присъединяването на нови секции: френски, немски и чешки (бохемски), и освен това продължаваме да поддържаме братски отношения с голямата организация на американските работници — Работническия съюз (Labor League)[165].

С надежда скоро да получим нови сведения за вас изпращаме ви братския си поздрав.

От името на Генералния съвет на
Интернационалното работническо сдружение.

Ф. Е.

Публикувано за пръв път на руски език в Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс, I издание, т. XXVI, 1935 г.

Печата се по ръкописа
Оригиналът на френски

Ф. ЕНГЕЛС

ПОЛОЖЕНИЕТО В РУСИЯ[166]

ДО РЕДАКТОРА НА „PALL MALL GAZETTE"

Уважаеми господине!

Английското правителство заявява, че не знае нищо за съюз между Русия и Прусия. А в Германия никой не оспорва съществуването на такъв съюз; напротив, прусофилският печат тържествува по този повод, докато антипруските вестници негодуват. Един от тях, „Volksstaat", смята, че със своето отричане на съюза г-н Гладстон иска само да намекне, че това е договор не за съюз, а по-скоро за васална зависимост, и в дадения случай той е прав. Действително, размяната на телеграми между Версай и Петербург — между „Вашия до гроб Вилхелм" и неговия поддържан племенник Александър — не оставя вече никакво съмнение за характера на отношенията между двете сегашни големи военни монархии на континента. Тези телеграми бяха между другото публикувани първо в „Journal de St.-Pétersbourg"[167]; и не по-малко характерен е фактът, че немският печат не възпроизведе пълното им съдържание, като особено се премълчаваше уверението на император Вилхелм за неговата преданост до гроб. Във всеки случай пълният текст на преписката не допуска никакво съмнение, че император Вилхелм иска да изрази колко дълбоко се чувствува задължен към Русия и до каква степен е готов от своя страна да бъде на нейно разположение с услугите си. Тъй като императорът е на повече от седемдесет години, а настроенията на вероятния му наследник* будят съмнения, Русия без-

* кронпринца Фридрих-Вилхелм *Ред.*

условно има достатъчно сериозни причини да кове желязото, докато е горещо.

А освен това и вътрешното положение в Русия далеч не е добро. Финансите са безнадеждно разстроени; особената форма, в която беше извършено освобождаването на крепостните и свързаните с него други социални и политически промени, разстрои селскостопанското производство в почти невероятна степен. Полумерките от либерален характер, които правителството ту благоволяваше да вземе, ту отменяваше, ту отново се връщаше към тях, дадоха на образованите класи достатъчна възможност да създадат определено обществено мнение; това обществено мнение по всички пунктове е противоположно на външнополитическия курс, който сегашното правителство очевидно е следвало до този момент. Общественото мнение в Русия всъщност има ярко изразен панславистки характер, а това значи, че е настроено враждебно към трите големи „потисници" на славянската раса: немците, унгарците и турците. За него съюзът с Прусия е така неприемлив, както би бил неприемлив съюзът с Австрия или с Турция. Освен това то иска незабавни военни действия в духа на панславизма. Безшумните, бавни, но извънредно сигурни тайни действия на традиционната руска дипломация поставят на жестоко изпитание неговото търпение. Колкото и значителни да са сами по себе си успехите, постигнати на конференцията, те не струват пет пари за руските панслависти. Те чуват само „страдалческите вопли" на своите потиснати братя по кръв; те нищо не чувствуват така силно, както необходимостта да се възстанови загубеното върховенство на светата Рус с мощен удар, със завоевателна война. Освен това те знаят, че предполагаемият наследник на престола* споделя техните идеи. А като се има предвид всичко това, както и обстоятелството, че строежът на големи стратегически железопътни линии в южно и югозападно направление е вече на такъв етап, че те могат ефикасно да служат на целите на едно настъпление против Австрия или Турция или против двете страни едновременно, не е ли това мощен подтик за руското правителство и лично за император Александър, за да приложи стария бонапартистки начин, и докато съюзът с Прусия все още изглежда надежден, временно да излиза от затрудненията вътре в страната чрез външна война.

При такава обстановка новият руски заем от дванадесет милиона лири стерлинги добива съвсем особено значение. Наистина на фондовата борса имаше патриотичен протест — спо-

---

* цесаревич Александър, бъдещият император Александър III. *Ред.*

ред слуховете той бил без подписи и, изглежда, така си е и останал без подписи, — но казват, че за заема е набрана повече от определената сума. За какви цели, наред с някои други, ще бъдат използвани тези дванадесет милиона, ни съобщава щетинският „Ostsee Zeitung“[169], вестник, който много години не само има най-добра информация за руските работи, но и достатъчна самостоятелност, за да я публикува. Петербургският кореспондент на този вестник (съобщението е от 4 март нов стил) казва, че руските военни власти са се убедили в резултат на Френско-пруската война, че фортификационната система, която досега е прилагана при строежа на руските крепости, е напълно негодна и военното министерство вече е изработило план за необходимите изменения.

„Както се съобщава, новата система, която се основава на построяването на отделни фортове, трябва да бъде приложена преди всичко в най-важните погранични крепости, към реконструкцията на които трябва да се пристъпи незабавно. С отделни фортове трябва да бъдат снабдени преди всичко крепостите Брест-Литовск, Демблин и Модлин“.

Но Брест-Литовск, Демблин (или Ивангород) и Модлин (или Новогеоргиевск, според официалното руско название) са именно трите крепости, които с Варшава като централен пункт господстват над по-голямата част от Полското царство; а Варшава не получава сега отделни фортове по простата причина, че тя вече от много години ги има. И тъй, Русия, без да губи време, укрепва властта си над Полша и засилва операционната си база против Австрия, а бързината, с която се прави това, не предвещава нищо добро за мира в Европа.

Дотук всичко това може да се нарече чисто отбранително въоръжаване. Но кореспондентът, за когото споменахме, продължава:

„Военните приготовления в Русия, които започнаха в момента на избухването на Френско-пруската война, продължават с неотслабващо усърдие Неотдавна военното министерство е издало заповед за формирането на четвъртите батальони. Изпълнението на тази заповед вече е започнало във всички полкове, включително полковете, които се намират в Полското царство. Организирани са вече отряди, предназначени за носенето на службата по железопътните линии и телеграфа през време на война, както и санитарни роти. Хората усилено се тренират и обучават за различни видове служби, а в санитарните роти се изучава дори как да се слагат първи превръзки на ранени, как да се спира кръвотечение и как да се свестяват хора, загубили съзнание“.

По мирновременните щатове пехотните полкове почти във всички големи армии на континента се състоят от три батальона и първата крачка, която несъмнено представлява преход от мир-

новременни към военновременни щатове, е формирането на четвъртите батальони. В деня на обявяването на войната Луи-Наполеон също издаде заповед за формирането на четвъртите батальони. Тяхното формиране беше първата крачка на Прусия след получаването на заповедта за мобилизация. Същото е и в Австрия, и в Русия. Както и да се обяснява внезапно почувствуваната нужда от отделни фортове за полските крепости и не по-малко внезапната empressement*, с която в руската армия се въвеждат пруските Krankenträger**, както и отрядите за железопътната и телеграфната служби (в една страна, където железопътните и телеграфните линии са доста редки), формирането на четвъртите батальони е явен признак, че Русия фактически е прекрачила границата, която отделя мирното положение от военното. Никой не би могъл да помисли, че Русия е направила тази крачка без определена цел; а ако тази крачка значи нещо, то е само нападение срещу някого. Може би тъкмо с това се обяснява за какво са били необходими тези дванадесет милиона лири стерлинги.

Ваш и пр.

Е.

Написано от Ф. Енгелс около 15 март 1871 г.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", брой 1900, 16 март 1871 г.

Печата се по текста на вестника

Оригиналът на английски

* бързина, усърдие. *Ред.*
** санитари. *Ред.*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „TIMES“[170]

Уважаеми господине!

Във Вашия вестник от 16 март парижкият Ви кореспондент съобщава:

„Карл Маркс... е написал до един от главните си привърженици в Париж писмо, в което заявява, че е недоволен от позицията, заета от членовете на това сдружение“ (Интернационала) „в този град и т. н.“.

Вашият кореспондент очевидно е взел това съобщение от „Paris-Journal“ от 14 март, където също така бе обещано да се публикува пълният текст на това приписвано на мен писмо. В „Paris-Journal“ от 19 март действително се цитира писмо, датирано: Лондон, 28 февруари 1871 г., уж подписано от мен, съдържанието на което се покрива със съобщенията на Вашия кореспондент. Длъжен съм да заявя, че това писмо отначало докрай е нагла фалшификация.

Черновата на писмото е написана от Ф. Енгелс на 21 март 1871 г.

Напечатано във вестник „The Times“, бр. 27017, 22 март 1871 г. във форма на изложение на писмото на К. Маркс

Печата се по черновата на ръкописа на Ф. Енгелс

Оригиналът на английски

К. МАРКС

ЗАЯВЛЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ДО РЕДАКЦИЯТА НА „TIMES“ И ДО ДРУГИ ВЕСТНИЦИ[171]

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „TIMES“

Уважаеми господине!

Упълномощен съм от Генералния съвет на Международната работническа асоциация да се обърна към Вас с молба да поместите на страниците на Вашия вестник следното заявление:

В много английски вестници бе поместено съобщение, че парижките членове на Международната работническа асоциация действуват в духа на Антинемската лига и са отишли дотам, че са обявили занапред всички немци за изключени от Интернационала.

Това съобщение е в крещящо противоречие с фактите. Нито федералният съвет на нашето сдружение в Париж, нито някоя от парижките секции, представлявани от него, никога не са и помисляли да вземат подобно решение. Така наречената Антинемска лига, доколкото тя изобщо съществува, е дело само на аристокрацията и на буржоазията. Тя се роди по инициатива на Жокей-клуба[172] и продължава да съществува благодарение на подкрепата, която ѝ оказват Академията, борсата, някои банкери, фабриканти и пр. Работническата класа никога не е имала нищо общо с нея.

Целта на тази клевета е очевидна. Не много преди започването на последната война Интернационалът бе превърнат в изкупителна жертва за всички неприятни събития. Същата тактика се повтаря и сега. Така например, докато швейцарските и пруските вестници го обявяват за виновник за неотдавнашните нападения срещу немци в Цюрих[173], френските вестници от рода на „Courrier de Lyon“, „Courrier de la Gironde“, „Liberté“[174] и пр.

съобщават за някакви тайни събрания на членовете на Интернационала в Женева и Берн, които ставали под председателството на пруския посланик; на тези събрания бил скалъпен план за предаването на Лион на обединилите се прусаци и членове на Интернационала с цел да бъде ограбен общо от тях.

Уважаващият Ви

Й. Георг Екариус,
генерален секретар
на Международната работническа асоциация

256, Хай Холбърн, 22 март

Написано от К. Маркс на 21 март 1871 г.

Напечатано във вестник „The Times", бр. 27018, 23 март 1871 г., както и във вестник „The Eastern Post", бр. 130, 25 март 1871 г., и в редица други органи на Интернационала.

Печата се по текста на „The Times", сверен с текста на протоколната книга на Генералния съвет

Оригиналът на английски

№ 26. Mittwoch, den 29. März 1871.

Der Volksstaat

Organ der sozial-demokratischen Arbeiterpartei und der Internationalen Gewerksgenossenschaften

К. МАРКС

ДО РЕДАКЦИЯТА НА „VOLKSSTAAT“[175]

„Paris-Journal“, един от най-преуспяващите органи на парижкия полицейски печат, публикува в броя си от 14 март статия под сензационното заглавие: „Le Grand Chef de L'Internationale“* („Grand Chef“ вероятно е френски превод на Щиберовото „Haupt-Chef“[176]).

„Както е известно“ — започва статията, — „той е немец и, което е още по-лошо, прусак. Нарича се Карл Маркс, живее в *Берлин*“ и т. н. „И какво! Този Карл Маркс е недоволен от поведението на френските членове на *Интернационала.* Само това вече го характеризира. Той намира, че те се занимават безкрайно много с политика и съвсем недостатъчно със социални въпроси. Такова е неговото убеждение и той току-що твърде решително го е формулирал в едно писмо до своя събрат и приятел, гражданина *Серайе,* един от парижките първосвещеници на *Интернационала.* Карл Маркс моли френските членове на Интернационала, и особено парижаните, да не изпускат из предвид, че тяхната асоциация има една единствена цел: организирането на труда и бъдещето на работническите дружества. Но вместо да организират труда, те го дезорганизират, и той смята за нужно да внуши на престъпниците уважение към Устава на Асоциацията. Ние заявяваме, че ще бъдем в състояние да публикуваме това забележително писмо на г. Карл Маркс, щом като то бъде съобщено на членовете на *Интернационала.*“

В броя си от 19 март „Paris-Journal“ действително помести едно писмо, подписано уж от мен: веднага то бе препечатано от целия парижки реакционен печат, а след това проникна и в лондонските вестници. Но същевременно „Paris-Journal“ надушил, че аз живея в *Лондон,* а не в *Берлин.* Затова този път, в противоречие с първото съобщение, писмото е датирано от Лондон. Тая

* — „Върховният шеф на Интернационала“. *Ред.*

закъсняла поправка обаче страда от недостатъка, че ме заставя да си кореспондирам с моя приятел Серайе, който се намира в Лондон, по заобиколен път през Париж. Писмото, както вече заявих в „Times"*, представлява от началото до края нагла ***фалшификация***.

Същият „Paris-Journal" и други парижки органи на „благонадеждния печат" разпространиха слуха, че Парижкият федерален съвет на *Интернационала*, излизайки извън пределите на своята компетентност, взел решение за изключване на немците от Международната работническа асоциация. Лондонските вестници бързо подхванаха тая приятна новина и със злорадство съобщиха в уводните си статии за извършилото се най-после самоубийство на *Интернационала*. За тяхно съжаление, вестник „Times" публикува днес следното заявление на *Генералния съвет на Международната работническа асоциация*:**

„В английския печат се разпространи съобщението, че парижките членове на Международната работническа асоциация са се обявили за изключване на всички немци от *Интернационала* и следователно са действували в духа на *Антинемската лига*. Това съобщение е в крещящо противоречие с фактите. Нито Федералният съвет на нашата Асоциация в Париж, нито някоя от парижките му секции, които го представляват, никога не са помисляли за подобно решение. Така наречената Антинемска лига, доколкото тя изобщо съществува, е дело изключително на аристокрацията и буржоазията. Тя възникна по инициатива на Жокей-клуба и продължаваше да съществува благодарение на подкрепата, оказвана ѝ от академията, борсата и някои банкери и фабриканти и т. н. Работническата класа никога не е имала към нея някакво отношение.

Целта на тази клевета е очевидна. Малко преди началото на последната война се опитваха да превърнат *Интернационала* в изкупителна жертва и да му прехвърлят отговорността за всички неприятни събития. Същата тактика отново се прилага и сега Така например, докато швейцарските и пруските вестници го обявяват за виновник за оскърбленията, нанесени на немците в Цюрих, френските вестници като „Courrier de Lyon", „Courrier de la Gironde", парижкия „Liberté" и др. т. съобщават за някакви тайни събрания на *„членове на Интернационала"* в *Женева* и *Берн*. станали *под председателството на пруския посланик;* на тези събрания бил разработен план за предаване на *Лион* за съвместно разграбване от обединилите се прусаци и членове на Интернационала."

---

* Виж настоящия том, стр. 297. *Ред.*
** Виж настоящия том, стр. 298—299. *Ред.*

Такова е заявлението на Генералния съвет. Напълно естествено е, че високопоставените лица и господствуващите класи на старото общество, които са в състояние да поддържат своята власт и експлоатацията на трудещите се маси само с помощта на *национална* борба и *национални* противоречия, виждат в *Международната работническа асоциация* свой общ враг. За да го унищожат, всички средства са добри.

Лондон, 23 март 1871 г.

Карл Маркс
секретар на Генералния съвет
на Международната работническа асоциация
за Германия

Напечатано във вестниците „Der Volksstaat", бр. 26, 29 март 1871 г., „L'Egalité", (със съкращения), бр. 6, 31 март 1871 г., и в списание „Der Vorbote", кн. 4 от 23 април 1871 г.

Печата се по текста на вестник „Der Volksstaat".

Оригиналът на немски

К. МАРКС

ДО РЕДАКЦИЯТА НА „DE WERKER“[177]

Лондон, 31 март, 1871 г.

Граждани!

Моето така наречено писмо до парижките членове на Интернационала — както вече заявих във вестник „Times“ от 22 март* — е измислица на вестник „Paris-Journal“, който спада към булевардните вестници, навъдили се в бунището на империята. Впрочем всички органи на европейския „благонадежден печат“ получиха директива да прибягват до *фалшификацията* като най-силно оръжие в борбата против Интернационала. В очите на честните защитници на религията, реда, семейството и собствеността престъплението, наричано *фалшификация,* не представлява нищо осъдително.

С братски поздрав

Карл Маркс

Напечатано в „De Werker“, бр. 23 от 8 април 1871 г.

Оригиналът на френски

---

* Виж настоящия том, стр. 297. *Ред.*

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „TIMES"[178]

Уважаеми господине,

Разрешете ми отново да използвам колоните на Вашия вестник, за да опровергая една получила широко разпространение лъжа.

В телеграмата от Париж от 30 март има цитат от „Gaulois"[179], който под сензационното заглавие „Доказано е, че парижката революция е организирана от Лондон", украсяваше лондонските вестници миналата събота.

Както изглежда, „Gaulois", който през време на последната война успешно съперничеше с „Figaro"[180] и „Paris-Journal" в изготвянето на мюнхаузениади, които направиха парижкия petite presse* притча в езиците на целия свят, повече от когато и да било е убеден, че жадната за новини публика винаги ще се придържа към правилото: „Credo quia absurdum est".**

Но дали самият барон Мюнхаузен би се заел да организира в Лондон „в началото на февруари", когато г Тиер още не заемаше официален пост, „въстанието от 18 март", предизвикано от опита на същия г. Тиер да разоръжи парижката Национална гвардия? „Gaulois", като не се задоволява с това, че изпрати г-да Аси и Бланки на въображаемо пътешествие в Лондон, за да организират там на тайно съвещание заедно с мен заговор, причислява към участниците в това съвещание още две измислени фигури — някой си „Бентини, генерален агент за Италия", и някой си „Дермот, генерален агент за Англия". Също така „Gaulois" ми-

* — булеварден печат. *Ред.*
** — „Вярвам, защото е абсурдно". *Ред.*

лостиво санкционира титлата „върховен глава на Интернационала“, която за пръв път ми е дарена от вестник „Paris-Journal“.

Страхувам се, че въпреки тези двама многоуважаеми господа Генералният съвет на Международната работническа асоциация ще върши както по-рано своята работа, без да се обременява нито с „глава“, нито с „президент“.

Моля Ви, уважаеми господине, да приемете моите почитания.

Карл Маркс

Лондон, 3 април

Напечатано във вестниците „The Times“, бр. 27028 от 4 април 1871 г., и „The Daily News“, бр. 7780 от 6 април 1871 г.

Печата се по текста на вестник „Times“. Оригиналът на английски

Ф. ЕНГЕЛС

*ЗА СТАЧКАТА НА ТЮТЮНОРАБОТНИЦИТЕ В АНТВЕРПЕН[181]

В Антверпен 500 тютюноработници са останали без работа. Фабрикантите са ги поставили пред избора: или да разтурят своя професионален съюз (принадлежащ към Международната работническа асоциация), или ще бъдат уволнени. Всички работници без изключение са отхвърлили решително това несправедливо искане, а фабрикантите са затворили предприятията си.

В касата на работниците има 6 000 франка (1 600 талера); те вече са установили връзка с тютюноработниците в Холандия и Англия и е поставена преграда за всякакъв приток на работници оттам. От Англия те ще получат доста значителна парична подкрепа; 176 л. ст. (1 200 талера) вече са изпратени; ще бъде осигурена и по-нататъшна помощ. Впрочем антверпенци молят само за *заем,* като заявяват, че са в състояние да върнат всяка оказана им помощ. Ако немските тютюноработници или другите професионални съюзи могат да подпомогнат своите антверпенски братя, трябва да се надяваме, че те не ще откажат тази помощ. Парите да се изпращат на адрес: *Ф. Кьонен,* Бомгардсстрат 3, Антверпен. Немски тютюноработници, във всеки случай ваш дълг е да пречите на всякакво набиране между вас на работници за изпращане в Антверпен, докато тамошните фабриканти държат на своите искания.

Написано от Ф. Енгелс на 5 април 1871 г.

Напечатано в „Der Volksstaat", бр. 30, 12 април 1871 г.

Печата се по текста на вестника

Оригиналът на немски

Ф. ЕНГЕЛС

РЕЗОЛЮЦИЯ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ЗА ИЗКЛЮЧВАНЕТО НА ТОЛЕН[182]

След като взе предвид, че в Генералния съвет е постъпила за потвърждение резолюция на Федералния съвет на парижките секции за изключване на гражданина Толен от Асоциацията заради това, че този гражданин, избран за представител на работническата класа в Националното събрание, най-подло е предал делото на работническата класа;

като взе предвид, че мястото на всеки френски член на Интернационалното работническо движение е безспорно в редовете на Парижката комуна, а не в узурпаторското и контрареволюционно Версайско събрание,

Генералният съвет на Международната работническа асоциация утвърждава резолюцията на Парижкия федерален съвет и обявява гражданина Толен за изключен от Международната работническа асоциация.

Генералният съвет нямаше възможност да вземе мерки по този въпрос по-рано, защото получи точния текст на споменатата резолюция на Парижкия федерален съвет едва на 25 април.

Внесена на 25 април 1871 г.

Напечатана във вестниците „The Eastern Post", бр. 135, 29 април 1871 г., „L'Internationale", бр. 122, 14 май 1871 г., „Der Volksstaat", бр. 42, 24 май 1871 г.

Печата се по текста на ръкописа, сверен с текста на вестниците

Оригиналът на английски

Ф. ЕНГЕЛС

ОЩЕ ВЕДНЪЖ „ГОСПОДИН ФОГТ“[183]

От времето на аугсбургската кампания от 1859 г., в която г-н Фогт получи здрав пердах[184], политиката явно му се е втръснала. Той се е заел с цялата си енергия с природните науки, в които по собствените му думи още по-рано направил „поразителни“ открития. Така, в същото време, когато Кюхенмайстер и Лейкарт изясниха извънредно сложния процес на развитието на чревните паразити и с това действително направиха голяма крачка в науката, г-н Фогт направи поразителното откритие, че чревните паразити се делят на два вида: кръгли, които са кръгли, и плоски, които са плоски. Към това велико постижение сега той прибавя още по-велико. Откриването на голямо количество изкопаеми човешки кости от доисторическите времена направи модно сравнителното изучаване на черепите на различните човешки раси. Учените измерваха черепите по всичките им посоки, сравняваха ги, спореха, но не идваха до никакъв резултат, докато най-после Фогт с присъщата му увереност в триумфа обяви, че е решил загадката, която се състояла в това, че всички човешки черепи се делят на два вида: на такива, които са продълговати (дългоглави, долихоцефали), и на такива, които са кръгли (късоглави, брахицефали). Онова, което най-наблюдателните и трудолюбиви изследвачи не можаха да направят с дългогодишен упорит труд, Фогт го направи чрез простото прилагане на своя принцип за паразитите. Ако към тези поразителни открития се прибави и откритието на един нов вид в областта на политическата зоология, именно откриването на „сярната банда“[185], и най-придирчивият човек ще трябва да признае, че Фогт е направил достатъчно за един човешки живот

Но великият дух на нашия Фогт не мирясва. Политиката е запазила неотразимата си прелест за този човек, който дори в пивниците твори велики дела. Пердахът, получен в anno* 1860, е благополучно забравен, книгата на Маркс „Господин Фогт“ не се намира вече в продажба, всички неприятни истории отдавна са обрасли с бурен, под гръмките аплодисменти на немските филистери нашият Фогт извършва лекционни обиколки, важно се мъдри на всички събрания на естествениците, на конгресите на етнографите и антикварите и се вмъква в средата на действително големи учени. Той може следователно отново да смята, че изглежда горе-долу „порядъчен“ човек, и да си въобрази, че е призван да налива в главите на немските филистери политика, както ги е наливал с природонаучните въпроси. Стават големи събития: Наполеон Малки[186] капитулира при Седан, прусаците са пред Париж, Бисмарк иска Елзас и Лотарингия. Настава моментът Фогт да каже тежката си дума.

Тази дума носи заглавието: „Политически писма на Карл Фогт до Фридрих Колб“, Бил, 1870. Тук влизат дванадесет писма, излезли първоначално във виенския „Tages-Presse“ и препечатани освен това във Фогтовия „Moniteur“ — билския „Handels-Courier“.[187] Фогт се изказва против анексирането на Елзас и Лотарингия и против опрусачването на Германия и страшно го ядосва това, че в дадения случай трябва да върви просто по стъпките на омразните му социалдемократи, т. е. на „сярната банда“. Би било излишно да се излага цялото съдържание на брошурата, защото е все едно какво мисли някакъв си Фогт по тези въпроси. При това аргументите, които той привежда, са най-обикновените аргументи на филистери, политиканствуващи на чаша бира, само че този път Фогт изразява възгледите на швейцарските, а не на немските филистери. Нас ни интересува само привлекателната личност на самия г-н Фогт, който прави своите разнообразни преобръщания и превъплъщения.

И тъй, вземаме брошурката на Фогт и слагаме до нея злополучната му книга „Изследвания върху съвременното положение в Европа“ (1859 г.)[188], която му донесе толкова тежки и продължителни страдания. Виждаме, че при цялото духовно сродство, със съвсем същия нескопосен стил (на стр. 10 Фогт добавя „възгледите“ си със „собствените си уши“, които у него трябва да са съвсем особени**), г-н Фогт говори сега тъкмо обратното на онова, което проповядваше преди единадесет години. „Изследванията“

* в лято. *Ред.*
** Игра на думи: „eigene“ значи „собствени“ и „особени“. *Ред.*

имаха за цел да убедят немския филистер, че Германия няма никаква сметка да се намесва във войната, която Луи-Бонапарт замисляше тогава против Австрия. За тази цел трябва Луи-Бонапарт да бъде представен като „изпратен от съдбата“ освободител на народите; трябва да бъде той защитен срещу общоразпространените нападки на републиканците и дори на някои буржоазни либерали. Мнимият републиканец Фогт пристъпва и към това; той го прави, макар и с кисело-сладка гримаса и с такъв вид, като че ли има стомашни колики. Злите езици и хората от „сярната банда“ твърдяха, че храбрият Фогт се излагал на тези неприятности и прибягвал до тези гримаси само защото е получил от Бонапарт онова, което англичаните наричат „consideration“*, а именно пари в брой. Излязоха наяве разни подозрителни неща. Фогт предлагал на различни лица пари, ако се съгласят да излязат в печата в духа на писаното от него, т. е. да възхваляват народоосвободителните намерения на Луи-Бонапарт. Господин Брас, чиито високи добродетели, откак ръководи „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“[189], както е известно, не подлежат на никакво съмнение, дори г-н Брас публично отблъсна „френската копаня, която Фогт искаше да му поднесе“. Но ние няма да се разпростираме по тези неприятни истории и засега ще предположим, че и стомашните колики, и гримасите са нещо наследствено у г-н Фогт. Но откак стана катастрофата при Седан, за г-н Фогт всичко се промени. За самия френски император — „освободителя на народите“ — той още говори донякъде сдържано. За него пише само, че

> „революцията беше вече надвиснала над него. И да не беше войната, империята нямаше да посрещне новата 1871 година в Тюйлери“ (стр. 1).

Но неговата жена! Да чуем:

> „Няма съмнение, че ако Евгения беше победила (защото тази необразована испанка, която не може дори грамотно да пише, води или по-точно водеше войната заедно с цялата си драконова опашка от фанатични попове и селяни), положението веднага щеше да стане още по-ужасно“, отколкото след пруските победи и т. н.

И така, победата на французите в 1859 г. над австрийците би означавала победа на „освободителя на народите“ Бонапарт; а победата на французите в 1870 г. над прусаците би означавала победа на полуграмотната Евгения с нейната драконова опашка. Прогресът е очевиден.

---

* компенсация, възнаграждение за труда. *Ред.*

Още повече си изпаща драконовата опашка на Луи Бонапарт, защото сега излиза, че и той има такава опашка. Още на втората страница се говори за „ужасното прахосничество на империята". На стр. 16 четем за „сбирщината, която стоеше начело на императорската армия и администрация". Това прахосничество и тази сбирщина процъфтяваха още в 1859 г. и дори много по-рано; Фогт, който тогава никак не ги забелязваше, сега ги вижда съвсем ясно. И това също е прогрес. Но то още не е всичко. Ако Фогт не ругае направо своя предишен „освободител", той все пак не може да не цитира писмото на един френски учен, в което се казва:

„Ако имате някакво влияние, постарайте се да ни избавите от най-голямо безчестие — celle de ramener l'infâme" (т. е. от връщането на *безчестния* — Луи Бонапарт). „По-добре Хенрих V, Орлеаните, някакъв Хохенцолерн, който щете, но само не този *коронован злодей, който отравяше всичко, до което се докоснеше*" (стр. 13).

Но колкото и да са лоши бившият император и неговата полуграмотна съпруга с техните драконови опашки, Фогт все пак ни утешава с това, че във въпросното семейство има един човек, който прави изключение — принц Наполеон, по-известен с името Плон-Плон. Според думите на Фогт (на стр. 33), Плон-Плон бил казал на самия Фогт, че „той би престанал да уважава южните немци, ако постъпеха иначе" (т. е. ако не бяха отишли с прусаците против французите), че той е бил уверен в нещастния край на войната и от никого не е скривал това. Кой може да упрекне сега Фогт в неблагодарност? Не е ли трогателно да се гледа как той, „републиканецът", подава братска ръка за помощ на „принца", дори и в беда, и му издава свидетелство, на което принцът може да се позове, ако някога бъде обявен конкурс за заемане мястото на „безчестния"?

За Русия и за руската политика в „Изследванията" се говори само в хвалебен тон; тази империя от момента на отменяването на крепостното право би била „по-скоро приятел, отколкото враг на освободителното движение"; за Полша би било най-добре да се слее с Русия (както показа полското въстание от 1863 г.!) — и Фогт намира за напълно естествено, че Русия

„представлява онова здраво ядро, около което все повече и повече се стремят да се групират славянските народности".

Фактът, че тогава, в 1859 г., руската политика вървеше ръка за ръка с политиката на Луи Наполеон, беше, разбира се, в очите на Фогт огромна заслуга. Сега всичко се е изменило, сега четем:

„Аз не се съмнявам нито за миг, че назрява конфликт между славянския и германския свят... и че в този конфликт Русия ще възглавява едната от страните" (стр. 30, 31).

По-нататък се казва, че след анексирането на Елзас от Германия Франция незабавно ще застане в този конфликт на страната на славяните и дори ще се постарае колкото е възможно да ускори избухването на този конфликт, за да си върне Елзас; така че същия този френско-руски съюз, който в 1859 г. щял да бъде щастие за Германия, той сочи сега като плашило и страшен призрак. Но Фогт познава своя немски филистер. Той знае, че може да му поднесе каквото си ще, може десет пъти да опровергае собствените си думи. Ние само неволно питаме: защо преди единадесет години Фогт имаше безсрамието да тръби, че един съюз между Русия и бонапартистка Франция бил най-добрата гаранция за свободното развитие на Германия и Европа?

А Прусия! В „Изследванията" на Прусия ясно се даваше да разбере, че тя трябва косвено да поддържа плановете на Луи Наполеон против Австрия, да се ограничи със защитата на територията на Германския съюз и след това, „при бъдещите мирни преговори, да получи своята награда в Северногерманската низина". Границите на бъдещия Северногермански съюз — Рудните планини, Майн и морето — още тогава се сочеха като примамка за Прусия. В послеслова към второто издание, излязло през време на Италианската война, в момент, когато работите на бонапартистите вървяха зле и не можеше повече да се губи време за извъртания и брътвежи, Фогт говори вече без забикалки: той убеждава Прусия да започне в Германия гражданска война за създаване на единна централна власт, за поглъщането на цяла Германия от Прусия — за такова обединяване на Германия ще бъдат нужни по-малко седмици, отколкото месеци за войната в Италия. И ето че точно след седем години, и пак в съгласие с Луи-Наполеон, Прусия действува в точно съответствие с бонапартистките внушения, които Фогт повтори като папагал; тя се хвърля в гражданска война, добира се засега до наградата си в Северногерманската низина, създава — поне за Севера — единна централна власт. А какво казва г-н Фогт? Г-н Фогт сега изведнъж започва да се оплаква, че „войната от 1870 г. беше необходимо, неизбежно следствие на войната от 1866 г.!" (стр. 1). Той се оплаква от ненаситната завоевателна политика на Прусия, която винаги „се е нахвърляла върху всяка плячка като акула на парче сланина" (стр. 20).

„Никога и никъде" — пише той — „не съм виждал държава и народ, които повече от Прусия да са заслужавали това име" (разбойническа държава) (стр. 35).

Той оплаква поглъщането на Германия от Прусия като най-голямо нещастие, каквото би могло да постигне Германия и Ев-

ропа (осмо и девето писмо). Ето какво излезе от това, че Бисмарк последва съвета на Фогт, и от това, че Фогт даде съвет на Бисмарк.

И все пак би казал човек, че дотук всичко върви добре за нашия Фогт. Старите тъмни работи действително са се заличили от паметта на филистерите, „Изследванията“ са съвсем забравени; Фогт отново може да се представя за почтен гражданин и порядъчен демократ и дори малко да се ласкае от това, че неговите „Политически писма“ са в разрез с баналното филистерско течение в Германия. Дори съдбоносното единодушие със социалдемократите по въпроса за анексирането може само да му прави чест: тъй като Фогт не е преминал на страната на „сярната банда“, неизбежното заключение трябва да е, че „бандата“ е преминала към Фогт! Но изведнъж погледът ни се спира на едно малко редче в неотдавна публикуваните списъци за изразходването на тайните фондове на Луи Наполеон:

„Vogt — il lui a été remis en Août 1859 ... fr. 40 000“.

„Фогт — платени са му през август 1859 г. 40 000 франка“[190].

Фогт? Кой е този Фогт? Какво нещастие за Фогт, че тук не са дадени по-точни данни! Разбира се, ако тук беше написано: професор Карл Фогт от Женева, с улица и номер, Фогт би могъл да каже: „Това не съм аз, това е моят брат, моята жена, моят голям син, който щете — само не аз.“ А то просто „Фогт“! Фогт без други означения, без име, без адрес — това може да бъде само един Фогт, световноизвестният учен, великият първооткривател на кръглите и плоски чревни паразити, на продълговатите и къси черепи и на „сярната банда“, човекът, чието реноме е така добре известно даже на полицейските служители, които са се разпореждали с тайния фонд, че би било излишно всяко по-точно означение! И после — съществува ли някакъв друг Фогт, който през 1859 г. да е направил такива услуги на бонапартисткото правителство, че то през август същата година *(а Фогт тъкмо по това време е бил в Париж)* да му заплати за тях 40 000 франка? Че именно Вие сте направили такива услуги, господин Фогт, това е напълно известно; доказателство за това са Вашите „Изследвания“; първото издание на тези „Изследвания“ излезе през пролетта, второто — през лятото; Вие сам признахте, че от 1 април 1859 г. до лятото сте предлагали на много хора срещу обещано от Вас заплащане да действуват в интерес на бонапартистите; *през август 1859 г., след завършването на войната, сте били в Париж.* И след всичко това ние трябва да вярваме, че кратко означеният „Фогт“, на когото Бонапарт е наредил да се платят през август 1859 г. 40 000 франка, е някакъв друг, никому неизвестен Фогт? Невъзможно. Кълнем се във всички кръгли и плоски чрев-

ни паразити: докато Вие не ни докажете обратното, принудени сме да мислим, че въпросният Фогт сте Вие.

Но ще кажете може би, че такова твърдение не се основава на нищо, освен на заявлението на сегашното френско правителство, т. е. на комунарите, или — което е едно и също — комунистите, наричани още „сярна банда“; а кой ще повярва на такива хора? На това може да се отговори, че публикуването на „Документите и преписката на императорската фамилия“ бе извършено от *„правителството на националната отбрана“* и представлява негов *официален* акт, за който то отговаря. А какво беше Вашето мнение за това правителство, за Жул Фавър, Трошю и други?

„Хората, поставени сега начело, не отстъпват на никого по ум, енергия и твърдост на убежденията, но те не могат да направят невъзможното.“

Това казвате Вие за тях на стр. 52, г-н Фогт. Невъзможното те не могат да направят, но биха могли поне да зачеркнат Вашето име от благодарност за топлата похвала, каквато толкова рядко получават!

Но, както сам казвате, г-н Фогт, „парите все пак са еквивалент на щетите, които се нанасят на личността на индивида“ (стр. 24); и ако Вашата скъпоценна личност е понесла някаква „щета“ поради Вашите политически скокове през 1859 г. — надяваме се, само морална, — то утешете се, ако обичате, с „еквивалента“!

Когато миналото лято започна военната врява, Вие бяхте

„убедени, че цялата тази комедия е предприета от френското правителство с единствената цел да се прикрие чудовищното прахосничество на империята с привидни военни приготовления. При Луи Филип тази роля изпълняваха *дървесните червеи:* свръхсметните тайни разходи се отнасяха към перото за дървен материал за флотата; при империята всички дървесни червеи на света не биха стигнали, за да се покрият преразходите“ (стр. 4).

По този начин ние отново се върнахме към любимите Ви червеи, по-точно към дървесните червеи. Към кой вид спадат те, към кръглите или плоските червеи? Кой може да реши тази проблема? Само Вие, г-н Фогт — и Вие действително я разрешавате. Както свидетелствува „Преписката“ и пр., Вие сам спадате към „дървесните червеи“ и също сте участвувал в изяждането на „свръхсметните тайни разходи“, и то на сума 40 000 франка. А че спадате към *„кръглите* червеи“, е известно на всекиго, който Ви познава.

Написано от Ф. Енгелс на 5 май 1871 г.

Напечатано във вестник „Der Volksstaat“, бр. 38, 10 май 1871 г.

Печата се по текста на вестника

Оригиналът на немски

К. МАРКС

ГРАЖДАНСКАТА ВОЙНА ВЪВ ФРАНЦИЯ

ВЪЗВАНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ[191]

Написано от К. Маркс през април—май 1871 г.

Напечатано в отделно издание в Лондон в средата на юни 1871 г., а през 1871—1872 г. публикувано в различни европейски страни и в САЩ.

Печата се по текста на 3-то английско издание от 1871 г., сверено с текста на немските издания от 1871 и 1891 г.

Превод от английски

THE

CIVIL WAR IN FRANCE.

ADDRESS

OF

THE GENERAL COUNCIL

OF THE

INTERNATIONAL WORKING-MEN'S ASSOCIATION.

THIRD EDITION, REVISED.

Printed and Published for the Council by

EDWARD TRUELOVE, 256, HIGH HOLBORN.

1871.

Price Twopence.

Заглавната страница на третото английско издание на „Гражданската война във Франция"

ДО ВСИЧКИ ЧЛЕНОВЕ НА ИНТЕРНАЦИОНАЛА В ЕВРОПА И СЪЕДИНЕНИТЕ ЩАТИ

I

На 4 септември 1870 г., когато парижките работници провъзгласиха републиката, която цяла Франция почти незабавно единодушно посрещна с възторг, една шайка от адвокати службогонци — с Тиер като държавник и Трошю като генерал — завзе кметството. Тези хора бяха изпълнени тогава с такава фанатична вяра в призванието на Париж да представлява Франция във всички епохи на исторически кризи, че за да оправдаят своите узурпирани титли на управници на Франция, сметнаха за достатъчно да покажат изтеклите си вече мандати на парижки депутати. В нашето второ възвание за последната война, пет дни след издигането на тези хора, ние ви казахме кои бяха те.* Но нападнат ненадейно, когато истинските водачи на работниците бяха още в затворите на Бонапарт, а прусаците вече бързо маршируваха към него, Париж допусна тия хора да заграбят държавната власт, но само при изричното условие, че те ще използват тази държавна власт само и единствено за целите на националната отбрана. Но Париж не можеше да бъде защищаван, без да бъде въоръжена неговата работническа класа, без да бъде тя превърната в истинска военна сила и без нейните редици да бъдат обучени в самата война. Но да се въоръжи Париж значеше да се въоръжи революцията. Една победа на Париж над пруския агресор би била победа на френския работник над френския капиталист и неговите държавни паразити. Принудено да избира

---

* Виж настоящия том, стр. 278. *Ред.*

между национален дълг и класови интереси, правителството на националната отбрана не се поколеба нито за миг — то се превърна в правителство на национална измяна.

Първото, което то направи, беше да изпрати Тиер на обиколка из всички европейски дворове, за да изпроси тяхното посредничество, като предложи да замени републиката с крал. Четири месеца след започването на обсадата, когато изглеждаше, че е дошъл моментът да се заговори за капитулация, Трошю, в присъствие на Жул Фавър и други членове на правителството, се обърна към събраните мерове (районни кметове) на Париж със следните думи:

„Първият въпрос, който ми бе поставен от моите колеги още вечерта на 4 септември, беше: може ли Париж с някакви изгледи за успех да издържи една обсада от страна на пруската армия? Не се поколебах да отговоря отрицателно. Някои от тук присъствуващите мои колеги ще потвърдят, че казвам самата истина и че съм бил постоянно на това мнение. Аз им казах същото, което казвам и сега: че при сегашното положение на нещата опитът да се удържи Париж срещу една пруска обсада би бил безумие. Без съмнение — добавих аз — героично безумие; но все пак безумие и нищо повече... Събитията" (които той сам направляваше) „потвърдиха моето предсказание."

Тази мила кратичка реч на Трошю по-късно беше публикувана от един от присъствуващите мерове, г. Корбон.

И тъй, същата вечер, когато беше провъзгласена републиката, на колегите на Трошю беше известно, че неговият „план" се състои в капитулацията на Париж. Ако националната отбрана не беше само предлог за личното господство на Тиер, Фавър и компания, парвенютата от 4 септември щяха още на 5 да подадат оставка, да посветят парижкото население в „плана" на Трошю и да го поканят или незабавно да капитулира, или да вземе своята съдба в собствените си ръце. Но вместо това безчестните измамници решиха да лекуват Париж от „героичното му безумие" с глад и кръв, а през това време да го водят за носа със самохвални манифести, като например: „Трошю, губернаторът на Париж, никога няма да капитулира!", или Жул Фавър, министърът на външните работи, „няма да отстъпи нито педя от нашата земя и нито камък от нашите крепости". В едно писмо до Гамбета същият Жул Фавър признава, че те се „отбраняват" не от пруските войници, а от парижките работници. През цялата обсада бонапартистките главорези, на които Трошю умно беше поверил командуването на парижката армия, в своята поверителна кореспонденция нагло се подиграваха с тази привидна отбрана, чийто смисъл те добре разбираха (виж например публикуваната от комуната в „Journal Officiel" кореспонденция на Алфонс Симон Гюйо,

главнокомандуващ артилерията на парижката армия, кавалер на големия кръст на Почетния легион, до Сюзан[192], дивизионен генерал от артилерията). Най-после, на 28 януари 1871 г.[193], те свалиха измамната маска. По въпроса за капитулацията на Париж правителството на националната отбрана с цялото геройство на най-дълбоко самоунижение се яви като правителство на Франция, съставено от пленници на Бисмарк — толкова подла роля, че от нея се отвърна дори Луи Наполеон в Седан. След 18 март, в своето паническо бягство към Версай, capitulards[194] оставиха в Париж документално доказателство за своето предателство. За да го унищожат, казва Комуната в един от своите манифести до провинциите,

„тези хора не биха се спрели пред превръщането на Париж в куп развалини, потопени в море от кръв"[195].

Но мнозина от влиятелните членове на правителството на националната отбрана имаха и съвсем особени лични основания да тласкат нещата към такава развръзка.

Наскоро след сключването на примирието Милиер, парижки депутат от Националното събрание — сега разстрелян по специална заповед на Жул Фавър, публикува редица автентични съдебни документи, които доказваха, че Жул Фавър, живеещ в незаконен брак с жената на един пияница, намиращ се в Алжир, успял с най-нагли фалшификации, извършвани в продължение на редица години, да заграби от името на незаконородените си деца голямо наследство и по такъв начин да стане богат човек и че в процеса, заведен от законните наследници, той не бил уличен във фалшификация само благодарение на особеното покровителство на бонапартнстките съдилища. Тъй като против тези сухн съдебни документи беше безцелно всяко красноречие, Жул Фавър за пръв път в живота си запази мълчание и най-смирено зачака избухването на гражданската война, за да оклевети яростно жителите на Париж като банда от избягали каторжници, дръзко разбунтувани против семейството, религията, реда и собствеността. И същият този фалшификатор, едва дошъл на власт, веднага след 4 септември, съчувствувайки им, пусна на свобода Пик и Тайефер, които дори при империята бяха съдени за фалшификация във връзка със скандалната история с вестник „L'Etendard".[196] Един от тези благородници, Тайефер, има нахалството да влезе в Париж през време на Комуната, но веднага бе отново пратен в затвора; и след всичко това Жул Фавър се провикна от трибуната на Националното събрание, че парижаните освободили всички каторжници!

Ернест Пикар — този Джо Милър* на правителството на националната отбрана, който сам се назначи за министър на финансите на републиката, след като напразно се бе опитал да стане министър на вътрешните работи на Империята, е брат на някой си Артур Пикар, изгонен от парижката борса като мошеник (доклад на парижката полицейска префектура от 31 юли 1867 г.) и въз основа на собственото му признание осъден за кражба на 300 000 франка, която той извършил като директор на един клон на Société Générale[197] на ул. Палестро № 5 (доклад на полицейската префектура от 11 декември 1868 г.). Та този Артур Пикар бе назначен от Ернест Пикар за редактор на неговия вестник „Electeur libre"[198]. Докато обикновеният сорт борсови спекуланти бяха заблуждавани от официалните лъжи на този министерски вестник, Артур Пикар сновеше между министерството и борсата и превръщаше пораженията на френските армии в чиста печалба. Цялата делова кореспонденция на тези две почтени братлета попадна в ръцете на Комуната.

Жул Фери — преди 4 септември адвокат, който не изкарваше и за хляб — успя като кмет на Париж през време на обсадата измамнически да натрупа състояние от глада на столицата. Денят, в който той ще трябва да отговаря за своето злополучно управление, ще бъде и ден на неговото осъждане.

Тези хора можеха да получат отпускни билети [tickets-of-leave**] само върху развалините на Париж: тъкмо те бяха хората, от които се нуждаеше Бисмарк. Малко фокусничество — и Тиер, който до този момент тайно ръководеше правителството, застана сега начело на същото, а ticket-of-leave-men станаха негови министри.

Тиер, това джудже-изрод, повече от половин век омайваше френската буржоазия, защото е най-съвършеният идеен израз на нейната собствена класова извратеност. Преди да стане държавник, той вече беше проявил своите таланти на лъжец в качеството си на историк. Хрониката на неговата обществена дейност е история на нещастията на Франция. Съюзен преди 1830 г. с републиканците, при Луи-Филип той се добра до министерски пост, като предаде своя покровител Лафит. Той се подмаза на краля

* В немските издания от 1871 и 1891 г. вместо „Джо Милър" е напечатано „Карл Фогт"; във френското издание от 1871 г. — „Фалстав". *Ред.*

** В Англия често дават на углавните престъпници, след като са излежали по-голямата част от наказанието си, отпускни билети, с които те биват освобождавани и поставяни под полицейски надзор. Тези документи се наричат tickets-of-leave, а притежателите им — ticket-of-leave-men. *(Бележка на Енгелс към немското издание от 1871 г.)*.

с подстрекаване на тълпата към изстъпления срещу духовенството, през време на които бяха ограбени църквата Сен-Жермен Локсероа и архиепископският дворец, както и с поведението си към херцогиня дю Бери,[199] при която той играеше едновременно ролята на министър-шпионин и на тъмничар-акушер. *Негово* дело беше клането на републиканците на улица Транснонен и последвалите гнусни септемврийски закони срещу печата и правото на сдружаване[200]. През март 1840 г., когато отново изплува като министър-председател, той учуди Франция със своя план за укрепяването на Париж.[201] На републиканците, които окачествиха този план като коварен заговор срещу свободата на Париж, той отговори в камарата на депутатите:

„Как? Вие си въобразявате, че укрепленията биха могли някога да застрашат свободата? Преди всичко вие клеветите всяко правителство, щом допущате, че то би могло някога да направи опит да се задържи на власт чрез бомбардиране на Париж... Такова правителство би станало след своята победа сто пъти по-невъзможно, отколкото преди нея."

Наистина, никое правителство не би посмяло някога да бомбардира Париж от укрепленията — освен правителството, което предварително бе предало същите тези укрепления на прусаците.

Когато през януари 1848 г. кралят-бомба изпробва своите сили върху Палермо[202], Тиер, който тогава отдавна вече не беше министър, отново заяви в камарата на депутатите:

„Вие знаете, господа, какво става в Палермо. Вие всички тръпнете от ужас" (в парламентарен смисъл), „като узнавате, че един голям град е бил бомбардиран 48 часа — от кого? От чужд неприятел, прилагащ военното право? Не, господа — от неговото собствено правителство. И защо? Защото този нещастен град поиска своите права. И защото поиска своите права, той претърпя четиридесет и осем часа бомбардировка... Позволете ми да апелирам към общественото мнение на Европа. Да се вдигнеш и да кажеш високо от може би най-високата трибуна на Европа няколко думи" (разбира се, думи!) „на негодуване от такива деяния — значи да направиш услуга на човечеството. Когато регентът Еспартеро, който бе оказал услуги на страната си" (което Тиер никога не е вършил), „реши да бомбардира Барцелона, за да потуши едно въстание, от всички краища на света се нададе общ вик на негодуване".

Осемнадесет месеца по-късно Тиер се намираше сред най-яростните защитници на бомбардирането на Рим от френската армия.[203] Грешката на краля-бомба, изглежда, беше всъщност единствено в това, че се ограничи само с четиридесет и осем часова бомбардировка.

Няколко дни преди февруарската революция Тиер, раздразнен от това, че Гизо за дълго време го бе отстранил от власт и злоупотреби, и подушващ във въздуха приближаването на народ-

но вълнение, заяви на камарата на депутатите във фалшивия героичен стил, който му донесе прякора Mirabeau-mouche*:

„Аз принадлежа към партията на революцията не само във Франция, но и в цяла Европа. Желая правителството на революцията да остане в ръцете на умерени хора... Но ако това правителство попадне в ръцете на буйни хора, дори в ръцете на радикалите, аз заради това няма да изоставя своето дело. Винаги ще принадлежа към партията на революцията."

Избухна февруарската революция. Вместо да замени правителството на Гизо с правителство на Тиер, както бе мечтало това човече, революцията замени Луи Филип с републиката. В първия ден на победата той грижливо се криеше, като забравяше, че презрението на работниците го пазеше от тяхната омраза. Все пак със своя отдавна известен кураж той отбягваше обществената арена, докато юнските кланета[204] я разчистиха за дейността на хора от неговия сорт. Тогава той стана идеен вожд на партията на реда[205] и на нейната парламентарна република — онова анонимно междуцарствие, през което различните фракции на господствуващата класа заговаряха помежду си за потискане на народа и интригуваха една против друга — всяка за възстановяването на собствената си монархия. Тогава, както и сега, Тиер обвиняваше републиканците, че са единствена пречка за заздравяването на републиката; тогава, както и сега, той говореше на републиката, както палачът на дон Карлос: „Ще те убия, но за собственото ти добро." Сега, както и тогава, той ще трябва да извика на другия ден след своята победа: L'Empire est fait! — С империята е свършено! Въпреки лицемерните си проповеди за „необходими свободи" и личната си неприязън към Луи Бонапарт, който го беше използвал и беше захвърлил парламентаризма — а вън от изкуствената атмосфера на парламентаризма това човече, и той добре го знае, се превръща в нищо, — въпреки всичко това Тиер имаше пръст във всички мерзости на Втората империя от завземането на Рим от френски войски до войната с Прусия, към която той подстрекаваше със своите ожесточени нападки срещу единството на Германия, в което виждаше не прикритие на пруския деспотизъм, а посегателство върху наследеното право на Франция да поддържа разединението на Германия. Това джудже обичаше да размахва пред лицето на цяла Европа меча на Наполеон I, в историческите си съчинения само чистеше ботушите на Наполеон. Всъщност неговата външна политика винаги довеждаше Франция до крайно унижение — като се започне с Лондонската конвенция от 1840 г.[206] и се стигне до

* „Мирабо-муха". *Ред.*

парижката капитулация от 1871 г. и сегашната гражданска война, в която той с височайшото позволение на Бисмарк насъскваше пленниците от Седан и Мец срещу Париж[207]. Въпреки гъвкавостта на своя талант и променливостта на своите стремежи, този човек през целия си живот е бил най-закостенял рутинер. Ясно е, че по-дълбоките движения, които се извършват в съвременното общество, винаги са оставали неразгадаема тайна за него; дори и най-очевидните изменения на повърхността на обществото са били недоловими за неговия мозък, цялата жизнена сила на който е отишла в езика. Така например той неуморно разобличаваше като светотатство всяко отклонение от остарялата френска система на покровителствени мита. Като министър на Луи Филип той се надсмиваше над железниците като безумна химера; когато беше в опозиция при Луи Бонапарт, той заклеймяваше като кощунство всеки опит за реформиране на прогнилата френска военна система. През дългата си политическа кариера той не проведе нито една единствена практически полезна, макар и най-незначителна мярка. Тиер беше последователен само в своята алчност за богатство и в омразата си към хората, които създават това богатство. Той беше беден като Йов, когато влезе за пръв път в правителството при Луи Филип, а го напусна като милионер. Когато през време на последното възглавявано от него правителство при същия крал (от 1 март 1840 г.) беше публично обвинен в камарата в злоупотреби, той се задоволи да отговори със сълзи — отговор, с който той също тъй майсторски се измъква, както Жул Фавър или който и да било друг крокодил. В Бордо* първата му мярка за спасението на Франция от настъпващия финансов крах беше да си осигури три милиона годишна заплата; това беше първата и последната дума на онази „пестелива република“, която той беше обещал на своите парижки избиратели през 1869 г. Един от неговите бивши колеги в камарата от 1830 г., самият капиталист — което не му попречи да бъде самоотвержен член на Парижката комуна, — г. Беле, се обърна неотдавна в една прокламация към Тиер с думите:

„Заробването на труда от капитала е било винаги крайъгълният камък на Вашата политика и откакто републиката на труда се установи в парижкото кметство, Вие неуморно крещите на Франция: Ето престъпниците!“

Майстор на дребните държавни мошеничества, виртуоз в клетвопрестъпничеството и предателството, изпечен във всички долнопробни военни хитрости, коварни уловки и вулгарни из-

* В немското издание от 1891 г. след думата „Бордо“ е добавено: „през 1871 г.“. *Ред.*

мени на парламентарната борба между партиите; винаги готов, щом изхвърчи от своя пост, да разпали революция и да я удави в кръв, щом вземе властта в ръцете си; изпълнен с класови предразсъдъци вместо идеи; със суетност вместо сърце; така безчестен в частния си живот, както подъл в обществения си живот; дори сега, когато играе ролята на френски Сула*, Тиер не може да се откаже от своята смешна грандомания, която прави делата му още по-гнусни.

Капитулацията на Париж, която предаде на прусаците не само Париж, но и цяла Франция, сложи край на продължителните предателски интриги с врага, започнати от узурпаторите на 4 септември — както бе казал самият Трошю, — в деня, в който те взеха властта. От друга страна, тази капитулация сложи началото на гражданската война, която те сега вече трябваше да водят с пруска подкрепа срещу републиката и Париж. Примката беше поставена още в текста на самата капитулация. Тогава над една трета от страната беше в ръцете на неприятеля, столицата беше откъсната от провинциите, всички съобщителни средства бяха в безредие. При такива обстоятелства бе невъзможно да се изберат истински представители на Франция, без да се даде необходимото време за подготовка. *Тъкмо затова* текстът на капитулацията предписваше, че в срок от осем дни трябва да бъде избрано Национално събрание, така че в някои части на Франция известието за предстоящите избори бе получено едва един ден преди самите избори. По-нататък, съгласно един специален пункт на капитулацията Събранието трябваше да бъде избрано с единствената цел да реши въпроса за война или мир и в случай на нужда да сключи мирен договор. Народът не можеше да не почувствува, че условията на примирието правеха невъзможно продължаването на войната и че за сключването на наложения от Бисмарк мир най-подходящи се оказват именно най-лошите хора на Франция. Но недоволен от всички тези предохранителни мерки, Тиер — още преди да бе съобщена на парижаните тайната на примирието — предприе предизборна обиколка из цялата страна, за да съживи трупа на партията на легитимистите[208], която сега заедно с орлеанистите трябваше да заеме мястото на бонапартистите, станали в момента невъзможни за страната. Той не се страхуваше от легитимистите. Те бяха немислими като правителство на съвременна Франция и затова не бяха опасни като съперници; цялата дейност на тази партия по собствените думи на Тиер (камара на депутатите, 5 януари 1833 г.)

„винаги се бе ограничавала върху три източника: нашествие отвън, гражданска война и анархия“.

Затова тази партия беше най-удобното оръдие на контрареволюцията. Но легитимистите наистина вярваха в идването на своето назадничаво хилядогодишно царство. И действително ботушът на чужд завоевател отново тъпчеше Франция; империята падна и Бонапарт бе пленен, а легитимистите отново възкръснаха. Колелото на историята очевидно се беше завъртяло назад чак до „chambre introuvable“* от 1816 г.[209] В националните събрания на републиката от 1848—1851 г. легитимистите бяха представени от своите образовани и школувани в парламентарната борба водачи; но сега излязоха на преден план обикновените редници на партията — всички пурсоняковци на Франция.

Щом тази камара от провинциални юнкери[210] бе открита в Бордо, Тиер ѝ даде да разбере, че без да бъде удостоена с честта да води парламентарни дебати, тя трябва веднага да приеме предварителните условия за мир като единствено условие, при което Прусия ще позволи да бъде обявена война на Републиката и на нейната крепост — Париж. Наистина контрареволюцията нямаше време за губене. Втората империя беше удвоила държавните дългове, големите градове бяха обременени с тежки местни дългове. Войната страшно много беше увеличила задълженията на нацията и безогледно беше изчерпала нейните ресурси. А за да бъде разрухата пълна, се появи и пруският Шейлок със своята полица за издръжката на половин милион негови войници на френска земя, с искането за контрибуция от пет милиарда и 5% лихва за неплатените в срок вноски[211]. Кой трябваше да плаща сметката? Само с насилствено събаряне на републиката присвоителите на богатството можеха да се надяват да стоварят върху плещите на производителите на това богатство бремето на войната, която те сами бяха предизвикали. Така че тъкмо неизмеримото разорение на Франция подтикваше тези патриотични представители на поземлената собственост и капитала да завършат пред очите и под върховното покровителство на чуждия завоевател външната война с гражданска война, с робовладетелски бунт.

По пътя на този заговор стоеше грамадно препятствие — Париж. Обезоръжаването на Париж беше първото условие за успех. Затова Тиер подкани Париж да сложи оръжие. След това започнаха провокациите спрямо Париж — бесните антирепубликански демонстрации на камарата от провинциални юнкери и двусмислените изявления на самия Тиер за законното съществу-

---

* В немските издания от 1871 и 1891 г. следват думите: „(камара на ландрати и юнкери)“. *Ред.*

ване на републиката; заплашването, че Париж ще бъде обезглавен и лишен от званието столица; назначаването на орлеанистки посланици; законите на Дюфор за просрочените полици и наеми[212], закони, които заплашваха да задушат търговията и индустрията на Париж; данъкът на Пуйе-Кертие от два сантима върху всеки екземпляр от всяко без изключение печатно произведение; смъртните присъди срещу Бланки и Флуранс; забраната на републиканските вестници; преместването на Националното събрание във Версай; възобновяването на обсадното положение, обявено от Паликао и отменено на 4 септември; назначаването на décembriseur[213] Виноа за губернатор на Париж, на жандарма Валантен — за полицейски префект и на генерала-йезуит Орел дьо Паладин за главнокомандуващ националната гвардия в Париж.

А сега трябва да отправим един въпрос към г. Тиер и неговите прислужници — членовете на правителството на националната отбрана. Известно е, че чрез своя финансов министър Пуйе-Кертие Тиер беше внесъл предложение за заем от два милиарда, платими веднага. Вярно ли е или не:

1) че тази сделка беше сключена така, че няколкостотин милиона комисиона се озоваха в джобовете на Тиер, Жул Фавър, Ернест Пикар, Пуйе-Кертие и Жул Симон?

2) че не бива да се извършва никакво плащане преди „омиротворяването“ на Париж[214]?

Във всеки случай работата трябва да е била съвсем неотложна, тъй като Тиер и Жул Фавър най-безсрамно молеха от името на събранието в Бордо за незабавното окупиране на Париж от пруски войски. Но това не влизаше в сметките на Бисмарк, както той след завръщането си в Германия подигравателно и съвсем открито разказваше на смаяните франкфуртски филистери.

II

Въоръженият Париж беше единственото сериозно препятствие по пътя на контрареволюционния заговор. Следователно Париж трябваше да бъде обезоръжен. Събранието в Бордо се изказа с пълна откровеност по този въпрос. Дори бесният вой на депутатите от „камарата от провинциални юнкери“ да не беше достатъчно ясен, предаването на Париж от Тиер в ръцете на триумвирата — décembriseur Виноа, бонапартисткия жандарм Валантен и генерала-йезуит Орел дьо Паладин — би премахнало най-малкото съмнение. Но докато заговорниците нагло показваха истинската цел на обезоръжаването на Париж, те го подканваха да сложи оръжие под един предлог, който беше най-крещяща, най-безсрамна лъжа. Артилерията на парижката национална гвардия, казваше Тиер, е собственост на държавата и трябва да бъде върната на държавата. Всъщност работата беше такава: Париж беше на стража от деня на капитулацията, когато Бисмарковите пленници му предадоха Франция, като издействуваха за себе си значителна лична охрана с явната цел да държат в подчинение Париж. Националната гвардия се реорганизира и повери своето върховно командуване на Централен комитет, избран от цялата маса национални гвардейци с изключение на няколко стари бонапартистки поделения. В навечерието на влизането на прусаците в Париж Централният комитет се погрижи за пренасянето в Монмартър, в Ла Вилет и Белвил на топовете и митральозите, които capitulards предателски бяха оставили в онези квартали, които трябваше да бъдат заети от прусаците, или в съседните на тях квартали. Тази артилерия беше

създадена със средства, събрани от самата национална гвардия. В текста на капитулацията от 28 януари тя беше официално призната за частна собственост на националната гвардия и като такава не беше включена в общата маса държавно оръжие, подлежащо на предаване в ръцете на победителя. И Тиер до такава степен нямаше дори най-малък повод да започне войната срещу Париж, че трябваше да прибегне до наглата лъжа, че артилерията на националната гвардия била държавна собственост!

Конфискуването на артилерията трябваше да послужи само като пролог към общото обезоръжаване на Париж, а с това — за обезоръжаването на революцията от 4 септември. Но тази революция беше станала законно състояние на Франция. Резултатът от нея — републиката — беше признат от победителя в текста на капитулацията. След капитулацията тя беше призната от всички чужди държави; от нейно име бе свикано Националното събрание. Парижката работническа революция от 4 септември беше единственото законно основание на Националното събрание в Бордо и на неговата изпълнителна власт. Ако не беше революцията от 4 септември, Националното събрание трябваше веднага да отстъпи своето място на Законодателния корпус, избран през 1869 г. под френско, а не под пруско господство чрез всеобщо избирателно право и насилствено разтурен от революцията. Тиер и неговата банда щяха да бъдат принудени да капитулират, за да се сдобият с подписани от Луи Бонапарт отпускни билети, с които да избягнат едно пътуване до Кайена.[215] Националното събрание с неговото пълномощие да сключи мир с Прусия беше само един от епизодите на онази революция, чието истинско въплъщение все още беше въоръженият Париж — същият Париж, който беше извършил тази революция, който беше издържал заради нея петмесечна обсада с всичките ужаси на глада и който със своята продължителна съпротива, въпреки плана на Трошю, беше създал базата за упорита отбранителна война в провинциите. А сега Париж трябваше или да сложи оръжие по оскърбителната заповед на бунтовниците-робовладелци от Бордо и да признае, че революцията от 4 септември означаваше само просто прехвърляне на държавната власт от Луи Бонапарт в ръцете на другите претенденти за трона, или да се бори самоотвержено за делото на Франция, която можеше да бъде спасена от гибел и възродена за нов живот само чрез революционното разрушаване на политическите и социалните условия, които бяха породили Втората империя и под нейното покровителство бяха стигнали до пълно разложение.

Париж, измъчен от петмесечно гладуване, не се поколеба нито за миг. Той реши геройски да понесе всички опасности на борбата с френските заговорници, въпреки че пруските оръдия все още зееха срещу него от собствените му фортове. Но в своето отвращение към гражданската война, в която Париж трябваше да бъде въвлечен, Централният комитет продължаваше да заема отбранителна позиция въпреки предизвикателствата на Националното събрание, посегателствата на изпълнителната власт и заплашителното съсредоточаване на войски в Париж и около него.

И така, Тиер започна гражданската война, като изпрати Виноа на нощен грабителски поход срещу Монмартър начело на един отряд от полицейски сержанти и на няколко линейни полка, за да завземе с изненада артилерията на националната гвардия. Известно е, че този опит не успя поради съпротивата на националната гвардия и побратимяването на войските с народа. Орел дьо Паладин предварително беше напечатал съобщение за победата, а Тиер беше приготвил обявленията, с които трябваше да оповести своите мерки за държавен преврат. Тези две съобщения трябваше сега да бъдат заменени с манифеста, в който Тиер оповестяваше великодушното си решение да остави на националната гвардия нейните оръжия; той изказваше увереността си, че тя ще ги използва в защита на правителството срещу бунтовниците. От всичко 300 000 национални гвардейци само 300 души се отзоваха на този призив на малкия Тиер — да се присъединят към него против самите себе си. Славната работническа революция от 18 март напълно завладя Париж. Централният комитет беше нейното временно правителство. Европа, изглежда, за миг се усъмни дали последните поразителни държавни и военни събития са действителност или съновидения от отдавна изчезнало минало.

От 18 март до нахлуването на версайските войски в Париж пролетарската революция остана толкова чиста от всякакви актове на насилие, с каквито изобилстват революциите, а още повече контрареволюциите на „висшите класи“, че враговете не можаха да намерят никакъв друг претекст за своето възмущение освен екзекутирането на генералите Льоконт и Клеман Тома и сблъскването на Вандомския площад.

Генерал Льоконт, един от бонапартистките офицери, който игра известна роля в нощното нападение срещу Монмартър, четири пъти заповядал на 81-и линеен полк да стреля срещу една невъоръжена група на площад Пигал; когато войските отказали да изпълнят заповедта му, той яростно ги наругал. Вместо да убиват жени и деца, неговите войници застреляли самия него. Вкоре-

нените навици, придобити от войниците в школата на враговете на работниците, не могат, разбира се, да изчезнат в същия миг, когато тези войници преминават на страната на работниците. Същите войници разстреляха и Клеман Тома.

„Генерал“ Клеман Това, недоволен бивш вахмистър, беше завербуван през последните години от царуването на Луи Филип в редакцията на републиканския вестник „National“[216], където изпълняваше едновременно длъжността на подставен отговорен редактор (gérant responsable*) и на дуелист при този извънредно войнствен вестник. Когато след февруарската революция господата от „National“ дойдоха на власт, те превърнаха бившия вахмистър в генерал. Това стана в навечерието на юнското клане, в подготвянето на което той, както и Жул Фавър, беше взел участие и беше играл най-отвратителната роля на палач. След това той за дълго време изчезна заедно със своето генералство, за да се появи отново на 1 ноември 1870 г. Един ден преди това правителството на отбраната, заловено в кметството, бе дало тържествена дума на Бланки, Флуранс и други представители на работниците, че ще предаде узурпираната от него власт в ръцете на една свободно избрана Парижка комуна[217]. Вместо да удържи думата си, правителството насъска срещу Париж бретонците на Трошю, които заместваха сега корсиканците на Бонапарт[218]. Само генерал Тамизие отказа да опетни името си с такова вероломство и подаде оставката си като главнокомандуващ националната гвардия. На негово място сега Клеман Тома отново стана генерал. През цялото време на своето командуване той водеше война не срещу прусаците, а срещу парижката национална гвардия. Той пречеше на нейното общо въоръжаване, насъскваше буржоазните батальони срещу работническите, отстраняваше враждебно настроените към „плана“ на Трошю офицери и разпускаше с позорното обвинение в страхливост същите пролетарски батальони, чието геройство удивлява сега най-ожесточените им врагове. Клеман Тома извънредно много се гордееше, че отново е успял да докаже своята лична омраза към парижкия пролетариат, която така ярко се беше проявила през юнското клане от 1848 г. Само няколко дни преди 18 март той представи на военния министър Льофло собствен план да „изтреби la fine fleur (цвета) на парижката canaille**“. След поражението на Виноа той не можа да си откаже удоволствието да се появи на сцената като шпионин от любов към изкуството. Централният

* В немските издания от 1871 и 1891 г. следват думите: „оня, който поема излежаването на наказанията в затвора.“ *Ред.*

** — паплъч. *Ред.*

комитет и парижките работници бяха точно толкова отговорни за смъртта на Клеман Тома и Льоконт, колкото уелската принцеса за гибелта на хората, премазани в тълпата при нейното влизане в Лондон.

Тъй нареченото клане на невъоръжени граждани на Вандомския площад е измислица, за която Тиер и провинциалните юнкери в Националното събрание не напразно упорито мълчаха и чието разпространение те повериха изключително на лакеите на европейския всекидневен печат. „Хората на реда", парижките реакционери, изтръпнаха при новината за победата на 18 март. За тях това беше признак за настъпващото най-после възмездие на народа. Призраците на жертвите, избити с техните ръце от юнските дни на 1848 до 22 януари 1871 г.,[219] се изправиха пред очите им. Единственото им наказание беше техният ужас. Дори полицейските сержанти, вместо да бъдат обезоръжени и затворени, както се полагаше, намериха широко отворени вратите на Париж, за да могат спокойно да се измъкнат към Версай. „Хората на реда" не само не пострадаха никак, но дори им бе позволено отново да се съберат и заемат редица здрави позиции в самия център на Париж. Тази снизходителност на Централния комитет, това великодушие на въоръжените работници, в такъв странен контраст с навиците на партията на реда, бяха неправилно изтълкувани от тази партия като признак за осъзнато безсилие. Оттук и нейният плиткоумен план под маската на невъоръжена демонстрация още веднъж да се опита да постигне това, което Виноа не бе можал да постигне със своите топове и митральози. На 22 март от най-богатите квартали потегли едно шествие от „фини господа", в което участвуваха всички petits crevés* начело с добре известните храненици на империята като Хекерен, Коетлогон, Анри дьо Пен и т. н. Под страхливото прикритие на мирна демонстрация, но тайно въоръжена с оръжията на наемните убийци, тази банда маршируваше, обезоръжаваше и оскърбяваше постовете и патрулите на националната гвардия, с които се сблъскваше шествието, и като нахлу от улица „Де ла Пе" на Вандомския площад, викайки „Долу Централният комитет! Долу убийците! Да живее Националното събрание!", тя се опита да си пробие път през поставените постове и така неочаквано да завземе намиращата се зад тях Главна квартира на националната гвардия. В отговор на техните револверни изстрели им бяха отправени обичайните sommations (френският еквивалент за английския акт за безредиците)[220] и когато тези искания останаха без-

* — контета. *Ред.*

резултатни, генералът на националната гвардия* изкомандува да открият огън. *Един* залп обърна в диво бягство тези празноглави контета, които си въобразяваха, че самото появяване на тяхното „порядъчно общество“ ще подействува на парижката революция като тръбите на Исус Навин при Ерихонските стени. Те убиха двама от националната гвардия; девет други бяха тежко ранени (между тях един член на Централния комитет**); цялата арена на техния подвиг беше осеяна с револвери, ками и бастуни-шпаги — доказателство за „невъоръжения“ характер на тяхната „мирна“ демонстрация. Когато на 13 юни 1849 г. парижката национална гвардия направи една действително мирна демонстрация, за да протестира срещу разбойническото нападение на френските войски върху Рим — Шангарние, тогава генерал на партията на реда, беше провъзгласен от Националното събрание, и особено от Тиер, за спасител на обществото, защото беше хвърлил от всички страни своите войски срещу тези беззащитни хора, за да ги убиват, съсичат и тъпчат с копитата на конете си. Тогава Париж бе обявен в обсадно положение; Дюфор набързо прокара в Националното събрание нови репресивни закони; започнаха нови арести, нови заточения, нов терор. Но „низшите класи“ в такива случаи постъпват иначе. Централният комитет от 1871 г. просто не обърна внимание на героите на „мирната демонстрация“, така че след два дни те можаха да устроят вече *въоръжена* демонстрация под предводителството на адмирал Сесе, която завърши с прочутото паническо бягство във Версай. В своето упорито нежелание да продължи гражданската война, започната от Тиер с нощното нахлуване в Монмартър, Централният комитет направи този път съдбоносна грешка, че не настъпи веднага срещу Версай, който тогава нямаше никакви средства за отбрана, и не ликвидира веднъж завинаги заговора на Тиер и неговите провинциални юнкери. Вместо това на партията на реда бе дадена възможност да изпита още веднъж силите си в изборната урна, когато на 26 март бе избрана Комуната. Този ден в районните кметства „хората на реда“ си разменяха доброжелателни думи за помиряване със своите прекалено великодушни победители, давайки си същевременно тайно тържествени клетви, че кръвно ще си отмъстят, когато му дойде времето.

А сега да видим обратната страна на медала! Тиер предприе своя втори поход срещу Париж в началото на април. С първата колона от парижки пленници, която влезе във Версай, по-

---

* — Бержере. *Ред.*
** — Малжурнал. *Ред.*

стъпиха възмутително, докато Ернест Пикар, мушнал ръце в джобовете на панталоните, се шляеше между редиците им и се гавреше с тях, а жените на Тиер и Фавър, заобиколени от своите почетни (?) дами, ръкопляскаха от високия балкон на безчинствата на версайската паплъч. Пленените войници от линейните полкове биваха просто разстрелвани; нашият храбър приятел генерал Дювал, железолеярят, беше разстрелян без всякакъв съд. Галифе, „алфонс" на своята жена, толкова известна с безсрамното излагане на тялото си по оргиите на Втората империя — същият този Галифе се хвалеше в една прокламация, че е заповядал да убият няколко души от националната гвардия заедно с техния капитан и лейтенант, нападнати неочаквано и обезоръжени от неговите кавалеристи. Виноа, дезертьорът от Париж, беше награден от Тиер с големия кръст на Почетния легион за неговата заповед, която предписваше да бъде разстрелван всеки войник от линейните войски, заловен между комунарите. Жандармът Демаре беше награден с орден, защото предателски, като касапин беше разсякъл на късове великодушния и доблестен Флуранс, същия, който на 31 октомври 1870 г. беше спасил главите на членовете на правителството на националната отбрана.[221] Тиер с явно удоволствие се раздрънка пред Националното събрание относно „ободрителните подробности" на това убийство. С надутата суетност на парламентарен палечко, на когото са позволили да играе ролята на Тамерлан, той отказваше на разбунтувалите се срещу неговото величие на джудже всякакво право на културно водене на война и не искаше да спазва дори и неутралитет по отношение на техните превързочни пунктове. Няма нищо по-отвратително от тази маймуна, портрета на която беше нарисувал Волтер[222] (виж приложения, стр. 35*) и която за кратко време можа да даде простор на своите тигърски инстинкти.

След като Комуната (декрет от 7 април) беше постановила репресивни мерки и беше обявила за свой дълг „да брани Париж от канибалството на версайските бандити и да изисква око за око, зъб за зъб"[223], Тиер въпреки това не престана да се отнася все тъй жестоко към пленниците; на всичко отгоре той ги и подиграваше в своите бюлетини: „Никога скръбният поглед на почтени хора не е виждал по-безчестни представители на една тъй безчестна демокрация" — на честни хора като самия Тиер и неговата банда с отпускни билети. Въпреки това разстрелването на пленниците беше временно преустановено. Но щом Тиер и него-

* Виж настоящия том, стр. 366—369. *Ред.*

вите генерали на декемврийския преврат разбраха, че декретът на Комуната за репресивни мерки беше само празна заплаха и че беше пощаден животът дори на техните полицейски шпиони-жандарми, заловени в Париж, преоблечени като бойци от националната гвардия, и дори животът на полицейските сержанти, заловени със запалителни бомби, пак започна масовото разстрелване на пленниците и продължи до края. Къщи, в които се укриваха бойци от националната гвардия, биваха обкръжавани от жандарми, заливани с петрол (тук той беше употребен за пръв път) и подпалвани; полуизгорелите трупове бяха по-късно изнасяни с болничната кола на журналистите (в квартал Терн). Четирима бойци от националната гвардия, предали се на 25 април при Бел-Епин на няколко конни стрелци, бяха разстреляни един след друг от един ротмистър, достоен слуга на Галифе. Един от четиримата, Шефер, изоставен като мъртъв, пропълзял до предните парижки постове и пред една комисия на Комуната дал свидетелски показания за този факт. Когато Толен отправи интерпелация към военния министър относно доклада на тази комисия, виковете на депутатите от камарата от провинциални юнкери заглушиха неговия глас и не дадоха на Льофло да отговори. Би било оскърбление за тяхната „прославена“ войска да се говори за подвизите ѝ. Пренебрежителният тон, с който бюлетините на Тиер съобщаваха за съсичането на бойците от националната гвардия, изненадани в съня им при Мулен-Саке, и за масовите разстрели в Кламар, подействува на нервите дори и на не особено чувствителния лондонски „Times“. Но би било смешно да изброяваме само началните безобразия на тези, които по-късно бомбардираха Париж, на подстрекателите към робовладелски бунт под покровителството на чуждия завоевател. Всред всички тези ужаси Тиер забравя своите хленчове в парламента за страшната отговорност, която тежала върху неговите плещи на джудже, хвали се, че l'Assemblée siège paisiblement (събранието заседава мирно) и със своите непрекъснати банкети — днес с генерали декемврийци, утре с немски принцове — доказва, че неговото храносмилане ни най-малко не е нарушено дори и от призраците на Льоконт и Клеман Тома.

III

На 18 март сутринта 1871 г. Париж бе събуден от гръмовния възглас: „Vive la Commune!“* Какво е Комуната, този сфинкс, който поставя на такова тежко изпитание буржоазния ум?

„Парижките пролетарии“ — пише Централният комитет в своя манифест от 18 март — „сред пораженията и предателството на господствуващите класи разбраха, че за тях е ударил часът, когато трябва да спасят положението, като вземат ръководството на обществените работи в собствените си ръце... Те разбраха, че техен върховен дълг и тяхно абсолютно право е да станат господари на собствената си съдба и да вземат в свои ръце правителствената власт.“[224]

Но работническата класа не може просто да завладее готовата държавна машина и да я пусне в движение за своите собствени цели.

Централизираната държавна власт с нейните вездесъщи органи — постоянна армия, полиция, бюрокрация, духовенство, съдийско съсловие, — органи, създадени според плана на едно системно и йерархично разделение на труда, води началото си от времето на абсолютната монархия, когато тя служеше на зараждащото се буржоазно общество като мощно оръжие в борбите му с феодализма. И все пак нейното развитие се спъваше от цял куп всевъзможна средновековна смет — земевладелски и аристократически изключителни права, местни привилегии, градски и цехови монополи и провинциални законоположения. Гигантската метла на френската революция от XVIII в. помете

* — „Да живее Комуната!“ *Ред.*

всички тези останки от отдавна минали времена и по този начин едновременно с това разчисти обществената почва от последните пречки за изграждане надстройката на сградата на съвременната държава. Тази съвременна държавна сграда бе издигната през време на първата империя, която пък от своя страна бе създадена от коалиционните войни на старата полуфеодална Европа срещу нова Франция. През следващите форми на режима правителството беше поставено под контрола на парламента, т. е. под прекия контрол на имотните класи. От една страна, то сега се превърна в разсадник на огромни държавни дългове и тежки данъци и поради непреодолимата притегателна сила на своята административна власт, на своите доходи и на раздаваните от него длъжности стана ябълка на раздора между конкуриращите се фракции и авантюристи от господствуващите класи — а, от друга страна, неговият политически характер се променяше едновременно с икономическите промени в обществото. Колкото повече напредъкът на модерната индустрия развиваше, разширяваше и задълбочаваше класовата противоположност между капитала и труда, толкова повече държавната власт добиваше характер на национална власт на капитала над труда, характер на обществена сила, организирана за социално поробване, характер на машина за класово господство*. След всяка революция, която означава напредък на класовата борба, все по-открито и по-открито изпъква чисто потисническият характер на държавната власт. Революцията от 1830 г. предаде властта от ръцете на земевладелците в ръцете на капиталистите, т. е. от ръцете на по-далечните врагове на работническата класа в ръцете на по-преките ѝ врагове. Буржоазните републиканци, които заграбиха кормилото на държавата в името на февруарската революция, използваха тази власт, за да докарат юнските кланета и с това да докажат на работническата класа, че „социалната" република не е нищо друго освен социално потискане на работниците чрез републиката; а на монархически настроената маса на буржоата и земевладелците — че те спокойно могат да предоставят на буржоазните „републиканци" грижите и паричните облаги от управлението. Но след този единствен техен юнски подвиг буржоазните републиканци трябваше да отстъпят от първото място и да преминат в последните редове на „партията на реда" — една коалиция, образувана от всички враждуващи помежду си фракции и фракцийки на присвояващите класи, които сега вече бяха в

* В немското издание от 1871 г. краят на тази фраза е малко изменен: „държавната власт все повече добиваше характер на обществена власт за потискане на труда, характер на машина за класово господство". *Ред.*

явно открита противоположност с производителните класи. Подходящата форма за тяхното съвместно управление беше *парламентарната република* с Луи Бонапарт като президент; това беше режим на неприкрит класов терор и на умишлено оскърбяване на „долната тълпа“. Ако парламентарната република, както казваше Тиер, беше онази държавна форма, която „най-малко ги разединяваше“ (фракциите на господствуващата класа), затова пък тя изкопа пропаст между тази класа и целия обществен организъм, съществуващ извън нея. Докато при предишните режими вътрешните раздори сред тази класа налагаха на държавната власт известни ограничения, сега поради обединението на тази класа тия ограничения отпаднаха. Предвид застрашителното надигане на пролетариата обединената имотна класа сега вече безогледно и нагло използваше държавната власт като национално военно оръдие на капитала срещу труда. Но нейният непрекъснат кръстоносен поход срещу производителните маси я принуди, от една страна, да дава на изпълнителната власт все по-големи права за смазване на съпротивата, а, от друга, постепенно да отнема на собствената си парламентарна крепост — Националното събрание — всичките му средства за защита срещу изпълнителната власт. Изпълнителната власт в лицето на Луи Бонапарт разгони представителите на имотната класа. Кървавата рожба на републиката на „партията на реда“ беше Втората империя.

Империята, на която държавният преврат служеше като свидетелство за раждане, общото избирателно право — като санкция, а сабята — като скиптър, заявяваше, че се опира на селяните, на онази широка маса от производители, които не бяха непосредствено въвлечени в борбата между капитала и труда. Империята се представяше за спасителка на работническата класа на това основание, че е разрушила парламентаризма, а заедно с него и неприкритото подчинение на правителството пред имотните класи. Тя се представяше за спасителка на имотните класи, като поддържаше тяхното икономическо господство над работническата класа; и, най-после, тя претендираше, че е обединила всички класи, като отново съживяваше призрака на националната слава. А в действителност тя беше единствената възможна форма на управление по едно време, когато буржоазията беше вече изгубила способността да управлява нацията, а работническата класа още не беше придобила тази способност. Целият свят възторжено приветствуваше империята като спасителка на обществото. Буржоазното общество, освободено от всякакви политически грижи, достигна под нейното господство такова развитие, за каквото то

не можеше и да мечтае. Неговата индустрия, неговата търговия се разрастваха до неизмерими размери; борсовата спекулация празнуваше своите космополитични оргии; мизерията на масите рязко изпъкваше наред с безсрамния блясък на безпътния разкош, придобит с измама и престъпление. И все пак самата държавна власт, която привидно витаеше високо над обществото, беше всъщност най-ужасният скандал на това общество и същевременно разсадник на цялата негова гнилост. Нейната собствена разкапаност и разкапаността на спасеното от нея общество беше изнесена на показ от щиковете на Прусия, която сама гореше от желание да пренесе центъра на тежестта на този режим от Париж в Берлин. Режимът на империята е най-проституираната и същевременно най-последната форма на онази държавна власт, която беше създадена от зараждащото се буржоазно общество като средство за неговото собствено освобождаване от феодализма и която напълно развилото се буржоазно общество бе превърнало в средство за поробване на труда от капитала.

Пряката противоположност на Империята беше Комуната. Лозунгът „социална република", с който парижкият пролетариат приветствува февруарската революция, изразяваше само неопределения стремеж към такава република, която да премахне не само монархическата форма на класовото господство, но и самото класово господство. Комуната беше именно определената форма на тази република.

Париж, центърът и резиденцията на старата правителствена власт и същевременно обществената опора на френската работническа класа, въстана с оръжие в ръка срещу опита на Тиер и на неговата камара от провинциални юнкери да възстановят и увековечат тази стара правителствена власт, която бяха наследили от Империята. Париж можа да окаже съпротива само защото вследствие на обсадата се беше освободил от армията и я бе заменил с националната гвардия, съставена главно от работници. Сега този факт трябваше да бъде превърнат в постоянна институция. Затова първият декрет на Комуната беше премахването на постоянната войска и заместването ѝ с въоръжения народ.

Комуната беше съставена от градски съветници, избрани от различните райони на Париж въз основа на общото избирателно право. Те бяха отговорни и можеха да бъдат отзовани през всяко време. Тяхното мнозинство се състоеше, разбира се, от работници или от признати представители на работническата класа. Комуната трябваше да бъде не парламентарна, а работеща корпорация, едновременно изпълнителна и законодателна. Полицията,

дотогава оръдие на държавната власт, веднага беше лишена от всичките ѝ политически функции и превърната в отговорен орган на Комуната, сменяем по всяко време. Същото стана и с чиновниците на всички други клонове на управлението. Като се започне от членовете на Комуната от горе до долу, всяка обществена служба трябваше да бъде изпълнявана срещу *заплатата на работника*. Придобитите привилегии и представителните пари на висшите държавни сановници изчезнаха заедно със самите тези сановници. Обществените длъжности престанаха да бъдат частна собственост на протежетата на централното правителство. Не само градското управление, но и цялата инициатива, принадлежаща дотогава на държавата, премина в ръцете на Комуната.

Щом премахна постоянната армия и полицията, тези оръдия на материалната власт на старото правителство, Комуната веднага пристъпи към разрушаване на оръдието за духовно потисничество — „попската сила“, като отдели църквата от държавата и експроприира всички църкви, тъй като те бяха корпорации, притежаващи имущество. Поповете бяха възвърнати към скромния живот на частни лица, за да се препитават като своите предшественици, апостолите, от милостинята на вярващите. Всички учебни заведения станаха безплатни за народа и същевременно очистени от всяка намеса на държавата и църквата. С това не само училищното образование бе направено достъпно за всекиго, но и самата наука бе освободена от оковите, поставени ѝ от класовите предразсъдъци и от правителствената власт.

Съдийските чиновници загубиха онази привидна независимост, която служеше само за прикриване на тяхното раболепие пред всички сменящи се едно след друго правителства, на всяко от които те подред даваха клетва за вярност и след това я нарушаваха. Както всички останали длъжностни лица, и те трябваше занапред да бъдат избрани открито, отговорни и сменяеми.

Парижката комуна трябваше, разбира се, да служи за пример на всички големи промишлени центрове на Франция. Щом комуналният строй бъдеше веднъж установен в Париж и във второстепенните центрове, старото централизирано управление трябваше да отстъпи мястото си на самоуправлението на производителите и в провинциите. В оная кратка схема на националната организация, която Комуната нямаше време да разработи по-нататък, изрично се казва, че Комуната трябва да бъде политическа форма дори и на най-малкото село и че постоянната армия трябва да бъде заменена и във всички селски окръзи с народна милиция с най-краткотраен срок на службата. Селските общини на всеки окръг трябва да управляват своите общи работи посредством съ-

брание от депутати, заседаващи в главния град на окръга, а тези окръжни събрания от своя страна трябва да изпращат депутати в Националното събрание в Париж; депутатите трябва да бъдат сменяеми по всяко време и да се придържат строго към mandat impératif (точните инструкции) на своите избиратели. Малкото, но важни функции, които все пак биха останали тогава да се изпълняват от централното правителство, не трябваше да бъдат премахнати — такова твърдение би било съзнателна фалшификация, — но да бъдат поверявани на комунални, т. е. на строго отговорни чиновници. Единството на нацията не трябва да бъде унищожено, а напротив — да бъде организирано чрез комуналното устройство; това единство трябва да стане действителност чрез унищожаването на онази държавна власт, която се представяше за въплъщение на това единство, но искаше да бъде независима от нацията и стояща над нея. Всъщност тази държавна власт беше само паразитен израстък върху тялото на нацията. Тъй като задачата беше да бъдат отсечени чисто потисническите органи на старата правителствена власт, онези нейни функции, които имаха право на съществуване, да бъдат изтръгнати от ръцете на една власт, която претендираше, че стои над обществото, и да бъдат върнати на отговорните служители на обществото. Вместо веднъж на три или шест години да се решава кой член на господствуващата класа трябва да представлява и да потиска в парламента народа, общото избирателно право трябва да служи на организирания в комуни народ да си намира работници, надзиратели и счетоводители, както индивидуалното избирателно право служи на всеки работодател за същата цел. А доста добре е известно, че и предприятията, както отделните хора, умеят да намират подходящия за своята делова работа човек, а ако някога се излъжат, съумяват скоро да поправят грешката си. Но, от друга страна, Комуната по самата си същност беше безусловно враждебна на заменянето на общото избирателно право с йерархическа инвеститура[225].

Обикновена съдба на новите исторически творения е да бъдат погрешно смятани за подобие на по-стари и дори отживели форми на обществения живот, на които те донякъде приличат. Така и тази нова комуна, която събаря съвременната държавна власт, бе погрешно сметната за възраждане на средновековните комуни, които отначало са предшествували тази държавна власт, а после са образували основите ѝ. — Комуналното устройство беше погрешно схванато като опит да се замени единството на големите народи със съюз от малки държави, съюз, за който са мечтали Монтескьо и жирондистите[226]; единството, което при големите на-

ции, макар и първоначално създадено насилствено, днес все пак е станало мощен фактор на общественото производство. — Антагонизмът между Комуната и държавната власт погрешно бе схванат като пресилена форма на старата борба срещу свръхцентрализацията. Класическото развитие на оная буржоазна форма на управление, която е съществувала във Франция, може да е било спъвано в други страни от особени исторически условия или пък тези условия може да са довели, както например в Англия — до допълването на главните централни държавни органи с корумпирани енорийски събрания (vestries), користолюбиви градски съветници и свирепи попечители на бедните в градовете и фактически наследствени мирови съдии в селата. Напротив, комуналното устройство би възвърнало на обществения организъм всички ония сили, които досега е поглъщал този паразитен израстък „държава", който се храни за сметка на обществото и спъва неговото свободно движение. Само така би било сложено началото на възраждането на Франция. — Буржоазията на провинциалните градове виждаше в Комуната опит да се възстанови онова господство, което тя имаше върху селото при Луи-Филип и което при Луи Бонапарт бе изместено от мнимото господство на селото над градовете. Но в действителност комуналното устройство би поставило селските производители под духовното ръководство на главните градове на всяка област и там, в лицето на градските работници, би им осигурило естествените представители на техните интереси. — Вече самото съществуване на Комуната водеше до местното самоуправление като нещо, което се разбира от само себе си, но сега не вече като противовес на държавната власт, която сега става излишна. Само на един Бисмарк, който, когато не е зает със своите интриги за кръв и желязо, с удоволствие се връща към своя стар, тъй добре допадащ на неговите умствени способности занаят на сътрудник на „Kladderadatsch" (в берлинския „Punch")[227] — само на такъв човек можеше да хрумне мисълта, че Парижката комуна се стремяла към пруското градско устройство — карикатура на старото френско градско устройство от 1791 г., което свежда градските управи само до второстепенни колела в пруския държавен полицейски механизъм.

Комуната превърна в истина лозунга на всички буржоазни революции — евтино управление, — като премахна двете най-големи разходни пера: постоянната* армия и чиновничеството. Самото ѝ съществуване беше отрицание на монархията, която поне

---

* В немските издания от 1871 и 1891 г. думата „постоянната" е изпусната. *Ред.*

в Европа е редовен баласт и неизбежна маска на класовото господство. Тя създаде на републиката основата за действително демократични учреждения. Но нейна крайна цел не беше нито „евтиното управление“, нито „истинската република“; и двете се появиха между другото и от само себе си.

Разнообразието в тълкованията, които предизвика Комуната, и разнообразието в интересите, които намираха в нея израз, доказват, че тя беше във висша степен гъвкава политическа форма, докато всички предишни форми на управление са били по същината си потиснически. Нейната същинска тайна беше следната: тя беше всъщност правителство на работническата класа*, резултат на борбата на производителната срещу присвояващата класа, тя беше най-после откритата политическа форма, при която можеше да се осъществи икономическото освобождение на труда.

Без това последно условие комуналното устройство щеше да бъде невъзможност и измама. Политическото господство на производителите не може да съществува наред с увековечаването на тяхното социално робство. Затова Комуната трябваше да послужи като инструмент за събаряне на ония икономически основи, върху които почива съществуването на класите, а следователно и класовото господство. Щом бъде освободен трудът, всички ще станат работници и производителният труд ще престане да бъде принадлежност на определена класа.

Странно нещо: въпреки всички гръмки фрази и необхватната литература през последните шестдесет години по въпроса за освобождаването на труда, щом някъде работниците вземат това дело в собствените си ръце, веднага против тях се пуска в ход цялата апологетична фразеология на защитниците на съвременното общество с неговите два противоположни полюса: капитала и робството на наемния труд (земевладелците са сега вече само безгласни съдружници на капиталистите). Сякаш капиталистическото общество е все още девствено чисто и непорочно! Сякаш всички негови антагонизми още не са развити, всички негови самоизмами — не са разбулени, цялата негова проституирана действителност още не е разобличена! Комуната, се провикват те, иска да премахне собствеността, основата на цялата цивилизация! Да, уважаеми господа, Комуната искаше да премахне онази класова собственост, която превръща труда на мнозинството в богатство на малцинството. Тя възнамеряваше да експроприира експроприаторите. Тя искаше да направи индивидуалната собственост реал-

---

* В немските издания от 1871 и 1891 г. думите „правителство на работническата класа“ са дадени курсив. *Ред.*

ност, като превърне средствата за производство, земята и капитала, които сега са преди всичко средства за заробване и експлоатиране на труда, в оръдия на свободния асоцииран труд. — Но това е комунизъм, „невъзможният“ комунизъм! Обаче онези представители на господствуващите класи — и то не малко, — които са достатъчно умни, за да разберат, че сегашната система не може дълго да съществува — станаха натрапчиви и кресливи апостоли на кооперативното производство. Но ако кооперативното производство не трябва да остане празна дума или измама, ако то трябва да измести капиталистическата система, ако обединените кооперативни сдружения организират националното производство по общ план и по този начин вземат ръководството му в ръцете си и сложат край на постоянната анархия и на периодично повтарящите се конвулсии, които са неизбежни при капиталистическото производство — какво друго би било това, уважаеми господа, ако не комунизъм, „възможният комунизъм“?

Работническата класа не чакаше от Комуната чудеса. Тя не мисли par décret du peuple* да въвежда готови и завършени утопии. Тя знае, че за да извоюва своето освобождение, а заедно с него и онази висша форма, към която съвременното общество неудържимо се стреми поради собственото си икономическо развитие — тя ще трябва да води продължителна борба, да преживее редица исторически процеси, които съвсем ще преобразят и обстоятелствата, и хората. На работническата класа предстои не да осъществява някакви идеали, а само да даде простор на елементите на новото общество, които вече са се развили в недрата на старото, сгромолясващо се буржоазно общество. Напълно съзнавайки своята историческа мисия и изпълнена с героичната решителност да работи за тази мисия, работническата класа може да отговори с презрителна усмивка на вулгарните ругатни на вестникарските лакеи и на многоучените назидания на доброжелателни буржоа-доктринери, които проповядват своите невежествени пошлости и сектантски приумици с оракулски тон на научна непогрешимост.

Когато Парижката комуна взе в ръцете си ръководството на революцията; когато прости работници за пръв път се осмелиха да посегнат върху привилегията на своето „естествено началство“**, върху привилегията на управлението — и при нечувано тежки условия скромно, добросъвестно и успешно вършеха тази работа, като най-високият размер на тяхната заплата възлизаше

* — с декрет на народа. *Ред.*

** В немските издания от 1871 и 1891 г. следват думите: „на имотните класи“. *Ред.*

едва на една пета от заплатата, която според един голям авторитет в науката* е минимумът за секретар на лондонския училищен съвет, старият свят се гърчеше от ярост при вида на червеното знаме — символ на Републиката на Труда, развяващо се над кметството.

И все пак това беше първата революция, в която работническата класа бе открито призната за единствената класа, която е още способна за обществена инициатива; това признаха дори и широките слоеве на парижката средна класа — дребните търговци, занаятчиите, търговците, — всички, с изключение само на богатите капиталисти. Комуната ги спаси, като мъдро премахна постоянната причина за раздор в тази класа — въпроса за длъжниците и кредиторите.[228] Същата тази част от средната класа беше участвувала през 1848 г. в потушаването на юнското въстание на работниците; а веднага след това Учредителното събрание безцеремонно я принесе в жертва на нейните кредитори.[229] Но това не беше единствената причина, поради която тя сега се присъедини към работниците. Тя чувствуваше, че вече трябва да избира между Комуната и империята, под каквото и име да се появи тя сега. Империята беше разорила икономически тази част от средната класа с разхищаването си на общественото богатство, с покровителствуването на големите борсови спекулации, с подпомагането на изкуствено ускоряваната централизация на капитала и с обусловеното от нея експроприиране на споменатата част от тази средна класа. Империята политически я потискаше, морално я възмущаваше със своите оргии, обиждаше нейното волтерианство, като поверяваше възпитанието на децата ѝ на frères ignorantins[230]; империята възмути нейното национално чувство на французи, като я тласна стремглаво в една война, която я възнагради за всички опустошения, които причини, само с едно — с унищожаването на самата империя. И действително, след бягството от Париж на bohème** висши бонапартистки сановници и капиталисти истинската партия на реда на средната класа се яви под името Републикански съюз[231], застана под знамето на Комуната и я защити от клеветите на Тиер. Дали признателността на тази широка маса от средната класа ще издържи сегашните тежки изпитания — ще покаже бъдещето.

Комуната имаше пълно право да заяви на селяните: „Нашата победа е единствената ви надежда!“[232] Измежду всички лъжи, измислени във Версай и разтръбени след това от прославените наем-

---

* В немските издания по-нататък следва: „(професор Хъксли)“. *Ред.*

** бохемата, шайката. *Ред.*

ни писачи на европейския печат, една от най-чудовищните беше тази, че „камарата от провинциални юнкери“ била представител на френските селяни. Представете си само любовта на френските селяни към хората, на които те след 1815 г. трябваше да заплатят един милиард обезщетение![233] В очите на френския селянин дори самото съществуване на едрия земевладелец е вече посегателство върху неговите придобивки от 1789 г. През 1848 г. буржоата бяха обложили земята на селянина с допълнителен данък от 45 сантима на франк, но го бяха направили в името на революцията; сега те подпалиха гражданска война срещу революцията, за да стоварят върху плещите на селяните главната тежест на контрибуцията от пет милиарда, която се бяха задължили да платят на прусаците. Комуната, напротив, веднага заяви, в една от първите си прокламации, че истинските виновници за войната трябва да понесат и нейните разноски. Комуната щеше да освободи селянина от кървавия данък, щеше да му даде евтино правителство и щеше да замени сегашните негови кръвопийци — нотариуса, адвоката, съдебния пристав и други съдебни вампири — с наемни комунални чиновници, избирани от самия него и отговорни пред него. Тя щеше да го избави от своеволничението на селската полиция, на жандарма и на префекта; тя щеше да замени затъпяващия ума му поп с просвещаващия го учител. А френският селянин е преди всичко пресметлив човек. Той щеше да намери, че е напълно разумно заплатата на попа да не се взема от сумата, събирана от данъчния бирник, а да зависи само от доброволната проява на набожността на енориашите. Такива бяха големите непосредствени облаги, които господството на Комуната — и само на Комуната — обещаваше на френските селяни. Затова излишно е да се спираме тук по-подробно на тези сложни и действително жизнени въпроси, които единствено Комуната можеше и същевременно беше принудена да разреши в полза на селянина — ипотечния дълг, който като кошмар тегнеше върху парцела на селянина, за prolétariat foncier, който от ден на ден нарастваше, за експроприацията на самите селяни, която се извършваше все по-бързо поради развитието на модерното селско стопанство и конкуренцията на капиталистическото земеделие.

Френският селянин избра Луи Бонапарт за председател на републиката, но партията на реда създаде Втората империя. През 1849 и 1850 г. френският селянин започна да показва какво в действителност му е нужно, като противопоставяше навсякъде своя кмет на правителствения префект, своя учител — на правителствения поп и самия себе си — на правителствения жандарм. Всички закони, издадени от партията на реда през януари и февруари

1850 г.[234], бяха насочени по собственото ѝ признание срещу селяните. Селянинът беше бонапартист, защото в неговите очи великата революция с всички нейни облаги за него се олицетворяваше в Наполеон. Тази самоизмама, която през време на Втората империя бързо се разсейваше, този предразсъдък на миналото (по самата си същност враждебен на „камарата от провинциални юнкери") — как можеше да устои срещу апела на Комуната към жизнените интереси и насъщните нужди на селяните?

„Камарата от провинциални юнкери" отлично разбираше, а от това всъщност тя най-вече се страхуваше — че след три месеца свободен контакт между комунарския Париж и провинциите ще избухне общо въстание на селяните. Затова те така страхливо бързаха да обкръжат Париж с полицейска блокада, за да попречат на разпространението на заразата.

Така че, щом като Комуната беше истинската представителка на всички здрави елементи от френското общество, а следователно и истинско национално правителство — тя същевременно като работническо правителство, като смел поборник за освобождението на труда — беше интернационална в пълния смисъл на думата. Пред очите на пруската армия, която беше присъединила към Германия две френски провинции, Комуната присъедини към Франция работниците от целия свят.

Втората империя беше тържество на космополитическото шарлатанство; мошениците от всички страни се втурнаха на нейния призив, за да вземат участие в нейните оргии и в ограбването на френския народ. Дори и в момента влашкият нехранимайко Ганеску е дясната ръка на Тиер, а руският шпионин Марковски — неговата лява ръка. Комуната предостави на всички чужденци честта да умрат за едно безсмъртно дело. Буржоазията успя — в промеждутъка между външната война, изгубена поради нейното предателство, и гражданската война, разпалена от нейното съзаклятие с чуждия завоевател — да прояви своя патриотизъм, като организира полицейски гонения срещу германците във Франция. Комуната направи един германски работник* свой министър на труда. И Тиер, и буржоазията, и Втората империя непрестанно мамеха поляците с гръмки декларации за своето съчувствие, а в действителност ги предаваха на Русия и вършеха нейната мръсна работа. Комуната почете героичните синове на Полша**, като ги постави начело на защитниците на Париж. И за да изтъкне по-силно новата историческа ера, която тя съзнателно откриваше, Ко-

* **Лео Франкел.** *Ред.*
** **Я. Домбровски и В. Врублевски.** *Ред.*

муната пред очите както на победителите прусаци, така и на предвожданата от бонапартистки генерали бонапартистка армия събори колосалния символ на военната слава — Вандомската колона.[235]

Великото социално мероприятие на Комуната беше собственото ѝ съществуване, нейната работа. Отделни нейни мероприятия можеха само да набележат насоката, в която се развива управлението на народа чрез самия народ. Тук спадат: премахването на нощния труд на хлебарските работници; забраната под страх от наказание на обичайната за работодателите практика да намаляват работната заплата, като под най-различни предлози налагат на работниците парични глоби — практика, при която работодателят е едновременно законодател, съдия и изпълнител, а отгоре на това прибира и парите. Друго мероприятие от този род беше предаването в ръцете на работническите сдружения на всички затворени работилници и фабрики, при условие да се заплати обезщетение, независимо от това, дали въпросният капиталист е избягал или пък е предпочел да прекрати работата.

Финансовите мероприятия на Комуната, отличаващи се със своята пресметливост и умереност, можеха да бъдат само такива мерки, които бяха съвместими с положението на обсаден град. При покровителството на Осман* големите банкерски компании и строителите предприемачи толкова бяха окрали Париж, че Комуната имаше несравнено много по-голямо право да конфискува тяхното имущество, отколкото Луи Бонапарт — имуществото на Орлеаните. Хохенцолерните и английските олигархи, по-голямата част от богатствата на които се състои от заграбени църковни имущества, естествено, бяха крайно възмутени от Комуната, която получи само 8 000 франка от конфискуването на църковните имущества.

Версайското правителство, щом като доби малко кураж и сила, започна да прилага най-насилнически мерки срещу Комуната; то потискаше в цяла Франция свободното изказване на мнение и забрани дори събранията на делегати от големите градове; създаде шпионска мрежа във Версай и останала Франция, и то в много по-големи размери, отколкото при Втората империя; неговите жандарми-инквизитори изгаряха всички вестници, излизащи в Париж, и отваряха всички писма от Париж и за Париж; и най-

* Барон Осман (Haussmann) при Втората империя бил префект на департамента Сена, т. е. на град Париж. Извършил редица работи по прокарването на нови улици и пр. с цел да се улесни борбата с работническите въстания. *(Бележки към руското издание от 1905 г., излязло под редакцията на В. И. Ленин). Ред.*

плахите опити да се каже в Националното събрание една дума в защита на Париж биваха заглушавани с яростен вой, нечуван дори и в „chambre introuvable“ от 1816 г. Версайците не само водеха отвън кръвожадна война срещу Париж, но и вътре в града се опитваха да действуват с подкупи и заговори. При такива условия можеше ли Комуната, без да измени позорно на своята мисия, да спазва както в най-мирни времена условните форми на либерализма? Ако по характера си правителството на Комуната беше такова, каквото беше правителството на г-н Тиер, нямаше да има основание да се забраняват вестниците на партията на реда в Париж и вестниците на Комуната — във Версай.

Естествено „камарата от провинциални юнкери“ беснееше, че тъкмо когато тя обяви възвръщането в лоното на църквата като единствено средство за спасението на Франция, безверната Комуна разкри своеобразните тайни на женския манастир Пикпюс и на църквата Сен-Лоран.[236] Остра сатира срещу Тиер беше фактът, че докато той обсипваше с кръстове на Почетния легион бонапартистките генерали за тяхното изкуство да губят сражения, да подписват капитулации и да свиват цигари във Вилхелмсхьое[237] — Комуната уволняваше и арестуваше своите генерали, щом бъдеха заподозрени в небрежно изпълнение на службата си. Нима изхвърлянето и арестуването на един от членовете* на Комуната, който се беше промъкнал в нея под фалшиво име след шестдневен арест в Лион за обикновено банкрутство, не беше плесница за фалшификатора на документи Жул Фавър, който, тогава все още външен министър на Франция, я продаваше на Бисмарк и диктуваше заповеди до онова образцово белгийско правителство? Но Комуната не претендираше за непогрешимост, както правеха всички стари правителства без изключение. Тя публикуваше отчети за заседанията си, даваше гласност на всичките си действия, посвещаваше публиката във всички свои несъвършенства.

Във всяка революция наред с нейните истински представители се издигат и хора от друг сорт. Едни са оцелели участници в други революции, с които са се сраснали; те не разбират смисъла на сегашното движение, но още имат голямо влияние върху народа вследствие на своята общоизвестна честност и смелост или пък просто по традиция. Други са обикновени кресльовци, които години наред повтарят своите стереотипни декламации против съществуващото правителство и са си спечелили поради това репутацията на революционери от най-чиста проба. Такива хора се появиха и след 18 март и в някои случаи дори играха видна роля. Докол-

* — Бланше. *Ред.*

кото беше по силите им, те спъваха истинското движение на работническата класа, както преди хора от този сорт са спъвали пълното развитие на всички предишни революции. Те са неизбежно зло; след време от тях се отърват, но тъкмо това време Комуната нямаше.

Комуната наистина изумително преобрази Париж! Развратният Париж на Втората империя изчезна безследно! Столицата на Франция не беше вече сборище на британски лендлордове, на ирландски абсентеисти[238], на бивши американски робовладелци и парвенюта, на бивши руски крепостници и влашки чокои. Вече нямаше никакви трупове в моргата, нямаше нощни грабежи и почти никакви кражби; за пръв път от февруарските дни през 1848 г. улиците на Париж станаха безопасни, и то без каквато и да е полиция.

„Ние" — казваше един член на Комуната — „сега вече не чуваме нито за убийства, нито за кражби, нито за нападения върху отделни лица; сякаш полицията завлече със себе си във Версай всички свои консервативни приятели".

Кокотките последваха своите покровители — побягналите стълпове на семейството, на религията и преди всичко на собствеността. Вместо тях на преден план отново излязоха истинските парижанки — героични, благородни и самоотвержени като жените от класическата древност. Работейки, мислейки, борейки се, проливайки кръвта си, но сияейки с вдъхновеното съзнание за своята историческа инициатива, Париж почти забравяше людоедите пред своите стени, отдал се с ентусиазъм на изграждането на новото общество!

И лице срещу лице с този нов свят в Париж стоеше старият свят във Версай — това сборище на вампири от всички отживели времето си режими: легитимисти и орлеанисти, жадни да ръфат трупа на нацията, с опашка от допотопни републиканци, които с присъствието си в Националното събрание поддържаха бунта на робовладелците; те се надяваха, че ще опазят парламентарната република вследствие суетността на стария шут, който я възглавяваше; те пародираха 1789 г., като свикваха своите призрачни събрания в Жо-де-Пом*. Събранието, представител на всичко отживяло във Франция, продължаваше да живее призрачния си живот изключително с помощта на сабите на генералите на Луи Бонапарт. Париж — цял истина, Версай — цял лъжа, и глашатай на тази лъжа беше Тиер.

---

* Зала за игра на топка, където през 1789 г. Националното събрание взело своето знаменито решение. *(Бележка на Енгелс към немското издание от 1871 г.)*

Тиер се обърнал към една депутация от кметовете на департамента Сена и Оаза с думите:

„Вие можете да разчитате на моята дума — аз *никога* не съм я нарушавал."

На събранието той казваше, че то било „най-либералното и най-свободно избраното събрание, което Франция е имала някога"; на своето пъстро войнство той казваше, че било „чудото на света и най-добрата армия, която Франция някога е имала"; на провинциите — че бомбардирането на Париж по негова заповед било измислица:

„Ако имаше няколко оръдейни изстрела, те не бяха дадени от версайската армия, а от няколко въстаника, които искаха да покажат, че се сражават, макар че всъщност не смееха и носа си да покажат."

По-късно той заявил на провинциите:

„Версайската артилерия не бомбардирва Париж, тя само го обстрелва".

На парижкия архиепископ казал, че приписваните на версайските войски разстрели и репресалии (!) били чиста лъжа. Той заяви на Париж, че възнамерявал само „да го освободи от отвратителните тирани, които го потискат", и че Париж на Комуната бил всъщност „само шепа престъпници".

Тиеровият Париж не беше истинският Париж на „подлата сган", а някакъв призрачен Париж, Париж на francs-fileurs[239], Париж на постоянните булевардни посетители от двата пола, богатият, капиталистическият, позлатеният, лентяйствуващият Париж; онзи Париж, който със своите лакеи и мошеници, със своята литературна бохема и със своите кокотки сега изпълваше Версай, Сен-Дени, Рюей и Сен-Жермен, за който гражданската война беше само приятно интермецо, който наблюдаваше борбата през далекоглед, броеше оръдейните изстрели и се кълнеше в своята собствена чест и в честта на своите проститутки, че пиесата била тук несравнено по-добре поставена, отколкото когато и да било по-рано в театъра на Порт-Сен-Мартен. Убитите бяха действително мъртви, виковете на ранените не бяха само привидни; и освен това разиграващата се пред тях драма беше световноисторическа драма.

Такъв е Париж на г-н Тиер, също както емиграцията в Кобленц беше Франция на г-н дьо Калон.[240]

IV

Първият опит на робовладелческия заговор да бъде покорен Париж, като бъде завзет от прусаците, се провали поради отказа на Бисмарк. Вторият опит, направен на 18 март, завърши с поражението на армията и с бягството на правителството във Версай, където го последва по негова заповед и целият административен апарат. Под прикритието на мирни преговори с Париж Тиер печелеше сега време, за да подготви войната срещу него. Но откъде можеше да вземе армия? Остатъците от линейните полкове бяха малобройни и ненадеждни. Настойчивите призиви на Тиер към провинциите да се притекат на помощ на Версай с националната гвардия и с доброволци срещнаха отказ. Само Бретан изпрати шепа шуани[241], които се сражаваха под бялото знаме, всеки имаше на гърдите си ушито от бяло платно сърце на Исус, а бойният им възглас беше: „Vive le Roi!" (Да живее кралят!) И така, Тиер можа само набързо да събере една пъстра банда от матроси, войници от морската пехота, папски зуави, жандармите на Валантен, полицаите и mouchards* на Пиетри. Тази армия щеше да бъде смешно нищожна, ако не беше постепенният приток на военнопленници от бонапартовската армия, които Бисмарк пускаше в достатъчен брой, за да може, от една страна, да се води гражданската война, а, от друга, да се държи Версай в робска зависимост от Прусия. По време на тази война версайската полиция трябваше да надзирава версайската армия, а жандармите, излагайки се навсякъде първи на най-опасните места, трябваше да я увличат със себе си.

* — шпионите. *Ред.*

Фортовете, които падаха, не бяха превземани, а купувани. Героизмът на комунарите убеди Тиер, че съпротивата на Париж не можеше да бъде сломена нито с неговите собствени стратегически способности, нито с щиковете, които имаше на свое разположение.

Същевременно отношенията му с провинциите ставаха все понатегнати. Във Версай не се получи нито един съчувствен адрес, който поне малко от малко да ободри Тиер и неговата „камара от провинциални юнкери". Тъкмо обратното, от всички страни пристигаха делегации и писмени обръщения и искаха със съвсем непочтителен тон помирение с Париж върху базата на недвусмисленото признаване на републиката, потвърждаването на комуналните свободи и разтурването на Националното събрание, чийто мандат беше вече изтекъл. Толкова много делегации и писмени обръщения пристигаха, че Дюфор, Тиеровият министър на правосъдието, с окръжно от 23 април заповяда на държавните прокурори да третират като престъпление „призивите за помирение"! Но виждайки безнадеждността на похода срещу Париж, Тиер реши да промени тактиката и насрочи за 30 април избори за общински съветници в цялата страна по новия закон, който той беше натрапил на Националното събрание. Действувайки ту с интригите на своите префекти, ту със заплахите на своята полиция, той беше уверен, че изборите в провинциите ще дадат на Националното събрание онази морална сила, която то никога не бе имало, и че най-после той ще получи от самите провинции материалната сила, от която се нуждаеше, за да покори Париж.

Своята разбойническа война срещу Париж, прославяна в неговите собствени комюникета, и опитите на своите министри да установят в цяла Франция господството на терора Тиер още от самото начало се стараеше да допълни с една малка комедия на помирение, която трябваше да служи за няколко цели: тя трябваше да заблуди провинцията, да привлече на негова страна парижката средна класа и, главното, да даде възможност на мнимите републиканци в Националното събрание да прикрият с доверието си към Тиер своята измяна спрямо Париж. На 21 март, когато Тиер още нямаше армия, той беше заявил на Националното събрание:

„Да става, каквото ще, няма да изпратя войска в Париж".

На 27 март той отново съобщи:

„Аз встъпих в длъжност, когато републиката беше вече свършен факт, и твърдо съм решил да я запазя."

В действителност в името на републиката той смаза революцията в Лион и Марсилия[242], докато неговата „камара от провин-

циални юнкери“ във Версай посрещаше с див вой самата дума „република“. След този подвиг той сведе „свършения факт“ до предполагаем факт. Орлеанските принцове, които от предпазливост беше отпратил от Бордо, сега вече получиха възможност да интригуват в Дрьо, явно нарушавайки закона. Условията, за които Тиер говореше на своите безконечни съвещания с делегатите от Париж и провинциите — колкото и противоречиви да бяха тези изявления по тон и по нюанс, менейки се в зависимост от времето и обстоятелствата, — винаги се свеждаха до това, че трябва да се отмъсти на

„тази шепа престъпници, които са виновни за убийствата на Клеман Тома и Льоконт“.

Естествено при това от само себе си се разбираше, че Париж и Франция трябваше да признаят безрезервно самия г-н Тиер за най-добрата република, също както той през 1830 г. бе признал Луи-Филип за най-добрата република. Но дори и тези отстъпки той се стараеше да постави под съмнение чрез официалните коментарии на неговите министри в Националното събрание; но, като не се задоволи с това, той действуваше и чрез Дюфор. Дюфор, този стар адвокат-орлеанист, при обсадно положение винаги е играл ролята на върховен съдия както сега, в 1871 г., при Тиер, така и през 1839 г. при Луи-Филип, и през 1849 г. при президентството на Луи Бонапарт[243]. Когато не заемаше министерски пост, той се обогатяваше, като защищаваше парижките капиталисти, и същевременно трупаше политически капитал, като нападаше законите, които сам беше издал. Недоволен от бързото прокарване в Националното събрание на редица репресивни закони, които след падането на Париж трябваше да унищожат последните остатъци от републиканската свобода във Франция[244] — той сякаш предварително определяше бъдещата участ на Париж, като съкрати[245] процедурата на военните съдилища, която му се струваше твърде дълга, и прокара един новоизкалъпен драконовски закон за заточаване. Революцията от 1848 г., като отмени смъртното наказание за политическите престъпници, го беше заменила със заточение. Луи Бонапарт не посмя, поне открито, да възстанови режима на гилотината. „Камарата от провинциални юнкери“, която още не беше достатъчно смела дори да загатне, че в нейните очи парижаните не са бунтовници, а убийци, трябваше да ограничи своето предварително решено отмъщение спрямо Париж с новия закон на Дюфор за заточение. При тези обстоятелства за Тиер щеше да бъде невъзможно да играе толкова дълго своята комедия на помирение, ако тя не бе предизвикала тъкмо онова, което той желаеше — бясната ярост на „депутати-

те провинциални юнкери“, които поради своето тъпоумие не можеха да разбират нито неговата игра, нито необходимостта от неговото лицемерие, фалш и протакане.

Предвид на предстоящите на 30 април избори за общински съветници Тиер разигра на 27 една от своите сцени на помирение. Сред потока от сантиментални словоизлияния той се провикна от трибуната на Националното събрание:

„Има само един заговор срещу републиката — парижкия заговор, който ни принуждава да проливаме френска кръв. Но аз пак и пак повтарям: нека сложат своето нечестиво оръжие ония, които го вдигнаха, и ние, като спрем веднага меча на възмездието, ще сключим мирен договор, от който ще бъде изключена само шепата престъпници.“

В отговор на яростните викове на „депутатите провинциални юнкери“, които прекъсваха речта му, той каза:

„Кажете ми, господа, най-настоятелно ви моля — нямам ли право? Нима вие наистина съжалявате, че можах да кажа истината — че престъпниците са само шепа хора? Не е ли щастие при цялата наша беда, че хората, които бяха способни да пролеят кръвта на генералите Клеман Тома и Льоконт, са само рядко изключение?“

Но Франция оставаше глуха за речите на Тиер, който се ласкаеше от надеждата, че ще плени всички с песента на парламентарна сирена. От 700 000-те общински съветници, избрани в 35 000-те останали още във Франция общини, обединените легитимисти, орлеанисти и бонапартисти не можаха да прокарат дори и 8 000 свои привърженици. Допълнителните избори се оказаха още повраждебни на правителството на Тиер. Националното събрание не само че не получи от провинциите толкова необходимата му материална сила, но дори изгуби и последното си право на морална сила — правото да се смята за изразител на общата воля на страната. И за да бъде пълно поражението, новоизбраните общински съветници от всички френски градове открито заплашваха узурпаторското събрание във Версай с контрасъбрание в Бордо.

С това за Бисмарк настъпи дългоочакваният момент за решителна намеса. С тон на повелител той заповяда на Тиер незабавно да изпрати във Франкфурт пълномощници за окончателно сключване на мир. Смирено и покорно изпълнявайки заповедта на своя господар и учител, Тиер побърза да изпрати във Франкфурт своя верен Жул Фавър, придружен от Пуйе-Кертие. Пуйе-Кертие — „виден“ собственик на памукопредачна фабрика от Руан, разпален и дори сервилен привърженик на Втората империя, който не виждаше в нея никакви недостатъци освен търговския договор с Англия[246],

ПАРИЖКАТА КОМУНА (18. III. - 28. V. 1871 г.)

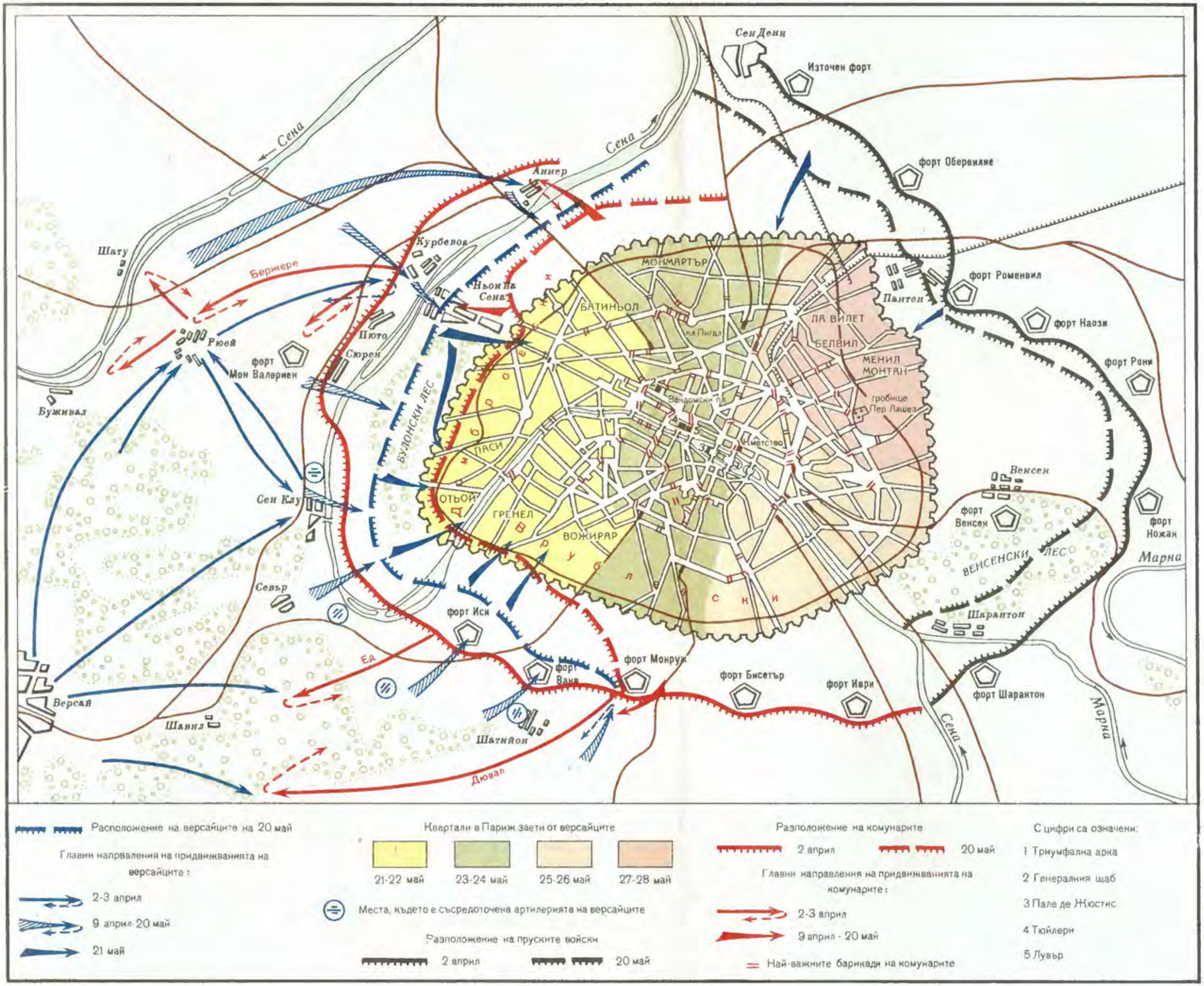

увреждаш интересите му като фабрикант. Щом Тиер още в Бордо го назначи за финансов министър, той почна своите нападки срещу този „нещастен" договор, загатваше, че той скоро ще бъде отменен, и дори имаше нахалството — макар и напразно (защото беше правил сметката си без Бисмарк) — да се опита веднага пак да въведе старите покровителствени мита срещу Елзас, на което, според думите му, не пречели тогава никакви предишни международни договори. Този човек, за когото контрареволюцията беше средство да намали работната заплата в Руан, а отстъпването на френски провинции — средство да покачи цената на своите стоки във Франция, нима *този човек* не беше предопределен да бъде достоен помощник на Жул Фавър в неговото последно предателство, увенчаващо цялото му дело?

Когато тази мила двойка от пълномощници пристигна във Франкфурт, Бисмарк веднага грубо и властно ѝ изкомандува: „Или възстановяване на империята, или безпрекословно приемане на моите условия за мир!" Тези условия предвиждаха съкращаване на сроковете за плащане на контрибуциите и продължаване на окупацията на парижките фортове от пруските войски, докато Бисмарк остане доволен от положението на нещата във Франция. Така Прусия бе призната за върховен арбитър във вътрешните работи на Франция! Срещу това той беше готов да освободи пленената бонапартистка армия за унищожаването на Париж и да ѝ окаже пряка помощ с войските на кайзер Вилхелм. Като залог, че честно ще удържи думата си, той отсрочи изплащането на първата вноска от контрибуциите до „умиротворяването" на Париж. Разбира се, Тиер и неговите пълномощници жадно се нахвърлиха на такава примамка. На 10 май те подписаха договора и се погрижиха да бъде ратифициран от Националното събрание още на 18 май.

През периода от сключването на мира до завръщането на бонапартистките войски Тиер повече от всякога считаше за необходимо да продължава своята комедия за помирение, тъй като неговите републикански наемници крайно много се нуждаеха от някакъв предлог, за да могат да гледат през пръсти на подготвянето на парижката кървава баня. Още на 8 май той отговори на една дошла за помирението депутация от средната класа:

> „Щом бунтовниците решат да капитулират, вратите на Париж ще бъдат отворени цяла седмица за всички освен за убийците на генералите Клеман Тома и Льоконт."

Няколко дни по-късно, енергично заставен от „камарата от провинциални юнкери" да даде обяснение за това обещание, той отказа, но направи следната многозначителна забележка:

„Казвам ви, че между вас има нетърпеливци, които извънредно много бързат. Те трябва да почакат още една седмица; в края на седмицата вече няма да има никаква опасност и тогава задачата ще отговаря на тяхната смелост и на техните способности."

Щом Мак-Махон беше в състояние да обещае, че скоро ще може да навлезе в Париж, Тиер заяви на Националното събрание, че

„ще влезе в Париж със *закона* в ръка и ще застави *мерзавците,* които бяха отнели живота на войници и разрушили обществени паметници, напълно да платят за своите престъпления".

Когато настъпи решителният момент, той заяви на Националното събрание: „Ще бъда безпощаден"; на Париж — че присъдата му е вече произнесена, а на своите бонапартистки бандити — че правителството им разрешава да отмъщават на Париж, колкото им душа иска. Най-после, когато на 21 май предателството беше отворило на генерал Дуе вратите на Париж, Тиер разкри на 22 пред своята „камара от провинциални юнкери" „целта" на своята комедия за помирение, която те така упорито не искаха да разберат.

„Преди няколко дни ви казах, че се приближаваме към *нашата цел;* днес идвам да ви кажа, че *целта* е постигната. Редът, справедливостта и цивилизацията най-после победиха!"

Да, това беше победа. Цивилизацията и справедливостта на буржоазния строй изпъкват в своята истинска, зловеща светлина, когато робите на този строй въстават срещу своите господари. Тогава тази цивилизация и тази справедливост са с нищо неприкрито варварство и беззаконно отмъщение. Всяка нова криза в класовата борба между присвоителите и производителите на богатството все по-ярко изтъква този факт. Дори и зверствата на буржоата през юни 1848 г. бледнеят пред неописуемите гнусотии през 1871 г. Самоотверженият героизъм, с който парижани — мъже, жени и деца — продължават да се сражават осем дни след навлизането на версайците в града, отразява също тъй ярко величието на тяхното дело, както зверските безчинства на солдатщината отразяват вродения дух на онази цивилизация, чиито наемни защитници и отмъстители са те. Наистина славна цивилизация, чиято жизнена проблема е: как да се освободи от купищата трупове, повалени от нея, след като беше вече завършила борбата!

За да намерим нещо сходно на поведението на Тиер и неговите кръволоци, трябва да се върнем към времената на Сула и на двата римски триумвирата.[247] Същото хладнокръвно масово клане; същото безразлично отношение на палачите към пол и възраст на

жертвите; същата система за изтезаване на пленници; същите гонения, но този път срещу цяла класа; същата дива хайка срещу скрили се водачи, за да не се спаси нито един от тях; същите доносничества срещу политически и лични врагове; същото безразличие при избиване на хора, невзели никакво участие в борбата. Разликата е само в това, че римляните са нямали митральози, за да убиват на цели групи изпадналите в немилост, и че не са носели в „ръцете си закона" и на устните си — възгласа „цивилизация".

А след тези ужаси погледнете другата, още по-отвратителна страна на тази буржоазна цивилизация, описана от собствения ѝ печат!

„Възмутително е" — пише парижкият кореспондент на един лондонски консервативен вестник" — „да гледаш кафенетата, препълнени с хора, които пият абсент, играят на билярд и домино; да гледаш как кокотките нагло се шляят по булевардите, да слушаш как шумните гуляйджийски крясъци от cabinets particuliers* на богатите локали нарушават нощната тишина — докато в далечината все още проехтяват отделни изстрели и изоставените на произвола ранени умират между паметниците на Пер Лашез, докато 6 000 изплашени бунтовници в предсмъртна, отчаяна борба се лутат из лабиринтите на катакомбите, а из улиците все още карат нещастници, за да бъдат избити на групи с митральози."

Г-н Едуард Ерве пише в „Journal de Paris"[248] — забранен от Комуната версайски вестник:

„Начинът, по който парижкото население (!) вчера изрази своята радост, беше наистина повече от лекомислен и ние се опасяваме, че след време ще стане още по-зле. Париж сега има празничен вид, който наистина не е уместен, и ако не желаем да бъдем наречени Parisiens de la décadence**, трябва да прекратим това."

И след това той цитира пасаж от Тацит:

„И ето че на заранта след онази ужасна борба и дори преди тя да беше още напълно завършена, Рим, подъл и развратен, започна отново да затъва в онова блато на сладострастието, което разруши тялото и оскверни душата му — alibi proelia et vulnera, alibi balneae popinaeque (тук битки и рани, там бани и пирове)"[249].

Господин Ерве забравя само, че онова „парижко население", за което той говори, е само населението на Тиеровия Париж, Париж на frans-fileurs, които на тълпи се завръщат от Версай, Сен-Дени, Рюей и Сен-Жермен; това е *действително* „Париж на упадъка".

Тази престъпна цивилизация, основана върху поробването на труда, при всеки кървав триумф заглушава виковете на своите жертви — самоотвержени борци за новото, по-добро общество, с воя

* — сепаретата. *Ред.*

** — парижани на упадъка. *Ред.*

на преследването и на клеветата, който отеква в целия свят. Спокойният Париж на работниците, Париж на Комуната, се превръща изведнъж под ръцете на тези жадни кръволоци на „реда“ в някакъв ад. А какво говори на разсъдъка на буржоазията от всички страни това чудовищно превръщане? Само това, че Комуната била организирала заговор срещу цивилизацията! Парижкият народ с въодушевление се жертвува за Комуната; в нито една от водените досега битки не са падали толкова убити. Какво показва това? Само това, че Комуната не била правителство на народа, а насилствено заграбване на властта от шепа престъпници! Парижките жени с радост жертвуват живота си както на барикадите, така и по площадите, където се извършват екзекуциите. Какво показва това? Само това, че злият дух на Комуната ги бил превърнал в мегери и хекати! Умереността на Комуната по време на нейното двумесечно пълно господство може да се сравни само с героичността на нейната защита. Какво показва това? Само това, че Комуната в продължение на два месеца под маската на умереност и хуманност грижливо прикривала кръвожадността на своите дяволски страсти, за да ги развихри в часа на предсмъртната си агония!

Работническият Париж в своята героична саможертва предаде на огъня и сгради, и паметници. Когато поробителите на пролетариата разкъсват неговото живо тяло, нека вече не се надяват, че те ще се завърнат триумфално в своите неповредени жилища. Версайското правителство крещи: „Палеж!“, и нашепва на всичките си слуги навсякъде, чак до най-отдалеченото село, следния лозунг: „Преследвайте навсякъде моите врагове като професионални подпалвачи.“ Буржоазията от цял свят се наслаждава на масовото клане на хора след битката, а се ужасява, когато „оскверняват“ нейните сгради.

Когато правителства дават на своите военни флоти официално разрешение „да убиват, да *палят* и разрушават“ — това разрешение за палежи ли е? Когато английските войски умишлено изгориха Капитола във Вашингтон и летния дворец на китайския император[250] — палеж ли беше това? Когато прусаците не от военни съображения, а просто от злоба и жажда за мъст заляха с газ и изгориха градове като Шатоден и безброй села — палеж ли беше това? Когато Тиер в продължение на шест седмици бомбардираше Париж, като уверяваше, че искал да запали само такива къщи, в които имало хора — палеж ли беше това? — На война огънят е също толкова законно оръжие, както и всяко друго. Сгради, заети от неприятеля, се бомбардират, за да бъдат подпалени. Ако защитниците трябва да ги изоставят, те сами ги подпалват, за да не могат нападателите да се укрепят в тях. Неизбежна съдба на

всички сгради, оказали се по време на сражението пред фронта на която и да било редовна армия в света, е да бъдат изгаряни. Но във войната на поробените срещу техните потисници, в тази единствена справедлива война в историята, такава постъпка се смята за абсолютно недопустима. Комуната използва огъня като отбранително средство в най-строгия смисъл на думата. Тя си послужи с него, за да прегради пътя на версайските войски към онези дълги, прави улици, които Осман специално бе приспособил за артилерийски огън; тя си послужи с него, за да прикрие отстъплението си, така както и версайците си служеха при настъплението си с гранати, които разрушиха не по-малко къщи, отколкото огънят на Комуната. И до днес още се спори кои сгради са били подпалени от отбраняващите се и кои от нападателите. Пък и отбраняващите се прибягнаха до огъня едва когато версайските войски вече бяха започнали масово да избиват пленниците. При това Комуната предварително беше заявила публично, че ако бъде доведена до крайност, тя ще се погребе под развалините на Париж и ще направи от Париж втора Москва; същото беше обещало по-рано и правителството на националната отбрана, но, разбира се, само за да прикрие своята измяна. Тъкмо за тази цел Трошю беше набавил необходимата газ. Комуната знаеше, че нейните противници никак не жалеха живота на парижаните, но държаха твърде много на своите собствени къщи в Париж. А Тиер от своя страна беше заявил, че ще отмъщава безпощадно. Когато, от една страна, неговата армия беше готова за бой, а, от друга, прусаците заприщиха всички изходи — той се провикна: „Ще бъда безпощаден! Изкуплението ще бъде пълно, правосъдието — строго!“ Ако парижките работници постъпваха като вандали, това беше вандалщината на отчаяната отбрана, а не вандалщината на тържествуващи победители, каквато е била вандалщината, в която са се провинили християните, унищожили действително безценни паметници на изкуството на езическата древност; но дори и тази вандалщина е оправдана от историка като неизбежен и сравнително незначителен момент в титанската борба на новото, зараждащото се общество и старото, сгромолясващо се. Още по-малко това беше вандалщината на Осман, който унищожи историческия Париж, за да направи място на Париж на мошениците!

А екзекутирането от Комуната на шестдесет и четирмата заложници начело с парижкия архиепископ! През юни 1848 г. буржоазията и нейната армия отново въведоха отдавна изчезналия военен обичай да се разстрелват беззащитни пленници. Оттогава насам този зверски обичай беше повече или по-малко спазван при всяко потушаване на народно въстание в Европа и Индия, с което

бе доказано, че той е действителен „прогрес на цивилизацията"! От друга страна, прусаците отново съживиха във Франция обичая да се вземат заложници — съвсем невинни хора, които с живота си трябваше да отговарят за делата на други. Когато Тиер, както видяхме, още в началото на войната въведе човечния обичай да се разстрелват пленените комунари, на Комуната не оставаше нищо друго в защита, освен да прибегне към пруския обичай да се вземат заложници, за да спаси живота на тези пленници. Но продължавайки да разстрелват пленените комунари, версайците сами непрекъснато обричаха на смърт своите заложници. Как можеше още да се щади животът им след кървавата баня, с която преторианците[251] на Мак-Махон отпразнуваха влизането си в Париж? Трябваше ли и последната защита срещу безогледната свирепост на буржоазното правителство — вземането на заложници — да стане само за присмех? Истинският убиец на архиепископ Дарбоа е Тиер. Комуната няколко пъти предложи да бъдат разменени архиепископът и много други попове само с Бланки, когото Тиер здраво държеше в ръцете си. Последният упорито отказваше тази размяна. Той знаеше, че ако освободи Бланки, ще даде на Комуната глава, а архиепископът ще му бъде най-полезен, когато бъде труп. В случая Тиер подражаваше на Кавеняк. Какъв вик на възмущение нададоха през юни 1848 г. Кавеняк и неговите „хора на реда", когато обвиняваха бунтовниците в убийството на архиепископ Афр! Всъщност те прекрасно знаеха, че архиепископът бе разстрелян от войниците на партията на реда. Г-н Жакме, главният викарий на архиепископа, веднага след престъплението му беше връчил своето показание за това.

Фактът, че партията на реда при всичките си кървави оргии разпространяваше толкова много клевети за своите жертви, доказва само, че съвременните буржоа се смятат за законни наследници на някогашните феодали, които са признавали за себе си правото да използват срещу плебея всякакво оръжие, докато каквото и да било оръжие в ръцете на плебея по начало се смятало за престъпление.

Заговорът на господствуващата класа за смазване на революцията през гражданската война, водена под закрилата на чуждия завоевател, заговорът, който ние проследихме от 4 септември до минаването на Мак-Махоновите преторианци през вратите Сен-Клу — достигна връхната си точка в парижката кървава баня. Бисмарк със задоволство гледа развалините на Париж, в които може би вижда „първата стъпка" към онова всеобщо разрушение на големите градове, за което мечтаеше още когато беше обикновен едър земевладелец — депутат в пруската chambre

introuvable от 1849 г.[252] Той самодоволно се любува на труповете на парижките пролетарии. За него това е не само изкореняване на революцията, но и унищожаване на Франция, която сега е действително обезглавена, и то от самото френско правителство. Повърхностен като всички преуспяващи държавници, той вижда само външната страна на това огромно историческо събитие. Нима е виждан досега в историята победител, който би се решил да увенчае победата си с ролята не само на жандарм, но и на наемен убиец в ръцете на победеното правителство? Между Прусия и Комуната нямаше война. Напротив, Комуната беше приела предварителните условия за мир и Прусия беше обявила неутралитет. Така че Прусия не беше воюваща страна. Тя действуваше следователно като подъл наемен убиец, защото не се излагаше на никаква опасност; като наемен убиец, защото предварително беше обусловила заплащането на нейните кървави 500 милиона с падането на Париж. И тъкмо в това се прояви истинският характер на тази война, която провидението беше отредило, за да накаже безбожната и безпътна Франция чрез ръката на набожната и морална Германия! И това нечувано нарушение на международното право дори и от гледището на юристите на стария свят, вместо да застави „цивилизованите“ европейски правителства да обявят вън от закона престъпното пруско правителство, което беше обикновено оръдие на петербургския кабинет, им даде само повод да обсъдят въпроса, дали не трябва да бъдат предадени на версайския палач и малкото жертви, които бяха успели да се измъкнат през двойната верига от постове около Париж!

След най-ужасната война на новото време победилата и победената армии се съюзяват, за да избиват заедно пролетариата. Това нечувано събитие не доказва, както мисли Бисмарк, че новото, пробиващо си път общество е претърпяло окончателно поражение, а, напротив, то доказва пълното разложение на старото буржоазно общество. Върховният героичен подем, на който все още беше способно старото общество, е националната война и тя сега се оказва чисто мошеничество от страна на правителството; единствената цел на това мошеничество е само да отсрочи класовата борба и когато класовата борба се разгори в гражданска война, мошеничеството ще се разбие на пух и прах. Класовото господство не може вече да се прикрива зад национална униформа; националните правителства са *единни* против пролетариата!

След Света троица през 1871 г. не може вече да има нито мир, нито примирие между френските работници и присвоителите на продуктите от техния труд. Желязната ръка на една наемна солдатщина може за известно време да потисне и двете класи, но

тяхната борба отново неизбежно ще се разгори и ще се разгаря все по-силно и не може да има никакво съмнение кой ще бъде крайният победител: малцината ли присвоители или огромното мнозинство на трудещите се. Френските работници са само авангардът на целия съвременен пролетариат.

Европейските правителства демонстрираха пред Париж международния характер на класовото господство, а същевременно крещят до бога, че Международната работническа асоциация, т. е. международната организация на труда против световния заговор на капитала — била главната причина за всички тези бедствия. Тиер обвинява асоциацията, че била деспот на труда, а себе си представя за негов освободител. Пикар заповядя да се прекъснат всякакви връзки между френските членове на Интернационала и членовете му в чужбина; граф Жобер, старият, превърнал се в мумия съучастник на Тиер от 1835 г., заяви, че унищожаването на Интернационала е главна задача на всяко правителство на една цивилизована страна. „Камарата от провинциални юнкери" надава вой срещу него, а целият европейски печат ѝ приглася в хор. Един почтен френски писател*, който няма нищо общо с нашата асоциация, се изказа така:

„Членовете на Централния комитет на Националната гвардия и по-голямата част от членовете на Комуната са най-дейните, най-благоразумните и най-енергичните глави на Международната работническа асоциация... Това са хора абсолютно честни, искрени, благоразумни, всеотдайни, чисти и фанатични в *добрия* смисъл на думата."

Разбира се, пропитият с полицейщина буржоазен разсъдък си представя Международната работническа асоциация като някакво тайно съзаклятническо общество, чието централно ръководство от време на време заповядва бунтове в различни страни. Но нашата асоциация в действителност е само международният съюз, който обединява най-напредничавите работници от различните страни на цивилизования свят. Където и при каквито и условия да се проявява класовата борба, каквито и форми да приема тя — навсякъде на първо място стоят, разбира се, членовете на нашата асоциация. Почвата, на която израства тази асоциация, е самото съвременно общество. Тази асоциация не може да бъде изкоренена, колкото и много кръв да се пролее. За да бъде изкоренена, правителствата би трябвало най-напред да изкоренят деспотическото господство на капитала над труда, т. е. да изкоренят основата на своето собствено паразитно съществуване.

---

* — изглежда Робинс. *Ред.*

Работническият Париж с неговата Комуна ще бъде вечно чествуван като славен предвестник на новото общество. Неговите мъченици навеки са влезли във великото сърце на работническата класа. Неговите палачи историята още сега е приковала на онзи позорен стълб, от който ще бъдат безсилни да ги освободят всичките молитви на техните попове.

Генерален съвет:

М. Дж. Бун, Ф. Брадник, Г. Х. Бътъри, Кейхил, Делае, Уилям Хейлз, А. Ерман, Колб, Ф. Леснер, Лохнер, Дж. П. Мак-Донел, Джордж Милнър, Томас Мътърсхед, Ч. Милс, Чарлз Мъри, Пфендер, Роч, Роша, Рюл, Садлър, О. Серайе, Кауел Степни, Алф. Тейлър, Уилям Таунсенд

Секретари-кореспонденти:

Ежен Дюпон — за Франция; *Карл Маркс* — за Германия и Холандия; *Ф. Енгелс* — за Белгия и Испания; *Херман Юнг* — за Швейцария; *П. Джовакини* — за Италия; *Зеви Морис* — за Унгария; *Антони Жабицки* — за Полша; *Джеймс Кон* — за Дания; *И. Г. Екариус* — за Съединените щати.

Херман Юнг, председател
Джон Уестън, касиер
Джордж Харис, финансов секретар
Джон Хейлз, генерален секретар

256, Хай Холбърн, Лондон,
Уестърн Сентръл, 30 май 1871 г.

ПРИЛОЖЕНИЯ

I

„Колоната от арестанти се спря на авеню Урих и се строи по четирима или петима в редица на тротоара с лице към улицата. Генерал маркиз дьо Галифе и неговият щаб слязоха от конете и направиха преглед на строя, като започнаха от лявото крило. Генералът вървеше бавно и оглеждайки редиците, се спираше ту тук, ту там, като докосваше някого по рамото или пък му кимваше да излезе напред от задните редици. Избраните по такъв иачин, в повечето случаи без каквито и да било по-нататъшни разговори, отиваха дс средата на улицата, където скоро образуваха малка отделна колона... Очевидно беше, че тук имаше достатъчно простор за грешки. Един офицер на кон обърна вниманието на генерала върху мъж и жеиа, че били виновни за някакво си особено престъплеиие. Жената, като изтича от редиците, падна на колеие и с протегнати иапред ръце енергично уверяваше, че е невинна. Генералът изчака малко и с напълно спокоен израз на лицето и безучастио каза: „Мадам, аз съм бил във всички театри в Париж, не си струва труда да играете комедии (ce n'est pas la peine de jouer la comédie)“... В този деи съвсем ие беше добре за оня, който беше забележимо по-висок, по-нечист, по-чист, по-възрастен или по-грозен от своите съседи. Особено ме порази един мъж, който явио дължеше своето бързо освобождаваие от тази грешна земя само на своя смачкан нос... След като по този начин бяха избрани над стотина души и за разстрелването им бе отделен един отряд, останалата колона отмина напред, като остави другите назад. Няколко минути след това зад нас започна стрелбата, която с малки прекъсвания продължи над четвърт час. Екзекутираха онези набързо осъденн нещастннци.“ (Парижки кореспондент на „Daily News“ от 8 юнн.)

Този Галифе, „сутеньор на своята жена, която беше прословута с безсрамното демонстриране на своето тяло по оргиите на Втората империя“, през време на войната беше известен под името на френския „прапоршчик Пистол“.

„„Temps“ — предпазлив и съвсем несензацноиен вестник — описва една страхотна история за недоубити хора, погребани живи. Голям брой от тях са били погребанн на площада при Сен-Жак-ла-Бушри, някои — само леко

покрити с пръст. През деня уличният шум заглушавал всичко, но сред нощната тишина обитателите на околните къщи се събуждали от далечно стенание, а на сутринта виждали да се подава изпод земята по някой свит юмрук. Вследствие на това било заповядано да се изровят труповете... Ни най-малко не се съмнявам, че мнозина ранени са били заровени живи. За един случай мога да гарантирам. Когато Брюнел и неговата любима бяха застреляни на 24 май в двора на една къща на Вандомския площад, те лежаха там чак до 27 след обед. Когато най-после дойдоха да дигнат труповете, намериха жената още жива и я откараха в един превързочен пункт. Макар и улучена от четири куршума, тя сега е вън от опасност. (Парижки кореспондент на „Evening Standard“[253] от 8 юни.)

II

Следното писмо бе публикувано в лондонския „Times“ от 13 юни[254]:

ДО РЕДАКТОРА НА „TIMES“

Уважаеми господине!

На 6 юни 1871 г. Жул Фавър разпрати циркуляр до всички европейски държави, в който ги призоваваше на борба с Международната работническа асоциация за нейното унищожение. За характеризиране на този документ са достатъчни само няколко бележки.

Още в увода на нашия устав се изтъква, че Интернационалът беше основан „на 28 септември 1864 г. на публично събрание в Сент-Мартинс-хол, Лонг-Ейкър в Лондон“[255]. По причини, най-добре известни на самия него, Жул Фавър променя датата на неговото възникване преди 1862 г.

За да разясни нашите принципи, той се залавя да цитира „неговия“ (на Интернационала) „позив от 25 март 1869 г.“. Но какво цитира той всъщност? — Позива на едно дружество, което съвсем не е Интернационалът. Към подобен род маневри той прибягна още като доста млад адвокат, при защитата на парижкия вестник „National“ срещу обвинението в клевета, възбудено против него от Кабе. Тогава той твърдеше, че чете цитати от брошурите на Кабе, а всъщност четеше прибавените от самия него изречения. Тази измама бе разкрита още на съдебното заседание и ако не беше снизходителността на Кабе, Жул Фавър щеше да бъде наказан с изключване от парижката адвокатска корпорация. От всички документи, които Жул Фавър цитира като документи на Интернационала, нито един не принадлежи на Интернационала. Така например той заявява:

„Алиансът се обявява за атеистичен, както заявява Генералният съвет, учреден в Лондон през юли 1869 г.“

Генералният съвет никога не е издавал такъв документ. Напротив, той публикува документ[256], който обявяваше за недействителен същия този устав на Алианса — L'Alliance de la Démocratie Socialiste* в Женева, — който Жул Фавър и цитира.

В целия този циркуляр, привидно насочен отчасти и против империята, Жул Фавър само повтаря ония полицейски измислици на бонапартистките прокурори, които бяха опровергани дори и пред съда на самата империя.

Известно е, че в своите две възвания (от юли и септември миналата година) за последната война** Генералният съвет на Интернационала разобличи завоевателните планове на Прусия спрямо Франция. По-късно г. Ретленжер, личен секретар на Жул Фавър, се обръщаше, разбира се, напразно към някои членове на Генералния съвет с молба съветът да се обяви демонстративно против Бисмарк, в подкрепа на правителството на националната отбрана; при това особено ги молили да не споменават за републиката. Приготовления за демонстрация предвид очакваното пристигане на Жул Фавър в Лондон бяха направени — без съмнение с най-добри намерения, — но против желанието на Генералния съвет, който в своето възвание от 9 септември определено предупреждаваше парижките работници относно Жул Фавър и неговите колеги.

Какво би казал същият този Жул Фавър, ако Генералният съвет на Интернационала се обърне от своя страна с циркуляр за Жул Фавър към всички европейски правителства, предлагайки на тяхното специално внимание документите, публикувани в Париж от покойния г. Милиер?

Оставам, уважаеми господине, Ваш покорен слуга,

Джон Хейлз
секретар на Генералния съвет
на Международната работническа асоциация

256, Хай Холбърн, Лондон,
Уестърн Сентрл, 12 юни

В статията „Международната асоциация и нейните цели“ лондонският „Spectator“[257] (от 24 юни) като благочестив доносчик

---

* — Алианса на социалистическата демокрация. *Ред.*

** — Виж настоящия том, стр. 3—8, 272—280. *Ред.*

цитира може би още по-авторитетно, отколкото бе направил това Жул Фавър, заедно с други също такива измишльотини споменатия документ на Алианса като произведение на Интернационала. Той го отпечата единадесет дни, след като горното опровержение бе публикувано в „Times“. Това не ни учудва. Още Фридрих Велики е казал, че от всички йезуити най-лоши са протестантските.

К. МАРКС

ПИСМО ДО РЕДАКТОРА НА „PALL MALL GAZETTE"

ДО Ф. ГРИНУД, ЕСКУАЙЪР

8 юни 1871 г.

Уважаеми господине!

Ще бъдете ли така любезен да поместите следните няколко реда в следващия брой на Вашия вестник?

С уважение

К. Маркс

ДО РЕДАКТОРА НА „PALL MALL GAZETTE"

Уважаеми господине!

От парижката кореспонденция, поместена във вчерашния брой на Вашия вестник, научих, че докато аз съм си въобразявал, че живея в Лондон, излиза, че по искане на Бисмарк—Фавър съм бил арестуван в Холандия. Не Ви ли се струва, че това съобщение е само една от безбройните сензационни измислици за *Интернационала,* които през последните два месеца френско-пруската полиция не се изморява да фабрикува, версайската преса да публикува и останалият европейски печат да препечатва?

Оставам, уважаеми господине, Ваш покорен слуга

Карл Маркс

1, Модена-Вилас, Мейтланд-парк,
8 юни 1871 г.

Напечатано в „The Pall Mall Gazette", бр. 1972, 9 юни 1871 г.

Печата се по текста на вестника, сверен с ръкописа; съпроводителната бележка се публикува по ръкописа

Оригиналът на английски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ЗАЯВЛЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ПО ПОВОД НА ЦИРКУЛЯРНОТО ПИСМО НА ЖУЛ ФАВЪР[258]

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „TIMES"

Уважаеми господине!

На 6 юни 1871 г. Жул Фавър е изпратил циркулярно писмо до всички европейски държави, в което ги призовава да се борят с Международната работническа асоциация за нейното унищожаване. За характеристиката на този документ са достатъчни само няколко бележки.

Още във въведението към нашия Устав се казва, че Интернационалът е основан „на 28 септември 1864 година на публично събрание в Сент-Мартинс-хол, Лонг-Ейкър, в Лондон". По причини, най-добре известни на самия него, Жул Фавър променя датата на неговото създаване преди 1862 година.

За разясняването на нашите принципи той се е заел да цитира „неговия" (на Интернационала) „позив от 25 март 1869 г.". Но какво цитира той всъщност? Позив на едно дружество, което съвсем не е Интернационалът. Към такива маневри той прибягваше още като доста млад адвокат, при защитата на парижкия вестник „National" срещу обвинение в клевета, предявено против този вестник от Кабе. Тогава той твърдеше, че чете извадки от брошурите на Кабе, а в действителност четеше вмъкнати от самия него изречения. Тази измама беше открита още на съдебното заседание и ако не беше снизходителността на Кабе, Жул Фавър би бил наказан с изключване от парижката адвокатура. От всички документи, които Жул Фавър цитира като документи на Интернационала, нито един не принадлежи на Интернационала. Така например той казва:

„Алиансът се обявява за атеистичен, както заявява Генералният съвет, учреден в Лондон през юли 1869 година".

Генералният съвет никога не е издавал такъв документ. Напротив, той е издавал документ, който обявява за недействителен същия този устав на „Алианса“ — L'Alliance de la Democratie Socialiste* в Женева, — който именно Жул Фавър цитира.

В цялото това циркулярно писмо, насочено уж в известна своя част и против империята, Жул Фавър само повтаря онези полицейски измислици на бонапартистките прокурори, които бяха опровергани дори пред съдилищата на самата империя.

Известно е, че в двете си възвания (от юли и септември миналата година) за последната война** Генералният съвет на Интернационала разобличи завоевателните планове на Прусия против Франция. Впоследствие г-н Ретленжер, личен секретар на Жул Фавър, се обръщаше и, разбира се, напразно към някои членове на Генералния съвет с молба да издействуват демонстративна декларация на Съвета против Бисмарк в подкрепа на правителството на националната отбрана; при това те са били специално молени да не споменават за републиката. Подготовката за демонстрация във връзка с очакваното пристигане на Жул Фавър в Лондон беше направена — несъмнено с най-добри намерения — против желанието на Генералния съвет, който във възванието си от 9 септември ясно предупреждаваше парижките работници по отношение на Жул Фавър и неговите колеги.

Какво би казал същият този Жул Фавър, ако Интернационалът на свой ред се обърнеше с циркулярно писмо за Жул Фавър към всички европейски кабинети и предложеше на специалното им внимание документите, публикувани в Париж от покойния господин Милиер?

Оставам, уважаеми господине, Ваш покорен слуга

Джон Хейлз,
секретар на Генералния съвет
на Международната работническа асоциация

256, Хай Холбърн, Лондон,
Уестърн Сентрал, 12 юни 1871 г.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс

Напечатано във вестниците „The Times“, бр. 27088, 13 юни 1871 г., както и „The Eastern Post“, бр. 142, 17 юни 1871 г., „L'Internationale“, бр. 127, 18 юни 1871 г., „Der Volksstaat“, бр. 50, 21 юни 1871 г., и други органи на Интернационала

Печата се по текста на вестник „The Times“.

Оригиналът на английски.

* — Алианса на социалистическата демокрация. *Ред.*

** Виж настоящия том, стр. 3—8, 272—280. *Ред.*

К. МАРКС

ЗАЯВЛЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ДО РЕДАКЦИЯТА НА ВЕСТНИК „TIMES“[250]

ДО ВЕСТНИК „TIMES“

Генералният съвет на нашата асоциация ми възложи да ви заявя следното в отговор на уводната статия на Вашия вестник за Интернационала, поместена в броя от 19 юни 1871 година.

Мнимите парижки манифести, поместени в „Paris-Journal“ и други подобни органи — манифести, които просто се фабрикуват от версайската полиция, — вие поставяте наравно с нашето възвание „Гражданската война във Франция“.

Вие казвате:

„„Политическите бележки“, публикувани от проф. Бизли и цитирани тези дни в нашия вестник, се цитират с пълно одобрение и във възванието на Съвета и сега можем да разберем колко справедливо е било да се награди бившият император с титлата спасител на обществото.“

Но Съветът не цитира нищо от „Политическите бележки“ в своето възвание с изключение на свидетелството на един автор, който е известен и почтен френски учен, за личните качества на *членовете на Интернационала*, взели участие в последната парижка революция*. Какво общо има това с „бившия император“ и със спасеното от него общество? „Програмата“ на асоциацията съвсем не е „подготвена“ от господата Толен и Оджер „преди седем години“, както твърдите Вие. Тя беше приета от Временния съвет, избран на публично събрание в Сент-Мартинс-хол, Лонг-Ейкър, на 28 септември 1864 година. Г-н Толен никога не е бил член на този съвет и изобщо не беше в Лондон, когато се изработваше тази програма.

---

* Виж настоящия том, стр. 364. *Ред.*

Вие твърдите, че „Милиер“ бил „един от най-жестоките членове на Комуната“. Но Милиер никога не е бил член на Комуната.

„Трябва още“ — казвате по-нататък — „да споменем *Аси,* който до неотдавна беше председател на Асоциацията“ и т. н.

Аси никога не е бил член на Интернационала, а колкото до длъжността „председател на Асоциацията“, тя е премахната отдавна, в 1867 г.[260]

Написано от К. Маркс около 20 юни 1871 г.

Публикувано за пръв път на руски език в Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс, I издание, том XIII, част II, 1940 г.

Печата се по черновата на ръкописа

Оригиналът на английски

К. МАРКС

ПИСМО НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ДО РЕДАКЦИЯТА НА ВЕСТНИК „STANDARD“[261]

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „STANDARD“

В уводна статия за *Интернационала* (от 19 юни) Вие пишете:

„От двете обръщения (лондонското и парижкото), публикувани неотдавна в защита на Комуната, обръщението на парижката организация има това предимство, че е по-правдиво и по-откровено.“

За нещастие „парижкият“ манифест е издаден не от нашата организация в Париж, а от „версайската полиция“.

Вие казвате:

„Лондонските интернационалисти не по-малко горещо от парижките им събратя поддържат това, че „старото общество трябва да бъде разрушено и ще бъде разрушено“. Те говорят за палежите на обществени здания и за разстрелването на заложници като за „гигантско усилие да се унищожи обществото“, усилие, което, макар този път да не се е увенчало с успех, ще се повтаря до постигането на целта“.

Генералният съвет на Асоциацията Ви предлага да посочите точно страниците и редовете на нашето възвание, където се намират думите, които ни приписвате!

Написано от К. Маркс около 20 юни 1871 г.

Публикувано за пръв път на руски език в Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс, I издание, том XIII, част II, 1940 г.

Печата се по черновата на ръкописа

Оригиналът на английски

Ф. ЕНГЕЛС

ЗАЯВЛЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ПО ПОВОД ПИСМОТО НА ХОУЛИОУК[262]

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „DAILY NEWS"

Уважаеми господине!

Генералният съвет на Международната работническа асоциация ми възложи да направя следното заявление в отговор на писмото на г-н Джордж Джейкъб Хоулиоук, поместено в „Daily News" във вторник:

1. Що се отнася до инсинуацията, че издаденото от Съвета възвание „може да стане във Версай причина за екзекуции или интернирания", Съветът смята, че неговите парижки приятели могат по-добре да съдят за това от г-н Хоулиоук.

2. В Съвета е възприето правилото под всичките му официални документи да се поставят имената на всичките му членове, както присъствуващи, така и отсъствуващи*.

3. Колкото до твърдението, че това възвание

> „не може да бъде произведение на англичанин, макар явно да е редактирано от някакво саксонско или келтско перо",

Съветът моли да се има предвид, че, както се разбира от само себе си, произведенията на една интернационална организация не могат да имат специфично национален характер. Впрочем Съветът няма какво да крие тук. Възванието, както и много от издадените по-рано публикации на Съвета, е написано от секретар-кореспондента за Германия д-р Карл Маркс. То е прието единодушно и никой не го е „редактирал".

* В ръкописа на Енгелс по-нататък следва: „Но в дадения случай по изключение официално бе поискано съгласието на отсъствуващите членове". *Ред.*

4. Миналата година Джордж Джейкъб Хоулиоук постави кандидатурата си за член на Съвета, но кандидатурата му беше отхвърлена.

Оставам, уважаеми господине, Ваш покорен слуга

Джон Хейлз,
секретар на Генералния съвет
на Международната работническа асоциация

256, Хай Холбърн, Лондон,
Уестърн Сентрал. 21 юни 1871 г.

Написано от Ф. Енгелс на 20 юни 1871 г.

Напечатано във вестник „The Daily News", 23 юни 1871 г., и в. „The Eastern Post", бр. 143, 24 юни 1871 г.

Печата се по текста на „The Daily News", сверен с ръкописа

Оригиналът на английски

Ф. ЕНГЕЛС

ПИСМО НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ДО РЕДАКЦИЯТА НА ВЕСТНИЦИТЕ „SPECTATOR“ И „EXAMINER“[263]

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „SPECTATOR“ (СЪОТВЕТНО НА „EXAMINER“)

Уважаеми господине!

Генералният съвет на Международната работническа асоциация ще Ви бъде много задължен, ако дадете гласност на факта, че всички без изключение мними манифести и други издания на „Интернационала“ в Париж, от които сега гъмжи английският печат (всички те бяха публикувани за пръв път в прословутия „Paris-Journal“), са без никакво изключение изфабрикувани от версайската полиция.

Оставам и т. н.

Написано от Ф. Енгелс около 21 юни 1871 г.

Публикувано за пръв път на руски език в съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс, I издание, том XIII, част II, 1940 г.

Печата се по черновата на ръкописа

Оригиналът на английски

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „DAILY NEWS“[264]

Уважаеми господине!

Съветът, който се състои от повече от 30 члена, не може естествено непосредствено сам да пише своите документи. Той трябва да възлага тази работа на един или друг от членовете си, като си запазва правото да отхвърли документа или да направи поправки в него. Възванието „Гражданската война във Франция“, написано от мен, бе прието единодушно от Генералния съвет на Интернационала и следователно представлява официален израз на неговите възгледи. Колкото се отнася до личните обвинения против Жул Фавър и Сие, тук въпросът стои иначе. По този въпрос преобладаващото мнозинство на Съвета трябваше да се довери на моята добросъвестност. Ето защо аз подкрепих предложението на един от членовете на Съвета* г-н Джон Хейлз в отговора си на Хоулиоук** да ме нарече автор на възванието. Отговорност за тези обвинения нося само аз и с настоящото си заявление предлагам на Жул Фавър и Сие да възбудят против мен съдебно преследване за клевета. В писмото си г-н Луелин Дейвис пише:

„Печално е да се четат обвиненията в лична подлост, които французите така щедро сипят един срещу друг“.

Не лъха ли от това изречение онова фарисейско самомнение, което Уилям Кобет така често е осмивал у англичаните? Разрешете да попитаме г-н Луелин Дейвис кое е по-лошо: френският

* Ф. Енгелс. *Ред.*
** Виж настоящия том, стр. 376—377. *Ред.*

petite presse*, който е на служба на полицията и фабрикува най-гнусни клевети против комунарите — убити, пленени или укрили се, — или английският печат, който и до днес продължава да повтаря същите тези клевети, въпреки показното си презрение към petite presse. Не считам за унизителен за французите факта, че именно в Англия например, а не във Франция можаха да бъдат потулени толкова сериозните обвинения, които цели двадесет и пет години такъв човек като г-н Дейвид Ъркхарт[265] отправяше против покойния лорд Палмерстон.

Карл Маркс

1, Модена-Вилас, Мейтленд-парк,
Хаверсток-Хил, 26 юни

Напечатано във вестниците „The Eastern Post", бр. 144, 1 юли 1871 г., и (с произволни съкращения) в „The Daily News" 27 юни 1871 г.

Печата се по текста на вестник „The Eastern Post", сверен с текста на вестник „The Daily News"

Оригиналът на английски

* — булеварден печат. *Ред.*

Ф. ЕНГЕЛС

ЗАЯВЛЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ПО ПОВОД НА ПИСМАТА НА ХОУЛИОУК И ЛЮКРАФТ[266]

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „DAILY NEWS"

Уважаеми господине,

Генералният съвет на Международната работническа асоциация ме упълномощи да отговоря на поместените в понеделник във Вашия вестник писма на г. Дж. Дж. Хоулиоук и Б. Люкрафт. От протокола на заседанието на съвета се вижда, че г-н Хоулиоук присъствува с разрешение на заседанието на съвета от 16 ноември 1869 г. и на това заседание изяви желание да стане член на съвета, както и да вземе участие в предстоящия общ конгрес на Интернационала, който трябваше да се състои в Париж през септември 1870 г. След като г-н Хоулиоук си отиде, г-н Джон Уестън постави неговата кандидатура за член на съвета, но предложението му бе посрещнато така, че г-н Уестън не настоя на него и си го оттегли. Колкото се отнася до заявлението на г-н Люкрафт, че той не бил присъствувал на заседанието, когато се гласувало възванието, трябва да заявя, че г-н Люкрафт присъствува на заседанието на Съвета от 23 май 1871 г., когато бе официално обявено, че проектът на възванието „Гражданската война във Франция" ще бъде прочетен и обсъден на следващото редовно заседание на Съвета на 30 май. Ето защо г-н Люкрафт имаше пълна възможност да реши дали ще присъствува или не на заседанието, посветено на този въпрос. Той не само знаеше, че според възприетото от съвета правило под официалните документи на съвета се поставяха имената на всички негови членове, както присъствуващи, така и отсъствуващи, но беше един от най-горещите привърженици на това правило и неведнъж се е обявявал против опитите да бъде то нарушено; между другото и на 23 май той се

изказа заедно с други против такива опити. Още тогава той по собствено желание съобщи на съвета, че „всичките му симпатии са на страната на Парижката комуна“. На заседанието на съвета във вторник вечерта, 20 юни, г-н Люкрафт бе принуден да признае, че дори и тогава той не беше още прочел самото възвание, но съди за него само по информацията в печата. За опроверженията на г-н Оджер мога само да кажа, че на заседанието на съвета се очакваше той да присъствува и че беше осведомен за намерението на съвета в най-близко време да издаде възванието; попитан бе не възразява ли, че във връзка с това ще фигурира името му, на което той отговори „не“. Нека общественото мнение само си направи изводите. Мога да добавя, че съветът прие единодушно оставката на господата Люкрафт и Оджер.

Оставам, уважаеми господине, Ваш покорен слуга

Джон Хейлз,
секретар на Генералния съвет
на Международната работническа асоциация

256, Хай Холбърн, Лондон,
Уестърн Сентрал

Написано от Ф. Енгелс на 27 юни 1871 г.

Напечатано във вестниците „The Daily News“, 29 юни 1871 г., и „The Eastern Post“, бр. 144, 1 юли 1871 г.

Печата се по текста на „The Daily News“.

Оригиналът на английски

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „NEUE FREIE PRESSE" ФРИДЛЕНДЕР[267]

Уважаеми приятелю!

Ще бъдете ли така любезен да поместите следното заявление във Вашия вестник и да ми изпратите съответния брой.

Приятелски предан Вам

Карл Маркс

ДО РЕДАКЦИЯТА НА „NEUE FREIE PRESSE"

Във виенския „Presse"[268] е поместен фейлетон под заглавие „Една социалистическа вечеринка", подписан с инициала В. В този фейлетон имам чест да фигурирам и аз. Както твърди В., той ме бил срещнал на вечеринка у *Херцен*. Дори си спомня речите, които съм произнесъл там.

Като решителен противник на Херцен аз винаги съм отбягвал да се срещам с него и поради това *никога* в живота си не съм виждал този човек.

Съмнявам се дали В., който има толкова развита фантазия, е бил изобщо някога в Лондон. *„Мраморни стълби"*, каквито В. бил видял дори в „котеджа" на Херцен, тук могат да се видят само в дворците!

С настоящото предлагам на този надарен с фантазия В., на когото не дават мира лаврите на „Paris-Journal" и другите подобни полицейски органи, да излезе с истинското си име.

Карл Маркс

Лондон, 30 юни 1871 г.

Напечатано във вестник „Neue Freie Presse", бр. 2462, 4 юли 1871 .г

Печата се по текста на вестника, сверен с черновата на ръкописа; придружаващата бележка се публикува по ръкописа

Оригиналът на немски

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА „PALL MALL GAZETTE“ ГРИНУД[269]

Уважаеми господине!

Заявих в „Daily News“ — и Вие препечатахте моето заявление в „Pall Mall Gazette“, — че „отговорността за обвиненията против Жул Фавър и Сие нося само аз“*.

Във вчерашния брой на вестника си Вие заявихте, че тези обвинения са *„клевета“*. Заявявам, че *клеветник* сте Вие. Не съм виновен аз, че Вие сте толкова *невеж,* колкото и *нахален*. Ако живеехме на континента, аз бих Ви привлякъл към отговорност по друг начин.

Ваш покорен слуга

Карл Маркс

Хаверсток-Хил, Лондон,
Норд-Уест, 30 юни 1871 г.

Напечатано във вестник „The Eastern Post“, бр. 145, 8 юли 1871 г.

Печата се по текста на вестника, сверен с ръкописа

Оригиналът на английски

---

* Виж настоящия том, стр. 379. *Ред.*

Ф. ЕНГЕЛС

*ВЪЗВАНИЕТО „ГРАЖДАНСКАТА ВОЙНА ВЪВ ФРАНЦИЯ“ И АНГЛИЙСКИЯТ ПЕЧАТ

Лондон, 30 юни. — Откак съществува Лондон, нито едно печатно произведение не е произвеждало такова силно впечатление като възванието на Генералния съвет на Интернационала. Големите вестници отначало се опитаха да приложат любимия си похват на пълното премълчаване, но само след няколко дни се убедиха, че това този път няма да мине. „Telegraph“[270], „Standard“, „Spectator“, „Pall Mall Gazette“, „Times“ бяха принудени един след друг да посветят уводни статии на този „забележителен документ“. След това във вестниците се появиха писма на читатели, които обръщаха особено внимание на едни или други места от възванието. После пак уводни статии, а в края на седмицата — отново отзиви в седмичниците. Целият печат трябваше да признае единодушно, че Интернационалът е европейска велика сила, с която трябва да се съобразяват и която не може да се отстрани, като се премълчава нейното съществуване. Всички трябваше да признаят също така стилистичното майсторство, с което е написано възванието; според думите на „Spectator“ езикът на възванието е така могъщ като езика на Уилям Кобет. Че този буржоазен печат почти единодушно ще се опълчи против документа, който така енергично отстоява пролетарското гледище и решително защищава Парижката комуна — това трябваше да се очаква. Не е чудно също така, че изфабрикуваните от парижките полицейски вестничета щибериади[271] и документите на една съвсем друга организация (Бакуниновия Алианс на социалистическата демокрация), отговорността за които Жул Фавър искаше да стовари върху Интернационала, въпреки публичния протест на Генералния съвет,

все пак бяха приписани на Интернационала. Но на края цялата тази врява дотегна дори на филистера. „Daily News“ започна да бие отбой, а „Examiner“ — единственият вестник, който се държеше действително прилично — в обширна статия решително защити Интернационала. Под влиянието на вестникарския шум двама английски члена на Генералния съвет — единият от които *(Оджер)* отдавна беше в твърде добри отношения с буржоазията, а другият *(Люкрафт)*, откак бе избран за член на лондонския училищен съвет, явно започна много повече да се вслушва в мнението на „солидните“ хора, заявиха, че излизат от Генералния съвет, и оставката им беше приета единодушно. Те вече са заменени с двама други английски работници* и скоро ще почувствуват какво значи да предадеш пролетариата в решителен момент.

Един английски поп, Луелин Дейвис, изрази в „Daily News“ съжалението си по повод на съдържащите се във възванието обиди по адрес на Жул Фавър и Сие и изказа пожелание верността или неверността на тези обвинения да бъде установена най-малкото чрез съдебен процес на френското правителство против Генералния съвет. На следващия ден *Карл Маркс заяви в същия вестник, че той като автор на възванието поема върху себе си личната отговорност за тези обвинения***; но изглежда, че френското посолство не е получило нареждане да предяви срещу него обвинение в клевета. Най-после „Pall Mall Gazette“ заяви, че всъщност това никак не е било нужно, че личността на държавника като такава винаги е свещена, а на нападки могат да се подлагат само публичните му действия. Разбира се, ако онова, което характеризира личността на *английските* държавници, би било направено публично достояние, щеше да настъпи денят на страшния съд за олигархичния и *буржоазен* свят.

Една статия от и за лумпена *Нечаев*, излязла във виенския „Wanderer“[272], обиколи целия немски печат. В нея се прославят неговите подвизи заедно с подвизите на Серебреников и Елпидин. Ако това се повтори, ще се изкажем по-подробно за тази почтена троица. Засега само ще отбележим, че Елпидин е известен *руски шпионин.*

Написано от Ф. Енгелс на 30 юни 1871 г.
Напечатано във вестник „Der Volksstaat“, бр. 54, 5 юли 1871 г.

Печата се по текста на вестника
Оригиналът на немски

---

* Дж. Роч и А. Тейлър. *Ред.*
** Виж настоящия том, стр. 379. *Ред*

К. МАРКС

Г-Н УОШБЪРН, АМЕРИКАНСКИЯТ ПОСЛАНИК В ПАРИЖ[273]

ДО НЮЙОРКСКИЯ ЦЕНТРАЛЕН КОМИТЕТ НА СЕКЦИИТЕ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ В СЪЕДИНЕНИТЕ АМЕРИКАНСКИ ЩАТИ

Граждани!

Генералният съвет на асоциацията смята за свой дълг да ви съобщи чрез печата данни за поведението на американския посланик г-н Уошбърн през време на гражданската война във Франция.

I

Долното заявление е направено от г-н Роберт Рид, шотландец, живял в Париж 17 години и изпълнявал през гражданската война длъжността кореспондент на лондонския вестник „Daily Telegraph" и „New-York Herald"[274]. Трябва да отбележим между другото, че вестник „Daily Telegraph" изопачаваше в интерес на версайското правителство дори и кратките телеграфни съобщения, които г-н Рид изпращаше на този вестник.

Г-н Рид, който сега се намира в Англия, е готов да потвърди своето заявление във формата на affidavit*.

„Камбанният звън, възвестяващ тревога, смесвайки се с грохота на оръдията, продължи цяла нощ. Невъзможно беше да се спи. Къде са, мислех си, представителите на Европа и Америка? Възможно ли е да гледат потока невинно пролята кръв и да не направят опит за помирение? Не можех повече да се помиря с тази мисъл и като знаех, че г-н Уошбърн е в града, реших веднага да се срещна с него. Мисля, че беше на 17 април; впрочем точната дата може да бъде установена по моето писмо до лорд Лайонс, на когото писах същия ден. Отивайки към резиденцията на Уошбърн, срещнах по пътя, когато пресичах Елисейските полета, много санитарни коли, пълни с ранени и

---

* заявление пред съдия, равносилно на клетвено показание. *Ред.*

умиращи. Снаряди се пръскаха около Триумфалната арка и към дългия списък жертви на Тиер се прибавиха още много невинни хора.

Като стигнах до улица Шайо № 95, попитах портиера къде мога да намеря посланика на Съединените щати и бях изпратен на втория етаж. В Париж имущественото и общественото ви положение почти безпогрешно може да се определи от стълбището или етажа, където се намира квартирата ви; това е нещо като социален барометър. В квартира на първия етаж с прозорци към улицата ще намерите маркиз, а на петия етаж с прозорци към двора — скромен механик; разделящите ги стълби показват съществуващата между тях социална пропаст. Като не срещнах при изкачването по стълбите едри лакеи с червени панталони и копринени чорапи, помислих си: „Да! Американците не си хвърлят парите на вятъра, а ние просто ги пилеем".

Влязох в стаята на секретаря и попитах за г-н Уошбърн. — „Лично ли искате да го видите?" — „Да". Докладваха за мен и аз бях пуснат при него. Той седеше, разположил се в удобно кресло, и четеше вестник. Очаквах, че ще стане, но той продължи да седи, без да оставя вестника — крайно груба постъпка в една страна, където хората са толкова учтиви.

Казах на г-н Уошбърн, че от наша страна би било безчовечно, ако не се опитаме да постигнем помирение. Независимо от това, дали ще успеем или не, наш дълг е да се опитаме да го направим; и моментът изглеждаше особено благоприятен за това, тъй като прусаците по това време настойчиво искаха от Версай пълното уреждане на положението. Общото въздействие на Америка и Англия би могло да наклони везните в полза на мира.

„Парижаните са бунтовници — отговори г-н Уошбърн, — *нека сложат оръжие"*. Възразих, че националната гвардия има законното право да носи оръжието си, но че въпросът не е в това. Когато е потъпкана хуманността, цивилизованият свят има право да се намеси и аз ви моля за сътрудничество с лорд Лайонс в тази насока. Г-н Уошбърн: „Тези версайци не желаят да слушат нищо". — „Ако откажат, моралната отговорност ще носят те". Господин Уошбърн: „Не мисля, че е така. Нищо не мога да направя по този въпрос. По-добре е вие сам да се срещнете с лорд Лайонс".

Така завърши нашата среща. Напуснах г-н Уошбърн, дълбоко разочарован. В негово лице срещнах груб и надменен човек, напълно лишен от братските чувства, които би могло да се очакват от представителя на една демократическа република. Имах честта два пъти да беседвам с лорд Каули, когато той беше наш представител във Франция. Неговата откровеност и любезност бяха в поразителен контраст със студения, самонадеян и лъжеаристократичен тон на американския посланик.

Убеждавах и лорд Лайон, че Англия е длъжна в името на човечността да направи сериозно усилие за постигане на помирение, защото бях уверен, че ако не иска да заслужи проклятието на всеки хуманен човек, британското правителство не може да гледа равнодушно такива зверства като касапницата на гара Кламар и в Мулен-Саке, да не говорим за ужасите в Ньойи. Лорд Лайонс ми отговори устно чрез своя секретар, г-н Едуард Малит, че е препратил писмото ми до правителството и с готовност ще препрати всяко друго съобщение, което бих могъл да направя по този въпрос. Беше момент, когато нещата се стичаха особено благоприятно за постигане на помирение и ако нашето правителство хвърлеше тогава на блюдото на везните своето влияние, светът щеше да бъде избавен от парижката касапница. Във всеки случай лорд Лайонс няма вина, че британското правителство не изпълни дълга си.

Но да се върнем на г-н Уошбърн. В сряда сутринта, 24 май, като минавах по булеварда на Капуцините, чух някой да ме вика на име, обърнах се и видях д-р Хосарт, изправен до г-н Уошбърн, който седеше в открит екипаж, всред голяма група американци. След обичайните поздравления започнах

разговор с д-р Хосарт. Скоро се завърза общ разговор за ужасите, които ставаха наоколо; тогава г-н Уошбърн, обръщайки се към мен с вида на човек, уверен в правотата на думите си, каза: *„Всеки, който принадлежи към Комуната, и всички, които ѝ съчувстват, ще бъдат разстреляни"*. Уви, аз знаех, че убиваха старци и деца, цялото престъпление на които се състоеше в това, че *съчувстваха* на Комуната, но не очаквах да го чуя полуофициално от г-н Уошбърн; а когато *повтаряше* тази кръвожадна фраза, той имаше още време да спаси архиепископа"[276].

II

„На 24 май секретарят на г-н Уошбърн се яви на заседанието на Комуната, свикано в кметството на 11-и район, с предложение от прусаците за посредничество между версайците и комунарите при следните условия:

Спиране на военните действия.

Преизбиране на Комуната, от една страна, и на Националното събрание — от друга.

Версайските войски се изтеглят от Париж и се настаняват в укрепленията и около тях.

Националната гвардия продължава да охранява Париж.

Лицата, които служат или са служили в армията на Комуната, не подлежат на никакво наказание.

Комуната на извънредно заседание прие тези предложения с уговорка, че на Франция трябва да бъде даден двумесечен срок да подготви общи избори за Учредително събрание.

Състоя се и втора среща със секретаря на американския посланик. На сутрешното си заседание на 25 май Комуната реши да изпрати като пълномощници 5 граждани, между които Верморел, Делеклюз и Арнолд, във Венсен, където според съобщението на секретаря на г-н Уошбърн трябвало да се намира един пруски делегат. Но тази депутация не е била пусната от караула на националната гвардия при Венсенските врати. В резултат на още една и последна среща със същия секретар на американския посланик гражданинът Арнолд, на когото секретарят дал пропуск, на 26 май се отправи за Сен-Дени, където той... *не* бил приет от прусаците.

Резултатът от тази американска намеса (която събуди вяра, че прусаците ще възобновят неутралитета си и че имат намерение да поемат ролята на посредници между воюващите страни) беше, че в най-критичния момент отбраната за два дни беше парализирана. Въпреки взетите мерки да се запазят в тайна тези преговори, те скоро станаха известни на националните гвардейци, които, доверявайки се напълно на пруския неутралитет, бягаха към пруските линии и се предаваха в плен. Известно е как прусаците злоупотребиха с това доверие; една част от бегълците бяха разстреляни от техните часови, а предалите се в плен бяха предадени на версайското правителство.

През време на цялата гражданска война г-н Уошбърн не преставаше чрез своя секретар да уверява Комуната, че горещо ѝ съчувствува, но не може открито да прояви това само поради положението си на дипломат и че решително осъжда версайското правителство".

Това второ заявление е направено от един от членовете на Парижката комуна*, който също като г-н Рид е готов при нужда да потвърди това във формата на affidavit.

---

* О. Серайе. *Ред.*

За да се прецени напълно поведението на г-н Уошбърн, трябва да се свържат заявленията на г-н Рид и на члена на Парижката комуна, които показват две страни на един и същ замисъл. Г-н Уошбърн заявява на г-н Рид, че комунарите са „бунтовници", достойни за участта си, и в същото време уверява Комуната, че съчувствува на делото ѝ и изказва презрение към версайското правителство. *В същия този ден, 24 май,* когато в присъствието на д-р Хосарт и на много американци той заявява на г-н Рид, че не само комунарите, но дори лицата, които просто им съчувствуват, са безусловно осъдени на смърт, той същевременно съобщава на Комуната чрез своя секретар, че ще бъде запазен животът не само на нейните членове, но и на всички борци от армията на Комуната.

Молим ви, драги граждани, да съобщите тези факти на работническата класа на Съединените щати и да я приканите да прецени дали г-н Уошбърн е подходящ представител на американската република.

Генерален съвет на
Международната работническа асоциация:
М. Дж. Бун, Ф. Брадник, Г. Х. Бътери, Кейхил, Уилям Хейлз, Колб, Ф. Леснер, Джордж Милнър, Т. Мотърсхед, Ч. Мъри, П. Мак-Донел, Пфендер, Джон Роч, Рюл, Садлер, Кауел Степни, Алфред Тейлър, У. Таунсенд

Секретари-кореспонденти:
Ежен Дюпон — за Франция; *Карл Маркс* — за Германия и Холандия; *Ф. Енгелс* — за Белгия и Испания; *Х. Юнг* — за Швейцария; *П. Джовакини* — за Италия; *Зеви Морис* — за Унгария; *Антоний Жабицки* — за Полша; *Джеймс Кон* — за Дания; *Г. Екариус* — за Съединените щати

Херман Юнг, председател
Джон Уестън, касиер
Джордж Харис, финансов секретар
Джон Хейлз, генерален секретар

256, Хай Холбърн, Лондон,
Уестърн Сентрал, 11 юли 1871 г.

Написано от К. Маркс

Напечатано като отделен лист около 13 юли 1871 г., както и в редица органи на Интернационала през юли—септември 1871 г.

Печата се по текста на листа

Превод от английски

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „MORNING ADVERTISER"[276]

Уважаеми господине!

В една от днешните редакционни статии Вие цитирате редица такива изрази като „Лондон, Ливерпул и Манчестер въстанаха против омразния капитал" и т. н., като авторството им любезно приписвате на мен.

Позволете ми да заявя, че всички цитати, на които е основана Вашата статия, са отначало докрай фалшификация. Навярно са Ви заблудили някои от фалшификатите, които парижката полиция вече има навик почти всекидневно да пуска от мое име, за да изфабрикува улики против пленените членове на Интернационала във Версай.

Приемете, уважаеми господине, и пр.

Карл Маркс

1, Модена-Вилас, Мейтленд-парк,
Хаверсток-Хил, 11 юли 1871 г.

Напечатано във вестник „The Morning Advertiser", 13 юли 1871 г.

Печата се по текста на вестника
Оригиналът на английски

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „STANDARD“

Уважаеми господине!

В днешния сутрешен брой на „Standard“ Вашият парижки кореспондент цитира писмо от „Gazette de France“[277], датирано: „Берлин, 28 април 1871 г.“, и уж подписано от мен. Ще си позволя да подчертая, че това писмо отначало докрай е фалшификация, както и всички предишни, приписвани на мен писма, които неотдавна бяха поместени в „Paris-Journal“ и други френски полицейски вестници. Ако „Gazette de France“ твърди, че това писмо е взето от немски вестници, и това е лъжа. Немски вестник никога не би поместил в Берлин подобна фалшификация.

Оставам, уважаеми господине, Ваш покорен слуга

Карл Маркс

Лондон, 13 юли

Напечатано във вестник „The Standard“, 17 юли 1871 г.

Печата се по текста на вестника
Оригиналът на английски

Ф. ЕНГЕЛС

*ОБРЪЩЕНИЕТО НА МАЦИНИ ПРОТИВ ИНТЕРНАЦИОНАЛА[278]

В обръщението си „Към италианските работници" Мацини заявява:

„Това е Асоциация, която бе основана преди няколко години в Лондон и от сътрудничество с която аз се отказах от самото начало... Групичка индивиди, които се нагърбват да ръководят непосредствено огромна маса от хора, у които всичко е различно: родина, стремежи, политическо положение, икономически интереси и начини на действие — тази групичка ще завърши с това, че или изобщо ще престане да действува, или ще трябва да действува тиранично. Ето защо аз се отказах да имам работа с тях, а скоро след това се отказа и секцията на италианските работници и т. н."

Да преминем към фактите. След събранието на 28 септември 1864 година, на което беше основана Международната работническа асоциация, щом се събра избраният на това събрание Временен съвет, майор Л. Волф представи манифест и проект за устава, изработени от самия Мацини. В този проект не само не се правеха възражения против това *„непосредствено да се ръководи масата от хора"* и т. н., не само не се казваше, че тази *„групичка индивиди... ще свърши с това, че или изобщо ще престане да действува, или ще трябва да действува тиранично"*, а, напротив, уставът беше изработен в дух на централизиран заговор, който дава *тиранична* власт на централния орган. Манифестът бе написан в присъщия на Мацини стил: буржоазна демокрация, която дава *политически права* на работниците с цел да се запазят *социалните привилегии* на средните и висшите класи.

Естествено този манифест и проект за устав бяха отхвърлени. Италианците останаха членове на Асоциацията до момента, ко-

гато някои въпроси бяха отново поставени благодарение на старанията на някои френски буржоа, които искаха да използват Интернационала за свои цели. След като те претърпяха неуспех, първо Волф, а след това и други излязоха от Асоциацията[279]. И по такъв начин Интернационалът скъса с Мацини. Малко по-късно Временният централен съвет в отговор на една статия на Везиние заяви в „Journal de Liège", че Мацини никога не е бил член на Международната асоциация и че неговите проекти, манифести и устави са били отхвърлени[280]. Мацини яростно нападаше Парижката комуна и в английския печат. Той постъпваше точно така винаги, когато пролетариите са вдигали въстание; след юнското въстание от 1848 г. той направи същото — така възмутително хулеше въстаналите пролетарии, че дори Луи Блан излезе против него в печата. А Луи Блан неведнаж заявяваше тогава, че юнското въстание от 1848 г. било дело на бонапартистки агенти.

Мацини нарича Маркс човек с *„разрушителен... ум, нетърпим нрав"* и т. н., очевидно защото Маркс съумя с голям успех да разруши интригите, които Мацини плетеше против Интернационала, като прояви такава *нетърпимост* към зле прикритата жажда за власт на стария конспиратор, че го направи завинаги безвреден за Асоциацията. Ето защо Интернационалът трябва да бъде много доволен, че има между членовете си човек, чийто *„ум"* и *„нрав"* са толкова *„разрушителни"* и *„нетърпими"*, че той успя в продължение на седем години да осигури съществуването на Асоциацията, като направи повече от когото и да било друг, за да го доведе до сегашното му славно състояние.

Колкото до разцеплението в Асоциацията, което според Мацини вече било започнало в Англия, вярно е, че двама английски членове на Съвета*, които бяха станали много близки с буржоазията, намериха за прекалено остро нашето „Възвание за гражданската война" и излязоха от Асоциацията. Вместо тях в Генералния съвет влязоха четирима други англичани** и един ирландец***, в резултат на което Съветът стана още по-силен от преди.

Вместо да стигне до състояние на разпадане, Интернационалът за пръв път е публично признат сега от целия английски печат като крупна европейска сила и никога една малка брошура, издадена в Лондон, не е произвеждала такова впечатление като възванието на Генералния съвет за гражданската война във Франция; сега излиза третото издание на тази брошура.

* Оджер и Люкрафт. *Ред.*

** Тейлър, Роч, Милс, Лохнер. *Ред.*

*** Мак-Донел. *Ред.*

Италианските работници трябва да знаят, че великият агитатор и заговорник Мацини има за тях само един съвет: *просвещавайте се, обучавайте се колкото може по-добре* (като че ли това е възможно да се направи без средства!) ... *старайте се колкото може повече да създавате кооперативни потребителни дружества* (дори непроизводствени!) — *и се уповавайте на бъдещето!!!*

Написано от Ф. Енгелс на 28 юли 1871 г

Напечатано в списанието „Il Libero Pensiero", кн. 9, 31 август 1871 г., в „Gazzetino Rosa", бр. 255, 13 септември 1871 г. (частично) и в редица други италиански вестници

Печата се по текста на списанието „Il Libero Pensiero".

Оригиналът на италиански

К. МАРКС

СЪПРОВОДИТЕЛНО ПИСМО ДО РЕДАКЦИЯТА НА ВЕСТНИК „TIMES“[281]

7 август 1871 г.
4, Мейтланд-парк роуд, Хаверсток-Хил,
Лондон, Норт-Уест

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „TIMES“

Уважаеми господине!

Поради това, че бележката на „Journal Officiel“ с възраженията срещу статията на „Times“ за отсрочването на версайския процес предизвика многобройни отзвуци в европейския печат, приложеното може да представлява интерес за Вашите читатели*. Цитираното писмо принадлежи на един адвокат, който пое защитата на някои от арестуваните.

Оставам, уважаеми господине, Ваш покорен слуга

Карл Маркс

За пръв път публикувано на руски език в Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс, I издание, том XIII, част II, 1940 г.

Печата се по черновата на ръкописа

Оригиналът на английски

---

* Виж настоящия том, стр. 397—398. *Ред.*

Ф. ЕНГЕЛС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „TIMES“

Уважаеми господине!

Бележките на „Times“ по повод на новото отлагане на съдебния процес срещу пленените комунари във Версай без съмнение са попаднали в целта и са изразили чувствата на френската публика. Сърдитият отговор на „Journal Officiel“ на тези бележки още веднаж потвърждава това. Във връзка със статията на „Times“ в парижкия печат са изпратени много протести, но при съществуващите условия тези протести, разбира се, не ще бъдат напечатани. Пред мен е писмото на един французин, официалното положение на когото му дава възможност да бъде осведомен, и поради това неговите сведения за причините на необяснимото отлагане на процеса имат известна стойност. Ето няколко извадки от това писмо:

„Досега никой не знае кога ще започнат заседанията на 3-и военен съд. Причината изглежда е в това, че капитан Гримал, Commissaire de la République (държавният обвинител), е заменен с друго, по-надеждно лице. В последния момент, след запознаване с изготвения от него обвинителен акт, който трябваше да бъде прочетен в съда, станало ясно, че обвинителят е може би донякъде републиканец, че е служил под командуването на Федерб и други подобни в Северната армия, и т. н. Внезапно в служебния му кабинет се явява друг офицер, представя му пълномощията си и заявява: аз съм вашият заместник. За бедния капитан това е било такава изненада, че той едва не си изгубил ума...

Господин Тиер има претенцията да прави всичко сам. Тази негова мания стига дотам, че той не само противно на установените правила за безпристрастност на съда събира в кабинета си всички juges d'instructions*, но се старае дори да

* съдебни следователи. *Ред.*

подбере състава на публиката, която се допуща в съдебната зала. Той сам се разпорежда с пропуските чрез г-н дьо Сент-Илер...

Междувременно в Саторн арестуваните мрат като мухи, безжалостната смърт върши работата си по-бързо от правосъдието на това нищожно държавниче. В единична килия на версайския затвор се намира един едър момък, който не знае нито дума френски. Предполага се, че е ирландец. Все още остава тайна по какъв начин той е попаднал в тази беда. Между арестуваните е също така и един много честен човек на име... Той стои вече два месеца в килията си и досега не е бил разпитан. Колко гнусно е това".

Ваш покорен слуга

Юстиция

Лондон, 7 август 1871 г.

Написано от Ф. Енгелс

За пръв път публикувано на руски език в Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс, I издание, том XIII, част II, 1940 г.

Печата се по черновата на ръкописа

Оригиналът на английски

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „L'INTERNATIONAL"[282]

Уважаеми господине!

В статия, озаглавена „Сдружението Интернационал", Вие заявявате:

> „В заслепението си работниците с оскъдните си спестявания създават пълен комфорт на членовете на Съвета, който им позволява да си живеят в Лондон за свое удоволствие."

Трябва да подчертая пред Вас, че с изключение на генералния секретар, който получава възнаграждение 10 шилинга седмично, всички членове на Съвета изпълняват и винаги са изпълнявали длъжностите си *безвъзмездно*.

Настоявам тези редове да се поместят в следващия брой на вестника Ви.

Ако Вашият вестник продължи да разпространява подобни клевети, ще бъде привлечен към съдебна отговорност.

С почит

К. Маркс

Лондон, 17 август 1871 г.

Напечатано във вестник „Der Volksstaat", бр. 68, 23 август 1871 г.

Печата се по ръкописната чернова, сверена с текста на вестника

Оригиналът на английски

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „PUBLIC OPINION“[283]

ЧАСТНО

Уважаеми господине!

Не само настоявам да се помести в следващия брой приложеният отговор*, но и държа да се даде на същото място на Вашия вестник, на което поместихте клеветата, *подробно и пълно опровержение*.

Много бих съжалявал, ако бъда принуден да прибягна до съдебен процес против Вашия вестник.

Ваш покорен слуга

К. М.

Написано на 19 август 1871 г.

За пръв път публикувано на руски език в Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс, I издание, том XXIV, 1931 г.

Печата се по ръкописната чернова

Оригиналът на английски

---

* Виж настоящия том, стр. 401—402. *Ред.*

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „PUBLIC OPINION"

Уважаеми господине!

В днешния брой на вестника Вие препечатвате от прословутия орган на Бисмарк „National-Zeitung"[284] една крайно злобна клевета против Международната работническа асоциация, която съдържа следния пасаж:

„„Капиталът — твърди Карл Маркс — търгува със силите и живота на работника", но този нов месия сам не е отишъл далеч от това; той взема от работника парите, които последният получава от капиталиста за своя труд, а в замяна на това великодушно му издава полица срещу държава, която може би ще съществува след хиляда години. От конгресите и печатните органи на партията ние научихме много поучителни факти за подлата продажност на социалистическите агитатори, как безсрамно злоупотребяват те с поверените им пари и какви взаимни обвинения си хвърлят един на друг в лицето. Това е чудовищен вулкан от кал, от чието изригване не можеше да излезе нищо по-добро от Парижката комуна."

Мисля, че в отговор на продажните драскачи от „National-Zeitung" е достатъчно да кажа, че никога не съм искал и не съм получавал нито грош от работническата класа на Англия или на която и да било друга страна.

С изключение на генералния секретар, който получава заплата от 10 шилинга седмично, всички членове на Генералния съвет на Интернационала изпълняват задълженията си *безвъзмездно*. Финансовите отчети на Генералния съвет, които ежегодно са били представяни на общия конгрес на Асоциацията, винаги са

били утвърждавани единодушно, без да предизвикват никакви спорове.

Оставам, уважаеми господине, Ваш покорен слуга

Карл Маркс

Хаверсток-Хил, 19 август 1871 г.

Напечатано във вестник „Public Opinion", бр. 518, 26 август 1871 г.

Печата се по текста на вестника, сверен с ръкописната чернова

Оригиналът на английски

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „GAULOIS“[285]

Брайтън, 24 август 1871 г.

Уважаеми господине!

Тъй като Вие поместихте извадки от записа на една моя беседа с един от кореспондентите на „New-York Herald“, надявам се, че ще поместите и следното заявление, което изпратих на „New-York Herald“. Изпращам Ви това заявление в оригинал, т. е. на английски език*.

Ваш покорен слуга

Карл Маркс

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „NEW-YORK HERALD“

Лондон, 17 август 1871 г.

Уважаеми господине!

В „Herald“ от 3 август видях дописка за моя разговор с един от кореспондентите на Вашия вестник. Ще си позволя да заявя, че трябва да снема от себе си всякаква отговорност за заявленията, които ми се приписват в тази публикация, били те изказвания за отделни лица, свързани с последните събития във Франция, или мисли по политически и икономически въпроси. От онова, което ми се приписва в дописката, една част съдържа неща, които действително съм казал, но съм ги казал иначе, а другата — неща, които изобщо не съм казвал.

Ваш покорен слуга

Карл Маркс

Напечатано във вестник „Le Gaulois“, бр. 1145, 27 август 1871 г.

Печата се по текста на вестника
Оригиналът на английски и френски

* При публикуването в „Gaulois“ езикът на оригинала е бил запазен. *Ред.*

К. МАРКС

ПИСМО ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „SUN" ДАН[286]

Брайтън, 25 август 1871 г

Уважаеми господине!

Преди всичко трябва да Ви помоля да ме извините за дългото мълчание. Отдавна щях да отговоря на писмото Ви, ако не бях толкова отрупан с работа, че това ми разстрои здравето и лекарят сметна за необходимо да ме изпрати за няколко месеца тук на морски бани, като строго ми забрани каквато и да било работа.

Ще изпълня желанието Ви, след като се върна в Лондон, когато ми се удаде възможност да подготвя нещо бързо за печат.

Изпратих заявление до „Hew-York Herald", в което снемам от себе си всякаква отговорност за дивотиите и явните лъжи, които кореспондентът на този вестник ми приписва*. Не зная дали „Herald" е публикувал това заявление.

Броят на бегълците комунари, които пристигат в Лондон, все повече се увеличава, докато нашите средства за подпомагането им с всеки нов ден се стопяват, поради което положението на много от тях е доста плачевно. Смятаме да се обърнем с апел за помощ към американците. За да получите представа за положението във Франция при République Thiers**, ще Ви разкажа какво се случи със собствените ми дъщери.

Втората ми дъщеря, Лаура, е омъжена за г-н Лафарг, медик. Няколко дни преди започването на първата обсада на Париж те

* Виж настоящия том, стр. 403. *Ред.*
** републиката на Тиер. *Ред.*

заминали от този град за Бордо, където живееше бащата на Лафарг. Последният бил тежко болен и искал да види сина си, който се грижел за него и се намирал край леглото на болния до самата му смърт. След това Лафарг и дъщеря ми останали в Бордо, където Лафарг има къща. По време на Комуната Лафарг, като секретар на секцията на Интернационала в Бордо, бил изпратен като делегат в Париж, където прекарал шест дни, за да се запознае с положението на нещата в града. През всичкото това време полицията на Бордо не го закачала. Към средата на май двете ми неомъжени дъщери заминават за Бордо и оттам заедно със семейството на Лафарг — за Баниер дьо Люшон, в Пиренеите, недалеч от испанската граница. Там най-голямата ми дъщеря, която прекара тежък плеврит, правела минерални бани и лечебни процедури. Лафарг и жена му се грижели за умиращото си дете, а най-малката ми дъщеря, доколкото позволявали семейните тревоги, се наслаждавала на прелестните околности на Люшон. Люшон е курорт, посещаван от болни и от beau mond*, поради което той най-малко може да служи като място за политически заговори. При това дъщеря ми, г-жа Лафарг, бе постигната от нещастие — загуби детето си; но скоро след погребването му кой мислите се явил в квартирата им през втората седмица на август? — прочутият Кератри, широко известен с гнусотиите, които извърши през време на мексиканската война, и с двусмислената роля, която игра през време на френско-пруската война, отначало като префект на парижката полиция, след това като soidisant** главнокомандуващ в Бретан, а сега префект на департамента Горна Гарона, придружен от г-н Делпек, тулузкия генерален прокурор. Тази достойна двойка била придружена от жандарми.

Лафарг бил предупреден предишната вечер и веднага прехвърлил испанската граница; още в Бордо се бил снабдил с испански паспорт. Макар че родителите му са французи, той се е родил на остров Куба и поради това се смята за испанец. В квартирата на моите дъщери бил извършен домашен обиск и самите те били подложени на суров кръстосан разпит от тези двама високопоставени представители на République Thiers. Обвинили ги в пренасяне на революционна кореспонденция. Тази кореспонденция се състояла само от писмата до майка им, съдържанието на които, разбира се, не е ласкаво за френското правителство, и от няколко броя от някои лондонски вестници! Почти цяла седми-

* — висшия свят. *Ред.*

** така наречен. *Ред.*

ца пред техния дом стоял караул от жандарми. Дъщерите ми трябвало да заявят, че щом се приготвят за отпътуване, ще напуснат Франция, където тяхното пребиваване представлявало такава опасност, но в същото време те открили, че се намират в положението на хора, поставени под haute surveillance* на полицията. Кератри и Делпек се надявали, че моите дъщери ще се окажат без паспорти, но за щастие те имали редовни английски паспорти. Иначе с тях биха се отнесли така подло, както със сестрата на Делеклюз и с други френски жени, невинни като тях. Те все още не са се върнали и може би очакват вести от Лафарг.

Същевременно парижките вестници започнаха да разпространяват най-невероятни лъжи. Вестник „Gaulois" например превърна трите ми дъщери в трима мои братя — макар аз изобщо да нямам братя, които били известни на всички и опасни агенти-пропагандисти на Интернационала. В същия момент, когато вестник „La France", парижкият орган на Тиер, лъжливо представяше събитията в Люшон в крайно украсен вид и уверяваше, че г-н Лафарг може без ни най-малка опасност спокойно да се върне във Франция, френското правителство е направило постъпки пред испанското да бъде арестуван Лафарг като *член на Парижката комуна* (!), към която той никога не е принадлежал и не е могъл да принадлежи като жител на Бордо. И действително, Лафарг е бил арестуван и под жандармски конвой препратен първо в Барбастро, където прекарал нощта в градския затвор, след това в Уеска, чийто губернатор въз основа на телеграфна заповед на испанския министър на вътрешните работи трябвало да го изпрати в Мадрид. Както съобщава „Daily News" от 23 август, най-после той бил освободен.

Всичко, което е станало в Люшон и цялото поведение на вестниците** беше само жалък опит на г-н Тиер и Сие да ми отмъстят като автор на възванието на Генералния съвет на Интернационала за гражданската война. Между тяхното отмъщение и моите дъщери е стоял английският паспорт, а г-н Тиер е толкова страхлив в отношенията си с чуждите държави, колкото е непридирчив към средствата, когато има работа с обезоръжените си съотечественици.

Колкото до Клюзере, не смятам, че той е предател, но, разбира се, той се е заел да играе роля, за която му е липсвало мъ-

* — височайшия надзор. *Ред.*

** В запазилия се откъс от ръкописа на писмото вместо думите: „и цялото поведение на вестниците" е написано: „и в Испания". *Ред.*

жество, и по този начин причини огромни вреди на Комуната. Не зная къде се намира той сега.

А сега addio.*

Ваш стар приятел
Карл Маркс

Напечатано във вестник „The Sun", 9 септември 1871 г.

Печата се по текста на вестника
Оригиналът на английски

* — довиждане. *Ред.*

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „VERITE“[287]

Международна работническа асоциация, 256, Хай-Холбърн, Лондон, Уестърн Сентрал,
30 август 1871 г.

Господин редакторе!

След като прочетете днес в „Daily News“, че г-н Рено приписва на *Интернационала* манифест, който приканва френските селяни да палят всички замъци на света и др. п., г-н Джон Хейлз, генералният секретар на Генералния съвет на Международната работническа асоциация, веднага изпрати на г-н Л. Биго, защитник на Аси, следната телеграма:

„Приписваното на Интернационала възвание за палежи е фалшификат. Готови сме да потвърдим това заявление под клетва пред английски съдия“.

Във връзка с това бързам чрез Вашия уважаван вестник да предупредя френската публика, че *всички манифести без изключение, напечатани в Париж от името на Интернационала от времето на влизането на войските на френското правителство в Париж, са фалшификати.*

Аз не само потвърждавам това заявление с честната си дума, но съм готов да направя съответното заявление под клетва („*the affidavit*“) пред английски съдия.

Имам основание да предполагам, че тази гнусна фабрикация е дело дори не пряко на полицията, а на някой си г-н Б., субект, свързан с един от онези парижки вестници, които „Standard“ (вестник на торите) нарича в един от последните си броеве „органи на полувисшите кръгове“.

Приемете, уважаеми господине, уверенията ми в най-голяма почит.

Карл Маркс

Напечатано във вестник „Le Soir“, бр. 862, 3 септември 1871 г. и в други буржоазни вестници, както и във вестниците „L'Internationale“, бр. 139, 10 септември 1871 г. и „Der Volksstaat“, бр. 74, 13 септември 1871 г.

Печата се по текста на вестник „Le Soir“, сверен с ръкописа

Оригиналът на френски

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „EVENING STANDARD“

Уважаеми господине!

В броя на Вашия вестник от 2 септември берлинският Ви кореспондент помества „превод на една интересна статия за Интернационала, публикувана в „Cologne Gazette“. В тази статия съм обвинен, че живея за сметка на работническата класа. До 30 август, която дата носят писмата на Вашия кореспондент, в „Cologne Gazette“ не се е появявала подобна статия, следователно Вашият кореспондент изобщо не би могъл да даде нейния превод от този вестник. В действителност статията, за която става дума, се появи преди повече от две седмици в берлинския „National-Zeitung“, а нейният английски превод, който дословно съвпада с превода на Вашия кореспондент, беше поместен още на 19 август в лондонския седмичник „Public Opinion“. Но следващият брой на „Public Opinion“ вече съдържаше моето опровержение на тази клевета* и с настоящото аз настоявам да отпечатате в следващия брой на вестника Ви това опровержение, копие от което прилагам. Пруското правителство си има свои причини да се стреми с всички разполагаеми средства тази подла клевета да бъде разпространявана чрез английския печат. Тази статия е само предвестник на предстоящите преследвания на Интернационала от правителството.

Оставам, уважаеми господине, Ваш покорен слуга

Карл Маркс

Хаверсток-Хил, 4 септември 1871 г.

Напечатано във вестник „The Evening Standard“, 6 септември 1871 г.

Печата се по текста на вестника

Оригиналът на английски

* Виж настоящия том, стр. 401—402. *Ред.*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПРЕДЛОЖЕНИЯ ДО ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ПО ПОДГОТОВКАТА НА ЛОНДОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ[288]

Финансов отчет

1) Да се намери помещение за заседанията на конференцията.

2) Да се намери хотел, където биха могли да се настанят делегатите на конференцията; да се предложи същият хотел, както и по-рано — на Лестър-скуер.

3) Да се назначи комисия, която да уреди тези два въпроса.

4) Целият съвет да присъствува на заседанията на конференцията с право на участие в разискванията, но само известен брой от членовете на Съвета се делегират с право на глас. Броят на тези членове ще бъде определен от Съвета, когато стане известен общият брой на делегатите за конференцията.

5) Французите, които живеят сега в Лондон и са признати членове на Интернационала, трябва да осигурят на конференцията представителство от Франция, като изпратят трима делегати.

6) Ако на конференцията не бъдат представени членовете на Интернационала от някоя страна, за техен представител ще бъде назначен секретар-кореспондентът за дадената страна.

Внесено от Маркс на заседанието на Генералния съвет от 5 септември 1871 г.

За пръв път публикувано на руски език в книгата „Лондонската конференция на Първия интернационал", 1936 г.

Печата се по ръкописа на Ф. Енгелс

Оригиналът на английски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПРЕДВАРИТЕЛНИ ПРОЕКТИ ЗА РЕЗОЛЮЦИИ НА ЛОНДОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ[289]

Предложения, които трябва да се внесат на конференцията от името на Генералния съвет

1). 1) След свършването на конференцията нито една секция няма да бъде призната нито от Генералния съвет, нито от централните съвети в различните страни за член на Асоциацията, докато не плати на Генералния съвет вноските за текущата година в размер на 1 пенс за всеки член.

2). 2) L) За страните, в които поради пречките, създавани от правителствата, в настоящия момент е станало неосъществимо редовното организиране на Интернационала, делегатите на всяка страна се поканват да представят организационни планове в съгласие със специфичните условия на всяка отделна страна; N) Асоциацията може да бъде реорганизирана под други имена; J) категорично се забраняват обаче каквито и да било тайни дружества.

3). 3) Генералният съвет е длъжен да представи на конференцията отчет за работата на Интернационала от последния конгрес насам.

5). 5) Генералният съвет да предложи на конференцията да обсъди въпроса за своевременността на публикуването на отговор до правителствата на различните страни, които са преследвали и сега преследват Интернационала; конференцията трябва да избере комисия и да ѝ възложи написването на този отговор след закриването на конференцията.

4). 4) *Да се предложи резолюцията на Базелския конгрес:* да се предложи на централните съвети на различните страни за избягване на недоразумения занапред да се наричат *федерални съвети,* с прибавяне името на страната, която представляват; ме-

стните секции, както и техните комитети, се наричат секции или комитети на съответните райони[290].

6). 6)*

3). 7) Всички делгати, назначавани от Генералния съвет за изпълнение на особени поръчения, имат право да присъствуват и да се изказват на всички заседания на федералните съвети и на местните комитети и секции, но нямат право на глас в тях.

8) Да се възложи на Генералния съвет да отпечата новото издание на устава заедно с отнасящите се до него резолюции на конгресите; тъй като във Франция досега беше разпространен изопачен френски превод на устава, от който е бил направен превод и на испански и италиански език, Генералният съвет се задължава да осигури автентичен френски превод и да го изпрати в Испания и Италия, както и в Холандия. Немско издание.

Текстовете на три езика, напечатани един до друг.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс около 9 септември 1871 г.

За пръв път публикувано на руски език в книгата „Лондонската конференция на Първи интернационал", 1936 г.

Печата се по ръкописа на Ф. Енгелс

Оригиналът на английски

* Даваме по-долу текста на шеста точка, която е зачертана в ръкописа: „Федералните съвети на страните, в които съществува редовна организация на Асоциацията, изпращат редовни отчети за сумите, определени и получавани от тях като вноски от отделните места и области". *Ред.*

ЛОНДОНСКА КОНФЕРЕНЦИЯ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ

17—23 СЕПТЕМВРИ 1871 г.[291]

К. МАРКС

ЗА ДЕЙНОСТТА НА АЛИАНСА НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ[292]

ЗАПИС НА РЕЧ, ПРОИЗНЕСЕНА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА КОМИСИЯТА НА КОНФЕРЕНЦИЯТА НА 18 СЕПТЕМВРИ 1871 г.

Маркс: Спорът започна от времето, когато в Женева се образува Алиансът на социалистическата демокрация, основан от Бакунин и от други. Маркс чете двете съобщения на Генералния съвет до Алианса от 1868 г. и от март 1869 г.[293]; във второто от тях разтурването на Алианса и изискването последният да съобщи данните за личния състав и числеността на секциите си се поставят като условие за приемането им в Интернационала. Тези условия никога не са били изпълнени; фактически Алиансът никога не е бил разпускан, а винаги е запазвал нещо като организация. Органът на женевските секции „Egalité" на 11 декември 1869 г. обвини Генералния съвет, че Съветът не бил изпълнил дълга си да отговори на статиите на вестника. На това Генералният съвет възрази, че не е задължен да се намесва във вестникарската полемика, но че той е готов да отговори на исканията и оплакванията на Романския федерален съвет. Този циркуляр беше съобщен на всички секции[294]; всички те одобриха поведението на Генералния съвет. Швейцарският съвет осъди „Egalité", с редакцията на който скъсва. Съставът на редакцията беше изменен и от този момент орган на привържениците на Алианса стана „Progrès", по-късно „Solidarité"[295]. След това се свиква конгресът в Локъл, на който и двете страни, Романската федерация и Юрската федерация (Алиансът), открито се разцепиха[296]. Генералният съвет остави нещата такива, каквито бяха; той забрани само на новия съвет да действува като Романски съвет наред със съществуващия вече Романски съвет. Гийом, който противно на нашия устав, проповядваше въздържане от всякаква политика, публикува веднага

след избухването на войната възвание[297], в което от името на Интернационала искаше да се създаде армия за оказване помощ на Франция, което още повече противоречи на нашия устав.

Записано от Ф. Енгелс

За пръв път публикувано на руски език в книгата „Лондонската конференция на Първи интернационал", 1936 г.

Печата се по текста на ръкописа

Оригиналът на френски

Ф. ЕНГЕЛС

ЗА ПОЛИТИЧЕСКОТО ДЕЙСТВИЕ НА РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА[298]

ПЛАН НА РЕЧ НА ЗАСЕДАНИЕТО НА КОНФЕРЕНЦИЯТА НА 21 СЕПТЕМВРИ 1871 г.

1) Принципният въпрос Лоренцо — това вече е решено.

2) Въздържание от политика е невъзможно. Вестникарската политика е също политика; всички вестници на привържениците на въздържането нападат правителството. Въпросът е само *как* и в каква степен да се намесваме в политиката. Това зависи от обстоятелствата, а не става по предписание.

2) Въздържанието е безсмислица; да се въздържаме, защото могат да бъдат избрани калпави хора — тогава да не плащаме членски внос, защото касиерът може да офейка. Значи да не издаваме вестник, защото редакторът може да се окаже продажен като депутата.

3) Политическата свобода — особено свободата на сдружаване, на събранията и на печата — наши агитационни средства; безразлично ли е дали ще ни ги отнемат, или не? И не трябва ли да се съпротивяваме, ако се посяга на тези средства?

4) Проповядва се въздържание, защото иначе признаваме съществуващия ред. Съществуващото съществува и se fiche pas mal*, дали го признаваме, или не. Но ако използваме за борба против него средствата, които ни дава съществуващият ред, нима това е признаване?**

3) Въздържанието е невъзможно. Работническата партия като политическа партия *съществува* и иска да действува политиче-

* — не се интересува. *Ред.*

** Точки 2, 3 и 4, означени в ръкописа на Енгелс с фигурна скоба, са написани отдясно на ръкописа и представляват вмъкване в текста. *Ред.*

ски и да й се проповядва въздържание, значи да се разрушава Интернационалът. Простото съобразяване с положението, политическото потисничество със социална цел *принуждават* работниците да се занимават с политика; проповедниците на въздържанието ги тласкат в обятията на буржоазните политици. След Комуната, която постави на дневен ред политическото действие на работниците, въздържанието е невъзможно.

4) Ние искаме премахване на класите. Единственото средство е политическата власт в ръцете на пролетариата — и не трябвало да се занимаваме с политика? Всички привърженици на въздържанието от политика наричат себе си революционери. Революцията е върховният акт на политиката и онзи, който се стреми към нея, трябва да признава и средствата, които подготвят революцията, възпитават работниците за революция, и да се погрижи работниците на другия ден след революцията да не бъдат отново измамени от хора като Фавър и Пиа. Въпросът е само *каква* политика да се води — *изключително пролетарска, а не да се върви в опашката на буржоазията.*

Написано от Ф. Енгелс около 21 септември 1871 г.

Публикувано за пръв път на френски език в списанието „Cahiers du Bolchévisme", кн. 20, 1934 г.

Печата се по ръкописа

Оригиналът на немски

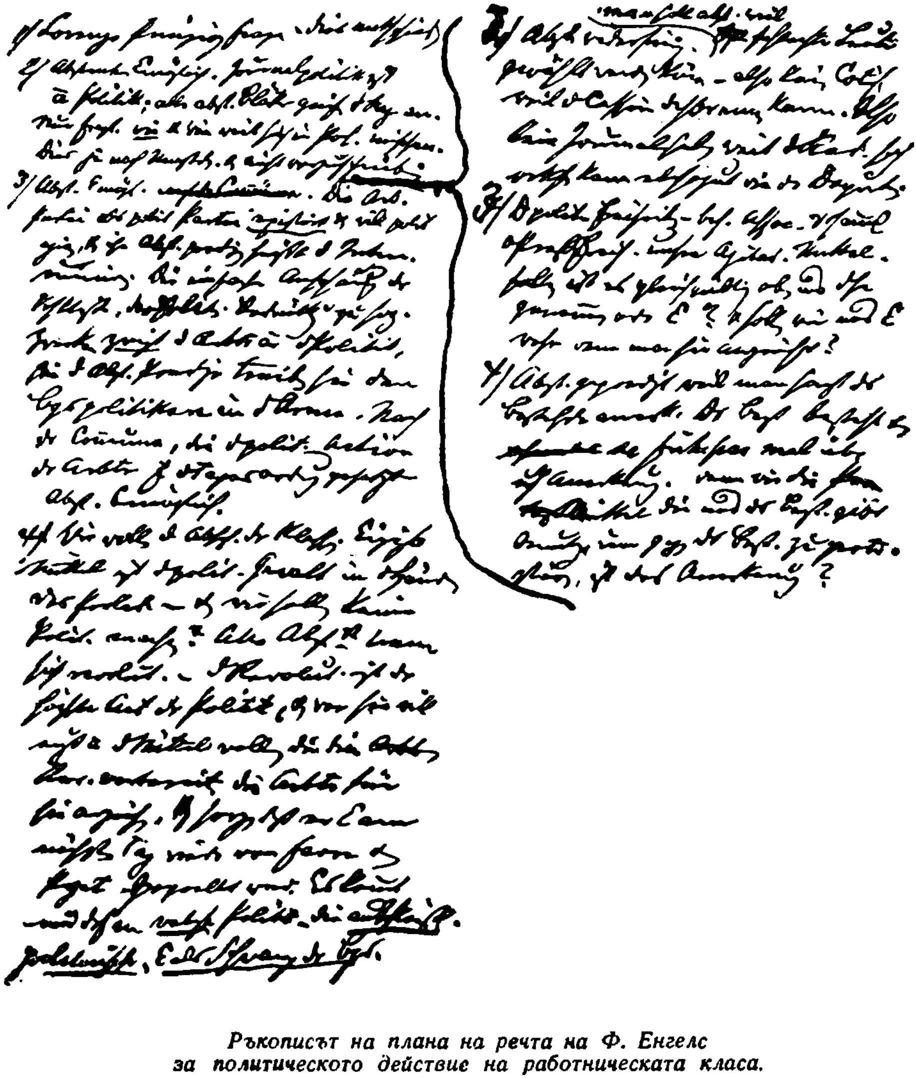

Ръкописът на плана на речта на Ф. Енгелс за политическото действие на работническата класа.

Ф. ЕНГЕЛС

ЗА ПОЛИТИЧЕСКОТО ДЕЙСТВИЕ НА РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА

АВТОРСКИ ЗАПИС НА РЕЧ, ПРОИЗНЕСЕНА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА КОНФЕРЕНЦИЯТА НА 21 СЕПТЕМВРИ 1871 ГОДИНА

Абсолютното въздържане от политика е невъзможно; всички вестници на привържениците на въздържането също се занимават с политика. Въпросът е само как и каква политика да се води. При това за нас въздържането е невъзможно. Работническата партия като политическа партия вече съществува в повечето страни. Не ние ще я разрушаваме, проповядвайки въздържане от политика. Практиката на съвременния живот, политическото потисничество, на което съществуващите правителства подлагат работниците — както с политически, така и със социални цели, — карат работниците щат не щат да се занимават с политика. Да им проповядваме въздържане от политика би значило да ги тласкаме в прегръдките на буржоазната политика. Въздържането от политика е напълно невъзможно особено след Парижката комуна, която постави на дневен ред политическото действие на пролетариата.

Ние искаме премахване на класите. Кое е средството за постигане на тази цел? Политическото господство на пролетариата. И ето че когато всичко стана от ясно по-ясно, от нас се иска да не се намесваме в политиката! Всички проповедници на въздържането от политика наричат себе си революционери и дори революционери par exelence. Но революцията е върховен акт на политиката; който се стреми към нея, трябва да признава и средствата, политическите действия, които подготвят революцията, които възпитават работниците за революцията и без които работниците на другия ден след сражението ще бъдат измамени от хора като Фавър и Пиа. А политиката, за която става дума, трябва да бъде работническа политика; работническата партия не бива да

се мъкне в опашката на една или друга буржоазна партия, а трябва да се конституира като независима партия със собствена цел, със собствена политика.

Политическите свободи, правото на събрания и на сдружаване, свободата на печата — това е нашето оръжие; нима можем да скръстим ръце и да се въздържаме от политика, когато искат да ни отнемат това оръжие? Някои твърдят, че всяко политическо действие е равносилно на признаване на съществуващия ред. Но щом този ред дава в ръцете ни възможности да протестираме против него, използването на тези възможности не означава признаване на съществуващия ред.

За пръв път публикувано изцяло в списание „Коммунистический интернационал", кн. 29, 1934 г.

Печата се по ръкописа
Оригиналът на френски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

РЕЗОЛЮЦИИ НА КОНФЕРЕНЦИЯТА НА ДЕЛЕГАТИ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ,

СЪСТОЯЛА СЕ В ЛОНДОН ОТ 17 ДО 23 СЕПТЕМВРИ 1871 ГОДИНА[299]

I

ЗА СЪСТАВА НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ[300]

Конференцията препоръчва на Генералния съвет да ограничи броя на членовете, с които попълва състава си, и да избягва това попълване да става предимно измежду граждани от една националност.

II

ЗА НАИМЕНОВАНИЯТА НА НАЦИОНАЛНИТЕ СЪВЕТИ, МЕСТНИ ПОДЕЛЕНИЯ, СЕКЦИИ, ГРУПИ И ТЕХНИТЕ КОМИТЕТИ[301]

1. Съгласно решението на Базелския конгрес (1869 г.) централните съвети на различните страни, в които съществува редовна организация на *Интернационала,* трябва занапред да се наричат *федерални съвети* или *федерални комитети* с прибавяне имената на съответните страни; името *Генерален съвет* се запазва за централния съвет на Международната работническа асоциация.

2. Всички местни поделения, секции, групи и техните комитети занапред се именуват и конституират само като поделения, секции, групи и комитети на *Международната работническа асоциация* с прибавяне имената на съответните места.

3. Поради това забранява се на всички поделения, секции и групи занапред да се наричат със сектантски имена, като например позитивисти, мютюелисти, колективисти, комунисти и пр., или да създават сепаратистки организации с название като *„секции за пропаганда"* и пр., претендиращи, че изпълняват специални задачи, различни от общите цели на Асоциацията.

4. Точка 1 и 2 обаче не важат за *професионалните съюзи,* присъединили се към Интернационала.

III

ЗА ДЕЛЕГАТИТЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ[302]

Всички делегати, назначавани от Генералния съвет за изпълняване на специални поръчения, имат право да присъствуват и да участвуват в заседанията на *федералните съвети* или комитети, на областните и местните комитети и секции, но нямат право на решаващ глас.

IV

ЗА ВНОСКИТЕ ОТ 1 ПЕНС* НА ВСЕКИ ЧЛЕН ЗА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ[303]

1. Генералният съвет да отпечата залепващи се марки от по 1 пенс и всяка година да снабдява с необходимото количество от тях федералните съвети или комитети.

2. Федералните съвети или комитети изпращат на местните комитети или при липса на такива на местните секции такова количество марки, което да отговаря на броя на членовете им.

3. Тези марки се залепват на специален лист в членската книжка или в Устава, какъвто е длъжен да има всеки член на Асоциацията.

4. Ежегодно на 1 март федералните съвети или комитети на различните страни изпращат на Генералния съвет сумата от продадените марки и връщат обратно останалите марки.

5. Тези марки, които представляват размера на индивидуалните вноски, се датират за текущата година.

V

ЗА ОБРАЗУВАНЕ НА ЖЕНСКИ РАБОТНИЧЕСКИ СЕКЦИИ[304]

Конференцията препоръчва да се създават сред работническата класа женски секции, но, разбира се, тази резолюция никак не бива да пречи на съществуването на старите и на образуването на нови секции от работници от двата пола.

---

* В немското издание след думата „пенс“ е вмъкнато: („грош“); във френското издание вместо думите „1 пенс“ тук и по-долу е напечатано: „10 сантима“. *Ред.*

VI

ЗА ОБЩА СТАТИСТИКА НА РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА[305]

1. Конференцията предлага на Генералния съвет да приложи на практика чл. 5 от първоначалния Устав, който се отнася до общата статистика на работническата класа, както и резолюцията на Женевския конгрес от 1866 г. по този въпрос.[306]

2. Всяка местна секция да определи специален статистически комитет, за да бъде винаги готова според възможностите си да отговори на въпроси на федералния съвет или комитета на нейната страна, или на Генералния съвет. Препоръчва се на всички секции да имат платени секретари на статистическите комитети, като се има предвид, че тяхната дейност е от обща полза за работническата класа.

3. Събраните в техните страни материали всяка година на 1 август федералните съвети или комитети изпращат на Генералния съвет, който въз основа на тези данни изработва общ доклад за конгресите или конференциите, които се свикват през септември всяка година.

4. За професионалните съюзи и секциите на Интернационала, които отказват да представят исканите сведения, трябва да се съобщава на Генералния съвет, който ще взема във връзка с това съответните мерки.

VII

ЗА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ВРЪЗКИ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ СЪЮЗИ[307]

Генералният съвет и занапред да подкрепя растящия стремеж на професионалните съюзи от различните страни да установяват връзки със съюзите от съответните професии във всички други страни. Успешността на неговата дейност като международен орган, който осъществява връзката между националните професионални съюзи, до голяма степен ще зависи и от съдействието, което самите съюзи ще окажат на провежданата от *Интернационала* обща статистика на труда.

Съветите на професионалните съюзи във всички страни се поканват да съобщят на Генералния съвет адресите си.

VIII

ЗА ЗЕМЕДЕЛЦИТЕ[308]

1. Конференцията предлага на Генералния съвет и на федералните съвети или комитети да подготвят за следващия конгрес доклади относно това, с какви средства може да се осигури присъе-

диняването на земеделците към движението на промишления пролетариат.

2. Същевременно на федералните съвети или комитети се възлага да изпращат в селата агитатори, за да организират публични събрания, да пропагандират принципите на Интернационала и да основават селски секции.

IX

ЗА ПОЛИТИЧЕСКОТО ДЕЙСТВИЕ НА РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА[309]

Като взе предвид,

че в увода на Устава се казва: „Икономическото освобождение на работническата класа е великата цел, на която всяко политическо движение трябва да бъде подчинено *като средство*";

че Учредителният манифест на Международната работническа асоциация (1864 г.) гласи: „Магнатите на земята и магнатите на капитала винаги ще използват политическите си привилегии за защита и увековечаване на икономическите си монополи. Те не само няма да съдействуват за освобождението на труда, а, напротив, и занапред ще поставят най-различни пречки на пътя му ... Затова завладяването на политическата власт е станало велика повеля на работническата класа."[310]

че Лозанският конгрес (1867 г.) заяви:

„Социалното освобождение на работниците е неразривно свързано с политическото им освобождение"[311];

че в декларацията на Генералния съвет по повод на мнимия заговор на френските членове на Интернационала в навечерието на плебисцита (1870 г.) се казва: „По смисъла на нашия Устав всички наши секции в Англия, на европейския континент и в Америка безспорно имат ясната задача не само да служат като организационни центрове на борбата на работническата класа, но и да подкрепят в съответните страни всяко политическо движение, което спомага за постигането на нашата крайна цел — икономическото освобождение на работническата класа."[312];

че изопачените преводи на първоначалния устав дадоха повод за погрешни тълкования, които нанесоха вреда на развитието и дейността на Международната работническа асоциация;

пред лицето на необузданата реакция, която жестоко потъпква всеки опит на работниците да се освободят и се стреми чрез грубо насилие да увековечи класовите различия и пораждането от тях* политическо господство на имотните класи;

* В немското издание вместо думите „пораждането от тях" е напечатано: „основаното на тях". *Ред.*

като взе предвид:

че работническата класа може да действува като класа против обединената власт на имотните класи само като се организира в отделна политическа партия, противостояща на всички стари партии, създадени от имотните класи;

че това организиране на работническата класа в политическа партия е необходимо за победата на социалната революция и за постигане на крайната ѝ цел — премахването на класите;

че обединяването на силите, което вече е постигнато от работническата класа в резултат на икономическата борба, трябва да ѝ служи и като лост в борбата ѝ против политическата власт на едрите земевладелци и капиталистите*, —

конференцията напомня на членовете на *Интернационала,*

че в борбата на работническата класа нейното икономическо движение и политическото ѝ действие са неразривно свързани.

X

ОБЩА РЕЗОЛЮЦИЯ ЗА СТРАНИТЕ, В КОИТО ПРАВИТЕЛСТВАТА ПРЕЧАТ ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕ НА РЕДОВНА ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИНТЕРНАЦИОНАЛА[313]

В страните, в които редовната организация на *Интернационала* поради пречки от страна на правителствата е станала в този момент неосъществима, Асоциацията и нейните местни групи могат да бъдат реорганизирани под различни други имена; но както сега, така и в бъдеще се изключват напълно каквито и да било тайни организации в истинския смисъл на думата.

XI

РЕЗОЛЮЦИИ ЗА ФРАНЦИЯ[314]

1. Конференцията изразява твърдото си убеждение, че всички преследвания само ще удвоят енергията на привържениците на *Интернационала* и че организирането на секции ще продължава, ако не чрез създаване на големи центрове, поне в предприятията и в обединения на предприятията, които чрез делегати ще установяват връзка помежду си.

2. Като изхожда от това, конференцията призовава всички секции неуморно да продължават да пропагандират във Фран-

* В немското и френското издание вместо думите „едрите земевладелци и капиталистите" е напечатано: „нейните експлоататори". *Ред.*

ция нашите принципи и да внасят в страната си колкото може повече екземпляри от изданията и от Устава на *Интернационала.*

XII

РЕЗОЛЮЦИЯ ЗА АНГЛИЯ[315]

1. Генералният съвет да свика английските секции в Лондон за образуването на Федерален комитет за Лондон, който след признаването му от провинциалните секции и присъединилите се дружества* ще бъде признат от Генералния съвет за *Федерален съвет за Англия.*

XIII

СПЕЦИАЛНИ РЕЗОЛЮЦИИ НА КОНФЕРЕНЦИЯТА[316]

1. Конференцията одобрява попълването на състава на Генералния съвет с емигрирали участници в Парижката комуна.

2. Конференцията заявява, че немските работници изпълниха дълга си през време на Френско-пруската война.

3. Конференцията изразява братската си благодарност на членовете на Испанската федерация за представения от тях доклад за организацията на Интернационала, който още веднъж доказа предаността им към общото ни дело.

4. Генералният съвет да публикува незабавно заявление, че Международната работническа асоциация няма нищо общо с така наречения заговор на Нечаев, който измамнически е узурпирал името му.**

XIV

ЗА ПОРЪЧЕНИЕТО НА ГРАЖДАНИНА УТИН[317]

Делегатът Утин да помести в женевския „Égalité“ кратка информация за Нечаевския процес по материали на руските вестници. Преди публикуването ѝ информацията да се представи на Генералния съвет.

---

* В немското издание вместо думата „дружество“ е напечатано: „Gewerksgenossenschaften“, а във френското „Sociétés de résistance“ — т. е. професионални съюзи. *Ред.*

** В немското и френското издание след думата „узурпирал“ е вмъкнато: „и използвал“. *Ред.*

XV

ЗА СВИКВАНЕТО НА СЛЕДВАЩИЯ КОНГРЕС[318]

Конференцията предоставя на Генералния съвет да определи — в зависимост от събитията — времето и мястото на следващия конгрес или конференция*.

XVI

ЗА АЛИАНСА НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ[319]

Като взе предвид:

че Алиансът на социалистическата демокрация обяви, че се разтурва (виж писмото до Генералния съвет от 10 август 1871 г., изпратено от Женева и подписано от секретаря на Алианса, гражданина Н. Жуковски);

че на заседанието си от 18 септември (виж № 11 от настоящия циркуляр) конференцията реши, че отсега нататък всички съществуващи организации на *Интернационала* съгласно духа и буквата на Общия устав трябва да се наименуват и конституират изключително като поделения, секции, федерации и т. н. на Международната работническа асоциация с прибавяне наименованията на съответните места;

че поради това на съществуващите секции и дружества занапред се забранява да се наричат със сектантски наименования, като например позитивисти, мютюелисти, колективисти, комунисти и пр., или да създават сепаратистки организации, наречени *секции за пропаганда, Алианс на социалистическата демокрация* и пр., които претендират, че изпълняват специални задачи, различни от общите цели на Асоциацията**;

че занапред Генералният съвет на Международната работническа асоциация трябва да тълкува и прилага в този дух чл. V от резолюциите на Базелския конгрес по организационните въпроси[320], който гласи: „Генералният съвет има право да приема нови секции и групи или да отказва тяхното приемане“ и т. н.***

— конференцията обявява въпроса за Алианса на социалистическата демокрация за изчерпан.

---

* В немското и френското издание след думата „конференция“ е добавено: „която може да бъде свикана вместо конгрес“. *Ред.*

** Във френското издание вместо думите: „от общите цели на Асоциацията“ е напечатано: „от общите цели, преследвани от масата на борещия се пролетариат, обединен в Международната работническа асоциация“. *Ред.*

*** В немското и френското издание вместо „и т. н.“ е напечатано: „но те си запазват правото да обжалват пред следващия конгрес“. *Ред.*

XVII

ЗА РАЗЦЕПЛЕНИЕТО В РОМАНСКА ШВЕЙЦАРИЯ[321]

1. Различните възражения на федералния комитет на юрските секции против компетенцията на конференцията са неоснователни. (Горното е само кратко изложение на пункт 1, който ще бъде отпечатан изцяло в женевския „Egalité“*.)

2. Конференцията одобрява резолюцията на Генералния съвет от 29 юни 1870 г.[322].

Същевременно, предвид на преследванията, на които е подложен сега *Интернационалът*, конференцията апелира към чувството на солидарност и единство, които трябва да въодушевяват работническата класа повече откогато и да било;

конференцията предлага на всички честни работници от юрските секции отново да се присъединят към секциите на Романската федерация;

ако такова обединение се окаже неосъществимо, конференцията решава отцепилите се юрски секции да се наричат „Юрска федерация“.

Конференцията предупреждава, че занапред Генералният съвет ще бъде длъжен да разобличава публично и да дезавуира всички онези органи на Интернационала**, които подобно на „Progrès“ и „Solidarité“ обсъждат на страниците си пред буржоазната публика такива въпроси, които трябва да се обсъждат само на заседанията на местните и федералните комитети и на Генералния съвет или пък на закрити заседания на федералните или общите конгреси по организационни въпроси.

СЪОБЩЕНИЕ

Резолюциите, които не са предназначени за публикуване, ще бъдат съобщени на федералните съвети или комитети на различните страни чрез секретар-кореспондентите на Генералния съвет.

По решение и от името на конференцията —

Генерален съвет:

Р. Апългарт, М. Дж. Бун, Фред. Брадник, Г. Х. Батери, Делае, Ежен Дюпон (отсъстващ по

---

* Виж настоящия том, стр. 432—435. *Ред.*

** Във френското и немското издания вместо думите „всички онези органи на Интернационала“ е напечатано: „всички вестници, които се представят за органи на Интернационала“. *Ред.*

поръчение), *У. Хейлз, Дж. Харис, Хурлиман, Жул Жоанар, Ф. Леснер, Лохнер, Ш. Лонге, К. Мартен, Зеви Морис, Хенри Мейо, Джордж Милнър, Чарлз Мъри, Пфендер, Джон Роч, Рюл, Садлер, Кауел Степни, Алф. Тейлър, У. Таунсенд, Е. Вайан, Джон Уестън*

Секретар-кореспонденти:

О. Сарайе — за Франция; *Карл Маркс* — за Германия и Русия; *Ф. Енгелс* — за Италия и Испания; *А. Ерман* — за Белгия; *Дж. П. Мак-Донел* — за Ирландия; *Льо Мусю* — за френските секции в Съединените щати; *Валерий Врублевски* — за Полша; *Херман Юнг* — за Швейцария; *Т. Мотърсхед* — за Дания; *Ш. Роша* — за Холандия; *И. Г. Екариус* — за Съединените щати; *Лео Франкел* — за Австрия и Унгария.

Ф. Енгелс, председател;
Херман Юнг — касиер;
Джон Хейлз — генерален секретар.

Лондон, 17 октомври 1871 г.
256, Хай Холбърн, Уестърн Сентрал

Съставено, редактирано и подготвено за издаване от К. Маркс и Ф. Енгелс през септември—октомври 1871 г.

Напечатано като отделни брошури на английски, немски и френски език и публикувано в редица органи на Интернационала през ноември—декември 1871 г.

Печата се по текста на английското издание, сверено с немското и френското издание

Оригиналът на английски

Samedi 21 Octobre 1871. PAS DE DROITS SANS DEVOIRS, PAS DE DEVOIRS SANS DROITS. Troisieme année. № 20.

SUISSE

ÉTRANGER

L'ÉGALITÉ

Journal de l'Association Internationale des Travailleurs de la Suisse romande

К. МАРКС

РЕЗОЛЮЦИЯ НА ЛОНДОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ ЗА РАЗЦЕПЛЕНИЕТО В РОМАНСКА ШВЕЙЦАРИЯ

По повод на разцеплението:

1. Конференцията трябва преди всичко да разгледа възраженията против нейната компетентност, направени от федералния комитет на юрските дружества, непринадлежащи към Романската федерация (виж писмото от 4 септември на федералния комитет на тази секция до конференцията).

Първо възражение:

„Само общ конгрес, казват, свикан по обикновения ред, може да бъде компетентен да се произнася по един толкова сериозен въпрос като разцеплението в Романската федерация“.

Като взе предвид:

че в случаите, когато между дружества или секции от една национална група или между различни национални групи възникнат конфликти, Генералният съвет има право да ги разрешава, като обаче им оставя правото да обжалват пред следващия редовен конгрес, на който трябва да бъде взето окончателното решение (виж точка VII от резолюцията на Базелския конгрес);

че съгласно точка VI от резолюциите на Базелския конгрес Генералният съвет има също така право да изключва от Интернационала всяка секция за времето до следващия редовен конгрес[323];

че тези права на Генералния съвет бяха признати — наистина само теоретически — от федералния комитет на отцепилите се юрски секции, защото гражданинът Робен от името на този комитет неведнъж е молил Генералния съвет да вземе окон-

чателно решение по този въпрос (виж протоколите на Генералния съвет);

че макар конференцията да няма правата, които има общият конгрес, тя във всеки случай има повече права от Генералния съвет;

че в действителност именно федералният комитет на отцепилите се юрски секции, а не федералният комитет на Романската федерация поиска посредством гражданина Робен да се свика конференция за вземането на окончателно решение по това разцепление (виж протокола на Генералния съвет от 25 юли 1871 г.);

предвид на всичко това конференцията отхвърля първото възражение.

Второ възражение:

„казват, че решение, което анулира правата на нашата федерация, би да се защити, би противоречило на елементарната справедливост... Днес (4 септември 1871 г.) ние по околен път научихме, че на 17 септември в Лондон се свиква извънредна конференция... Генералният съвет беше длъжен да съобщи на всички местни групи за нея; не ни е известно, защо той е пазил мълчание, когато въпросът се отнася до нас."

Като взе под внимание:

че Генералният съвет възложи на всичките свои секретари да уведомят за свикването на конференцията секциите на страните, на които те са представители;

че гражданинът Юнг, секретар-кореспондент за Швейцария, не е уведомил комитета на юрските секции по следните причини:

в явно нарушение на решенията на Генералния съвет от 29 юни 1870 г.[324] този комитет дори в последното си писмо, адресирано до конференцията, продължава да се нарича Комитет на *Романската федерация;*

комитетът имаше право да обжалва решението на Генералния съвет пред предстоящия конгрес, но нямаше право да не зачита решението на Генералния съвет;

за Генералния съвет следователно комитетът юридически не съществуваше и гражданинът Юнг не е имал право да го признае, като пряко го покани да изпрати делегати на конференцията;

комитетът не е изпратил никакъв отговор до гражданина Юнг на въпросите, поставени от името на Генералния съвет;

откак гражданинът Робен бе включен в състава на Генералния съвет, заявленията на гореспоменатия комитет винаги са били предавани на Генералния съвет чрез гражданина Робен и никога чрез секретар-кореспондента за Швейцария;

като взе също така предвид:

че гражданинът Робен помоли от името на гореспоменатия комитет въпросът за разцеплението да се постави първо пред Генералния съвет, а след това, предвид отказа на Генералния съвет — пред конференцията;

че поради това Генералният съвет и неговият секретар-кореспондент за Швейцария имаха пълно основание да предполагат, че гражданинът Робен ще информира своите кореспонденти за свикването на конференцията, която самите те искаха да се свика;

че комисията, избрана от конференцията за проучване на швейцарския конфликт, изслуша гражданина Робен като свидетел; че всички документи, представени на Генералния съвет от двете страни, бяха предадени на тази комисия; че е невъзможно да се предположи гореспоменатият комитет да е бил информиран за свикването на конференцията едва на 4 септември, тъй като още през август той е предлагал на гражданина М.* да го делегира на конференцията;

предвид на всичко конференцията отхвърля второто възражение.

Трето възражение:

„казват, че решение, което анулира правата на нашата федерация, би имало най-пагубни последици за съществуването на Интернационала в нашата страна."

Като взе предвид:

че никой не е искал анулиране на правата на гореспоменатата федерация,

конференцията отхвърля възражението.

2. Конференцията потвърждава резолюцията на Генералния съвет от 29 юни 1870 г.

Същевременно, предвид на преследванията, на които сега е подложен Интернационалът, конференцията апелира към чувствата на солидарност и единство, които повече от всякога трябва да въодушевяват работническата класа;

конференцията предлага на всички честни работници от юрските секции отново да се присъединят към секциите на Романската федерация.

Ако такова обединение се окаже неосъществимо, конференцията решава отцепилите се юрски секции да се наричат „Юрска федерация".

Конференцията предупреждава, че Генералният съвет занапред ще бъде задължен публично да разобличава и да дезавуира

---

* Малон. *Ред.*

всички вестници, които се представят за органи на *Интернационала* и които по примера на „Progrès“ и на „Solidarité“ се заемат на страниците си да обсъждат пред буржоазната публика такива въпроси, които трябва да бъдат обсъждани само на заседания на местните и федералните комитети и на Генералния съвет или пък на закрити заседания на федералните или общите конгреси по организационни въпроси.

Лондон, 26 септември 1871 г.

Внесена от К. Маркс на 21 септември 1871 г.
Напечатана във вестник „Egalité“, бр. 20, 21 октомври 1871 г.

Печата се по текста на вестника
Оригиналът на френски

К. МАРКС

ДО ИЗДАТЕЛКИТЕ НА СЕДМИЧНИКА „WOODHULL AND CLAFLIN'S WEEKLY"[325]

Лондон, Норт-Уест, 23 септември 1871 г.

Уважаеми госпожи!

Имам чест да ви препратя за поместване във вашия седмичник — ако сметнете, че това е достатъчно интересно за вашите читатели — кратка дописка от моята дъщеря Жени за преследванията, на които са били подложени тя и нейните сестри от френското правителство през време на пребиваването им в Бание-дьо-Люшон (Пиренеите)*. Този трагикомичен епизод според мен е характерен за Тиеровата република.

Съобщението за моята смърт е било изфабрикувано в Париж от бонапартисткия вестник „Avenir libéral".

От неделя в Лондон заседава закрита конференция на делегатите на Международната работническа асоциация. Днес тя завършва своята работа.

С искрена благодарност за твърде интересните вестници, които любезно ми изпращате,

имам чест да остана, уважаеми госпожи, искрено ваш

Карл Маркс

Напечатано в седмичника „Woodhull and Claflin's Weekly", бр. 23/75, 21 октомври 1871 г.

Печата се по текста на седмичника
Оригиналът на английски

---

* Виж настоящия том, стр. 654—664. *Ред.*

К. МАРКС

ЗА СЕДЕМГОДИШНИНАТА НА ИНТЕРНАЦИОНАЛА[326]

КОРЕСПОНДЕНТСКИ ЗАПИС НА РЕЧ, ПРОИЗНЕСЕНА НА ТЪРЖЕСТВЕНО СЪБРАНИЕ В ЛОНДОН НА 25 СЕПТЕМВРИ 1871 г.

За Интернационала К. Маркс каза, че огромният успех, с който досега са се увенчавали неговите усилия, се обяснява с обстоятелства, над които самите членове на Интернационала нямат власт. Резултат на тези обстоятелства, а съвсем не на усилията на неговите участници, беше и самото основаване на Интернационала. То не беше дело на някаква група умели политически дейци; всички политически дейци на света не биха могли да създадат обстановката и условията, които са необходими за успеха на Интернационала. Интернационалът не е обявявал някакво особено верую. Неговата задача е да организира силите на труда, да установи връзка между различните работнически движения и да ги обедини. Обстоятелствата, които предизвикаха такова силно развитие на Интернационала, са обусловени от засилващото се потисничество на трудещия се народ в целия свят и в това е тайната на неговия успех. Събитията от последните няколко седмици показаха безпогрешно, че работническата класа трябва да се бори за своето освобождение. Преследванията срещу Интернационала от страна на правителствата напомнят преследванията на първите християни в древния Рим. Отначало те също са били малобройни, но римските патриции инстинктивно са чувствували, че Римската империя ще загине, ако християните постигнат успех. Преследванията в Рим не спасиха империята и сегашните преследвания на Интернационала не ще спасят съществуващите порядки.

Новото в Интернационала е това, че той беше основан от самите работници и за работниците. Преди създаването на Интер-

национала всичките различни организации на работническата класа бяха организации, основани за нея от радикални елементи из средата на господствуващите класи, а Интернационалът беше организиран от работниците за самите тях. Чартисткото движение в Англия започна със съгласието на буржоазните радикали и с тяхна помощ, макар че, ако то успееше, това би могло да бъде само от полза за работническата класа. Англия е единствената страна, в която работническата класа е достатъчно развита и организирана, за да използва общото избирателно право действително в собствен интерес.

След това той отбеляза, че февруарската революция[327] е представлявала движение, подкрепяно от една част от буржоазията, против управляващата партия. Февруарската революция даде на работническата класа само обещания и постави на мястото на една група хора от управляващата класа друга група. Юнското въстание беше въстание против цялата властвуваща класа, включително и най-радикалната ѝ част. Работниците, които в 1848 г. поставиха на власт нови хора, инстинктивно чувствуваха, че само са заменили една група потисници с друга и че са предадени.

Последното и най-голямото от всички досегашни движения беше Комуната. Комуната представляваше — и по това не може да има две мнения — завладяване на политическата власт от работническата класа. Много неща по отношение на Комуната не бяха правилно разбрани. Комуната не можа да създаде нова форма на класово господство. Когато премахнем съществуващите условия за потисничество, като предадем на производителя всички средства на труда и накараме по такъв начин всеки физически годен индивид да работи за своето препитание, ние ще премахнем единствената основа на класовото господство и потисничество. Но преди да стане възможно осъществяването на такава промяна, необходима е диктатура на пролетариата, а първо условие за такава диктатура е армията на пролетариата. Работническата класа трябва да извоюва правото си на освобождение на бойното поле. Задачата на Интернационала е да организира и обедини силите на работническата класа за предстоящата борба.

Напечатана във вестник „The World", 15 октомври 1871 г.

Печата се по текста на вестника
Оригиналът на английски

Ф. ЕНГЕЛС

РЕЗОЛЮЦИЯ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ЗА ИЗКЛЮЧВАНЕТО НА ДЮРАН[328]

След като получи изчерпателни доказателства, че Гюстав Дюран, работник златар от Париж, бивш делегат на златарите във федералната камара на парижките работнически дружества[329], бивш командир на батальон от Националната гвардия, бивш главен касиер на финансовата комисия на Комуната, представяйки се в Лондон за емигрант, е бил и продължава да е на служба на френската полиция като шпионин, който се занимава със следене на емигрантите на Комуната и по-специално на Генералния съвет на Международната работническа асоциация и вече е получил за своите услуги 725 франка,

Генералният съвет заклеймява с печата на позора гореспоменатия Гюстав Дюран и го изключва от Международната асоциация.

Тази резолюция подлежи на публикуване във всички органи на Интернационала.

Внесена от Ф. Енгелс на 7 октомври 1871 г.

Напечатано във вестниците „Der Volksstaat", бр. 83, 14 октомври 1871 г., „La Plebe", бр. 122, 19 октомври 1871 г., „L'Egalité", бр. 20, 21 октомври 1871 г., „La Emancipacion", бр. 19, 23 октомври 1871 г., и в други печатни органи

Печата се по текста на протоколната книга на Генералния съвет

Оригиналът на английски

К. МАРКС

ЗАЯВЛЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ЗА ЗЛОУПОТРЕБАТА С ИМЕТО НА ИНТЕРНАЦИОНАЛА, ИЗВЪРШЕНА ОТ НЕЧАЕВ[330]

Международна работническа асоциация

Конференцията на делегатите на Международната работническа асоциация, състояла се в Лондон от 17 до 23 септември 1871 г., възложи на Генералния съвет да заяви публично:

че *Нечаев* никога не е бил нито член, нито представител на Международната работническа асоциация;

че неговото твърдение*, че е основал секцията на Интернационала в Брюксел и бил изпратен от брюкселската секция с поръчение в Женева, е лъжа;

че споменатият Нечаев е злоупотребявал с присвоеното от него име на Международната работническа асоциация, за да мами хора в Русия и да ги принася в жертва.

По поръчение на Генералния съвет

14 октомври 1871 г.

Написано от К. Маркс

Напечатано във вестниците „Der Volksstaat", бр. 88, 1 ноември 1871 г., „Gazzettino Rosa", бр. 306, 3 ноември 1871 г., „L'Egalité", бр. 21, 5 ноември 1871 г.

Печата се по ръкописа, сверен с текста на вестник „Der Volksstaat"

Оригиналът на английски

* В немския текст, поместен във вестник „Volksstaat", е вмъкнато. („станало известно благодарение на политическия процес в Санкт-Петербург"). *Ред.*

К. МАРКС

РЕЗОЛЮЦИЯ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ЗА УСТАВА НА ФРЕНСКАТА СЕКЦИЯ ОТ 1871 ГОДИНА[331]

РЕЗОЛЮЦИЯ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ, ПРИЕТА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА 17 ОКТОМВРИ 1871 ГОДИНА

ДО ГРАЖДАНИТЕ ЧЛЕНОВЕ НА ФРЕНСКАТА СЕКЦИЯ ОТ 1871 ГОДИНА

Граждани!

Като взе предвид следните точки от резолюциите по организационните въпроси, приети на Базелския конгрес: точка IV: „Всяка новообразувана секция или дружество, които желаят да влязат в Интернационала, трябва незабавно да съобщят на Генералния съвет за присъединяването си“;

точка V: „Генералният съвет има право да приема нови секции и групи или да отказва тяхното приемане и т. н.“[332]

Генералният съвет утвърждава устава на френската секция от 1871 година със следните изменения:

I. В член 2 трябва да бъдат махнати думите: *„да представи сведения за своите средства за съществуване“*, и да се каже просто: „за да бъде приет за член на секцията, трябва да представи гаранции за нравственост и т. н.“.

Член 9 от Общия устав гласи:

„Член на Международната работническа асоциация може да стане всеки, който признава и защищава нейните принципи. Всяка секция носи отговорност за безупречността на приеманите от нея членове.“ (*„Every branch is responsible for the integrity of the members it admits“.*)[333]

При съмнителни случаи секцията може да направи проучване за средствата за съществуване като „гаранция за нравственост“, макар че в редица други случаи — например когато става дума за емигранти, стачкуващи работници и пр. — липсата на средства за съществуване може напълно да служи като гаранция за нравственост. Но да се иска от кандидатите като общо условие за прие-

мане в Интернационала да представят сведения за своите средства за съществуване би било буржоазно нововъведение, което противоречи на буквата и духа на Общия устав.

II. 1) Като вземя предвид, че член 4 на Общия устав гласи: „The Congress elects the membres of the General Council with power to add to their number" („Конгресът избира членовете на Генералния съвет, като му дава право да попълва състава си с нови членове")[334]; че следователно Общият устав признава само два начина за избиране на членове на Генералния съвет: или ги избира конгресът, или ги кооптира Генералният съвет; че следното място в чл. 11 от устава на Френската секция от 1871 година: „В Генералния съвет ще се изпращат един или няколко делегати", противоречи следователно на Общия устав, който не дава на никое поделение, на никоя секция, група или федерация *правото* да изпращат делегати в Генералния съвет;

че чл. 12 от Регламента предписва: „Всяка секция има право да изработи свой местен устав и регламент, съобразен с местните условия и законите на страната, *но те не могат да съдържат нищо, което противоречи на Общия устав*"[335] —

като взема всичко това предвид,

Генералният съвет не може да утвърди гореспоменатия член от устава на Френската секция от 1871 година.

2) Съвсем вярно е, че на различни секции в Лондон е било предлагано да изпращат делегати в Генералния съвет, който, за да не нарушава Общия устав, е постъпвал винаги по следния начин:

Преди всичко определял е броя на делегатите, изпращани в Генералния съвет от всяка секция, запазвайки си правото да приема или отхвърля тези делегати, в зависимост от това, дали ги е смятал за способни да изпълняват функциите на общото ръководство, с които той е натоварен. Тези делегати са ставали членове на Генералния съвет не по силата на това, че са били делегирани от своите секции, а по силата на това, че съветът съгласно Общия устав има право да кооптира нови членове.

До решението на последната конференция Лондонският съвет функционираше и като Генерален съвет на Международната работническа асоциация, и като централен съвет за Англия, поради което счете за целесъобразно да приеме в състава си освен членовете, които той непосредствено кооптира, още и такива членове, чиито кандидатури се предлагаха първоначално от съответната секция.

Би било голяма грешка да се идентифицира редът за избирането на Генерален съвет на Международната работническа асо-

циация с изборите за Парижки федерален съвет, който не бе дори национален съвет, избран от национален конгрес, каквито са например Федералният съвет в Брюксел и Федералният съвет в Мадрид.

Тъй като Парижкият федерален съвет се състоеше само от делегати на парижките секции, делегатите на тези секции биха могли напълно да получат императивен мандат за участие в такъв съвет, в който те да защищават интересите на своята секция. Редът за избиране на Генерален съвет, напротив, е определен от Общия устав и неговите членове не биха могли да приемат никакви императивни мандати, освен мандата, определен от Общия устав и от Организационния регламент.

3) Генералният съвет е готов да приеме в състава си двама делегати на Френската секция от 1871 година при условията, предписани от Общия устав и никога неоспорвани от другите секции, съществуващи в Лондон.

III. В член 11 на Френската секция от 1871 година има такъв параграф:

„Всеки член на секцията може да влиза в състава на Генералния съвет само като делегат на своята секция."

Ако този параграф се изтълкува буквално, той би могъл да бъде приет, доколкото би означавал само, че член на Френската секция от 1871 година не може да се яви в Генералния съвет като представител на някоя друга секция.

Но ако се има предвид предшествуващият го параграф, смисълът на споменатия по-горе параграф е само да измени напълно реда на избирането на Генералния съвет и да превърне последния, в противоречие с член 3 на Общия устав, в събрание на делегати от лондонските секции, в което влиянието на цялата *Международна работническа асоциация* би било заменено от влиянието на местните групи.

Този смисъл на споменатия параграф на член 11 от устава на Френската секция напълно се потвърждава от това, че задължава да се направи избор между званието член на секцията и функцията член на Генералния съвет.

По тези съображения Генералният съвет не може да утвърди гореспоменатия параграф, защото той противоречи на Общия устав и отнема на Генералния съвет правото свободно да попълня състава си в общ интерес на Международната работническа асоциация.

IV. Генералният съвет е убеден, че френската секция от 1871 година ще разбере необходимостта от предложените измене-

ния и без колебание ще съобрази местния си устав с буквата и духа на Общия устав и на Организационния регламент и по този начин ще предотврати всякакво разногласие, което при сегашните условия може само да попречи на развитието на Международната работническа асоциация.

Поздрав и равенство.

От името и по поръчение на Генералния съвет

Огюст Серайе
секретар-кореспондент за Франция

Внесена от К. Маркс на 17 октомври 1871 г.
Публикува се за пръв път

Печата се по ръкописа на О. Серайе
Оригиналът на френски

К. МАРКС

ОБЩ УСТАВ И ОРГАНИЗАЦИОНЕН РЕГЛАМЕНТ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ[336]

I

ОБЩ УСТАВ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ

Като се взема предвид:

че освобождението на работническата класа трябва да бъде извоювано от самата работническа класа; че борбата за освобождение на работническата класа означава борба не за класови привилегии и монополи, а за равни права и задължения и за премахване на всякакво класово господство;

че икономическото подчиняване на трудещия се от монополиста на средствата на труда, т. е. на източниците за живот, лежи в основата на робството във всичките му форми — на социалната мизерия, умствената изостаналост и политическата зависимост;

че следователно нкономическото освобождение на работническата класа е великата цел, на която всяко политическо движение трябва да бъде подчинено като средство;

че всички усилия, насочени към тази велика цел, са се оказвали досега безуспешни поради недостатъчната солидарност между работниците от различните области на труда във всяка страна и поради липсата на братски съюз на работническата класа от разните страни;

че освобождението на труда не е местна и не е национална проблема, а социална проблема, която обхваща всички страни, в които съществува съвременно общество, и че нейното разрешаване зависи от практическото и теоретическото сътрудничество на найнапредналите страни;

че сегашният нов подем на движението на работническата класа в най-развитите европейски индустриални страни, създавайки нови надежди, представлява същевременно сериозно предупре-

ждение срещу повтарянето на предишните грешки и изисква незабавно обединяване на все още разпокъсаните движения;

поради горните съображения беше основана Международната работническа асоциация.

Тя заявява:

че всички дружества и отделни лица, които влизат в него, ще признават истината, справедливостта и нравствеността за основа на отношенията помежду им и към всички хора, независимо от цвета на тяхната кожа, от вероизповеданието и националността им;

че няма права без задължения, няма задължения без права[337].

И в този дух бе изработен следният Устав:

1. Настоящата Асоциация е основана, за да служи като център на връзките и сътрудничеството* между работническите дружества, които съществуват в различните страни и преследват еднаква цел, именно — защитата, развитието и пълното освобождение на работническата класа.

2. Организацията ще се нарича „Международна работническа асоциация".

3. Всяка година се свиква общ работнически конгрес на делегати от клоновете на Асоциацията. Конгресът провъзгласява общите цели на работническата класа, взема мерките, необходими за успешната дейност на Международната асоциация, и избира Генерален съвет на Асоциацията.

4. Всеки конгрес определя времето и мястото на свикването на следващия конгрес. Делегатите се събират в определеното време и на определеното място без специална покана. При нужда Генералният съвет може да измени мястото на свикването на конгреса, но няма право да отлага неговото свикване. Конгресът определя ежегодно седалището на Генералния съвет и избира неговите членове. Избраният по такъв начин Генерален съвет има право да попълва състава си с нови членове.

На ежегодните си заседания общият конгрес изслушва гласен отчет за годишната дейност на Генералния съвет. Когато се наложи, Генералният съвет може да свика общия конгрес по-рано от установения годишен срок.

5. Генералният съвет се състои от работници от различните представени в Международната асоциация страни. Той избира от своята среда длъжностните лица, необходими за воденето на работите, като: касиер, генерален секретар, секретар-кореспонденти за разните страни и т. н.

---

* В немското издание пред думата „сътрудничеството" е вмъкнато „планомерното". *Ред.*

6. Генералният съвет служи като международен орган, който осъществява връзката между различните национални и местни групи на Асоциацията, така че работниците от една страна да бъдат постоянно осведомени за движението на тяхната класа във всички други страни; да се проучват едновременно и под общо ръководство социалните условия в различните европейски страни; въпроси от общ интерес, повдигнати в едно от дружествата, да се обсъждат от всички и дружествата, влизащи в Асоциацията, да могат в случай, че са необходими незабавни практически мерки, например при международни конфликти, да действуват едновременно и съгласувано. Във всички необходими случаи Генералният съвет взема инициативата да прави предложения до различните национални или местни дружества. За улесняване на връзките си с тях Генералният съвет публикува периодични отчети.

7. Тъй като, от една страна, успехът на работническото движение във всяка страна може да бъде осигурен само чрез силата на обединяването и организирането, и от друга — ползата от международния Генерален съвет в значителна степен зависи от това, дали той ще има работа с не много на брой национални центрове на работническите дружества или с множество малки и разпокъсани местни дружества, членовете на Международната работническа асоциация трябва, всеки в своята страна, да положат всички усилия за обединяване на разпокъсаните работнически дружества в национални организации, представени от национални централни органи. Разбира се от само себе си, че прилагането на този член от устава зависи от особеностите на законите на всяка страна и че независимо от пречките, които законите поставят, на самостоятелните местни дружества не се забранява да влизат в пряка връзка с Генералния съвет.

8. Всяка секция има право да назначи свой секретар за водене на кореспонденция с Генералния съвет.

9. Член на Международната работническа асоциация може да бъде всеки, който признава и защищава неговите принципи. Всяка секция е отговорна за безупречността на приеманите от нея членове.

10. Всеки член на Международната асоциация, който се преселва от една страна в друга, получава братска подкрепа от обединените в Асоциацията работници.

11. Обединявайки се в нерушим съюз за братско единодействие, работническите дружества, които влизат в Международната асоциация, запазват непокътната съществуващата си организация.

12. Настоящият устав може да бъде изменен от всеки конгрес при условие, че за изменението се изкажат $^2/_3$ от присъствуващите делегати.

13. Всичко, което не е предвидено в настоящия устав, ще бъде допълнено от специален Регламент, който подлежи на преглед от всеки конгрес.

ОРГАНИЗАЦИОНЕН РЕГЛАМЕНТ,

СЪОБРАЗЕН С РЕЗОЛЮЦИИТЕ НА КОНГРЕСИТЕ (1866—1869) И НА ЛОНДОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ (1871)

I

Общ конгрес

1. Всеки член на Международната работническа асоциация има право да участвува в избирането на делегати за общия конгрес и да бъде избран за делегат.

2. Всяка секция, независимо от броя на членовете ѝ, има право да изпрати един делегат на конгреса.

3. Всеки делегат има на конгреса право само на един глас.

4. Разноските на делегатите се заплащат от секциите и групите, които са ги избрали.

5. Ако някоя секция не е в състояние да изпрати делегат, тя може да се обедини със съседни секции за избиране на общ делегат.

6. Секция или група с повече от 500 члена има право да изпраща допълнително делегат на всеки 500 члена свръх този брой.

7. Занапред се допускат да участвуват в конгресите с право на решаващ глас само делегатите на онези дружества, секции или групи, които влизат в състава на Интернационала и са издължили членските си вноски на Генералния съвет. Но за страни, където съществуват законни пречки за редовна организация на Интернационала, делегати на професионални съюзи и на работнически кооперативни сдружения ще се допускат да участвуват в конгресните разисквания по принципни въпроси, но не и в разискванията и гласуването по организационни въпроси.

8. Заседанията на конгреса биват два вида: закрити, по организационни въпроси, и открити, на които се обсъждат и поставят на гласуване общите въпроси в програмата на конгреса.

9. Генералният съвет изработва програмата на конгреса, която включва въпросите, поставени в дневния ред от предшествуващия конгрес, както и въпросите, внесени допълнително от Генералния съвет, и онези, които различните секции и групи или техните комитети са представили за утвърждение от Генералния съвет.

Всички секции, групи или комитети, които искат да предложат за обсъждане от предстоящия конгрес въпрос, непоставен от предшествуващия конгрес, трябва да съобщят за това на Генералния съвет до 31 март.

10. На Генералния съвет се възлага да организира конгресите и своевременно да съобщава на секциите конгресните програми посредством федералните съвети или комитети.

11. По всеки въпрос, който ще се обсъжда, конгресът назначава специална комисия. Всеки делегат посочва в коя комисия предпочита да влезе. Всяка комисия проучва представените от различните секции и групи доклади по определения въпрос, който ѝ е предаден за разглеждане. Въз основа на тези доклади комисията изработва общ доклад и само той се прочита на открито заседание. Освен това комисията решава кои от споменатите доклади трябва да бъдат приложени към официалния отчет за работата на конгреса.

12. На откритите си заседания конгресът се занимава преди всичко с въпросите, поставени в дневния ред от Генералния съвет; след това се обсъждат останалите въпроси.

13. Всички резолюции по принципните въпроси се гласуват поименно (appel nominal).

14. Всяка секция или федерация от секции представя на Генералния съвет най-малко два месеца* преди годишния конгрес подробен отчет за дейността си и за развитието си през текущата година. Въз основа на тези отчети Генералният съвет изработва общ отчет, който именно се прочита на конгреса.

II

Генерален съвет

1. Името Генерален съвет се запазва за Централния съвет на Международната работническа асоциация. Централните съвети на различните страни, в които съществува редовна организация на Интернационала, се наричат федерални съвети или федерални комитети, с прибавяне името на съответните страни.

2. Генералният съвет е длъжен да привежда в изпълнение резолюциите на конгресите.

3. Толкова често, колкото позволяват средствата му, Генералният съвет издава бюлетин или отчет, който съдържа всичко,

* Във френското издание: „един месец“. *Ред.*

представляващо интерес за Международната работническа асоциация.

За тази цел той събира всички материали, които му се изпращат от федералните съвети или комитети на различните страни, както и други материали, които получава по друг път.

Бюлетинът се издава на различни езици и се изпраща безплатно на федералните съвети или комитети, които препращат по един екземпляр на всяка от своите секции.

Ако е невъзможно да се издават такива бюлетини, Генералният съвет изпраща всеки 3 месеца на различните федерални съвети и комитети писмени съобщения за публикуване във вестниците на съответните страни и главно в органите на Интернационала.

4. Всяка нова секция или работническо дружество, които желаят да влязат в Интернационала, трябва незабавно да съобщят за това на Генералния съвет.

5. Генералният съвет има право да приема нови секции или групи или да отказва приемането им, но те си запазват правото да обжалват пред следващия конгрес.

Обаче там, където съществуват федерални съвети или комитети, Генералният съвет е длъжен да изслуша тяхното мнение в рамките на тяхната компетентност, преди да приеме или не новата секция или дружество; все пак негово остава правото временно да решава въпроса.

6. Генералният съвет има също така право да изключва всяка секция от Интернационала за времето до следващия конгрес.

7. Генералният съвет има право да разрешава конфликтите, които могат да се породят между дружества или секции от една национална група или между групи от различна националност, като обаче те си запазват правото да обжалват пред следващия конгрес, чието решение е окончателно.

8. Всички делегати, назначавани от Генералния съвет за изпълнение на специални поръчения, имат право да присъствуват и да се изказват на всички заседания на федералните съвети или комитети, на областните и местните комитети и на местните секции, но нямат при това решаващ глас.

9. Английските, френските и немските издания на Общия устав и на Регламента трябва да възпроизвеждат официалните текстове, публикувани от Генералния съвет.

Всички преводи на Общия устав и на Регламента на други езици преди публикуването им трябва да бъдат представени на Генералния съвет за одобрение.

III

Вноски, които се плащат на Генералния съвет

1. Генералният съвет получава от всички секции и присъединили се дружества годишна вноска от един пенс за всеки член.

Тази вноска е предназначена за покриване на такива разходи на Генералния съвет като възнаграждението на генералния секретар, разходите по кореспонденцията, за публикации, за подготовка на конгресите и т. н.

2. Генералният съвет е длъжен да отпечата залепващи се марки от определен образец на стойност един пенс и ежегодно да снабдява с тях в необходимото количество федералните съвети или комитети.

3. Тези марки се залепват на специален лист в членската книжка или в устава, екземпляр от който е длъжен да има всеки член на Асоциацията*.

4. Ежегодно на 1 март федералните съвети или комитети на различните страни препращат на Генералния съвет сумата от продадените марки и връщат обратно останалите марки.

5. Тези марки, които представляват размера на индивидуалните вноски, се обозначават с текущата година.

IV

Федерални съвети или комитети

1. Разходите на федералните съвети или комитети се покриват от съответните секции.

2. Федералните съвети или комитети най-малко един път месечно изпращат отчет на Генералния съвет.

3. Федералните съвети или комитети всеки три месеца представят на Генералния съвет отчет за организационната работа и за финансовото положение на техните секции.

4. Всяка федерация има право да не приеме или да изключи от своята среда дружества или секции. Тя обаче няма право да ги лишава от правото да се наричат организации на Интернационала; тя може само да направи до Генералния съвет предложение за тяхното временно изключване.

* В немското и френското издание в точка 3 се казва: „Федералните съвети или комитети изпращат на местните комитети или — ако не съществуват такива — на местните секции толкова марки, колкото е броят на членовете им". По-нататък в немското и френското издание следват точки 4, 5 и 6, отговарящи на 3, 4 и 5 точки на английското издание. *Ред.*

V

Местни дружества, секции и групи

1. Всяка секция има право да изработи свой местен устав и регламент, съобразени с местните условия и законите на страната. Обаче този устав и регламент не бива да съдържат нищо, което противоречи на общия устав и Регламента на Асоциацията.

2. Занапред всички местни отделения, секции, групи и техните комитети се именуват и конституират само като поделения, секции, групи и комитети на Международната работническа асоциация, с прибавяне имената на съответните места.

3. Поради това на всички секции и групи занапред се забранява да се наричат със сектантски имена — като например позитивисти, мютюелисти, колективисти, комунисти и пр. — или да създават сепаратистки организации с названия като *„секции за пропаганда"* и пр., претендиращи, че изпълняват специални задачи, различни от общите цели на Асоциацията.

4. Точка 2 от този раздел не важи за професионалните съюзи, присъединили се към Интернационала.

5. На всички секции и отделения на Интернационала, както и на присъединилите се към него работнически дружества, се препоръчва да премахнат длъжността председател на съответната секция или дружество.

6. Препоръчва се да се създават сред работническата класа женски секции. Но, разбира се, тази резолюция никак не бива да пречи на съществуването на старите и на образуването на нови секции от работници от двата пола.

7. Когато някъде в печата се появят нападки срещу Интернационала, най-близката секция или комитет са длъжни незабавно да изпратят на Генералния съвет екземпляр от публикацията.

8. Всеки три месеца във всички органи на Асоциацията трябва да се поместват адресите на всички комитети на Интернационала и на Генералния съвет.

VI

Обща статистика на работническата класа

1. Генералният съвет да приложи чл. 6 от Устава, който се отнася до една обща статистика на работническата класа, както и резолюцията на Женевския конгрес от 1866 г. по този въпрос.

2. Всяка местна секция да назначи специален статистически комитет, за да бъде винаги готова според възможностите си да отговори на въпроси на федералния съвет или комитет на нейната страна или на Генералния съвет.

Препоръчва се на всички секции да имат платенн секретари на статистическите комитети, като се има предвид, че тяхната дейност е от обща полза за работническата класа.

3. Събраните в техните страни материали федералните съвети или комитети изпращат всяка година на 1 август на Генералния съвет, който въз основа на тези данни изготвя общ доклад за конгресите или конференциите, които се свикват през септември всяка година.

4. За професионалните съюзи и секциите на Интернационала, които отказват да представят исканите сведения, да се съобщава на Генералния съвет, който ще вземе във връзка с това съответните мерки.

5. Резолюцията на Женевския конгрес от 1866 година, спомената в точка 1 на този раздел, гласи:

Статистическото проучване на положението на работническата класа във всички цивилизовани страни, извършено от самата работническа класа, ще бъде велико интернационално дело. За да действуваме успешно, трябва да познаваме материала, върху който ще въздействуваме. Като се заемат с това голямо дело, работниците ще докажат, че са способни да вземат съдбата си в собствените си ръце.

Ето защо конгресът предлага във всяко място, където съществува отделение на нашата Асоциация, незабавно да се пристъпи към работа и да се събират фактически данни по различните пунктове на приложения статистически план; конгресът призовава работниците от Европа и Съединените американски щати да вземат участие в събирането на статистически сведения за работническата класа; докладите и фактическите данни да се изпращат на Генералния съвет. Въз основа на тези материали Генералният съвет да изготви доклад, като приложи към него фактическите данни. Този доклад заедно с приложението се представя на следващия годишен конгрес и след одобряването му се печата за сметка на Асоциацията.

Обща схема на проучването, в която според обстоятелствата могат да се направят изменения и допълнения: 1. Наименование на производството. 2. Възраст и пол на работниците. 3. Брой на заетите работници. 4. Работна заплата: a) на учениците; b) надница или плащане на парче. Възнаграждение, плащано от посредници. Средно седмично и годишно възнаграждение. 5. a) Продъл-

жителност на работния ден във фабриките; b) продължителност на работния ден при дребните капиталисти и в домашното производство, ако всички тези видове производство съществуват; с) нощен и дневен труд. 6. Почивки за хранене и отношение към работниците. 7. Характеристика на работилницата и на условията на труда: теснота на помещението, лоша вентилация, недостиг на дневна светлина, използване на газово осветление, чистота и пр. 8. Влияние на работата върху физическото състояние. 9. Морални условия, образование, възпитание. 10. Характер на производството: сезонно ли е или е повече или по-малко равномерно през цялата година; има ли значителни колебания, дали е изложено на чуждестранна конкуренция, дали работи предимно за вътрешния или за външния пазар и т. н.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Конференцията, състояла се в Лондон от 17 до 23 септември 1871 година, възложи на Генералния съвет да публикува на английски, френски и немски език автентично, отново прегледано издание на „Общия устав" и Регламента на Международната работническа асоциация", като се ръководи от следните съображения:

I

Общ устав

Женевският конгрес (1866 г.) прие с малки добавки Временния устав на Асоциацията, публикуван в Лондон през ноември 1864 г. Той взе също така решение (виж „Работнически конгрес на Международната работническа асоциация, заседавал в Женева от 3 до 8 септември 1866 година", Женева, 1866, стр. 27, забележката) Генералният съвет да публикува официалния задължителен за всички текст на Устава и Регламента, приети от конгреса. Генералният съвет бе лишен от възможност да изпълни това решение, защото протоколите на Женевския конгрес бяха конфискувани от бонапартисткото правителство при пренасянето им през Франция. А когато най-после, благодарение на намесата на лорд Стенли, тогавашен английски министър на външните работи, протоколите пристигнаха в Лондон, в Женева вече бе из-

лязло френско издание и съдържащият се в него текст на Устава и Регламента веднага бе препечатан във всички страни, населението на които говори френски. Този текст беше погрешен в много отношения.

1. Парижкото издание на лондонския Временен устав се смяташе за точен превод. Но парижкият комитет, на който този превод дължеше появяването си, внесе в увода към Устава доста важни изменения. В отговор на запитването на Генералния съвет парижкият комитет обясни тези изменения с политическото положение във Франция. Освен това поради недостатъчно знание на английски език някои членове на Устава бяха погрешно преведени.

2. Женевският конгрес трябваше да даде на Временния устав окончателен характер. Комисията, назначена за тази цел, просто зачерта всички места, в които се споменаваше за временни разпоредби, но не забеляза, че много от тези места наред с тях съдържаха важни положения с траен характер. В английското издание, публикувано след Лозанския конгрес (1867 г.), тези места пак се изпускат.

II

Организационен регламент

Досега заедно с Устава се публикуваше само онзи Организационен регламент, който беше приет от Женевския конгрес (1866 г.). Ето защо беше необходимо да се съберат в едно цяло по-късните регламенти, приети от следващите конгреси и от Лондонската конференция (1871 г.).

За настоящото поправено издание бяха използвани следните публикации:

„Манифест и Временен устав на Международната работническа асоциация“ и т. н., Лондон, 1864 г.

„Устав на Международната работническа асоциация“. Лондон, 1867 г.

„Работническият конгрес на Международната работническа асоциация, заседавал в Женева от 3 до 8 септември 1866 г.“. Женева, 1866 г.

„Протоколи на конгреса на Международната работническа асоциация, заседавал в Лозана от 2 до 8 септември 1867 г.“. Шо дьо Фон, 1867 г.

„Трети конгрес на Международната работническа асоциация (Брюкселски конгрес) — официален отчет“. Брюксел, 1868 г.

„Международна работническа асоциация. Резолюции на Женевския конгрес от 1866 г. и на Брюкселския конгрес от 1868 г.“. Лондон, 1868 г.

„Отчет за четвъртия международен конгрес, състоял се в Базел през септември 1869 г.“. Брюксел, 1869 г.

„Отчет за четвъртия ежегоден конгрес на Международната работническа асоциация, състоял се в Базел през 1869 г.“ Публикуван от Генералния съвет. Лондон, 1869 г.

„Четвърти конгрес на Международната работническа асоциация, състоял се в Базел през 1869 г. Отчет на делегат пред женевските работнически секции“. Женева, 1869 г.

„Резолюции на конференцията на Международната работническа асоциация, състояла се в Лондон през 1871 г.“ Лондон, 1871 г.[338]

За Базелския конгрес бяха взети под внимание и издаденият в Базел като отделен отпечатък немски отчет за заседанията на конгреса, и записите, направени от генералния секретар през време на конгреса.

По какъв начин са използвани тези различни източници за сегашното поправено издание, се вижда от долното.

Общ устав

Уводна част. — След думите „По горните съображения“ са възстановени думите: „беше основана Международната работническа асоциация“. Виж Временния устав, стр. 13[339].

Изречението: „Те смятат за човешки дълг“ и т. н.[340], е изпуснато, тъй като го има в два еднакво автентични и противоречащи си текста. При това истинският му смисъл се съдържа както в непосредствено предшествуващите го, така и в непосредствено следващите го думи: „Няма права без задължения“ и т. н.

Член 3 е възстановен съгласно член 3 от Временния устав.

Член 4 е част от член 3 и целия член 4 от Устава, Лондон, 1867 г.

Член 5 е уводната част на член 3 от Устава от 1867 г. Думата „председател“ е изпусната в съответствие с резолюция 1 по организационния въпрос, приета от Базелския конгрес.[341]

Член 6 е член 5 от Устава от 1867 година. Думите „сътрудничещи [cooperating] дружества“ са заменени с думите „национални и местни групи на Асоциацията“ поради това, че в някои преводи този израз е бил неправилно изтълкуван в смисъл на „кооперативни [cooperative] дружества“.

Член 7 е член 6 от Устава от 1867 г.
Член 8 е член 10 от Устава от 1867 г.
Член 10 е член 8 от Устава от 1867 г.
Член 12 е член 13 от Организационния регламент в Устава от 1867 г.
Член 13 е член 12 от Устава от 1867 г.
Член 7 от Устава от 1867 г. е изпуснат, тъй като противоречеше на една резолюция на Лозанския конгрес. Виж „Протоколи на Лозанския конгрес", стр. 36.

Организационен регламент

I. Общ конгрес

Член 1 е член 11 от Регламента, приет от Женевския конгрес („Женевски конгрес", Женева, 1866 г., стр. 27 и сл.); чл. 10, Устав и т. н., 1867 г., който е непълен.
Член 2 е член 9, Женевски конгрес; чл. 6, Устав и т. н., 1867.
Член 3 е член 13, Женевски конгрес; чл. 11, Устав и т. н., 1867 г.
Член 4 е член 10, Женевски конгрес; член 9, Устав и т. н. 1867 г.
Член 5 е член 9, Женевски конгрес; член 7, Устав и т. н., 1867 г.
Член 6 е чл. 12, Женевски конгрес; чл. 8, Устав и т. н., 1867 г.
Член 7 е от Организационния регламент, приет в Базел, член VIII.
Член 8. — За този член „Правилникът за работата на конгреса на Интернационала" („Отчет за Базелския конгрес", Брюксел, 1869 г.) беше допълнен с други, цитирани по-горе материали на Базелския конгрес.
Член 9. Първата част — същото като за член 8. Втората част — резолюцията на Лозанския конгрес (Протоколи, стр. 74, 1).
Член 10 — член 1b, Женевски конгрес; член 1b, Устав и т. н., 1867 г.
Член 11 — Базелски конгрес, Правилник за работата, членове 3 и 11.
Член 12 — Правилник за работата и т. н., член 10.
Член 13 — Правилник за работата и т. н., член 7.
Член 14 — Правилник за работата и т. н., член 4.

II. Генерален съвет

Член 1 — Лондонска конференция, 1871, II, 1.

Член 2 — Женевски конгрес, член 1; Устав и т. н., 1867, член 1.

Член 3. Двата първи абзаца — член 2 и член 1а, Женевски конгрес и Устав и т. н., 1867. Трети абзац — чл. 3, Женевски конгрес. Последният абзац — Лозански конгрес, Протоколи, стр. 37, чл. 2.

Членове 4 — 7 — Резолюции по организационни въпроси, приети в Базел, IV — VII.

Член 8 — Лондонска конференция, III.

Член 9 — Резолюции на Лондонската конференция, заседанията от 18 и 22 септември.

III. Вноски за Генералния съвет

Член 1. Първият абзац — Лозански конгрес. Протоколи, стр. 37, 3, както и точка IX от резолюциите по организационни въпроси, приети в Базел. Вторият абзац — член 4, Женевски конгрес и Устав, 1867.

Членове 2 — 6 — Лондонска конференция, IV, 1 — 5.

IV. Федерални съвети и федерални комитети

Член 1 — член 6, Женевски конгрес и Устав, 1867.

Член 2 — пак там, член 5.

Член 3 — Брюкселски конгрес. „Официален отчет", стр. 50. Приложение. Заседания по организационни въпроси. Резолюция № 3.

Член 4 — точка VI от Резолюциите по организационни въпроси, приети в Базел.

V. Местни дружества, секции и групи

Член 1 — член 14, Женевски конгрес; член 12, Устав и т. н., 1867.

Членове 2 — 4 — Лондонска конференция, II, 2 — 4.

Член 5 — точка I от Резолюциите по организационни въпроси, приети в Базел.

Член 6 — Лондонска конференция, V.

Член 7 — точка II от Резолюциите по организационни въпроси, приети в Базел.

Член 8 — пак там, точка III.

VI. Обща статистика на работническата класа

Членове 1 — 4 — Лондонска конференция, VI, 1 —4.

Член 5 — Резолюцията на Женевския конгрес (лондонското издание на Резолюциите на Женевския и Брюкселския конгреси, стр. 4).

По решение и от името на Лондонската конференция от 1871 г.

Генерален съвет:

Р. Апългарт, М. Дж. Бун, Фред, Брадник, Г. Х. Батери, Е Делае, Ежен Дюпон (отсъствуващ по изпълнение на поръчение), *У. Хейлз, Дж. Харис, Хурлиман, Жул Жоанар, Хариет Ло, Ф. Леснер, Лохнер, Ш. Лонге, К. Мартен, Зеви Морис, Хенри Мейо, Джордж Милнър, Ч. Мари, Пфендер, Джон Роч, Рюл, Садлер, Кауел Степни, Алфред Тейлър, У. Таунсенд, Е. Вайан, Джон Уестън*

Секретар-кореспонденти:

Лео Франкел — за Австрия и Унгария; *А. Ерман* — за Белгия; *Т. Мътърсхед* — за Дания; *О. Серайе* — за Франция, *Карл Маркс* — за Германия и Русия; *Шарл Роша* — за Холандия, *Дж. П. Мак-Донел* — за Ирландия; *Фридрих Енгелс* — за Италия и Испания; *Валерий Врублевски* — за Полша; *Херман Юнг* — за Швейцария; *Й. Г. Екариус* — за Съединените щати; *Льо Мусю* — за френските секции в Съединените щати.

Шарл Лонге, председател
Херман Юнг, касиер
Джон Хейлз, генерален секретар

256, Хай Холбърн, Лондон,
Уестърн Сентрал, 24 октомври 1871 г.

Напечатано като отделни брошури на английски и френски езици през ноември—декември 1871 г. и на немски език през февруари 1872 година.

Печата се по текста на английското издание, сверен с немското и френското издание
Оригиналът на английски

Ф. ЕНГЕЛС

ЗАЯВЛЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ПО ПОВОД ПИСМОТО НА КОКРЕН[342]

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „EASTERN POST"

Уважаеми господине!

На 31 октомври в „Times" се появи писмо за Интернационала с подписа на Александър Бейли Кокрен. Моля Ви да поместите във Вашия вестник отговор на това писмо. Да започнем с това, че на г. А. Б. К. е

„неизвестно дали господин Оджер остава председател на английската секция на споменатата Асоциация."

Още през септември 1867 г. длъжността председател на Генералния съвет на Интернационала, който г. А. Б. К. нарича английска секция на тази Асоциация, беше овакантена. Както е известно, след публикуването на нашето възвание за гражданската война във Франция (през юни т. г.) г. Оджер излезе от Генералния съвет.

Прочел в европейските вестници разни клюки за състава на нашата делегатска конференция, състояла се през септември тази година в Лондон, г. А. Б. К. отнася тези сведения до публичното събрание, състояло се в Сент-Мартинс-хол на 28 септември 1864 г.

На това събрание, както съвсем вярно отбелязва авторът на статията в „Times" от 27 октомври, бе избран Временен съвет на Международната работническа асоциация, но съвсем не бяха избрани „г. Оджер за председател, а г. Кример и г. Уилър за секретари", както твърди г. А. Б. К.

По-нататък г. А. Б. К. потвърждава верността на своята информация със следния „достоверен документ".

Първо,

„Червеното знаме е символ на всеобща любов".

Този достоверен документ не представлява нищо друго освен увод към един от безбройните фалшификати, които парижката полиция публикува неотдавна от името на Интернационала и които своевременно бяха опровергани от Генералния съвет.

Второ,

„Женевската програма под председателството" (доста трудно е да си представим как една програма може да бъде под председателство) „на един русин, Михаил Бакунин, е била приета от Лондонския Генерален съвет през юли 1869 г."

Тази женевска програма не е нищо друго освен устава на женевския Алианс на социалистическата демокрация; тя вече бе цитирана в циркулярното писмо на Жул Фавър за Интернационала. В отговор на това циркулярно писмо аз направих заявление (виж „Times" от 13 юни), че Генералният съвет никога не е издавал такъв документ. Напротив, той издаде документ, в който обяви устава на Алианса за недействителен*.

Мога да прибавя към това, че конференцията, състояла се неотдавна в Лондон, си разчисти напълно сметките с Алианса, основан от Михаил Бакунин, и че вестник „Journal de Genève"[343] — достойният представител на догматите на партията, към която принадлежи г. А. Б. К., взе под защитата си Алианса против Интернационала.

Трето, г. А. Б. К. е измъкнал от своя куп „достоверни документи" изопачен цитат от едно частно писмо, написано от нашия приятел Ежен Дюпон и много отдавна публикувано от бившия бонапартистки прокурор Оскар Тестю[344]. Този цитат обиколи целия английски печат още преди г. А. Б. К. да замине за Европа, за да търси подобна „достоверна информация".

Г-н Александър Бейли Кокрен нарича нашата организация „гнусна". Как трябва да нарека организацията, която поверява законодателното дело на същия този Александър Бейли Кокрен?

Оставам, уважаеми господине, Ваш покорен слуга

Джон Хейлз,
генерален секретар
на Международната работническа асоциация

256, Хай Холбърн,

Написано от Ф. Енгелс на 31 октомври 1871 г.

Напечатано във вестник „The Eastern Post", бр. 163, 11 ноември 1871 г.

Печата се по текста на вестника

Оригиналът на английски

---

* Виж настоящия том, стр. 370—371. *Ред.*

Ф. ЕНГЕЛС

*ЗА АФЕРИТЕ С УЧРЕДЯВАНЕ НА АКЦИОНЕРНИ ДРУЖЕСТВА

Лондон, 4 ноември. Тук сега ние сме в разгара на процъфтяването и търговското оживление — *ние,* т. е. официална Англия, едрите капиталисти. На пазара има излишък от капитал и той търси навсякъде доходно влагане; мошеническите дружества, учредявани за облагодетелствуване на човечеството и за обогатяване на капиталистите, никнат като гъби след дъжд. По всичко изглежда, че най-много са на мода сега мините, разработката на асфалтови залежи, конните железници в големите градове, металургичните заводи; предлагат се мини край Волга и в Ново Мексико; в Савоя, в Юра, в Хановер се купуват асфалтови залежи; в Лисабон и Буенос-Айрес ще се прокарват конни железници и т. н. Разбира се, всичките тези акционерни дружества имат само една цел — да се покачи за известно време курсът на акциите, за да могат капиталистите основатели да продадат изгодно своя дял; какво ще стане след това с акционерите — не ги интересува: „След нас — потоп!" След три-четири години пет шести от всички тези мошенически дружества ще изчезнат безследно заедно с парите на уловилите се на въдицата акционери. Както винаги, в тези „много солидни и доходни" предприятия влагат спестяванията си главно хора с малки средства и ги влагат тъкмо когато курсовете на акциите с мошеничества са най-много покачени — и пада им се. Спекулата с акции е едно от най-силните средства за прехвърляне в джобовете на едрите капиталисти състоянията на дребните съществувания — състояния уж придобити, а отчасти и наистина придобити с личен труд, при което дори за най-големите глупци става ясно, че при сегашния обществен строй изобщо не може да

има капитал, „спечелен със собствен труд“, и че обратното — всеки съществуващ капитал не е нищо друго освен присвоен незаплатен продукт на чужд труд. И ако тези мошеничества с основаване на акционерни дружества в последно време са получили широк размах и в Германия, и в Австрия, ако князе и лихвари, райхсканцлери и попове са хукнали на лов за спестяванията на дребните съществования, това е само добре дошло за нашето дело.

Този излишък на капитали на паричния пазар е само отражение на разцвета, който преживява сега едрата промишленост. Почти във всички клонове на производството цари отдавна невиждано оживление, особено в двата главни клона на английската промишленост, която използва като суровини желязото и памука.

Ланкаширските памукопредачни фабриканти най-после отново имат достатъчно памук за масово разширяване на производството — и те не изпущат случая. Само в мъничкия Олдем се строят петнадесет нови памукопредачни фабрики със средно по петдесет хиляди вретена — общо 750 000 вретена, т. е. почти толкова, колкото има целият Митнически съюз (без Елзас)![345] Към това трябва да се прибави съответният брой тъкачни станове. Същото е и в другите градове на Ланкашир. Машиностроителните заводи са отрупани с поръчки за няколко месеца, а някои за цяла година напред и им се плаща всякаква цена, стига да доставят исканите машини. Накратко казано, повтаря се 1844 година, когато след отварянето на китайския пазар[346] фабрикантите имаха само една грижа — да произвеждат колкото може повече стока: защото, както те казваха, трябваше да произведат облекло за 300 милиона души! След това дойде обратната реакция от 1845 и 1847 година, когато изведнъж стана ясно, че 300-та милиона китайци досега свободно са си произвеждали облекло сами. Произведените в излишък английски стоки лежаха на купища в складовете на всички пазари, без да намират пласмент, а фабрикантите и спекулантите фалирваха със стотици. Същото ще стане и сега; тези хора не са се научили на нищо, а и да са се научили на нещо, иманентният закон на капиталистическото производство така или иначе ще ги принуди непрестанно да повтарят все същия отдавна известен цикъл на икономически подем, свръхпроизводство и криза, да го повтарят във все по-голям мащаб, докато въстанието на пролетариата не освободи най-после обществото от необходимостта на този безсмислен кръговрат.

Някой си г. *Швицгебел* от името на някакъв неизвестен на мен федерален комитет на Романска Швейцария иска във „Volksstaat“ да дам подробни обяснения относно онова, което напечатах във

„Volksstaat“ за г. *Елпидин**. Нямам какво да разговарям с господин Швицгебел и изобщо не мога да влизам в обяснения по този въпрос с всеки срещнат. Но, ако самият г. Елпидин пожелае да се обърне по този повод към редакцията на „Volksstaat“, аз съм на услугите му и в такъв случай моля редакцията да съобщи на г. Елпидин моя адрес, за да може той да се обърне направо към мен.

Написано от Ф. Енгелс на 4 ноември 1871 г.
Напечатано във вестник „Der Volksstaat“, бр. 91 от 10 ноември 1871 г.

Печата се по текста на вестника
Оригиналът на немски

* Виж настоящия том, стр. 385. *Ред.*

К. МАРКС

ПРОЕКТОРЕЗОЛЮЦИЯ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ЗА ФРЕНСКАТА СЕКЦИЯ ОТ 1871 Г.[347]

Международна работническа асоциация

РЕЗОЛЮЦИЯ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ, ПРИЕТА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА 7 НОЕМВРИ 1871 Г.

I. Предварителни бележки

Генералният съвет смята, че изказаните от Френската секция от 1871 година възгледи за радикални изменения, които трябва да бъдат направени в члена на Общия устав, отнасящ се до състава на Генералния съвет, нямат никакво отношение към въпроса, по който той да се произнесе.

Що се отнася до оскърбленията, които тази секция нанесе на Генералния съвет, те ще бъдат оценени, както заслужават, от съветите и федералните комитети на различните страни.

Съветът отбелязва само:

че от времето на Базелския конгрес (който заседава от 6 до 11 септември *1869 година)* не са минали *три години,* както умишлено твърди споменатата секция;

че в 1870 г., в навечерието на Френско-пруската война, Съветът в общо окръжно, адресирано до всички федерации, включително и до Парижкия федерален съвет, предложи седалището на Генералния съвет да се премести от Лондон[348];

че получените отговори единодушно настояваха да се запази сегашното седалище на Съвета и да се продължат пълномощията му;

че в 1871 г., щом позволиха условията, Генералният съвет свика делегатска конференция — единственото мероприятие, възможно в дадените условия;

че на тази конференция — състояла се в Лондон от 17 до 23 септември 1871 г., *както е известно на всички членове на Френската*

секция — делегатите от континента заявиха за породилите се в техните страни опасения кооптирането в Генералния съвет на прекалено голям брой френски емигранти да не наруши неговия интернационален характер;

че конференцията (виж нейните „Резолюции и т. н.", XV*) „предоставя на Генералния съвет да определи — в зависимост от събитията — времето и мястото на следващия конгрес или на конференцията, която може да бъде свикана вместо конгрес".

Що се отнася до претенциите на посочената секция за изключително представителство на „френския революционен елемент", тъй като между нейните членове се намират бившите председатели на парижките работнически дружества, Съветът обръща внимание върху следното:

Генералният съвет, разбира се, може да вземе под внимание, че дадено лице в миналото е било председател на работническо дружество, но това в никакъв случай не може да служи като основание даденото лице „по право" да бъде прието в Генералния съвет и там да представлява „революционния елемент". Ако това беше така, Съветът би трябвало да приеме за свой член г. Гюстав Дюран, който е бил председател на дружеството на парижките зидарски работници и секретар на Френската секция от 1871 г. в Лондон.

При това известно е, че членовете на Генералния съвет трябва да представляват принципите на Международната работническа асоциация, а не мненията и интересите на една или друга корпорация.

II. Възражения, представени от Френската секция от 1871 г. на заседанието на Генералния съвет от 31 октомври 1871 г. срещу резолюцията от 17 октомври 1871 година

1) По повод на следното място от член 2 на устава на секцията:

„За да бъде приет за член на секцията, трябва да представи сведения за средствата си за съществуване, гаранции за нравственост и т. н.",

секцията отбелязва:

„Общият устав държи секциите отговорни за морала на техните членове и следователно признава на секциите правото да си осигуряват гаранции *по начин, който те сметнат за нужен*".

---

* Виж настоящия том, стр. 429. *Ред.*

От тази гледна точка секция на Интернационала, основана от tetotalers*, би могла да включи в местния си устав подобен член: „За да бъде едно лице прието за член на секцията, трябва да положи клетва, че не ще употребява алкохолни напитки“. С една дума, под предлог, че „смятат такъв начин за нужен“, за да снемат от себе си отговорността за безупречността на своите членове, отделните секции винаги ще могат да поставят в местните устави най-нелепи и неподходящи условия за приемане в Интернационала.

В пункт I на резолюцията си от 17 октомври Генералният съвет заяви, че има „случаи, когато липсата на средства за съществуване напълно може да служи като гаранция за нравственост“. Той смята, че секцията би могла да си спести повтарянето на тази мисъл и да не казва, че „емигрантите са защитени от всякакви подозрения чрез красноречивото свидетелство на своята бедност.“

В отговор на бележката, че източник на „средства за съществуване“ за стачниците е „стачната каса“, може да се възрази преди всичко, че тази „каса“ често е фиктивна.

При това официалните английски проучвания показват, че повечето от английските работници, които изобщо се намират в по-добро положение от събратята им на континента, са принудени — било в резултат на стачки и безработица, било поради недостатъчната работна заплата и ненавременното ѝ изплащане, или по други причини — постоянно да прибягват до залагане на заплатата си и до *дългове,* т. е. до „средства за съществуване“, които не могат да бъдат установени без недопустима намеса в частния живот на гражданите.

Значи, едно от двете.

Или секцията вижда в „средствата за съществуване“ само „гаранция за нравственост“, и тогава предложението на Генералния съвет, което гласи: „За да бъде приет за член на секцията, трябва да представи гаранции за нравственост“, отговаря на тази цел, тъй като предполага (виж пункт I от резолюцията от 17 октомври), че „в съмнителни случаи секцията може да направи проверки относно средствата за съществуване *като гаранция за нравственост*“.

Или секцията в член 2 на своя устав нарочно поставя представянето на сведения относно „средствата за съществуване“ като условие за приемане на членове, независимо от „гаранциите за нравственост“, които тя има право да иска, и в този случай Генералният съвет твърди, че „това е буржоазно нововъведение, което противоречи на буквата и духа на Общия устав.“

---

* — членове на въздържателно дружество. *Ред.*

2) По повод отхвърлянето на следния параграф от чл. 11 на устава на секцията от страна на Генералния съвет:

„В Генералния съвет ще се изпращат един или няколко делегата"

секцията отговаря:

„Съвсем не ни е неизвестно... че буквалният смисъл на Общия устав му дава" (на Генералния съвет) „право да приема или да отхвърля делегатите".

Това явно доказва, че по този пункт, както и по много други, буквалният смисъл на Общия устав не е известен на секцията.

И наистина, Общият устав, признавайки само *два* начина за избиране на Генералния съвет — или избиране от конгреса, или кооптиране от самия Съвет, *никъде* не говори, че съветът може да приеме или отхвърли[373] делегати на секции или групи.

Включването в своя състав на делегати, избрани първоначално от лондонските секции, винаги е било обикновена *административна* мярка на Генералния съвет, който в този случай само се е ползвал от правото си да кооптира (виж пункт II на втората резолюция на Генералния съвет от 17 октомври).

Изключителните обстоятелства, които принудиха Генералния съвет да прибегне до този начин на кооптиране, бяха достатъчно обяснени в резолюцията му от 17 октомври.

В същата резолюция (II, 3) Съветът заявява, че е готов да приеме делегати на Френската секция от 1871 г. при *същите условия,* както и другите делегати на лондонските секции. Но той не може да гледа сериозно на искането да се даде на тази секция привилегировано положение, противно на Общия устав.

Включвайки в член 11 на своя устав следния параграф: „В Генералния съвет *ще се изпращат* един или няколко делегати", Френската секция от 1871 година претендира за правото да изпраща делегати в Генералния съвет, основавайки се уж на Общия устав. Тя си даваше вид, че е напълно уверена в това свое въображаемо право, и още преди признаването ѝ от Генералния съвет (виж точка VI от резолюциите на Базелския конгрес по организационните въпроси[349]) без колебание, „по право", изпрати на 17 октомври на заседанието на Генералния съвет двама делегати, снабдени с „императивни мандати" от името на 20 правоимеещи членове на секцията. Най-после, в последното си послание тя отново настоява на „задължението и правото да изпраща делегати в Генералния съвет".

За оправдаване на претенциите си секцията се опитва да намери прецедент в положението на гражданина Ерман в Генералния съвет. Тя се преструва, че не знае, че гражданинът Ерман бе-

ще кооптиран в Генералния съвет по препоръка на *белгийския конгрес*[350] и съвсем не представлява там лиежката секция.

3) По повод на отказа на Генералния съвет да признае следното място от устава на секцията:

„Всеки член на секцията се задължава да участвува в състава на Генералния съвет само като делегат на своята секция",

секцията отговаря:

„В отговор на това ще се ограничим с бележката, че нашият устав е в сила в границите на нашата секция; нашите споразумения имат предвид нас и се отнасят само до нас и това искане никак не противоречи на Общия устав, който нищо не казва по това".

Трудно е да се разбере по какъв начин Уставът, който не казва нищо за правото на представителство в Генералния съвет, може да бъде красноречив относно условията за представителство в него. Но много по-лесно е да се разбере, че местният устав на секцията е в сила само в нейните рамки. И все пак не можем да се съгласим, че местният устав на секцията „има предвид нея и се отнася само до нея". Защото, ако например Генералният съвет допуснеше член 11 от устава на Френската секция от 1871 г., той щеше да бъде принуден да го включи в уставите на всички други секции и този член, станал общ, щеше да унищожи напълно правото на кооптиране, което Генералният съвет има съгласно Общия устав.

По тези съображения:

I) Генералният съвет запазва в сила изцяло и напълно резолюцията си от 17 октомври 1871 г.

II) Ако тази резолюция не бъде приета от секцията до заседанието на Съвета на 21 ноември, на секретар-кореспондентите ще се възложи да доведат до знанието на федералните съвети или комитети на различните страни или, където няма такива, до знанието на местните групи устава на Френската секция от 1871 г., копие от мандата на делегатите на посочената секция, предадено на Генералния съвет на заседанието от 17 октомври, резолюцията на Генералния съвет от 17 октомври, отговора на Френската секция от 1871 г., предаден на Генералния съвет на заседанието от 31 октомври, и окончателната резолюция на Генералния съвет от 7 ноември.

Лондон, 7 ноември 1871 г.

От името и по поръчение на
Генералния съвет

Написано от К. Маркс

Публикувано за пръв път на руски език във второто издание на Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс

Печата се по ръкописа

Оригиналът на френски

К. МАРКС

ЗАЯВЛЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ДО РЕДАКЦИЯТА НА „FRANKFURTER ZEITUNG UND HANDELSBLATT“[351]

В брой 326 на „Frankfurter Zeitung“, на втора страница, в кореспонденция, датирана *„Лондон*, 18 ноември“, е напечатано следното:

„Лондонската секция на *Интернационала* е приела на последното си заседание следната резолюция: „Големите заслуги на сър Чарлз Дилк в борбата за народното дело му дават право на народна благодарност; поради това му се предлага да приеме званието почетен член на Международния работнически съюз“. На едно от предишните събрания за член е бил избран Кошут.“

Интернационалът не познава института на почетните членове. Гореспоменатите резолюции изхождат вероятно от едно малко лондонско дружество, което отначало се наричаше „Интернационална демократическа асоциация“, а след това прие името „Всеобща републиканска лига“. То няма никакви отношения с *Интернационала.*

От името на Генералния съвет на Международната работническа асоциация

Секретар-кореспондент за Германия
Карл Маркс

Написано на 24 ноември 1871 г.

Напечатано във „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt“, бр. 333, 28 ноември 1871 г.

Печата се по текста на вестника

Оригиналът на немски

Ф. ЕНГЕЛС

ДО ИСПАНСКИЯ ФЕДЕРАЛЕН СЪВЕТ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ В МАДРИД

Лондон, 25 ноември 1871 г.

Откакто гражданинът Лоренцо се завърна от последната конференция, нямаме никакви вести от вас. Аз ви написах две писма; в последното, препоръчано, от 8 ноември, ви помолих да ни пишете незабавно и да ни обясните това мълчание. Досега не сме получили никакъв отговор; но имаме сведения, че едно незначително малцинство от членове на Интернационала в стремежа си да посее раздор в редовете на Асоциацията заговорничи срещу резолюциите на конференцията и срещу Генералния съвет, като разпространява всевъзможни клевети[352]. Несъмнено причината за вашето загадъчно мълчание е получаването от вас на писма в подобен дух. Ако е така, желаем да ни съобщите — както сте задължени — обвиненията или инсинуациите против нас, за да можем да ги опровергаем.

Във всеки случай вие не бива повече да мълчите, това противоречи на нашия Общ устав, който предписва да ни изпращате редовни отчети. Настояваме за незабавен отговор на това писмо; ако не отговорите на него, ще трябва да заключим, че мълчанието ви е умишлено и че сте повярвали на гореспоменатите клевети, без да имате смелостта да ни съобщите за това. И ще бъдем принудени в такъв случай да постъпим така, както ни диктуват интересите на Интернационала.

Написано от Ф. Енгелс

Публикувано за пръв път на руски език в Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс, първо издание, том XXVI. 1935 г.

Печата се по черновата на ръкописа

Оригиналът на испански

Ф. ЕНГЕЛС

ЗАЯВЛЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ДО РЕДАКЦИЯТА НА ВЕСТНИК „PROLETARIO ITALIANO“[353]

ДО РЕДАКЦИЯТА НА „PROLETARIO ITALIANO“

Граждани!

В бр. 39 на вашия вестник е поместена декларация на торински работници, в която четем:

„Заявяваме публично, че решението на лондонския Голям съвет да постави социализма след политиката ни беше съобщено от редакцията на „Proletario“ веднага след неговото публикуване и че това решение няма официален характер, защото беше отново отменено от Големия съвет поради това, че много европейски асоциации биха го отхвърлили така, както бихме направили и ние.“

Това твърдение принуждава Генералния съвет да заяви: че никога не е вземал каквото и да е решение да поставя социализма след политиката;

2) че поради това не е могъл да отменява такова решение;

3) че никаква европейска или американска асоциация не е могла да отхвърли такова решение и не е отхвърляла никакво друго решение на Генералния съвет.

Позицията на Генералния съвет по отношение политическото действие на пролетариата е достатъчно определена.

Тя се определя:

1) От Общите устави, четвъртия абзац на *мотивировъчната част,* който гласи: „че икономическото освобождение на работническата класа е великата цел, *на която всяко политическо движение трябва да бъде подчинено като средство*“*.

2) От текста на Учредителния манифест на Асоциацията (1864 г.) този официален и задължителен коментар на Устава, в който се казва:

* Виж настоящия том, стр. 445. *Ред.*

„Господарите на земята и магнатите на капитала винаги ще използват политическите си привилегии за защита и увековечаване на икономическите си монополи. Те не само няма да съдействуват за освобождението на труда, но, напротив, и занапред ще поставят всички възможни пречки по неговия път... Следователно завоюването на политическата власт е станало велик дълг на работническата класа."[354]

3) От резолюцията на Лозанския конгрес (1867 г.), в която по този въпрос е казано: „Социалното освобождение на работниците е неразривно свързано с тяхното политическо освобождение."[355]

4) От IX резолюция на Лондонската конференция (септември 1871 г.), която в съгласие с всичко предшествуващо напомня на членовете на Интернационала, че в борбата на работническата класа нейното икономическо движение и политическата ѝ дейност са неразривно свързани.*

Съветът винаги е следвал и ще следва в бъдеще предписаната по такъв начин линия на поведение. Ето защо той обявява за невярно и клеветническо гореспоменатото съобщение, направено неизвестно от кого до редакцията на „Proletario".

По поръчение и от името на Генералния съвет

Секретар за Италия

Ф. Е.

P. S. Току-що получих от Женева „La Révolution Sociale"[356], в което се съобщава, че малка група в Юра е отхвърлила решенията на *Лондонската конференция***. Генералният съвет не е получавал никакво официално съобщение. Щом получи това съобщение, ще вземе необходимите мерки.

29 ноември 1871 г.

За пръв път публикувано на руски език в Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс, I изд., т. XXVI, 1935 г.

Печата се по черновата на ръкописа
Оригиналът на италиански

* Виж настоящия том, стр. 427. *Ред.*
** Виж настоящия том, стр. 480—486. *Ред.*

Ф. ЕНГЕЛС

ПЪЛНОМОЩИЯТА НА ДЖ. БОРИАНИ[357]

Международна работническа асоциация,
256, Хай Холбърн, Лондон, Уестърн Сентрал,
30 ноември 1871 г.

Гражданинът Джузепе Бориани е приет за член на Международната работническа асоциация и е упълномощен да приема нови членове и да организира нови секции при условие, че както той, така и новоприетите членове и секции признаят за задължителни за себе си официалните документи на Асоциацията, а именно:

Общия устав и Организационния регламент,

Учредителния манифест,

Резолюциите на конгресите,

Резолюциите на Лондонската конференция, състояла се през септември 1871 г.

По поръчение и от името на Генералния съвет
Секретар за Италия
Фридрих Енгелс

За пръв път публикувано на руски език в Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс, I изд., т. XXVI, 1935 година.

Печата се по ръкописа
Оригиналът на италиански

Anno IV — LODI — Num. 144

CONDIZIONI

LA PLEBE

GIORNALE REPUBBLICANO

CONDIZIONI

Ф. ЕНГЕЛС

*ЗА ПОЛОЖЕНИЕТО НА СЕКЦИИТЕ НА ИНТЕРНАЦИОНАЛА В ЕВРОПЕЙСКИТЕ СТРАНИ[358]

По отношение на резолюцията на конференцията за политическото действие приятно ми е да ви съобщим, че Испанската федерация я одобри напълно, както се вижда от последните броеве на мадридския „Emancipacion“[359] и барцелонския „Federacion“ (от 3 декември). Превръщането на *Интернационала* в Испания в отделна и независима политическа партия сега вече е решен въпрос. Работите ни в Испания вървят великолепно: от 19 000 до 20 000 нови членове за по-малко от три месеца! В Дания, където *Интернационалът* съществува само от три месеца, само в столицата той брои 2 000 члена, а този град е по-малък от Милано; там към Интернационала се присъединяват масово и селяни и се подготвя голяма кампания във връзка с най-близките избори, което ни обещава силно и внушително представителство в градския парламент.

В Германия и Холандия работите вървят добре. Във Франция имаме 26 вестници, секциите там се възстановяват напук на г. Тиер.

Написано от Ф. Енгелс между 5 и 10 декември 1871 г.

Напечатано във вестник „La Plebe“, бр. 144, 12 декември 1871 г.

Печата се по текста на вестника

Оригиналът на италиански

Ф. ЕНГЕЛС

ЗАЯВЛЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ДО РЕДАКЦИИТЕ НА ИТАЛИАНСКИ ВЕСТНИЦИ ПО ПОВОД СТАТИИТЕ НА МАЦИНИ ЗА ИНТЕРНАЦИОНАЛА[360]

Международна работническа асоциация,
256, Хай Холбърн, Лондон, Уестърн Сентрал,
6 декември 1871 г.

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „LA ROMA DEL POPOLO"

Господин редактор!

Разчитайки на Вашата честност, моля Ви да публикувате приложеното заявление. Ако ще воюваме, да воюваме честно.

Приемете моите най-дълбоки почитания.

Ф. Енгелс

Секретар на Генералния съвет за Италия

Международна работническа асоциация

ДО РЕДАКЦИЯТА НА „ROMA DEL POPOLO"

В бр. 38 на „Roma del Popolo" гражданинът Дж. Мацини помества първата от серията статии, озаглавени „Документи за Интернационала". Той предупреждава читателите:

„Аз ... събрах от всички източници, които бяха достъпни за мен, всичките му решения, всичките устни или писмени заявления на неговите влиятелни членове" — и че такива са документите, които започва да публикува. Като начало цитира два образеца.

I. „Отказът (от политическата дейност) стигна дотам, че някои измежду френските основатели на Интернационала предложиха на Луи Наполеон да се откажат от всякаква политическа дейност стига той да даде на работниците не зная какви там материални изгоди."

Ние искаме от гражданина Мацини да обоснове тези твърдения, които определяме като клеветнически.

II. „В една от речите си на конгреса на Лигата за мир и свобода в Берн през 1868 г. Бакунин казва: „Искам изравняване на отделните личности и на класите; без това идеята за справедливост е невъзможна и мир не може да бъде установен. Стига сме мамили работника с дълги речи. *Необходимо е да му кажем какво* ***трябва*** *да иска, ако сам не знае.* Аз съм колективист, а не комунист, ако искам да се премахне правото на наследяване, искам го, за да се стигне по-скоро до социално равенство."

Съвсем не ни засяга дали гражданинът Бакунин е произнесъл или не тези думи. За Генералния съвет е важно само да констатира следното:

1) Че тези думи, както казва сам Мацини, са били произнесени не на конгрес на Интернационала, а на конгрес на буржоазната Лига за мир и свобода;

2) че конгресът на Интернационала, състоял се в Брюксел през септември 1868 г., дезавуира със специално решение същия този конгрес на *Лигата за мир и свобода*[361];

3) че когато гражданинът Бакунин е произнасял тези думи, той изобщо не е бил член на Интернационала;

4) че Генералният съвет винаги е бил против нееднократните опити да се заменя широката програма на Интернационала (даваща достъп в неговите редове за привърженици на Бакунин) с тясната и сектантска програма на Бакунин, чието приемане би довело изведнъж до изключване на грамадното мнозинство от членовете на Интернационала;

5) че следователно Интернационалът в никакъв случай не може да носи отговорност за частните действия и декларации на гражданина Бакунин.

Що се отнася до другите документи относно Интернационала, които гражданинът Мацини обещава да публикува в най-близко бъдеще, Генералният съвет предварително заявява, че Интернационалът носи отговорност само за издадените от него официални документи.

По поръчение и от името на Генералния съвет
на Международната работническа асоциация
секретар за Италия

Фридрих Енгелс

Напечатано във вестниците „La Plebe", бр. 144, 12 декември 1871 г., „Gazzettino Rosa", бр. 345, 12 декември 1871 г. и „La Roma del Popolo", бр. 43, 21 декември, 1871 г.

Печата се по текста на вестник „La Roma del Popolo", сверен с черновата на ръкописа на Енгелс на френски и италиански езици

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „EASTERN POST“[362]

Уважаеми господине!

В последното си послание до Вас г. Чарлз Бредло използва дописката за заседанието на Генералния съвет от 12 декември — поради болест аз не присъствувах на това заседание — като повод, за да се нахвърли срещу мене с най-груби хули. Той пише: „Аз съм много задължен на Карл Маркс за омразата му към мен“.

Моята омраза към г. Чарлз Бредло! От времето на публикуването на възванието „Гражданската война във Франция“ гласът на г. Бредло се сля със всесветския хор от клевети срещу Интернационала и срещу мене лично. Аз му отговарях, както и на другите хулители, с презрително мълчание. Смешната суетност на този крайно самовлюбен човек не можа да понесе това. Аз съм го „оклеветил“ с това, че не обръщах внимание на неговите клевети. Мълчанието ми го доведе до бяс; на публично събрание той ме обяви за *бонапартист,* защото, видите ли, във възванието „Гражданската война“ аз разкрих историческите условия, породили Втората империя. Сега той отива още по-далеч, като ме превръща в *полицейски агент на Бисмарк.* Бедният! За него непременно е нужно да покаже, че уроците, които неотдавна е получил в Париж от подлия Емил дьо Жирарден и неговата клика, не са отишли напразно. А сега, допринасяйки за най-широкото разпространение на неговото послание, аз го „предавам“ на немската публика. Ако той бъде така любезен да облече клеветите си в по-осезателна форма, ще го „предам“ и на английския съд.

Оставам, уважаеми господине, Ваш покорен слуга

Карл Маркс

Лондон, 20 декември 1871 г.

Напечатано във вестник „The Eastern Post“, бр. 169, 25 декември 1871 г.

Печата се по текста на вестника

Оригиналът на английски

Ф. ЕНГЕЛС

КОНГРЕСЪТ В СОНВИЛИЕ И ИНТЕРНАЦИОНАЛЪТ[363]

Едва ли е нужно да се казва какво е в настоящия момент положението в Международната работническа асоциация. От една страна, грандиозните парижки събития ѝ дадоха такава мощ и такова разширяване на влиянието ѝ, каквито тя никога досега не е имала; от друга — виждаме, че против нея са се обединили почти всички европейски правителства: Тиер и Горчаков, Бисмарк и Бьоист, Виктор Емануил и папата, Испания и Белгия. Навсякъде е предприета хайка срещу Интернационала, всички сили на стария свят — граждански и военни съдилища, полиция и печат, мухлясали юнкери и буржоа, се надпреварват в преследванията срещу него и на целия континент едва ли ще се намери кътче, където да не се използват всички средства, за да се постави вън от закона това вдъхващо им ужас велико братство на работниците.

И тъкмо този момент, когато всички сили на старото общество са се обединили, за да дезорганизират с насилие Интернационала, когато единството и сплотеността са по-необходими от всякога — тъкмо този момент избра една малка и по собственото ѝ признание все повече намаляваща група от членове на Интернационала в някакво кътче на Швейцария, за да хвърли чрез един публичен циркуляр ябълката на раздора сред членовете на Асоциацията. Тези хора, които наричат себе си *Юрска федерация,* са в по-голямата си част същите, които под ръководството на Бакунин вече повече от две години непрестанно подкопават единството във Френска Швейцария и с усърдната си частна кореспонденция с някои родствени на тях велики личности в разни страни работят

против единодействието на Интернационала. Докато тези интриги се ограничаваха с Швейцария или се правеха тихомълком, не искахме да им даваме по-широка гласност; но този циркуляр ни принуждава да заговорим.

Позовавайки се на това, че Генералният съвет свика тази година не конгрес, а конференция, Юрската федерация на конгреса си в Сонвилие на 12 ноември е приела един циркуляр до всички секции на Интернационала, който, отпечатан в масов тираж, е разпространен по всички краища на света и в който на секциите се предлага да настояват за незабавно свикване на конгрес. Защо конгресът *трябваше* да бъде заменен от конференция, това поне за нас в Германия и Австрия е ясно като бял ден. Ако изпратехме своите делегати на конгрес, веднага след връщането им те неизбежно щяха да бъдат арестувани и хвърлени в затвора; в същото положение биха се оказали делегатите от Испания, Италия, Франция. А конференция, на която не стават публични дискусии, а се правят само делови заседания, беше напълно възможна, защото имената на делегатите нямаше да станат известни. Тя имаше този недостатък, че не можеше да решава принципни въпроси, да изменя Устава и изобщо да приема мерки от нормативен характер и трябваше да се ограничи с приемането на делови решения за по-добро прилагане на организационните принципи, залегнали в устава и резолюциите на конгресите. Но при дадените условия само това се и искаше ставаше дума за мерки, крайно необходими в дадения момент, а за тази цел беше достатъчна и конференция.

Впрочем нападките срещу конференцията и нейните резолюции бяха само предлог. И във въпросния циркуляр по това се говори само мимоходом. Напротив, авторите на циркуляра виждат източника на злото много по-дълбоко. Те твърдят, че според Устава и първоначалните резолюции на конгресите Интернационалът не бил нищо друго освен „свободна федерация на автономни“ (самостоятелни) „секции“, която си поставя за цел освобождението на работниците от самите работници,

„без всякакъв, макар и създаден по свободно споразумение, ръководен авторитарен орган“.

Поради това и Генералният съвет не бил нищо друго освен „обикновено статистическо и кореспондентско бюро“. Но тази първоначална основа много скоро била изопачена — първо, с даването на Генералния съвет право сам да попълва състава си с нови членове, а след това в още по-голяма степен с резолюциите на Базелския конгрес, според които Генералният съвет получи пра-

вото временно да изключва отделни секции до свикването на следващия конгрес и да разрешава предварително, до решението на конгреса, спорни въпроси[364]. С това на Генералния съвет била дадена опасна власт, а свободното обединение на самостоятелни секции било превърнато в йерархическа и авторитарна организация от „подчинени на дисциплина секции", по който начин

„секциите се оказаха напълно в ръцете на Генералния съвет, който може по свой произвол да отказва приемането им или временно да спира тяхната дейност."

На нашите немски читатели, които достатъчно добре разбират колко е голяма ценността на организация, способна да се защити, всичко това ще изглежда доста странно. И това е естествено, защото теориите на г. Бакунин, намерили тук пълния си израз, не са проникнали още в Германия. Излиза, че една работническа организация, която е написала на знамето си преди всичко лозунга борба за освобождение на работническата класа, трябва да се възглавява не от изпълнителен комитет, а от обикновено статистическо и кореспондентско бюро! Но борбата за освобождение на работническата класа е за Бакунин и неговите последователи просто предлог; истинската им цел е съвсем друга.

„Бъдещото общество трябва да представлява не нещо друго, а организацията, която ще възприеме за себе си Интернационалът, превърната във всеобща форма. Ето защо ние трябва да направим тази организация колкото може по-близка до нашия идеал. Интернационалът, зародишът на бъдещото човешко общество, трябва още отсега да бъде вярно отражение на нашите принципи на свободата и федерирането и трябва да изхвърли всеки промъкнал се в него принцип, който води до авторитарност и диктатура."

На нас, немците, ни е излязло име на мистици, но къде можем да достигнем ние такъв мистицизъм. Интернационалът — първообраз на бъдещото общество, в което няма да има нито версайски разстрели, нито военни съдилища, нито постоянни армии, нито отваряне на кореспонденцията, нито брауншвайгски углавен съд[365]! Тъкмо сега, когато трябва да се браним със зъби и нокти, на пролетариата се предлага да се организира не според изискванията на борбата, която всекидневно и всекичасно му налагат, а според неопределените представи на някои фантазьори за обществото на бъдещето! Да си представим каква би била собствената ни немска организация според този образец. Вместо да се борим против правителствата и буржоазията, ние бихме почнали да мъдруваме над въпроса, дали всеки член на нашия устав, всяко конгресно решение е точно отражение на бъдещото общество. Вместо нашия изпълнителен комитет ще имаме обикновено статистическо и ко-

респондентско бюро. Нека то се справя, както може, със самостоятелните секции — толкова самостоятелни, че да не са длъжни да признават никакъв ръководен авторитарен орган, дори такъв, който е създаден по собственото им свободно споразумение; та нали с това биха нарушили своя пръв дълг — да бъдат точен първообраз на бъдещото общество! И дума не може да става вече за сплотяване на силите, за общи действия. Ако във всяка отделна секция малцинството се подчинява на мнозинството, то извършва престъпление против принципите на свободата и признава принцип, който води до авторитарност и диктатура! Ако Щибер с всичките си помагачи, ако целият черен кабинет[366], ако цялото пруско офицерство влязат по заповед в социалдемократическата организация, за да я разрушат, комитетът, или по-точно статистическото кореспондентско бюро, в никой случай да не смее да попречи на това, защото това би значило да се въведе йерархична и авторитарна организация! А главното — никакви подчинени на дисциплина секции! И никаква партийна дисциплина, никаква централизация на силите в един пункт, никакви средства за борба! Какво би станало тогава с първообраза на бъдещото общество? Накратко, докъде бихме стигнали с подобна нова организация? До страхливата, угодническа организация на първите християни, тези роби, които са приемали с благодарност всеки ритник и със своето угодничество след триста години са постигнали наистина тържеството на религията им — революционен метод, на който пролетариатът наистина не ще подражава! Както първите християни са взели своя въображаем рай за образец на организацията си, така и ние трябвало да превърнем в свой образец бъдещия обществен рай на г-н Бакунин, а вместо да се борим — да четем молитви и да се надяваме. И тези хора, които ни проповядват подобна глупост, се представят за единствените истински революционери!

Връщайки се към Интернационала, трябва все пак да кажем, че засега работите му вървят доста добре. До вземането на решение от нов конгрес Генералният съвет е длъжен да прилага базелските резолюции и той ще изпълни своя дълг. И тъй както не се поколеба да изхвърли толеновци и дюрановци, той ще се погрижи вратите на Интернационала да бъдат затворени за щиберовци и сие, пък нищо, че Бакунин ще види в това диктаторство.

Но как така се появиха на бял свят тези лоши базелски резолюции? Много просто. Те бяха предложени от белгийските делегати *и никой не се изказваше по-горещо за тях от Бакунин и приятелите му,* по-специално Швицгебел и Гийом, които са подписали

сегашния циркуляр. Наистина тогава положението беше друго. Тогава тези господа се надяваха да получат мнозинство и да вземат в ръцете си Генералния съвет. Тогава правата на Генералния съвет все им се струваха недостатъчни. Но сега — сега положението е съвсем друго! Сега излиза, че гроздето е кисело. Сега Генералният съвет трябва да бъде сведен до положението на обикновено статистическо и кореспондентско бюро само и само да не се черви заради него Бакуниновото бъдещо общество.

И тези хора, професионални сектанти, които с всичките си мистични раннохристиянски доктрини представляват нищожно малцинство от членовете на Интернационала, не се свенят да упрекват Генералния съвет, че членовете му искали

„да направят господствуващи в Интернационала своята особена програма, личното си учение; частните си идеи те представят за официална теория, която единствена има право на гражданство в Асоциацията".

Това вече е действително прекалено. Който е имал възможност да следи вътрешната история на Интернационала, той знае, че същите тези хора вече почти три години се занимават главно с това, че се мъчат да натрапят като обща програма на Асоциацията своето сектантско учение, и след като не успяха в това, започнаха измамнически да представят бакунистките фрази за обща програма на Интернационала. Въпреки това Генералният съвет само протестираше против тази фалшификация, но досега не им е оспорвал правото да принадлежат към Интернационала или да рекламират, колкото си щат, сектантските си измислици. Засега е преждевременно да говорим как ще се отнесе Генералният съвет към този нов циркуляр.

Тези хора сами показаха блестящо какво са успели да постигнат чрез новата си организация. Навсякъде, където не са пречили насилствените мерки на реакционните правителства, Интернационалът направи от времето на Парижката комуна насам гигантски крачки. А какво виждаме в Швейцарска Юра, където през последната година и половина тези господа се разпореждаха напълно? Да чуем собствения им отчет на конгреса в Сонвилие (виж женевския „Révolution Sociale" от 23 ноември):

„Тези ужасни събития трябваше да окажат *отчасти деморализиращо,* отчасти благотворно влияние върху нашите секции...

...След това идва началото на гигантския бой, който пролетариатът трябва да даде на буржоазията, и хората започват да се замислят... Едни се оттеглят (s'en vont), скривайки страхливостта си, други по-твърдо от когато и да било изразяват верността си към обновяващите принципи на Интернационала. — Такива са определящите факти на съвременната вътрешна история на Интернационала изобщо и по-специално на нашата федерация".

Новото тук е твърдението, че това е ставало в Интернационала изобщо, докато в действителност беше тъкмо обратното. Вярното е, че така стояха работите в Юрската федерация. Чуйте само същите тези господа! Секцията в Мутие пострадала най-малко, но и тя нищо не постигнала:

„Макар да не бяха основани нови секции, все пак трябва да се надяваме и т. н."; а тази секция „се намираше в особено благоприятни условия поради отличния дух на населението". — „Секцията Гранж намаля до малко работническо ядро".

Две секции в Бил нито веднъж не отговорили на писмата на комитета, както и невшателските секции и секцията в Локъл; третата секция в Бил

„понастоящем е мъртва"... макар че „има още известна надежда, че Интернационалът отново ще оживее в Бил".

Секцията в Сен-Блез е мъртва; секцията във Вал-дьо-Рю е изчезнала неизвестно по какъв начин; централната секция в Локъл след продължителна агония се е разпаднала, но сега е криволяво възстановена, очевидно заради изборите на делегати за конгреса; секцията в Ла-Шо-дьо-Фон е в критично положение; секцията на часовникарите в Куртелари се превръща сега в професионален съюз, като приема устава на профсъюза на швейцарските часовникари, следователно приема устава на организация, която не принадлежи към Интернационала. Централната секция на същия окръг временно е прекратила дейността си, защото нейните членове в Сент-Имие и в Сонвилие са основали някаква сепаратична секция (което не е попречило на тази централна секция да изпрати на конгреса двама делегати наред с делегатите от двете секции в Сент-Имие и Сонвилие); секцията в Катеба след блестящо съществуване се е разпаднала вследствие на интригите на местните буржоа, тъй както и секцията в Коржемон; най-после, в Женева сега съществува още една секция.

Ето какво направиха за година и половина представителите на свободната федерация на независимите секции начело със статистическо и кореспондентско бюро от една наистина не много голяма и многобройна, но все пак процъфтяваща федерация. И това в страна, където те имаха пълна свобода на действие, и по време, когато във всички други места Интернационалът отбелязваше огромни успехи! И в същия момент, когато самите те демонстрират пред нас тази плачевна картина на своите неуспехи, когато надават тези вопли на безсилие и отчаяние, те искат от нас да принудим Интернационала да изостави пътя, по който той

стана това, което е сега, и да тръгне по пътя, който доведе Юрската федерация от положение на относителен разцвет до пълна дезорганизация!

Написано от Ф. Енгелс около 3 януари 1872 г.

Напечатано във вестник „Der Volksstaat", бр. 3, 10 януари 1872 г.

Печата се по текста на вестника

Оригиналът на немски

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „EASTERN POST"

Уважаеми господине!

В „National Reformer"[367] от 7 януари г. Чарлз Бредло пише:

„Искахме само да кажем, че в миналото доктор Маркс е осведомявал собственото си правителство".

С настоящото заявявам, че това е клевета, толкова нелепа, колкото и подла. Искам от г. Бредло да съобщи публично поне един факт, който да му дава и най-малък повод за такова заявление. За личното му спокойствие добавям, че нямам намерение да го „извиквам на дуел".

Оставам, уважаеми господине, Ваш покорен слуга

Карл Маркс

16 януари 1872 г.

Напечатано във вестник „The Eastern Post", бр. 173, 20 януари, 1872 г.

Печата се по текста на вестника
Оригиналът на английски

К. МАРКС

ДО РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „EASTERN POST“

Уважаеми господине!

В безсмъртната си поема Данте казва, че една от най-жестоките мъки на изгнаника е необходимостта да влиза в допир с всякакви хора*. Аз почувствувах дълбоко правдивостта на тази жалба, когато бях принуден за известно време да вляза в публична полемика със субекти като господата Чарлз Бредло и Сие. Но било що било, аз повече не ще допусна той да използва опита си да започне с мен разпра като евтино и удобно средство за самореклама в чужбина.

Той публикува против мен обвинение, което, ако беше публикувано в Германия, би го направило за посмешище в очите на всички партии. Още тогава аз поисках от него да изнесе факти, които да дават дори и най-малък повод за колкото нелепата, толкова и подла клевета**. Постъпих така съвсем не за да се оправдавам, а за да го разоблича. С недостойната извъртливост на адвокатски чиновник той се мъчи да се изплъзне от отговорност, като ме приканва да се явя пред „съда на честта“.

Нима той си въобразява наистина, че е достатъчно някакъв Бредло или редактори на парижкия demi-monde*** печат, или Бисмарковите вестници в Берлин, или „Tages-Presse“ във Виена, или „Criminal-Zeitung“ в Ню Йорк, или „Московские Ведомости“[368] да ме оклеветят, за да бъда длъжен да защищавам обществената

* Данте. „Божествена комедия“, „Раят“, песен XVII. *Ред.*

** Виж настоящия том, стр. 477. *Ред.*

*** булеварден, принадлежащ към полувисшето общество. *Ред.*

си репутация, и дори пред „съд на честта“, в състава на който ще влизат приятелите на тези „достопочтени господа“?

Сметките ми с г. Чарлз Бредло са разчистени и аз му предоставям изцяло, доколкото това може да го утеши, да се наслаждава на безметежното съзерцание на собствената си персона.

Оставам, уважаеми господине, Ваш покорен слуга

Карл Маркс

Написано около 27 януари 1872 г.

Напечатано във вестник „The Eastern Post“, бр. 174, 28 януари 1872 г.

Печата се по текста на вестника

Оригиналът на английски

Ф. ЕНГЕЛС

ПИСМО ДО РЕДАКЦИЯТА НА „GAZZETTINO ROSA“[369]

Международна работническа асоциация,
256, Хай Холбърн, Лондон, Уестърн Сентрал,
7 февруари

ДО ГРАЖДАНИНА РЕДАКТОР НА „GAZZETTINO ROSA“

Гражданино!

Ето вече няколко месеца как флорентинското списание „Libero Pensiero“ непрекъснато атакува Интернационала; може да се помисли, че великата работническа Асоциация е съперник на дружеството на пребендати*-рационалисти, защищавано от това списание. Досега ми се струваше излишно да отговарям на тези нападки, но когато споменатото издание падна толкова низко, че започва да разпространява в Италия клеветническите измислици на Бисмарковия печат за Интернационала и за неговия Генерален съвет, дойде време да протестирам. Ето защо изпратих до „Libero Pensiero“ долното писмо, което Ви моля да публикувате и в „Gazzettino Rosa“

Привет и братство

Ф. Енгелс,
секретар на Генералния съвет
за Италия

ДО ГОСПОДИН ЛУИДЖИ СТЕФАНОНИ,
РЕДАКТОР НА „LIBERO PENSIERO“

Господине,

В брой 1 на „Libero Pensiero“ от 4 януари 1872 г. е поместена статията „Интернационалът и Лондонският върховен съвет“, по повод на която съм длъжен да кажа няколко думи.

* — Пребенда — възнаграждение за извършена треба на католическо духовно лице. *Ред.*

В тази статия се задава въпросът:

„Желателно би било да се знае по силата на какви пълномощия господин Енгелс представлява Италия?"

Аз нямам и никога не съм имал някакви претенции да представлявам Италия.

Имам чест да бъда в Генералния съвет секретарят, на когото е специално възложено да води кореспонденцията с Италия, и при изпълнението на това поръчение съм длъжен да представлявам Съвета, а не Италия.

По-нататък статията цитира някои лондонски кореспонденции, взаимствувани от берлинския вестник „Neuer Social-Demokrat"[370], които са пълни с най-долни клевети срещу Генералния съвет и изобщо срещу Интернационала. На тях няма да отговарям. С подобен вестник не заслужава да се полемизира. На цяла Германия е добре известно какво представлява „Neuer Social-Demokrat": вестник, плащан от Бисмарк, орган на пруския правителствен социализъм. Ако Ви са нужни по-точни сведения за този вестник, пишете до лайпцигския си кореспондент Либкнехт и той сигурно ще Ви представи достатъчно такива сведения. Аз ще си позволя само да прибавя, че ако Вие проявявате толкова остър интерес към подобни клевети срещу Интернационала, ще намерите хиляди образци на такива клевети във „Figaro", „Gaulois", „Petit-Journal" и в останалия печат на парижкия demi-monde, в лондонския „Standard", в „Journal de Genève", във виенския „Tages-Presse" и в „Московские Ведомости" — авторитети, които ще Ви избавят от необходимостта да се позовавате на бедния Шнайдер.

В бележка на редакцията се казва: „Може би това е намек за тайното комунистическо дружество, създадено от Карл Маркс през 1850 г. в Кьолн, и както става винаги в подобни случаи, когато то беше разкрито, много нещастници попаднаха в ръцете на пруската полиция, а главните действуващи лица се спасиха в Лондон."

Който и да е казал подобни неща, той е лъжец. Аз членувах в тази организация[371]. Тя беше основана не от Маркс, не през 1850 г. и не в Кьолн. Тя вече съществуваше 10 години преди това. Маркс и аз вече от година се намирахме в Англия, където бяхме емигрирали, преследвани от пруското правителство, когато кьолнската секция поради собствената си непредпазливост попадна в ръцете на полицията. Ако желаете да имате по-подробни сведения, можете да се обърнете към г. Бекер, кмет на Дортмунд и депутат в пруския и германския парламент, към Клайн, лекар, член на градския съвет в Кьолн, към Бюргерс, редактор на „Wiesbadener Zeitung"[372], към Леснер, шивач, член на Генералния

съвет в Лондон. Всички те бяха осъдени по този процес срещу комунистите.[373]

Моля Ви да поместите настоящото опровержение в следващия брой на Вашия орган.

Оставам с най-голямо уважение

Фридрих Енгелс

Напечатано във вестник „Gazzettino Rosa", бр. 50, 20 февруари 1872 г.

Печата се по текста на вестника
Оригиналът на италиански

К. МАРКС И Ф. ЕНГЕЛС

ЗАЯВЛЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ЗА ПОЛИЦЕЙСКИЯ ПРОИЗВОЛ НА ШВЕЙЦАРСКИТЕ ВЛАСТИ[374]

Швейцарските власти са намерили за уместно по обикновено искане на руското министерство на външните работи, изпратено, в нарушение на федералната конституция, направо до съдията в Ивердьон, да направят обиск в квартирата на гражданина Утин в Женева под гнусния предлог, че той може би е замесен в подправянето на руски банкноти — скандална афера, в която, колкото и да е странно, руският статски съветник Каменски, упълномощен да преследва фалшификаторите на пари, в същото време фигурира като техен главен шеф. Книжата на Утин са били извзети и цялата му руска, немска и английска кореспонденция е била дадена за преглед на руски преводач, като властта отказва да съобщи дори името на този преводач. Гражданинът Утин до декември 1871 г. беше редактор на органа на Интернационала „L'Egalité" и следователно неговата преписка в по-голямата си част е била кореспонденция на Интернационала и писмата са носили печата на различните му комитети. Ако не се е бил намесил в тази работа пълномощникът на Интернационала по юридическите въпроси, гражданинът Амберни, на когото Генералният съвет изказва дълбока благодарност, книжата на Утин и самият той са щели да бъдат предадени на руското правителство, с което Швейцария дори няма договор за предаване на престъпниците.

Руското правителство, при растящата с всеки нов ден опозиция в страната, използва показните заговори на хора от типа на Нечаев, които нямат нищо общо с Интернационала, за да изправи пред съда противниците си под предлог, че са членове на Интернационала. Сега то отива още по-далеч. С поддръжката на Пру-

сия, своя верен васал, то започва да се намесва във вътрешните работи на западните страни, като иска техните съдии по негова воля да преследват Интернационала. То започна кампанията си в републиката и републиканските власти побързаха да станат най-покорни слуги на Русия. Генералният съвет смята за достатъчно публично да заклейми пред работниците от всички страни замислите на руското правителство и лакейството на неговите западни помагачи.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 20 февруари 1872 г.

Напечатано във вестниците: „The Eastern Post", бр. 178, 24 февруари, 1872 г., „The International Herald", бр. 1, 2 март, 1872 г., и в други печатни органи

Печата се по текста на вестник „The Eastern Post"

Оригиналът на английски

ИЗ РЪКОПИСНОТО НАСЛЕДСТВО на К. МАРКС

К. МАРКС

ЧЕРНОВКИ НА „ГРАЖДАНСКАТА ВОЙНА ВЪВ ФРАНЦИЯ“[376]

Написано от К. Маркс през април—май 1871 г.

Публикувано за пръв път изцяло на английски и руски език в „Архив Маркса и Энгельса“, т. III (VIII). 1934

Печата се по текста на ръкописа

Оригиналът на английски

ПЪРВА ЧЕРНОВКА НА „ГРАЖДАНСКАТА ВОЙНА ВЪВ ФРАНЦИЯ“

ПРАВИТЕЛСТВОТО НА ОТБРАНАТА

Четири месеца след започването на военните действия, когато правителството на отбраната подхвърли стръв на парижката национална гвардия, като ѝ разреши да покаже боеспособността си в Бюзанвал[376], то сметна, че е настанал подходящият момент да подготви Париж за капитулация. На събрание на парижките мерове по въпроса за капитулацията Трошю, в присъствието и с подкрепата на Жул Фавър и някои други свои колеги, разкри найпосле *своя „план“*. Той каза буквално следното:

„Първият въпрос, който ми зададоха колегите ми в е ч е р т а н а *4 септември,* беше: има ли Париж някакви шансове да издържи с успех обсада на пруската армия? *Аз отговорих без колебание отрицателно.* Някои от присъстващите тук мои колеги ще потвърдят, че казвам истината и че *винаги съм бил на това мнение.* Аз им казах точно същото, което казвам сега: при сегашното положение на нещата опитът на Париж да издържи обсада на пруската армия би бил *безумие.* Безсъмнено *героично безумие* — прибавих аз, — но все пак нищо повече от безумие... *Събитията потвърдиха моите предсказания.*“

И тъй, планът на Трошю още от първия ден след провъзгласяването на републиката е бил *капитулацията на Париж и на Франция.* Фактически той е бил главнокомандуващ на прусаците. В едно писмо до Гамбета Жул Фавър сам признава, че врагът, който трябва да бъде разбит, не е пруският войник, а парижкият (революционер) „демагог“. Следователно гръмките обещания, които правителството на отбраната даде на народа, са били умишлена лъжа. То системно е провеждало своя „план“, като повери отбраната на Париж на бонапартистки генерали, дезорганизираше националната гвардия и организираше глада

през време на хазяйниченето на Жул Фери. Опитите на парижките работници от 5 октомври, 31 октомври и т. н. да заменят тези предатели с Комуната бяха задушени като заговор с прусаците![377] След капитулацията маската беше свалена (хвърлена). Capitulards[378] се превърнаха в правителство с благоволението на Бисмарк. Негови пленници, те сключиха с него общо примирие, условията на което разоръжиха Франция и направиха невъзможна всяка по-нататъшна съпротива. Възкръснали отново в Бордо като правителство на републиката, същите тези capitulards посредством Тиер, своя бивш посланик, и Жул Фавър, своя министър на външните работи, от името на мнозинството в така нареченото Национално събрание, много преди въстанието на Париж, почнаха да молят горещо Бисмарк да разоръжи и окупира Париж и да смаже „неговата canaille"* — както самият Бисмарк, връщайки се от Франция в *Берлин*, с подигравка съобщи на своите поклонници във Франкфурт. Окупирането на Париж от прусаците — такава беше последната дума в „плана" на правителството на отбраната. Циничното безсрамие, с което тези хора, откак се настаниха във Версай, раболепстват пред Прусия и я приканват към въоръжена намеса, смая дори продажния европейски печат. Героичните подвизи на парижката национална гвардия, откак тя се сражава вече не *под началството* на capitulards, а *против* тях, принудиха дори най-големите скептици да поставят клеймото „предател" върху безсрамните чела на Трошю, Жул Фавър и Сие. Документите, заловени от Комуната, представиха най-после юридическите доказателства за тяхната държавна измяна. Между тези книжа има писма на бонапартистки sabreurs**, на които е било възложено да изпълнят „плана" на Трошю; в писмата си тези подли негодници си правят шеги и се подиграват със собствената си „отбрана на Париж" (виж например публикуваното в „Journal Officiel"[400] на Комуната писмо на командуващия артилерията на Парижката армия, кавалера на големия кръст на Почетния легион *Адолф Симон Гио*, до артилерийския дивизионен генерал Сюзан).

Ясно е значи, че хората, които образуват сега версайското правителство, могат да се спасят от участта на изобличени изменници само чрез гражданска война, погубване на републиката и монархическа реставрация под закрилата на пруските щикове.

Обаче — и това е много характерно за дейците на империята, както и за онези, които само на нейна почва и в нейната атмосфе-

* сган, паплъч, простолюдие. *Ред.*
** секачи със сабя. *Ред.*

ра можеха да се превърнат в мними народни трибуни, — републиката, ако тя победи, не само ще ги заклейми като предатели, но и ще трябва да ги изправи пред углавен съд като обикновени углавни престъпници. Погледнете само *Жул Фавър, Ернест Пикар и Жул Фери,* тези велики мъже от правителството на отбраната, възглавявано от Тиер!

Цяла редица достоверни юридически документи, отнасящи се до близо 20-годишен период и публикувани от г-н Милиер, депутат от Националното събрание, доказват, че *Жул Фавър,* съжителствувайки незаконно с жената на някакъв нещастен пияница, който се намирал в Алжир, успял с помощта на най-сложна верига от безсрамни мошеничества да заграби от името на своите незаконородени деца голямо наследство, което го направило богат човек, и че на процеса, който водили против него законните наследници, само покровителството на бонапартистките съдилища го спасило от разобличаване. Така че Жул Фавър, този сладкодумен защитник на семейството, религията, собствеността и реда, отдавна вече е подлежал на подвеждане под Code pénal*. При всяко честно правителство неизбежно би го очаквала доживотна каторга.

Ернест Пикар, сегашният версайски министър на вътрешните работи, който на 4 септември сам се произведе министър на вътрешните работи в правителството на отбраната**, след като напразно се е опитвал да получи назначение от Луи Бонапарт — този Ернест Пикар е брат на някой си *Артур Пикар.* Когато заедно с Жул Фавър и Сие той имал безсрамието да постави кандидатурата на това свое достойно братче за член на Законодателния корпус в департамента Сена и Оаза, правителството на империята публикува два документа: донесение на полицейската префектура (от 31 юли 1867 г.), че този Артур Пикар е бил изгонен от борсата като „escroc"***, и друг документ от *11 декември 1868 година,* според който Артур признал, че е извършил кражба на 300 000 франка като директор на клона на Société Générale[379] на ул. „Палестро" № 5. Ернест не само назначи този достоен Артур за *главен редактор* на своя вестник „Electeur libre", основан през време на империята и продължаващ да излиза и досега — вестник, който всекидневно хули републиканците, като ги нарича „грабители, бан-

* наказателния кодекс. *Ред.*

** В окончателния текст на „Гражданската война във Франция" Маркс е внесъл следното уточнение на текста: Ернест Пикар беше министър на финансите в правителството на националната отбрана (виж настоящия том, стр. 322). *Ред.*

*** мошеник. *Ред.*

дити и partageux"*, — но и след като стана министър на вътрешните работи в правителството на „отбраната", Ернест използва Артур като свой финансов посредник между министерството на вътрешните работи и борсата, за да се обогатява на нея, използвайки поверените му държавни тайни.

Цялата „финансова" кореспонденция между Ернест и Артур попадна в ръцете на Комуната. Подобно на склонния да лее сълзи Жул Фавър и Ернест Пикар — този Джо Милър на версайското правителство, е човек, който попада под ударите на Code pénal и заслужава каторга!

И на края, последният в това трио, *Жул Фери,* който до 4 септември е бил беден адвокат без практика, не се ограничи с това, че организира глада в Париж, но се изхитри и да натрупа състояние за сметка на този глад. Денят, в който той ще бъде принуден да даде сметка за кражбите си през време на обсадата на Париж, ще бъде ден на неговата присъда.

Затова не е чудно, че тези хора, които могат да се надяват да се спасят от каторгата само при монархията, под закрилата на пруските щикове, които могат да получат отпускни билети [ticket-of-leave]** само във водовъртежа на гражданската война — не е чудно, че тези главорези бяха веднага *избрани* от Тиер и приети от „аристократическата камара" като най-надеждни оръдия на контрареволюцията!

Не е чудно, че когато в началото на април във Версай „овчиците" на Пиетри и версайската тълпа подлагаха пленените национални гвардейци на най-жестоки насилия, г. Ернест Пикар, „пъхнал ръце в джобовете на панталоните си, минаваше от една група пленници на друга, пускайки остроумия", докато в това време „от балкона на префектурата госпожа Тиер, госпожа Фавър и цяла компания подобни на тях дами, в отлично здраве и настроение", са се наслаждавали на тази отвратителна сцена. Не е чудно, че когато една част от Франция пъшка под петата на завоевателите, когато Париж, сърцето и главата на Франция, ежедневно пролива потоци от най-добрата си кръв, защищавайки се против вътрешните предатели... тиеровци, фавъровци и Сие устройват шумни пиршества в двореца на Людовик XIV — като например грандиозното „fête"***, устроено от Тиер в чест на Жул Фавър след връщането му от Руан, където той беше изпратен, за да съзаклят-

* привърженици на подялбата на имуществата, на собствеността. *Ред.*

** В Англия на престъпниците, пуснати под полицейски надзор, са били издавани такива билети. *Ред.*

*** празненство. *Ред.*

ничи с прусаците (да им се подмазва). Това е цинична оргия на изплъзнали се от съд престъпници!

Докато правителството на отбраната направи отначало Тиер свой посланик, който ходеше да се моли при всички европейски дворове, предлагайки им да се възстанови във Франция монархията в замяна на тяхната намеса против Прусия; докато по-късно то го изпрати на обиколка из френската провинция, за да се спогоди с châteaux* и тайно да подготви общи избори, които заедно с капитулацията трябваше да поставят Франция пред свършен факт — Тиер на свой ред направи тези хора свои министри и висши сановници. Те бяха надеждни хора.

В действията на Тиер има една много загадъчна черта — че той сам безразсъдно ускоряваше настъпването на парижката революция. Не стига, че подстрекаваше Париж с антирепубликанските демонстрации на своята „земевладелска камара", със заплахите да *обезглави Париж* и да го *лиши от званието столица* (със закона на Дюфор — Тиеровия министър на правосъдието — от 10 март относно échéances** на полиците, който постави в опасност от банкрут цялата парижка търговия), като назначаваше орлеанисти за посланици, като премести Събранието във Версай, като въведе нов данък върху печата, като конфискува републиканските парижки вестници, като възобнови обсадното положение, обявено за пръв път от Паликао и загубило сила на 4 септември с падането на бонапартисткото правителство, като назначи Виноа, décembriseur[380] и бивш сенатор, за губернатор на Париж, бонапартисткия жандарм *Валантен* за префект на полицията и генерала йезуит Орел дьо Паладин за главнокомандуващ на Парижката национална гвардия — не стига всичко това, но и започна със слаби сили гражданска война чрез нападението на Виноа срещу монмартърските височини, чрез опита преди всичко да открадне от националната гвардия оръдията, които ѝ бяха оставени съгласно конвенцията за капитулацията на Париж само защото бяха нейна собственост, като по този начин мислеше да разоръжи Париж.

Защо беше този трескав стремеж d'en finir***? Разоръжаването и смазването на Париж беше, разбира се, първото условие за монархическата контрареволюция, но само изключително важна при-

---

* замъците (т. е. с едрите земевладелци). *Ред.*
** падежите. *Ред.*
*** Да се свърши с това. *Ред.*

чина можеше да подтикне такъв хитър интригант като Тиер да рискува да провали това трудно начинание, пристъпвайки към него без нужната подготовка, със смешно недостатъчни средства. Тази причина беше следната. Посредством своя министър на финансите Пуйе-Кертие Тиер сключи заем от два милиарда, които подлежаха на незабавно изплащане, и още от няколко милиарда, които трябваше да бъдат получени по-късно, в определени срокове. При тази заемна сделка за такива велики граждани като Тиер, Жул Фавър, Ернест Пикар, Жул Симон, Пуйе-Кертие и други бяха предвидени истински царски pot-de-vin (бакшиши). Но за осъществяването на тази сделка имаше една пречка. Преди да подпечатат окончателно договора, кредиторите искаха една гаранция — *усмиряването на Париж.* Това беше причината за безразсъдните действия на Тиер. Това беше причината за дивата му омраза към парижките работници, които се оказаха достатъчно упорити, за да попречат на този отличен гешефт.

Що се отнася до хора като Жул Фавър. Пикар и пр., казаното е достатъчно, за да докаже, че те са били достойни съучастници в тази сделка, от която са се облажили. А колкото до самия Тиер, той, както е известно, през времето, когато на два пъти влиза в правителството при Луи Филип, натрупа 2 милиона и като негов министър-председател (от март 1840 г.) беше обвинен от трибуната на камарата на депутатите в борсови спекулации; в отговор на това обвинение той заплака — този отговор, с който леко се отърваваха и Жул Фавър, и прочутият комик Фредерик Льометър, не му струваше много. Не по-малко известно е, че първата мярка, която г. Тиер предприе, за да спаси Франция от финансовата катастрофа, до която я доведе войната, беше, че си определи годишно възнаграждение от 3 000 000 франка — точно същата сума, която Луи Бонапарт получи в 1850 г. от г. Тиер и неговата банда в *Законодателното събрание,* загдето им разреши да премахнат общото изборно право.[381] Определянето на 3 000 000 заплата за Тиер беше първата дума на *„пестеливата република“,* перспективите за която той описа пред парижките си избиратели в 1869 г. Що се отнася до Пуйе-Кертие, той е руански текстилен фабрикант. През 1869 г. беше ръководител на съвещанието на фабрикантите, което обяви, че намаляването на работната заплата е необходимо за „завладяването“ на английския пазар — маневра, която беше тогава осуетена от *Интернационала*[382]. Пуйе-Кертие, иначе горещ и дори лакейски верен привърженик на империята, намираше в нея само един недостатък — търговския ѝ договор с Англия, който вредеше на интересите му като фабрикант. След като стана министър на финансите на г. Тиер, най-напред той започна да напада този

„омразен“ договор, като обяви, че трябва да се възстановят старите протекционни мита за защита на собствената му фабрика. Втората му крачка беше *патриотичният* опит да нанесе удар на Елзас чрез възстановяването на старите протекционни мита под предлог, че в дадения случай никакъв международен договор не пречи те да се въведат отново. Благодарение на този майсторски ход собствената му фабрика в Руан щеше да се отърве от опасната конкуренция на съперничещите ѝ мюлузки фабрики. Последната му стъпка беше, че дари своя зет, г. Рош-Ламбер, с длъжността главен данъчен бирник в Лоаре, един от онези тлъсти кокали, които попадат в ръцете на *управляващата* буржоазия; и същият този Пуйе-Кертие така усилено хулеше своя бонапартистки предшественик г. Ман, загдето настанил на това топло местенце собствения си син. По този начин Пуйе-Кертие беше най-подходящият човек за сключването на гореспоменатата престъпна сделка.

---

30 март. „Rappel“[383]. Жул Фери, бившият мер на Париж, с окръжно от 28 март е забранил на чиновниците от градското данъчно управление да събират занапред каквито и да било такси в полза на гр. Париж.

Държавни мошеничества на дребно — дребен характер... нечиста съвест... вечен инициатор на парламентарни интриги... долни уловки и планове... повтарящ проповедите си за либерализъм, за „libertés nécessaires“*... усърдно домогващ се... сериозни съображения против възможен неуспех... неоспорими аргументи, които уравновесяват... нещо като героизъм в крайната низост... успешни парламентарни хитрости...

Г-н Е. Пикар е мошеник, който през цялата обсада е спекулирал с поражението на нашите армии.

Кланета, измяна, палеж, убийство, клевета, лъжа.

---

* „необходимите свободи“. *Ред.*

В речта си пред събранието на меровете и пр. (25 април) Тиер сам казва, че

„убийците на Клеман Тома и Льоконт" са шепа престъпници — „както и онези, които с право може да се смятат за идейни или фактически съучастници на тези престъпления, т. е. *съвсем малко* на брой хора."

Дюфор

Дюфор иска да сломи Париж чрез преследвания срещу печата в провинцията. Чудовищно нещо — да се завеждат дела срещу вестници, загдето призовават към *„помирение"*.

Дюфор играе важна роля в интригите на Тиер. Със закона си от 10 март той възмути цялата обременена с дългове парижка търговия. Със закона си за наемите в Париж застраши целия град. И двата закона трябваше да накажат Париж за това, че спаси честта на Франция и отсрочи с 6 месеца капитулацията пред Бисмарк. Дюфор е орлеанист и „либерал" в парламентарен смисъл. Поради това той винаги е бил министър на наказателните мерки и на обсадното положение.

Той получи за пръв път министерски портфейл на 13 май 1839 г., след разгрома на dernière prise d'armes* на *републиканската партия*[384] и поради това беше министър на безпощадните репресии на правителството на Юлската монархия от онова време.

На 2 юни 1849 година[385] Кавеняк, принуден на 29 октомври (1848 г.) да вдигне обсадното положение, повика в кабинета си двама министри на Луи-Филип (*Дюфор*, министър на вътрешните работи, и *Вивиен*). Той ги назначи по настояване на *улица Поатие* (Тиер)[386], която искаше гаранции. По този начин се надяваше да си осигури поддръжката на роялистите за предстоящите наскоро президентски избори. Дюфор пусна в ход най-незаконни средства, за да осигури кандидатурата на Кавеняк. Никога в избори не са били прилагани заплахи и корупция в такива широки размери. Дюфор наводни Франция с памфлети, които хулеха другите кандидати и особено Луи Бонапарт, което не му попречи по-късно да стане министър на Луи Бонапарт. Дюфор отново стана министър на *обсадното положение от 13 юни 1849 г.* (във връзка с демонстрацията на националната гвардия против бомбардирането на Рим и др. от френската армия). Сега той отново е министър на обсадното положение, обявено във Версай (за департамента Сена и Оаза). На Тиер са дадени пълномощия да

* — последното въоръжено въстание. *Ред.*

обявява обсадно положение във всеки департамент. Сега, както и през 1839 и 1849 г., Дюфор иска нови репресивни закони, нови закони за печата, закон за „съкращаване на формалностите във военните съдилища". В окръжно до държавните прокурори той заклеймява апелите на вестниците към *„помирение"* като престъпление, което трябва най-строго да се преследва. Характерно за френското съдийско съсловие е, че само един генерален прокурор (майенският)* е подал до Дюфор заявление за оставка.

„Аз не мога да служа на правителство, което ми заповядва в момент на гражданска война да се впусна в партийни борби и да преследвам граждани, които по съвест смятам за невиновни в нищо, само загдето са произнесли думата *помирение"*.

В 1847 година Дюфор влизаше в „Либералния съюз", който устройваше заговори против Гизо, както и в „Либералния съюз" от 1869 г., който заговорничеше против Луи Бонапарт.[387]

По повод на закона от 10 март и закона за наемите трябва да се отбележи, че най-добри клиенти на Дюфор и Пикар — и двамата адвокати — са домопритежателите и *борсовите тузове*, които не желаят да загубят нищо заради обсадата на Париж.

Сега, както и след февруарската революция от 1848 г., тези хора казват на републиката, както палачът е казвал на дон Карлос: „Je vais t'assassiner, mais c'est pour ton bien". („Ще те убия, но за твое добро").

Льоконт и Клеман Тома

След опита на Виноа да завладее височините на Монмартър генерал Льоконт и Клеман Тома бяха пленени и разстреляни от самите възбудени войници от 81-и линеен полк (бяха разстреляни на 18 март в 4 часа в парка Шато-Руж). Това представляваше линчуване по бързата процедура, извършено въпреки настояванията на някои делегати от *Централния комитет*. Льоконт, главорезът с еполети, четири пъти е давал заповед на войските си на площад Пигал да стрелят срещу невъоръжена тълпа от жени и деца. Вместо да насочат оръжието си срещу народа, войниците разстреляли самия него. Клеман Тома, бивш вахмистър, набързо произведен в „генерал" в навечерието на юнската касапница

* Л. Вашрон *Ред.*

(1848 г.) от хората на „National“, където той е бил gérant*, никога не е обагрял меча си с кръв на каквито и да било други врагове, освен с кръвта на парижките работници. Той беше един от зловещите заговорници, които съзнателно провокираха юнското въстание, и един от най-свирепите му палачи. Когато на 31 октомври 1870 г. пролетарската национална гвардия на Париж изненада „правителството на отбраната“ в общината и го плени, тези хора, които сами бяха се назначили на министерски постове, тези gens de paroles**, както неотдавна ги нарече един от самите тях — Пикар, дадоха *честна дума,* че ще отстъпят мястото си на *Комуната.* Пуснати след това на свобода, те хвърлиха бретонците на Трошю срещу прекалено доверчивите си победители. Обаче един от тях, г. *Тамизие,* се отказа от званието главнокомандуващ на националната гвардия. Той отказа да *наруши* дадената честна дума. Тогава отново удари часът на Клеман Тома. Той беше назначен вместо Тамизие за главнокомандуващ на националната гвардия. Тома беше най-подходящ да изпълни „плана“ на Трошю Той никога не е воювал против прусаците; воювал е против националната гвардия, която той дезорганизираше, разединяваше, клеветеше, като отстраняваше всички офицери, враждебни на „плана“ на Трошю, насъсквайки една част от националната гвардия срещу друга, жертвувайки я при „вилазките“, организирани от него така, че да я направят за смях. Преследван от призраците на своите юнски жертви, този човек, който не заемаше никакъв официален пост, непременно трябваше да се появи отново на военната сцена на 18 март, когато усети, че ще има ново клане на парижкия народ. Той стана жертва на линчуване в първия момент на народния гняв. Хората, които предадоха Париж на милостта на décembriseur Виноа, за да умъртвят републиката и да получат pots-de-vin, предвидени за тях в сделката, сключена от Пуйе-Кертие, закрещяха сега: убийци, убийци! Техните крясъци бяха подхванати от европейския печат, така жаден за кръвта на „пролетариите“. В „земевладелската камара“ беше инсцениран фарс на истерична „чувствителност“ и както преди труповете на техните приятели сега бяха за тях най-желаното оръжие против враговете им. На Париж и на Централния комитет беше приписана отговорността за един инцидент, който стана независимо от тяхната воля. Известно е как през юнските дни на 1848 г. „хората на реда“ проглушиха цяла Европа с възмутените си крясъци против инсургентите във връзка с убийството на парижкия, архиепископ. Още то-

* подставен отговорен редактор. *Ред.*
** хора на думите. *Ред.*

гава те знаеха отлично от свидетелските показания на г-н Жакме, главния викарий на архиепископа, който го придружавал на барикадите, че епископът е бил застрелян от войниците на Кавеняк, а не от въстаналите, но неговият труп им свърши добра работа. Сегашният парижки архиепископ, г-н Дарбоа, един от заложниците, взети от Комуната като самозащита срещу дивите зверства на версайското правителство, е бил обзет от странното опасение — както личи от писмото му до Тиер, — че *татко Транснонен*[388] никак не е далеч от мисълта да поспекулира с неговия труп като обект на свещено негодувание. Почти не е минавал ден версайските вестници да не са съобщавали за неговото екзекутиране, което поради непрестанните зверства и нарушаването на всички правила за водене на война от „хората на реда" би било санкционирано от всяко друго правителство освен от правителството на Комуната. Едва версайското правителство бе постигнало първия си военен успех, и капитан *Демаре*, който начело на своите жандарми уби рицарски великодушния Флуранс, получи орден от Тиер. Флуранс на 31 октомври бе спасил живота на членовете на правителството на „отбраната". Виноа, който избяга от Париж (дезертьор), беше награден с големия кръст на ордена на Почетния легион, загдето разстреля вътре в линиите на редутите пленения наш храбър другар Дювал, както и за втория му подвиг, който се състоеше в това, че разстрелял десетина пленени отряди от линейните войски, присъединили се към парижкия народ, и за това, че с „декемврийски методи"[389] сложи начало на сегашната гражданска война. Генерал Галифе — „съпруг на онази очарователна маркиза, чиито тоалети на маскените балове бяха едно от чудесата на империята", според деликатния израз на един от лондонските вестникарски драскачи — „пленил с изненада" близо до Рюей един капитан, един лейтенант и редници от националната гвардия и веднага ги разстрелял, след което незабавно издал прокламация, в която хвалел себе си за този подвиг. Такива са някои от убийствата, за които *официално* съобщаваше и с които се гордееше версайското правителство. 25 войници от 80-и линеен полк са били разстреляни като „бунтовници" от войници на 75-и полк.

„Всеки, заловен между комунистите в униформа на редовните войски, биваше разстрелван на място без никаква милост. Правителствените войски проявяваха невиждана жестокост.

Господин *Тиер е съобщил на Националното събрание* ***ободряващите*** *подробности за смъртта на Флуранс*".

Версай, 4 април. Тиер, този уродлив пигмей, съобщава за своите пленници, докарани във Версай (в своята прокламация):

„Никога опечаленият взор на честните хора“ (хората на Пиетри!) „не е виждал по-безчестни представители на една безчестна демокрация“.

„Виноа протестира против помилването на въстанали офицери и войници“.

На 6 април излезе *декрет на Комуната за репресиите* (и за заложниците):

„Вземайки предвид, че версайското правителство открито погазва законите на човечността и законите на войната и че то е виновно за ужасите, с каквито не са се опетнявали дори чуждестранните завоеватели на Франция... реши и т. н.“ *(следват точките на декрета).*[390]

5 април. Прокламация на Комуната:

„Версайските бандити всекидневно убиват или разстрелват наши пленници и всекичасно узнаваме, че е извършено някое ново убийство... Народът дори в гнева си мрази кръвопролитието, както мрази и гражданската война, но негов дълг е да се защити срещу зверствата на своите врагове, и каквото и да струва това, отсега нататък ще бъде — око за око, зъб за зъб.“[391]

„Полицаите, които се сражават против Париж, получават по 10 франка на ден“.

Версай. 11 април. Ужасяващи подробности за хладнокръвни разстрели на пленници, не бегълци, разказвани с явно удоволствие от старши офицери и други очевидци.

В писмо до Тиер Дарбоа протестира

„против чудовищните ексцеси, които увеличават ужаса на нашата братоубийствена война“.

В същия дух пише Дегери (свещеник от църквата Ла-Мадлен):

„Тези екзекуции предизвикват голям гняв в Париж и могат да доведат до страшни репресии“. „Така, взето е вече решение в отговор на всяка нова екзекуция да се екзекутират по двама от многобройните заложници, които те държат в ръцете си. Помислете си колко наложително и безусловно необходимо е онова, което искам от вас като свещеник“.

Сред тези ужаси Тиер пише на префектите: „L'Assemblée siège paesiblement“. (Elle aussi a le coeur léger.)*

Тиер и комисията от петнадесет депутати на „земевладелската камара“[392] с хладнокръвно безсрамие „опровергават официално“ съобщенията за „мними *масови екзекуции и репресии, приписвани на версайските войски*“. Но татко Транснонен в циркуляра си *от 16 април във връзка с бомбардирането на Париж* пише:

„И да са били дадени няколко оръдейни изстрела, това е било дело не на версайската армия, а на някои инсургенти, които са искали да покажат, че се сражават, а всъщност са се страхували да си покажат носа.“

* „Събранието заседава мирно“. (То също се отнася с леко сърце към събитията.) — Тук има игра с израза на председателя на министерския съвет Оливие, който заявил в навечерието на обявяването на война срещу Прусия, че той „с леко сърце“ поема върху себе си отговорността за войната. *Ред.*

Тиер доказа, че превъзхожда своя герой, Наполеон I, поне в едно — в издаването на лъжливи бюлетини. (Разбира се, Париж бомбардира сам себе си, за да има възможност да клевети г-н Тиер!)

В отговор на тези чудовищни провокации на бонапартистките мошеници Комуната се ограничи да вземе заложници и да заплаши с репресии; но нейните заплахи останаха на думи! Дори жандарми, преоблечени като офицери, дори заловени полицаи, у които са били намерени бомби, не са били изправяни пред военен съд! Комуната отказа да си мърси ръцете с кръвта на тези гнъсни копои!

Няколко дни преди 18 март Клеман Тома е представил на военния министър Лефло план за разоръжаване на три четвърти от националната гвардия.

„Цветът на парижкото простолюдие — е заявил той — се е събрал около Монмартър и действува заедно с Белвил".

Националното събрание

Събранието, избрано на 8 февруари под натиска на неприятеля, на когото версайските управници предадоха всички фортове и беззащитния Париж — това Версайско събрание беше свикано с единствената цел, ясно посочена в самата конвенция, подписана във Версай на 28 януари: да реши може ли да се продължава войната или да се сключи мир; и в последния случай да уговори условията на този мир и да осигури колкото е възможно по-бързото изтегляне на неприятеля от френска територия.

Шанзи, парижкият архиепископ и т. н.

Освобождаването на Шанзи стана почти едновременно с бягството на Сесе. Роялистките журналисти единодушно *предрешиха смъртта на генерала.* Те искаха да припишат на червените тази мила процедура. Три пъти била давана заповед за неговото разстрелване и сега, според тях, наистина смятали да го разстрелят.

*След сблъскването на Вандомския площад** във Версай е царяла обърканост. Атака срещу Версай е била очаквана на 23 март, защото вождовете на движението на комунарите обявиха, че ще потеглят срещу Версай, ако Националното събрание пред-

* Виж настоящия том, стр. 574—577. *Ред.*

приеме каквито и да било военни действия. Събранието не предприе нищо. Напротив, то прие неотложно предложението за комунални избори в Париж и т. н. С тези отстъпки събранието призна своето безсилие. Същевременно — *роялистки интриги във Версай.* Бонапартистки генерали и дук Омалски[393]. Фавър открито заяви, че е получил писмо от Бисмарк, в което се казвало, че ако редът не бъде възстановен до 26 март, Париж ще бъде окупиран от германските войски. Сблъскването на Вандомския площад е било провокирано от фалшификатора на документи *Ж. Фавър, този подъл йезуит,* който (на 21 март?) застана на трибуната на Версайското събрание, за да се погаври над народа, измъкнал го от неговото нищожество, и да вдигне Париж против департаментите.

30 март. Прокламация на Комуната:

„Днес престъпниците, които вие дори не пожелахте да преследвате, злоупотребяват с вашето великодушие, за да организират огнище на монархически заговор при самите врати на града. Те подстрекават към гражданска война, използват всички средства на корупцията, влизат в съучастие с всички, стигнали са дотам, че дори просят помощ от чужденците."[994]

Тиер

На 25 април, на прием на меровете, техните помощници и членовете на крайградските общински съвети от департамента Сена, Тиер казал:

„Републиката съществува. *Начело на изпълнителната власт стои обикновен гражданин*".

Според Тиер прогресът на Франция от 1830 до 1871 г. се състои в следното: в 1830 г. Луи-Филип бил „най-добрата от републиките"; в 1871 г. *най-добрата от републиките* е сам мъничкият Тиер — министерско изкопаемо от времената, когато царуваше Луи-Филип.

Господин Тиер започна управлението си с акт на узурпиране. Националното събрание го назначи за шеф на правителството на Събранието; а за шеф на изпълнителната власт във Франция той се назначи сам.

Националното събрание и парижката революция

Събранието, свикано по заповед на чуждестранния завоевател, беше избрано, както е ясно казано във версайската кон-

венция от 28 януари, с една единствена цел: да реши дали да се продължава войната, или да се сключи мир. Призовавайки френския народ към изборните урни, парижките capitulards сами ясно определиха това специално предназначение на Събранието, с което в значителна степен се обяснява и съставът му. Тъй като поради самите условия на примирието, покорно приети от capitulards, стана невъзможно да се продължава войната, на Събранието оставаше фактически само да регистрира позорния мир, а за тази специфична цел най-калпавите хора на Франция бяха най-подходящи.

Републиката беше провъзгласена на 4 септември — не от жалките адвокатчета, настанили се в парижката община като правителство на отбраната, а от парижкия народ. Цяла Франция единодушно я приветствува. Тя си извоюва правото на съществуване чрез петмесечна война, крайъгълен камък на която беше продължителната съпротива на Париж. Без тази война, водена от републиката и в името на републиката, империята щеше да бъде възстановена от Бисмарк след капитулацията в Седан и интригантите начело с г-н Тиер щяха да бъдат принудени да кипитулират не заради Париж, но за да избягнат самите те пътешествие до Кайена, а от „земевладелска камара" нямаше да има и помен. Събранието заседава само по милостта на републиканската революция, започната в Париж. Тъй като не е учредително събрание, както до втръсване повтаря самият г-н Тиер, то би могло да бъде само обикновен регистратор на станали вече събития от републиканската революция и не би имало дори правото да провъзгласи свалянето на бонапартистката династия. Така че единствена законна власт във Франция е самата *революция,* център на която е Париж. Тази революция беше извършена не против Наполеон Малки, а против социалните и политическите условия, които родиха Втората империя, които достигнаха при нейното господство своя предел и които, както ярко разкри войната с Прусия, щяха да превърнат Франция в труп, ако не бяха заменени от възраждащата сила на френската работническа класа. Ето защо опитите на земевладелското събрание, което имаше пълномощия от революцията само да подпише злополучното задължение, поето от сегашната му „изпълнителна власт" пред чуждестранния завоевател, опитите да се отнася с революцията така, като че ли тя е капитулант като самото него, представляват чудовищна узурпация. Неговата война против Париж не е нищо друго, освен страхлив Chouannerie[395] под прикритието на пруските щикове. Това е подъл заговор да се умъртви Франция, за да се спасят привилегиите, монополите и разкошът на изродилите се, без-

силни и прогнили класи, довели Франция до пропаст, от която може да я опаси само Херкулесовата ръка на една истинска социална революция.

Най-добрата армия на Тиер

Още преди да стане „държавен мъж“, г-н Тиер прояви талантите си на лъжец като историк. Но славолюбието, така характерно за дребните човечета, този път го доведе до предела на смешното. Неговата армия на реда — това са утайката на бонапартистката войнишка сган, току-що върната по милостта на Бисмарк от пруските затвори, папските зуави, шуаните на Шарет, вандейците на Кателино, „муниципалите“[396] на Валантен, бившите полицаи на Пиетри и корсиканските жандарми на Валантен, които при Луи Бонапарт бяха само шпиони в армията, а при г-н Тиер представляват цвета на неговите войски, и всичко това под надзора на високопоставени mouchards* и под командата на маршали-дезертьори от декемврийския режим, които няма защо да се боят от загубване на честта си, тъй като не са я имали. Тази пъстра, непривлекателна сбирщина от обесници г-н Тиер гордо нарича *„най-добрата армия, която Франция е имала някога!“*. И ако той позволява на прусаците все още да остават в Сен-Дени, то е само за да ги плаши с вида на тази „най-добра армия“ на Версай.

Тиер

Дребни държавни мошеничества. Вечен инициатор на парламентарни интриги, г-н Тиер никога не е бил нещо повече от „способен“ журналист и ловък словесен „фехтовчик“, майстор на парламентарните машинации, виртуоз във вероломството, опитен във всевъзможните дребни мошеничества, гнусни коварства и тънки уловки на парламентарната борба между партиите. Този злобен пигмей половин век очароваше френската буржоазия, защото представлява най-верния идеен израз на собствената ѝ класова извратеност. Намирайки се в редовете на опозицията, той повтаряше безкрай изтърканите си проповеди за libertés nécessaires, за да ги потъпче, когато дойде на власт. Когато не заемаше официален пост, Тиер обичаше да заплашва Европа с меча на Франция. А какви бяха в действителност подвизите му на дипломатическото

* — шпиони. *Ред.*

поприще? Той преглътна през 1841 г. унижението на Лондонската конвенция[397], с надутите си речи против единството на Германия ускори войната с Прусия, компрометира Франция в 1870 г. с обикалянето на всички европейски дворци, за да проси, подписа в 1871 г. капитулацията на Париж, прие „мир на всяка цена" и измоли от Прусия една отстъпка — разрешение и средства да разпали гражданска война в собствената си потъпкана страна. Естествено е, че за такъв човек скрито действуващите сили на съвременното общество винаги са оставали неизвестни; но той не можа да разбере дори осезателните изменения, които ставаха на повърхността на обществото. Така например изобличаваше като светотатство всяко отклонение от остарялата френска протекционна система и като министър на Луи-Филип стигна дотам, че се отнесе презрително към строежа на железопътни линии като към празна химера; и дори при Луи Бонапарт енергично се обявяваше против всякаква реформа на гнилата френска военна организация. Човек без идеи, без убеждения и без мъжество.

Професионален „революционер" в смисъл, че от жажда да блесне, от жажда да властвува и да бърка в държавната хазна той никога не се стесняваше, когато го изгонваха в редовете на опозицията, да възбужда народните страсти и да предизвиква катастрофа, за да изтласка своя съперник. Същевременно той е най-дребнав рутинер и т. н. Той хулеше работническата класа като *„подла сган"*. Един от бившите му колеги от законодателните събрания, негов съвременник, капиталист и въпреки това член на Парижката комуна, г-н *Беле,* публично се обърна към него със следните думи:

„Поробването (asservissement) на труда от капитала винаги е било крайъгълният камък на Вашата политика и откак в парижката община бе установена *републиката на труда,* Вие неуморно крещите на Франция: „Ето ги престъпниците!"

Не е чудно, че г-н Тиер чрез своя министър на вътрешните работи Ернест Пикар даде заповед да се попречи на връзките на Интернационалната асоциация с Париж. *(Заседание на Събранието от 28 март.) Циркуляр на Тиер до префектите и техните помощници:*

„Честните работници, които са много повече от лошите, трябва да знаят, че ако хлябът още веднъж бяга от устата им, те дължат това на привържениците на *Интернационала,* които са тирани на труда, макар да се представят за негови освободители".

Без *Интернационала...**

* В ръкописа тази фраза не е завършена. *Ред.*

(Сега историята с парите.) (Той и Фавър са прехвърлили парите си в Лондон.) Има една поговорка, че когато мошениците се бият, истината излиза наяве. Ето защо най-добре е да завършим портрета на Тиер с думите на лондонския „Moniteur“, принадлежащ на господаря на неговите версайски генерали. „Situation“[398] пише в броя си от 28 март:

„Когато г-н Тиер е заемал министерски пост, винаги е подтиквал войниците към кървава разправа с народа — той е отцеубиец, кръвосмесител, злоупотребител на държавни имущества, плагиатор, предател, честолюбец, импотеит“.

Майстор на хитрините и на ловките интриги.

До юлската революция свързан с републиканците, той за пръв път се добра до пост в правителството при Луи-Филип, като изтласка своя стар покровител Лафит. Първата му работа беше да изпрати в затвора предишния си сътрудник Арман Карел. Той спечели доверието на Луи-Филип с това, че изпълняваше ролята на шпионин и тъмничар-акушер по отношение на дукеса Берийска; но главен момент в неговата дейност беше кървавата разправа с въстаналите парижки републиканци на улица „Транснонен“ и септемврийските закони против печата, които по-късно бяха изоставени, когато това оръжие се притъпи. Дошъл чрез интриги отново на власт в 1840 г., той изработи плана на парижките укрепления; този план, посегателство върху свободата на Париж, предизвика протеста на цялата демократическа партия с изключение на буржоазните републиканци от „National“. На протестните викове г-н Тиер отговори от трибуната на камарата на депутатите:

„Как? Вие си въобразявате, че някакви си укрепления могат да станат опасни за свободата?... Това значи да се загуби всякакво чувство за реалност. И преди всичко вие клеветите, като допускате, че *което и да било правителство* ще се реши някога да бомбардира Париж, за да задържи властта в ръцете си. Нима след като пробие със снарядите си купола на Дома на инвалидите или на Пантеона, след като обсипе с огън жилищата на вашите семейства, то би могло да се яви пред вас с молба да утвърдите неговото съществуване! *Та такова правителство би станало стократно по-невъзможно след победата, отколкото преди нея.*“

Действително нито правителството на Луи-Филип, нито правителството от времето на бонапартисткото регентство не посмя да напусне Париж и да го подложи на бомбардировка. Възможността да се използват така укрепленията беше запазена за г-н Тиер, който именно първоначално изработи техния план.

Когато през януари 1848 г. неаполитанският крал—бомба* подложи Палермо на бомбардировка, г-н Тиер пак заяви в камарата на депутатите:

„Вие знаете, господа, какво става в Палермо: всички вие изтръпвате от ужас при вестта, че един голям град е бил бомбардиран 48 часа. И от кого? От чуждестранен неприятел, който използва правото на войната? Не, господа, *от собственото му правителство.* И за какво? *Затова, че този нещастен град е поискал своите права.* Да, затова, че е искал правата си, той е бил подложен на 48-часова бомбардировка. Позволете ми да апелирам към общественото мнение на Европа. Да стана и да кажа на всеуслишание от най-високата може би трибуна на Европа *няколко думи на възмущение от подобни действия* — това ще бъде заслуга пред човечеството. Господа, когато преди 50 години австрийците, използвайки правото на войната, с цел да избягнат продължителна обсада, искаха да бомбардират Лил; когато по-късно англичаните, използвайки правото на войната, бомбардираха Копенхаген; и съвсем неотдавна, *когато регентът Еспартеро*, човек със заслуги пред своята родина, *намисли да бомбардира Барцелона, за да потуши избухналото там въстание* — от всички краища на света се надигна общ вик на негодувание."

Мина малко повече от година и Тиер беше вече най-ревностният защитник на бомбардирането на Рим от войските на Френската република и възхваляваше своя приятел, генерал Шангарние, загдето насече със саби парижките национални гвардейци, които протестираха против това нарушение на френската конституция.

Няколко дни преди февруарската революция от 1848 г., раздразнен, че Гизо го отстрани за дълго от власт, и усетил нарастващото негодувание на масите, което, както се надяваше той, щеше да му позволи да изтласка своя съперник и да натрапи на Луи-Филип самия себе си, Тиер възкликна в камарата на депутатите:

„*Аз принадлежа към партията на революцията не само във Франция, но и в цяла Европа.* Бих желал правителството на революцията да остава в ръцете на умерени хора... Но ако то мине в ръцете на разпалени хора, дори в ръцете на радикали, аз не бих се отказал заради това от делото, което защищавам. *Аз винаги ще принадлежа към партията на революцията*".

От деня, в който беше провъзгласена републиката, до coup d'état** той беше зает изключително със задушаването на февруарската революция.

През първите дни след февруарския взрив, обхванат от страх, той се криеше, но парижките работници твърде много го презираха, за да го мразят. И все пак поради известната си страхливост, която накара Арман Карел на самохвалните му думи, че „ще

* Фердинанд II. *Ред.*
** държавния преврат. *Ред.*

умре някога на бреговете на Рейн", да отговори: „Ти ще умреш в някоя канавка", той не се осмели да излезе на обществената арена, преди народните сили да бъдат сломени от кървавата разправа с участниците в юлското въстание. Отначало, докато арената не беше достатъчно очистена, за да може отново да се появи открито на нея, той се ограничаваше да ръководи тайно заговора на събранието на улица Поатие, който доведе до реставрирането на империята.

През обсадата на Париж, в отговор на въпроса, готов ли е Париж да капитулира, Жул Фавър заяви, че за да бъде изтръгната думата „капитулация", е необходима бомбардировката на Париж! Това обяснява неговите мелодраматични протести против пруската бомбардировка, както и причината за това, че последната беше само пародия на бомбардировка, докато Тиеровата бомбардировка е сурова действителност.

Парламентарен шарлатанин.

Тиер се подвизава 40 години на обществената арена. Той нито веднъж не е бил инициатор нито на една полезна мярка в каквато и да било област на държавното управление или на живота. Славолюбив, скептик и епикуреец, той никога не е писал и не е говорил заради делото. В неговите очи самото дело е бивало само предлог, за да блесне с перото или с речите си. С изключение на жаждата му за власт, за обогатяване и за видно положение, всичко в него е фалшиво — дори шовинизмът му.

В типичния си стил на вулгарен професионален вестникарски драскач в бюлетините си той ту се гаври над лошия вид на своите версайски пленници, ту съобщава, че „земевладелската камара" „се чувствува прекрасно", ту става за смях със своя бюлетин за превземането на „Мулен-Саке" (4 май), където били заловени 300 пленници.

„Останалите бунтовници са бягали презглава, като са оставили на бойното поле 150 убити и ранени" — и жлъчно прибавя: „Такава е победата, която Комуната ще може да възхвалява утре в своите бюлетини". „Париж скоро ще бъде освободен от потискащите го жестоки тирани".

Париж — Париж на народните маси, които се сражават против него, за него не е „Париж". „Париж — това е богатият, капиталистическият, тунеядският Париж" (не е ли той космополитичен вертеп?). Такъв е Париж на г-н Тиер. Действителният Париж, трудещият се, мислещият, борещият се Париж, Париж на народа, Париж на Комуната — това е „подла сган". Такава е цялата същ-

ност на отношението на г-н Тиер не само към Париж, но и към Франция. Париж, който показа храбростта си в „мирната процесия" и в паническото бягство на Сесе, който изпълва сега Версай, Рюей, Сен-Дени, Сен-Жермен-ан-Ле, където го последваха всички кокотки, които се лепят по „хората на религията, семейството, реда и собствеността" (Париж на действително „опасните", експлоататорски и тунеядски класи), („franc fileurs"[399]), Париж, който се забавлява да наблюдава през далекоглед бушуващата битка, за който „гражданската война е само приятно развлечение" — такъв е Париж на г-н Тиер — (точно така, както кобленцката емиграция[400] беше Франция на г-н дьо Калон). Типичен вулгарен драскач, той не умее да пази дори външно достойнство, а за да не наруши етикета на „легитимизма", убива жените, момичетата и децата, намерени под развалините на Ньойи. Чрез отблясъците на Кламар, подпален с петролни бомби, той непременно си достави удоволствието да устрои илюминация в чест на муниципалните избори, които насрочи по цяла Франция. Римските историци завършват характеристиката на Нерон, като казват, че това чудовище се славело с талантите си на стихоплетец и комедиант. Но позволете на един прост професионален вестникарски драскач и парламентарен шарлатанин като Тиер да дойде на власт и той ще надмине Нерон.

Когато Тиер позволява на бонапартистките „генерали" да отмъщават на Париж, той само изпълнява ролята си на сляпо оръдие на класовите интереси, а собствената си роля играе в малката комедия на бюлетините, речите, апелите, в които се проявява неговата суетност, вулгарност и най-долен вкус на вестникарски драскач.

Той сравнява себе си с Линкълн, а парижани — с бунтовниците робовладелци от Юга. Южняците се сражаваха за робството на труда и за териториално отделяне от Съединените щати. Париж се сражава за освобождението на труда и за отстраняване от власт на тиеровските държавни паразити, които искат да бъдат робовладелци на Франция!

В речта си пред меровете Тиер казва:

„Вие можете да разчитате на моята дума, аз никога не съм я нарушавал!"

„Това събрание е едно от най-либералните, които Франция е избирала някога".

Той ще спаси републиката,

„стига редът и трудът да не се намират под постоянната заплаха на онези, които претендират за ролята на особени блюстители за благото на републиката“.

На заседание на Събранието от 27 април той говори, че „Събранието е по-либерално и от самия него!“.

Тиер, в чиято риторика главният коз винаги е било изобличаването на Виенските договори, подписва Парижкия договор,[401] т. е. дава съгласието си не само за откъсване на една част от Франция, не само за окупиране на почти половината от нейната територия, но и за милиарди контрибуции, без дори да помоли Бисмарк да посочи точно и да докаже военните разходи на Германия! Той дори не разрешава на Събранието в Бордо да обсъди отделните пунктове на неговата капитулация!

Той, който цял живот е упреквал Бурбоните за това, че се върнаха с ариергарда на чуждите армии и че поведението им към съюзниците, окупирали Франция след сключването на мира,[402] беше лишено от достойнство — той моли Бисмарк да направи в договора само една отстъпка: да предостави 40 000 души войска за усмиряването на Париж (както заяви Бисмарк в Райхстага). Въоръжената национална гвардия напълно осигуряваше както вътрешната отбрана на Париж, така и защитата му от чуждите завоеватели, но към капитулацията на Париж пред чуждия завоевател Тиер веднага прибави капитулацията на Париж пред самия Тиер и Сие. Това условие трябваше да предизвика гражданска война. И самата гражданска война той започва не само с мълчаливото съгласие на Прусия, но и с нейното съдействие чрез пленените френски войници, които Прусия великодушно му изпраща от германските затвори! В бюлетините си, в речите си и в речите на Фавър пред Събранието той пълзи пред Прусия и не минава седмица да не заплаши Париж с пруска интервенция, даже след като не успя да измоли такава, както заяви самият Бисмарк. Бурбоните бяха олицетворение на самото достойнство в сравнение с този шарлатанин, с този велик апостол на шовинизма!

След разгрома на Прусия (Тилзитския мир от 1807 г.) нейното правителство почувствува, че ще може да спаси себе си и

страната само чрез велико социално възраждане (чрез големи промени). То пресади в Прусия в незначителни мащаби, в рамките на феодалната монархия, резултатите от Френската революция. Освободи селяните и т. и.[403]

След поражението на Русия в Кримската война, което разкри в самата страна гнилостта на нейната социална и политическа система — макар че Русия с отбраната на Севастопол дори спаси честта си и смая чуждите държави с дипломатическите си триумфи в Париж, — нейното правителство освободи крепостните и преустрои цялата си административна и съдебна система[404]. И в двете страни смелите социални реформи по характер бяха сковани и ограничени, защото бяха дарени от трона, а не (вместо да са) извоювани от народа. И все пак станаха огромни социални промени, които премахваха най-лошите привилегии на властвуващите класи и изменяха икономическата основа на старото общество. И двете страни почувствуваха, че тежката болест може да бъде излекувана само с героични средства. Почувствуваха, че на победителите може да се отговори само със социални реформи, които да активизират елементите на народното възраждане. Френската катастрофа от 1870 г. няма паралели в историята на новото време! Тя показа, че официална Франция, Франция на Луи Бонапарт, Франция на властвуващите класи и на техните държавни паразити, е гниещ труп. И какво се опитват да направят преди всичко негодниците, които, използвайки неподготвеността на народа, грабнаха властта и продължават да я държат в ръцете си благодарение на заговора с чуждия завоевател — какво се опитват да направят те преди всичко? Да умъртвят — при покровителството на Прусия, с ръцете на войнишката сган на Луи Бонапарт и полицаите на Пиетри — славното дело на народното възраждане, започнато в Париж, да възкресят всички стари легитимистки призраци, победени от юлската революция, допотопните мошеници на Луи-Филип, победени от февруарската революция, и да устроят тържествена оргия на контрареволюцията! Такъв героизъм на крайното самоунижение е нечуван в летописите на историята! Но — и това е много характерно — вместо да предизвика всеобщ вик на негодуване от страна на официална Европа и Америка, той предизвика вълна от съчувствие и поток от бесни нападки срещу Париж! Това доказва, че Париж, верен на своето историческо минало, се стреми да възроди френския народ, като го прави борец за обновяването на старото общество и превръща социалното възраждане на човечеството в национално дело на Франция! Това е освобождение на производителната класа от експлоататорските класи, от техните слуги и държавни паразити, които потвър-

ждават верността на френската поговорка: „les valets du diable sont pire que le diable“*. Париж издигна знамето на човечеството!

18 март. Правителството въведе

„2-сантимов налог за всеки екземпляр от всяко периодично издание, какъвто и характер да има.“ „До вдигането на обсадното положение се забранява да се основават нови вестници“.

Различните фракции на френската буржоазия идваха последователно на *власт:* едрите собственици на земя — през времето на *Реставрацията* (при старите Бурбони), капиталистите — през времето на парламентарната Юлска монархия (при Луи-Филип), докато бонапартистките и републиканските елементи, изяждайки се от завист, оставаха на заден план. Техните партийни разпри и интриги се водеха, разбира се, под предлог, че се борят за *общото благо,* и когато народната революция се избавяше от една от тези монархии, възникваше друга. Всичко това се измени с установяването на републиката (февруарската). Тогава всички крила на буржоазията се обединиха в *партията на реда,* т. е. партията на поземлените собственици и капиталистите, сплотили се, за да запазят икономическото робство на труда и потисническата държавна машина, която поддържа това робство. За разлика от монархията, самото име на която означаваше надмощие на една буржоазна фракция над друга, победа на една страна и поражение на друга (тържество на една страна и унижение на друга) — *републиката* беше анонимно акционерно дружество на обединилите се крила на буржоазията, на всички *експлоататори* на народа, сплотили се в едно; и наистина, легитимисти, бонапартисти, орлеанисти, буржоазни републиканци, йезуити и волтерианци се хвърлиха в прегръдките едни на други. Те не се крият вече под сянката на трона, те вече не могат да заинтересуват народа с партийните си разпри, маскирайки ги като борба за народните интереси, едните от тях не са вече подчинени на другите. Тяхното класово господство е пряко и открито враждебно на освобождението на произвеждащите маси; *редът* — това е името на икономическите и политическите условия за тяхното класово господство и за робството на труда; тази анонимна, или републиканска, форма на буржоазния режим, тази буржоазна република, тази република на *партията на реда* е *най-гнусният* от всички политически режими. Нейната пряка задача, нейният единствен raison d'être** е потискането на народа. Тя представлява *терор* на класовото господство.

* Слугите на дявола са по-лоши от самия дявол“. *Ред.*

** Смисъл на съществуване. *Ред.*

Това се постига по следния начин. Народът се сражава и извършва революция, провъзгласява република и разчиства място за Национално събрание, след което буржоата, известните републикански декларации на които са гаранция за тяхната „република“, се изтикват на преден план от мнозинството в Събранието, състоящо се от победени открити врагове на републиката. На републиканците се възлага задачата да вкарат народа в клопката на едно въстание, за да го смажат после с огън и меч. Тази роля беше изпълнена от партията „National“ начело с Кавеняк след Февруарската революция (юнското въстание). Извършили престъплението си против масите, тези републиканци след това загубиха влиянието си. Те свършиха своята работа и макар че още им разрешават да поддържат *партията на реда* в общата ѝ борба против пролетариата, същевременно ги отстраняват от правителството, изтикват ги в последните редове и само ги „търпят“. Стълб на републиката става след това обединената роялистка буржоазия, настъпва истинското господство на партията на реда. Материалните сили на народа са временно сломени и работата на реакцията — премахване на всички отстъпки, извоювани в четири революции — постепенно започва. Народът се довежда да бяс не само от подвизите на *партията на реда,* но и от циничното безсрамие, с което го третират като победен и с което тази подла банда самовластно го управлява от негово име, от името на републиката. Разбира се, тази спазматична форма на *анонимен* класов деспотизъм не може да продължава дълго, тя може да бъде само преходна фаза. Управляващата банда съзнава, че се намира върху революционен вулкан. От друга страна, докато партията на реда е обединена във войната си против работническата класа като *партия на реда,* заговорите и интригите на различните ѝ фракции, борбата помежду им, за да наложат своите специални интереси в рамките на стария обществен ред, да поставят на трона собствения си претендент и да задоволят честолюбивите стремежи на отделни лица, отново започват с всичката си сила, щом господството на тази партия започне да изглежда осигурено (гарантирано) в резултат от унищожаването на материалните революционни сили. Това съединяване на обща война против народа с общ заговор против републиката, съчетано с вътрешните разпри на нейните управници и техните машинации и интриги, парализира обществото, предизвиква отвращение и недоумение сред масата на буржоазията, „нарушава“ стопанския живот, държи тази класа в състояние на хроническо безпокойство. Всички условия за деспотизъм се създават (пораждат) при този режим — но деспотизъм без спокойствие, деспотизъм начело с парламентарна анархия.

Тогава настъпва часът за coup d'état и неспособната банда трябва да отстъпи мястото си на някой щастлив претендент, който слага край на *анонимната* форма на класовото господство. По такъв начин Луи Бонапарт сложи край на буржоазната република след четиригодишното ѝ съществуване. През всичкото това време *Тиер* беше „âme damnée"* на партията на реда, която от името на републиката водеше война против републиката, класова война против народа и в действителност създаде империята. Сега той изигра точно същата роля, както тогава, но тогава само като парламентарен интригант, а сега като шеф на изпълнителната власт. Ако само не бъде победен от революцията, сега, както и тогава, той ще бъде използван и захвърлен. Която и от съперническите групи да дойде на власт, първата ѝ работа ще бъде да отстрани човека, който предаде Франция на Прусия и бомбардира Париж.

Тиер имаше много причини за недоволство от Луи Бонапарт. Последният го използва като оръдие и го остави с пръст в устата. Той го изплаши (разстрои му нервите), като го арестува след coup d'état. Той го унищожи, като сложи край на парламентарния режим — единствения режим, при който един обикновен държавен паразит, какъвто е Тиер, един обикновен дърдорко може да играе политическа роля. Важно е най-после и това, че Тиер, който в историческите си трудове се занимаваше само да лъска ботушите на Наполеон, така дълго описваше неговите подвизи, та на края си въобрази, че ги е извършил самият той. В неговите очи законна карикатура на Наполеон I беше не Наполеон Малки, а пигмеят Тиер. Въпреки това нямаше подлост, извършена от Луи Бонапарт, която да не е била подкрепена от Тиер, като се започне със завземането на Рим от френските войски и се свърши с войната срещу Прусия.

Само такъв повърхностен човек може дори и за миг да си въобрази, че възглавяваната от него република с полулегитимистко, полуорлеанистко Национално събрание, с армия под началството на бонапартистки генерали, няма да го изхвърли, в случай че победи.

Няма нищо по-уродливо — до отвращение — от този палечко, който иска да играе ролята (който играе ролята) на Тимур-Тамерлан. Жестоките разправи са за него не само изпълняване на въз-

* предан духом и тялом. *Ред.*

ложена му задача, но и предмет на театрална поза (сценичен ефект), на фантастично славолюбие. Да пише „свои“ бюлетини, да демонстрира „своя“ суровост, да има „свои“ войски, „своя“ стратегия, „свои“ бомбардировки, „свои“ петролни бомби, да скрива „своята“ страхливост под маската на хладнокръвието, с каквото той разрешава на мошениците от декемврийския режим да отмъщават на Париж! Това е особен героизъм на крайната низост! Той се опиянява от важната роля, която играе, и от шума, който вдига в цял свят! Той решително си въобразява, че е велик човек! Какъв ли гигант (титан) трябва да изглежда в очите на света той, пигмеят, парламентарният лигльо! Сред ужасните сцени на тази война не можем да не се усмихнем на смешното кълчене на Тиеровото славолюбие! Г-н Тиер е човек с живо въображение, той без съмнение има актьорска жилка и актьорско славолюбие, което е способно да го накара да повярва в собствените си лъжи и в собственото си величие.

Всички речи, бюлетини и т. н. на Тиер са пропити от дух на надуто славолюбие.

Този отвратителен Трибуле.

Великолепната бомбардировка (с петролни бомби) от Мон-Валериен разрушава част от къщите в квартал Терн в границите на крепостния вал, това се придружава от грандиозен пожар и от страшен грохот на оръдията, който разтърсва цял Париж. Умишлено се изсипват бомби върху кварталите Терн и Елисейски полета.

Взривни бомби, петролни бомби.

Комуната

Един достославен английски наемен драскач направи блестящото откритие, че Комуната не е онова, което ние обикновено разбираме под самоуправление. Разбира се, че не. Това не е самоуправлението на градовете, в които се разпореждат чревоугодници-олдърмени, користолюбци — членове на енорийските събрания и свирепи опекуни на приюти за бедни. Това не е самоуправлението на графствата, в които се разпореждат празноглави собственици на големи имения и натъпкани кесии. Това не е съдеб-

ната мерзост на „великите неплатени“[405]. Това не е политическо самоуправление на страната с помощта на олигархичен клуб и четене на вестник „Times“. Това е народът, който действува сам и за самия себе си.

Най-отвратителното в тази канибалска война са „литературните“ вопли на гнусния пигмей, който стои начело на правителството!

Зверското отношение към версайските пленници не е прекратявано нито за миг и хладнокръвното им убиване започна отново щом Версай се убеди, че Комуната е много хуманна, за да приложи декрета си за репресиите!

„Paris-Journal“ (във Версай) съобщава, че тринадесет войници от линейните войски, пленени на гара Кламар, са били разстреляни на място и че всички намиращи се във Версай пленници в униформа на линейните войски ще бъдат екзекутирани веднага щом се установи самоличността им!

Г-н Александър Дюма-син разказва, че един млад човек, изпълняващ длъжността генерал, макар и без генералски чин, бил застрелян, след като изминал (под конвой) няколкостотин ярда по пътя.

5 май, „Mot d'Ordre“[406]: според съобщение на „Liberté“, който излиза във Версай, „всички войници от редовната армия, заловени в Кламар между въстаналите, са били разстреляни на място“ (от Линкълн—Тиер!) (Линкълн признаваше на противника правото на воюваща страна.) „Такива са хората, които по стените на всички френски общини заклеймяват парижаните като убийци!“ Бандити!

Демаре. Депутация от Комуната е отишла в Бисетр (на 27 април), за да разследва случая с четирима национални гвардейци от 185-и маршов батальон, и посетила там останалия жив (тежко ранен) *Шефер.*

„Болният заяви, че на 25 април в Бел-Епин, недалеч от Вилжуиф, той заедно с тримата си другари бил настигнат от конни стрелци, които поискали от тях да се предадат. Тъй като съпротивата срещу обкръжилия ги отряд била безполезна, те хвърлили оръжието си на земята и се предали. Войниците ги обкръжили и пленили, без да прилагат към тях никакви насилия или заплахи. Те били пленници вече няколко минути, когато се появил един капитан на конните стрелци и се нахвърлил върху тях с револвер в ръка. Без да каже нито дума, той стрелял в единия от тях и го убил на място, след това стрелял и в гвардееца Шефер, когото ранил право в гърдите, и той паднал до своя другар. Другите двама гвардейци се опитали да се скрият, изплашени от това

подло нападение, но освирепелият капитан се понесъл след двамата пленници и ги убил с още два изстрела на револвера си. След тази зверска и подла разправа коините стрелци се отдалечили със своя началник, като оставили жертвите си простряни на земята."[407]

„New-York Tribune"[408] *надмина лондонските вестници.*

Тиеровото „най-либерално и най-свободно избрано събрание, което Франция е имала някога", е точно като неговата „най-добра армия, която Франция е имала някога". Тази старческа chambre introuvable*, избрана под фалшив предлог, се състои почти само от легитимисти и орлеанисти. Общинските избори, проведени от самия Тиер на 30 април, показват колко далеч са те от френския народ! От 700 000 (кръгло) общински съветници, избрани в 35 000 общини, които оставаха още на осакатена Франция, 200 са легитимисти, 600 — орлеанисти, 7 000 — открити бонапартисти, а всички останали са републиканци или привърженици на Комуната. (*Версайският кореспондент* на „Daily News" от 5 май.) Нужни ли са още някакви доказателства, че това събрание начело с орлеанистката мумия Тиер представлява узурпаторско малцинство?

Париж

Г-н Тиер не е преставал да нарича Комуната оръдие на шепа „каторжници", „престъпници", утайка на Париж. Но тази „шепа" отявлени престъпници ето повече от шест седмици дава отпор на „най-добрата армия, която Франция е имала някога", предвождана от непобедимия Мак-Махон и вдъхновявана от гения на самия Тиер!

Тиер е опроверган не само от подвига на парижани. Изказаха се всички слоеве на парижкото население.

„Не бива да се смесва парижкото движение със завладяването на Монмартър, което послужи само като негов повод и начало; това движение е общо и се корени дълбоко в съзнанието на Париж; мнозинството дори от онези, които по една или друга причина стоят настрана от него, все пак не отричат неговата социална обоснованост."

Чии са тези думи? *На делегатите на синдикалните камари,* хора, които говорят от името на 7—8 хиляди търговци и индустриалци. Те отидоха във Версай, за да му кажат това... *Лигата на републиканския съюз... манифестацията на франкмасоните*[409] и т. н.

---

* безподобна камара. *Ред.*

Провинцията

Les provinciaux espiègles*.

Ако Тиер си въобразеше поне за миг, че провинцията е действително враждебна на парижкото движение, той щеше да направи всичко, което е по силите му, за да ѝ даде пълна възможност да се запознае с това движение и с всичките му „ужаси". Щеше да я помоли да погледне това движение в неговата неразкрасена действителност, да се убеди със собствените си очи и сама да чуе какво представлява то. Но той не направи това! Тъй както не пропускаха вести от провинцията в Париж през време на обсадата му от прусаците, Тиер и неговите „хора на отбраната" се мъчат да издигнат около провинцията *стена от лъжи*, за да я държат в подчинение и да предотвратят там общо въстание в защита на Париж. На провинцията се разрешава да гледа на Париж само през версайската *камара-обскура* (криво стъкло). (Само лъжите и клеветите на версайските вестници проникват в департаментите и царят там пълновластно.) Грабежи и убийства, извършвани от 20 000 „престъпници", безчестят столицата.

„Лигата смята за свой пръв дълг да осветли фактите и да възстанови нормалните отношения между провинцията и Париж".[410]

Каквито бяха тези хора в обсадения Париж, такива са и сега, когато сами го обсаждат.

„*Лъжата, както и преди, си остава тяхно любимо оръжие.* Те забраняват, конфискуват столичните вестници, залавят съобщенията, отварят писмата, така че провинцията трябва да се задоволява с онези сведения, които Жул Фавър, Пикар и Сие благоволяват да ѝ съобщят, без да има възможност да провери тяхната вярност".

Бюлетините на Тиер, циркулярите на Пикар, Дюфор... Плакатите в общините. Престъпният версайски печат и немците. Малкият „Moniteur"[411]. Въвеждането отново на паспорти за пътуване от едно място до друго. Армия от muchards**, разпратена по всички посоки. Арести (в Руан и други градове под пруска власт) и т. н. Хиляди полицейски комисари, пръснати в околностите на Париж, са получили от полицейския префект, жандарма Валантен, заповед да изземват всички вестници от всякакво направление, които се печатат във въстаналия град, и да ги горят публично, както в най-добрите времена на светата инквизиция.

* Немирниците провинциалисти. *Ред.*
** шпиони. *Ред.*

Отначало правителството на Тиер се обърна към провинцията с апел* да се формират батальони на националната гвардия и да се изпращат във Версай против Париж.

„Провинцията — както пише един лиможки вестник[412], — изрази недоволството си, като отказа да изпрати доброволческите батальони, които Тиер и неговата „земевладелска камара“ искаха от нея.“

Шепата бретонски идиоти, които се сражаваха под бяло знаме, с пришито върху гърдите на всеки Христово сърце от бяла тъкан и с бойния вик: „Vive le Ro!“** — това е тя цялата „провинциална“ армия, която се събра около Тиер.

Изборите, „veugeur“ от 6 май[413].

Законът за печата на г-н Дюфор (от 8 април) е открито насочен против „ексцесите“ на провинциалния печат.

По-нататък многобройните арести в провинцията. Там действуват *законите за подозрителните.*[414]

Идейна и полицейска блокада на провинцията.

23 април. Хавър. Общинският съвет е изпратил трима свои членове в Париж и във Версай с поръчение да предложат посредничество за прекратяване на гражданската война при условие, че се запази републиката и се дадат общински свободи на цяла Франция... *На 23 април делегати от Лион са били приети от Пикар и Тиер: „Война на всяка цена“* — такъв е бил отговорът им.

Адресът на лионските делегати е предаден на Събранието от депутата Грепо на 24 април.[415]

Общинските съвети на провинциалните градове са извършили нечувана дързост, като са изпратили свои депутати във Версай, за да апелират към версайците да удовлетворят исканията на Париж. Нито една община във Франция не е изпратила адрес, който да одобрява действията на Тиер и на „земевладелската камара“. Както се оплаква Дюфор *в своя циркуляр против помирението, изпратен до главните прокурори,* провинциалните вестници, подобно на тези общински съвети,

„поставят на една дъска Събранието, избрано въз основа на общото избирателно право, и самозваната Парижка комуна; упрекват първото, че не признава общинските права на Париж и т. н.“

и което е още по-лошо — тези общински съвети, например *съветът на град Ош,*

---

* В ръкописа над тези думи е написано: „В тревогата си се обърна с апел... преди да получи от Бисмарк армията военнопленници“. *Ред.*

** „Да живее кралят!“ *Ред.*

„единодушно искат то *незабавно да предложи на Париж примирие* и Събранието, избрано на 8 февруари, да се саморазпусне, понеже е изтекъл срокът на неговите пълномощия“ *(Дюфор, Версайското събрание, 26 април).*

Трябва да се помни, че това бяха старите общински съвети[416], а не онези, които бяха избрани на 30 април. Техните делегации са така многобройни, че Тиер е решил повече да не ги приема лично, а да ги изпраща при един от своите министерски помощници.

Най-после, изборите от 30 април са окончателната присъда срещу Събранието и срещу изненадалите Франция избори, в резултат на които то се роди. Така че, ако досега провинцията оказваше само пасивна съпротива на Версай, без да вдига въстание в защита на Париж, това се обяснява с факта, че старите власти все още са си запазили там опорни пунктове, както и с обстоятелството, че империята доведе провинцията в състояние на вцепенение, а войната я задържаше в това състояние.

Очевидно е, че само версайската армия, версайското правителство и китайската стена от лъжи стоят между провинцията и Париж. Ако тази стена падне, провинцията ще се обедини с Париж.

Много характерно е, че същите тези хора (Тиер и Сие), които през май 1850 г. с помощта на парламентарен заговор отмениха *общото изборно право* (Бонапарт им помагаше, за да ги подмами в клопка, да ги държи напълно във властта си и след coup d’état да обяви, че именно той възстановява общото изборно право против партията на реда и нейното събрание), защото при републиката то можеше все пак да доведе до нежелани за тях резултати, характерно е, че тези хора сега са негови фанатични привърженици, използват го, за да обосноват „законността“ на своята власт в борбата си против Париж, след като при Бонапарт общото изборно право беше така нагласено, че стана обикновена играчка в ръцете на изпълнителната власт, обикновена машина за измама, за неочаквани машинации и фалшификации на изпълнителната власт. *(Конгресът на Съюза на градовете) („Rappel“, 6 май!)*[417]

Трошю, Жул Фавър и Тиер, провинциалите

Може да се постави въпросът, по какъв начин тези остарели парламентарни шарлатани и интриганти от рода на Тиер, Фавър, Дюфор, Гарние-Пажес (само с неголямо подкрепление от няколко негодници от същия сорт) все още продължават след всяка рево-

люция да изплуват отново на повърхността и да узурпират изпълнителната власт? Как успяват да постигнат това хора, които винаги използуват за своите интереси и предават революцията, избиват народа, който я е извършил, и отнемат малкото либерални отстъпки, изтръгнати от предишните правителства? (Против които самите те са се опълчвали.)

Обяснението е много просто. Преди всичко, макар и много непопулярни, какъвто беше Тиер след февруарската революция, те остават невредими благодарение на великодушието на народа. След всяко успешно въстание на народа неговите неуморими врагове започват да крещят за помирение и народът, обхванат от ентусиазъм поради собствената си победа, в първия момент подхваща този вик. След този първи миг подобните на Тиер и Дюфор хора съзнателно остават в сянка, докато материалната сила се намира в ръцете на народа, и вършат своето дело тихомълком. Те отново се появяват на сцената, щом народът се окаже обезоръжен, и тогава буржоазията ги приветствува като свои chefs de file*.

Или пък, както беше с Фавър, Гарние-Пажес, Жул Симон и т. н. (с добавка на няколко по-млади хора от същия сорт) и както беше със самия Тиер след 4 септември, на тях гледат като на „почтената" републиканска опозиция при Луи-Филип; по-късно — парламентарна опозиция при Луи Бонапарт. Реакционните режими, на които самите те са поставили начало, когато са били издигани на власт от революцията, им осигуряват място в редовете на опозицията, докато истинските революционери биват изпращани на заточение, избивани, изгонвани от страната. Народът забравя за тяхното минало, буржоазията гледа на тях като на свои хора, подлото им минало е забравено — и по такъв начин те отново се появяват, за да започнат пак предателското си и гнусно дело.

Нощта на 1 срещу 2 май: село Кламар е в ръцете на войските, железопътната гара — в ръцете на въстаниците (тази гара господствува над форта Иси). Внезапно там се появява 22-и стрелкови батальон (неговите патрули, на които *предателски е била предадена паролата,* били пропуснати от часовоя), напада с изненада гарнизона, докато повечето от въстаниците спели в леглата си, пленява само 60 души и *изколва с щикове 300 въстаници.* При това войниците от линейните полкове по-късно били разстреляни

* — водачи. *Ред.*

без всякакъв съд. *В циркуляра си от 2 май до префектите, гражданските и военните власти Тиер* има нахалството да заяви:

„Тя“ (Комуната) „арестува генерали“ (Клюзере!) „само за да ги разстреля и учредява Комитет на общественото спасение от съвсем недостойни лица!“

В резултат на coup de main* войските, командувани от генерал Лакретел, са превзели *редута Мулен-Саке,* разположен между форта Иси и Монруж. Гарнизонът е бил изненадан поради измяната на коменданта *Галиен,* който за пари е съобщил паролата на версайските войски. 150 комунари са били избити с щикове, повече от 300 взети в плен. Г-н Тиер — казва кореспондентът на „Times“ — беше слаб, когато беше нужна твърдост (този страхливец винаги е слаб, *когато вижда опасност за самия себе си),* и стана твърд, когато всичко можеше да се постигне с няколко отстъпки. (Този негодник винаги е твърд, когато употребата на материална сила обезкръвява Франция и му позволява да застане във величествена поза, докато лично се намира в безопасност. В това е цялата му премъдрост. Тиер — казано с думите на Антоний — е „честен човек“**.)

Бюлетин на *Тиер* по повод на *Мулен-Саке* (4 май):

„Освобождението на Париж от потискащите го отвратителни тирани“. („Версайците са били предрешени в униформи на национални гвардейци“); („повечето от комунарите са спели и са били убити или пленени по време на сън“).

Пикар: „Нашата артилерия не бомбардира, но наистина обстрелва“ („Moniteur des communes“, вестникът на Пикар).

„Бланки, хвърлен умиращ в затвора, Флуранс, съсечен от жандармите, Дювал, разстрелян по заповед на Виноа, държаха тия хора в ръцете си на 31 октомври и нищо не им направиха.“

---

* Внезапно нападение. *Ред.*

** Шекспир. „Юлий Цезар“, III действие, сцена II (думите на Антоний за Брут). *Ред.*

КОМУНАТА

1. МЕРКИ В ПОЛЗА НА РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА

Отменена е *нощната работа на хлебарите* (20 април).

В държавните и частните работилници е премахната *частната юрисдикция,* узурпирана от собствениците на фабрики и пр. (от фабрикантите) (от едрите и дребни *работодатели),* които бяха едновременно съдии, изпълнители на присъдите, страни в споровете и винаги печелеха делото — премахнато е правото им да имат *собствен наказателен кодекс,* който им позволяваше да ограбват работната заплата на трудещите се чрез *глоби, удръжки,* правени под формата на наказание, и пр.; наказания за работодателите, нарушаващи този закон; *глобите и удръжките,* наложени след 18 март, трябва да бъдат върнати на работниците (27 април). Спряна е продажбата на заложени вещи (29 март).

Много работилници и фабрики в Париж са затворени, защото собствениците им са избягали. Това е стар похват на капиталистите индустриалци, които смятат, че всеки път, когато някоя победоносна революция заплашва „реда“ на тяхната „система“, имат право, „под стихийното действие на законите на политическата икономия“, не само да извличат печалби от труда на работниците, смятайки това като условие на труда, но и да спират напълно работата и да изхвърлят работниците на улицата, за да предизвикват изкуствена криза. Комуната много мъдро е назначила комунална комисия, която, подпомогната от делегати на различните промишлени отрасли, трябва да определя начина, по който напуснатите фабрики и работилници ще бъдат предавани на кооперативни работнически дружества, като се заплаща известна компенсация на избягалите капиталисти (16 април); (на тази ко-

мисия е възложено също да води статистика на изоставените работилници).

Комуната е наредила до районните кметства, когато плащат помощите от 75 сантима, да не правят разлика между така наречените незаконни жени и майките и вдовиците на националните гвардейци.

Проститутките, държани досега в Париж за „хората на реда", заради „безопасността" на последните се намираха в лична робска зависимост и изцяло във властта на полицията. Комуната освободи проститутките от това унизително робство, но същевременно помете самата почва, на която виреe проституцията, и мъжете, благодарение на които тя цъфти. Впрочем проститутките от по-висок ранг — кокотките — при режима на реда не бяха робини, а господарки на полицията и управниците.

Комуната естествено не е имала време да реорганизира народната просвета (образование); но като го очисти от религиозните и клерикални елементи, Комуната сложи началото на умственото разкрепостяване на народа. Тя назначи комисия за организиране на обучението (началното (елементарното) и професионалното) *(28 април)*. Тя реши всички учебни помагала като книги, карти, хартия и пр. да се раздават безплатно от учителите, които трябва да ги получават от съответното кметство. На учителите не се разрешава под какъвто и да било предлог да искат от учениците да заплащат тези учебни помагала *(28 април)*.

Заложени вещи: по всички заложни квитанции, издадени до 25 април 1871 г., заложените дрехи, мебели, бельо, книги, завивки и оръдия на труда на стойност не повече от 20 франка могат да бъдат поискани обратно без заплащане, начиная от 12 май *(7 май)*.

2. МЕРКИ В ИНТЕРЕС НА РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА, НО ПРЕДИМНО В ИНТЕРЕС НА СРЕДНИТЕ КЛАСИ

Наемите за последните 3 тримесечия до април се анулират напълно: всеки, който е платил някаква сума за което и да е от тези тримесечия, има право да я мине за сметка на бъдещи плащания. Този закон важи и за мобилираните помещения. В течение на следващите 3 месеца никакви искания на собствениците за изваждане на наематели няма да имат сила *(29 март)*.

Echéances (изплащането на полиците с настъпил падеж) *(изтичане срока на полиците):* всички искове за просрочени полици се спират *(12 април)*.

Всички плащания по този вид търговски задължения трябва да бъдат направени в срок от 2 години (плащането става с разсрочки), начиная от 15 юли, без лихва върху сумата на дълга. Общата сума на дълга се разделя на 8 *равни части, плащани на тримесечия* (първото тримесечие започва от 15 юли). Съдебно преследване се допуска само ако тези частични плащания не се направят в срок *(16 април)*. Законите на Дюфор за арендата и за полиците довеждаха до фалит болшинството честни парижки търговци.

Нотариусите, съдиите-изпълнители, техните помощници, аукционистите и другите съдебни чиновници, които досега правеха състояния, използвайки служебното си положение, са превърнати в служещи на Комуната, които като другите работници получават от нея определена заплата.

Тъй като професорите от Медицинската школа избягаха от Париж, Комуната назначи комисия за основаване на *свободни университети,* които вече не са държавни паразити; на студентите, издържали изпитите си, се дава възможност да практикуват без докторско звание (званието трябва да се дава от факултета).

Тъй като съдиите от *гражданския съд на департамента Сена,* винаги готови, както и останалите съдии, да работят при всяко класово правителство, избягаха от Париж, Комуната назначи специален адвокат, който да води най-неотложните дела, докато се преустроят съдилищата въз основа на общо изборно право *(26 април)*.

3. МЕРКИ ОТ ОБЩ ХАРАКТЕР

Отменен е рекрутският набор. През сегашната война е длъжен да служи всеки годен за военна служба човек (в националната гвардия). Тази мярка е отлично средство за отърваване от всички изменници и страхливци, криещи се в Париж *(29 март)*.

Забранени са хазартните игри (2 април).

Църквата е отделена от държавата; премахнат е бюджетът за религиозни цели; църковните имущества са обявени за национална собственост *(3 април)*.

След издирвания въз основа на частни сведения Комуната установи, че *„правителството на реда"* наредило освен старата гилотина да се изработи и нова (по-удобна и по-портативна) и предварително я платило. Комуната заповяда да се изгорят публично на 6 април и двете гилотини, старата и новата. Версайският печат, на който пригласяше печатът на „реда" в целия свят,

представи нещата така, че уж тези гилотини били изгорени от парижкото население в знак на протест против кръвожадността на комунарите! *(6 април.)* След революцията от 18 март всички политически затворници бяха веднага освободени. Но Комуната знаеше, че при *режима на Луи Бонапарт* и на достойния му приемник — правителството на отбраната, много хора бяха хвърлени в затвора без всякакво обвинение, просто като подозрителни в политическо отношение. Поради това тя възложи на един от членовете си — Прото — да направи разследване. Той освободи 150 души, които се намираха в затвора от половин година, но по делата на които не е било водено никакво съдебно следствие; много от тях, арестувани още при Бонапарт, са били цяла година в затвора без каквото и да било обвинение или съдебно следствие *(9 април)*. Този факт, толкова характерен за правителството на отбраната, го вбеси. То започна да твърди, че Комуната е пуснала на свобода всички престъпници. Но кой в действителност пусна осъдени престъпници? Фалшификаторът на документи Жул Фавър. Едва взел властта, той побърза да освободи *Пик и Тайфер,* осъдени за кражба и фалшификация по аферата с вестник „Etendard". Един от тези господа, Тайфер, има нахалството да се върне в Париж, но бе поставен обратно в подобаващо му помещение. И не само Версайското правителство освободи осъдени крадци от *Maisons Centrales** из цяла Франция при условие, че ще постъпят в армията на г-н Тиер!

Декретът за разрушаването на Вандомската колона като

„паметник на варварството, символ на грубата сила и на фалшивата слава, като утвърждаване на милитаризма и отричане на международното право" *(12 април)*.[418]

Избирането на Франкел (германец, член на Интернационала) в състава на Комуната е обявено за действително: „поради това, че знамето на Комуната е знаме на световната република и че нейни членове могат да бъдат и чужденци" *(4 април)*[419]; малко по-късно Франкел беше избран за член на Изпълнителната комисия на Комуната *(21 април)*.

„Journal Officiel" започна публикуването на информация за заседанията на Комуната *(15 април)*.

Декретът на Паскал Грусе за защита на чужденците срещу реквизиции. Нито едно правителство в Париж никога не е било така внимателно към чужденците *(27 април)*.

Комуната отмени политическата и професионалната клетва *(4 май)*.

---

* централните затвори. *Ред.*

Разрушаване на паметника, наречен „Параклис за изкупление екзекуцията на Людовик XVI“, на улица д'Анжу-Сент-Оноре (издигната от „chambre introuvable“ в 1816 г.) *(7 май).*

4. МЕРКИ ЗА ОПАЗВАНЕ НА ОБЩЕСТВЕНАТА СИГУРНОСТ

Разоръжаване на „лоялните“ национални гвардейци *(30 март).*

Комуната обявява, че членуването в нейните редове е несъвместимо със заемането на място във Версайското събрание *(29 март).*

Декрет за репресиите. Никога не е прилаган. Арестувани са само духовни лица: *парижкият архиепископ и свещеникът на църквата Ла Мадлен,* цялото ръководство на колежа на йезуитите, настоятелите на всички главни църкви; *едни от тези лица са арестувани* като заложници, други — като такива, които са в заговор с Версай, трети — за опити да спасят църковното имущество да не бъде конфискувано от Комуната *(6 април).*

„Монархистите водят войната като варвари; те разстрелват пленниците, убиват ранените, обстрелват превързочните пунктове; техните войски вдигат пушки с прикладите нагоре и после предателски откриват огън“ *(Прокламация на Комуната)*[420].

По повод на тези декрети за репресиите трябва да се отбележи следното:

Първо, всички слоеве на парижкото население — след като всички капиталисти, тунеядци и паразити напуснаха Париж — се обръщаха към Версай с искане да прекрати гражданската война, *с изключение на парижкото духовенство.* Архиепископът и свещеникът на църквата Ла Мадлен писаха на Тиер, вече като заложници, само защото не желаеха *„проливането на собствената им кръв“.*

Второ, след като Комуната публикува декрета за репресиите, за вземането на заложници и т. н., зверското третиране на версайските пленници от страна на овчиците на Пиетри и жандармите на Валантен не спря, но убийствата на пленени парижки войници и национални гвардейци бяха спрени, а след това възобновени с още по-голяма ярост, щом версайското правителство се убеди, че Комуната е много хуманна, за да приложи декрета си от 6 април. Тогава масовите убийства започнаха отново. Комуната не екзекутира нито един заложник, нито един пленник; дори няколкото жандармерийски офицери, проникнали в Париж като шпиони в мундири на национални гвардейци, бяха само арестувани, но не разстреляни.

Ненадейното нападение срещу редута Кламар (2 май). *Гарата е била в ръцете на парижани,* клане, избиване с щикове, 22-и стрелкови батальон *(Галифе?)* разстрелва войници от линейните полкове на място, без никакви формалности *(2 май)*. *Редутът Мулен-Саке,* разположен между форта Иси и Монруж, завладян внезапно през нощта поради измяната на коменданта *Галиен,* който за пари съобщил паролата на версайските войски. Повечето от комунарите, заварени да спят в леглата си, са били избити *(4 май)*.

На 25 април четирима национални гвардейци (това е установено от комисарите, изпратени в Бисетр, където се е намирал единственият от националните гвардейци, останал жив в Бел-Епин, недалеч от Вилжуиф; името му е *Шефер)* — тези национални гвардейци били обкръжени от конни стрелци; по искане на последните, поради невъзможност да се съпротивяват, те се предали и били обезоръжени, при което войниците не им причинили никаква вреда. Но след това се появява капитанът на стрелците и ги разстрелва един по един с револвера си. Оставили ги да лежат на земята; Шефер, въпреки страшната рана, оживял.

Тринадесет войници от редовната армия, пленени на гара Кламар, били разстреляни на място, а всички пленници в униформи на линейни войски, намиращи се във Версай, ще бъдат разстреляни веднага щом се установи самоличността им (версайският „Liberté"). Александър Дюма-син, който се намира сега във Версай, разказва, че един млад човек, изпълняващ длъжността генерал, макар и без генералски чин, бил застрелян по заповед на един бонапартистки генерал, след като изминал под конвой няколкостотин ярда по пътя... Жандармите обкръжават сградите, в които се крият парижки войски и национални гвардейци, поливат тези сгради с газ и ги запалват. Няколко трупа на национални гвардейци (овъглени) са били докарани от санитарния отряд на печата в квартал Терн („Mot d'Ordre", 20 април). „Те нямат право на лазарет."

Тиер. Бланки. Архиепископът. Генерал Шанзи. (Тиер казал, че неговите бонапартисти биха предпочели да бъдат разстреляни.)

Обиски по къщите и т. н. Казимир Буи назначен за председател на комисията за разследване деянията на диктаторите от 4 септември *(14 април)*. Извършени са обиски в частни домове и са конфискувани книжа, но никакви вещи не са изземвани и не са продавани на търг. (Конфискувани са книжата на лица, имащи връзка с 4 септември, Тиер и т. н., и на бонапартистки полицаи.) Например във вилата на *Лафон,* главен инспектор на затворите *(11 април)*. Извършени са обиски в домовете (собствени) на Тиер и Сие като изменници, но са конфискувани *само книжа.*

Арести в собствената среда. Това особено шокира буржоата, за когото непременно са нужни политически идоли и „велики хора“.

„Доазни („Daily News“, 6 май. Кореспонденция от Париж) и отблъсква това, че каквато и да е властта на Комуната, тя през всичкото време преминава от едни ръце в други и не знаем днес у кого ще е властта утре ... Във всичките тези вечни промени повече от когато и да било може да се види, че липсва направляваща ръка. Комуната представлява сбор от равностойни атоми, всеки от които се отнася с недоверие към другия и *нито един няма върховна власт над останалите*“.

Спиране на вестници!

5. ФИНАНСОВИ МЕРКИ

Виж „Daily News“, 6 май.

Главните разходи — за войната!

Само 8 928 франка получени от конфискации, като всичко това е взето от духовни лица, и т. н.

„Vengeur“, 6 май.

КОМУНАТА

ВЪЗНИКВАНЕТО НА КОМУНАТА И ЦЕНТРАЛНИЯТ КОМИТЕТ

След Седан Комуната бе провъзгласена в Лион, след това в Марсилия, Тулуза и т. н. Гамбета положи всички усилия, за да я смаже.[421]

Различните движения в Париж в началото на октомври имаха за цел установяването на Комуната като средство за защита против чуждото нашествие, като осъществяване на задачите на въстанието от 4 септември. Движението от 31 октомври не доведе до установяване на Комуна само защото Бланки, Флуранс и другите тогавашни вождове на движението повярваха на gens de paroles*, които дадоха parole d'honneur**, че ще се откажат от властта и ще отстъпят мястото си на Комуна, свободно избрана от всички парижки райони. Движението от 31 октомври завърши с неуспех, защото неговите водачи спасиха живота на тези хора, жадуващи да убият спасителите си. Щом те позволиха на Трошю и Фери да се изплъзнат, последните неочаквано хвърлиха срещу тях бретонците на Трошю. Трябва да се помни, че на 31 октомври самозваното „правителство на отбраната" съществуваше само благодарение на търпението на народа. То дори не беше разиграло фарса с плебисцита[422]. При тези обстоятелства много лесно беше, разбира се, да се представи характерът на движението в невярна светлина, да се очерни то като изменнически заговор с прусаците, да се използва оставката на единствения човек между тях, който не искаше да измени на думата си***, за да бъде назначен Кле-

* хората на думите, на фразите. *Ред.*
** честна дума. *Ред.*
*** Тамизие. *Ред.*

ман Тома за главнокомандуващ на националната гвардия, с цел да се укрепят по такъв начин силите на бретонците на Трошю, които за правителството на отбраната представляваха същото, каквото бяха корсиканските spadassins* за Луи Бонапарт. За тези хора, така опитни в разпространяването на паника, беше много лесно — като раздухваха страхливите опасения на дребната буржоазия, предизвиквани от работническите батальони, които бяха взели инициативата — да сеят под формата на призиви към патриотизъм взаимно недоверие и разединение сред същите тези работнически батальони и да създадат по този начин един от онези моменти на сляпа реакция и пагубни раздори, чрез които те винаги са се изхитрявали да задържат узурпираната от тях власт. Тъй като на 4 септември, изненадвайки народа, те се докопаха до властта, така и сега получиха възможност да дадат на тази власт фиктивна санкция чрез чисто бонапартистки плебисцит, както във времената на реакционния терор.

Ако в началото на ноември 1870 г. в Париж беше победила Комуната (когато ѝ беше вече поставено начало в други големи градове на страната, чийто пример Франция непременно би последвала), не само че делото на отбраната щеше да бъде изтръгнато от ръцете на изменниците и тя щеше да се води с ентусиазма, с който е изпълнена героичната борба на Париж, но и щеше съвсем да се измени целият характер на войната. Тя щеше да се превърне във война на републиканска Франция, която издига знамето на социалната революция на XIX век, против Прусия, този знаменосец на завоеванията и контрареволюцията. Вместо да изпраща един стар, изпечен интригант да търка праговете на всички европейски дворове, Комуната щеше да наелектризира трудещите се маси на Стария и Новия свят. С *мошеническото проваляне* на Комуната на 31 октомври Жул Фавър и Сие осигуриха капитулацията на Франция пред Прусия и сложиха началото на сегашната гражданска война.

Във всеки случай едно е ясно: революцията от 4 септември беше не само възстановяване на републиката, провъзгласена, защото мястото на узурпатора опустя след капитулацията му при Седан, тя не само отвоюва тази република от чуждестранните завоеватели чрез продължителната съпротива на Париж, макар той да се сражаваше под командата на нейните врагове — тази революция си отвори път към сърцето на работническата класа. Републиката престана да е название на нещо, останало в миналото. Тя носеше в себе си зародиша на един нов свят. Истинската

* разбойници. *Ред.*

й тенденция, която бандата интригуващи адвокати и демагози скриваше от света чрез измамите, лъжите и вулгарните изопачения, отново и отново се проявяваше в честите пламвания на движението на парижката работническа класа (и на работниците от Южна Франция), лозунгът на които винаги е бил един и същ: *Комуна!*

Комуната, тази положителна форма на революцията против империята и против условията на нейното съществуване — първият опит за създаването на която бе направен в градовете на Южна Франция, а след това отново и отново бе провъзгласявана през време на обсадата на Париж, когато движението пламваше наново, но биваше измамнически осуетявана от ловките маневри на правителството на отбраната и от бретонците на Трошю, героя на „плана за капитулация", — най-после беше победоносно провъзгласена на 26 март. Но тя не се роди внезапно в този ден. Тя беше неизменна цел на работническата революция. Капитулацията на Париж, откритият заговор против републиката в Бордо, coup d'état, започнал с нощното нападение срещу Монмартър, сплотиха около Комуната всички живи елементи на Париж, които не позволяваха на „хората на отбраната" да продължават да я свеждат само до изолирани усилия на най-съзнателната и революционна част на парижката работническа класа.

Правителството на отбраната беше търпяно само като pis aller* в първия момент на изненадата, като военна необходимост. Истинският отговор на народа на Париж срещу Втората империя, империята на лъжата, беше Комуната.

Така че въстанието против правителството на отбраната, вдигнато от всичко живо в Париж — с изключение на стълбовете на бонапартизма и неговата официална опозиция, едрите капиталисти, финансовите спекуланти, мошениците, готовановците и старите държавни паразити, — започна не на 18 март, макар че в този ден то спечели първата си победа над заговора; то води началото си от 28 януари, от самия ден на капитулацията! Националната гвардия, т. е. цялото въоръжено мъжко население на Париж, се организира и действително управляваше Париж от този ден нататък, независимо от узурпаторското правителство на capitulards, създадено с благоволението на Бисмарк. Тя отказа да предаде оръжието и артилерията си, които бяха нейна собственост и само поради това ѝ бяха оставени съгласно условията на капитулацията. Не великодушието на Жул Фавър спаси това оръжие от Бисмарк, а готовността на въоръжения Париж да се сражава за своето оръжие, против Жул Фавър и Бисмарк. Поради

* нещо, което се приема в краен случай, от немай-къде. *Ред.*

чуждото нашествие и мирните преговори Париж не искаше да усложнява положението. Той се боеше от гражданска война. Той оставаше на чисто отбранителна позиция и се задоволяваше с това, че в него de facto* съществува самоуправление. Но Париж спокойно и упорито се организираше за съпротива. (Дори в условията на самата капитулация capitulards недвусмислено проявяваха стремежа си да превърнат тази капитулация пред Прусия същевременно в средство, чрез което да подчинят Париж на своето господство. Единствената отстъпка, която те се стремяха да измолят от Прусия и която Бисмарк би им наложил като условие, ако те не я измолваха като отстъпка, бяха 40 000 войници за усмиряването на Париж. При наличността на национална гвардия от 300 000 души — повече от достатъчни, за да бранят Париж срещу всякакви опити на нахлулия враг да го завладее и за да пазят вътрешния му ред — искането на тези 40 000 войници не можеше да има друга цел, което впрочем беше открито заявено.) Париж допълни съществуващата си военна организация с политическа федерация, създадена по много прост план. Това беше съюз на всички национални гвардейци, свързани *чрез делегати* на всяка рота, които от своя страна избираха батальонни делегати, а последните — главни делегати, командири на легионите, всеки от които представляваше своя район и действуваше съгласувано с делегатите на останалите 19 района. Тези 20 делегати, избрани от болшинството батальони на националната гвардия, образуваха *Централния комитет,* който на 18 март започна най-великата революция на нашия век и до днес стои на поста си в сегашната славна борба на Париж. Никога не са били произвеждани избори така грижливо, никога делегати не са представлявали така пълно масите, от които самите те произлизат. На възраженията на странични хора, че това са неизвестни лица — и те наистина са известни само на работническата класа, а не са старите жонгльори, не са хора, прочули се с подлото си минало, с ламтежа си за доходи и постове, — членовете на Централния комитет отвръщаха гордо: „И 12-те апостоли са били така неизвестни" — и отговаряха с делата си.

ХАРАКТЕРЪТ НА КОМУНАТА

Централизираната държавна машина, която с вездесъщите си и сложни военни, бюрократични, църковни и съдебни органи опли-

---

* фактически. *Ред.*

та (увива) като боа живото гражданско общество, беше създадена за пръв път в епохата на абсолютната монархия като оръжие на възникващото съвременно общество в неговата борба за освобождение от феодализма. Сеньориалните привилегии на средновековните барони, градове и духовенство бяха превърнати в атрибути на единната държавна власт, която замени феодалните сановници с получаващи заплата държавни чиновници, предаде оръжието от ръцете на средновековните слуги на феодалите и на гражданските корпорации в ръцете на постоянна армия, създаде вместо пъстрата (безредна) анархия на съперничещите средновековни власти строен план на държавна власт със системно и йерархично разделение на труда. Първата френска революция, която си постави задачата да създаде единство на нацията (да създаде нацията), трябваше да премахне всякаква местна, териториална, градска и провинциална независимост. Поради това тя беше принудена да развие по-нататък започнатото от абсолютната монархия, т. е. централизирането и организирането на държавната власт, и да разшири обхвата и атрибутите на тази власт, броя на нейните помагачи, нейната независимост и свръхестественото ѝ господство над действителното общество — господство, което фактически замени средновековното свръхестествено небе с неговите светии. Всеки второстепенен отделен интерес, пораждан от взаимоотношенията на социалните групи, се откъсваше от самото общество, фиксираше се и ставаше независим от него и му се противопоставяше във формата на държавен интерес, обслужван от държавни жреци с точно установени йерархични функции.

Този паразитен израстък върху гражданското общество, който се представяше за негов идеален двойник, достигна пълното си развитие при господството на първия Бонапарт. Реставрацията и Юлската монархия не прибавиха към него нищо освен по-голямото разделение на труда, растящо в зависимост от това, как разделението на труда в гражданското общество създаваше нови групи интереси и следователно нови обекти за дейността на държавата. В борбата си против революцията от 1848 г. парламентарната република във Франция и всички правителства на континентална Европа бяха принудени заедно с репресивните мерки против народното движение да засилват и средствата за действие, и централизацията на тази правителствена власт. По този начин всички революции само усъвършенствуваха тази държавна машина, вместо да отхвърлят от себе си този смразяващ кошмар. Фракциите и партиите на господствуващите класи, които, сменявайки се една друга, се бореха за господство, гледаха на завладяването (контрола) (заграбването) и управлението на тази огромна правител-

ствена машина като на главна плячка при победата си. В центъра на нейната дейност беше създаването на грамадни постоянни армии, на цели пълчища държавни паразити и несметни национални дългове. В епохата на абсолютната монархия държавната машина беше средство за борба на съвременното общество против феодализма, борба, която намери завършъка си във Френската революция, а при първия Бонапарт тя служеше не само за задушаване на революцията и за премахване на всички народни свободи, но беше и оръдие на Френската революция за удар навън, за да се създадат на европейския континент, в интерес на Франция, вместо феодалните монархии държави в по-голяма или по-малка степен по френски образец. През време на Реставрацията и на Юлската монархия тя стана средство не само за насилствено класово господство на буржоазията, но и за допълване на пряката икономическа експлоатация на народа с вторична негова експлоатация чрез осигуряване на буржоазните семейства всички доходни служби в държавното стопанство. Най-после, в периода на революционната борба от 1848 г. тя служеше като средство за задушаване на тази революция и на всички стремежи на народните маси към освобождение. Но тази държава-паразит достигна пълното си развитие едва по времето на Втората империя. Правителствената власт с нейната постоянна армия, с всичко регулиращата бюрокрация, със затъпяващото духовенство и раболепната съдийска йерархия стана толкова независима от самото общество, че достатъчно беше да се появи един смешно посредствен авантюрист заедно с някоя гладна банда от главорези, за да я завладее. Не ѝ беше нужен вече предлог, какъвто беше въоръжената коалиция на стара Европа против новия свят, създаден с революцията от 1789 г. Тя вече не действуваше като средство за класово господство, подчинено на парламентарен кабинет или на законодателното събрание. Погазвайки дори интересите на господствуващите класи, чиято парламентарна комедия тя замени с назначаван от самата нея Законодателен корпус и плащан от нея сенат, санкционирана във всевластието си от общото избирно право, призната като необходима за запазването на „реда“, т. е. на господството на земевладелците и капиталистите над производителите, прикриваща с маскарадните дрипи на миналото оргиите на разложението в настоящето и победата на най-паразитната група, на борсовите спекуланти, *разюздила* всички реакционни сили на миналото — кошмарен ад от гнусотии, — държавната власт намери последния си и висш израз във Втората империя. На пръв поглед това беше окончателна победа на правителствената власт над обществото, а на практика — оргия на

всички разложени елементи на това общество. За непосветените тя изглеждаше само победа на изпълнителната власт над законодателната, окончателно поражение на онази форма на класово господство, която се представя за самовластие на самото общество, поражение, нанесено ѝ от друга негова форма, която се представя за власт, стояща над обществото. Всъщност тя беше само стигналата до последна степен на израждане и единствено възможна форма на това класово господство, толкова унизителна за самите господствуващи класи, колкото и за работническата класа, окована в нейните вериги.

4 септември беше само възстановяване на републиката против смешния авантюрист, който я беше умъртвил. Истинска противоположност на *самата империя,* т. е. на държавната власт, на централизираната изпълнителна власт, която във Втората империя само намери изчерпващата си формула — беше *Комуната.* Тази държавна власт в действителност е творение на буржоазията, отначало като средство за премахване на феодализма, а след това като средство за потискане на освободителните стремежи на производителите, на работническата класа. Всички реакции и всички революции са служили само за предаване на тази организирана власт — на тази организирана сила за поробването на труда — от едни ръце в други, от една фракция на господствуващите класи на друга. Държавната власт е служила на господствуващите класи като средство за поробване и обогатяване. Във всяка нова промяна тя е черпила нови сили. Държавната власт е служила като оръдие за потушаване на всяко народно въстание, както и за смазване съпротивата на работническата класа, след като тя се е сражавала и е била използвана, за да се осигури преминаването на държавната власт от една част от нейните потисници у друга. Ето защо Комуната беше революция не против една или друга форма на държавната власт — легитимистка, конституционна, републиканска или императорска. Тя беше революция против самата *държава,* това свръхестествено недоносче на обществото; народът отново започна да се разпорежда сам и в свой интерес със собствения си обществен живот. Комуната не беше революция с цел да се предаде държавната власт от ръцете на една част от господствуващите класи в ръцете на друга, тя беше революция с цел да се разбие самата тази страшна машина за класово господство. Тя не беше една от дребните схватки между парламентарната форма на класово господство и класовото господство във форма на изпълнителна власт, а въстание и против двете тези форми, допълващи се взаимно, при което парламентарната форма е била само фалшив придатък на изпълни-

телната власт. Втората империя беше последната форма на тази узурпация, извършена от държавата. Комуната беше решително отрицание на тази държавна власт и поради това — начало на социалната революция на XIX век. И затова, каквато и да е съдбата ѝ в Париж, тя ще обиколи *целия свят*. Работническата класа на Европа и Съединените американски щати веднага поздрави Комуната като магическо слово на освобождението. Славата на пруския завоевател и неговите допотопни подвизи започнаха да изглеждат само призраци на далечното минало.

Само работническата класа можеше да формулира в думата „Комуна" и за пръв път да въплъти в борещата се Парижка комуна този нов стремеж. Дори последният израз на тази държавна власт — Втората империя, — макар тя да беше унизителна за гордостта на господствуващите класи и да направи на пух и прах всичките им парламентарни претенции за самоуправление, — беше само последната възможна форма на тяхното класово господство. Макар че Втората империя ги лиши от предишното им политическо положение, тя беше оргия, при която всички икономически и социални гнусотии на техния режим получиха пълен простор. Средната буржоазия и дребната буржоазия поради икономическите условия на своето съществуване бяха неспособни да започнат нова революция и бяха принудени да вървят или след господствуващите класи, или след работническата класа. Селяните бяха пасивна икономическа база на Втората империя, това последно тържество на *държавата,* откъсната от обществото и независима от него. Само пролетариите, въодушевени от новата социална задача, която им предстои да изпълнят в интерес на цялото общество — задачата да премахнат всички класи и класовото господство, — бяха способни да унищожат оръдието на това класово господство — държавата, централизираната и организирана правителствена власт, станала чрез узурпиране господар на обществото, вместо да бъде негов служител. Втората империя — този последен триумф и същевременно най-отявлено проституиране на държавата, заела мястото на средновековната църква — се роди, опирайки се на пасивната подкрепа на селяните, в активната борба, която господствуващите класи водеха против пролетариите. Втората империя се роди против пролетариите. И пак от тях беше разрушена, не като особена форма на правителствената (централизирана) власт, а като неин най-мощен израз, приел вид на нейна привидна независимост от обществото, и именно поради това станала нейна най-проституирана реалност, покрита с позор от горе до долу, получила концентрирания си израз в най-пълна корупция вътре в страната и в най-пълно безсилие навън.

Но след краха на тази форма на класово господство изпълнителната власт, правителствената държавна машина стана главният и единствен обект, против който се насочиха ударите на революцията.

На парламентаризма във Франция дойде край. Негов последен период и най-пълно господство беше парламентарната република от май 1848 година до coup d'état*. Империята, която умъртви парламентаризма, беше негова собствена рожба. Във време на империята с нейния Законодателен корпус и сенат парламентаризмът — и в тази форма той беше възпроизведен във военните монархии на Прусия и Австрия — беше просто фарс, просто придатък на деспотизма в най-грубата му форма. Парламентаризмът тогава умря във Франция и, разбира се, не на работническата революция се полагаше да го възкресява.

Комуната е обратно поглъщане на държавната власт от обществото, когато на мястото на силите, подчиняващи и поробващи обществото, израстват неговите собствени живи сили; това е преминаване на властта у самите народни маси, които на мястото на организираната сила за тяхното потискане създават собствена сила; това е политическата форма на тяхното социално освобождение, изместила изкуствената сила на обществото (заграбена от техните потисници) (собствената им сила, противопоставена на тях и организирана против самите тях), използвана за собственото им потискане от техните врагове. Тази форма беше проста като всичко велико. Противно на предишните революции, когато времето, нужно за всяко историческо развитие, в миналото винаги е било пропущано и още в първите дни на народната победа, едвающо народът слагал победоносното си оръжие, и това оръжие било насочвано против самия него — Комуната преди всичко замени армията с национална гвардия.

„За пръв път от 4 септември републиката се е освободила от *правителството на своите врагове*... В града има национална милиция, която пази гражданите от властта (правителството), *вместо постоянната армия, защищаваща правителството от гражданите*." (*Възвание* на Централния комитет от 22 март.)[423]

(Народът трябваше само да организира тази милиция в национален мащаб, за да ликвидира постоянните армии; това е първото икономическо conditio sine qua non** за всички социални подобрения, което веднага отстранява този източник на данъци и държавен дълг и тази постоянна опасност от правителствено узурпиране на класовото господство — във формата на обикновено

* — държавния преврат. *Ред.*
** — необходимо условие. *Ред.*

класово господство или във формата на господството на някакъв авантюрист, който се представя за спасител на всички класи.) Същевременно това е най-сигурната гаранция против чуждо нападение, която прави фактически невъзможен скъпо струващия военен апарат във всички други държави; това е освобождение на селянина от кръвния данък и от положението му на най-изобилен източник на всички държавни данъци и държавни дългове. Още тук става ясно по какъв начин Комуната трябва да *привлече селянина,* благодарение на което тя ще бъде първата дума на неговото освобождение. Същевременно премахната е „независимата полиция" и нейните главорези са заменени със служители на Комуната. Общото изборно право, с което досега са злоупотребявали или като средство за парламентарно санкциониране на свещената държавна власт, или като играчка в ръцете на господствуващите класи, когато е било използвано от народа само за да може веднаж на няколко години да санкционира парламентарното класово господство (да избира оръдията на това господство) — общото изборно право съгласно истинското си предназначение сега е приспособено с оглед комуните да избират своите длъжностни лица в сферата на управлението и законодателната инициатива. Изчезна илюзията, че административното и политическото управление представляват някакви тайни, някакви трансцендентни функции, които могат да бъдат поверени само на обучена каста от държавни паразити, щедро заплащани блюдолизци и любители на синекурите, каста, която във високите постове всмуква в себе си образованите елементи на масите, а на долните стъпала от йерархическата стълба ги насочва против самите маси. В резултат на това, че цялата държавна йерархия е напълно унищожена и надменните господари на народа са заменени със сменяеми всеки момент негови служители, показната отговорност е заменена с действителна, тъй като те действуват под постоянен обществен контрол. Те са заплащани като квалифицирани работници, получавайки 12 л. ст. на месец; най-голямото възнаграждение не надминава 240 л. ст. годишно, което според големия авторитет в науката, професор Хъксли, едва надхвърля една пета от заплатата, с която би се задоволил един секретар на лондонския училищен съвет. Цялата смет на държавните тайни и на държавните претенции беше изхвърлена на бунището от Комуната, състояща се главно от обикновени работници, които организираха отбраната на Париж, водеха война против преторианците на Бонапарт, снабдяваха с хранителни продукти този огромен град, заемаха всички постове, разпределяни дотогава между правителството, полицията и префектурата; при това те вършеха работата си открито, просто, в

изключително трудна и сложна обстановка и я вършеха така, както пише Милтън в своя „Загубен рай“, т. е. срещу много скромно възнаграждение, действувайки пред очите на всички, без да претендират за непогрешимост, без да се скриват зад канцеларска книжнина, без да се срамуват да признаят грешките си и да ги поправят. Те веднага превърнаха обществените функции, военните, административните, политическите, които бяха скрити атрибути на обучената каста, *действително във функции на работниците;* (поддържаха реда в бурите на гражданската война и на революцията), (взеха мерки за общо възстановяване). Каквито и да бяха достойнствата на отделните мероприятия на Комуната, нейно найвелико мероприятие беше създаването на самата Комуна, която се роди във време, когато външният враг беше на едните врати, а класовият враг на другите, която доказва със съществуването си своята жизнеспособност и потвърждава теориите си със своите дела. Нейното появяване беше победа над победителите на Франция. Попадналият в плен Париж с един смел скок си върна ръководната роля в Европа — роля, основана не на грубата сила, а на факта, че застана начело на социалното движение и въплъти в себе си стремежите на работническата класа от всички страни.

Ако всички големи градове се организираха в комуни по образеца на Париж, никое правителство не би могло да смаже това движение с внезапния натиск на реакцията. Дори тази подготвителна мярка осигуряваше време за вътрешно развитие, създаваше гаранция за движението. Цяла Франция би била организирана в самостоятелно действуващи и самоуправляващи се комуни, постоянната армия би била заменена с народна милиция, армията от държавни паразити — ликвидирана, църковната йерархия — заместена от учители, държавните съдии — превърнати в органи на Комуната, изборите за национални представители — превърнати от средство за мошенически машинации на всемогъщото правителство в съзнателен израз на волята на организираните комуни, държавните функции — сведени до няколко функции по осигуряването на общите национални интереси.

Такава е *Комуната — политическа форма на социалното освобождение,* освобождението на труда от узурпаторската власт (робовладелската власт) на монополистите върху средствата на труда, създадени от самите трудещи се или подарени от природата. Тъй както държавната машина и парламентаризмът не са действителният живот на господствуващите класи, а само организирани общи органи на тяхното господство, политически гаранции, форми и изрази на стария ред на нещата, така и Комуната не е социално движение на работническата класа и следователно

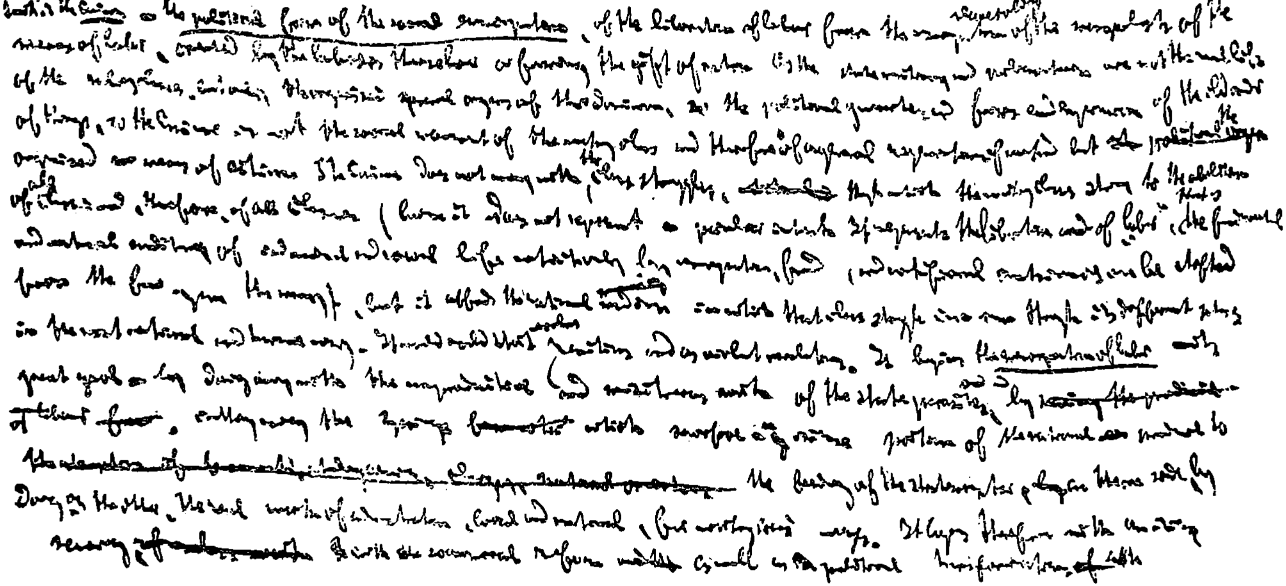

Абзац от ръкописа на първата черновка на „Гражданската война във Франция“

не е движение за общо възраждане на човечеството, а организирано средство за действие. Комуната не отстранява класовата борба, чрез която работническата класа се стреми да премахне всички класи и следователно всякакво класово господство (защото тя не представлява нечии частни интереси; тя представлява освобождението на „труда", т. е. основното и естествено условие за индивидуален и обществен живот, труда, който малцинството може да прехвърли върху мнозинството само чрез узурпация, измама и изкуствени уловки), но Комуната създава рационална обстановка, в която тази класова борба може да преминава през различните си фази по най-рационален и хуманен път. Комуната би могла да повлече след себе си насилствена реакция и да предизвика също така насилствени революции. Комуната слага началото на *освобождението на труда* — което е нейната велика цел, — от една страна, с това, че премахва непроизводителната и вредна работа на държавните паразити, отстранява причините, поради които се принася в жертва огромен дял от националния продукт, за да се насища чудовището-държава, а, от друга страна, с това, че тя изпълнява срещу работническа заплата истинска управленческа работа по местното и общонационалното управление. По този начин тя започва с грамадна икономия, с икономическа реформа, тъй както и с политическо преобразование.

Ако комуналната организация се беше установила здраво в национален мащаб, катастрофите, които може би щеше да преживее, биха се изразили в откъслечни бунтове на робовладелците, които, прекъсвайки за момент делото на мирния прогрес, само биха ускорили движението, слагайки меч в ръцете на Социалната Революция.

Работническата класа знае, че трябва да премине през различни стадии на класова борба. Тя знае, че заменяването на икономическите условия, създаващи робство на труда, с условия за свободен и асоцииран труд може да бъде само прогресивно дело на времето (това е икономическо преобразование), че тези условия изискват не само изменение на разпределението, но и нова организация на производството, или по-точно, изискват избавяне (освобождаване) на обществените форми на производство при съществуващия организиран труд (породен от съвременната промишленост) от веригите на робството, от сегашния им класов характер, и хармонична национална и интернационална координация на обществените форми на производство. Работническата класа знае, че тази възродителна работа ще се забавя отново и отново и ще се спъва от съпротивата на традиционните интереси и на класовите егоизми. Тя знае, че сегашното „стихийно действие

на естествените закони на капитала и на поземлената собственост" може да бъде заменено от „стихийното действие на законите на обществената икономика на свободния и асоцииран труд" само чрез продължителен процес на развитие на нови условия, както беше заменено „стихийното действие на икономическите закони на робството" и „стихийното действие на икономическите закони на крепостничеството". Но същевременно работническата класа знае, че огромни крачки по този път могат да бъдат направени веднага благодарение на политическа организация като Комуната и че е дошло време да започне това движение в свой интерес и в интерес на човечеството.

СЕЛЯНИТЕ

(Военната контрибуция.) Още преди установяването на Комуната Централният комитет заяви чрез своя „Journal Officiel": *„По-голямата част от военната контрибуция трябва да бъде платена от виновниците за войната"*[424]. Това е именно големият „заговор против цивилизацията", от който най-много се страхуват „хората на реда". Това е чисто практически въпрос. Ако победи Комуната, контрибуцията ще трябва да бъде плащана от виновниците за войната; ако победи Версай, тогава производителните маси, които вече заплатиха с кръвта си, с разорението си и с данъци, ще трябва да плащат отново, а финансовите магнати ще съумеят дори да извлекат от тази работа печалби. Въпросът за покриването на военните разходи предстои да се реши от гражданската война. По този жизнено важен въпрос Комуната представлява не само интересите на работническата класа, на дребната буржоазия, но всъщност на цялата средна класа, с изключение на буржоазията (богатите капиталисти), (богатите земевладелци и техните държавни паразити). Тя представлява преди всичко интересите на *френските селяни.* Ако победи Тиер и неговата „ruraux"*, върху гърба на селяните ще бъде прехвърлена по-голямата част от военните данъци. И още се намират глупци, които повтарят след „ruraux", че те — едрите собственици на земя — представляват селянина, оня селянин, който, разбира се, поради наивността си гори от желание да заплати милиарди военна контрибуция вместо тези добри „земевладелци", които вече го принудиха да им плати един милиард обезщетение за революцията![425]

---

* „землевладелската камара", „селяците", земевладелците. *Ред.*

Същите тези хора умишлено компрометираха февруарската република с допълнителен данък върху селянина от 45 сантима[426], но тогава те направиха това от името на революцията, от името на създаденото от нея „временно правителство“. Сега вече от собствено име те водят гражданска война срещу Републиката на Комуната, за да прехвърлят бремето на военните контрибуции от своите рамене върху раменете на селянина! Той, разбира се, ще изпадне от това в пълен възторг!

Комуната ще отмени рекрутския набор, партията на реда ще наложи на селянина кръвен данък. Партията на реда ще сложи върху врата на селянина бирника, за да се покриват разходите за паразитната и скъпа държавна машина, Комуната ще му даде евтино управление. Партията на реда, както преди, ще предоставя на градския лихвар да го обира и разорява. Комуната ще го освободи от кошмара на ипотеките, който тегне над неговото парче земя. Комуната ще замени паразитния съдебен апарат — нотариуса, съдебния пристав и т. н., — който изяжда главната част от неговия доход, с комунални служители, които ще работят срещу работническа заплата, вместо да се обогатяват за сметка на селския труд. Тя ще разкъса цялата тази съдебна паяжина, която е оплела френския селянин и в която са се загнездили адвокатите и меровете на буржоазните паяци, които изсмукват кръвта му! Партията на реда ще го подчини както по-рано на властта на жандарма, Комуната ще го върне към самостоятелен обществен и политически живот! Комуната ще го просвети, като утвърди ръководството на учителя, партията на реда ще му натрапи затъпяващото ръководство на свещеника! Но френският селянин е преди всичко пресметлив! Той ще намери за твърде разумно заплащането на духовенството да не се взема вече от него чрез бирника, а да зависи от „доброволната проява“ на неговата набожност!

Луи Бонапарт беше избран за президент на републиката от френските селяни, но Втората империя беше създадена от партията на реда (през време на анонимния републикански режим при Учредителното и Законодателното събрание)! През 1849 и 1850 години френският селянин, противопоставяйки своя мер на правителствения префект, своя учител — на правителствения свещеник, самия себе си — на правителствения жандарм, започна да показва с това, какво всъщност му е нужно. Реакционните закони на партията на реда от 1849 г. и особено от януари и февруари 1850 г.[427] по самата си същност бяха специално насочени против френските селяни! Ако френският селянин издигна Луи Бонапарт за президент на републиката, защото по традиция фанатично

пренасяше върху първия Наполеон всички изгоди, които извлече от първата революция, селските въоръжени въстания в някои департаменти на Франция и жандармската хайка срещу селяните след coup d'état доказаха, че тази самоизмама бързо се разсейва! Империята се опираше на изкуствено поддържаните илюзии и традиционните предразсъдъци на селянина, Комуната би се опирала на неговите жизнени интереси и действителни нужди.

Омразата на френския селянин е съсредоточена срещу земевладелеца, срещу собственика на замък, срещу онзи, който получи милиардното обезщетение, и срещу градския капиталист в маската на собственик на земя, който никога не е заграбвал селска земя така бързо, както при Втората империя, отчасти защото те изкуствено бяха поощрявани чрез държавни мерки, отчасти защото естествено израстваха от самото развитие на съвременното селско стопанство. Земевладелците знаят, че три месеца господство на Републиката на Комуната във Франция биха представлявали сигнал за въстание на селяните и на селския пролетариат против тях. Ето откъде произтича свирепата им омраза към Комуната! Те се боят от освобождението на селяните дори повече, отколкото от освобождението на градския пролетариат! Селяните скоро биха провъзгласили градския пролетариат за свой ръководител и по-голям брат. Наистина във Франция, както и в повечето континентални страни, съществува дълбоко противоречие между градските и селските производители, между промишления пролетариат и селяните. Стремеж на пролетариата, материална основа на неговото движение е организираният в голям мащаб труд, макар че сега организацията на труда е деспотична, и централизацията на средствата за производство, макар че сега те са централизирани в ръцете на монополиста не само като средство за производство, но и като средство за експлоатация и поробване на производителя. Задачата на пролетариата е да измени сегашния капиталистически характер на този организиран труд и на тези централизирани средства на труда, да ги превърне от оръдие за класово господство и класова експлоатация във форми на свободно асоцииран труд и в обществени средства за производство. Трудът на селяните пък е разединен и техните средства за производство са раздробени, пръснати. Върху тези икономически различия лежи като надстройка цял един свят от различни социални и политически възгледи. Но тази селска собственост отдавна вече е надраснала нормалната си фаза, т. е. фазата, когато тя беше реалност, когато беше начин за производство и форма на собственост, които отговаряха на икономическите потребности на обществото и поставяха самите селски производители в нор-

мални условия за живот. Селската собственост навлезе в период на упадък. От една страна, от нея израсна обширен prolétariat foncier (селски пролетариат), чиито интереси съвпадат с интересите на градските наемни работници. Самият начин за производство е отживял времето си поради съвременното развитие на агрономията. Най-после самата селска собственост е станала номинална, като оставя у селянина илюзията за собственост и експроприира от него плодовете на собствения му труд. Конкуренцията на едрите селски стопани, кръвният данък, държавният данък, лихварството на градските кредитори от заложните къщи и всевъзможните начини за обиране на селянина с помощта на съдебната система, която го оплита от всички страни, сведоха селянина до положението на индийски райят, същевременно всекидневен факт стана неговото експроприиране — експроприиране дори на номиналата му собственост — и свеждането му до селски пролетарий. Следователно вече не действителният интерес отделя селянина от пролетария, а един заблуждаващ го предразсъдък. Комуната, както изтъкнахме, е единствената власт, която дори при сегашното си икономическо положение може незабавно да му даде големи облаги, заедно с това тя е единствената форма на управление, която може да осигури изменението на сегашните му икономически условия, да го спаси, от една страна, от експроприацията на едрите земевладелци и да го избави, от друга страна, от каторжния труд и мизерията, на които е обречен под предлог, че има мнима собственост; тя може да превърне неговата номинална собственост върху земята в действителна собственост върху плодовете на неговия труд, може да съчетае за него изгодите на съвременната агрономия — която е породена от обществените потребности, но сега постоянно действува против него като враждебна сила, — като запази положението му на действително независим производител. Получил незабавно полза от Републиката на Комуната, той скоро ще се изпълни с доверие към нея.

РЕПУБЛИКАНСКИЯТ СЪЮЗ (РЕПУБЛИКАНСКАТА ЛИГА)

Партията на безредието, чийто режим достигна връхната си точка при корупцията на Втората империя, напусна Париж (бягството от Париж), последвана от своите помагачи, от своите слуги, лакеи, държавни паразити, mouchards*, от „кокотките“ си и

* шпиони. *Ред.*

цялата глутница от долнопробни *бохеми* (обикновени углавни престъпници), допълнящи *бохемската аристокрация.* Но действително живите елементи на средната класа, които работническата революция освободи от техните лъжепредставители, за пръв път в историята на френските революции се отделиха от тази партия и се явяват в истинския си вид. Това е „Лигата на републиканската свобода"[428], която играе ролята на посредник между Париж и провинцията, отрече се от Версай и върви под знамената на Комуната.

КОМУНАЛНАТА РЕВОЛЮЦИЯ КАТО ПРЕДСТАВИТЕЛКА НА ВСИЧКИ КЛАСИ НА ОБЩЕСТВОТО, КОИТО НЕ ЖИВЕЯТ ОТ ЧУЖД ТРУД

Видяхме, че парижкият пролетариат се сражава за френския селянин, а Версай се сражава против него, че „ruraux" наймного се страхуват да не би Париж да бъде чут от селяните, да не би да изчезне разделящата ги блокада, че главна причина на тяхната война против Париж е стремежът им да задържат селяните в робска зависимост и както преди да се отнасят с тях като със своя вещ, „taillable à merci et miséricorde"*.

За пръв път в историята дребната буржоазия и средната буржоазия открито се обединиха около работническата революция и я провъзгласиха като единствено средство за собственото им спасение и за спасението на Франция! Те образуват заедно с работниците главната маса на националната гвардия, заседават с тях в Комуната, играят в Републиканския съюз ролята на посредник в интерес на работниците!

Главните мерки, които Комуната предприе, бяха взети за спасението на средната класа — на класата-длъжник в Париж от класата-кредитор! Тази средна класа се сплоти през време на юнското въстание (1848 г.) против пролетариата под знамената на капиталистическата класа, на нейните генерали и нейните държавни паразити. И тя веднага беше наказана на 19 септември 1848 г., когато бяха отхвърлени „concordats à l'amiable"[429]. Победата над юнското въстание веднага се оказа същевременно победа на кредитора, на богаташа-капиталист над длъжника, над средната класа. Кредиторът безпощадно искаше своя „къс месо"**.

* безправно низше съсловие. *Ред.*
** Шекспир. „Венецианският търговец", IV, първа сцена. *Ред.*

На 13 юни 1849 г. националната гвардия на тази средна класа беше разоръжена и изпосечена от армията на буржоазията! През времето на империята, когато се разхищаваха държавните ресурси, за сметка на което тлъстееше богаташът-капиталист, тази средна класа беше отдадена на ограбване от борсовия спекулант, от кралете на железниците, от мошеническите дружества на Crédit Mobilier и т. н. и беше експроприирвана от капиталистическите обединения (акционерните дружества). В политическо отношение средната класа бе принизена; извършваше се настъпление срещу нейните икономически интереси, а същевременно средната класа бе морално възмутена от оргиите на този режим. Гнусотиите на войната препълниха чашата на търпението и събудиха в нея чувството на французина. При вида на бедствията, които връхлетяха върху Франция в резултат на тази война, при вида на преживяваната от нея криза — националната катастрофа и финансовата разруха — средната класа чувствува, че спасение може да донесе не разложената класа, която претендира за ролята на робовладелец на Франция, а само смелите стремежи и херкулесовата сила на работническата класа!

Средната класа чувствува, че само работническата класа може да я освободи от господството на поповете, да превърне науката от оръдие за класово господство в народна сила, да превърне самите учени от помагачи на класовите предразсъдъци, от користолюбиви държавни паразити и съюзници на капитала в свободни труженици на мисълта! Науката може да изпълнява истинската си роля само в Републиката на Труда.

РЕПУБЛИКАТА Е ВЪЗМОЖНА САМО КАТО ОТКРИТО ПРИЗНАТА СОЦИАЛНА РЕПУБЛИКА

Сегашната гражданска война разпръсна последните илюзии за „републиката", тъй както империята разпръсна измамната илюзия на неорганизираното „всеобщо изборно право" в ръцете на държавния жандарм и попа. Всички живи елементи на Франция признават, че във Франция и в Европа републиката е възможна само като „социална република", т. е. република, която отнема от класата на капиталистите и на едрите земевладелци тяхната държавна машина, за да я замени с Комуната, която открито обявява „социалното освобождение" за велика цел на републиката и по този начин осигурява това социално преобразование чрез комуналната организация. Всяка друга република

може да бъде само *анонимен* терор на всички монархически фракции, на обединените легитимисти, орлеанисти и бонапартисти, терор, който води до един или друг вид империя като негова крайна цел — *анонимен* терор на класовото господство, който, след като извърши мръсното си дело, непременно ще завърши с империя!

Професионалните републиканци от земевладелското Събрание са хора, които, въпреки опита от 1848—1851 година, въпреки гражданската война против Париж, действително вярват, че *републиканската форма* на класов деспотизъм е възможна, трайна форма, докато партията на реда я признава само като форма на заговор за борба против републиката и за възстановяване на онази форма на класов деспотизъм, която единствено отговаря на стремежите на тази партия — монархията или по-скоро империята. В 1848 г. тези хора, които сами влязоха в клопката на измамата, бяха изтикани на преден план, докато в резултат от потушаването на юнското въстание разчистиха пътя за *анонимното* господство на всички фракции, претендиращи за ролята на робовладелци във Франция. През 1871 г. във Версай те бяха от самото начало изтикани на заден план, за да служат като „републиканска" декорация за властта на Тиер и да санкционират с присъствието си войната на бонапартистките генерали против Париж! С несъзнателна ирония към самите себе си тези жалки хора свикват събрания на партията си в Сал-де-Пом (зала за игра на топка), за да покажат как са се изродили в сравнение със своите предшественици от 1789 г.![430] Те се опитаха чрез своите Шьолшевци и други подобни да склонят Париж да предаде оръжието си на Тиер и да го разоръжат насилствено с помощта на националната гвардия на „реда" под командата на Сесе! Да не говорим за така наречените социалистически депутати на Париж от рода на Луи Блан. Те покорно понасят оскърбленията на някакъв Дюфор и на „ruraux", бълнуват за „законни" права на Тиер и с хленченето си в присъствието на бандитите се опозоряват!

Работниците и Конт

Работниците надраснаха времената на социалистическото сектантство, но същевременно не бива да се забравя, че те никога не са се повеждали по контизма. Тази секта не даде на

Интернационала нищо, освен една *секция* от половин дузина хора, чиято програма беше отхвърлена от Генералния съвет[431]. Конт е известен на парижките работници като пророк на режима на империята (на личната *диктатура*) в политиката, на капиталистическото господство в политическата икономия, на йерархията във всички сфери на човешката дейност, дори в сферата на науката, и като автор на нов катехизис с нов папа и нови светии вместо старите.

Ако неговите последователи в Англия играят по-видна роля, отколкото френските му последователи, то не се дължи на това, че те проповядват своите сектантски доктрини, а на техните лични качества и на това, че тяхната секта приема формите на пролетарската класова борба, създадени без тях, например такива като трейдюнионите и стачките в Англия, които впрочем техните парижки едноверци осъждат като ерес.

КОМУНАТА (СОЦИАЛНИ МЕРОПРИЯТИЯ)

Няма нищо ново в това, че парижките работници взеха инициативата за сегашната революция и с героична самоотверженост понасят главните удари в тази борба. Това е поразителна черта на всички френски революции! То е само повторение на миналото! Фактът, че революцията бе извършена *от името* и открито в *интерес* на народните маси, т. е. на произвеждащите маси — тази черта на сегашната революция е присъща и на всички други, които я предшествуваха. Новата ѝ черта се състои в това, че народът не се разоръжи след първото въстание и не предаде своята власт на републиканските шарлатани от господствуващите класи, че след като установи *Комуната,* той взе в собствените си ръце действителното ръководство на своята революция и същевременно намери средства в случай на успех да държи това ръководство в ръцете на самия народ, като замени държавната машина, правителствената машина на господствуващите класи със собствена правителствена машина. Ето в какво се състои нечуваното му престъпление! Работниците посягат върху привилегията на „горните десет хиляди“ да управляват държавата и заявяват, че имат твърдо намерение да разрушат икономическата основа на класовия деспотизъм, който се разпореждаше в собствен интерес с организираната държавна сила на обществото! Ето кое доведе до бяс благонравните класи в Европа и Съединените американски щати, ето как се обясняват техните крясъци на негоду-

вание, че е извършено светотатство, яростните им призиви за кървава разправа с народа, уличните ругатни и клеветите от техните парламентарни трибуни и в лакейския им печат.

Най-голямото мероприятие на Комуната е собственото й съществуване, нейната работа, нейната дейност в нечувано тежки условия! Червеното знаме, издигнато от Парижката комуна, в действителност увенчава само правителството на парижките работници! Те ясно, съзнателно провъзгласиха за своя цел освобождението на труда и преустройството на обществото! Но истинският „социален" характер на тяхната република се състои само в това, че Парижката комуна се управлява от работниците! Колкото се отнася до техните мероприятия, те естествено са принудени да се ограничават главно с военната отбрана на Париж и с неговото снабдяване!

Някои приятели, покровители на работническата класа, скривайки с усилие отвращението си дори от онези малко на брой мероприятия на Комуната, които те смятат за „социалистически", макар в тези мероприятия да няма нищо социалистическо освен тяхната тенденция, същевременно изразяват задоволството си и се мъчат да спечелят за Парижката комуна симпатиите на „благородните господа" с великото откритие, че работниците в края на краищата са разумни хора и че когато и да са се озовавали на власт, те винаги решително са се отказвали от социалистически инициативи! И наистина, те не се опитват да създадат в Париж нито *фаланстер,* нито *Икария.*[432] Мъдреци на своето поколение! Тези доброжелателни покровители, дълбоко невежествени по отношение на действителните стремежи и действителното движение на работническата класа, забравят едно. Всички социалисти — основатели на секти, спадат към период, когато нито работническата класа беше още достатъчно школувана и организирана от развитието на самото капиталистическо общество, за да излезе на световната арена като двигател на историята, нито материалните условия за нейното освобождение бяха достатъчно узрели в недрата на самия стар свят. Мизерията на работническата класа съществуваше, но още не съществуваха условията за нейното собствено движение. Утопистите, основателите на секти, след като в своята критика на съвременното общество описаха ясно целта на социалното движение — отменяването на системата на наемния труд с всичките й икономически условия за класово господство, — не намериха нито в самото общество материалните условия за неговото преобразуване, нито в работническата класа организираната и съзнателна сила на движението. Те се стараеха да заместят липсата на исторически условия за дви-

жението с фантастични картини и планове за ново общество, в пропагандирането на които виждаха истинското средство за спасение. От момента, когато движението на работническата класа стана действителност, фантастичните утопии изчезнаха — не защото работническата класа се отказа от целта, към която се стремяха тези утописти, а защото намери действителните средства за нейното постигане, — но фантастичните утопии бяха заменени с действително разбиране на историческите условия на движението и все повече започнаха да се събират силите на бойната организация на работническата класа. Обаче двете крайни цели на движението, провъзгласени от утопистите, са и крайните цели, провъзгласени от Парижката революция и от Интернационала. Само средствата са различни и реалните условия за движението не са обвити вече в мъглата на утопичните мечти. И затова тези приятели-покровители на пролетариата, тълкувайки изопачено провъзгласените гръмко социалистически тенденции на сегашната революция, са само жертва на собственото си невежество. Не е виновен парижкият пролетариат, че за тях утопичните творения на пророците на работническото движение са все още „социална революция“, с други думи, че за тях социалната революция е все още „утопична“.

„Journall Officiel“ на Централния комитет, 20 март:

„Парижките пролетарии, виждайки défaillances* и измяната на управляващите (господствуващите класи, разбраха (compris), че за тях е ударил часът, когато трябва *да спасят положението, като вземат в свои ръце управлението (воденето) на обществените работи* (държавните работи)“.

Те заклеймяват „политическата неспособност и моралната немощ на буржоазията“ като източник на „бедствията на Франция“.

„Нима никога не ще бъде дадена на работниците, които произвеждат всичко и не се ползват от нищо, които страдат от мизерия сред натрупаните от самите тях продукти, плодове на техния труд и пот... *нима никога не ще им бъде дадена възможност да работят за своето освобождение?*... Пролетариатът, виждайки постоянно посегателство върху неговите права, пълното отричане на всичките му законни стремежи, гибелта на страната и рухването на всичките му надежди, разбра, че негов повелителен дълг и негово неоспоримо право е да стане господар на собствената си съдба и да осигури своето тържество, като вземе в ръцете си държавната власт (en s'emparant du pouvoir)“[433].

---

* пороците. *Ред.*

Тук направо се твърди, че правителството на работническата класа е необходимо преди всичко за спасението на Франция от гибел и разложение, застрашаващи я по вина на господствуващите класи, че отстраняването на тези класи от власт (на класите, които са загубили способността да управляват Франция) е *необходимо условие за спасяването на нацията.*

Но не по-малко ясно се казва, че правителството на работническата класа може да спаси Франция и да извърши национално дело само ако работи *за освобождението на работническата класа,* защото условията за това освобождение са едновременно и условия за възраждането на Франция.

Работническото правителство е провъзгласено като война на труда против монополистическите собственици на средствата на труда, против капитала.

Шовинизмът на буржоазията представлява само тщеславие, което придава национален вид на всичките ѝ класови претенции. Шовинизмът е средство за увековечаване на международната борба с помощта на постоянните армии и за поробване на производителите във всяка отделна страна, като се насъскват те срещу техните братя във всички други страни; шовинизмът е средство да се попречи на интернационалното сътрудничество на работническата класа, което е първото условие за нейното освобождение. Истинският характер на този шовинизъм (който отдавна вече е станал празна фраза) пролича след Седан, през време на отбранителната война, която навсякъде беше парализирана от шовинистичната буржоазия; той се прояви в капитулацията на Франция, в гражданската война, която се води с позволението на Бисмарк под ръководството на върховния жрец на шовинизма Тиер! Той се разкри в дребната полицейска интрига на Антигерманската лига*, в преследването на чужденците в Париж след капитулацията. Надяваха се, че народът на Париж (и целият френски народ) може да бъде отровен от страстна национална ненавист и че изкуствено разпалваната омраза към чужденците ще го накара да забрави действителните си стремежи и изменниците вътре в страната!

Как изчезна (се разсея) това изкуствено движение от дихането на революционен Париж! Провъзгласявайки открито своите интернационални тенденции — защото делото, за което се бори производителят, навсякъде е едно и също и неговият враг навсякъде е един и същ, каквато и да е неговата националност (под каквато и национална маска да се явява той), — Париж провъз-

---

* Виж настоящия том, стр. 298—299. *Ред.*

гласи като принцип допущането на чужденци в състава на Комуната, дори избра един чужденец работник* (член на Интернационала) в нейната Изпълнителна комисия, декретира да се разруши символът на френския шовинизъм — Вандомската колона!

И докато буржоазните шовинисти разпокъсаха Франция и действуват под диктата на чуждия завоевател, парижките работници биха чуждестранния враг, като нанесоха удар на собствените си класови властители и премахнаха границите, с което си спечелиха място на челен отряд на работниците от всички страни!

От истинския патриотизъм на буржоазията — така естествен за действителните собственици на различните „национални" имущества — остана само една привидност поради това, че нейната финансова, търговска и промишлена дейност стана космополитична. При аналогични обстоятелства това би излязло наяве във всички страни, тъй както излезе наяве във Франция.

ДЕЦЕНТРАЛИЗАТОРСКИТЕ СТРЕМЕЖИ НА „ЗЕМЕВЛАДЕЛСКАТА КАМАРА" И КОМУНАТА

Казваха, че Париж и заедно с него другите френски градове били попаднали под деспотизма на селяните и че сегашната борба на Париж представлявала борба за неговото освобождение от господството на селяните! Не може да си представи човек по-глупава лъжа!

Париж като централно седалище и опора на централизираната правителствена машина подчини селянина на властта на жандарма, на бирника, на префекта, свещеника и поземлените магнати, т. е. на деспотизма на неговите врагове, и го лиши от всякакъв живот (обезсили го). Той задуши всички органи на независим живот в селските райони. От друга страна, правителството, земевладелецът, жандармът и свещеникът, в чиито ръце централизираната държавна машина с център Париж предаде по такъв начин цялото влияние на провинцията, използуваха това влияние в интерес на правителството и на онези класи, чието правителство то представляваше, не против правителствения, паразитен, капиталистически, бездействуващ Париж, който служеше за космополитичен вертеп, а против Париж на работника и мислителя. По този начин чрез правителствената централизация, база на която беше Париж, селяните бяха потиснати от Париж

* Лео Франкел. *Ред.*

на правителството и на капиталистите, а Париж на работниците беше потиснат чрез силата на провинцията, предадена в ръцете на враговете на селяните.

Версайският „Moniteur" (от 29 март) заявява, че

„Париж не може да бъде *свободен град*, защото е *столица*".

Ето това е истина. Париж, столицата на господствуващите класи и на тяхното правителство, не може да бъде „свободен град" и провинцията не може да бъде „свободна", щом такъв Париж е столица. Провинцията може да бъде свободна само ако в Париж има *Комуна. Партията на реда* беше по-малко разярена против Париж за това, че той обяви собственото си освобождение от нея и от нейното правителство, отколкото за това, че с тези си действия той даде сигнал за освобождение на селянина и на провинцията от нейното господство.

„Journal Officiel" на Комуната, 1 април:

„Целта на революцията от 18 март не беше само да осигури на Париж изборно комунално правителство, но подчинено на *деспотичната опека на една строго централизирана национална власт. Тя трябва да извоюва и осигури независимост за всички комуни* във Франция, както и за всички по-големи единици, департаменти и провинции, обединени в общ интерес от едно истински национално споразумение; тя трябва да гарантира и да увековечи републиката... Париж *се отказа от привидното си всемогъщество*, което е тъждествено с неговата злоупотреба с ролята си, но той не се отказа от онази морална власт, от онова интелектуално влияние, което така често му носеше победа в неговата пропаганда във Франция и Европа."[434]

„Сега Париж отново работи и страда за цяла Франция, за която той подготвя със своите сражения и своите жертви интелектуално, морално, административно и икономическо възраждане, слава и разцвет" *(Програма на Парижката комуна, разпространявана с балон)*[435].

През време на обиколката си в провинцията г-н Тиер ръководеше изборите и преди всичко собственото си избиране в разни места. Но тук срещна едно затруднение. Бонапартистите-провинциалисти станаха в този момент съвсем неприемливи. (При това той не ги искаше, както и те не го искаха.) Много от старите изпечени орлеанисти имаха съдбата на бонапартистите. Поради това трябваше да се обърне към оттеглилите се в село легитимистки земевладелци, които се бяха напълно отстранили от политиката и най-лесно можеха да бъдат измамени. Те именно дадоха на Версайското събрание ярко изразен характер на „chambre introuvable" на Людовик XVIII, неговия земевладелски характер. В своята суетност те, разбира се, повярваха, че с падането на бонапартистката Втора империя и под покровителството на чуждия завоевател най-после е дошло тяхното време, както в 1814

и 1815 година. И както преди, те се оказват излъгани. Доколкото действуват, те могат да действуват само като елементи на партията на реда и като оръдия на нейния „анонимен" терор, както през годините 1848—1851. Собствените им партийни излияния придават на цялото това сборище само комичен характер. Ето защо те са принудени да търпят за президент тюрмаджията-акушер на дукеса Берийска и за свои министри псевдорепубликанците от правителството на отбраната. Те ще бъдат изхвърлени като ненужни, щом изиграят ролята си. Но благодарение на това интересно стечение на обстоятелствата — каприз на историята — те са принудени да нападат Париж заради неговото въстание против „République une et indivisible"* (това е израз на Луи Блан, Тиер го нарича единство на Франция), когато първият техен подвиг беше именно бунт против единството, когато те заявиха, че Париж трябва да бъде „обезглавен и лишен от названието столица", и искаха Събранието да изпълнява високите си задължения в някой провинциален град. В действителност те искат да се върнат към положението, което предшествуваше централизираната държавна машина, да станат повече или по-малко независими от нейните префекти и министри и да я заменят с провинциалното и местното наследствено влияние на аристократическите имения. Те се стремят към реакционна *децентрализация* на Франция. А Париж иска да замени онази централизация, която изигра роля в борбата против феодализма, но след това се превърна в единство на едно чисто изкуствено цяло, опиращо се на жандармите, на червеното и черното войнство, потискащо живота на действителното общество, тегнещо над него като кошмар, придаващо на Париж „привидно всемогъщество" благодарение на това, че включва в себе си Париж и не включва провинцията — да замени тази единна Франция, съществуваща извън френското общество, с политическо обединение на самото френско общество чрез комуналната организация.

Ето защо действителни привърженици на разрушаване единството на Франция са депутатите от „земевладелската камара", които се опълчват против единната държавна машина, защото тя ограничава собственото им местно значение (техните сеньориални права), защото тя е антагонист на феодализма.

А Париж се стреми да разруши тази изкуствена унитарна система, защото тя е антагонист на действителното, живо единство на Франция и е просто оръдие на класовото господство.

---

* единната и неделима република. *Ред.*

Контистките възгледи

Хората, които не разбират абсолютно нищо от съществуващата икономическа система, естествено са още по-малко способни да разберат нещо от отричането на тази система от работниците. Естествено те не могат да разберат, че социалното преобразование, към което се стреми работническата класа, е необходимо, историческо, неизбежно следствие на самата сегашна система. Те говорят с предупредителен тон за опасността от унищожаването на „собствеността", защото в техните очи тяхната сегашна класова форма на собствеността — една преходна историческа форма — *е именно* самата собственост и поради това премахването на тази форма би било унищожаване на собствеността. Както те защищават сега „вечността" на капиталистическото господство и на системата на наемния труд, така биха защищавали, ако живееха по времето на феодализма или на робството, феодалната система или системата на робство, като основана на природата на нещата, като произтичаща от самата природа; те биха произнасяли пламенни тиради против свързаните с тези обществени системи „злоупотреби", но същевременно на всички предсказания за унищожаването на тези системи биха отговаряли от висотата на своето невежество с догмата за тяхната „вечност", с това, че те се поправят чрез „морално въздържание" („ограничения").

Те са толкова прави в оценката си за целите на работническата класа на Париж, колкото е прав г-н Бисмарк в твърдението си, че Комуната се стремяла към пруското градско устройство.

Жалки хора! Те дори не знаят, че на всяка *обществена форма* на собственост отговаря съответен морал и че онази форма на обществена собственост, която превръща собствеността в атрибут на труда, без да създава никакви индивидуални „морални ограничения", ще освободи „морала" на индивида от неговата класова ограниченост.

Как бе преобразен Париж от диханието на народната революция! Февруарската революция бе наречена революция на моралното презрение! Тя бе провъзгласена под виковете на народа: „A bas les grands voleurs! A bas les assassins!"* Такова беше настроението на народа. Що се отнася до буржоазията, тя се

* „Долу големите крадци! Долу убийците!" *Ред.*

стремеше само към по-голям простор за корупцията! Тя получи пълен простор за корупцията при Луи Бонапарт (Наполеон Малки). Париж, този гигантски град, град на историческата инициатива, беше превърнат в Maison dorée за паразитите и мошениците от целия свят — в космополитичен вертеп! След като бе напуснат от „висшите слоеве на населението", на сцената отново се появи Париж на работниците, героичен, самоотвержен, пълен с ентусиазъм в съзнанието си за своята херкулесовска задача! В моргата нито един труп, пълна безопасност по улиците. В Париж никога не е имало по-голямо спокойствие. Вместо кокотките — героичните жени на Париж! Мъжествен, суров, борещ се, трудещ се, мислещ Париж! Великодушен Париж! Въпреки канибализма на своите врагове той взема мерки само да не могат арестуваните от него лица да причинят вреда! Това, което Париж не иска повече да търпи, е съществуването на кокотки и на паразити. Той е изпълнен с решителност или да изгони, или да превъзпита тази безполезна, скептична и егоистична порода хора, която бе завладяла гигантския град, за да го използва като своя собственост. Нито една знаменитост на империята не ще има право да каже: „Париж е много приятен в най-добрите си квартали, но в останалите има прекалено много бедняци".

(„Vérité" от 23 април):

„Броят на престъпленията в Париж поразително е намалял. Няма крадци и кокотки, няма убийства и нападения по улиците: всички консерватори избягаха във Версай!"

„Не е отбелязано нито едно нощно нападение дори в най-отдалечените и слабо населени квартали, откак гражданите сами изпълняват задълженията на полицията".

ФРАГМЕНТИ

Тиер за земевладелските депутати

Тази партия

„признава само три средства: чуждото нахлуване, гражданската война и анархията... Такова правителство никога не ще бъде правителство на Франция". *(Камара на депутатите, 5 януари 1833 г.)*

Правителството на отбраната

И същият този Трошю заяви в прословутата си програма: „Губернаторът на Париж никога не ще капитулира", а Жул Фавър в своя циркуляр: „Нито един камък от нашите крепости, нито една педя от нашата земя" — както и Дюкро: „Аз ще се върна в Париж или мъртъв, или победител". По-късно той намери в Бордо, че неговият живот е необходим за смазване на парижките „бунтовници". (Тези негодници знаят, че при бягството си във Версай оставиха в Париж доказателства за престъпленията си, и за унищожаването на тези доказателства те не биха се поколебали да превърнат Париж в купчина развалини, удавена в море от кръв.) *(Манифест към провинцията,* разпространяван от балон[436].)

„Единството, което досега ни бе налагано от империята, монархията и парламентаризма, не е нищо друго освен централизация, деспотична, неразумна, произволна и тягостна. Политическото единство, което Париж желае, е доброволно обединяване на цялата местна инициатива...", централна делегация от федералните комуни. „Край на стария правителствен и клерикален свят, на

милитаризма и бюрокрацията, на спекулата, монополите и привилегиите — на всичко, на което *пролетариатът дължеше своето робство, а страната — своите бедствия и катастрофи*". (Прокламация на Комуната от 19 април.)[437]

Жандармите и полицаите

20 000 жандарми (събрани във Версай от цяла Франция, през време на империята техният общ брой достигаше 30 000 души) и 12 000 парижки полицаи — такава е основата на най-добрата армия, която Франция е имала някога.

Републиканските депутати на Париж

„Републиканските депутати на Париж не протестираха нито против бомбардирането на Париж, нито против избиването на пленниците на място, нито против клеветите срещу народа на Париж. Напротив, с присъствието си в Събранието и с мълчанието си те дадоха благословията си на всички тези действия, като ги подкрепиха с авторитета, с който се ползваха като членове на републиканската партия. Те станаха съюзници и съзнателни съучастници на монархическата партия. Ние ги обявяваме за предатели, изменили на своите мандати и на републиката" (*Генерална асоциация на защитниците на републиката*[438]) (*9 май*);

„Централизацията води до апоплексия в Париж и до липса на живот във всички други места" (*Ламене*).

„Сега всичко гравитира към центъра и този център е, така да се каже, самата държава" (*Монтескьо*).[439]

Сблъскването на Вандомския площад и т. н.

При влизането на прусаците в Париж Централният комитет на националната гвардия, образуван от делегати на всяка рота, прехвърля на Монмартър, в Белвил и Ла-Вилет всички оръдия и картечници, отлети с пари, събрани от самата национална гвардия; тези топове и картечници са били оставени на произвола на съдбата от правителството на националната отбрана именно в онези квартали, в които е трябвало да влязат прусаците.

Сутринта на 18 март правителството се обръща с енергичен призив към националната гвардия, но от 400 000 национални гвардейци се отзовават само 300.

На 18 март, в 3 часа сутринта, полицаи и няколко линейни батальона се появяват на Монмартър, в Белвил и Ла-Вилет с цел да нападнат ненадейно хората, които охраняват артилерията, и да я отнемат със сила.

Националната гвардия оказва съпротива, а войниците levèrent la crosse en l'air*, *въпреки заплахите и заповедите на генерал Льоконт,* който същия ден бива разстрелян от собствените си войници едновременно с Клеман Тома.

(„Линейните войски вдигнали пушките си с прикладите нагоре и се побратимили с въстаналите".)

Съобщението на Орел дьо Паладин за победа е било вече отпечатано; намерени са също така и документи за подготвян decembrisation** в Париж.

На 19 март Централният комитет обявява вдигане на обсадното положение в Париж, на 20-и Пикар обявява обсадно положение в департамента *Сена и Оаза.*

На *18 март* (сутринта: Тиер все още вярвал в победата си) по стените на Париж бива разлепена *прокламация на Тиер:*

„Правителството реши да действува. Престъпниците, които са намислили да образуват правителство, да бъдат предадени в ръцете на правосъдието, а заграбените оръдия да бъдат върнати в арсеналите".

Привечер, тъй като нощното нападение претърпява неуспех, Тиер се обръща с апел към *националната гвардия:*

„Правителството не подготвя coup d'état. Правителството на републиката няма и не може да има друга цел освен сигурността на републиката".

Той иска само

„да се ликвидира бунтовният Комитет"... *„който почти изцяло се състои от неизвестни на населението хора".*

Късно вечерта се появява трета прокламация до *националната гвардия,* подписана от Пикар и Орел:

„Някои заблудени хора... *оказват упорита съпротива* срещу националната гвардия и армията... Правителството *сметна за необходимо да ви остави оръжието.* Вземете го в ръцете си с решимост да установите царството на закона и *да спасите републиката от анархия".*

(На 17-и Шолше се опитва с ласкателни речи да ги склони да се разоръжат.)

Прокламация на Централния комитет от 19 март.

„Обсадното положение е вдигнато. Народът на Париж се приканва на комунални избори".

---

* дигнаха пушките с прикладите нагоре. *Ред.*

** т. е. държавен преврат по образеца на преврата от 2 декември 1851 г. *Ред.*

Пак там към националната гвардия:

„Вие ни възложихте да организираме защитата на Париж и на ващите права... В настоящия момент срокът на нашите мандати изтече; ние ви ги връщаме, ние не ще заемем мястото на онези, които смелнят повей на народната буря току-що помете“[440].

Те дават възможност на членовете на правителството спокойно да се оттеглят във Версай (дори на онези, които като Фери са били в ръцете им).

Комуналните избори, насрочени за 22 март, биват отложени до 26 март поради демонстрацията на партията на реда.

21 март. Събранието надига бесен протестен вой против поставянето на думите „Vive la République!“* в края на прокламацията *„Към гражданите и армията* (войниците)“. *Тиер:* „Това предложение може би е напълно законно и т. н.“ (Протестът на „земевладелската камара“.) Жул Фавър ораторствува против доктрината, според която републиката стои по-високо от общото изборно право, ласкае земевладелското мнозинство, заплашва парижани с пруска интервенция и предизвиква *демонстрация на Париж на реда. Тиер: „каквото и да става, той не ще изпрати въоръжени сили против Париж“* (тогава той още нямаше войски за това).

Централният комитет е бил така неуверен в победата си, че побързва да приеме посредничеството на меровете и на парижките депутати... Упорството на Тиер му дава (на Комитета) възможност да се задържи един-два дни, а тогава той осъзнава силата си. Безброй грешки на революционерите. Вместо да обезвредят полицаите, отварят им вратите; те се оттеглят във Версай, където ги посрещат като спасители; позволяват на 43-и линеен полк да се оттегли; разпущат по домовете им всички войници, побратимили се с народа; позволяват на реакцията да се организира в самия център на Париж; оставят на спокойствие Версай. Тридон, Жаклар Варлен, Вайан настояват незабавно да се изтласкат роялистите. Фавър и Тиер предприемат настойчиви постъпки пред пруските власти, за да получат тяхното съдействие... да се смаже движението на въстаналия Париж.

Усилията на Трошю и Клеман Тома са насочени единствено към осуетяване на всички опити да се въоръжи и организира националната гвардия. Походът срещу Версай бива решен, подготвен и предприет от Централния комитет без знанието на Комуната и дори направо против нейната ясно изразена воля...

* „Да живее републиката!“ *Ред.*

Бержере... вместо да разруши моста при Ньойи, който комунарите не са могли да задържат поради Мон Валериен и батареите, поставени в Курбевоа, дава на роялистите възможност да го завладеят, да се укрепят здраво на него и да си осигурят по този начин съобщителен път с Париж...

Както се отбелязва в писмото на г-н *Литре* („Daily News", 20 април):

„Ако Париж бъде обезоръжен, ако ръцете на Париж бъдат оковани от всичките тези Виноа, валантеновци, паладиновци, републиката е загинала. Парижани разбираха това. Изправени пред избора: или да се предадат без бой, или да се решат на страшна борба с неизвестен край, те избраха борбата и аз мога само да ги похваля за това".

Походът към Рим е дело на Кавеняк, Жул Фавър и Тиер.

„Правителство, което има всички вътрешни достойнства на републиканско управление и цялата външна сила на монархическо. Говоря за *федеративната република*... Това е общество на обществата, ново общество, което може да се увеличава чрез присъединяване на многобройни *нови членове*, докато не стане достатъчно силно, за да осигури безопасността на обединилите се. Такава република... може да запазва своите размери, *без* да е подложена на *вътрешно* разложение. Формата на това общество предотвратява всякакви затруднения" *(Монтескьо, „За духа на законите"*, книга IX, глава I).[441]

Конституцията от 1793 година[442]:

§ 78. Във *всяка комуна* на републиката съществува муниципално управление. Във *всеки окръг* — междинно управление, във *всеки департамент* — централно управление. *§ 79.* Муниципалните длъжностни лица се избират от събрание на Комуната. *§ 80.* Членовете на местните управления се назначават от събрание на гласни от департамента и окръга. *§ 81.* Муниципалитетите и управленията обновяват всяка година половината от състава си.

Изпълнителен съвет. § 62. Състои се от 24 членове. *§ 63.* Събранието на гласните от всеки департамент избира един кандидат. Законодателният корпус избира членовете на съвета по обща листа. *§ 64.* Изпълнителният съвет се обновява наполовина в последния месец от сесията на всеки законодателен период. *§ 65.* На изпълнителния съвет се възлага да ръководи общото управление и да упражнява надзор над него. *§ 66.* Изпълнителният съвет назначава главните длъжностни лица по общото управление на републиката измежду лицата, които не влизат в неговия състав. *§ 68.* Тези длъжностни лица не образуват съвет; те действуват отделно, несвързани пряко помежду си; те нямат никаква лична власт. *§ 73.* Изпълнителният съвет освобождава и заменя назначените от него длъжностни лица.

Партията на реда в Париж, подбуждана, от една страна, от апела за гражданска война, направен от Жул Фавър в Събранието — той заявява, че прусаците са заплашили с намеса, ако парижани откажат да се предадат незабавно, — и насърчавана от дългото търпение на народа и от пасивното отношение на Централния комитет към нея, се решава да извърши coup de

main*, който предприема на 22 март под формата на *мирна манифестация,* мирна демонстрация против революционното правителство. Действително това е съвсем особена мирна демонстрация.

„Цялото движение изглеждаше съвсем неочаквано. Не бяха направени никакви приготовления, за да му се даде отпор".

„Бунтовната тълпа от благородни господа", начело с такива храненици на империята като Хекерен, Кьотлогон, Анри дьо Пен и др. подобни, се движи, оскърбявайки и обезоръжавайки отделни национални гвардейци от изпратените патрули (постове), които побягват към Вандомския площад, откъдето националната гвардия веднага се насочва към улица Ньов-де-Пти-Шан. При срещата ѝ с бунтовниците ѝ се дава заповед да не стреля, но бунтовниците настъпват с викове: „Долу убийците! Долу Комитетът!", оскърбяват гвардейците, като измъкват от ръцете им пушките, стрелят с револвер в гражданина *Малжурнал* (лейтенант от щаба на Вандомския площад) (член на Централния комитет). Генерал Бержере ги приканва да се махнат (да се разпръснат) (да си отидат). Около пет минути продължава биенето на барабани и се повтарят sommations (на които у англичаните отговаря обявяването на акт за безредици)[443]. Те отвръщат с оскърбителни викове. Двама национални гвардейци падат тежко ранени. В това време техните другари все още се колебаят и стрелят във въздуха. *Бунтовниците се опитват насила да си пробият път през редовете на гвардейците и да ги обезоръжат.* Тогава Бержере командува за стрелба и страхливците удрят на бяг. Emeute** бива ликвидиран за един миг и огънят се прекратява. От къщите се стреля в националните гвардейци. Двама от тях, Бален и Франсоа, биват убити, осем души ранени. Улиците, по които се разбягват „мирните" демонстранти, биват осеяни с револвери и бастуни със стилети (много такива са били събрани по улица дьо ла Пе). У виконт дьо Молине, убит в гърба (от своите хора), е намерен *кинжал* на верижка.

Дава се отбой. Много бастуни със стилети, револвери и ками са разхвърляни по улиците, по които е минала „невъоръжената" демонстрация. Револверни изстрели са започнали да се чуват, преди още на въстаналите да е била дадена заповед да стрелят в тълпата. Нападаща страна са били манифестантите (както е видял със собствените си очи генерал Шеридан от прозореца).

И тъй, това е било просто опит на парижките реакционери, въоръжени с револвери, бастуни със стилети и ками, да постиг-

* внезапен удар, внезапно нападение. *Ред.*

** бунтът. Ред.

нат същото, което не успя да постигне Виноа със своите полицаи, войници, топове и картечници. Това, че „низшите класи" на Париж не позволиха да бъдат обезоръжени дори от парижките „благородни господа", беше наистина прекалено!

Когато на 13 юни 1849 г. парижката национална гвардия, протестирайки против престъплението, против нападението на Рим от френските войски, устрои действително „невъоръжена" и „мирна" демонстрация, генерал Шангарние бе удостоен с похвали от своя приятел Тиер за това, че сечеше със саби и стреляше срещу демонстрантите. Тогава беше обявено обсадно положение, издадени бяха нови репресивни закони, започнаха нови заточения, ново царство на терора! Противоположно на всичко това Централният комитет и парижките работници се придържаха строго към отбранителна тактика през време на самото сблъскване, позволиха на нападналите ги (бандити) спокойно да се разотидат по домовете си и със снизходителността си, с това, че не ги привлякоха към отговорност за тяхното дръзко нападение, им вдъхнаха толкова храброст, че два дни по-късно те под предводителството на адмирал Сесе, изпратен от Версай, се обединиха отново и отново премериха силите си в гражданска война.

И това именно сблъскване на Вандомския площад предизвика във Версай негодуващи крясъци за „избиване на невъоръжени граждани", които се разнесоха по целия свят. Ще отбележим, че дори Тиер, който вечно повтаря за убийството на двамата генерали, нито веднаж не посмя да напомни на света за това „убийство на невъоръжени граждани".

Както в средните векове: господарят може да употреби всякакво оръжие против плебея, но на последния не се признава правото дори да се защищава.

(27 март. *Версай. Тиер:*

„Аз опровергавам официално онези, които ме обвиняват, че прокарвам пътя към установяване на монархия. *Аз поех длъжността си, когато републиката беше вече свършен факт.* Заявявам пред бога и пред хората, че няма да ѝ изменя".)

След втория бунт на партията на реда народът на Париж също не предприе никакви репресивни мерки. Централният комитет направи дори грамадната грешка, че въпреки съветите на най-енергичните си членове не настъпи веднага срещу Версай, където след бягството на адмирал Сесе и смешния провал на националната гвардия на реда настъпи страшно объркване, защото още нямаше никакви организирани сили за съпротива.

След изборите за Комуната, когато партията на реда отново изпробва силите си — в изборната борба — и отново беше бита,

тя се изтегли от Париж. През време на изборите буржоата си разменят ръкостискания и братски прегръдки (в помещенията на кметствата) с въстаналите национални гвардейци, докато помежду си говорят само за „масови екзекуции“, „картечници“, „печене в Кайена“, „масови разстрели“.

„Вчерашните бегълци мислят днес с ласкателните си речи да придумат хората от градското кметство да запазят спокойствие до момента, когато депутатите от „земевладелската камара“ и бонапартистките генерали, събиращи се във Версай, бъдат в състояние да открият огън по тях.“

Тиер започна за втори път въоръжено нападение срещу националната гвардия със схватката на *2 април*. Сражението е станало между Курбевоа и Ньойи, близо до Париж. Националната гвардия бива разбита, мостът при Ньойи — завладян от войниците на Тиер. Няколкото хиляди национални гвардейци, настъпили от Париж и заели Курбевоа и Пюто и моста при Ньойи, претърпяват поражение. Заловени са много пленници. Много въстаници веднага са разстреляни като бунтовници. Версайските войски първи са открили огън.

Комуната:

„Версайското правителство ни нападна. Като не разчиташе на армията, то изпрати папските зуави на Шарет, бретонците на Трошю и жандармите на Валантен да бомбардират Ньойи“[444].

На 2 април версайското правителство изпрати напред една дивизия, състояща се главно от *жандарми, морска пехота, горски стражари и полиция. Виноа* с две пехотни бригади и *Галифе* начело на кавалерийска бригада и с артилерийска батарея настъпиха срещу Курбевоа.

Париж. 4 април. Милиер (декларация):

„Народът на Париж не предприемаше никакви агресивни стъпки... когато правителството заповяда да бъде той нападнат от бившите войници на империята, организирани в преториански отряди под командата на бивши сенатори“[445].

ВТОРА ЧЕРНОВКА НА „ГРАЖДАНСКАТА ВОЙНА ВЪВ ФРАНЦИЯ“

1) ПРАВИТЕЛСТВОТО НА ОТБРАНАТА. ТРОШЮ, ФАВЪР, ПИКАР, ФЕРИ КАТО ДЕПУТАТИ НА ПАРИЖ

Републиката, провъзгласена от парижките работници на 4 септември, бе единодушно приветствувана от цяла Франция. Борбата за право на съществуване на републиката се води в течение на пет месеца отбранителна война, (център) основа на която беше съпротивата на Париж. Без тази отбранителна война от името на републиката Вилхелм Завоевател щеше да възстанови империята на своя „добър брат“ Луи Бонапарт. Шайка адвокати — неин политик беше Тиер, а генерал — Трошю — завладя в момент на обърканост градското кметство, когато действителните водачи на парижките работници се намираха още в бонапартистките затвори, а пруската армия вече настъпваше към Париж... Тиеровци, жулфавъровци, пикаровци бяха тогава толкова дълбоко проникнати от вярата в историческото право на Париж да ръководи, че обосноваваха своите претенции да носят законно името правителство на националната отбрана изключително с факта, че през време на изборите от 1869 г. бяха избрани в Париж за членове на Законодателния корпус.

В нашето второ възвание по повод на последната война, пет дни след като тези хора бяха дошли на власт, ние ви обяснихме кои са те*. Докато те заграбиха правителствената власт без съгласието на Париж, Париж пък провъзгласи републиката въпреки тяхната съпротива. Преди всичко те изпратиха Тиер да търка праговете на всички европейски дворци, за да се спазари там, ако е възможно, за чуждестранно посредничество, предла-

* Виж настоящия том, стр. 479. *Ред.*

гайки за това да размени републиката срещу крал. Париж търпеше техния режим (обсебване на властта), защото те тържествено се заклеха да използват тази власт изключително за целите на *националната отбрана*. Но Париж можеше да бъде защищаван сериозно само чрез (не можеше без) въоръжаване на неговите работници, организирането им в национална гвардия и обучаването им на военно изкуство в самата война. Обаче да се въоръжи Париж значеше да се въоръжи социалната революция. Победата на Париж над обсаждащите го прусаци щеше да бъде победа на републиката над класовото господство във Франция. Принудено да избира между националния дълг и класовите интереси, правителството на националната отбрана не се поколеба нито миг да се превърне в правителство на националната измяна. В писмо до Гамбета Жул Фавър признава, че Трошю се е отбранявал не срещу пруските войници, а срещу парижките работници. Четири месеца след като започна обсадата на Париж, това правителство сметна, че е дошъл подходящият момент да договори за капитулация; в присъствието на Жул Фавър и другите си колеги Трошю се обръща към събранието на парижките мерове със следните думи:

„Първият въпрос, който ми зададоха колегите ми *още вечерта на 4 септември*, беше: има ли Париж някакви шансове да издържи успешно обсада на пруската армия? *Аз отговорих без колебание отрицателно.* Някои от присъстващите тук мои колеги ще потвърдят, че казвам истината и че *винаги съм бил на това мнение.* Аз им казах точно същото, което казвам сега: при сегашното положение на нещата опитът на Париж да издържи обсада на пруската армия би бил *безумие*. Безсъмнено *героично безумие* — прибавих аз, — но все пак нищо повече от безумие... *Събитията*" (той сам ги насочваше) „потвърдиха моите предсказания".

(След сключването на примирието господин Корбон, един от присъствуващите мерове, публикува тази малка реч на Трошю.) И тъй, още вечерта на деня, в който бе провъзгласена републиката, колегите на Трошю са знаели, че неговият „план" не е нищо друго освен *капитулацията на Париж и на Франция*. За да се излекува Париж от своето героично безумие, трябваше да му се направи кръвопускане и да бъде морен от глад достатъчно дълго време, за да бъдат предпазени четвъртосептемврийските узурпатори от отмъщението на героите на декемврийския преврат. Ако „националната отбрана" не беше само фалшив предлог за „правителството", неговите самозвани членове щяха да се откажат от властта си още на 5 септември, да обявят публично „плана" на Трошю и да предложат на населението на Париж или да се предаде веднага на победителя, или да вземе отбраната в собствените си ръце. Вместо това измамниците започнаха да издават

грЪмки манифести, в които се казваше, че Трошю, „губернаторът, никога не ще капитулира“, че министърът на външните работи Жул Фавър „няма да отстъпи нито един камък от нашите крепости, нито една педя от нашата земя“. През цялото време на обсадата планът на Трошю е бил системно прилаган. Действително, подлите бонапартистки разбойници, на които беше поверено върховното командуване в Париж, нахално са се гаврили в частната си кореспонденция над цялата тази комедия с отбраната, тайната на която добре са знаели. (Виж например публикуваното в „Journal Officiel“ на Комуната писмо на командуващия артилерията на парижката армия, кавалера на големия кръст на ордена на Почетния легион, *Адолф Симон Гио,* до артилерийския дивизионен генерал *Сюзан.)* При капитулацията на Париж мошениците свалиха маската си. *„Правителството на националната отбрана“* се разобличи (лъсна) като *„правителство на Франция, състоящо се от пленници на Бисмарк“* — роля, която самият Луи Бонапарт в Седан сметна за много гнусна дори за човек като него. При паническото си бягство във Версай след събитията от 18 март capitulards[446] оставиха в ръцете на Париж документи, свидетелствуващи за тяхната измяна, за унищожаването на които, както писа Комуната в своя *манифест до провинцията,*

> „те не биха се поколебали да превърнат Париж в купчина развалини, удавена в море от кръв“[447].

Някои от най-влиятелните членове на правителството на отбраната страстно се стремяха към такава развръзка и по много сериозни лични съображения. Погледнете само Жул Фавър, Ернест Пикар и Жул Фери!

Скоро след сключването на примирието един от парижките депутати в Националното събрание, *г-н Милиер,* публикува цяла редица достоверни юридически документи, които доказваха, че *Жул Фавър,* съжителствувайки с жената на някакъв нещастен пияница, който се намирал в Алжир, успял с помощта на най-дръзки фалшификации, извършени от него в течение на много години, да заграби от името на своите незаконородени деца голямо наследство, което го направило богат човек, и че на процеса, воден против него от законните наследници, той избягнал изобличение само защото се ползвал от покровителството на бонапартистките съдилища. Тъй като пред тези сухи юридически документи беше безсилно всякакво красноречие, Жул Фавър със същия героизъм на самоунижението този път държа езика си зад зъбите до момента, когато бурята на гражданската война му даде възможност да обругае във Версайското събрание народа

на Париж, като го нарече банда от „избягали каторжници", дръзко въстанали против семейството, религията, реда и собствеността!

(Аферата Пик). Същият този фалшификатор на документи, едва докопал се до властта, побърза от чувство на солидарност да освободи други двама свои събратя фалшификатори, Пик и Тайфер, които дори по време на империята са били осъдени на каторга за кражба и фалшификации. Един от тях, Тайфер, е имал нахалството, след установяването на Комуната да се върне в Париж, но веднага е бил настанен обратно в подобаващо му помещение; и след всичко това Жул Фавър заявяваше пред цяла Европа, че Париж пуска на свобода всички престъпни обитатели на своите тъмници!

Ернест Пикар, който след неуспешни опити да се добере до поста министър на вътрешните работи при Луи Бонапарт се самопроизведе на 4 септември за министър на вътрешните работи на Френската република, е брат на някой си *Артур Пикар,* субект, изгонен от парижката борса за мошеничество (виж донесението на полицейската префектура от 31 юли 1867 г.) и осъден въз основа на собственото му признание за кражба на 300 000 франка, която той извършил като директор на клона на Société générale[448] (виж донесението на полицейската префектура от 11 декември 1868 г.). И двете тези донесения бяха публикувани още по времето на империята. И ето че Ернест Пикар назначи същия този Артур Пикар за главен редактор на своя вестник „Electeur libre", като по такъв начин го направи за всичкото време на обсадата свой финансов посредник, който се обогатяваше на борсата, използвайки държавните тайни, поверени на Ернест, и безнаказано спекулираше за сметка на пораженията на френската армия, като същевременно заблуждаваше обикновените борсови спекуланти с фалшиви съобщения и официални лъжи, публикувани в органа на Министерството на вътрешните работи „Electeur libre"*. Цялата финансова кореспонденция на тази двойчица достойни братя попадна в ръцете на Комуната. Не е чудно, че когато във Версай „овчиците" на Пиетри подлагаха първата партида пленени парижки национални гвардейци на най-жестоки насилия, Ернест Пикар, този Джо Милър на версайското правителство, „пъхнал ръце в джобовете на панталоните, минаваше от една група пленници на друга, пущайки остроумия".

* В окончателния текст на „Гражданската война във Франция" Маркс е внесъл следното уточнение: Ернест Пикар е бил министър на финансите в правителството на националната отбрана; вестник „Electeur libre" е бил орган на Министерството на финансите (виж настоящия том, стр. 322). *Ред.*

Жул Фери, до 4 септември беден адвокат, като мер на Париж се изхитри през време на обсадата да натрупа състояние за сметка на глада в столицата, предизвикан до голяма степен от неговото лошо управление. Документални доказателства за това се намират в ръцете на Комуната. Денят, в който той ще бъде принуден да даде сметка за своите деяния, ще бъде ден на неговата присъда.

Ето защо тези хора са смъртни врагове на работнически Париж не само като паразити на господствуващите класи, не само като хора, предали Париж през време на обсадата, но преди всичко като обикновени углавни престъпници, които могат да се надяват да получат отпускни билети [tickets-of-leave*] само върху развалините на Париж, тази опора на френската революция. Тези отявлени мошеници бяха най-подходящите хора, за да станат министри на Тиер.

2) ТИЕР, ДЮФОР, ПУЙЕ-КЕРТИЕ

В „парламентарен смисъл" всяко нещо е само предлог за фрази, които служат като клопка за противника, засада за народа или предмет на актьорска поза за самия оратор.

Злобният пигмей г-н Тиер, майстор в тези работи, почти половин век очароваше френската буржоазия, защото представлява най-съвършения идеен израз на собствената ѝ класова извратеност. Още преди да стане държавен мъж, той прояви талантите си на лъжец като историк. Като всички дребни човечета, жаден за слава, за постове и пари, с безплоден ум, но жива фантазия, епикуреец и скептик, човек, който овладява (усвоява) с енциклопедична лекота външната страна на нещата и превръща всяко нещо в обикновен предлог за фразьорствуване, ловък фехтовчик в словесните дуели, крайно плосък писач, майстор на дребни държавни машинации, виртуоз във вероломството, опитен във всевъзможните дребнави интриги, коварни уловки и гнусни коварства в парламентарната борба на партиите, натъпкан с национални и класови предразсъдъци вместо идеи и със славолюбие вместо съвест, винаги готов да измести съперника си и да стреля срещу народа, за да задуши революцията, дишащ злоба, когато е в опозиция, гнусен, когато е на власт, човек, който не се колебае никога да провокира революция — исто-

* В Англия на престъпниците, пуснати под полицейски надзор, са били издавани такива билети. *Ред.*

рията на неговата обществена дейност представлява летопис за бедствията на неговата страна. Този пигмей обичаше да размахва пред лицето на Европа меча на Наполеон I, в историческите си трудове се занимаваше само да лъска ботушите на Наполеон, а на практика външната му политика винаги е водила до крайно унижение на Франция, като се почне с Лондонската конвенция от 1841 г.[449] до капитулацията на Париж в 1871 г. и сегашната гражданска война, която той води под покровителството на пруските завоеватели. Няма защо и да говорим, че по-дълбоките движения в съвременното общество оставаха за такъв човек запечатана книга; неговият мозък, всичките сили на който са отишли в езика, не можеше да разбере дори най-осезателните изменения, които ставаха на повърхността на обществото. Той например непрестанно изобличаваше като светотатство всяко отклонение от остарялата френска протекционна система. Когато беше министър на Луи-Филип, той се надсмиваше над железниците като празна химера, а при Луи Бонапарт заклеймяваше като кощунство всяка реформа на гнилата френска военна система. Въпреки гъвкавите си способности и променливостта на стремежите си той винаги е бил закоренял рутинер, верен на отживелите традиции, и нито веднаж в цялата си дълга държавна кариера не е провел нито една що-годе практически полезна, макар дори и най-незначителна мярка. Само старият свят може да се гордее, че неговото здание се увенчава от двама такива хора като Наполеон Малки и мъничкия Тиер. В такъв човек така наречените достойнства на високата култура се проявяват като изтънчен разврат и . . .* користност.

Свързан през време на Реставрацията с републиканците, Тиер спечелва доверието на Луи-Филип с това, че изпълнява ролята на шпионин и тъмничар-акушер по отношение на дукеса Берийска. А когато за пръв път се докопва до правителството (1834—1835 г.), главен момент в неговата дейност е кървавата разправа с въстаналите републиканци на улица Транснонен и подготовката на свирепите септемврийски закони против печата[450]. През март 1840 г. той отново излиза на сцената, вече като премиер-министър, и предлага заговорнически план за построяване на парижките укрепления. На протеста на републиканската партия против това коварно посегателство срещу свободата на Париж той отговаря:

„Как? Вие си въобразявате, че някакви си укрепления могат да станат опасни за свободата! И преди всичко вие клеветите, като допускате, че *което*

---

* Тук в ръкописа има пропуск. *Ред.*

и да било правителство ще се реши някога да бомбардира Париж, за да задържи властта в ръцете си. Та такова правителство би станало стократно поневъзможно след победата, отколкото преди нея".

Действително, никое френско правителство не би се решило да направи това, освен правителството на самия г-н Тиер с неговите министри — углавни престъпници, и с неговата скотоподобна „земевладелска камара"! При това правителството на Тиер го направи в най-класическа форма, когато една част от укрепленията се намираха в ръцете на неговите пруски завоеватели и покровители.

Когато през януари 1848 г. кралят бомба* изпробва силата си срещу Палермо, Тиер произнася в камарата на депутатите реч:

„Вие знаете, господа, какво става в Палермо: всички вие изтръпвате от ужас" (в „парламентарен" смисъл) „при вестта, *че един голям град е бил бомбардиран 48 часа.* И от кого? От чуждестранен неприятел, който използва правото на войната? Не, господа, *от собственото му правителство.*"

(Ако това беше направено от неговото собствено правителство пред очите и при благосклонното отношение на външния враг, разбира се, всичко щеше да бъде в ред.)

„И за какво? *За това, че този нещастен град е поискал своите права.* Да, затова, че е искал правата си, той е бил подложен на *48-часова бомбардировка.*"

(Ако бомбардировката продължеше четири седмици и повече, всичко щеше да бъде в ред.)

...„Позволете ми да апелирам към общественото мнение на Европа. Да стана и да кажа на всеуслишание от най-високата може би трибуна на Европа няколко *думи"* (да, действително думи!) *„на възмущение* от подобни действия — това ще бъде заслуга пред човечеството .. Когато регентът Еспартеро, човек със заслуги пред своята родина" (каквито Тиер някога не е имал), „намисли да *бомбардира Барцелона, за да потуши избухналото там въстание,* от всички краища на света се надигна общ вик на негодуване".

И какво стана? Приблизително след една година този човек с добро сърце стана злостен подстрекател и най-усърден защитник (апологет) на бомбардирането на Рим от войските на Френската република под командуването на легитимиста Удино.

Няколко дни преди Февруарската революция, раздразнен, че Гизо го отстрани за дълго от власт, и усетил във въздуха, че наближава буря, Тиер отново се провикна в камарата на депутатите:

„Аз принадлежа към партията на революцията не само във Франция, но и в цяла Европа. Бих желал правителството на революцията да остава в ръ-

---

* Фердинанд II. *Ред.*

цете на умерени хора. Но ако то мине в ръцете на разпалени хора, дори в ръцете на радикали, аз не бих се отказал (отрекъл) заради това от делото, което защищавам. *Аз винаги ще принадлежа към партията на революцията".*

Избухна февруарската революция. Вместо да замени правителството на Гизо с правителство на Тиер, за което мечтаеше този нищожен човек, революцията замени Луи-Филип с република. От провъзгласяването на републиката до coup d'état г-н Тиер беше зает изключително със задушаването на тази революция. В първия ден на народната победа, обхванат от страх, той се криеше, забравяйки, че от омразата на народа го спасяваше народното презрение към него. Прославен храбрец, той продължаваше да отбягва обществената арена, докато материалните сили на парижкия пролетариат не бяха сломени в резултат на клането, извършено от буржоазния републиканец Кавеняк. Тогава арената беше очистена за дейността на хора като него. Неговият час отново удари. Той стана идеен вожд на *„партията на реда"* и на нейната *„парламентарна република"*, това анонимно царство, през време на което всички съперничещи си фракции на господствуващите класи тайно се сговаряха да смажат работническата класа и интригуваха едни против други, като всяка от тях се стремеше да възстанови собствената си монархия.

(Реставрацията беше царство на аристократическите поземлени собственици, Юлската монархия — царство на капиталистите, републиката на Кавеняк — царство на „републиканската" фракция на буржоазията, докато бандата алчни авантюристи, образуващи бонапартистката партия, през всички тези режими напразно се стремеше да получи възможност да ограбва Франция, което би ѝ дало правото да се нарича „спасители на реда и собствеността, на семейството и религията".

Тази република беше анонимно царство на обединилите се легитимисти, орлеанисти и бонапартисти, в опашката на които се мъкнеха буржоазните републиканци.)

3) ЗЕМЕВЛАДЕЛСКОТО СЪБРАНИЕ

Макар че земевладелското Събрание, което заседава в Бордо, създаде това правителство, „правителството на хората на отбраната" предварително взе всички мерки да създаде това събрание. С тази цел то изпрати Тиер на обиколка из провинцията, където той трябваше да изиграе ролята на предвестник на настъпва-

щите събития и да подготви почвата за внезапно провеждане на общи избори. Тиер трябваше да преодолее едно затруднение. Без да говорим за това, че бонапартистите предизвикваха отвращение у френския народ, ако много от тях се окажеха избрани, те веднага биха възстановили империята и биха стъкмили г-н Тиер и Сие за пътешествие към Кайена. Орлеанистите бяха твърде разпокъсани, за да запълнят собствените си места и местата, освободени от бонапартистите. Ето защо неизбежно беше да се съживи трупът на партията на легитимистите. Тиер не се боеше от тази задача. Като правителство на съвременна Франция легитимистите бяха немислими, а поради това като съперници в ламтежа за места и доходи бяха без всякакво значение. Същевременно нямаше по-удобно сляпо оръдие на контрареволюцията от легитимистите — партията, цялата дейност на която по думите на Тиер постоянно се е опирала на три стълба: „чуждото нахлуване, гражданската война и анархията". *(Реч на Тиер в камарата на депутатите от 5 януари 1833 г.)* Една избрана част от легитимистите, експроприирани след революцията от 1789 г., си върнаха именията, като станаха лакеи на Наполеон I, а повечето легитимисти постигнаха това благодарение на обезщетението от един милиард и личните дарения през време на Реставрацията. При следващите режими на Луи-Филип и Наполеон Малки те се оттеглиха от активно участие в политическия живот — и дори това им послужи като лост за възстановяване на богатството си като земевладелци. Избавени от разходите за придворния живот и за представителство в Париж, оставайки си в отдалечени кътчета на провинциална Франция, те се занимаваха само със събиране на златните ябълки, които падаха в техните châteaux* от дървото на съвременната промишленост, тъй като железниците повишаваха цената на техните земи, агрономическата наука, прилагана в земите им от капиталистическите селски стопани, увеличаваше тяхната продукция, а непресекващото търсене на бързо растящото градско население осигуряваше разширяване на пазарите за тази продукция. И същите социални фактори, които възстановиха материалното им богатство и им върнаха важната роля на участници в акционерните дружества на съвременните робовладелци, ги предпазиха и от заразата на съвременните идеи и им дадоха възможност, живеейки в своето селско неведение, нищо старо да не забравят и нищо ново да не научат. Подобни хора представляваха чисто пасивен материал, над който човек като Тиер можеше да работи. Изпълнявайки мисията, въз-

* замъци, имения. *Ред.*

ложена му от правителството на отбраната, този зъл дух превиши пълномощията си, като си осигури такъв брой мандати, които трябваше да превърнат членовете на правителството на отбраната от негови своенравни господари в хора, които се признаваха за негови слуги.

Когато бяха поставени по този начин капаните за избирателите, парижките capitulards неочаквано подканиха френския народ да избере в едноседмичен срок Национално събрание, единствената задача на което трябваше да бъде — съгласно условията на конвенцията от 28 януари, продиктувана от Бисмарк — да реши въпроса за войната и мира. Освен че изборите станаха при изключителни обстоятелства, когато нямаше време да се обмисля и когато половината Франция се намираше под властта на пруските щикове, а върху другата половина се оказваше таен натиск чрез правителствените машинации, когато Париж беше отрязан от провинцията — френският народ инстинктивно почувствува, че самите условия на примирието, приети от capitulards, не оставят на Франция друг избор (алтернатива) освен мир à outrance* и че най-лошите хора на Франция са най-подходящи да го санкционират. Затова именно се появи на бял свят „земевладелската камара" в Бордо.

Все пак трябва да правим разлика между оргиите на стария режим и действителните исторически дела на земевладелските депутати. Изумени от това, че се оказаха най-силната фракция на едно огромно мнозинство, което се състоеше освен тях от орлеанисти, примесени с буржоазни републиканци и само с отделни бонапартисти, те сериозно (наивно) повярваха в дълго жадуваното пришествие на някогашното им хилядолетно царство. И наистина, ботушът на чуждия завоевател отново тъпчеше Франция, империята отново беше повалена, Бонапарт — отново в плен, а легитимистите пак бяха възкръснали. Очевидно колелото на историята се бе върнало назад, за да се търколи до „chambre introuvable"** от 1816 г. — с нейните бесни и яростни проклятия срещу революционния потоп и неговите ужаси, с искането „да се обезглави Париж и да се лиши от званието столица", с нейната „децентрализация", при която мрежата на държавния апарат трябва да бъде разкъсана от местните влияния на земевладелските имения, с нейните религиозни проповеди и с догмите на една допотопна политика, с нейното дворянско високомерие, нахалство, генеалогична омраза към трудещите се маси

* на всяка цена. *Ред.*

** безподобната камара". *Ред.*

и с поглед към света през oeil de boeuf*. Но в действителност легитимистите можеха да играят само ролята на притежатели на акции от партията на реда, като монополисти на средствата за производство. От 1848 до 1851 г. те можаха да образуват само една от фракциите на междуцарствието на „парламентарната република" — с тази разлика, че тогава те бяха представени от своите образовани и опитни в парламентарната борба лидери, Берие, Фалу, Ларошжакленовци, а сега трябваше да се търсят представители сред посредствени провинциални земевладелци, което придаде друг оттенък на цялото събрание и скри неговата буржоазна действителност под феодални одежди. Техните нелепи преувеличения (проповеди) служат само за да се изтъкне на техния фон либерализмът на бандитското им правителство. Въвлечени в узурпирането на пълномощия, които не отговарят на изборните им мандати, те съществуват само по милостта на своите самозвани управници. Макар че чуждото нахлуване в 1814—1815 г.[451] стана смъртоносно оръжие против тях в ръцете на буржоазните парвенюта, в сляпото си безразсъдство те поеха върху себе си отговорността за сегашната безпрецедентна капитулация на Франция, която техните буржоазни неприятели предадоха на чужденеца. И френският народ, поразен и възмутен от връщането на всички тези пурсоняковци от знатен произход, които смяташе отдавна погребани, се убеди, че не само трябва да извърши революцията на XIX век, но и да завърши революцията от 1789 г., като изпрати тези скотове там, където изпращат на края всяко селско говедо — в кланицата.

5) НАЧАЛОТО НА ГРАЖДАНСКАТА ВОЙНА. РЕВОЛЮЦИЯТА ОТ 18 МАРТ. КЛЕМАН ТОМА. ЛЬОКОНТ. СБЛЪСКВАНЕТО НА ВАНДОМСКИЯ ПЛОЩАД

Ако разоръжаването на Париж беше просто необходима част от контрареволюционния заговор, то можеше да се направи по-бавно и предпазливо, но тъй като беше уговорено във финансовото споразумение, което не търпеше отлагане и беше неотразимо примамливо, Париж трябваше да бъде обезоръжен незабавно. Затова Тиер трябваше да се опита да направи coup d'état. И той самият започна гражданска война: изпрати décembriseup[452]

* буквално: „биче око", исторически — вестибюлът с кръгъл прозорец във Версайския дворец, където се събирали придворните в очакване на краля. *Ред.*

Виноа начело на многоброен отряд полицаи и няколко линейни полка в нощен поход към Монмартърските височини. Когато този престъпен опит не успя поради съпротивата на националната гвардия и нейното побратимяване с войниците, на следващия ден в един манифест, разлепен по стените на Париж, Тиер обяви на националните гвардейци, че е изпълнен с благородна решимост да им остави собственото им оръжие, след което, заявяваше той, националната гвардия несъмнено ще се сплоти с готовност около правителството против „бунтовниците". От 300 000 национални гвардейци само 300 се отзоваха на неговия призив. Славната работническа революция от 18 март беше завладяла напълно (беше се възцарила над) Париж.

Централният комитет, който ръководеше отбраната на Монмартър и сутринта на 18 март действуваше като вожд на революцията, не беше създаден набързо за нуждите на момента и не беше резултат на някакъв таен заговор. Париж беше на стража от самия ден на капитулацията, в резултат на която правителството на националната отбрана разоръжи Франция, като издействува за себе си лична охрана от 40 000 души с цел да усмири Париж. Националната гвардия се реорганизира и възложи върховното си командуване на Централен комитет, който се състоеше от делегати на отделните роти, в по-голямата си част работници; главната му сила бяха работниците от покрайнините, но скоро той беше признат от цялата национална гвардия с изключение на старите и бонапартистки формирования. Пред самото влизане на прусаците в Париж Централният комитет взе мерки да се преместят на Монмартър, в Белвил и Ла-Вилет оръдията и картечниците, изменнически оставени от capitulards именно в онези квартали, в които трябваше да навлязат прусаците. Така те осигуриха безопасността на артилерията, създадена с пари, събрани от самата национална гвардия, и официално призната в конвенцията от 28 януари за нейна частна собственост и като такава невключена в общата маса на оръжието, което трябваше да се предаде на победителя. През всичкото време от свикването на Националното събрание в Бордо до 18 март Централният комитет беше народно правителство на столицата, достатъчно силно, за да стои твърдо на своята отбранителна позиция, въпреки провокационните действия на Събранието, насилствените мерки на изпълнителната власт и застрашителното съсредоточаване на войски.

Революцията от 4 септември възстанови републиката. Упоритата съпротива на Париж през време на обсадата, която послужи като база за отбранителната война в провинцията, при-

нуди чуждите завоеватели да признаят републиката, но нейният смисъл и цел бяха разкрити едва от революцията на 18 март и самото това разкриване беше революция. Революцията трябваше да премахне социалните и политическите условия на класовото господство, върху които почива системата на стария свят, които породиха Втората империя и сами под нейната опека на свой ред стигнаха до пълно разложение. Европа се разтърси като от електрически шок. Тя като че ли се усъмни за миг в реалността на последните поразителни държавни и военни събития, станали пред очите ѝ: не е ли това видение на далечното минало?

Поражението, което националната гвардия нанесе на Виноа, беше само отпор срещу контрареволюционния заговор на господствуващите класи, но парижкият народ веднага превърна този епизод на самоотбраната си в първия акт на социалната революция. Революцията от 4 септември възстанови републиката, след като тронът на узурпатора се опразни. Упоритата съпротива на Париж през време на обсадата, която послужи като база за отбранителната война в провинцията, принуди чуждия завоевател да признае тази република, но нейният истински смисъл и истинска цел се разкриха едва на 18 март. Революцията трябваше да премахне социалните и политическите условия на класовото господство, върху които почива системата на стария свят, които породиха Втората империя и под нейната опека сами стигнаха до пълно разложение. Европа се разтърси като от електрически шок. Тя като че ли се усъмни за миг в реалността на последните поразителни държавни и военни събития, станали пред очите ѝ: може би това са само кървави съновидения из далечното минало? Работниците на Париж, лицата на които още носеха следите на преживения от тях продължителен глад и които бяха заплашени от насочените срещу тях пруски щикове, с един удар си извоюваха челно място в борбата за прогрес и т. н.

Изпълнена с възвишения ентусиазъм на историческата инициатива, революцията на парижките работници смяташе за въпрос на чест да възпре пролетариата от извършването на престъпления, с каквито изобилствуват революциите и още повече контрареволюциите на неговото естествено началство („висшите класи“).

Клеман Тома. Льоконт и т. н.

А страшните „зверства“, които опетнили тази революция?

Доколкото тези зверства, приписвани на революцията от нейните врагове, не са съзнателна клевета на Версай или кошма-

ри — плод на собственото въображение на вестникарските драскачи, става дума само за два факта: за разстрелването на генералите Льоконт и Клеман Тома и за сблъскването на Вандомския площад, за които ще кажем няколко думи.

Един от наемните главорези, определени за (престъпното дело) нощния coup de main* срещу Монмартър, генерал Льоконт, четири пъти е давал на войниците си от 81-и линеен полк заповед да стрелят срещу невъоръжената тълпа на площад Пигал; а когато войниците отказали да изпълнят заповедта му, той се нахвърлил върху тях с най-вулгарни ругатни. Вместо да насочат оръжието си срещу жените и децата, някои от войниците му застреляли самия него, след като го арестували на 18 март след обед в паркка Шато-Руж. Не ще и дума, вкоренените привички, придобити от френските войници в школата на враговете на работническата класа, не могат да изчезнат безследно в същия момент, когато те преминат на страната на работниците. Същите войници са разстреляли и Клеман Тома.

„Генерал" Клеман Тома, недоволен от кариерата си на бивш вахмистър, през последните години от царуването на Луи-Филип привлечен в „републиканския" вестник „National", е изпълнявал там двойни задължения на подставен отговорен редактор (отговорен gérant) и побойник-дуелист. Хората от „National", които използваха Февруарската революция, за да се доберат чрез измама до властта, направиха своя бивш вахмистър „генерал". Това беше в навечерието на юнската касапница и той беше един от зловещите заговорници, които, подобно на Жул Фавър, я предизвика и игра в нея ролята на един от най-безжалостните палачи. След това на неговото генералство внезапно дойде край. Той изчезна от погледа и не се появи до 1 ноември 1870 г. В навечерието на този ден правителството на отбраната, заловено в кметството, под честна дума обеща тържествено пред Бланки, Флуранс и други представители на работниците да предаде узурпираната от него власт в ръцете на свободно избрана от Париж комуна. Но те, разбира се, не спазиха дадената дума и насъскаха бретонците на Трошю, заели сега мястото на корсиканците на Луи Бонапарт, срещу народа, чиято вина се състоеше в това, че повярва на честната им дума. Само г-н Тамизие не пожела да се опетни с такова вероломство и веднага помоли да бъде освободен от длъжността главнокомандуващ на националната гвардия; на негово място бе настанен „генерал" Клеман Тома. През цялото си командуване той воюваше не против прусаците, а против парижката национална

* внезапен удар, внезапно нападение. *Ред.*

гвардия. Той се оказа неизтощим в изобретяването на предлози, за да не допусне нейното общо въоръжаване, в различни машинации, чрез които я дезорганизираше, като насъскваше нейните буржоазни елементи срещу работниците, отстраняваше офицерите, враждебни на „плана“ на Трошю, разпускаше пролетарските батальони, като ги позореше с обвинения в страхливост — и то същите онези пролетарски батальони, чийто героизъм сега удивлява и най-лютите им врагове. Клеман Тома се хвалеше, че отново е успял да докаже на дело личната си омраза към парижкия пролетариат, която се бе така ярко проявила в юнската касапница от 1848 г. Само няколко дни преди 18 март той представил на военния министър Лефло проект за ликвидиране веднаж завинаги на „la fine fleur (цвета) на парижката canaille*“. След поражението на Виноа, сякаш преследван от юнските призраци, той не можа да се откаже от удоволствието да се появи на сцената като шпионин-*любител*.

Централният комитет напразно се опитваше да спаси тези двама престъпници, Льоконт и Клеман Тома, от стихийното войнишко линчуване, за което самият той и парижките работници бяха виновни толкова, колкото беше виновна принцеса Александра за смъртта на хората, стъпкани в тълпата при влизането ѝ в Лондон. С фалшив патос Жул Фавър сипеше проклятия срещу Париж, това свърталище на убийци. Земевладелското събрание инсценира истерични пристъпи на „чувствителност“. Тези хора лееха крокодилски сълзи, които винаги са им служили като предлог, за да проливат кръвта на народа. Да си служи с труповете на достопочтени хора като с оръжие в гражданската война винаги е било любим трик на партията на реда. С какви крясъци на ужас огласяваха те цяла Европа в 1848 г. във връзка с убийството на парижкия архиепископ, извършено уж от юнските инсургенти! Всъщност от показанията на викария на архиепископа г-н Жакме, който е бил очевидец, те много добре знаеха, че последният е бил застрелян от войниците на самия Кавеняк! В писмата на сегашния парижки архиепископ** — човек без никаква склонност към мъченичество — до Тиер се чувствува остро подозрение, че в случай на негово евентуално екзекутиране версайските му приятели ще намерят утешение в това, че се е изпълнило страстното им желание да припишат тази мила процедура на Комуната! Впрочем, когато крясъците за „убийците“ изиграха ролята си, Тиер хладнокръвно им сложи край, като заяви от трибуната на Националното

* сган, тълпа. *Ред.*

** Дарбоа. *Ред.*

събрание, че „убийството“ е било частно дело на „твърде малък брой“ тъмни субекти.

„Хората на реда“, парижките реакционери, които трепереха от страх пред народната победа — сигнал за възмездие, — бяха крайно учудени от действията на въстаналите, които бяха в необяснимо противоречие със собствените им традиционни начини да празнуват поражение на народа. Дори полицаите не само не бяха обезоръжени и арестувани, а им бяха широко отворени вратите на Париж, за да могат благополучно да се оттеглят във Версай. „Хората на реда“ не само бяха оставени на мира, но им бе дадена възможност да се обединят и безпрепятствено да завладеят силни позиции в самото сърце на Париж. Тази снизходителност на Централния комитет и това великодушие на въоръжените работници те, разбира се, изтълкуваха просто в смисъл, че работниците съзнават своето безсилие. Ето защо у партията на реда се яви план да опитат под формата на „невъоръжена“ уж демонстрация да постигнат същото, което четири дни по-рано Виноа не постигна със своите топове и картечници. От най-богатите квартали се зададе шумна тълпа „благородни господа“, състояща се от всякакви petits crevés* и предвождана от такива храненици на империята като Хекерен, Кьотлогон, Анри дьо Пен и др. подобни. Тези хора потеглиха в походен ред с викове: „Долу убийците! Долу Централният комитет! Да живее Националното събрание!“, като оскърбяваха и обезоръжаваха отделните постове на националната гвардия, които срещаха по пътя си. Когато излязоха най-после на Вандомския площад, те се опитаха, сипейки неприлични ругатни, да изтласкат националните гвардейци от зданието на техния генерален щаб и със сила да си пробият път през техните редове. На револверните им изстрели бе отговорено с обикновените sommations** (френски еквивалент на английското прочитане на акт за безредици), но това се оказа недостатъчно, за да спре нападателите. Тогава генералът на националната гвардия*** изкомандува за стрелба и това обърна бунтовниците в безредно бягство. Двамата убити и осемте тежко ранени национални гвардейци и улиците, по които бягаха бунтовниците (обърнатите в бягство господа), осеяни с револвери, ками и бастуни със стилети, ясно показваха „невъоръжения“ характер на тяхната „мирна“ демонстрация. Когато на 13 юни 1849 г. Парижката национална гвардия в знак на протест против разбойническото нападение на френските войски срещу Рим устрои действително невъоръжена демонстрация,

* франтове, контета. *Ред.*
** подкани за разпръскване. *Ред.*
*** Бержере. *Ред.*

Шангарние, генерал от партията на реда, сечеше демонстрантите със саби, тъпчеше ги с копитата на своята кавалерия и стреляше в тях. Веднага беше обявено обсадно положение, започнаха нови арести, заточения — ново царство на терор. Но „низшите класи" постъпват в такива случаи иначе. Никой не преследваше господата, обърнати в бягство на 22 март, дадена им бе възможност безпрепятствено да се отдалечат, по-късно не бяха викани и пред съдебния следовател (juge d'instruction), така че след два дни те можаха да устроят вече „въоръжена демонстрация" под предводителството на адмирал Сесе. И дори след жалкия провал на това второ тяхно въстание им бе дадена възможност, като на всички други граждани на Париж, да изпробват силите си в изборите за Комуната. Претърпели поражение в този безкръвен бой, те найпосле очистиха Париж от присъствието си, като безпрепятствено се изтеглиха от него, увличайки след себе си кокотките, всевъзможната градска измет и другите опасни елементи от градското население. Убиването на „невъоръжени граждани" на 22 март е басня, която не посмяха никога да повторят дори г-н Тиер и неговата „земевладелска камара", като предоставиха това изключително на лакеите от европейската журналистика.

Ако може да се намери някаква грешка в поведението на Централния комитет и на парижките работници спрямо тези „хора на реда" от 18 март до момента, когато те напуснаха Париж, тази грешка се състои в прекалената умереност, граничеща с нерешителност.

Да видим сега обратната страна на медала!

След неуспешното си ненадейно нощно нападение срещу Монмартър партията на реда започна в началото на април редовната си кампания против Париж. Избягалият от Париж Виноа получава от Тиер големия кръст на ордена на Почетния легион за това, че сложи начало на гражданската война с декемврийски похвати, за хладнокръвното изтребване на пленени войници от линейните войски и за подлото убийство на нашия храбър приятел Дювал. Галифе, сутеньор на една жена, толкова известна с безсрамните си маскарадни костюми при оргиите на Втората империя, в официална прокламация се хвали с подлото убийство на няколко парижки национални гвардейци заедно с техния лейтенант и капитан, заловени чрез изненада и предателство. Жандармът Демаре е награден с орден за това, че е секъл като касапин рицарски великодушния Флуранс; Тиер съобщи тържествуващо на Събранието „обод-

ряващите“ подробности за неговата смърт. С чудовищно нелепото опиянение на палечко, който играе ролята на Тимур-Тамерлан, Тиер отказа да признае на хората, „разбунтували се“ против неговото пигмейско величие, всичките обичайни права на воюваща страна, дори правото на „неприкосновеност на превързочните пунктове“.

Когато на 7 април Комуната публикува своя декрет за репресиите, в който обявяваше, че е длъжна да се защищава срещу канибалството на версайските разбойници и да иска да се прилага правилото око за око, зъб за зъб, разстрелите на версайските пленници бяха спрени, макар да не престана зверското отношение с пленниците, за които Тиер казва в един от своите бюлетини, че

„никога опечаленият взор на честните хора не е виждал по-безчестни представители на една безчестна демокрация“.

Но щом Тиер и неговите генерали — герои на декемврийския преврат — научиха, че декретът на Комуната бе само обикновена заплаха, че бяха пощадени дори шпионите-жандарми, заловени в Париж, предрешени като национални гвардейци, и полицаите, заловени с взривни бомби — веднага започнаха да се прилагат в масови мащаби предишните методи, които се прилагат и до днес. Националните гвардейци, предали се в Бел-Епин на превъзхождащ ги по численост peloton* конни стрелци, били след това разстреляни поединично от капитана на тези стрелци, яздещ на кон; жандармите обкръжавали сградите, в които се укривали войници от парижките войски и национални гвардейци, заливали ги с газ и ги подпалвали; овъглените трупове били по-късно извлечени от парижките санитарни отряди; гибелта на националните гвардейци, предателски заловени с изненада и заклани с щикове в леглата им (комунарите, изненадани сънни в леглата им) на редута Мулен-Саке; кървавата разправа (масовите разстрели) в Кламар, разстрелването на място на пленници, носещи униформата на линейните войски — всички тези подвизи, за които безсрамно разказва Тиер в бюлетините си, представляват само отделни епизоди от този бунт на робовладелците! Но не е ли нелепо да се сочат отделни факти на зверска жестокост при сегашната гражданска война, започната от версайските заговорници сред развалините на Франция по най-ниски подбуди на класов егоизъм, когато Париж бе бомбардиран под покровителството на Бисмарк, пред очите на неговите войници! Безгрижният тон, с който Тиер

---

* взвод. *Ред.*

съобщава за всичко това в бюлетините си, е подействувал на нервите дори на вестник „Times“, който не се отличава с особена чувствителност. А впрочем всичко това, както казват испанците, „е в реда на нещата“. Цялата борба на господствуващите класи против класите на производителите, когато те заплашват привилегиите им, изобилствува с такива ужаси, макар че никога досега потиснатите не са проявявали в нея такава прекалена хуманност и рядко противниците им са проявявали такава крайна низост... Тиер винаги се е придържал към старата аксиома на средновековните странствуващи рицари, че в борбата против плебея всяко оръжие е добро.

„L'Assemblée siége paisiblement“* — пише *Тиер до префектите*.

Инцидентът в Бел-Епин

Инцидентът в Бел-Епин, недалеч от Вилжуиф, е бил следният: на 25 април четирима национални гвардейци били обкръжени от отряд конни стрелци, които ги поканили да се предадат и да сложат оръжие. Тъй като съпротивата била безполезна, те се подчинили и стрелците не им сторили нищо. Скоро след това пристигнал на кон, препускайки в пълен кариер, капитанът на отряда; този офицер, достоен да служи под командата на Галифе, застрелял с револвера си пленените един по един и след това заминал с отряда си. Трима от гвардейците били убити, а един, на име Шефер, тежко ранен, останал жив и по-късно бил докаран в болницата на Бисетър. Комуната изпратила там комисия, за да вземе показания от умиращия, които комисията публикува в своя отчет. Когато един от парижките членове на Събранието направил запитване до военния министър по повод на този доклад, депутатите в „земевладелската камара“ заглушили думите му с викове и не позволили на министъра да отговори. За тяхната „славна“ армия би било оскърбление не да върши убийства, а да говори за тях.

Душевното спокойствие, с което това Събрание се отнася към ужасите на гражданската война, се вижда в думите на един от бюлетините на Тиер до неговите префекти: „L'Assemblée siège paisiblement“ (то, подобно на Оливие, се отнася към събитията с coeur léger**); правителството, което се състои от углавни престъпници, доказва с гастрономическите си празненства у Тиер и на тра-

* „Събранието заседава мирно“. *Ред.*

** с леко сърце (игра с израза на председателя на Министерския съвет Оливие — виж настоящия том, стр. 510). *Ред.*

пезата на немските принцове, че храносмилането им не е пострадало дори от сенките на Льоконт и Клеман Тома.

6) КОМУНАТА

След Седан Комуната беше провъзгласена от работниците на Лион, Марсилия и Тулуза[453]. Гамбета положи всички усилия да я унищожи. При обсадата на Париж постоянно редуващите се работнически въстания — които всеки път биваха смазвани под разни фалшиви предлози от бретонците на Трошю, тези достойни приемници на корсиканците на Луи Бонапарт — представляваха опити да се замени правителството на узурпаторите с Комуната. Комуната, която тогава пролетариатът мълчаливо лелееше в съзнанието си, беше истинският секрет на революцията от 4 септември. Ето защо сутринта на 18 март, след поражението на контрареволюцията, дремеща Европа, която виждаше насън пруска империя, се събуди от гръмогласните викове на Париж: „Vive la Commune!"*

Какво представлява Комуната, този сфинкс, който измъчва буржоазните умове със своята загадка?

Най-просто разбирана, тя е формата, в която работническата класа взема в ръцете си политическата власт в Париж и другите промишлени центрове, представляващи нейна социална опора.

В манифеста си от 20 март Централният комитет заяви:

> „Парижките пролетарии, виждайки пороците и измяната на господствуващите класи, разбраха, че за тях е ударил часът, когато трябва да спасят положението, като вземат в свои ръце управлението на обществените работи... Те разбраха, че техен повелителен дълг и тяхно неоспоримо право е да станат господари на собствената си съдба, като вземат в ръцете си политическата власт" (държавната власт).

Но пролетариатът не можеше просто да завладее съществуващия държавен апарат и да постави в действие тази готова сила за собствените си цели, както са правили господствуващите класи и техните различни съперничещи групи в редуващите се моменти на своето тържество. Първото условие, за да задържи той политическата власт, е да преустрои традиционния работен механизъм на държавата и да го унищожи като оръдие за класово господство. Тази грамадна правителствена машина, която с всеобхващащите си пръстени — постоянната армия, йерархичната бюро-

* „Да живее Комуната!" *Ред.*

крация, послушната полиция, духовенството и раболепното съдийско съсловие — се е увила като боа около истинския обществен организъм, беше създадена за пръв път по времето на абсолютната монархия като оръжие на зараждащото се буржоазно общество в борбата му за освобождение от феодализма. Първата френска революция, която си бе поставила за задача да даде пълен простор за свободното развитие на съвременното буржоазно общество, трябваше да помете всички местни, териториални, градски и провинциални крепости на феодализма и по този начин едновременно с това тя подготви обществената почва за онази надстройка, каквато е централизираната държавна власт с нейните всесилни органи, разклоняващи се по принципа на системното и йерархично разделение на труда.

Но работническата класа не може просто да завладее готовата държавна машина и да я постави в действие за собствените си цели. Политическото оръдие за нейното поробване не може да служи като политическо оръдие за нейното освобождение.

Съвременната буржоазна държава се въплъщава в два важни органа — парламента и правителството. В периода на републиката на партията на реда, от 1948 до 1851 година, всемогъществото на парламента породи собственото си отрицание — Втората империя — и имперският режим с простата си пародия на парламент е режимът, който процъфтява сега в повечето големи милитаристични държави на европейския континент. Узурпаторската диктатура на правителствения апарат, която на пръв поглед създава привидност на диктатура над самото общество, издигаща се еднакво над всички класи и еднакво унижаваща всички класи, в действителност стана, поне на европейския континент, единствената възможна държавна форма, при която присвояващата класа може да запазва господството си над произвеждащата класа. Сборището от призраци на всички останали в миналото френски парламенти, което все още витае над Версай, няма никаква друга реална сила освен правителствената машина във формата, в която тя беше създадена от Втората империя.

Гигантският правителствен паразит, който с всеобхващащите си пръстени — бюрокрацията, полицията, постоянната армия, духовенството и съдийското съсловие — уплита като боа обществения организъм, съществува от времето на абсолютната монархия. Тогава централизираната държавна власт трябваше да служи като могъщо оръдие на зараждащото се буржоазно общество в борбата му за освобождение от феодализма. Френската революция от XVIII век, която си бе поставила за задача да изхвърли средновековните вехтории на сеньориалните, местните, градските

и провинциалните привилегии, не можеше същевременно да не очисти обществената почва от последните пречки, които още спъваха пълното развитие на централизираната държавна власт с нейните всесилни органи, изградени по принципа на системното и йерархично разделение на труда. В такъв вид тя възникна по времето на Първата империя, която самата беше създадена от коалиционните войни на стара полуфеодална Европа против нова Франция. При следващите парламентарни режими — Реставрацията, Юлската монархия и републиката на партията на реда — върховното управление на тази държавна машина не само стана ябълка на раздора между съперничещите си фракции на господствуващите класи, неудържимо привличани към него от доходите и от изгодните длъжности, които то носеше, но и колкото повече с икономическия прогрес на съвременното общество се увеличаваха редовете на работническата класа, растяха мизерията и бедствията ѝ, организираше се нейната съпротива и се развиваше у нея стремежът към свобода, с една дума — колкото повече съвременната класова борба, борбата между труда и капитала, вземаше по-ясна форма, толкова по-поразителна промяна ставаше в облика и характера на държавната власт. Държавната власт винаги е била власт, която пази реда, т. е. съществуващия обществен строй, и следователно подчиняването и експлоатацията на произвеждащата класа от присвояващата класа. Но докато този строй се приемаше като неотменна и неоспорима необходимост, държавната власт можеше да си дава вид на безпристрастие. Тя поддържаше съществуващото подчинение на масите като непоклатим ред на нещата, като социален факт, който масите търпят, без да се борят против него, а тяхното „естествено началство" го поддържа без особени грижи. С навлизането на самото общество в нова фаза, фазата на класовата борба, неизбежно трябваше да се измени (да претърпи резки изменения) характерът на неговата организирана обществена сила, на държавната власт — все повече характерът на държавната власт се развиваше като оръдие на класовия деспотизъм, като политическа машина, която съществува, за да увековечи с насилие социалното поробване на производителите на богатствата от онези, които ги присвояват, като оръдие за икономическото господство на капитала над труда. След всяка нова народна революция, в резултат на която управлението на държавната машина преминаваше от една групировка на господствуващите класи у друга, потисническият характер на държавната власт се развиваше все по-пълно и се използваше все по-безпощадно, защото обещанията, дадени от революцията и наглед осигурени от нея, можеха да бъдат нарушени само с прилагането

на сила. При това промените, които настъпваха като резултат на извършваните една след друга революции, само даваха политическа санкция на социалния факт, че властта на капитала нарастваше, и поради това предаваха самата държавна власт все по-непосредствено в ръцете на преките врагове на работническата класа. Така Юлската революция предаде властта от ръцете на земевладелците в ръцете на едрите фабриканти (едрите капиталисти), а Февруарската революция — в ръцете на обединилите се фракции на господстващата класа, обединили се въз основа на антагонизма си към работническата класа в „партия на реда" — ред на тяхното класово господство. В периода на парламентарната република държавната власт стана най-после открито признато оръдие за война на присвояващата класа против произвеждащите народни маси. Но като открито оръдие на гражданската война тя можеше да бъде използвана само през време на гражданска война и затова условие за съществуването на парламентарната република беше продължаването на открито обявената гражданска война, т. е. отричането на същия този „ред", от името на който се водеше тази гражданска война. Такова положение на нещата можеше да има само спазматичен, извънреден характер. То беше невъзможно като нормална политическа форма на обществото, непоносимо беше дори за по-голямата част от буржоазията. И поради това, когато всички елементи на народната съпротива бяха разгромени, парламентарната република трябваше да изчезне (да очисти пътя), като отстъпи мястото си на Втората империя.

Империята, която заявяваше, че се опира на производителите, представляващи мнозинството от нацията — на селяните, които изглеждаха невъвлечени в класовата борба между капитала и труда (безразлични и враждебни и към двете борещи се обществени сили), която използваше държавната власт така, като че ли беше сила, стояща над господствуващите класи и над класите, по отношение на които се осъществява това господство, която наложи на тези класи примирие (като заглуши класовата борба в политическата ѝ, а следователно и революционна форма), която лиши държавната власт от формата ѝ на открит класов деспотизъм, като разби парламентарната власт, т. е. непосредствената политическа власт на присвояващите класи, — тази империя беше единствено възможната държавна форма, способна временно да продължи съществуването на стария обществен ред. Ето защо целият свят приветствува империята като „спасителка на реда" и в целия свят хората, претендиращи за ролята на робовладелци, 20 години се възхищаваха от нея. Под нейното господство, което съвпадна с промените, причинени на световния пазар от Калифорния, Австра-

лия[454] и от чудното развитие на Съединените щати, започна период на небивала промишлена активност, оргия на борсовата спекула, на финансовото мошеничество, на авантюризма на акционерните дружества, а всичко това водеше до бърза централизация на капитала чрез експроприиране на средната класа и до увеличаване на пропастта между капиталистическата и работническата класа. Цялата отвратителност на капиталистическия строй, вътрешните тенденции на който получиха пълен простор, излезе безпрепятствено наяве. И в същото време — оргия на тънещата в разкош безнравственост, блясък на разврата, дяволска вакханалия на всички низки страсти на „висшите класи". Тази последна форма на правителствената власт беше същевременно най-проституираната ѝ форма, безсрамен грабеж на държавните средства от банда авантюристи, разсадник на огромни държавни дългове, венец на разложението, изкуствен живот, пълен с фалш и лицемерие. Правителствената власт с цялата ѝ блестяща декорация, която я покриваше от горе до долу, бе затънала в кал. Щиковете на Прусия, която сама жадуваше да пренесе европейския център на този режим на златото, кръвта и калта от Париж в Берлин, оголиха пълната гнилост на самата държавна машина и гниенето на целия обществен организъм, който процъфтяваше при този режим.

Това беше държавната власт в нейната последна и най-проституирана форма, в нейната най-пълна и гнусна действителност, която работническата класа на Париж трябваше да преодолее и от която само тя можеше да избави обществото. Колкото се отнася до парламентаризма, той беше умъртвен от собствения си триумф и от империята. На работническата класа оставаше само едно — да не го възкресява.

Работниците трябваше да разбият не една повече или по-малко незавършена форма на правителствената власт на старото общество, а самата тази власт в последната ѝ и изчерпваща форма — *империята.* Права противоположност на *империята* беше *Комуната.*

Най-просто разбирана, Комуната означаваше преди всичко предварително разрушаване на старата управленческа машина в централните ѝ пунктове, в Париж и в другите големи градове на Франция, и заменянето ѝ с истинско самоуправление, което в Париж и в големите градове, представляващи социална опора на работническата класа, беше правителство на работническата класа. Вследствие на обсадата Париж се избави от армията, която беше заменена от националната гвардия, състояща се в основната си маса от работниците на Париж. Въстанието на 18 март стана възможно само благодарение на това положение на нещата. Този

факт трябваше да се превърне в установен ред, а постоянната армия, която защищава правителството и е насочена против народа, да се замени с националната гвардия на големите градове, т. е. с народа, въоръжен, за да не допусне правителствена узурпация. Комуната трябваше да се състои от градски представители, избрани чрез общо гласуване по различни райони (тъй като Париж беше инициатор на Комуната и служеше като неин образец, трябва да се позовем на него), отговорни и във всяко време сменяеми. Естествено, повечето от тях биха били работници или признати представители на работническата класа. Комуната трябваше да бъде не парламентарна, а работеща корпорация, която едновременно и законодателствува, и изпълнява законите. Полицаите, които досега бяха оръдие на централната власт, трябваше да станат слуги на Комуната и като длъжностните лица от всички останали области на управлението трябваше да се назначават от Комуната и винаги да бъдат сменяеми от нея; всички длъжностни лица, както и самите членове на Комуната, трябваше да изпълняват работата си срещу заплата, каквато получава работник. Занапред и съдиите трябваше да бъдат избираеми, сменяеми и отговорни. Инициативата по всички въпроси на обществения живот трябваше да остане в ръцете на Комуната. С една дума, всички обществени функции, дори малкото такива функции, които биха принадлежали на централното правителство, биха се изпълнявали от чиновници на Комуната, следователно под контрола на Комуната. Едно от най-нелепите твърдения — че централните функции не са функции на правителствената власт над народа, а функции, наложени от главните и общи нужди на страната — би станало невъзможно. Тези функции ще съществуват, но изпълняващите ги лица не биха могли, както при старата правителствена машина, да застанат над действителното общество, защото тези функции трябваше да се изпълняват от *комунални чиновници,* следователно винаги под действителен контрол. Обществените длъжности преставаха да бъдат частна собственост, която централното правителство раздава на своите протежета. Премахването на постоянната войска и на правителствената полиция унищожаваше материалната сила на потисничеството. Отделянето на църквата от държавата и експроприирането на всички църкви, доколкото те са корпорации, притежаващи имущества, и премахването на религиозното преподаване от всички обществени училища (като едновременно се въведе безплатно обучение) и ограничаването му до уединената сфера на частния живот, където да съществува от милостинята на верующите, освобождаването на всички учебни заведения от правителственото опекунство и зависимост — всичко

това трябваше да сломи силата на духовното потисничество, да направи науката не само достъпна за всички, но и свободна от оковите на правителствения гнет и на класовите предразсъдъци. Муниципалните данъци трябваше да се определят и събират от Комуната, данъците за общодържавни цели — от комунални длъжностни лица, и да се изразходват от самата Комуна за общи нужди (тяхното изразходване за общи нужди да се контролира от самата Комуна).

По този начин правителствената сила за потискане и власт над обществото се разрушаваше поради премахването на чисто потисническите ѝ органи, а функциите, които правомерно принадлежат на правителствената власт, трябваше да се изпълняват не от органи, стоящи над обществото, а от отговорни служители на самото общество.

7) ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Срещу борещия се, трудещ се, мислещ Париж, наелектризиран от ентусиазма на историческата инициатива и изпълнен от героизма на настоящето, срещу новото общество, което се ражда в мъки, противостои във Версай старото общество, светът на традиционното лицемерие, затънал в лъжа. Неговият истински представител е това земевладелско Събрание, пълно с фъфлещите вампири на всички отживели режими, в които последователно се е въплъщавало класовото господство във Франция; техен ръководител е един стар парламентарен шарлатанин, а техният меч е в ръцете на бонапартистките capitulards, които бомбардираха Париж пред очите на своите пруски победители.

Планините от развалини, с които се покри Франция при падането на Втората империя, за тях са само благоприятна възможност да изравят и измъкват на бял свят цялата смет на предишни развалини — сметта на легитимизма или орлеанизма.

Те се мъчат да разпалят пламъка на живота в атмосфера, отровена от гробищните миазми на всички емиграции на миналото. (Самият въздух, който те дишат, е отровен от гробищните миазми на всички емиграции на миналото.)

У тях няма нищо реално освен общия им заговор против живота, користта на класовите им интереси, желанието им да ръфат трупа на френското общество, освен общите им робовладелски интереси, омразата им към настоящето и войната им против Париж.

Всичко в тях е карикатурно, като се почне от тази стара мумия от режима на Луи-Филип, граф Жобер, който се провиква в

Националното събрание, в двореца на Людовик XIV: „Ние сме държавата!“ („Държавата — това сме ние“)[455] (те наистина са призракът на държавата, откъсната от обществото), до пълзящите пред Тиер републиканци, които устройват свои събрания в *Жодьо-Пом* (зала за игра на топка), за да демонстрират израждането си в сравнение с предшествениците си от 1789 г.

Начело на тях стои Тиер, преобладаващото мнозинство от тях се разделя на две групи — легитимисти и орлеанисти, в опашката им вървят републиканците от „стар стил“. Всяка от тези фракции интригува, стремейки се към собствената си реставрация; републиканците се стремят към реставрация на парламентарната република, възлагайки надеждите си на старческото славолюбие на Тиер, засега образуват републиканска декорация за неговото управление и с присъствието си санкционират войната на бонапартистките генерали против Париж, след като се опитаха да въвлекат Париж в обятията на Тиер и да го обезоръжат под командата на Сесе! Рицари на печалния образ! Униженията, които те доброволно търпят, показват в какво се е изродил републиканизмът като особена форма на класово господство. Именно тях имаше предвид Тиер, когато попита събралите се мерове на департамента Сена и Оаза какво искат още: „Не стои ли той, обикновеният гражданин, начело на държавата?“ Прогресът от 1830 до 1870 г. се състои в това, че тогава Луи-Филип беше най-добрата република, а сега най-добрата република е самият мъничък Тиер, министърът на Луи-Филип.

Принудени да вършат истинското си дело — воденето на войната против Париж — с помощта на бонапартистките войници, жандарми и полицаи под командата на запасни бонапартистки генерали, те треперят от страх, подозирайки, че както в периода на режима им от 1848 до 1851 година, те само коват оръдието за втора реставрация на империята. Папските зуави, вандейците на Кателино, бретонците на Шарет — ето какво представлява в действителност тяхната „парламентарна“ армия, този призрак на армия в сравнение с реалната сила на империята. Те, които побесняват само при думата „република“, същевременно приемат от нейно име всички искания на Бисмарк, разпиляват от нейно име остатъците от богатствата на Франция за гражданска война, хулят от нейно име Париж, подготвят от нейно име закони за бъдеща разправа с метежниците, узурпират от нейно име диктаторската власт над Франция.

Законността на властта си те обосновават с общото избирателно право, против което винаги са се борили, когато самите те бяха на власт от 1815 до 1848 г., което те отмениха през май 1850 г.,

след като то беше въведено от републиката против волята им и което те сега приемат във вид на проституирано наследство на империята, като забравят при това, че заедно с него приемат империята на плебисцитите! Самите те са немислими дори със своето общо изборно право.

Те упрекват Париж, че се е опълчил против националното единство, а тяхната първа дума беше искането да се *обезглави* това единство, като се лиши Париж от званието столица. Париж извърши онова, което самите те уж желаеха, но той го извърши не така, както те желаеха, не като реакционна фантазия на миналото, а като революционно утвърждаване на бъдещето. От 18 март насам шовинистът Тиер заплашва Париж с „пруска интервенция", в Бордо той настояваше за „интервенция на Прусия", фактически действува против Париж само със средствата, предоставени му от Прусия. В сравнение с този шарлатанин на шовинизма Бурбоните бяха олицетворение на самото достойнство.

Каквото и име да носи тяхната реставрация — в случай, че те победят, — какъвто и сполучлив претендент да я възглави, нейна действителност може да бъде само империята — последната и неизбежна политическа форма на господство на техните прогнили класи. Ако съумеят да я възстановят — а успее ли който и да е от техните планове за реставрация, ще бъдат принудени да я възстановят, — те ще съумеят само да ускорят гниенето на представляваното от тях старо общество и узряването на новото общество, против което се борят. Техните угаснали очи виждат само политическата фасада на отживелите режими и те мечтаят да ги възкресят, като поставят начело някакъв Анри V или Парижкия граф. Те не виждат, че социалните основи, на които са почивали тези политически надстройки, вече са изгнили, че тези режими бяха възможни само в миналите фази от развитието на френското общество, при условия, които това общество вече е надраснало, и че сега то, като състояние на своето гниене, може да допусне само режим на империята, и като свое възраждане — само Републиката на труда. Те не разбират, че циклите на политическите форми са представлявали само политически израз на действителните изменения, които стават в обществото.

Прусаците, които в грубо опиянение от военния си триумф наблюдават агонията на френското общество и я използват за своите цели с мръсната пресметливост на Шейлок и с грубата наглост на Krautjunker*, вече сами са наказани с това, че империята бе пресадена на германска почва. Самите те са обречени

* провинциален, ограничен, закостенял немски дворянин (юнкер). *Ред*

да освободят във Франция подземните сили, които ще ги погълнат заедно със стария ред на нещата. Парижката комуна може да падне, но Социалната революция, на която тя сложи началото, ще победи. Месторождението ѝ е навсякъде.

---

*ФРАГМЕНТИ

Лъжите в бюлетините на Тиер

Безкрайните мошеничества на Версай, лъжливият му характер се въплъщават и концентрират най-пълно в Тиер, този професионален лъжец, за когото „реалността на нещата" съществува в техния „парламентарен смисъл", т. е. като лъжа.

В отговора си на писмото на архиепископа той хладнокръвно отрича „мнимите екзекуции и *репресии* (!), приписвани на версайските войски", и тази безсрамна лъжа се потвърждава от косия, назначена специално за това от неговата „земевладелска камара". Той знае, разбира се, че самите бонапартистки генерали тържествено обявяват тези разправи. Но в „парламентарен смисъл" те не съществуват.

В циркуляра си от 16 април по повод на бомбардирането на Париж той пише:

„И да са били дадени няколко оръдейни изстрела, това е направила не версайската армия, а неколцина инсургенти, *които са искали да покажат, че се сражават,* макар всъщност да са се страхували да си покажат носа".

Разбира се, Париж бомбардира сам себе си, за да покаже на света, че се сражава!

И след известно време: *„Нашата артилерия не бомбардира; но, наистина, обстрелва"*.

Бюлетин на Тиер по повод на Мулен-Саке (4 май): „Освобождението на Париж от потискащите го отвратителни тирани" (освобождение — чрез избиване на спящи национални гвардейци).

Разнородната сбирщина от въоръжени отряди — утайката на бонапартистката войнишка сган, пусната от затворите по милостта на Бисмарк, с основно ядро жандармите на Валантен и полицаите на Пиетри, с гарнитура от папските зуави, шуаните на Шарет, вандейците на Кателино, и всичко това под командата на генерали-дезертьори от декемврийския режим и капитулацията, — тази сбирщина той нарича *„най-добрата армия, която Франция е имала*

някога". И ако прусаците досега стоят в Сен-Дени, то е само защото Тиер иска да ги плаши с вида на тази „най-добра от добрите армии".

Ако такава е „най-добрата армия", то версайското допотопно Събрание е „най-либералното и най-свободно избраното от всички събрания, които Франция е имала някога". Но Тиер достига върха на своята ексцентричност, като заявява пред меровете и др., че е „човек, който никога не е нарушавал думата си" — разбира се, той е държал на думата си в парламентарен смисъл.

Той е най-истинският републиканец, а „Събранието е по-либерално и от самия него" (заседанието от 27 април).

В обръщението *до меровете:* „Можете да разчитате на моята дума, аз никога не съм я нарушавал", т. е. в непарламентарен смисъл — никога не съм я спазвал. „Това събрание е едно от най-либералните, които Франция е избирала някога."

Той сравнява себе си с Линкълн, а парижани — с бунтовниците робовладелци от Юга. Но южняците искаха териториално отделяне от Съединените щати, за да запазят робството. А Париж иска отделяне от властта на самия господин Тиер и представляваните от него интереси, за да бъде освободен трудът.

Отмъстителната злоба, с която бонапартистките генерали, жандармите и шуаните се нахвърлят върху Париж, е неизбежна в класовата война против труда, обаче в дребната комедия на своите бюлетини Тиер използва това като предлог, за да играе ролята на някакъв карикатурен Наполеон I и да става за смях на Европа, заявявайки безсрамно, че с войната си против парижани френската армия си върнала славата, която загуби във войната с прусаците. По този начин цялата война заприличва на обикновена детска игра, замислена, за да се даде воля на детинското славолюбие на един пигмей, опиянен от това, че може да описва *собствените* си сражения, водени от *собствената* му армия, под *собственото* му тайно командуване.

И лъжите му достигат върха си, когато става дума за Париж и провинцията.

Излиза, че Париж, който в действителност вече два месеца отблъсква „най-добрата армия, която Франция е имала някога", въпреки тайната помощ, която тази армия получава от прусаците, жадува само Тиер да го спаси от „жестоките тирани" и затова се сражава против Тиер, макар да представлява само шепа престъпници.

Тиер неуморно представя Комуната като шепа каторжници, престъпници, измет. Париж се сражава против Тиер, защото иска Тиер да го спаси от „потискащите го отвратителни тирани". Но

тази „шепа" отявлени престъпници вече два месеца дава отпор на „най-добрата армия, която Франция е имала някога", предвождана от непобедимия Мак-Махон и вдъхновявана от наполеоновския гений на самия Тиер!

Съпротивата на Париж не била действителност — но затова пък лъжите на Тиер за Париж са действителност.

Като не се задоволяват с това, че опровергават Тиер със своите подвизи, всички живи елементи на Париж напразно се обръщаха към него, за да го изведат от създадения от него свят на лъжата.

„Не бива да се смесва парижкото движение със завладяването на Монмартър, което послужи само като негов повод и начало; това движение е общо и се корени дълбоко в съзнанието на Париж; мнозинството дори от онези, които по една или друга причина не се присъединиха към него (стоят настрана), все пак не отричат неговата социална обоснованост".

Кой заяви това на Тиер? Делегатите на синдикалните камари, хора, които говорят от името на 7—8 хиляди търговци и индустриалци. Те отидоха във Версай, за да му го кажат лично. Същото заявиха *Лигата на републиканския съюз и масонските ложи*[456] чрез устата на своите делегати и чрез своите демонстрации. Но Тиер държи на своето.

В бюлетина по повод на Мулен-Саке той пише (4 май):

„300 души са взети в плен... останалите бунтовници са бягали презглава, като са оставили на бойното поле 150 убити и ранени... Такава е победата, която Комуната ще може да слави в своите бюлетини. Париж скоро ще бъде освободен от потискащите го жестоки тирани".

Но борещият се Париж, действителният Париж не е *неговият* Париж. Неговият Париж е парламентарната лъжа. „Богатият, капиталистическият, тунеядският Париж", космополитичният вертеп — това е неговият Париж. Това е Париж, който иска да бъде върнат на Тиер; а действителният Париж е Париж на „подлата сган". Париж, който показа храбростта си в „мирната процесия" и в паническото бягство на Сесе, който изпълва сега Версай, Рюей, Сен-Дени, Сен-Жермен-ан-Ле, където го последваха кокотките, които се лепят по „хората на семейството, религията и реда", а най-вече по „хората на собствеността"; Париж на тунеядските класи, Париж на franc-fileurs, който се забавлява да наблюдава с далекогледи бушуващите битки, за който гражданската война е само приятно развлечение — такъв е Париж на г-н Тиер, точно така, както кобленцката емиграция[457] беше Франция на г-н дьо Колон и както версайската емиграция представлява Франция на г-н Тиер.

Ако е лъжлива измислица Париж, който уж иска Тиер, неговата „земевладелска камара“, décembriseurs и жандармите да го освободят от Комуната, също такава измислица е и „провинцията“, която желае да се освободи от Париж с помощта на Тиер и на неговата „земевладелска камара“.

Още преди окончателното сключване на мирния договор във Франкфурт[458] Тиер призова провинцията да изпраща своите батальони национална гвардия и доброволци във Версай за борба с Париж. Провинцията категорично отказа. Само Бретан изпрати шепа шуани, „сражаващи се под бяло знаме, с пришито върху гърдите на всеки от тях Христово сърце от бяла тъкан и с бойния вик „Vive le roi!“* Ето как провинцията на Франция се отзова на неговия апел, така че той трябваше да измоли от Бисмарк пленените френски войски, да пусне в действие папските зуави (истинските въоръжени представители на *неговата* френска провинция) и да образува от 20 000 жандарми и 12 000 полицаи основното ядро на своята армия.

Въпреки стената от лъжи, идейната и полицейска блокада, чрез която се опитваше (да отдели) да изолира Париж от провинцията, провинцията не само не му прати батальони за водене на войната против Париж, но и изпрати при него такъв поток от делегации, които настояваха да се сключи мир с Париж, че той отказа повече да ги приема лично. Тонът на изпратените от провинцията адреси, в повечето от които се предлагаше да се сключи незабавно примирие с Париж, да се разпусне Събранието, „понеже е изтекъл срокът на неговите пълномощия“, и да се дадат исканите от Париж муниципални права, беше толкова оскърбителен, че Дюфор се опълчва против тях в своя „циркуляр против помирението“, адресиран до префектите. А „земевладелската камара“ и Тиер не получиха от провинцията нито един съчувствен адрес. Но grand *defi***, което провинцията хвърли в отговор на „лъжите“, разпространявани от Тиер за нея, бяха муниципалните избори от 30 април, проведени при неговото правителство и въз основа на закон, изработен от неговото Събрание. От 700 000 (кръгло) муниципални съветници, избрани в 35 000 общини, които оставаха още на осакатена Франция, легитимистите, орлеанистите и бонапартистите не можаха заедно да прокарат дори 8 000 свои привърженици! Допълнителните избори бяха още по-враждебни! Това ясно показа колко *Националното събрание,* избрано внезапно и под лъжлив предлог, представлява Франция, провинциална Франция, Франция без Париж!

* „Да живее кралят!“. *Ред.*

** главното предизвикателство. *Ред.*

Но проектът да се свика в Бордо събрание на муниципални делегати от големите провинциални градове, осъществяването на който Тиер забрани въз основа на собствения си закон от 1834 г. и на бонапартисткия закон от 1855 г.[459], го принуди да признае, че „неговата провинция“ е също такава лъжа, каквато е и „неговият“ Париж. Той обвинява провинцията, че прилича на „вероломния“ Париж с горещото си желание „да положи основите на комунизма и на бунта“. Още веднаж му беше даден отговор в последните резолюции на муниципалните съвети на Нант, Виен, Шамбери, Лиму, Каркасон, Анже, Карпантра, Монпелие, Прива, Гренобъл и други, които настойчиво предлагаха да се сключи мир с Париж, като държаха на

„безусловно признаване на републиката и на комуналните права; всичко това“, както *заявява* муниципалният *съвет на Виен,* „избраните на 8 февруари лица обещаха в своите циркулярни послания, когато бяха още кандидати. За да се прекрати външната война, то“ (Националното събрание) „отстъпи две провинции и обеща на Прусия 5 милиарда. То трябва да направи всичко, за да сложи край на гражданската война.“

(Тъкмо обратното: двете провинции не са „частна“ собственост на тези лица, а що се отнася до обещаните 5 милиарда, цялата работа е там, че те трябва да бъдат платени от френския народ, а не от тях.)

Ето защо, макар че Париж може с пълно основание да се оплаче от провинцията, че се ограничава с мирни демонстрации, без да му окаже помощ в борбата му против всички сили на правителството... все пак провинцията най-недвусмислено опроверга лъжите на Тиер и на Събранието, че били нейни представители. Тя заяви, че тяхната провинция е лъжа, както и цялото им съществуване — празно лицемерие и измама.

Генералният съвет се гордее с важната роля, която изиграха парижките секции на *Интернационала* в славната парижка революция. Въпросът не е в това, както си въобразяват глупците, че парижката или някакви други секции на Интернационала получавали mot d'ordre* от центъра. Но тъй като най-добрата част от работническата класа във всички цивилизовани страни принадлежи към *Интернационала* и е проникната от неговите идеи, навсякъде в движенията на работническата класа тя несъмнено трябва да върви начело.

* заповеди. *Ред.*

Париж* беше на стража от самия ден на капитулацията, по силата на която правителството от пленници на Бисмарк му предаде Франция, но в замяна на това получи разрешение да запази лична охрана с очевидната цел да усмири Париж. Националната гвардия се реорганизира и възложи върховното си командуване на Централен комитет, избран от всички роти, батальони и батареи на столицата, с изключение на някои остатъци от старите бонапартистки формации. Пред самото влизане на прусаците в Париж Централният комитет взе мерки да се преместят на Монмартър, в Белвил и Ла-Вилет оръдията и картечниците, изменнически оставени от capitulards именно в онези квартали, в които се готвеха да навлязат прусаците.

Въоръжен Париж беше единствената сериозна пречка за контрареволюционния заговор. Следователно Париж трябваше да бъде обезоръжен. По този въпрос камарата в Бордо се изказа съвсем откровено. Дори ако яростният рев на депутатите от „земевладелската камара" не свидетелствуваше така ясно за това, фактът, че Тиер предаде Париж под заповедите на триумвират от décembriseur Виноа, бонапартисткия жандарм Валантен и генерала йезуит Орел дьо Паладин, не оставяше ни най-малко съмнение относно крайната цел на обезоръжаването на Париж. Но докато тези чудовищни престъпници признаха открито каква цел преследват, предлогът, който използваха, за да започнат гражданската война, беше най-безсрамната, най-нахалната (крещяща) лъжа. Артилерията на парижката национална гвардия — заяви Тиер — е собственост на държавата, поради което трябва да бъде върната на държавата. В действителност фактите бяха следните: Париж беше на стража от самия ден на капитулацията, по силата на която пленниците на Бисмарк му предадоха Франция, като издействуваха за себе си значителна лична охрана с очевидната цел да усмирят Париж. Националната гвардия се реорганизира и възложи върховното си командуване на Централен комитет, избран от цялата маса на националните гвардейци с изключение на някои остатъци от старите бонапартистки формации. Пред самото влизане на прусаците в Париж нейният Централен комитет взе мерки да се преместят на Монмартър, в Белвил и Ла-Вилет оръдията и картечниците, изменнически оставени от capitulards именно в онези квартали, в които се готвеха да навлязат прусаците. Тази артилерия беше създадена с пари, събрани от самата национална гвардия. В конвенцията от 28 януари тя

* От това място започва текст на три отделни страници ръкопис без номерация; към втория пасаж е написано: „страница 9". *Ред.*

беше официално призната за частна собственост на националната гвардия и като такава не беше включена в общата маса на държавното оръжие, което трябваше да се предаде на победителя. И Тиер се осмели да започне гражданска война под фалшивия предлог, че артилерията на националната гвардия била държавна собственост!

Заграбването на тази артилерия трябваше да послужи очевидно само като подготвителна мярка за общото обезоръжаване на парижката национална гвардия и следователно за обезоръжаването на революцията от 4 септември. Но тази революция стана узаконено състояние на Франция. Републиката във Франция бе призната от победителя в самия текст на капитулацията, а след капитулацията бе призната от чуждите държави, от нейно име беше свикано Националното събрание. Единственото законно основание на Националното събрание в Бордо и на неговата изпълнителна власт беше революцията на парижките работници от 4 септември. Ако не беше революцията от 4 септември, това Национално събрание незабавно би трябвало да отстъпи мястото си на законодателния корпус, който беше избран въз основа на общо изборно право и бе разгонен от революцията. Тиер и неговата банда би трябвало да капитулират, за да получат гаранционни свидетелства и удостоверения, спасяващи ги от пътешествие до Кайена. Националното събрание, с неговото пълномощие да сключи мира с Прусия, беше само един от епизодите на революцията. Нейно действително въплъщение беше въоръженият Париж, онзи Париж, който извърши тази революция, който издържа заради нея петмесечна обсада с всичките ужаси на глада, Париж, който въпреки „плана“ на Трошю с продължителната си съпротива даде възможност да се води много упорита отбранителна война в провинцията. И сега този Париж или трябваше по оскърбителната заповед на разбунтувалите се робовладелци от Бордо да се разоръжи и да признае, че народната революция от 4 септември не е имала друга цел освен обикновеното предаване на властта от ръцете на Луи Бонапарт и неговите фаворити в ръцете на други претенденти за трона, или Париж трябваше да води самоотвержена борба за делото на Франция, която можеше да се спаси от пълно падение и да възкръсне за нов живот само чрез революционно разрушаване на онези политически и социални условия, които породиха Втората империя и под нейното покровителство сами дойдоха до пълно разложение. Париж, измъчен от петмесечен глад, не се поколеба нито миг. Той беше изпълнен с героична решителност да мине през всички опасности на борбата с френските заговорници пред очите на пруската армия, която стоеше

пред вратите му. Но от дълбоко отвращение към гражданската война народното правителство на Париж, Централният комитет на националната гвардия, продължаваше да заема чисто отбранителна позиция въпреки провокационните действия на Националното събрание, узурпаторските действия на изпълнителната власт и застрашителното съсредоточаване на войски в Париж и около него.

Сутринта на 18 март Париж беше събуден от гръмогласни викове: „Vive la Commune!“* Какво представлява Комуната, този сфинкс, който измъчва буржоазните умове със своята загадка?

„Парижките пролетарии“ — писа Централният комитет в манифеста си за 18 март, — „виждайки пороците и измяната на господствуващите класи, разбраха, че за тях е ударил часът, когато трябва да спасят положението, като вземат в свои ръце управлението на обществените работи... Те разбраха, че техен повелителен дълг и тяхно неоспоримо право е да станат господари на собствената си съдба, като вземат в ръцете си политическата власт.“

Но работническата класа не може просто да завладее готовата държавна машина и да я постави в действие за собствените си цели, както са правили съперничещите фракции на присвояващата класа при своя победа.

Централизираната държавна власт с нейните всесилни органи: постоянната армия, полицията, бюрокрацията, духовенството и съдийското съсловие — органи, изградени по принципа на системното и йерархичното разделение на труда — съществува от времената на абсолютната монархия, когато тя служеше като мощно оръжие на зараждащото се буржоазно общество в борбата му за освобождение от феодализма. Френската революция от XVIII век изхвърли вехториите на сеньориалните, местните, градските и провинциалните привилегии, като по този начин очисти обществената почва от последните средновековни препятствия за тази държавна надстройка. Тя доби окончателната си форма през време на Първата империя, която самата беше плод на коалиционните войни на стара, полуфеодална Европа против нова Франция. При следващите парламентарни режими владеенето на правителствената власт не само стана ябълка на раздора между съперничещите си фракции на господствуващите класи, непреодолимо привличани от доходите и от влиятелните и изгодните длъжности, които тя носеше — но и заедно с икономическите изменения в обществото се изменяше и политическият ѝ характер. Колкото повече прогресът на промишлеността развиваше, разширяваше и задълбочаваше класовия антагонизъм между капитала и труда,

* „Да живее Комуната!“ *Ред.*

толкова повече правителствената власт придобиваше характер на национална власт на капитала над труда, на политическа сила, организирана, за да може чрез насилие да осигурява социалното робство, придобиваше характер на обикновена машина за класово господство. След всяка народна революция, която означаваше нова крачка напред в хода (развитието) на борбата между класите (на класовата борба), потисническият характер на държавната власт изпъква все по-безпощадно, все по-очебийно. Юлската революция, която предаде управлението на държавната машина от ръцете на земевладелеца в ръцете на капиталиста, по тоя начин го предаде от ръцете на един по-далечен враг иа работниците в ръцете на непосредствения им враг. Ето защо държавната власт заема по-ясно изразена позиция на враждебност и потискане към работническата класа. Февруарската революция вдига знамето на „социалната република" и по този начин от самото начало доказва, че истинският смисъл на държавната власт е вече разобличен, че е отхвърлена нейната претенция да играе ролята на въоръжена сила, която уж охранява общественото благоденствие, претенцията й, че е уж въплъщение на общите интереси на обществото, че стои над враждуващите частни интереси, които си имат собствени сфери — тази революция доказва, че тайната на държавната власт като оръдие за класов деспотизъм е разкрита, че работниците се стремят към република вече не като политическа разновидност на старата система на класово господство, а като революционно средство за премахване на самото класово господство. Виждайки се застрашена от „социалната република", господствуващата класа инстинктивно чувствува, че анонимното царство на парламентарната република може да̀ бъде превърнато в акционерно дружество на неговите враждуващи фракции, докато монархиите на миналото със самото си име говорят за победата на една фракция и за поражението на друга, за надмощието на интересите на една част от господствуващата класа над интересите на друга, на поземлената собственост над капитала — или на капитала над поземлената собственост. Противоположно на работническата класа господствуващата досега класа, в каквито и специфични форми да си е присвоявала труда на масите, има един и същ *икономически* интерес: да запази робството на труда и да жъне неговите плодове или непосредствено, като собственик на земята и капиталист, или косвено, като държавни паразити на земевладелеца и капиталиста; да поддържа с насилствени методи такъв „ред", при който произвеждащата маса, „подлага сган", служи само като източник на богатство и на господство за „висшите класи". Ето защо легитимистите, орлеанистите, буржоазните

републиканци и бонапартистките авантюристи, които жадуват да оправдаят името си на защитници на собствеността преди всичко с нейното разграбване, се сплотяват в единен фронт и влизат в *„партията на реда"*, която е практически резултат на една революция, извършена от пролетариата, който възторжено издигаше лозунга за *„социална република"*. Парламентарната република на партията на реда е не само царство на терора на господствуващата класа: държавната власт става в нейни ръце *открито признато оръдие на гражданската война* на капиталиста и земевладелеца — да не говорим за техните държавни паразити — против революционните стремежи на производителя.

При монархическите режими потисническите мерки и принципите, провъзгласявани от правителството, което се намира на власт в дадения момент, биват разобличавани пред народа от онези фракции на господствуващата класа, които не са на власт; опозицията сред господствуващата класа се стреми да заинтересува народа със своите партийни разпри, като апелира към неговите интереси, взема позата на народни трибуни, защищавайки народните свободи. Но в анонимното царство на републиката, в която са слети в едно цяло начините за потискане, прилагани при всички режими на миналото (която взема оръдията си за потискане от арсеналите на всички режими на миналото), и в която тези начини се прилагат безпощадно, различните фракции на господствуващата класа устройват истинска оргия на ренегатството. С цинично нахалство те се отказват от предишните си декларации, погазват своите „така наричани" принципи, проклинат революциите, които сами са предизвикали в името на тези принципи, проклинат самото име република, макар че само нейното анонимно царство дава достатъчен простор, за да бъдат включени те в общия кръстоносен поход против народа.

По такъв начин тази най-жестока форма на класово господство е същевременно и най-омразната, предизвикваща най-голямо възмущение. Използвайки държавната власт само като оръдие на гражданската война, тя може да задържа тази власт само като увековечи гражданската война. Господството на партията на реда начело с парламентарна анархия, увенчано от непрестанните интриги на фракциите на партията на „реда", всяка от които се стреми да възстанови своя любим режим, намирайки се в открита война с цялото общество, съществуващо извън собствения й тесен кръг, — това господство на партията на реда става най-непоносимото господство на безредието. След като във войната си против народните маси партията на реда сломи всички средства на тяхната съпротива и отдаде обезсилените народни маси на произвола

на изпълнителната власт, мечът на изпълнителната власт отстрани от сцената самата нея заедно с парламентарния ѝ режим. Ето защо тази парламентарна република на партията на реда може да бъде само междуцарствие. Неин естествен резултат е *режимът на империята,* която и по ред да е тази империя. Държавната власт във форма на империя, за която сабята служеше като скиптър, заявяваше, че се опира на селяните, на тази обширна маса от производители, които стоят като че ли настрана от класовата борба между труда и капитала; империята се представяше за спасителка на работническата класа, тъй като разрушила парламентаризма, а заедно с него и прякото подчиняване на държавната власт от господствуващите класи, и за спасителка на самите господствуващи класи, тъй като държи в подчинение работническата класа, без да оскърбява чувствата ѝ; тя заявява, че целта ѝ е, ако не общественото благоденствие, поне националната слава. И поради това империята се обявява за „спасителка на реда". Колкото и да е оскърбителна империята за политическата гордост на господствуващата класа и на нейните държавни паразити, тя показа, че е режим, който действително е адекватен на буржоазния „ред", тъй като дава пълен простор на всички оргии на нейната промишленост, на всички гнусотии на нейната спекула, на целия безнравствен разкош на нейния живот. Държавата, която уж се е издигнала по този начин над гражданското общество, в действителност сама става разсадник на всички мръсотии в това общество. Пруските щикове оголиха пълната гнилост на тази държава и същевременно гнилостта на обществото, което тя уж трябва да спаси; но този имперски режим е толкова неизбежен като политическа форма на „реда", т. е. на „реда" на буржоазното общество, че самата Прусия, би казал човек, унищожи неговия център в Париж, само за да го пренесе в Берлин.

Империята не е като своите предшественици — легитимната монархия, конституционната монархия и парламентарната република — просто една от политическите форми на буржоазното общество, тя е същевременно неговата най-проституирана, най-завършена и последна политическа форма. Това е *именно* държавната власт на съвременното класово господство, поне на европейския континент.

ПРИЛОЖЕНИЯ

ЗАПИС НА РЕЧ НА К. МАРКС ЗА ПРАВИТЕЛСТВОТО НА НАЦИОНАЛНАТА ОТБРАНА[460]

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ОТ 17 ЯНУАРИ 1871 г.

Гражданинът Маркс казва, че използвайки присъствието на голям брой английски членове, той иска да направи много важно изказване. Онова, което Оджър е казал за френското правителство на последния митинг в Сент-Джеймс-хол, противоречи на истината. Във второто си възвание ние писахме, че върху някои членове на временното правителство лежи позорно петно още от времето на революцията през 1848 г.* А Оджър заяви, че те не могат да бъдат обвинени в нищо. Фавър може да бъде посрещнат само като представител на републиката, а съвсем не като безупречния патриот Жул Фавър. Но онова, което се говори сега за Фавър, го изтъква на преден план, а републиката почти изчезва от погледа. Ето един пример от дейността на Фавър. След революцията от 1848 г. Фавър поради заболяването на Флокон стана секретар на Министерството на вътрешните работи. Избра го Ледрю-Ролен. Една от първите мерки на Фавър беше да върне армията в Париж, което даде впоследствие възможност на буржоазията да стреля срещу работниците. Малко по-късно народът се убеди, че Събранието се състои от представители на буржоазията, и направи демонстрация за солидарност към Полша, през време на която масите проникнаха в заседателната зала.[461] Председателят настойчиво молеше Луи Блан да произнесе реч пред демонстрантите и да ги умиротвори, което той направи. Една война с Русия би спасила републиката. Първата работа на Жул Фавър още след няколко дни беше да поиска пълномощия за преследването на

* Виж настоящия том, стр. 279. *Ред.*

Луи Блан като съучастник на демонстрантите. Събранието смяташе, че Фавър е получил съответните указания от правителството, но всички останали членове на правителството осъждаха тази мярка като лична идея на Фавър. Временното правителство организира заговор, за да предизвика юнското въстание. След стрелбата срещу народа Фавър предложи да се премахне изпълнителната комисия[462]. На 27-и той подготви декрет за заточаване на арестуваните без съд и 15 000 души бяха изпратени на каторжна работа. През ноември Събранието беше принудено да разгледа делата на част от арестуваните, които още не бяха изпратени на каторга. Само в Брест се оказаха 1 000 души, които трябваше да бъдат освободени. Мнозина измежду арестуваните, които бяха съдени от военната комисия като най-опасни, също трябваше да бъдат освободени, други бяха осъдени само на кратки срокове затвор. По-късно, когато се внасяха предложения за амнистия, Фавър винаги беше против тях. Той беше между онези, които искаха да се създаде комисия за разследване на цялата революция, с изключение на февруарските събития. Той съдействува да се приемат най-гнусните от всички съществували някога закони за печата[463], които Наполеон ловко съумя да използва. Фавър имаше някои връзки с бонапартистите при Юлската монархия и използва цялото си влияние, за да вкара Наполеон в Националното събрание. Той положи всички усилия за осъществяването на римската експедиция[464], която беше първата крачка към установяването на империята.

Изложението на речта е напечатано (без да се споменава авторът) в „The Eastern Post", бр. 121, 21 януари 1871 г.

Този вариант се публикува за пръв път във второто руско издание на съчиненията

Печата се по текста на протоколната книга на Генералния съвет

Оригиналът на английски

The Eastern Post.

No 130 | LONDON, SATURDAY, MARCH 25, 1871. | ONE PENNY.

ЗАПИС НА РЕЧ НА Ф. ЕНГЕЛС ЗА РЕВОЛЮЦИЯТА ОТ 18 МАРТ В ПАРИЖ[465]

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ОТ 21 МАРТ 1871 г.

Гражданинът Енгелс описа положението в Париж. Той каза, че получените през тази седмица писма от Париж, споменати вече от Серайе, са обяснили онова, което по-рано оставаше неясно. Създаваше се впечатление, че малък брой хора внезапно са завладели значителен брой оръдия и са успели да ги задържат. Целият печат и всички кореспонденти пишеха, че тези хора трябва да получат заслуженото, но френското правителство протака, изчаквайки подходящ момент. Според информацията, получена от нашия парижки кореспондент, националните гвардейци са платили за произвеждането на тези оръдия и са искали те да останат у тях. След изборите те разбрали, че при такова Събрание, каквото беше избрано[466], републиката съвсем не е в безопасност. Когато прусаците влезли в Париж, оръдията са били прекарани в друга част на града, за да не попаднат в ръцете им. Тогава правителството предявило претенциите си за тях и се опитало да ги отнеме от националната гвардия. Орел дьо Паладин е бил назначен за главнокомандуващ на националната гвардия и за префект на полицията*. При Наполеон той беше началник на жандармерията и привърженик на духовенството. По искане на орлеанския епископ Дюпанлу той изтърпявал в църквата петчасова епитимия, докато армията му търпяла поражение в сражение с немците. Това наз-

* На следващото заседание, 28 март 1871 г., Енгелс заявява, че в записа на речта му от 21 март е допусната грешка: „генералите Орел дьо Паладин и Валантен са взети за едно и също лице. За префект на полицията е бил назначен последният." *Ред.*

начение не оставило никакви съмнения за намеренията на правителството.

Тогава националната гвардия се приготвила за съпротива. 215 батальона от общо 260, войниците и офицерите заедно, избрали централен комитет. Всяка рота избрала по един делегат, от тях се образували местни комитети на районите или кварталите, а последните избрали централен комитет.

От 20 района само 5 не избрали делегати. Когато Събранието се преместило във Версай, правителството се опитало да очисти Париж от революционерите и да им отнеме оръдията. Предвиждало се да бъдат използвани току-що пристигналите в Париж войски, като се поставят под командуването на Виноа, по чиято заповед войниците през време на coup d'état* в 1851 г. стреляха по булевардите срещу народа. Рано сутринта войските постигнали частичен успех, но когато националната гвардия разбрала какво е станало, тя започнала да отнема оръдията обратно, а войниците се присъединили към народа. Сега градът се намира в ръцете на народа; непреминалите на страната на народа войски били изпратени във Версай и Събранието не знае какво да прави.

Между членовете на Централния комитет няма нито една знаменитост — там няма хора като Феликс Пиа, — но те са добре известни сред работническата класа. В Комитета влизат 4 членове на Интернационала.

Комуната трябвало да бъде избрана на следващия ден. Централният комитет е обявил, че трябва да се спазва свободата на печата, но не за разложения бонапартистки печат. В най-важното от приетите постановления се казва, че трябва да се спазват предварителните условия на мира. Прусаците все още са наблизо и ако успеят да ги държат настрана от борбата, шансовете за успех ще се увеличат.

Изложение на речта е напечатано (без споменаване на автора) във вестник „The Eastern Post", бр. 130, 25 март 1871 г.

Този вариант на записа е публикуван за пръв път на руски език във вестник „Правда", брой 77, 18 март 1932 г.

Печата се по текста на протоколната книга на Генералния съвет

Оригиналът на английски

---

* държавния преврат. *Ред.*

ЗАПИС НА РЕЧИ НА Ф. ЕНГЕЛС И К. МАРКС ЗА РЕПУБЛИКАНСКОТО ДВИЖЕНИЕ В АНГЛИЯ[467]

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ОТ 28 МАРТ 1871 г.

Гражданинът *Енгелс* каза, че въпросът не е дали поддържаме републиканското движение, а дали при съществуващите условия това движение ще тръгне по нашия път. Има хора като Питър Тейлър и други, които не отиват по-далеч от искането за република; но трябва да се има предвид, че премахването на монархията ще доведе до премахване на държавната църква, камарата на лордовете и много други институции. Никакво републиканско движение не може да се развива в Англия, без да се превръща в движение на работническата класа, а появи ли се такова движение, трябва да се знае как ще се развива то по-нататък. Преди да могат нашите идеи да се осъществят на практика, трябва да бъде установена република. Ние трябва да наблюдаваме републиканското движение и членовете на Интернационала трябва да участвуват в него, като се стремят да му дадат нужната насока. Ако републиканското движение получи буржоазен характер, то ще се превърне в клика. Работническата класа не може да не скъса с всички установени форми.

Гражданинът *Енгелс* каза, че в Америка съществува също такова потисничество като в Англия, но републиканският строй дава на работническата класа широка възможност за агитация. В гъсто населените щати работническото движение е организирано, но наличието на големи пространства незаселена земя му пречи да се засили.

Гражданинът *Маркс* изказа убеждението, че никое републиканско движение не може да стане сериозна сила, ако не се превърне в социално. Водачите на сегашното движение, естествено, не са имали такива намерения.

За пръв път публикувано на руски език в книгата „Первый Интернационал в дни Парижской Коммуны", 1941 г.

Печата се по текста на протоколната книга на Генералния съвет

Оригиналът на английски

ЗАПИС НА РЕЧ НА Ф. ЕНГЕЛС ЗА ПАРИЖКАТА КОМУНА

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ОТ 11 АПРИЛ 1871 г.

Гражданинът Енгелс каза, че трябва да съобщи още един факт. В последно време печатът се пълни с басни за чудеса, извършвани от Интернационала. За последното чудо съобщава един парижки вестник, който обявява, че в 1857 година Маркс бил личен секретар на Бисмарк.

По-нататък Енгелс каза, че не може да не се спре на парижките събития. Докато работите са били ръководени от Централния комитет на националната гвардия, те са вървели добре, но след изборите[468] се говори, а не се действува. Трябвало е да се действува против Версай, когато той е бил още слаб, но този благоприятен момент е бил изпуснат и сега изглежда, че Версай взема надмощие и изтласква парижаните. Народът не ще търпи дълго да го водят към поражение. Парижаните губят територия, почти безцелно изразходват бойните си припаси и изяждат продоволствените си запаси. Те не могат да бъдат принудени да капитулират от глад, докато Париж е открит от едната страна. Фавър е отхвърлил помощта на прусаците[469]. През юни 1848 г. боевете приключиха за четири дни, но тогава работниците нямаха оръдия. Сега боевете не ще завършат така бързо. Луи Наполеон прокара широки улици, за да може да се стреля по тях с оръдия срещу работниците, но сега това обстоятелство е благоприятно за работниците: по улиците те ще обстрелват с оръдия противника. Работниците са 200 000, те са организирани много по-добре, отколкото при всички предишни въстания. Положението е трудно, шансовете не са така добри, както преди две седмици.

Публикувано за пръв път на руски език във вестник „Правда", бр. 77, 18 март 1932 г.

Печата се по текста на протоколната книга на Генералния съвет
Оригиналът на английски

ЗАПИС НА РЕЧ НА К. МАРКС ЗА ПАРИЖКАТА КОМУНА

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ОТ 25 АПРИЛ 1871 г.

Маркс... или вестниците*. По-нататък това ще се уреди, тъй като търговските сношения между Комуната и Лондон ще се обслужват от пътуващ агент, който ще поеме и осигуряването на нашата връзка.

Серайе и Дюпон са кандидатирани за вакантните места в 17-и район[470]. Серайе писа, че Дюпон без съмнение ще бъде избран, но от изборите насам не е писал нищо; впрочем възможно е да е писал до Манчестър. Оказва се, че съвсем не всички изпратени писма са получени на адреса.

Феликс Пиа и Везиние клеветят в Париж срещу Серайе и Дюпон, а когато Серайе ги заплашил със съд, те започнали да отричат това. Трябва веднага да се пише до Париж и да се разясни защо Пиа клевети Серайе и Дюпон. (По предложение на гражданина Мотърсхед Съветът възлага на гражданина Маркс да напише това писмо[471]).

Лафарг е изпратил писма по пощата отвъд линията на парижките укрепления, поради което те са се забавили при доставянето им по железницата: писмата са цензурирани както от френското, така и от пруското правителства. По-голямата част от сведенията в писмата са остарели, но в тях се споменават някои факти, за които не е писано във вестниците. В писмата се съобщава, че провинцията знае толкова малко за това, което става в Париж, колкото и през време на обсадата. В самия Париж, ако не се смятат местата, където се водят сражения, никога не е било така

* Началото на речта на Маркс не се е запазило, защото в протоколната книга на Генералния съвет липсва съответният лист. *Ред.*

спокойно. Значителна част от средната класа се е присъединила към белвилската национална гвардия. Едрите капиталисти са избягали, а дребната търговска и занаятчийска маса върви с работническата класа. Ентусиазмът на народа и на националната гвардия е невъобразим; версайците са глупци, ако се надяват да влязат в Париж. Париж не вярва в избухването на въстание в провинцията и знае, че против него се трупат превъзхождащи сили, но той не се бои от това. Той се опасява от пруска интервенция и от недостига на хранителни продукти. Декретите за наемите и за търговските полици са наистина майсторски ход; ако не бяха издадени тези декрети, три четвърти от търговците и занаятчиите щяха да бъдат разорени. Убийството на Дювал и Флуранс е предизвикало желание да бъде отмъстено за тях. Семейството на Флуранс и Комуната са изпратили длъжностно лице, за да изясни по-обстойно причините за тяхната смърт, но то не е могло нищо да направи. Флуранс е бил убит в една къща.

Получени са също известни съобщения за това, как се фабрикуват телеграми. Когато Брюто прегледал паричните сметки на правителството на националната отбрана, открил, че са плащани пари за изготвянето на усъвършенствувана преносима гилотина. Гилотината е била намерена и публично изгорена по заповед на Комуната. Газовата компания е задлъжняла на общината с повече от 1 000 000 франка, но не проявява никакво желание да плати дълга си; едва след налагането на запор върху имуществото ѝ тя е издала полица за съответната сума на Френската банка. Телеграмите и съобщенията на кореспондентите представят всичко това в съвсем друга светлина. Най-много раздразнение предизвиква това, че Комуната управлява така евтино. Висшите длъжностни лица получават само по 6 000 франка годишно, останалите — само работническа заплата.

Възванието* ще бъде готово за следващото заседание.

Изложението на речта е напечатано (без автор) във вестник „The Eastern Post", брой 135, 29 април 1871 г.

Този вариант на записа е публикуван за пръв път на руски език в книгата „Первый Интернационал в дни Парижской Коммуны", 1941 г.

Печата се по текста на протоколната книга на Генералния съвет

Оригиналът на английски

* „Гражданската война във Франция". *Ред.*

ЗАПИС НА РЕЧ НА Ф. ЕНГЕЛС ЗА ПАРИЖКАТА КОМУНА

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ОТ 9 МАЙ 1871 г.

След това гражданинът Енгелс съобщи, че възванието* още не е готово. Гражданинът Маркс е бил сериозно болен и работата над възванието е влошила неговото състояние. Но в събота възванието ще бъде готово и подкомитетът[472] ще може да се събере у Маркс във всяко време след пет часа следобед.

В Лондон е идвал пратеник на Комуната и е донесъл добри вести. Наложило се да се вземат строги мерки, за да не проникват в града хора без пропуски. Установило се, че версайски шпиони свободно се разхождат из града. Главната атака е била отблъсната. Версайската армия се опитала да направи пробив между позициите на националната гвардия и крепостния вал, но сега тя може да напада само в едно място — същото, на което тя по-рано претърпя неуспех. Отбраната се засилва. Комуната е загубила неголяма територия и отново е завладяла Кламар. Дори ако армията успее да превземе крепостния вал, зад него има барикади, на които предстои небивала досега борба. За пръв път барикадите ще бъдат защищавани с оръдия, с пушки боен образец и от правилно организирани войски. Сражаващите се армии сега са приблизително равни. Версай не е успял да набере войски в провинцията, версайците са принудени да изпратят там част от силите си, за да поддържат реда в градовете. Тиер се бои да разреши дори на представителите на муниципалните съвети да се съберат в Бордо и да обсъдят политическите въпроси — той е принуден да прибегне до Наполеоновия закон, за да попречи на това[473].

За пръв път публикувано на руски език в книгата „Первый Интернационал в дни Парижской Коммуны", 1941.

Печата се по текста на протоколната книга на Генералния съвет

Оригиналът на английски

* „Гражданската война във Франция". *Ред.*

ЗАПИС НА РЕЧ НА К. МАРКС ЗА ПАРИЖКАТА КОМУНА[474]

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ОТ 22 МАЙ 1871 ГОДИНА

Гражданинът Маркс обясни, че е бил болен и не е можал да завърши възванието, което е обещал да подготви, но се надява, че то ще бъде готово за следващия вторник. Преминавайки към въпроса за борбата в Париж, Маркс каза: той се опасява, че краят е близък, но ако Комуната бъде разбита, борбата ще бъде само отсрочена. Принципите на Комуната са вечни и не могат да бъдат унищожени; те отново и отново ще си пробиват път, докато работническата класа се освободи. Парижката комуна ще бъде задушена с помощта на прусаците, които действуват като жандарми на Тиер. Бисмарк, Тиер и Фавър са в заговор за нейното унищожаване; Бисмарк е казал във Франкфурт, че Тиер и Фавър го молили да се намеси. Резултатите показват, че той е бил готов да направи всичко възможно, за да им помогне, без да рискува живота на германските войници, — не защото цени човешкия живот, когато става дума за неговата изгода, а защото е искал още повече да унизи Франция, за да може да ѝ предяви още по-големи искания. Той е позволил на Тиер да има повече войници, отколкото се предвижда в конвенцията, но е разрешил да се докара продоволствие за Париж само в ограничено количество. Всичко това е само повторение на стара история. Висшите класи винаги са се обединявали, за да смажат работническата класа. В XI век се е водила война между френските и норманските рицари, а селяните вдигнали въстание. Рицарите веднага забравили своите раздори и се обединили, за да смажат движението на селяните. За да се види как прусаците изпълняват полицейска роля, може да се спомене, че в Руан, окупиран от прусаците, 500 души са били арестувани

под предлог, че принадлежат към Интернационала. Интернационалът ги плаши. Във френското Национално събрание граф Жобер — тази изсъхнала мумия, министър през 1834 г., човек, известен с това, че е поддържал мерките против печата — е произнесъл реч, в която казал, че след възстановяването на реда пръв дълг на правителството трябва да бъде да разследва дейността на Интернационала и да го унищожи.

Напечатано във в-к „The Eastern Post", брой 139, 27 май 1871 г.

Печата се по текста на протоколната книга на Генералния съвет, сверен с текста на вестника

Оригиналът на английски.

ИЗЛОЖЕНИЕ НА РЕЧ НА К. МАРКС ПРОТИВ КЛЕВЕТИТЕ НА БУРЖОАЗНИЯ ПЕЧАТ СРЕЩУ ИНТЕРНАЦИОНАЛА И ПАРИЖКАТА КОМУНА

ИЗ ВЕСТНИКАРСКАТА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ЗАСЕДАНИЕТО НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ОТ 6 ЮНИ 1871 г.

Гражданинът Маркс обърна вниманието на Съвета върху факта, че английският печат разпространява безсрамни лъжи за Парижката комуна. Тези лъжливи измислици се фабрикуват от френската и пруската полиция, която се страхува, че истината ще стане известна. Твърдят, че Милиер бил един от най-свирепите членове на Комуната. В действителност той никога не е бил член на Комуната, но тъй като е бил депутат на Париж, нужно е било да се намери някакъв предлог, за да бъде разстрелян. Английският печат помогна на Тиер, изпълнявайки ролята на негова полиция и копои. За да оправдаят кръвожадната политика на Тиер, измисляха клевети срещу Комуната и Интернационала. На печата са достатъчно добре известни целите и принципите на Интернационала. В печата е съобщавано за преследванията на Интернационала в Париж по време на империята. Представители на печата са присъствували на различни конгреси на Интернационала и в печата са помествани съобщения за работата на конгресите. Въпреки това в много вестници са поместени съобщения, че в Интернационала влизали фенианското братство, карбонарите и дружеството на Мариана[475], както и други тайни дружества. В печата е задаван въпросът, знае ли полковник Хендерсън за местопребиванието на Генералния съвет, който според слуховете се намирал в Лондон. Всичко това е измислено, само за да се оправдае всяка мярка против Интернационала. „Висшите класи" се страхуват от принципите на Интернационала.

Маркс иска също така да обърне внимание върху обстоятелството, че Мацини е написал статия, поместена в списание „Con-

temporary Review“[476], в която порицава Парижката комуна. Фактът, че Мацини винаги се е обявявал против движението на работниците, не е достатъчно известен. Мацини осъди въстаниците през юни 1848 г. Отговори му Луи Блан, който тогава имаше повече смелост от сега.

Когато Пиер Леру, човек с голямо семейство, получи работа в Лондон, не друг, а Мацини направи донос срещу него. Фактите говорят, че Мацини с неговия старомоден републиканизъм нищо не е разбрал и нищо не е свършил. С призивите си към национализма той доведе Италия до военен деспотизъм. Държавата, която той е създал във въображението си, е всичко за него, а обществото, което е реалност — нищо. Колкото по-скоро народът се освободи от подобни хора, толкова по-добре.

Напечатано във вестник „The Eastern Post“, бр. 141, 10 юни 1871 г.

Печата се по текста на вестника, сверен с текста на протоколната книга на Генералния съвет

Оригиналът на английски

ЗАПИС НА БЕСЕДА НА К. МАРКС С КОРЕСПОНДЕНТ НА ВЕСТНИК „THE WORLD"[477]

Лондон, 3 юли

...Аз пристъпих направо към целта. Светът, казах, изглежда няма ясна представа за Интернационала; някои изпитват силна омраза към него, но едва ли биха могли да обяснят защо именно го мразят. Някои хора, които смятат, че са съумели да проникнат в тайната на Интернационала по-дълбоко от другите, твърдят, че това е нещо като двулик Янус, с честна и добра усмивка на работник на едното си лице и със злобната усмивка на злодей-заговорник — на другото. Помолих Маркс да хвърли светлина върху тайната, която подобни теории са безсилни да разкрият. Ученият се засмя, стана му смешно, както ми се стори, при мисълта, че така се страхуваме от него.

— Тук няма никаква тайна, уважаеми господине — започна Маркс в много изискана форма на Ханс Брайтмановия диалект[478], — освен може би тайната на глупостта на хора, които упорито игнорират факта, че нашият Интернационал действува открито и че най-подробни информации за дейността му се печатат за всеки, който пожелае да ги прочете. За едно пени вие можете да си купите нашия устав, а за един шилинг ще имате брошури, от които ще научите за нас почти всичко, което знаем ние самите.

Аз. — „Почти" — твърде е възможно; но в това, което не ще науча, няма ли да се крие най-важното? Ще бъда напълно откровен с Вас и ще Ви поставя въпроса така, както си го представя един страничен наблюдател: не говори ли това общо недоброжелателно отношение към вашата организация за нещо повече от невежествена злоба на тълпата? И ще ми позволите ли още веднаж да Ви попитам, въпреки казаното от Вас, какво представлява Интернационалът?

Д-р Маркс. — Достатъчно е да погледнете хората, от които се състои той — работниците.

Аз. — Да, но войникът не винаги е показателен за правителството, което се разпорежда с него. Познавам някои от вашите членове и допускам напълно, че те не са от тестото, от което се правят заговорници. При това тайна, която е известна на един милион души, не е никаква тайна. Но какво би било, ако тези хора са само оръдия в ръцете на някаква смела и — надявам се, че ще ми простите, ако добавя — не много придирчива в избора на средства колегия?

Д-р Маркс. — Нищо не доказва, че това е така.

Аз. — А последното въстание в Париж?

Д-р Маркс. — Първо, ще Ви помоля да докажете, че тук е имало изобщо някакъв заговор, че всичко, което стана, не беше закономерно следствие на стеклите се обстоятелства. А ако се изхожда от предположението, че е съществувал заговор, с какво може да бъде доказано участието на Интернационала в него?

Аз. — С наличността на многобройни членове на Интернационала в органите на Комуната.

Д-р Маркс. — В такъв случай това е било и заговор на франкмасоните, защото тяхното индивидуално участие в дейността на Комуната съвсем не беше малко. Право да Ви кажа, не бих се учудил, ако папата обявеше цялото въстание за дело на франкмасоните. Но опитайте се да намерите друго обяснение. Въстанието в Париж беше извършено от парижките работници. Най-способните работници неизбежно трябваше да станат негови вождове и организатори; но най-способните работници обикновено са и членове на Интернационала. Обаче Интернационалът като такъв не може да се държи отговорен за техните действия.

Аз. — Светът гледа иначе на това. Приказва се за тайни инструкции от Лондон и дори за парична подкрепа. Може ли да се твърди, че публичният характер на дейността на Интернационала, на който Вие се позовахте, изключва възможността за каквито и да било тайни връзки?

Д-р Маркс. — Имало ли е някога организация, която да е работила, без да използва както негласни, така и публични средства за връзка? Но да се говори за тайни инструкции от Лондон като за декрети по въпросите на вярата и морала, изхождащи от някакъв център на папско владичество и интриги, значи изобщо да не се разбира същността на Интернационала. Това би изисквало централизирано управление в Интернационала; а в действителност формата на неговата организация предоставя тъкмо найголяма свобода на местната самодейност и независимост. В действителност, Интернационалът съвсем не е правителство на

работническата класа; той е по-скоро обединение, отколкото командуваща сила.

Аз. — Каква е целта на това обединение?

Д-р Маркс. — Икономическото освобождение на работническата класа чрез завладяване на политическата власт; използването на тази политическа власт за осъществяване на социални задачи. Нашите цели трябва да бъдат толкова широки, че да включват всички форми на дейността на работническата класа. Да им се придаде специален характер би значило да бъдат приспособени към нуждите само на някаква единствена група работници, към нуждите на работниците само на някоя нация. Но как могат да се призоват всички хора към обединение в интерес на малцина? Ако нашата Асоциация би тръгнала по този път, тя би загубила правото да се нарича Интернационал. Асоциацията не предписва определена форма на политически движения; тя само изисква тези движения да бъдат насочени към една цел. Тя представлява мрежа от обединени организации, разпростряна по целия свят на труда. Във всяка част на света нашата задача се поставя по особен начин и работниците там вървят към нейното изпълнение по свой път. Организациите на работниците не могат да бъдат съвсем еднакви във всичките си детайли в Нюкасъл и Барцелона, в Лондон и Берлин. В Англия например пред работническата класа е открит пътят за проявяване на нейната политическа мощ. Едно въстание би било безумие там, където мирната агитация би довела до целта по-бързо и по-сигурно. Във Франция многото репресивни закони и смъртният антагонизъм между класите изглежда правят неизбежна насилствената развръзка на социалната война. Но самата работническа класа на тази страна трябва да избира по какъв начин ще стигне до развръзката. Интернационалът не се заема да диктува каквото и да било по този въпрос и дори едва ли ще дава съвети. Но той проявява съчувствието си към всяко движение и му дава помощта си в рамките, установени от собствените му закони.

Аз. — А какъв характер има тази помощ?

Д-р Маркс. — Ще Ви обясня това с пример. Една от най-обикновените форми на движението за освобождение е стачката. В миналото при обявяване на стачка в една страна тя се проваляше поради докарване на работници от други страни. Интернационалът почти напълно сложи край на това. Той получава сведения за предвижданата стачка и разпространява тези сведения между своите членове, които веднага научават, че районът, обхва-

нат от борбата, трябва да бъде за тях забранена зона. По този начин господарите се принуждават да имат работа само със своите работници. В повечето случаи стачниците не се нуждаят от никаква друга помощ. Необходимите парични средства се събират чрез подписка между самите тях или между членовете на организациите, с които те са свързани по-непосредствено; но ако положението им се окаже твърде тежко и ако стачката е одобрена от Асоциацията, стачниците получават пари от общия фонд. По този начин например беше спечелена неотдавна стачката на тютюноработниците в Барцелона[479]. Но Асоциацията е заинтересована не от стачките, макар да ги подкрепя при известни условия. В парично отношение тя нищо не може да спечели от тях, а лесно може да загуби. Ще резюмирам накратко същността на въпроса. Работническата класа си остава лишена от собственост сред нарастващото богатство, мизерствуваща сред растящия разкош. Материалните лишения осакатяват работниците както в морално, така и във физическо отношение. Работниците не могат да се надяват на странична помощ. Ето защо за тях стана повелителна необходимост да вземат собственото си дело в свои ръце. Работниците трябва да изменят съществуващите отношения между тях, от една страна, и капиталистите и земевладелците, от друга, а това значи, че те трябва да преустроят обществото. Такава е общата цел на всяка от известните работнически организации; лигите на земята и труда, професионалните съюзи и взаимоспомагателните дружества, кооперативната търговия и кооперативното производство са само средства за постигане на тази цел. Цел на Международната асоциация е да установи пълна солидарност между тези организации. Нейното влияние започва да се чувствува навсякъде. Два вестника пропагандират възгледите ѝ в Испания, три — в Германия, същият брой вестници — в Австрия и Холандия, шест — в Белгия, шест — в Швейцария. А сега, след като Ви разказах какво представлява Интернационалът, надявам се, сами ще можете да си съставите мнение за неговите мними заговори.

Аз. — Мацини също ли е член на вашата организация?

Д-р Маркс (смеейки се). — О, не! Нашите успехи нямаше да бъдат много големи, ако не бяхме отишли по-далеч от неговите идеи.

Аз. — Вие ме учудвате. Аз бях уверен, че той застъпва най-напредничави възгледи.

Д-р Маркс. — Той не застъпва нищо повече от старата идея за буржоазна република. А ние не желаем да имаме нищо общо

с буржоазията. Мацини е изостанал от съвременното движение както немските професори, които обаче и досега минават в Европа за апостоли на развитата демокрация на бъдещето. Те бяха такива някога — може би до 1848 г., когато немската буржоазия, в английския смисъл на думата, едва бе стигнала до собственото си развитие. Но сега тези професори са преминали изцяло на страната на реакцията и пролетариатът не иска да има вече нищо общо с тях.

Аз. — Някои смятат, че във вашата организация има елементи на позитивизъм.

Д-р Маркс. — Ни най-малко. Между нас има позитивисти, има и позитивисти, които не принадлежат към нашата организация и с успех вършат своята работа. Но това съвсем не е заслуга на тяхната философия, която няма нищо общо с идеята за народна власт, както ние я разбираме; тази философия се стреми само да замени старата йерархия с нова.

Аз. — В такъв случай аз мисля, че вождовете на съвременното интернационално движение би трябвало да си изработят собствена философия, както създадоха и своя Асоциация.

Д-р Маркс. — Съвсем вярно. Трудно е да се очаква например, че бихме могли да имаме успех в нашата война против капитала, ако градяхме тактиката си, да кажем, въз основа на политическата икономия на Мил. Той нарисува картината на един вид отношения между труда и капитала. Ние се надяваме да покажем, че е възможно да се установят други отношения.

Аз. — Какво ще кажете за Съединените щати?

Д-р Маркс. — Главните центрове на нашата дейност се намират сега в старите европейски страни. Много обстоятелства ни караха досега да смятаме, че в Съединените щати работническият въпрос не ще получи такова всеобхватно значение. Но тези обстоятелства бързо изчезват и работническият въпрос бързо излиза там на пръв план паралелно с израстването, както и в Европа, на работническа класа, различна от останалите слоеве на обществото и отделена от капитала.

Аз. — Мисля, че в Англия очакваната развръзка, каквато и да е тя, би могла да бъде постигната не чрез насилствена революция. Английският начин да се агитира на митинги и в печата, докато малцинството не се превърне в мнозинство, позволява да се надяваме на това.

Д-р Маркс. — По този пункт аз не съм така оптимистичен като Вас. Английската буржоазия винаги е проявявала готовност да приеме решението на мнозинството, докато се разпорежда монополно с правото на глас. Но повярвайте, че от момента, когато тя ще се окаже в малцинство по въпроси, които смята за жизнено важни, ние ще имаме тук нова война на робовладелците...

Напечатано във вестник „The World" от 18 юли 1871 г. и в седмичника „Woodhull and Claflin's Weekly", бр. 13/65, 12 август 1871 г.

Печата се по текста на „Woodhull and Claflin's Weekly"

Оригиналът на английски.

ИЗЛОЖЕНИЕ НА РЕЧ НА Ф. ЕНГЕЛС ЗА ОТНОШЕНИЕТО НА МАЦИНИ КЪМ ИНТЕРНАЦИОНАЛА

ИЗ ВЕСТНИКАРСКАТА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ЗАСЕДАНИЕТО НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ОТ 25 ЮЛИ 1871 г.

Гражданинът Енгелс каза, че след папата трябва да се каже нещо за антипапата[480]; той трябва да съобщи, че Джузепе Мацини е отправил от страниците на своя вестник нападки срещу Интернационала.*

След като заявява, че, както е уверен, италианският народ е изпълнен с любов към него, а самият той е изпълнен с любов към италианския народ, Мацини продължава:

„Появи се една Асоциация, основана преди няколко години, която застрашава да разруши целия ред" (същите думи, които употреби папата). „От самото начало аз отказах да принадлежа към нея. Асоциацията се ръководи от Съвет, който се намира в Лондон и душата на който е Карл Маркс — човек с голям, но, като Прудон, рушителен ум, човек с властолюбива натура, който завижда на влиянието на другите хора. Съветът, който се състои от хора с различна националност, не може да има нито единна цел, когато обсъжда злините на съвременното общество, нито единство на мненията за отстраняването на тези злини. Именно по тези причини аз и италианската секция на Демократическия алианс (Лондон) напуснахме Асоциацията. Трите основни принципа на Интернационала са: първо, отричане на бога, т. е. отричане на всякакъв морал; второ, отричане на отечеството, което той разтапя в конгломерат от комуни, неизбежно обречени на взаимна вражда; трето, отричане на собствеността, което значи лишаване на работника от плодовете на неговия труд, защото правото на лична собственост се състои в правото на всеки върху онова, което е произвел."

Мацини завършва бележките си по тези три пункта със съвет към италианската работническа класа да се организира здраво под неговото знаме в лига за борба срещу Интернационала, да вярва в бъдещето на Италия, да работи за нейното бъдеще и слава, да създава в средата си кооперативни магазинчета (не производствени кооперативи), за да имат всички по възможност повече изгода.

* Виж настоящия том, стр. 393—395. *Ред.*

Забележете, че по един важен въпрос Мацини влиза в противоречие със самия себе си: на едно място той заявява, че „от самото начало е отказал да принадлежи към Интернационала“, обаче по-долу пише, че е излязъл от Интернационала. Опитайте се да си представите как може да напусне човек нещо, към което никога не е принадлежал. В действителност Мацини никога не е бил член на Интернационала, а се опитваше да превърне Интернационала в свое оръдие. Мацини изработи програма и я представи за разглеждане от Временния съвет, но тази програма беше отхвърлена. След това Мацини направи нови опити със същата цел — чрез майор Волф, по-късно разобличен като полицейски шпионин, — но след като опитите му се провалиха, той до последно време се въздържаше да се намесва в работите на Интернационала.

Що се отнася до споменатите обвинения срещу Интернационала, те са или лъжливи, или глупави. Първото обвинение, че Интернационалът поставял атеизма като задължително условие, е лъжа, вече опровергана в писмото на секретаря на Генералния съвет в отговор на циркуляра на Жул Фавър*. Второто обвинение — че Интернационалът отричал отечеството — е нелепо. Интернационалът се стреми към единство, а не към разединение. Той е против лозунга за националностите, защото този лозунг е насочен към разделяне на народите и се използва от тираните, за да насаждат предразсъдъци и вражди[481]; съперничеството, което съществува между латинската и тевтонската раси, доведе до последната гибелна война, еднакво използвана както от Наполеон, така и от Бисмарк. Третото обвинение само показва невежеството на Мацини по най-елементарните въпроси на политическата икономия. Интернационалът се стреми не да премахне, а напротив — да установи тази лична собственост, която осигурява всекиму плодовете от неговия труд. Сега плодовете от труда на масите отиват в джобовете на едно малцинство и Мацини предлага тази система на капиталистическо производство да се остави без изменение, а Интернационалът се стреми да я премахне. Интернационалът има за цел всеки да получава продукта на своя труд. Получените от Италия писма показват, че италианските работници са с Интернационала, че празната софистика на Мацини не може да ги заблуди.

Напечатано във вестник „The Eastern Post“, бр. 148, 29 юли 1871 г.

Печата се по текста на вестника, сверен с текста на протоколната книга на Генералния съвет.

Оригиналът на английски

* Виж настоящия том, стр. 371—372. *Ред.*

ЗАПИС НА РЕЧ НА Ф. ЕНГЕЛС ОТНОСНО СВИКВАНЕТО НА ЛОНДОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ ОТ 1871 г.[482]

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ОТ 25 ЮЛИ 1871 г.

Гражданинът Енгелс внесе предложение: „да се свика в Лондон за третия неделен ден на септември закрита конференция на Асоциацията". Той каза, че миналата година поради обстоятелствата, създадени от войната, секциите са дали на Генералния съвет право да отложи годишния конгрес; положението и днес не се е много подобрило. Във Франция не може да се свика конгрес. В Германия Асоциацията е подложена на преследвания и всеки неин член, който би се осмелил да участвува в конгрес, би рискувал да попадне в затвора. В Испания Асоциацията също е преследвана, а в Белгия липсва всякаква свобода. Като се вземат предвид всички обстоятелства, има само две страни, където може да бъде свикан конгрес — Англия и Швейцария. Но гражданинът Робен вече говори за разцеплението между членовете на Асоциацията в последната от тези страни. При това положението е такова, че дори и да се свика конгрес, много малко секции биха могли да изпратят делегати, обаче Генералният съвет има нужда да се посъветва със секциите по въпроса за бъдещата си политика и да получи потвърждение на своите пълномощия, а това може да стане само като се свика предлаганата от него закрита конференция.

За пръв път публикувано на руски език в книгата „Лондонская конференция Первого Интернационала", 1936 г.

Печата се по текста на протоколната книга на Генералния съвет

Оригиналът на английски

ИЗЛОЖЕНИЕ НА РЕЧ НА К. МАРКС ПРОТИВ ОДЖЪР[483]

ИЗ ВЕСТНИКАРСКАТА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ЗАСЕДАНИЕТО НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ОТ 1 АВГУСТ 1871 г.

Гражданинът Маркс каза, че би желал да се спре на още един въпрос. Както се оказва, на събрание на Лигата на земята и труда[484] някой си неизвестен нему г-н Шиптън, който, ако се съди по неговата репутация, е оръдие на г-н Оджър, е критикувал възванието „Гражданската война във Франция" и е заявил, че Маркс се бил отрекъл от Съвета. Такова твърдение показва само неосведомеността на г-н Шиптън и не прави чест на неговите способности, дори ако действува като марионетка в ръцете на г-н Оджър. Като признал себе си за автор на обвиненията, които се съдържат във възванието, Маркс се бил отрекъл от Съвета — но нали това беше направено със санкцията на Съвета, за да не могат повече хора като г-н Оджър, апологети на г. Тиер и Фавър, да говорят, че не знаят дали обвиненията, които се съдържат във възванието, са справедливи или не. В писмото, с което за автор на възванието се посочва К. Маркс, се предизвикват обвинените да заведат против автора дело за клевета, за да бъде разгледан въпросът от съда.* Но те не биха имали интерес да постъпят така, защото знаят добре до какво ще доведе това. Естествено не е трудно да се разбере защо г-н Оджър е недоволен; той прояви такова дълбоко невежество по въпросите на външната политика, което не би било простено дори на обикновен читател на вестници. Оджър каза, че репутацията на Жул Фавър била безупречна, когато всички знаят, че през целия си живот Фавър е бил върл враг на френската работническа класа и на всички работнически

* Виж наст. том, стр. 379—380. *Ред.*

движения; той беше главен подстрекател на кървавата разправа през юни 1848 г.; той беше инициатор на експедицията против Рим през 1849 г.; именно той издействува да бъде изгонен Луи Блан от Франция; той беше между онези, които върнаха Бонапарт. И въпреки всичко това г-н Оджър без капка срам стана и заяви, че „не може да се каже нищо лошо за репутацията на Жул Фавър". Но ако г-н Оджър, който претендира, че е един от най-активните членове на Интернационала, поне малко от малко изпълняваше задълженията си, той би трябвало да знае, че такова твърдение е голословно. Той или преднамерено е казал тези неверни думи, или те показват неговото непростимо невежество. Г-н Оджър не знае нищо за Интернационала през последните пет години, тъй като никога не е изпълнявал своите задължения. Длъжността председател беше премахната от конгреса[485], защото се оказа ненужна и фиктивна. Г-н Оджър беше първият и единствен председател на Интернационала; той никога не е изпълнявал задълженията си и Съветът прекрасно си вършеше работата и без него; затова именно длъжността председател беше премахната.

Напечатано във в-к „The Eastern Post", бр. 149, 5 август 1871 г.

Печата се по текста на вестника, сверен с текста на протоколната книга на Генералния съвет.

Оригиналът на английски

ЗАПИС НА РЕЧ НА К. МАРКС ПРИ ОТКРИВАНЕТО НА ЛОНДОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ[486]

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ЛОНДОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ ОТ 17 СЕПТЕМВРИ 1871 г.

Маркс: Генералният съвет свика конференция, за да съгласува с делегатите от различните страни мерките, които трябва да се вземат, за да се отстрани опасността, надвиснала над Асоциацията в много страни, и да се създаде нова организация, отговаряща на изискванията на обстановката.

Второ, за да се изработи отговор до различните правителства, които с всички разполагаеми средства непрестанно се стремят да унищожат Асоциацията.

Най-после, за да разреши окончателно швейцарския конфликт.

В работата на конференцията несъмнено ще изникнат и други, второстепенни въпроси; те трябва да намерят своето разрешение.

Гражданинът Маркс добави, че трябва да се излезе с публична декларация до руското правителство, което се мъчи да заплете Асоциацията в известния процес срещу една тайна организация, главните задачи на която са съвсем чужди или враждебни на Асоциацията.[487]

Тази конференция е закрита, но когато всички делегати се върнат в своите страни, Генералният съвет ще публикува онези резолюции, които конференцията реши, че трябва да се публикуват.

Публикувано за първи път на руски език в книгата „Лондонская конференция Первого Интернационала", 1936 г.

Печата се по протоколния запис на Рошар, сверен с черновия запис на Рошар

Оригиналът на френски.

ЗАПИСИ НА РЕЧИ НА К. МАРКС ЗА ТРЕЙДЮНИОНИТЕ[488]

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ЛОНДОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ ОТ 20 СЕПТЕМВРИ 1871 г.

I

Маркс смята, че на Базелския конгрес не са били приемани подобни резолюции; след проверка той призна, че конгресът е взел подобни решения.[489] Това е било добро пожелание; и той самият по онова време е смятал това за възможно; сега е убеден, че трейдюнионите не ще се съгласят на подобна федерация. Трейдюнионите, казва той, представляват аристократическото малцинство — нископлатените работници не могат да членуват в тях: огромните работнически маси, които икономическото развитие всекидневно изгонва от селата в градовете, дълго време ще останат вън от трейдюнионите, а най-онеправданите маси никога няма да попаднат в тях; същото се отнася и до работниците, родени в източните квартали на Лондон, където в трейдюнионите влиза един работник от десет. Селяните, надничарите никога не участвуват в тези организации.

Трейдюнионите сами по себе си са безсилни — те ще останат малцинство. Те нямат никакво влияние сред масите на пролетариите, докато Интернационалът оказва пряко влияние върху тези хора; той не се нуждае от техните организации, за да привлича работниците; идеята за интернационализма веднага ги увлича. Това е единствената организация, която вдъхва пълно доверие у работниците.

На едно международно обединяване с трейдюнионите пречи и различието в езиците.

II

Маркс не споделя опасенията на Стеенс относно трейдюнионите[490]; те никога не са могли нищо да направят, без да се обър-

нат към нас — дори онези от тях, които са най-добре организирани, които имат клонове в Съединените щати; трейдюнионите останаха настрана от най-голямото революционно движение в Англия[491].

Откак съществува Интернационалът, положението се измени; ако трейдюнионите искат да използват своите сили, с наша помощ те могат да постигнат всичко. В устава на трейдюнионите имаше член, който им забраняваше да се намесват в политиката; те предприеха политически акции само под влиянието на Интернационала. Редица години Генералният съвет беше свързан с трейдюнионите; съществуваше комитет[492]; сега Генералният съвет също е свързан с трейдюнионите на три големи града — Манчестер, Бирмингам, Шефилд.

Публикувано за пръв път на руски език в книгата „Лондонская конференция Первого Интернационала", 1936 г.

Печата се по протоколния запис на Мартен, сверен с черновите записи на Мартен и Роша

Оригиналът на френски

ЗАПИС НА РЕЧ НА К. МАРКС ЗА ПОЛИТИЧЕСКОТО ДЕЙСТВИЕ НА РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА[493]

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ЛОНДОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ ОТ 20 СЕПТЕМВРИ 1871 г.

Гражданинът Лоренцо апелира към нас да спазваме Регламента, неговият пример бе последван от гражданина Бастелика. Аз вземам оригиналите на Устава и „Манифеста" и чета и в единия, и в другия, че Генералният съвет е длъжен да представя на обсъждане от конгресите програмата на тяхната работа[494]. В програмата, която Генералният съвет представя за обсъждане от конференцията, става дума за организацията на Асоциацията и предложението на Вайан е именно по този въпрос; следователно възражението на Лоренцо и на Бастелика е неоснователно.

Почти във всички страни някои членове на Интернационала, позовавайки се на изопачено тълкуване на Устава, приет на Женевския конгрес[495], водеха пропаганда за въздържане от политика и тази пропаганда правителствата никак нямат намерение да пресекат; дори в Германия Швайцер и други лица, на които Бисмарк плаща, се опитаха да пригодят дейността на секциите към правителствената политика. Във Франция това престъпно въздържане от политика позволи на Фавър, Пикар и др. да заграбят властта на 4 септември; подобно въздържане даде възможност на 18 март да се образува в Париж диктаторски комитет, в който имаше много бонапартисти и интриганти; те умишлено пропиляха в бездействие първите дни на революцията, които бяха длъжни да посветят на нейното укрепване[496].

Състоялият се неотдавна в Америка работнически конгрес[497] реши работниците да се заемат непосредствено с въпроса за политиката и да заменят субектите, които правят професия от политиката, с работници като самите тях, призвани да защищават интересите на своята класа.

В Англия за работника е по-трудно да стане член на парламента. Тъй като депутатите не получават никакво възнаграждение, а работникът разполага само със средства за съществуване, изкарани със собствен труд, парламентът е недостъпен за него и буржоазията, която упорито отказва да въведе възнаграждение за депутатите, прекрасно разбира, че това е средство да се попречи на работническата класа да има свои представители.

Но не бива да се мисли, че е нещо маловажно в парламентите да има работници. Ако им запушват устата, както беше с Де Потер и Кастио, ако ги експулсират, както стана с Мануел, такива репресии и нетърпимост оказват силно влияние върху народа; ако пък, напротив, подобно на Бебел и Либкнехт, те могат да говорят от парламентарната трибуна, в техния глас се вслушва целият свят; и в единия, и в другия случай това създава голяма популярност на нашите принципи. Достатъчно е да посочим един пример: когато през време на войната с Франция Бебел и Либкнехт започнаха борба против войната, с което искаха да свалят от работническата класа всякаква отговорност за онова, което ставаше, цяла Германия беше разтърсена и в Мюнхен, където правят революции само за цената на бирата, дори станаха големи манифестации с искането да се прекрати войната.

Правителствата са враждебни по отношение на нас*; трябва да им даваме отпор с всички възможни средства, с които разполагаме. Всеки работник, вкаран в парламента, е победа над тях, но трябва да се избират истински хора, а не такива като Толен.

Маркс подкрепя предложението на гражданина Вайан с поправката на Франкел, че това предложение трябва да започва с мотивировка, в която да се разяснява смисълът на тази декларация, т. е. да се изтъква, че Интернационалът не за пръв път иска работниците да се занимават с политика, а винаги е издигал това искане.

Публикувано за пръв път в списание „Коммунистический Интернационал", кн. 29, 1934 г.

Печата се по протоколния запис на Роша, сверен с черновите записи на Мартен и Роша

Оригиналът на френски

* В черновия запис на Мартен пред тази фраза е написано: „От времето на Юлската революция буржоазията прави всичко, което може, за да поставя пречки на работниците незабелязано за тях. Нашите вестници не достигат до масите. Трибуната е най-доброто средство за спечелване на популярност." *Ред.*

ЗАПИС НА РЕЧ НА К. МАРКС ЗА ПОЛИТИЧЕСКОТО ДЕЙСТВИЕ НА РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ЛОНДОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ ОТ 21 СЕПТЕМВРИ 1871 г.

Маркс казва, че вчера вече се изказал за предложението на Вайан, следователно не ще говори против него. Той отговаря на Бастелика, че от самото начало на конференцията е решено, че този въпрос е изключително организационен, а не принципиален. Колкото се отнася до позоваванията на Регламента, Маркс напомня, че Уставът и Учредителният манифест трябва да се четат като едно цяло, и той отново ги чете*.

Той излага историята на въпроса за въздържането от политика и казва, че няма защо толкова много да се спори по този повод. Хората, които са създали тази теория, са били добросъвестни утописти, но онези, които сега тръгват отново по този път, вече не са такива; след опита от жестоката борба те се отказват от политиката и по този начин тласкат народа в редовете на формалната, буржоазната опозиция, против което ние сме задължени да се борим едновременно с борбата ни против правителствата. Ние трябва да разобличим Гамбета, за да не бъде народът измамен още веднъж. Маркс споделя мнението на Вайан. В отговор на преследванията срещу Интернационала ние трябва да открием фронт на всички правителства.

Реакция съществува по целия континент; тя е цялостна и перманентна — дори в Съединените щати и в Англия, само че в друга форма.

Ние трябва да заявим на правителствата: знаем, че вие сте въоръжена сила, насочена против пролетариите; ние ще действу-

* В един от черновите записи по-нататък следва: „Той се обявява против привържениците на въздържането от политика, като казва, че те са сектанти". *Ред.*

ваме против вас мирно там, където това се окаже възможно за нас, и с оръжие — когато стане необходимо.

Маркс смята, че трябва да се направят известни изменения в редакцията на предложението на Вайан, и поради това се присъединява към предложението на Утин[498].

Публикувано за пръв път в списание „Коммунистический Интернационал", кн. 29, 1934 г.

Печата се по протоколния запис на Мартен, сверен с черновите записи

Оригиналът на френски

ЗАПИС НА РЕЧ НА К. МАРКС ЗА ПОЛОЖЕНИЕТО НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ В ГЕРМАНИЯ И АНГЛИЯ[499]

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ЛОНДОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ ОТ 22 СЕПТЕМВРИ 1871 г.

Вие знаете, че в Германия Асоциацията не може да съществува под истинското си име, защото на местните организации е забранено от закона да членуват в каквато и да било чуждестранна организация. И все пак Асоциацията в тази страна съществува и е стигнала грамаден ръст под името Социалдемократическа партия, която отдавна се е присъединила към Интернационала. На Дрезденския конгрес присъединяването втори път беше тържествено потвърдено.[500] Следователно по отношение на тази страна няма защо да се предлага една или друга мярка или декларация, аналогична на приетите за страните, в които Асоциацията е преследвана.

Маркс казва, че ако той се е отзовавал лошо за немските студенти, против работниците не може да каже нищо. През последната война, във връзка с която класовата борба се разгоря, поведението на немските работници беше повече от похвално; при това *Социалдемократическата партия* прекрасно разбираше, че тази война бе започната от Бонапарт и Вилхелм повече за задушаване на съвременните идеи, отколкото със завоевателни цели. Целият Брауншвайгски комитет беше арестуван* и изпратен в една крепост край руската граница; по-голямата част от неговите членове и досега са в затвора, обвинени в държавна измяна. Представителите на немската работническа класа Бебел и Либкнехт не се побояха да заявят пред Райхстага, че са членове на Интернационала и че протестират против войната и отказват да

---

* Виж настоящия том, стр. 282. *Ред.*

гласуват за каквито и да било военни кредити. Правителството не посмя да ги арестува по време на заседанието; едва при изхода те са били задържани от полицията и изпратени в затвора.

През време на Комуната немските работници на събрания и в своите вестници непрестанно декларираха солидарността си с парижките революционери. Когато Комуната падна, те свикаха в Бреслау събрание, на което пруската полиция напразно се опитваше да попречи. На това събрание, както и на други, които станаха в различни градове на Германия, те поздравяваха Парижката комуна. Най-после, през време на триумфалното влизане на император Вилхелм и на неговата армия в Берлин народът посрещна победителите с викове: „Да живее Комуната!"*

Гражданинът Маркс отбеляза, че говорейки за Англия, е забравил да съобщи следното: известно ви е, че между английските и ирландските работници отдавна съществуваше много силен антагонизъм, причините на който впрочем не е трудно да се посочат. Източник на антагонизъм бяха различията в езика и религията**, а също така конкуренцията, която ирландските работници правеха на английските по отношение на работната заплата. В Англия този антагонизъм е пречка за революцията и се използва умело от правителството и властвуващите класи, които са убедени, че никакви връзки не могат да свържат английските работници с ирландските. Действително, на политическа почва обединение би било невъзможно; не е така обаче на икономическа почва; от едната и от другата страна се създават секции на Интернационала, които като такива ще трябва да вървят общо към единната цел. Ирландските секции скоро ще бъдат доста многобройни.

Публикувано за пръв път на руски език в книгата „Лондонская конференция Первого Интернационала", 1936 г.

Печата се по протоколния запис на Роша, сверен с черновите записи на Мартен и Роша

Оригиналът на френски

* В черновия запис на Мартен по-нататък следва: „Работниците показаха, че са единствената партия в Германия, която изразява социалистически стремежи". *Ред.*

** В черновия запис на Мартен след думата „религията" е прибавено: „дългото потискане на Ирландия". *Ред.*

ЗАПИС НА РЕЧ НА К. МАРКС ЗА ТАЙНИТЕ ДРУЖЕСТВА

ИЗ ПРОТОКОЛА НА ЗАСЕДАНИЕТО НА ЛОНДОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ ОТ 22 СЕПТЕМВРИ 1871 г.

Маркс прочита следното предложение: „В страните, в които поради пречки от страна на правителствата редовната организация на Международната асоциация е станала в този момент невъзможна, Асоциацията и нейните местни групи могат да бъдат реорганизирани под различни имена. Категорично се забраняват обаче каквито и да било тайни дружества в истинския смисъл на думата"*

Едно нещо е тайната организация, а друго — тайните дружества в същинския смисъл на думата, против които, *напротив*, трябва да водим борба.

Във Франция и в Италия, където политическото положение е такова, че правото на събрания е престъпление, тенденцията към участие в тайни дружества, резултатът от които винаги е отрицателен, ще бъде доста силна. При това този тип организации пречат на развитието на пролетарското движение, защото вместо да възпитават работниците, тези дружества ги подчиняват на авторитарни или мистични закони, които ограничават тяхната самостоятелност и замъгляват съзнанието им**.

Маркс се изказва за приемане на прочетеното от него предложение.

Публикувано за пръв път на руски език в книгата „Лондонская конференция Первого Интернационала", 1936 г.

Печата се по протоколния запис на Роша, сверен с черновите записи на Мартен и Роша

Оригиналът на френски

* Виж настоящия том, стр. 427. *Ред.*

** В черновия запис на Мартен в този абзац четем следните думи: „Тайните дружества биха нарушили самия характер на Международната асоциация; те са подходящи само за карбонарите; те не отговарят на интересите на пролетарското движение". *Ред.*

ПИСМО НА ЖЕНИ МАРКС ДО РЕДАКТОРКАТА НА „WOODHULL AND CLAFLIN'S WEEKLY"[501]

Уважаема госпожо!

Долното частно писмо (адресирано първоначално до един приятел) може да представлява и обществен интерес, ако хвърли известна светлина върху произволите, извършвани от сегашното френско правителство, което се отнася с най-голямо презрение към личната сигурност и свобода и не се спира пред арестуване — под абсолютно лъжливи предлози — както на чужденци, така и на собствени поданици.

Мъжът на моята сестра, г-н Лафарг, неговата жена и децата му, по-малката ми сестра и аз прекарахме юни и юли в Банier дьо Люшон, където смятахме да останем до края на септември. Надявах се, че продължителното пребиваване в Пиренеите и всекидневното използване на минералните води, с които е прочут Люшон, могат да ме избавят от последиците на прекарания от мен тежък плеврит. Mais dans la République Thiers l'homme propose et la police dispose*. На 1 или 2 август един приятел на г-н Лафарг му съобщи, че всеки ден може да нахълта у него полицията и ако го намери в къщи, непременно ще го арестува под предлог, че през време на Комуната за кратко време е посетил Париж, че е действувал в Пиренеите като емисар на Интернационала и — последното, но не по-малко важно обстоятелство — защото е мъж на своята жена, следователно зет на Карл Маркс. Като знаеше, че при сегашното правителство от законоведи законът е мъртва буква, че непрестанно се изпращат хора в ареста, без да се посо-

* Но в Тиеровата република човек предполага, а полицията разполага. *Ред.*

чат причините за това, г-н Лафарг се вслуша в дадения му съвет, прехвърли границата и се установи в Босост, малко испанско градче. Няколко дни след неговото заминаване, на 6 август, г-жа Лафарг, сестра ни Елеонора и аз посетихме г-н Лафарг в Босост. Г-жа Лафарг, смятайки, че нейният малък син поради състоянието на здравето си не може да замине от Босост още същия ден (тя много се безпокоеше за детето, защото неговото братче беше умряло няколко дни преди това), реши да остане за един-два дни с мъжа си. Поради това сестра ми Елеонора и аз се върнахме в Люшон сами.

Успяхме без произшествия да минем по лошите испански пътища и да се доберем благополучно до Фос. Там френските митнически чиновници ни зададоха обикновените въпроси и надникнаха в каретата ни, за да се убедят, че не пренасяме някаква контрабанда. Тъй като нямахме нищо освен палтата си, аз казах на кочияша да потегли, когато изведнаж пред нас се появи някаква особа — ни повече, ни по-малко, а procureur de la République*, барон Дьозагар — и заяви: „От името на републиката последвайте ме“. Ние слязохме от каретата и влязохме в една малка стая, където ни очакваше същество с отблъскващ вид — една твърде неженствена жена — на която беше поръчано да ни обискира. Тъй като не искахме тази груба особа да се докосва до нас, предложихме ѝ да свалим сами горните си дрехи. Мъжеподобната жена не даде и дума да става за това. Тя изхвръкна от стаята и скоро се върна, придружена от републиканския прокурор, който много грубо каза на сестра ми: „Ако вие не позволите на тази жена да ви обискира, аз сам ще направя това“. Моята сестра отговори: „Нямате право да се докосвате до британска поданица. Аз имам английски паспорт“. Виждайки обаче, че много не се съобразяват с английския паспорт, че носителят на такъв паспорт не внушава на г-н барон Дьозагар особено уважение, защото по всичко изглеждаше, че той съвсем сериозно е готов да премине от думи към дела, ние разрешихме на жената да постъпи, както ще. Тя разпори дори шевовете на нашите дрехи, накара ни да си свалим дори чорапите. Струва ми се, че и досега усещам как нейните пръсти на паяк ровят в косите ми. Като намери у мен само един вестник, а у сестра ми — едно разкъсано писмо, тя изтича с тях при своя приятел и съюзник г-н барон Дьозагар. Придружиха ни до нашата карета. Кочияшът ни, който ни служеше като „гид“ през цялото ни пребиваване в Пиренеите и много се беше привързал към нас, беше отстранен насила и заменен с друг; срещу нас

* републикански прокурор (прокурор при първоинстанционния съд). *Ред.*

в каретата настаниха двама чиновници и така продължихме, придружени от кола, натъпкана с митнически чиновници и полицаи. След известно време, убедили се несъмнено, че не сме чак толкова опасни, че нямаме намерение да извършим покушение срещу конвоиращите ни, нашият ескорт ни напусна и ние останахме под надзора на двамата чиновници в каретата. Под такава охрана минавахме село след село и през Сен-Боа, при което жителите на този сравнително голям град се събираха на тълпи, вземайки ни очевидно за крадли или най-малкото за контрабандистки. В 8 часа, съвсем изнемощели, пристигнахме в Люшон, пресякохме градската градина, където се бяха събрали стотици хора да слушат музика, тъй като това ставаше в неделя и в разгара на сезона. Нашата карета спря пред дома на префекта, г-н граф дьо Кератри. Тъй като тази важна особа не беше у дома си, накараха ни — през всичкото време под стража — да го чакаме пред вратата най-малко половин час. Най-после бе дадена заповед да ни откарат в нашата квартира, която се оказа блокирана от жандарми. Веднага се качихме горе с намерение да се измием (бяхме на път от пет часа сутринта), но тъй като един жандарм и един цивилен полицай ни следваха по петите дори в спалнята, ние се върнахме в гостната, без да се освежим, за да чакаме пристигането на префекта. Часовникът удари 9, 10; г-н дьо Кератри не се явяваше — той слушал музика в парка и, както казваха, твърдо решил да не го напуща, докато не заглъхне последният акорд. През това време нашият дом се наводни от mouchards*; те влязоха в стаята като у дома си, настаниха се на нашите столове и на канапето. Скоро ни наобиколи пъстра тълпа от полицаи; по всичко личеше, че тези предани слуги на републиката бяха чиракували при империята — те напълно владееха почетния си занаят. Прибягваха до най-невероятни хитрости и уловки, за да ни въвлекат в разговор, но като виждаха, че всичките им усилия са напразни, звереха се в нас, както могат да правят това само „професионалисти", докато най-после в десет и половина се появи префектът, придружен от главния прокурор г-н Делпек, съдебния следовател, мировия съдия, тулузкия и люшонския комисари и др. Заповядаха на моята сестра да мине в съседната стая; с нея отидоха тулузкият комисар и един жандарм. Започна моят разпит. Аз отказах да дам каквито и да било сведения за моя зет и за другите ни роднини и приятели. За самата себе си заявих, че се лекувам и че съм дошла в Люшон на минерални бани. Повече от два часа г-н дьо Кератри ме увещава и убеждава, а в края на краищата за-

---

* шпиони. *Ред.*

плашва, че ако продължавам да отказвам да дам показания като свидетелка, ще ме смятат за съучастница. „Утре — каза той — законът *ще ви принуди* да дадете показания под клетва, защото — разрешете ми да Ви кажа — г-н Лафарг и неговата жена са арестувани". Това ме разтревожи — нали детето на сестра ми беше болно.

Най-после дойде ред на сестра ми Елеонора. Заповядаха ми да се обърна с гръб към нея, докато тя говори. Пред мен застана един офицер, за да не би да се опитам да ѝ направя някакъв знак. Много ме доядя, като чух, че постепенно принуждават сестра ми да отговаря с да или не на задаваните ѝ безброй въпроси. После научих по какъв начин бяха я накарали да говори. Сочейки моята писмена декларация, г-н дьо Кератри (застанала с гръб към него, аз не можех да виждам неговите жестове) твърдеше тъкмо обратното на онова, което аз в действителност бях говорила. Така че, страхувайки се да не влезе в противоречие с мен, сестра ми не опровергаваше показанията, които аз уж съм била дала. Нейният разпит свърши едва в два и половина. Шестнадесетгодишното момиче, което беше на крака от пет часа сутринта и бе пътувало девет часа в невероятно горещия августовски ден, без да е хапнало нищо още от Босост, бе подложено на кръстосан разпит до два и половина през нощта!

Остатъка от тази нощ тулузкият комисар и няколко жандарми прекараха в нашия дом. Ние легнахме, но не можехме да заспим, защото си блъскахме главите как да изпратим човек в Босост да предупреди г-н Лафарг, ако още не е арестуван. Надникнахме през прозореца. Жандармите ходеха из градината. Невъзможно беше да излезем. Ние бяхме под строг арест — не ни позволяваха да се срещнем дори с прислужничката и хазяйката. На другия ден хазяйката и прислугата дадоха показания под клетва. Главният прокурор г-н Делпек и procureur de la République отново ме разпитваха повече от час. Този самохвален герой, г-н барон Дьозагар, ми четеше дълги цитати, сочейки наказанията, които мога да понеса, ако продължавам да отказвам да говоря като свидетел. Но тези господа напразно хабяха красноречието си. Заявих им спокойно, но твърдо, че няма да положа клетва, и останах непоколебима.

Разпитът на сестра ми трая този път само няколко минути. И тя категорично отказа да положи клетва.

Преди да си отиде главният прокурор, ние му поискахме разрешение да напишем няколко реда на нашата майка, защото се страхувахме, че вестта за арестуването ни може да се появи във вестниците и да развълнува нашите родители. Предложихме да

напишем това писмо на френски, в присъствието на самия г-н Делпек. То щеше да се състои само от няколко думи, като „здрави сме" и т. н. Прокурорът отхвърли молбата ни под предлог, че може да си имаме условен език, че под думите: „здрави сме" може да се крие някакъв таен смисъл.

Тези съдии надминаха Догбери и Верджес. Ето още едно доказателство за невероятната им глупост: като намерили, както ни разказа прислужничката, много търговски писма на г-н Лафарг, в които се споменавало за износ на овце и волове, те извикали: „Волове, овце — това са условни, условни думи! Овце значи комунари; а волове — членове на Интернационала."

До края на деня и през нощта отново бяхме оставени на грижите на няколко жандарми; един от тях седеше срещу нас дори когато обядвахме.

На другия ден, 8-и, ни удостоиха с посещението си префектът и още едно лице, по нашите предположения негов секретар. Много неточна и фантастична информация за нашия разговор бе поместена във „France" и оттам препечатана от много вестници. Но да се върнем към префекта.

Г-н дьо Кератри, след много дълго предисловие, ни съобщи със съвсем добродушен тон, че властите се били заблудили; станало ясно, че няма никакви основания за завеждане на дело против г-н Лафарг, че той е невинен и поради това е свободен да се върне във Франция. „Колкото се отнася до Вашата сестра и до самата Вас — каза г-н дьо Кератри, смятайки, както предполагам, че е по-добре да държиш питомното, вместо да гониш дивото, — против вас има значително повече улики, отколкото против г-н Лафарг (по този начин ние изведнаж се превърнахме от свидетели в обвиняеми), и по всяка вероятност ще ви изгонят от Франция. Обаче днес трябва да се получи правителствена заповед за вашето освобождаване". След това той каза, преминавайки в бащински тон: „Във всеки случай позволете ми да ви посъветвам в бъдеще да понамалите своя жар, pas trop de zèle!" След това предполагаемият секретар внезапно попита: „Ами Интернационалът в Англия силна организация ли е?" — „Да — отговорих аз, — много силна, и в другите страни също". „Ах — възкликна г-н дьо Кератри, — Интернационалът е религия!" Преди да си отиде, г-н дьо Кератри още веднаж ни даде честна дума, че Пол Лафарг е свободен, и помоли веднага да му пишем за това в Босост и да му предложим да се върне във Франция. Но на мен ми се стори, че на ревера на дьо Кератри е закачена червената лентичка на Почетния легион, и тъй като съм на мнение, че честта на кавалерите на Почетния легион твърде много се отличава от честта

на обикновените смъртни, помислих си, че предпазливостта не ще е вредна, и вместо да посъветвам г-н Лафарг да се върне в Люшон, реших да направя обратното и помолих един приятел да му изпрати пари, за да може да замине по-далеч, във вътрешността на Испания.

Придружавани навсякъде от нашите сенки, жандармите, ние напразно чакахме обещаната заповед за освобождение. В 11 часа през нощта procureur de la République влезе в нашата стая, но вместо да ни предаде заповед за освобождение, подкани ни да си приберем вещите в куфарите и да го последваме в une maison particulière.* Знаех, че това е незаконно, но какво можехме да направим? С нас в къщата имаше само няколко жени, докато прокурорът беше придружен от порядъчен брой жандарми. Ето защо, като не желаехме да доставим на този страхлив самохвалко г-н Дьозагар удоволствието да употреби груба сила, заповядахме на плачещата прислужничка да приготви нашите дрехи и др. и след като се опитахме да успокоим дъщерята на нашата хазяйка с обещанието, че скоро ще се върнем, качихме се в каретата, където вече седяха двама жандарми; подкараха каретата нанякъде, в дълбоката нощ, в чужда страна.

Мястото, където ни караха, се оказаха бараките на gendarmerie**; посочиха ни нашата спалня, залостиха вратата ни отвън, както се полага, и ни оставиха сами. Тук прекарахме целия следващ ден до пет и половина, когато, решена да узная какво означава всичко това, помолих за свиждане с префекта. Г-н дьо Кератри дойде. Попитах го как стана така, че ни докараха в gendarmerie, след като ни бяха обещали свобода.

„Благодарение на моята намеса — отвърна той — ви беше разрешено да прекарате нощта в gendarmerie. Правителството (г-н Тиер) щеше да Ви изпрати в затвора Сен-Годенс, близо до Тулуза". След това г-н дьо Кератри ми връчи писмо с 2000 фр., което беше изпратено на г-н Лафарг от неговия банкер в Бордо и което той, г-н дьо Кератри, досега задържал; той каза, че сме свободни и не ще бъдем изгонени от Франция, а като г-н Лафарг можем да останем в страната.

Този път допуснахме непредпазливост и съобщихме на г-жа Лафарг за казаното от г-н дьо Кератри относно нейния мъж.

На 10-и получихме laisser-passer*** да отпътуваме за Испания, но не ни върнаха английския паспорт. Десет дни напразно настоявахме за това. Г-н дьо Кератри ни писа, че го бил изпратил в

* едно специално здание. *Ред.*

** жандармерийските казарми. *Ред.*

*** пропускно свидетелство. *Ред.*

Париж и не му го връщали, въпреки многократните му напомняния.

Тогава се убедихме, че са ни пуснали от малката gendarmerie на Люшон, само за да ни затворят в голямата gendarmerie — Тиеровата република. Ние оставахме пленници. Без паспорт не можехме да заминем от Франция, където очевидно възнамеряваха да ни държат, докато отново се уловят за някакъв повод и пак ни арестуват.

Полицейските органи на Тулуза всекидневно ни обвиняваха, че действуваме като агенти на Интернационала на френската и испанската граница. „Но — прибавяха те — префектът взема енергични мерки, за да успокои (pour rassurer) жителите на Горна Гарона". Наистина, дадоха ни laisser-passer за отпътуване до Испания, но преживяванията на г-жа Лафарг, останала там, бяха от такъв характер, че у нас не можеше да се появи желание да търсим убежище в страната на Сид.

Фактите, които ни съобщи г-жа Лафарг, ни върнаха отново към 6-и август.

Споменах по-горе, че бяха принудили нашия кочияш да ни напусне във Фос. След като стана това, г-н Дьозагар, procureur de la République, и няколко „джентълмени" от полицията се опитали с най-невинен вид да го убедят да се върне в Бособт и под измислен предлог да склони г-н Лафарг да пристигне във Фос. За щастие, един честен човек е по-силен от половин дузина полицейски агенти. Досетливият момък съобразил, че под това красноречие се крие нещо недобро, и категорично отказал да отиде да докара г-н Лафарг, в резултат на което жандармите и митничарите начело с прокурора предприели експедиция до Бособт. Г-н барон Дьозагар, според когото „благоразумието е най-доброто проявление на храбростта"*, заявил преди това, че не ще замине за Фос да залови г-н Лафарг без достатъчен ескорт; че с един или двама жандарми не ще се справи с човек като г-н Лафарг, който навярно ще прибегне до огнестрелно оръжие. Г-н Дьозагар се е заблуждавал — не куршум го е чакал, а ритници и юмруци. Като се върнал от Бособт, хрумнало му да развали веселбата на селяните, събрали се на селски празник. Славните планинци, които обичат свободата си не по-малко от своя планински въздух, натупали здравата благородния барон и го натирили, ако не поумнял, то във всеки случай в по-мрачно настроение! Но аз избързвам.

* Този израз, станал крилат, е взет от пиесата на Шекспир „Крал Хенри IV", I част, V действие, четвърта картина. *Ред.*

Казах, че г-н Дьозагар и спътниците му заминали за Босост. Скоро стигнали в този град и намерили хотела, в който се бяха настанили Лафаргови, защото жителите на Босост разполагат само с два хотела или по-точно хана. Те не са още толкова цивилизовани, та да имат достатъчно хотели. И тъй, докато г-н Дьозагар стоял пред главната порта на странноприемницата „Масе", г-н Лафарг със съдействието на свои добри приятели-селяни излязъл от нея през задния вход, поел планината и избягал по пътечки, известни само на водачите, на козите и на английските туристи — всички проходими пътища се охранявали от испански карабинери. Испанската полиция с ентусиазъм се притекла на помощ на френските си събратя. На г-жа Лафарг се паднало да изпита цялата благодат на международната полицейска солидарност. В три часа сутринта в спалнята ѝ нахълтали четирима испански офицери с карабини, насочени към кревата, където спяла г-жа Лафарг с детето си. Бедният болен малчуган, внезапно събуден и изплашен, започнал да реве; но това не попречило на испанските офицери да заврат нос във всяко ъгълче и цепнатина на стаята — да не би там да се крие г-н Лафарг. Като се убедили най-после, че плячката се е изплъзнала от ръцете им, те заявили, че ще откарат г-жа Лафарг. Тук се намесил собственикът на хотела — много достоен човек, който заявил, че испанското правителство безусловно не ще даде съгласието си за предаването на жената. Той бил прав. На г-жа Лафарг било разрешено да остане в Босост, но от този момент тягостното ѝ следене от полицейските агенти не престанало. Група агенти установили главния си щаб в хотела. Един неделен ден самият префект и procureur de la République си направили труда да изминат целия път от Люшон до Босост, за да видят г-жа Лафарг. Но тъй като не успели да задоволят любопитството си, утешили се с игра на rouge et noir*; тази игра заедно с бакарата е единственото сериозно занимание на версайската petit gras**, която сега се намира в Пиренеите.

Но аз едва не забравих да обясня, защо г-н дьо Кератри не успял да види г-жа Лафарг. Работата е там, че един френски селянин от Люшон уведомил някои свои испански приятели в Босост за предполагаемата визита на г-н дьо Кератри, а те естествено веднага предупредили г-жа Лафарг.

Френското и испанското население на Пиренеите образува съюз — настъпателен и отбранителен — против своите правителства. В дадения случай те шпионираха официалните шпиони на

* червено и черно (хазартна игра на карти). *Ред.*
** златна младеж. *Ред.*

префекта; макар често да ги задържаха на френската граница, те неуморно се опитваха да доставят интересуващите ни сведения. В края на краищата г-н дьо Кератри нареди никой — *дори водачи* — да не смее да преминава в Босост без специален пропуск. Тази мярка, разбира се, не ни попречи да получаваме сведения както преди; тя само още повече озлоби пиренейските селяни, които и без това са враждебно настроени към „земевладелската камара" във Версай.

По-късно слушах, че и в други места на Франция селяните мразят своите *така наречени* представители, управляващите земевладелци. Г-н Тиер поправя един голям пропуск на революцията! С помощта на своите префекти, попове, стражари и жандарми той за кратко време ще предизвика всеобщо въстание на селяните!

За бягството на г-н Лафарг госпожа Лафарг ми съобщи скоро след нашето освобождение от gendarmerie. По-късно научихме от един жител на Босост, че г-н Лафарг е бил арестуван в Уеска и че испанците предложили да го предадат на френското правителство. В деня, когато получихме това съобщение, нашият английски паспорт ни беше върнат от мировия съдия. Тогава, за да сложим край на тревогата, в която, както знаехме, се намираше г-жа Лафарг, прикована към Босост от болестта на детето, в неведение за съдбата на мъжа си, ние веднага решихме да заминем за Уеска, за да се опитаме да научим от губернатора на провинцията какви са действителните намерения на испанското правителство спрямо г-н Лафарг. Като пристигнахме в Сан-Себастиан, за наша радост научихме, че г-н Лафарг е освободен. Тогава веднага се върнахме в Англия.

Не мога да завърша това писмо, без да спомена накратко за третирането, на което са били подложени нашата хазяйка г-жа С. и прислужничката на 6 август през време на нашето отсъствие, защото в сравнение с това отношението на полицията към нас би могло да се смята за връх на учтивостта. В 11 часа сутринта префектът, главният прокурор, procureur de la République и др. нахлули в нашия дом. Побеснели, че г-н Лафарг се е изплъзнал от лапите им, те излели злобата си върху г-жа С., жена, страдаща от сърдечна болест в напреднал стадий, и върху нашата прислужничка. Към това бедно момиче се отнесли много грубо, защото не искало да каже закъде е заминал господарят му.

Но префектът успял да научи това от едно момче, градинар на г-жа С., което той веднага изпратил във Фос, за да ни причака, скрито зад една ограда, и да съобщи за нашето пристигане на господин procureur de la République и К°.

Ако във войната против прусаците г-н дьо Кератри беше използвал същия метод, за да пази своите флангове и тил от внезапно нападение, да изненадва неприятелските отряди. като поставя наблюдателни постове и изпраща напред съгледвачи — работите в Бретан биха се развили по-добре, ако се съди, разбира се, по успеха на тактиката на дьо Кератри във Фос.

На нашата хазяйка не разрешавали да запали огън в собствената си кухня; заповядали ѝ да спи не в леглото си, а на пода. На последната заповед обаче тя отказала да се подчини. Хванал нейния син, дете на по-малко от 3 години, префектът твърдял, че това е синът на г-н Лафарг. Г-жа С. многократно го убеждавала, че греши, но напразно; най-после в стремежа си да удостовери самоличността на детето (страхувала се да не го отнесат) тя възкликнала: „Но, моля Ви се, та детето говори само на местно наречие!" Отначало дори този аргумент като че ли се сторил недостатъчно убедителен на префекта. Може би г-н дьо Кератри, който твърди, че „Интернационалът е религия", си е спомнил в този момент за чудото, когато апостолите били осенени свише със способността да говорят различни езици[502].

Една от причините да се отнасят така зле с г-жа С. била, че тя никога в живота си не е чувала за Интернационала и поради това не можела да даде сведения за действията на тази тайнствена организация в Люшон. Впрочем това би било непосилна задача и за най-осведомения член — поне до момента, когато г-н дьо Кератри започна активната си пропаганда в полза на Интернационала. После г-жа С. излязла виновна в това, че се изказала похвално за своя квартирант, г-н Лафарг. Но главното ѝ престъпление било, че не можела да посочи къде са скрити бомбите и газта.

Да! Това е факт, в нашия дом търсили бомби и газ.

Като забелязали малкото газениче, с което затопляли млякото на детето, насъбралите се големци започнали внимателно да разглеждат лампичката, пипайки я така предпазливо, като че ли била адска машина, с която може от Люшон да се залеят с газ улиците на Париж. Дори Мюнхаузен не се е отдавал на такъв буен полет на фантазията си. Френското правителство е capable de tout*. Властите наистина вярват в глупавите басни за газта — рожба на собствения им болен мозък. Те действително мислят, че парижките жени са „не зверове и не хора, не мъже и не жени", а „pétroleuses"[503] — разновидност на саламандрите, обожаващи родната си стихия — огъня.

* способно на всичко. *Ред.*

Те почти не отстъпват на Анри дьо Пен от „Paris-Journal", техния пророк и учител, който, както са ми казвали, действително си въобразява, че прословутите писма, които сам той е изфабрикувал от името на моя баща, са написани не от Анри дьо Пен, а от Карл Маркс.

Бих могла да отмина с презрително мълчание обезумялото правителство и да се посмея над фарсовете, в които празните шутове, служещи на това правителство, играят своите глупави и досадни роли, ако тези фарсове не се превръщаха в трагедия за хиляди мъже, жени и деца. Помислете само за „pétroleuses" пред военния съд във Версай и за жените, бавно умъртвявани през последните три месеца в плуващите затвори.

Жени Маркс

Лондон, септември 1871 г.

Напечатано в седмичника „Woodhull and Claflin's Weekly", бр. 23/75 от 21 октомври 1871 г.

Печата се по текста на седмичника

Оригиналът на английски

РЕЗОЛЮЦИЯ НА ГЕНЕРАЛНИЯ СЪВЕТ ЗА ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ НА СЕКЦИИТЕ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНИЧЕСКА АСОЦИАЦИЯ В СЪЕДИНЕНИТЕ АМЕРИКАНСКИ ЩАТИ[504]

РЕЗОЛЮЦИЯ, ИЗРАБОТЕНА ОТ ПОДКОМИТЕТ

Като взе предвид,

1) че всяка секция в Америка има право да бъде представена в нюйоркския Федерален комитет за Съединените щати, който с това получава характер на действително представителен орган;

2) че своята организация и успехи в Съединените щати Интернационалът в значителна степен дължи на нюйоркския Федерален комитет;

3) че нито в Устава на Асоциацията, нито в специалните организационни принципи на Интернационала за Съединените щати не се съдържа нищо, което да пречи на която и да било секция да разпространява влиянието на Асоциацията сред своята националност;

Съветът препоръчва да останат в сила пълномощията на нюйоркския Централен комитет за Съединените щати, докато разпространението на Интернационала в Америка не направи навременно свикването на всички секции на Съединените щати за избиране на нов Федерален комитет.

Приета от Генералния съвет на 5 ноември 1871 г.

Напечатана във в-к „Le Socialiste", бр. 8, 25 ноември 1871 г. и в седмичника „Woodhull and Claflin's Weekly", бр. 3/81, 2 декември 1871 г.

Печата се по ръкописа на Екариус

Оригиналът на английски

БЕЛЕЖКИ

ДАТИ ИЗ ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПОКАЗАЛЦИ

БЕЛЕЖКИ

1 *«Първото възвание на Генералния съвет на Международната работническа асоциация за Френско-пруската война»* («The General Council of the International Working-Men's Association on the Wor») е написано от К. Маркс между 19 и 23 юли 1870 г. На 19 юли 1870 г. — деня, в който започва Френско-пруската война — Генералният съвет възлага на Маркс да напише възвание за тази война; възванието било прието от Постоянния комитет на Генералния съвет на 23 юли и след това одобрено единодушно на заседанието на съвета от 26 юли 1870 г. За пръв път било напечатано на английски език в лондонския «The Pall Mall Gazette», бр. 1702 от 28 юли 1870 г. и след няколко дни излязло в отделен отпечатък в 1 000 екземпляра. Възванието било напълно или частично препечатано и от редица провинциални английски вестници. Вестник «The Times», до редакцията на който възванието бнло изпратено, отказал да го помести.

Тъй като първото издание на възванието се изчерпало бързо и издаденият тираж далеч не задоволил търсенето, на 2 август 1870 г. Генералният съвет взел решение да се издадат допълннтелно 1000 екземпляра от възванието. През септември 1870 г. първото възвание отново било преиздадеио иа английски езнк заедно с второто възвание на Генералния съвет за Френско-пруската война; в това издание в текста на първото възвание Маркс поправил печатните грешки, допуснати в първото издание.

На 9 август Генералннят съвет назначил комнсия за превеждане първото възваиие на иемски и френски език и за неговото разпространяване. В комисията влезлн: Маркс, Юнг, Серайе и Екариус. На немски език възванието било отпечатано за пръв път в Лайпциг във вестник «Der Volksstaat», бр. 63 от 7 август 1870 г. Преводът бил направен от В. Лнбкнехт. След като получил този немски текст на възванието, Маркс основно преработил превода и превел отново около половнната от целия текст. В този нов превод на немски език възванието било публикувано в Женева в списание «Der Vorbote», кн. 8 от август 1870 г., а и издадено и в отделен отпечатък. В 1891 г., по случай двадесетгодишнината на Парижката комуна, Ф. Енгелс поместил първото и второто възвание на Генералния съвет в немското издание «Гражданската война във Францня», издадено в Берлин от издателството на вестник «Vorwärts». Преводът на първото и второто възвание за това издаиие е направен от Луиза Кауцка под контрола на Енгелс.

На френски език възванието било публикувано през август 1870 г. във вестник «L'Egalité» и във вестниците «L'Internationale», бр. 82 от 7 август 1870 г., и «Le Mirabeau», бр. 55 от 7 август 1870 г. Възванието било издадено и в отделен отпечатък на френски език в превод, извършен от комисията на Генералния съвет.

На руски език първото възвание било публикувано за пръв път през август — септември 1870 г. във вестник «Народное дело», бр. 6—7 от август — септември 1870 г. в Женева; в 1905 г. първото и второто възвание били включени в книгата «Гражданската война във Франция», издадена под редакцията на В. И. Ленин, превод от немското издание от 1871 г. (виж бележка 191). По-късно първото и второто възвание за Френско-пруската война се издават многократно на руски език заедно с основния текст на «Гражданската война във Франция».

«*Der Volksstaat*» («Народна държава») — централен орган на немската Социалдемократическа работническа партия (айзенахци), излизал в Лайпциг от 2 октомври 1869 г. до 29 септември 1876 г. (два пъти седмично), от юли 1873 г. — три пъти. Вестникът изразявал възгледите на революционното течение в работническото движение в Германия. За смелия си революционен тон вестникът бил постоянно преследван от правителството и полицията. Съставът на редакцията му постоянно се менял поради арестуването на отделни редактори, но общото ръководство на вестника си оставало в ръцете на В. Либкнехт. Значителна роля във вестника изиграл А. Бебел, който ръководел издателството «Volksstaat». Маркс и Енгелс сътрудничели на вестника от основаването му, постоянно оказвали помощ на редакцията му и системно поправяли линията на вестника. Въпреки отделни пропуски и грешки «Volksstaat» бил един от най-добрите работнически вестници от 70-те години на XIX в.

«*Der Vorbote*» («Предвестник») — месечно списание, официален орган на немските секции на Интернационала в Швейцария; излизал на немски език в Женева от 1866 до 1871 г.; отговорен редактор бил И. Ф. Бекер. Общо взето списанието провеждало линията на Маркс и на Генералния съвет, като публикувало редовно документите на Интернационала и давало информация за дейността на секциите на Асоциацията в различните страни.

«*L'Egalité*» («Равенство») — швейцарски седмичник, орган на Романската федерация на Интернационала; излизал в Женева на френски език от декември 1868 до декември 1872 г. През ноември 1869 — януари 1870 г. промъкналите се в редакцията на вестника бакунисти Перон, Робен и др. се опитали да го използват за нападки срещу Генералния съвет на Интернационала. Но през януари 1870 г. Романският федерален съвет успял да измени състава на редакцията и да отстрани от нея бакунистите, след което вестникът започнал да поддържа линията на Генералния съвет.

«*L'Internationale*» («Интернационал») — белгийски седмичник, орган на белгийските секции на Интернационала; излизал в Брюксел с най-близкото участие на Дьо Пап от 1869 до 1873 г. Във вестника се публикували документи на Интернационала.

«*Le Mirabeau*» («Мирабо») — белгийски седмичник, излизал във Вервие от 1868 до 1874 г.; орган на белгийските секции на Интернационала.

«*Народное дело*» — вестник (до април 1870 г. — списание), издаван през 1868—1870 г. в Женева от група руски революционери емигранти; първият брой бил подготвен от Бакунин, след това, от октомври 1868 г., редакцията, в която влизали Н. Утин и др., скъсала с Бакунин и се обявила против неговите възгледи; от април 1870 г. — орган на Руската секция на Международната работническа асоциация, която провеждала линията на Маркс и на Генералния съвет; публикувал документи на Интернационала. — *3.*

[2] Виж настоящото издание, т. 16, стр. 13. — *3*.

[3] През май 1870 г. правителството на Наполеон III провело плебисцит, с който се опитвало да закрепи разклатения режим на Втората империя, предизвикал недоволството на широките слоеве от населението. Въпросите, поставени на гласуване, били така формулирани, че не можело да се изрази неодобрение на политиката на Втората империя, без гласувалият да се изкаже против всякакви демократически реформи. Въпреки тази демагогска маневра плебисцитът показал нарастването на опозиционно настроените към правителството сили: 1,5 милиона гласове били подадени против правителството, 1,9 милиона души се въздържали да гласуват. При подготовката на плебисцита правителството организирало широка кампания от репресии против работническото движение, служило си в голям мащаб с клевети срещу работническите организации, като изопачавало техните цели и сплашвало средните слоеве с «червената опасност».

Парижката федерация на Интернационала и Федералната камара на професионалните работнически дружества в Париж издали на 24 април 1870 г. манифест, в който разобличавали бонапартистката маневра с плебисцита и призовавали работниците да се въздържат от гласуване. В навечерието на плебисцита членовете на Парижката федерация били арестувани въз основа на изфабрикуваното от полицията обвинение в заговор за убийство на Наполеон III; правителството използвало обвинението, за да организира широка кампания от преследвания и клевети срещу членовете на Интернационала в различните градове на Франция. На съдебния процес срещу членовете на Парижката федерация, който се гледал от 22 юни до 5 юли 1870 г., била разкрита напълно фалшивостта на обвинението в заговора; обаче бонапартисткият съд осъдил на тъмничен затвор редица членове на Интернационала във Франция само заради членуването им в Международната работническа асоциация.

Преследването на Интернационала във Франция предизвикало масовите протести на работническата класа. — *3*.

[4] Става дума за държавния преврат, извършен от Луи Бонапарт на 2 декември 1851 г. и сложил началото на бонапартисткия режим на Втората империя. — *4*.

[5] «*Le Réveil*» («Пробуждане») — френски седмичник, а от май 1869 г. всекидневник, орган на левите републиканци, излизал под редакцията на Ш. Делеклюз в Париж от юли 1868 до януари 1871 г. От октомври 1870 г. пишел против правителството на националната отбрана. — *4*.

[6] «*La Marseillaise*» («Марсилеза») — френски всекидневник, орган на левите републиканци, излизал в Париж от декември 1869 до септември 1870 г. Вестникът помествал материали за дейността на Интернационала и за работническото движение. — *4*.

[7] Има се предвид *Дружеството на 10 декември* (наречено така в чест на избирането на покровителя на дружеството Луи Бонапарт за президент на Френската република от 10 декември 1848 г.) — тайна бонапартистка организация, създадена в 1849 г. и състояща се главно от декласирани елементи, политически авантюристи, представители на военните и пр. Макар че формално дружеството било разтурено през ноември 1850 г., в действителност елементите, които влизали в него, продължавали да водят бонапартистка пропаганда и били активни участници в държавния преврат от 2 декември 1851 г. Подробна характеристика на Дружеството на 10 декември е напра-

вена от Маркс в произведението му «Осемнадесети брюмер на Луи Бонапарт» (виж настоящото издание, т. 8, стр. 167—170).

Шовинистическата манифестация в подкрепа на завоевателните планове на Луи Наполеон била организирана от бонапартистите на 15 юли 1870 г. със съдействието на полицията. — *5*.

8 *Битката при Садова* се водила на 3 юли 1866 г. в Чехия между австрийските и саксонските, от една страна, и пруските войски — от друга, и била решаващото сражение в Австро-пруската война от 1866 г., която завършила с победата на Прусия над Австрия. В историята това сражение е известно и като сражението при Кьониггрец (сега Градец—Кралов). — *5*.

9 Работническите събрания в Брауншвайг на 16 юли и в Хемниц на 17 юли 1870 г. били свикани от ръководството на немската Социалдемократическа работническа партия (айзенахци), за да се протестира срещу завоевателната политика на управляващите класи.

Резолюцията на събранието в Брауншвайг от 16 юли 1870 г. Маркс цитира по вестник «Volksstaat», бр. 58 от 20 юли 1870 г. — *6*.

10 *«Бележки за войната»* — едно от най-големите военни произведения на Ф. Енгелс, в което той анализира от позициите на историческия материализъм събитията през Френско-пруската война от 1870—1871 г., — представляват серия от тясно свързани помежду си 59 статии, написани във формата на военни прегледи. 40 от тях са озаглавени «Бележки за войната» с прибавяне на съответния номер, а останалите имат различни заглавия.

Непосредствен повод за написването на статиите за Френско-пруската война било предложението, което Тиблин (Таран) — един от сътрудниците на вестник «Pall Mall Gazette», направил на Маркс, да изпраща за този вестник военни кореспонденции. Маркс предал това предложение на Енгелс. Първите три статии Енгелс изпратил на Маркс, който, след като се запознал с тях, ги препратил в редакцията. Следващите статии за ускоряване на публикуването им Енгелс изпращал направо в редакцията на «Pall Mall Gazette».

Статиите на Енгелс за Френско-пруската война били написани по горещите следи на събитията. Енгелс изучавал грижливо всички материали за военните действия, с които можел да разполага; съобщенията на английските, немските и френските вестници, последните телеграми от Франция и Германия. Въпреки непълнотата и противоречивостта на тези съобщения Енгелс съумял, при всички неизбежни в такива условия неточности при отделните подробности, да пресъздаде в статиите си действителния развой на военните действия.

Пристъпвайки към работа над «Бележки за войната», Енгелс смятал да пише по две статии седмично; след публикуването на първите три статии, които предизвикали голям интерес сред читателите и привлекли вниманието на целия печат, редакторът на «Pall Mall Gazette» Гринуд предложил на Енгелс да изпраща неограничен брой статии за вестника; в периоди на най-активни военни действия Енгелс пишел по три и дори по четири статии седмично.

Гринуд много пъти изменял текста на Енгелсовите статии без съгласието на автора. Както отбелязва в писмата си Енгелс, в «Бележки за войната.— III» били произволно изменени различни военни термини, които изменения показвали, че Гринуд не познава военната терминология; в «Бележки за войната. — XIII» бил добавен последният абзац (виж бележка 44).

«Бележки за войната» са отпечатани в «Pall Mall Gazette» от 29 юли 1870 до 18 февруари 1871 г.; с изключение на първите три статии, подписани с «Z», те се публикували без подпис и само ограничен кръг хора са знаели, че техен автор е Енгелс. Статиите на Енгелс за Френско-пруската война имали голям успех. Редица вестници възпроизвеждали в своите прегледи съдържанието им. Между приятелите на Енгелс се затвърдил прякорът му «Генералът».

Докато Енгелс е бил жив, статиите му за Френско-пруската война не са били преиздавани. Много години намиращите се у един от ръководителите на австрийската социалдемокрация, В. Адлер, изрезки от «Pall Mall Gazette» със собственоръчния подпис на Енгелс, поставен в горния десен или ляв ъгъл на всяка публикация, не били известни на широкия кръг читатели. Едва няколко години след смъртта на В. Адлер, през 1923 г., статиите на Енгелс били издадени във Виена в отделна книга на английски език, отпечатана на литограф под общото заглавие «Бележки за войната». На руски език «Бележки за войната» са били издадени за пръв път през 1924 г.

«The Pall Mall Gazette» — («Вестник Пел-мел») — лондонски всекидневник, излизал от 1865 до 1920 г.; През 60—70-те години вестникът имал консервативна насока. Маркс и Енгелс поддържали връзка с този вестник от юли 1870 до юни 1871 г.

Освен статиите на Енгелс за Френско-пруската война във вестника било отпечатано първото възвание и извадки от второто възвание на Генералния съвет за Френско-пруската война. Както отбелязва Маркс, известно време «Pall Mall Gazette» бил «единственият непродажен вестник в Лондон». Но в края на юни 1871 г. вестникът се включил в общата клеветническа кампания против Интернационала, подета от буржоазния печат във връзка с революцията в Париж. Това накарало Маркс и Енгелс да скъсат всякакви връзки с вестника. — *9.*

11 *Северногермански съюз* — съюзна германска държава, образувана в 1867 г. под върховенството на Прусия след победата ѝ в Австро-пруската война на мястото на разпадналия се Германски съюз (виж бележка 29). В Северногерманския съюз влезли 19 германски държави и 3 свободни града, които формално били признати за автономни. Конституцията на Северногерманския съюз осигурявала господствуващо положение на Прусия в него: пруският крал бил обявен за президент на Съюза и за главнокомандуващ съюзните въоръжени сили, на него се предавало и ръководството на външната политика. Законодателните пълномощия на Райхстага на съюза, избиран въз основа на всеобщо избирателно право, били силно ограничени: приеманите от него закони влизали в сила след одобряването им от един реакционен по състава си съюзен съвет и след утвърждаването им от президента. В 1870 г. към съюза били присъединени останалите извън него Бавария, Баден, Вюртемберг и Хесен-Дармщад. Създаването на Северногерманския съюз било крачка напред към националното единство на Германия; през януари 1871 г. съюзът престанал да съществува поради образуването на Германската империя. — *11.*

12 Енгелс има предвид херцогствата Шлезвиг и Лауенбург, които в резултат на войната с Дания през 1864 г. попаднали под господството на Прусия, а след това били присъединени от нея, а също и анексираните от Прусия в резултат на победата ѝ в Австро-пруската война от 1856 г. Хановерско кралство, Хесен-Каселско курфюрство, Велико херцогство Насау, свободен град Франкфурт, херцогство Холщайн, както и някои части от територията на Бавария и Хесен-Дармщад. — *11.*

[13] *Пруска система на ландвера* — система на формиране на частите на въоръжените сили от военнозадължени лица от по-голяма възраст (от 27 до 32 години), които за 5 години се зачислявали в ландвера, след като отбиели действителната служба в редовната армия и оставали определен срок в резервните войски. Системата на ландвера се появява за първи път в Прусия през 1813—1814 г.; по-късно тя била въведена и в другите германски държави и в Австрия. В мирно време се провеждали само отделни учебни свиквания на частите от ландвера; през време на война ландверът подлежал на повикване за тилова и гарнизонна служба. Във Френско-пруската война от 1870—1871 г. ландверът бил използван за бойни действия наред с редовните войски; при война в ландвера се зачислявали лица на възраст до 40 години. — *11.*

[14] *Митральоза*, или *картечница* — многоцевно скорострелно оръжие, поставено на тежък лафет. Митральозата, с която била въоръжена френската армия през 1870—1871 г., се състояла от 25 цеви, стрелбата от които се извършвала последователно с помощта на специален механизъм. Опитът от Френско-пруската война показал неприложимостта на митральозите в полеви условия поради несъвършенството на тяхната конструкция. — *12.*

[15] *Зуави* — род френска лека пехота (името «зуави» идва от наименованието на едно алжирско племе). Части от зуави били формирани за пръв път в първата третина на XIX в. като колониални войски в Алжир, набрани от местното население, а по-късно се комплектували от французи, като запазили предишната си източна униформа.

Тюркоси, или *алжирски стрелци*—род френска лека пехота, формирана в началото на 40-те години на XIX в. и комплектувана от местното алжирско население, с изключение на офицерския и отчасти на подофицерския състав. — *12.*

[16] *Националната гвардия* във Франция, според закона от 1868 г., се разделяла на *мобилна* и *местна*. *Мобилната* национална гвардия трябвало да се комплектува от военнозадължени на наборна възраст, незачислени на военна служба и в резерва, и нейното предназначение било да пази границите, да носи тилова и гарнизонна служба. Към началото на Френско-пруската война от 1870—1871 г. формирането на мобилната гвардия още не се било разгърнало; през войната в мобилната национална гвардия се зачислявали лица от 20 до 40-годишна възраст.

В *местната* национална гвардия се зачислявали лицата, освободени от действителна военна служба и военнозадължени от по-големите възрасти.

След като френските редовни войски били разбити, националната гвардия образувала основното ядро на въоръжените сили на Франция. В 1872 г. националната гвардия била разпусната. — *13.*

[17] Това предвиждане на Енгелс, както и много други негови прогнози за вероятния развой на военните действия, се оправдало напълно. В началото на август споменатият от Енгелс район станал арена на първите големи сражения във Френско-пруската война (виж статията «Пруските победи», настоящия том, стр. 25—29). — *16.*

[18] *В сражението при Солферино* (Северна Италия) на 24 юни 1859 г. през войната на Франция и Пиемонт против Австрия френските и пиемонтските войски нанесли поражение на австрийската армия. Поражението на австрийската армия при Солферино определило изхода на войната в полза на Франция и Пиемонт. Ходът на сражението Енгелс анализира в статиите «Сраже-

нието при Солферино», «Правосъдие на историята» и «Сражението при Солферино» (виж настоящото издание, т. 13, стр. 421—433). — *16*.

[19] Има се предвид книгата G. Cardinal von Widdern. «Der Rhein und die Rheinbeldzüge. Militair-geographische und Operations-Studien im Bereich des Rheins und der benachbarten deutschen und französischen Landschaften». Berlin, 1869 (Г. Кардинал фон Видерн. «Рейн и рейнските кампании. Военно-географски и тактически изследвания на рейнския район и съседната на него немска и френска територия». Берлин, 1869 г.). — *17*.

[20] «*Le Temps*» («Време») — всекидневник с консервативна насока, орган на едрата френска буржоазия; излизал в Париж от 1861 до 1943 г. Вестникът бил в опозиция срещу Втората империя и пишел против войната с Прусия; след падането на империята поддържал правителството на националната отбрана — *19*.

[21] Енгелс има предвид уводната статия на «Times» от 5 август 1870 г., в която без посочване на източника се възпроизвеждали редица мисли от статията на Енгелс «Бележки за войната. — III», публикувана на 2 август 1870 г.

«*The Times*» («Времена») — един от най-големите английски всекидневници с консервативна насока; основан в Лондон през 1785 г. — *23*.

[22] В боя при *Висамбург* от 4 август 1870 г. немските войски в състав три корпуса на Трета армия под командуването на пруския кронпринц, като се възползвали от разпръснатостта на френските войски, атакували и разбили значително по-малката от тях по численост френска дивизия под командуването на Дуе от 1-ви корпус на Мак-Махон. Тази победа открила на немските войски пътя за напредване в Елзас. — *25*.

[23] *Пушката на Шаспо* — система пушка, пълнеща се откъм затвора, наречена на името на изобретателя ѝ; била въведена във френската армия през 1868 г. и се отличавала за онова време с високи бойни качества. — *26*.

[24] *Сражението при Вьорт* (Елзас) — едно от първите големи сражения през Френско-пруската война, водено на 6 август 1870 г. и завършило с поражението на френските войски под командуването на Мак-Махон. — *28*.

[25] *В сражението при Маджента* на подстъпите към Милано на 4 юни 1859 г. през войната на Франция и Пиемонт против Австрия френските войски нанесли поражение на австрийската армия и завладели Маджента, а след това влезли в Милано: в резултат на поражението при Маджента австрийската армия била принудена да изостави по-голямата част от Ломбардия. Ходът на сражението е осветлен в статиите на Енгелс «Военните събития», «Поражението на австрийците», «Сражението при Маджента», (виж настоящото издание, т. 13, стр. 392—407). — *28*.

[26] *В сражението при Форбах* (Лотарингия) от 6 август 1870 г. пруските войски разбили 2-и корпус на френската армия под командуването на генерал Фросар. В историческата литература сражението при Форбах се нарича още сражение при Шпихерн. По-нататък Енгелс употребява и това второ наименование. — *29*.

[27] Има се предвид един от епизодите на Австро-пруската война от 1866 г. След поражението при Садова на 3 юли 1866 г. австрийските войски отстъпили към Олмюц (чешкото название Оломоуц) с цел да отвлекат по този начин пруската армия от настъплението ѝ срещу Виена. Този план не успял, тъй

като пруските войски оставили прикритие срещу Олмюц и започнали настъпление към столицата на Австрия. — *34.*

[28] Енгелс има предвид антибонапартистките действия на парижките батальони на мобилната гвардия, които са се състояли от работници и дребна буржоазия; тези действия станали в Шалонския лагер в началото на август 1870 г. — *35.*

[29] *Германски съюз* — обединение на немски държави, създадено в 1815 г. от Виенския конгрес, което първоначално включвало 34 държави и 4 свободни града. Съюзът нямал нито централизирана армия, нито финансови средства и запазвал всички основни черти на феодалната разпокъсаност; единственият му централен орган — Съюзният сейм, който заседавал под председателството на представителя на Австрия, имал ограничени права и бил оръдие на реакционните сили в борбата им против революционното движение. Разпаднал се през революцията от 1848—1849 г., Германският съюз бил възстановен в 1805 г. Съюзът прекратил окончателно съществуването си през Австро-пруската война от 1866 г. и бил заменен от Северногерманския съюз (виж бележка 11). — *36.*

[30] От 7 до 9 август 1870 г. във връзка с пораженията на френската армия при Форбах и Вьорт, които показали гнилостта на режима на Втората империя, в Париж, Лион, Марсилия и други градове станали антиправителствени демонстрации на народните маси. Една от бурните демонстрации станала в Париж на 9 август, когато многобройни тълпи предимно от работници заобиколили зданието на Законодателния корпус и поискали да бъде установена република и да бъде въоръжен народът. За разгонване на демонстрациите правителството използвало широко жандармерията и редовни войски. С цел да се води борба с революционната опасност вместо кабинета на Оливие било образувано правителство начело с Паликао, което се състояло от отявлени бонапартисти. Буржоазните републиканци, «левите» депутати в Законодателния корпус (Фери, Гамбета и др.), изплашени от перспективата за избухване на народна революция, отказали да подкрепят акциите на народните маси и фактически помогнали за запазването на бонапартисткия режим. — *42.*

[31] Има се предвид реорганизацията на френската армия през периода на якобинската диктатура от 1793—1794 г., извършена от революционното правителство — Комитета за обществено спасение, член на което бил Карно. Важна роля в тази реорганизация изиграли изпратените за нейното провеждане в армията комисари на Конвента. По силата на декрета на Конвента от 23 август 1793 г. за въвеждане на обща военна повинност числеността на революционните армии към края на 1793 г. рязко се е увеличила и надхвърлила 600 000 души; доброволческите батальони били слети с редовната армия, старият команден състав бил заменен със способни хора, на които войнишките маси имали доверие. Якобинското правителство организирало в широки мащаби производството на оръжие и бойни припаси за армията. Всички тези мерки дали на френската армия възможност да спечели редица победи и към пролетта на 1794 г. да очисти територията на Франция от интервентите. —*47.*

[32] Енгелс има предвид сражението при Коломбей—Нуайи (наричано още сражението при Борни), станало на 14 август 1870 г. източно от Мец. Подробно описание на това сражение се дава в «Бележки за войната. — XI.» (виж настоящия том, стр. 61—62). — *49.*

33 *Сражението при Марс-ла-Тур* (по-долу, на стр. 138, е наречено сражението при Вьонвил), станало на 16 август 1870 г. В резултат на това сражение немските войски успели да спрат започналото изтегляне на френската Рейнска армия от Мец и след това да ѝ отрежат пътя за отстъпление. — *53.*

34 *«Le Siècle»* («Век») — всекидневник с либерално-републиканска насока, излизал в Париж от 1836 до 1939 г.; през 1870—1871 г. излизал едновременно в Париж и в Тур, а след това в Бордо. — *54.*

35 *Франтирьори* (от френското francs-tireurs — свободни стрелци) — доброволци партизани, организирани в малки отряди, които участвували в защитата на страната от нашествието на вражеските войски във Франция. От реди от франтирьори за пръв път започнали да се създават през време на войните против антифренските коалиции от края на XVIII и началото на XIX в., при нахлуването във Франция на неприятелски войски. През 1867 г. във Франция започнали да се създават дружества на франтирьорите. След започването на Френско-пруската война и навлизането на пруските войски в територията на Франция членовете на тези дружества със специален декрет били свикани под оръжие. Когато редовните армии на Франция били разбити и блокирани в крепостите, броят на отрядите от франтирьори рязко се увеличил. — *55.*

36 В *сражението при Йена* (Тюрингия) на 14 октомври 1806 г. френските войски под командуването на Наполеон I разбили част от пруската армия. Същия ден войските на Наполеоновия маршал Даву нанесли поражение на главните сили на прусаците при Ауерщед. При по-нататъшното преследване на двете разбити групировки по-голямата част от пруските войски била пленена от французите, което довело до капитулацията на Прусия пред Наполеонова Франция. — *57.*

37 Енгелс цитира телеграмата на пруския крал Вилхелм за победата на немските войски над френската Рейнска армия при Гравелот на 18 август 1870 г. След сражението при Гравелот (наричано в историческата литература още сражение при Сен-Прива) Рейнската армия била блокирана в Мец. — *59.*

38 *«The Manchester Guardian»* («Манчестерски страж») — английски буржоазен всекидневник, орган на либералите; излизал в Манчестер от 1821 г. — *61.*

39 През време на италианския поход на Бонапарт (1796—1799 г.) част от френските войски през юни 1796 г. обсадили Мантуа (Северна Италия), защищавана от австрийски гарнизон, докато главните сили на френската армия действували против австрийските войски, които се опитвали да деблокират крепостта. През септември 1796 г. в Мантуа се укрила австрийската армия на Вурмзер, разбита от Бонапарт; през февруари 1797 г. след продължителна обсада и блокада на Мантуа намиращите се в нея войски, които нямали необходимите продоволствени запаси, били принудени да се предадат.

В крепостта Улм през октомври 1805 г., по време на войната на наполеоновска Франция с третата коалиция на европейските държави, в резултат на изкусен марш-маньовър на Наполеон I била обкръжена и принудена да се предаде австрийската армия под командуването на Мак. — *65.*

40 *«The Standard»* («Знаме») — английски всекидневник с консервативна насока, основан в Лондон през 1827 г. — *66.*

41 След победата при Йена и Ауерщед през октомври 1806 г. авангардът на войските на Наполеон I изпреварват пруските войски при тяхното отстъпление

и по този начин им отнемат възможността да стигнат до Щетин (Полското название Шчецин) и се прехвърлят през река Одер; остатъците от разгромената в хода на кампанията пруска армия били принудени да се предадат. *69.*

[42] На южната граница на посочения от Енгелс район се намира Седан, където на 1—2 септември 1870 г., както и предвидил Енгелс, пруските войски нанесли поражение на френската армия на Мак-Махон, отрязали ѝ пътя за отстъпление и я принудили да капитулира. По този начин Енгелс не само че предсказал вероятността на катастрофата при Седан, но и доста точно определил мястото, където тя трябвало да стане. — *69.*

[43] «*Алжирци*», или «*африканци*», наричали във Франция генералите и офицерите, направили военната си кариера в колониалните войни против алжирските племена, които се борели за своята независимост. Мак-Махон участвувал активно в тези войни, в които френското командуване прилагало широко тактиката на варварски внезапни нападения срещу алжирските племена, които се придружавали от жестоко изтребване на местното население, вероломно нарушавало сключените договори, като пренебрегвало напълно всички правила за водене на война и не признавало на противника правото на воюваща страна. — *70.*

[44] В края на тази статия редакторът на «Pall Mall Gazette» Гринуд добавил следния абзац, изпуснат в настоящото издание: «Много вероятно е обсадата на Страсбург скоро да завърши с капитулация на крепостта. Немците очевидно съвсем сериозно са се заели с тази работа. До вчера сутринта бомбардировката откъм Кел е продължила без прекъсване денем и нощем три денонощия. В същото време прусаците са изнесли предните си постове на 500 до 800 ярда от крепостта. Арсеналът бил подпален и няколкото тежки оръдия, току-що поставени на позиции, незабавно ще поставят под обстрел дадения участък.»

В писмото си до Маркс от 4 септември 1870 г. Енгелс отбелязва, че Гринуд, за да запълни мястото, прибавил към статията «няколко съвсем безсмислени реда относно обсадата на Страсбург. При пръв подходящ случай аз ще напиша статия за това и ще изкажа съвсем противоположно мнение». Енгелс изпълнил това си намерение в статията си «Бележки за войната. — XVII.» (виж настоящия том, стр. 91—94). — *71.*

[45] През март 1814 г., през войната с шестата антифренска коалиция на европейските държави, Наполеон I след неуспешните за него сражения при Лаон и Арси-сюр-Об и съединяването на действуващите против него армии на Блюхер и Шварценберг се опитал да мине в тила на съюзническите войски и да пресече с главните си сили комуникациите, които ги свързвали с Рейн, за да спре придвижването на съюзническите войски към Париж. Но съюзниците, които значително превъзхождали по численост на войските си Наполеоновата армия и били осведомени за назряващото в Париж недоволство от режима на Наполеон, продължили настъплението си към столицата на Франция и я превзели на 31 март 1814 г., което ускорило падането на Наполеоновата империя. — *72.*

[46] Немските войски в състав Трета и Четвърта (Мааска) армия, както предсказвал Енгелс, настъпили на север след Шалонската армия на Мак-Махон, която била изтласкана към Седан и след обкръжаването ѝ принудена да капитулира. — *73.*

47 При село Дембе-Велке, недалеч от Варшава, на 31 (18) март 1831 г., през време на полското освободително въстание от 1830—1831 г., се водило сражение между въстаническите полски и руските царски войски, което завършило с победа на поляците; царските войски били принудени да отстъпят със значителни загуби. Победата на поляците при Дембе-Велке принудила командуващия царските войски Дибич да се откаже от форсирането на Висла. — *79.*

48 Боят при *Ноара* се водил в понеделник, 29 август 1870 г., между авангардните части на 12-и северногермански и 5-и френски корпус.

В сражението при *Бомон* на 30 август 1870 г. войските на 4-и и 12-и северногермански корпус и на 1-и баварски корпус разбили 5-и френски корпус на генерал дьо Файи, който действувал в състав на Шалонската армия на Мак-Махон. И двете сражения представлявали етапи от военната операция на прусаците против армията на Мак-Махон, която завършила с разгромяването й при Седан. — *79.*

49 Енгелс има предвид неуспешния опит на Рейнската армия да извърши пробив при Мец в североизточна посока на 31 август—1 септември 1870 г. В резултат на боевете, които били наречени сражение при Ноасвил, и двете страни останали на старите си позиции. — *82.*

50 Става дума за последното сражение на 1 септември 1870 г. между Трета и Четвърта пруска армия и Шалонската армия на Мак-Махон, в резултат на което обкръжената от войските на прусаците френска армия била разбита. На 2 септември френското командуване подписало акта за капитулация, според който се предали в плен над 80 000 войници, офицери и генерали начело с Наполеон III.

Седанската катастрофа ускорила краха на Втората империя и довела до обявяването на републиката във Франция на 4 септември 1870 г.

С разгромяването на френските редовни армии и обявяването на републиката, когато завоевателните стремежи на пруската военна каста, на юнкерите и буржоазията станали съвсем очевидни, войната загубила напълно отбранителния си характер от страна на Прусия. От този момент една от важните задачи на международния пролетариат станало организирането на подкрепа за Франция в нейната отбранителна война против пруските завоеватели. Въпроса за изменянето на характера на войната и за задачите,възникнали във връзка с това пред пролетарната, Маркс разглежда във второто възвание на Генералния съвет за Френско-пруската война (виж настоящия том, стр. 273 — 280). — *82.*

51 Данциг (Гданск) по време на войните на Наполеон I против антифренските коалиции на европейските държави бил два пъти обсаждан.

През март—май 1807 г., по време на войната на Наполеон с четвъртата антифренска коалиция, гарнизонът на Данциг, който се състоял от пруски войски и руски съюзнически отряд, се съпротивявал упорито срещу френския корпус, обсадил града. Действията на гарнизона били подкрепени от друг руски отряд, който направил опити да пробие блокадата. Данциг се предал поради недостиг на военни запаси при условие гарнизонът да получи възможност свободно да напусне крепостта.

В началото на 1813 г. войските на Русия и Прусия, които влизали в шестата антифренска коалиция на европейските държави, обсадили Данциг, завзет от Наполеоновите войски, но срещнали упоритата отбрана на подстъпите към града. Данциг продължил съпротивата си около една година и из-

държал три обсади, водени при всички правила, но в края на краищата бил принуден да капитулира. — *88.*

52 *Италиански* — или *венециански* — *четириъгълник от крепости* — най-силната укрепена позиция, образувана от крепостите в Северна Италия — Верона, Леняго, Мантуа и Пескиера. Крепостният четириъгълник играл голяма роля във войните през XIX в. като опорен район за действията на войските. През буржоазната революция от 1848—1849 г. в Италия Верона, която заемала добро стратегическо положение и прикривала пътищата за Австрия, служела като основна операционна база на контрареволюционната австрийска армия на Радецки в действията ѝ против пиемонтските войски (виж настоящото издание, т. 13, стр. 204—211, 251—255). — *88.*

53 В Севастопол, обсаден през време на Кримската война от 1853—1856 г. от войските на Франция, Англия, Турция и Сардиния, героичната отбрана на руската армия продължила от септември 1854 г. до август 1855 г. — *88.*

54 *Хорнверк* и *Кронверк* — спомагателни външни укрепления, които се строели пред главния вал на крепостта. — *88.*

55 В *сражението при Ватерло* (Белгия) на 18 юни 1815 г., през време на войната на седмата антифренска коалиция против наполеоновска Франция, армията на Наполеон I била разбита от англо-холандските войски под командуването на Уелингтън и от пруската армия под командуването на Блюхер. Поражението при Ватерло довело до окончателното падане на Наполеоновата империя след кратковременното ѝ възстановяване през март 1815 г. — *92.*

56 Енгелс перифразира думи от речта на Луи-Наполеон, произнесена от него на 9 октомври 1852 г. в Бордо малко преди плебисцита и провъзгласяването на Втората империя във Франция; за да спечели симпатиите на населението, Луи Наполеон демагогски заявил, че «империята значи мир». — *95.*

57 Енгелс има предвид победата на Австрия в Австро-италианската война от 1848—1849 г. над пиемонтските войски през буржоазната революция в Италия и редицата поражения, които австрийските войски понесли при потушаването на буржоазната революция в Унгария през 1848—1849 г., а също и действията на руската армия, изпратена от царското правителство в 1849 г. в Унгария в помощ на австрийските Хабсбурги, и пруската интервенция в Южна Германия за потушаване на Баденско-Пфалцкото въстание през 1849 г. — *95.*

58 *Системата на заместителство в армията* дълго време била широко разпространена във Франция и представлявала една от привилегиите на имотните класи, която позволявала на състоятелните хора да се откупват от военна служба и срещу известно заплащане да си наемат заместници. През френската революция от края на XVIII в. заместителството било забранено, но Наполеон I отново го узаконил. През април 1855 г. в системата на заместителство в армията били направени изменения: според новия закон заместниците, ако не били близки роднини на повиканите на военна служба, се подбирали от държавните органи, а паричните суми за заместването се внасяли в специален фонд «дотации за армията». Законът от 1868 г. потвърдил установената система на заместителство. През 1872 г. тази система била отменена във Франция. — *96.*

59 Има се предвид войната на Франция и Пиемонт против Австрия, продължила от 29 април до 8 юли 1859 г. Войната била започната от Наполеон III, който под предлог за «освобождение» на Италия се стремял към териториални

завоевания и укрепване на бонапартисткия режим във Франция в резултат на една успешна «локална» война. Италианската едра буржоазия и либералното дворянство се надявали в резултат на войната да осъществят обединението на Италия под властта на управляващата тогава в Пиемонт Савойска династия. След поражението на австрийската армия при Маджеита и Солферино (виж бележки 25 и 28) Наполеон III, изплашен от развиващото се националноосвободително движение в Италия и понеже не искал да съдейства за нейното обединяване, сключил сепаративно с Австрия Вилафранкския прелиминарен мирен договор. В резултат на войната Франция получила Савоя и Ница, Ломбардия била присъединена към Сардинското кралство (Пиемонт). Венецианската област до 1866 г. останала под властта на австрийците. — *97.*

60 В 1850 г. във връзка с изострянето на австро-пруските отношения, предизвикано от борбата за хегемония в Германия, била извършена мобилизация на пруската армия. Проявилите се при мобилизацията сериозни недостатъци на военната система и остарялото въоръжение на пруската армия, както и енергичното противодействие на Русия, която в германския конфликт поддържала Австрия, принудили Прусия да се откаже от военни действия и да капитулира пред Австрия (Олмюцкият договор от 1850 г.).

Енгелс иронично сравнява това дипломатическо поражение на Прусия с поражението на римляните в Кавдинската клисура близо до град Кавдия в 321 г. пр. н. е. през време на втората Самнитска война. Самнитите нанесли поражение на римските легиони и ги принудили да минат под «ярем», което се смятало за най-голям позор за една победена армия. Оттук израза «да минеш през Кавдинската клисура», т.е. да бъдеш подложен на крайно унижение. — *97.*

61 Има се предвид отказът на буржоазното мнозинство на долната камара (камарата на представителите) на пруския Ландтаг през февруари 1860 г. да одобри внесения от военния министър фон Роон проект за реорганизация на армията. Обаче правителството скоро успяло да получи от буржоазията одобрение на кредитите за «поддържане на бойната готовност на армията» и използвало тези средства за осъществяване на набелязаната реорганизация на армията. През март 1862 г., когато либералното мнозинство на камарата отново отказало да одобри военните разходи, правителството разтурило Ландтага и насрочило нови избори. В края на септември 1862 г. било образувано контрареволюционно правителство на Бисмарк, което през октомври същата година разтурило отново избрания Ландтаг и започнало да провежда военната реформа, като изразходвало за тази цел средства без одобрение на Ландтага. — *98.*

62 *Датската война* — войната на Прусия и Австрия против Дания през 1864 г., която била важен етап в обединяването на Германия под хегемонията на Прусия. Юнкерското правителство на Бисмарк се стремяло да присъедини към Прусия херцогствата Шлезвиг и Холщайн, подвластни на Дания, но населени предимно с немци, да засили влиянието на Прусия в Германия, да задуши опозицията на либералната буржоазия. В тази война участвувала Австрия, която се стремяла, както и Прусия, да завладее Шлезвиг и Холщайн. Войната завършила с поражение на Дания. Шлезвиг и Холщайн били обявени за общо владение на Австрия и Прусия, а след Австро-пруската война от 1866 г. били присъединени към Прусия. — *98.*

63 През 50—60-те години на XIX в. в Париж под ръководството на префекта на департамента Сена Осман се извършили в големи мащаби строителни ра-

боти по новото планиране и преустройство на града; освен благоустрояването на аристократическите квартали тези строителни работи имали за цел чрез разширяване на съществуващите улици и отваряне на нови прави магистрали да улеснят действието на войските и използването на артилерия в случай на народни въстания. Осман и неговите подчинени безсрамно злоупотребявали с отпуснатите за тази цел средства. — *99.*

[64] Енгелс има предвид написаната от началото на 1860 г. и отпечатана същата година в отделно издание паметна бележка на принц Фридрих Карл «Ueber die Kampfweise der Franzosen» («За тактиката на французите»). — *104.*

[65] Имат се предвид следните събития от историята на войните на шестата и седмата коалиция на европейските държави против наполеоновска Франция през 1813—1814 г. и 1815 г.: капитулацията на Париж на 31 март 1814 г. след победата на руските и пруските войски над защищаващите Париж френски войски и капитулирането на Париж без бой пред войските на Англия и Прусия на 3 юли 1815 г. — *108.*

[66] На 19 септември 1870 г. 14-и френски корпус под командуването на генерал Дюкро извършил атака, за да попречи на немските войски да завладеят важни височини откъм южната страна на Париж. Боевете при Пти-Бисетър и Шатильон завършили с поражение и безредно отстъпление на френските войски и със сключване на обкръжаването на Париж от прусаците. — *108.*

[67] Преговорите между Фавър, който представлявал правителството на националната отбрана, и Бисмарк се водели на 19 и 20 септември 1870 г. в От-Мезон и Ферниер. Едно от условията, които Бисмарк поставял, за да се сключи примирие, било предаването на Бич, Тул и Страсбург, запазването на обсадата на Париж или предаването на един от неговите фортове и продължаването на военните действия при Мец. Като условие за сключване на мирен договор Бисмарк искал да се предадат на Германия Елзас и една трета от Лотарингия. След като Фавър отказал да приеме тези искания, преговорите били прекъснати. — *112.*

[68] През Втората империя във Франция всички войски, които се намирали в дадения окръг, в мирно време се обединявали под командуването на общ военачалник (наричан командуващ армейски корпус), който можел да се разпорежда с тях за поддържане на съществуващия режим и потушаване на революционни действия на масите. Обаче по въпросите за разположението, организацията и обучението на войските неговите функции били крайно ограничени. Постоянни армейски корпуси и армии трябвало да се формират само в случай на война, което предопределяло слабата организация на висшите войскови съединения и се отразявало върху подготовката на войските за бойни действия. — *117.*

[69] Има се предвид книгата: Th. Lavallée. «Les frontières de la France». Paris, 1864 (Т. Лавале. «Границите на Франция». Париж, 1864 г.). — *118.*

[70] Лионска армия вестниците наричали войските на формирания в този град 24-и френски корпус. По-късно корпусът влязъл в състава на Източната (1-а Лоарска) армия на Бурбаки. — *123.*

[71] Енгелс има предвид книгата на Трошю «L'Armée française en 1867», Paris, 1867 («Френската армия през 1867 г.». Париж, 1867 г.). — *123.*

[72] Посочените данни са публикувани в «Zeitschrift des königlich preussischen statistischen Bureaus», № 3, März 1864 («Списание на пруското кралско статистическо бюро», кн. 3, март 1864 г.»). — *124.*

[73] *«Въоръжен народ»* — разпространено наименование на въоръжените сили на Прусия, което се употребявало както в буржоазно-юнкерската военна литература, така и в официалните документи. Както неведнъж изтъква Енгелс, пруската армия ни най-малко не представлявала «въоръжен народ»; тя противостояла на народните маси и била оръдие на завоевателната политика на пруската буржоазно-юнкерска държава. Енгелс разглежда подробно въпроса за пруската военна система в произведението си «Военният въпрос в Прусия и немската работническа партия» (виж настоящото издание, т. 16, стр. 37—80). — *124.*

[74] *Ерзац-резерв* в пруската армия се наричала онази част от запаса, състояща се от лица от наборна възраст, които в мирно време по различни причини отлагали действителната си военна служба; ерзац-резервът, срокът за численето в който бил 12 години, се използвал за попълване на армията при война. — *125.*

[75] Има се предвид въстанието в Испания през 1808 г. против Наполеоновото господство, което сложило начало на националноосвободителната война на испанския народ против френските окупатори през 1808—1814 г. В борбата против Наполеоновите войски испанците особено широко прилагали партизанските методи на водене на война. — *130.*

[76] *«The Dayly News»* («Дневни новини» — английски либерален вестник; орган на промишлената буржоазия; излизал под това название в Лондон от 1846 до 1930 г. — *132.*

[77] Става дума за линията на разрушените през XVIII в. стари градски укрепления, на мястото на които били направени булеварди. — *133.*

[78] *Пале дьо Жюстис* (Дворец на правосъдието) — сграда на съда в Париж. —*133.*

[79] *Зондербург* (днешното име Сьонерборг) — един от пунктовете на дюпелската укрепена позиция, която прикривала прехвърлянето на остров Алзен по време на войната на Прусия и Австрия против Дания през 1864 г. (виж бележка 62). След продължителна обсада пруските войски на 18 април 1864 г. завладели дюпелските позиции, като принудили датската армия да отстъпи на Алзен. Боевете за дюпелските позиции показали порасналата роля на артилерията в обсадните действия. — *134.*

[80] Има се предвид Гражданската война в САЩ от 1861—1865 г. — *145.*

[81] Става дума за военните действия на армията на Северните щати с цел да бъдат завладени два много важни пункта на южняците: Виксбърг (щата Мисисипи) и Ричмонд (щата Виргиния, столица на южната Конфедерация). През периода 1862—1863 г. северняците неведнъж се опитвали да завладеят Виксбърг, но едва след като организирали взаимодействието на сухопътните войски и речната флотилия, на 1 юли 1863 г. след ожесточен артилерийски обстрел те завладели един от редутите на крепостта. На 3 юли 1863 г. Виксбърг се предал.

Първият опит на северняците да завладеят Ричмонд, направен през април 1862 г., завършил с поражение на техните войски в сраженията пред

града. Втора обсада на Ричмонд била организирана при общото настъпление на всички войскови сили на Северните щати, което започнало през май 1864 г. Съпротивата на намиращите се в Ричмонд войски на Южните щати, които използвали изградения при Ричмонд укрепен лагер, продължила до април 1865 г., когато градът бил превзет от войските на генерал Грант. — *146*.

[82] *В сражението при Тудела* (Северна Испания) на 23 ноември 1808 г. през националноосвободителната война на Испания против Наполеоновото господство френският корпус на маршал Лан нанесъл поражение на испанските войски, като се възползвал от тяхната разпръснатост. Остатъците от разбитите испански войски отстъпили към Сарагоса. — *146*.

[83] Става дума за Австро-френската война от 1809 г., която принудила Наполеон I да изтегли от Испания гвардията и кавалерията; Австрия загубила войната поради поражението на австрийската армия при Ваграм на 5—6 юли 1809 г. Според Шьонбрунския мирен договор, сключен през октомври 1809 г. между Франция и Австрия, последната загубила значителна част от територията си и фактически политическата си самостоятелност. — *147*.

[84] За създаване по улиците на града на трета отбранителна линия в случай, че противникът направи пробив през линиите на фортовете и крепостния вал, през септември 1870 г. в Париж била създадена «комисия за барикадите» начело с А. Рошфор. Комисията организирала построяването по парижките улици на отбранителни съоръжения — барикади и ровове, — които обаче не били използвани по време на обсадата. — *148*.

[85] Енгелс има предвид преговорите между Базен и Бисмарк за сключване на примирие, които се водели през септември-октомври и били прекъснати на 24 октомври 1870 г.; почти по същото време се подготвяли преговори между правителството на националната отбрана и Бисмарк въз основа на предложението на Англия за мирно посредничество; тези преговори се водели между Тиер и Бисмарк във Версай от 1 до 6 ноември 1870 г. и завършили без резултат. — *149*.

[86] Имат се предвид провинциите, които влизали в Прусия преди разширяването на нейната територия чрез присъединяването през 1864—1866 г. на нови земи, а именно: Източна и Западна Прусия, Бранденбург, Померания, Силезия, Познан, Саксония, Вестфалия, Рейнската провинция. — *149*.

[87] Има се предвид делегацията на правителството на националната отбрана в състав Гле-Бизуен, Кремьо и Фуришон, изпратена в Тур в средата на септември 1870 г., за да организира съпротивата срещу немското нахлуване в провинциите и да поддържа външните връзки. От началото на октомври до края на войната делегацията била възглавявана от Гамбета, който ръководел военното министерство и министерството на вътрешните работи. Дейността на турската делегация била насочена към формирането и въоръжаването на нови големи войскови сили. В началото на декември 1870 г. делегацията се преместила в Бордо. — *150*.

[88] *Васерполяци* (Wasserpolacken) — употребявано от XVII в. название на поляците, които живеели в Горна Силезия и се занимавали със свличане на дървен материал по Одер; по-късно това име се запазило за полското население на Горна Силезия, което няколко века се намирало под господството на Прусия.

Мазури — поляци, които населявали североизточната част на Полша и южната част на бивша Източна Прусия. Въпреки политиката на насилст-

вена германизация, поляците-мазури, които живеели на територията на бивша Източна Прусия, запазили националните си особености. В немската историческа литература от XIX в. се разпространявало погрешното мнение, че мазурите, които живеели в Източна Прусия, са загубили всякаква връзка с полския народ. — *152*.

89 *Баденски* Freischaaren — доброволчески отряди, които се сражавали в революционната баденско-пфалцка армия против нахлулите в Пфалц и Баден пруски войски по време на въстанието от 1849 г. в Южна и Западна Германия в защита на имперската конституция. Доброволческите отряди на Баден и Пфалц нямали строга организация и се отличавали със слаба дисциплина и лоша военна подготовка. В действията на доброволческия отряд на Вилих, който бил образуван от работници и се отличавал с дисциплината и боеспособността си, участвувал Енгелс. Енгелс прави подробна характеристика на доброволческите отряди на баденско-пфалцката революционна армия в своето произведение «Германската кампания в защита на имперската конституция» (виж настоящото издание, т. 7, стр. 113—207).

На река *Бул-Ран* близо до Манасас (на 30 км от Вашингтон) на 21 юли 1861 г. станало първото голямо сражение в Гражданската война в САЩ от 1861—1865 г. В това сражение войските на Севера, които се състояли от зле обучени доброволци, по-голямата част намиращи се в армията само от няколко месеца, претърпели поражение от кадровата армия на южните робовладелски щати.

Британски волонтери — териториално опълчение, създадено в Англия в 1859—1861 г. Според закона за образуването на волонтерски войски от 1863 г. волонтерите били задължени да минат най-малко 30 учения и можели да бъдат мобилизирани само в случай на вражеско нашествие в Англия. В статиите за волонтерите (виж настоящото издание, т. 15) Енгелс критикува тяхната лоша военна организация, слабата подготовка на офицерския състав и незадоволителната система на обучение. — *154*.

90 *Гиди* — специални подразделения в редица европейски армии, които се използвали като придружвачи на войските; във френската армия през Втората империя, както и през времето на Наполеон I, гидите изпълнявали служба по охрана на щаба и били лична охрана на императора. — *157*.

91 В *сражението при Лайпциг* на 16—19 октомври 1813 г. армията на Наполеон I претърпяла поражение от съюзните войски на участвуващите в шестата антифренска коалиция страни: Русия, Прусия, Австрия и Швеция. Резултат от тази победа било пълното освобождаване на Германия от Наполеоновото господство. — *158*.

92 След падането на режима на Втората империя на 4 септември 1870 г. Базен, който се отказал от решителен пробив на блокадата на Мец, през септември—октомври същата година започнал преки преговори с Бисмарк (виж за тях и бележка 85) с цел да получи вдигането на обсадата на Мец от немската армия и да използва затворените в него войски за възстановяване на империята. Бисмарк поставил като предварително условие бившата императрица-регентка да признае предаването на Елзас и Лотарингия на Германия. Преговорите били прекратени, след като Евгения, която се намирала в емиграция в Англия, отказала да приеме условието на Бисмарк. — *159*.

93 *Мексиканска експедиция* — въоръжена интервенция на Франция, първоначално заедно с Испания и Англия, извършена в Мексико през годините 1862—1867 г.; целта е била потушаването на мексиканската революция и

превръщането на Мексико в колония на европейските държави. Англия и Франция се стремели също така след завладяването на Мексико да го използват като плацдарм за намеса в гражданската война в САЩ на страната на робовладелския Юг. Макар че френските войски успели да завладеят столицата на Мексико — град Мексико — и да провъзгласят «империя» начело с протежето на Наполеон III австрийския ерцхерцог Максимилян, в резултат на героичната освободителна борба на мексиканския народ френските интервенти претърпели поражение и били принудени в 1867 г. да изтеглят от Мексико войските си. Мексиканската експедиция, която струвала на Франция огромни разходи, нанесла сериозна вреда на Втората империя. — *159.*

94 Енгелс има предвид анонимно издадената през есента на 1870 г. в Брюксел брошура на Наполеон III: «Campagne de 1870. Des causes qui ont amené la capitulation de Sedan. Par un officier attaché à l'État-Major Général, avec les plans de la place et de bataille». («Кампанията от 1870 г. Причините, които предизвикаха седанската капитулация. Написано от офицер, командирован към главния щаб, с приложение на плановете на района и на сражението). — *161.*

95 Mémoires et correspondance politique et militaire du roi Joseph». Paris, 1864, t. IV, p. 425 («Военно-политически мемоари и кореспонденция на крал Жозеф». Париж, 1854, т. IV, стр. 425). — *164.*

96 *Аркадски наивници*, или *аркадски пастири* — иронично название на наивни и безгрижни хора; изразът идва от името на една област в древен Пелопонес — Аркадия, жителите на която според гръцката митология се отличавали с наивност и простота на нравите. — *164.*

97 Става дума за позицията на англичаните през време на войната на американските колонии на Англия за независимост (1775—1782), която се придружавала от масово партизанско движение в страната и от действия на доброволната милиция, от каквато главно се състояли войските на американските колонисти. — *169.*

98 При *Ментана* на 3 ноември 1867 г. френските войски, които действували заедно с папската наемна гвардия, разбили войските на Гарибалди, който настъпвал към Рим с цел да присъедини към Италия папската област; поражението на гарибалдийците послужило като сигнал за засилване на реакцията. — *170.*

99 В Индия през 1857—1859 г. било извършено най-голямото народно въстание против английского господство. Въстанието избухнало през пролетта на 1857 г. сред така наречените сипайски части на бенгалската армия, които се набирали от местни жители, и обхванало най-големите райони на Северна и Централна Индия. Главна движеща сила на въстанието били селяните и бедните градски занаятчии. Ръководено от местни феодали, въстанието претърпяло поражение поради феодалната разпокъсаност на Индия, религиозните и кастови различия, както и поради военно-техническото превъзходство на колонизаторите. — *170.*

100 В сражението при *Кулмие* близо до Орлеан на 9 ноември 1870 г. новоформираните 15-и и 16-и френски корпуси на Лоарската армия под общото командуване на генерал д'Орел дьо Паладин нанесли поражение на отстъпващия им по численост 1-и Баварски корпус на генерал фон дер Тан. — *172.*

101 Става дума за договорите, които Франция била принудена да подпише с участниците в шестата и седмата антифреиска коалиция — Англия, Австрия, Прусия — и Русия — след падането на Наполеоновата империя в 1814 г. и второто сваляне на Наполеон в 1815 г., което станало след кратковременното възстановяване на неговата власт.

Според *Парижкия мирен договор*, сключен на 30 май 1814 г., Франция загубвала почти всички тернтории, завладени през време иа Републиката и Империята, и била сведена до границите, съществуващи на 1 януари 1792 г., с изключение на незиачнтелни територии по нейната северна, източна и югоизточна граннца.

Според *Парижкия мирен договор*, сключен на 20 ноемврн 1815 г., Франция загубила важнн в стратегическо отношение пунктове по северната, нзточната и югоизточната граница, които била запазила съгласно Парнжкия договор от 1814 г. За да се укрепи режимът на реставрираната монархия на бурбоните, пограничните крепости в Североизточна Франция били заети от сто и петдесет хилядна армия на съюзниците, която останала там до края на 1818 г. — *176*.

102 На 15 юли 1840 г. Англия, Русия, Прусия, Австрия и Турция без участието иа Франция подписали в Лондон конвенция за оказване помощ на турския султан против египетския управител Мохамед-Али, който бил поддържан от Франция. В резултат на сключването на конвенцията възнnetwork възникнала опасност от война между Франция и коалицията на европейските държави, но крал Луи Филип не се решил да воюва и отказал да поддържа Мохамед-Али. — *177*.

103 *Демонтирни батареи* — обсадни батареи, предназначени за разрушаване на амбразури и унищожаване оръдията на обсадената крепост. — *179*.

104 Енгелс има предвид дипломатическата криза, която настъпила в началото на ноември 1870 г. поради това, че Русия денонсирала онези членове на Парижкия договор от 1856 г. (мирен договор, подписан на 30 март 1856 г. от страните, участвували в Кримската война: Франция, Англия, Сардиния и Турция, а също и Австрня н Прусия, от една страна, и Русия — от друга), конто ѝ забранявали да има военноморска флота в Черно море. Тези действия на Русия бнли подкрепени от правителството на Бисмарк, който разчитал по този начин да си осигури благоприятната позиция на царското правителство към пруските условия за мир с Франция. Англия и Австро-Унгария, които протестирали против ревизирането на парижкия договор, не моглн да окажат сериозна съпротива срещу исканията на Русия. На международната конференция на представители на Русия, Англия, Австро-Унгария, Германия, Франция, Италия н Турция, която заседавала през януари-март 1871 г. в Лондон, на 13 март била подписана конвенция, която отменяла членове XI, XIII и XIV на Парижкия договор от 1856 г. По този начнн била отменена забраната Русия и Турция да нмат военни кораби и крепости в Черно море и суверенните права на Русия в този район били възстановени. — *179*.

105 Има се предвид редакционната статия, публикувана в «Pall Mall Gazette», бр. 1805 от 25 ноември 1870 г. — *185*.

106 Джузепе Гарибалди заедно със синовете си Ричоти и Меноти командувал частите на националната гвардня и чуждестранните доброволци, които от есента на 1870 г. участвували във Френско-пруската война на страната на

Френската република. Войските на Гарибалди, обединени във Вогезката армия, водели активни бойни действия в Източна Франция.

Един от отрядите на войските на Гарибалди под командуването на неговия син Ричоти в резултат на боевете при Шатильон, които започнали на 19 ноември 1870 г. и продължили две седмици, нанесъл поражение на един отряд от немския ландвер. — *185.*

[107] *«Journal de Bruxelles»* («Брюкселски вестник») — белгийски консервативно-клерикален вестник, орган на католическите кръгове; излизал от 1820 г. — *192.*

[108] *«Moniteur»* — съкратено име на френския всекидневник «Le Moniteur universel» («Универсален вестник»), излизал в Париж от 1789 до 1901 г. От 1779 до 1869 г. — официален правителствен орган. По време на обсадата на Париж излизал едновременно в Париж и в Тур, а след това в Бордо, където бил официален орган на делегацията на правителството на националната отбрана начело с Гамбета. — *196.*

[109] В *сражението при Луани-Пупри*, на около 40 км северозападно от Орлеан, на 2 декември 1870 г. немските войски от армейската група на Мекленбургския херцог нанесли поражение на 16-и и 17-и френски корпус от Лоарската армия под командуването на генералите Шанзи и Сони. — *197.*

[110] Има се предвид *«Berliner Börsen Courier»* («Берлински борсов куриер») — всекидневник, орган на берлинската борса, излизал през 1868—1933 г. — *204.*

[111] *«Die Tages-Presse»* («Всекидневна преса») — австрийски всекидневник, орган на дребнобуржоазната немска Народна партия, излизал във Виена от 1869 г. — *204.*

[112] G. H. Pertz. «Das Leben des Feldmarschalls Grafen Neithardt von Gneisenau», Band II. Berlin, 1865 (Г. Перц. «Животът на фелдмаршал граф Нойдхард фон Гнайзенау». том II. Берлин, 1865). — *207.*

[113] Става дума за преследването на участниците в опозиционното движение сред немската интелигенция през периода след войните с Наполеонова Франция. Много членове на студентските гимнастически дружества, които се появили още през време на освободителната борба против господството на Наполеон и вземали активно участие в нея, се обявили против реакционния режим на немските държави, устройвали политически демонстрации с искания за обединяване на Германия. На Карлсбадската конференция на министрите на главните германски държави през август 1819 г. били набелязани репресивни мерки против участниците в това движение, наречени «демагози». — *207.*

[114] Има се предвид полкът от папската гвардия, организиран и обучен по образец на зуавите (виж бележка 15), който се формирал от доброволци измежду френската аристократическа младеж. След като италианските войски завладели Рим и премахнали светската власт на папата през септември 1870 г., папските зуави били откарани във Франция, преустроени в «доброволчески легион на Запада» и участвували в боевете с немските войски в състава на 1-а и 2-а Лоарска армия. След завършването на войната легионът участвувал в смазването на Парижката комуна, след което бил разформирован. — *210.*

[115] Виж бележка 79. — *224.*

116 В *боя при Вилер—Бретоньо* (нарнчан още сражение при Амнен; под това иметo е вече споменато по-горе от Енгелс в «Бележкн за войната. — XXIX», виж настоящня том стр. 190) в Нормандня на 27 ноември 1870 г. френската Северна армня бнла разбита от немската Първа армия на генерал Мантойфел. — *229*.

117 *«Karlsruher Zeitung»* («Карлсруйски вестннк») — всекндневник, орган на баденското правителство, излизал в Карлсруе от 1757 г. — *230*.

118 Има се предвнд *«Kolnische Zeitung»* («Кьолнски вестннк») — немски всекидневник; под това нме излизал в Кьолн от 1802 г., отразявал позицията на либерално-монархическата буржоазня; през Френско-пруската война поддържал актнвно шовиннстичните нскания за анекснране на Елзас н Лотарингия и пишел против републнката във Франция; през периода на Парижката комуна приканвал към въоръжено задушаване на революцията в Париж. — *230*.

119 Предположеннето на Енгелс се сбъднало напълно. Решителното сражение между френската Източна армия на генерал Бурбаки и немските войски на генерал Вердер станало на река Лнзен в околностите на Белфор на 15—17 януари 1871 г. Френските войски, въпреки значителното си числено превъзходство не могли да победят и след сражението били прнинудени да започнат отстъпление, при което армията на Бурбаки била напълно разбита. Това сражение (наречено още и сражение при Ерикур) и последвалото отстъпление на французите Енгелс описва в статиите си «Бележки за войната. — XXXVII» и «Катастрофата на Бурбаки» (виж настоящия том, стр. 243—244, 262—265). — *232*.

120 В сраженнето при Льо-Ман в Западна Франция на 10—12 януари 1871 г. немските войски под командуването на принц Фридрих-Карл разбили новоформираната втора Лоарска армия под командуването на генерал Шанзи, която била принудена да отстъпи със значителни загуби. — *235*.

121 Става дума за *«Koniglich-Preußischer Staats-Anzeiger»* («Кралско-пруски държавен вестник») — немски всекидневник, официален орган на пруското правителство; под това име излизал в Берлин от 1851 до 1871 г. — *238*.

122 Има се предвид прехвърлянето на англо-френските войски през Кримската война от техния пръв лагер в Турция — Галиполи — във Варна за оказване помощ на турската армия на Дунавския театър на военните действия във връзка с операциите срещу Силистра, започнати от руската армия през май 1854 г. Този план не бил осъществен поради това, че царското правителство, заплашено от предприелата военни приготовления Австрия, че ще започне действия заедно със съюзниците, било принудено да прекрати обсадата на Силистра и да изтегли войските си от Дунавските княжества. Съюзннческите войски, прехвърлени през това време във Варна, по-късно били използвани срещу Севастопол. — *241*.

123 A. W. Kinglake. «The Invasion of the Crimea; its Origin, and an Account of its Progress down to the Death of Lord Raglan». vol. II, p. 38—40. Edinburg and London, 1863 (А. У. Кинглек. «Нахлуването в Крим; начало на нахлуването и по-нататъшното му развитие до смъртта на лорд Раглан». Том II, стр. 38—40. Единбург и Лондон, 1863 г.). — *241*.

124 В *сражението при Сен-Кантен*, в Североизточна Франция, на 19 януари 871 г. немската първа армия под командуването на генерал Гьобен разбила

френската Северна армия на генерал Федерб. Това поражение деморализирало окончателно френските войски и сложило край на техните активни действия в този район. — *243.*

[125] Енгелс има предвид роялисткия бунт през време на френската буржоазна революция от края на XVIII в., който започнал през март 1793 г. в департамента Вандея и след това обхванал провинциите Бретан и Нормандия. Главната маса на бунтовниците се състояла от част от местните селяни, подбуждани и ръководени от контрареволюционните свещеници и аристократи. Бунтът във Вандея и Бретан бил потушен в 1795—1796 г., но опити за нов бунт били направени през 1799 г. и следващите години. — *245.*

[126] *Сражението при Бюзанвал* (наречено още сражение при Монтрету или Мон-Валериен) се водило на 19 януари 1871 г., четири месеца след започването на обсадата на Париж. Това била последната атака на войските на обсадения Париж, организирана от Трошю с цел да изтощи окончателно силите на националната гвардия, да я деморализира и по този начин да убеди населението и войската, че по-нататъшната отбрана на града е невъзможна. През време на атаката, извършена без необходимата подготовка, не се постигнала съгласуваност в действията на настъпващите войски и липсвали необходимите резерви. Въпреки храбростта, проявена от френските войски, атаката била отбита на всички пунктове. — *247.*

[127] Източната армия, както и предвиждал Енгелс, при отстъплението си след неуспешното за нея сражение на 15—17 януари 1871 г. приЕрикур била притисната до швейцарската граница и на 1 февруари принудена да премине на швейцарска територия и да сложи оръжие. — *249.*

[128] «*Provinzial-Correspondenz*» («Провинциална кореспонденция») — правителствен пруски вестник, основан през 1862 г. в Берлин. — *250.*

[129] През септември 1870 г. по заповед на командуващия френската армия в Мец Базен, който започнал преговори с Бисмарк с цел да бъде възстановена империята с помощта на войските, блокирани в Мец, Бурбаки заминал за Чисълхърст в Англия, където се намирала в емиграция бившата императрица регентка Евгения. Непосредствен повод за това пътуване било изявленията на френския авантюрист Рение, които той направил пред Бисмарк и Базен, че Евгения била съгласна да води преговори и го назначила за свой пълномощник. Мисията на Бурбаки обаче не оправдала надеждите на бонапартистите поради отказа на Евгения да санкционира отстъпването на Елзас и Лотарингия. — *252.*

[130] Има се предвид *Конвенцията за примирие и капитулация на Париж*, подписана от Бисмарк и Фавър на 28 януари 1871 г. Отказването на правителството на националната отбрана от по-нататъшна съпротива срещу пруските завоеватели и позорната капитулация означавали предателство спрямо националните интереси на Франция, които били принесени в жертва на стремежа на господствуващите класи да използват всички сили за смазване на революционното движение в страната. При подписването на конвенцията Фавър приел унизителните искания, поставени от прусаците: в срок от две седмици Франция да плати контрибуция от 200 мил. франка, да предаде поголямата част от парижките укрепления, както и полската артилерия и бойните припаси на парижката армия. Обаче Бисмарк и Хавър не посмели да включат в конвенцията условие за разоръжаване на парижката национална гвардия, която се състояла предимно от работници. В конвенцията се пред-

виждало в най-близко време да се проведат избори за Национално събрание, което трябвало да реши въпроса за сключването на мира. — *255.*

[131] Виж бележка 87. — *256.*

[132] Енгелс има предвид стремежа на пруските юнкери, пруската буржоазия и военните да бъде анексирана френска територия — Елзас и Лотарингия, както и предявяваното от тях искане за огромна контрибуция. — *258.*

[133] На 19 февруари 1871 г. изтичал срокът на примирието, сключено от Бисмарк и Фавър на 28 януари 1871 г. (виж бележка 130). Но макар че Франция не била изчерпала средствата си за съпротива, военните действия против прусаците не били възобновени. Официално назначеният от Националното събрание шеф на изпълнителната власт Тиер незабавно започнал преговори за сключване на мир, които завършили с подписването във Версай на 26 февруари на продиктуваните от Бисмарк условия на прелиминарния мирен договор, а след това на 10 май във Франкфурт на Майн — на мирния договор (виж настоящия том, стр. 356—357, както и бележки 211 и 458). — *258.*

[134] *Конвенцията в Льо-Вермер* (Швейцария) била сключена на 1 февруари 1871 г. между генерал Кленшан, който заменил Бурбаки на поста командуващ Източната армия, и главнокомандуващия швейцарската армия генерал Херцог; според конвенцията, която определяла условията за преминаване на френските войски на швейцарска територия, френската армия трябвало да предаде на швейцарците оръжието, снаряжението и бойните си припаси. — *265.*

[135] Писмото до Комитета на немската Социалдемократическа работническа партия било написано от Маркс като секретар-кореспондент за Германия във връзка с това, че на 2 август 1870 г. поради започналата френско-пруска война Генералният съвет решил да отложи свикването на следващия конгрес, което било насрочено за 5 септември 1870 г. в Майнц (за програмата на този конгрес виж настоящото издание, т. 16, стр. 460), и да се обърне към секциите на Интернационала, за да получи одобрение на това решение. Комитетът на Социалдемократическата работническа партия във взетото решение изразил пълното си съгласие с предложението на Генералния съвет за отлагане на конгреса.

Писмото на Маркс до Комитета на Социалдемократическата работническа партия се е запазило като публикация със съкращения в книгата на W. Bracke. «Der Braunschweiger Ausschuß der socialdemokratischen Arbeiter — Partei in Lötzen und vor dem Gericht». Braunschweig, 1872, S. 154 (В. Бракe. «Брауншвайгският комитет на Социлдемократическата работническа партия в Льотцен и пред съда». Брауншвайг, 1872 г., стр. 154). — *266.*

[136] Става дума за молбата на ръководителите на немската Социалдемократическа работническа партия, изложена по-специално в писмото на Бонхорст до Маркс от 25 октомври 1869 г., да им се разяснят принципите на политиката, която социалдемокрацията трябва да води по отношение на немските селяни, и по-специално да им се дадат указания относно приложимостта при германските условия на резолюцията на Базелския конгрес на Международната работническа асоциация (6—11 септември 1869 г.) за обществената собственост върху земята. В стремежа си да помогне на ръководството на Социалдемократическата работническа партия да заеме правилна позиция по селския въпрос Маркс възнамерявал да напише подробен отговор, но голямата му заетост с работите на Интернационала му попречила да направи това.

Съответни разяснения по този въпрос дал Енгелс в написания от него през февруари 1870 г. предговор към второто немско издание на книгата си «Селската война в Германия» (виж настоящото издание, т. 16, стр. 415—423), а също и в допълнението към този предговор, написано от него през 1874 г. във връзка с подготовката на третото немско издание на книгата (виж настоящото издание, т 18). — *266.*

137 Виж настоящото издание, том 16, стр. 559. — *266.*

138 Тази черновка на статия била написана от Маркс и Енгелс вероятно в края на август 1870 г. във връзка с намерението им да разобличат публично К. Блинд, дребнобуржоазен вулгарен демократ, който все повече заставал на позицията на национал-либерализма. Блинд, който изиграл в полемиката на Маркс против бонапартисткия агент К. Фогт неблаговидната роля на помагач на последния, разпространявал през 60-те години в немския и американския печат инсинуации против дейците на работническото движение, като същевременно си правел самореклама (виж писмото на Маркс до редактора на вестник «Beobachter», настоящото издание, т. 16, стр. 23—25). През Френско-пруската война Блинд пропагандирал в английския и немския печат националистически, пангерманистки идеи. В писмото си до Енгелс от 15 август 1870 г. Маркс подчертава вредното влияние на писанията на Блинд и предлага на Енгелс да използва връзките си с «Pall Mall Gazette», за да ги критикува. Маркс взема също и мерки за разобличаване на Блинд пред немските работници във вестник «Volksstaat». В запазилия се ръкопис, по-голямата част от който е написана собственоръчно от Енгелс, редица допълнения са направени от Маркс. — *267.*

139 Става дума за временното правителство начело с дребнобуржоазния демократ Брентано, което било образувано в Баден през пролетта на 1849 г. през време на въстанието в Южна и Западна Германия в защита на имперската конституция, приета от франкфуртското Национално събрание, но отхвърлена от редица германски държави начело с Прусия. Временното правителство, което водело крайно нерешителна политика, фактически саботирало революционните действия на масите. Пред лицето на подготвяната интервенция на пруските войски в Баден и Пфалц то решило да се обърне за помощ към Франция; за тази цел в Париж бил изпратен Блинд. Обаче след поражението на юнското въстание от 1848 г. положението във Франция се характеризирало с по-нататъшно настъпление на контрареволюцията, а партията на дребнобуржоазните демократи начело с Ледрю Ролен, на подкрепата на които разчитало баденското правителство, била изместена от обединилите се за борба против нея буржоазна «партия на реда» и бонапартистите. Това предрешило провалянето на и без това безпочвената мисия на Блинд. — *267*

140 На 13 юни 1849 г. в Париж дребнобуржоазната партия на Планината устроила мирна протестна демонстрация срещу изпращането на френски войски за задушаването на революцията в Италия, което било нарушение на конституцията на Френската република, забраняваща френски войски да бъдат използвани против свободата на друг народ. Провалянето на тази демонстрация, която била разпръсната от войската, потвърдило банкрутирането на дребнобуржоазната демокрация във Франция. След 13 юни много от водачите на монтанярите, както и свързаните с тях чуждестранни дребнобуржоазни демократи били арестувани и интернирани или принудени да емигрират от Франция. — *268.*

141 След смазването на буржоазната революция в Италия френските войски, изпратени през 1849 г. в Папската област за възстановяване на светската власт на папата, продължили окупацията на Рим. Отказът на Луи Наполеон да освободи италианската столица предизвикал при обстановката на борба за обединяване на Италия рязко враждебно отношение към френското правителство от страна на всички слоеве на италианското население, което намерило особено силен израз през периода на външнополитическата изолация на Франция в началото на Френско-пруската война, когато италианското правителство отхвърлило предложението за сключване на съюз против Прусия поради това, че френските войски продължавали окупацията на Рим. Като се възползвало от военните поражения на Франция, на 20 септември 1870 г. италианското правителство присъединило Рим към Италианското кралство. — *268.*

142 Писмото до Комитета на немската Социалдемократическа работническа партия било написано в отговор на обръщението на членовете на Брауншвайгския комитет до Маркс да им се дадат разяснения относно позицията на немския пролетариат към Френско-пруската война. Маркс сметнал за необходимо да изкаже мнението си и във връзка с това, че редакцията на вестник «Volksstaat» (Либкнехт и други), която общо взето заемала интернационалистическа позиция, допуснала в началото на войната едностранчива оценка на последната и известно пренебрегване на задачата за националното обединяване на страната.

В кореспонденцията си Маркс и Енгелс разглеждат въпроса подробно. Така например в писмото си от 15 август 1870 г. Енгелс набелязва тактическата линия на германската социалдемокрация, наблягайки на необходимостта да се води борба против анексирането на Елзас и Лотарингия, като се участвува в движението за обединение на Германия, да се прави разлика между германските национални интереси и интересите на пруската династия, да се поставя винаги на пръв план единството между интересите на немските и френските работници. Придавайки изключително значение на отговора до ръководителите на Социалдемократическата работническа партия, тъй като ставало дума за *«директиви, определящи линията на поведение на немските работници»* (виж писмото на Маркс до Енгелс от 17 август 1870 г.), Маркс изработил окончателния текст на този отговор заедно с Енгелс при една среща с него в Манчестер, която се състояла между 22 и 30 август 1870 г. В Германия писмото било изпратено, подписано от Маркс.

Част от писмото до Комитета на Социалдемократическата работническа партия била включена в манифеста за войната, издаден от него на 5 септември 1870 г., като отделен отпечатък. Манифестът обявявал, че немската работническа класа е вярна на международното пролетарско дело, и приканвал немските работници да свикват масови митинги и протестни събрания срещу анексионистичните планове на пруското правителство. В манифеста се казвало, че включеният в него текст е написан от «един от най-старите и заслужили другари в Лондон».

До нас е стигнала само онази част от писмото на Маркс и Енгелс до Комитета на Социалдемократическата работническа партия, която е произведена в манифеста. В намиращия се в Института по марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС екземпляр от отпечатъка с манифеста Енгелс собственоръчно е направил бележки, които доказват съвместната работа на Маркс и Енгелс при изготвянето на този документ. — *270.*

143 *Тилзитски мир* — мирни договори, сключени на 7 и 9 юли 1807 г. между Наполеонова Франция и участниците в четвъртата антифренска коалиция,

Русия и Прусия, които претърпели поражение във войната. Условията на мира били извънредно тежки за Прусия, която загубила значителна част от територията си (включително всички владения западно от Елба). Русия не понесла никакви териториални загуби и дори получила Белостокски окръг, който принадлежал на Прусия. Но Александър I трябвало да признае френските завоевания в Германия и извършените там от Наполеон териториални изменения, да се съгласи с образуването на Варшавското херцогство, което представлявало френски плацдарм на руската граница, и да се присъедини към блокадата на Англия (така наречената континентална блокада). Продиктуваният от Наполеон I грабителски Тилзитски мир създал силно недоволство сред населението на Германия, с което подготвил почвата за освободително движение против Наполеоновото господство, възникнало през 1813 г. — *270.*

144 *Национал-либерали* — партия на немската и преди всичко на пруската буржоазия, образувана през есента на 1866 г. в резултат на разцеплението на буржоазната партия на прогресистите. Национал-либералите се отказали от искането за политическо господство на буржоазията за задоволяване материалните интереси на тази класа и си поставяли за главна цел обединяването на германските държави под хегемонията на Прусия; тяхната политика била израз на капитулирането на немската либерална буржоазия пред Бисмарк.

Немската народна партия, основана в 1865 г., се състояла от демократични елементи на дребната буржоазия и отчасти на буржоазията, главно от южногерманските държави. Противоположно на национал-либералите, Немската народна партия се обявила против установяване на хегемония на Прусия в Германия и поддържала плана за така наречената «велика Германия», в която трябвало да влизат както Прусия, така и Австрия. Водейки антипруска политика и издигайки общодемократически лозунги, тази партия същевременно била изразителка на партикуляристките стремежи на някои германски държави. Тя пропагандирала идеята за федеративна германска държава, но била против обединяването на Германия като единна централизирана демократическа република. — *272.*

145 *«Второ възвание на Генералния съвет на Международната работническа асоциация за Френско-пруската война»* (Second Address of the General Council of the International Working — Men's Association on the War») Маркс написал между 6 и 9 септември 1870 г.

На 6 септември 1870 г. Генералният съвет на Интернационала, след като разгледал новото положение, създало се във връзка с падането на Втората империя и започването на нов етап на войната, решил да издаде второ възвание за Френско-пруската война и за тази цел избрал комисия в състав Маркс, Юнг, Милнър и Серайе.

При работата си над възванието Маркс използвал изпратените му от Енгелс материали, в които се разобличавали опитите да се оправдае с военностратегически съображения стремежът на пруските военни, юнкерите и буржоазията да бъдат анексирани френски територии. Написаното от Маркс възвание било прието единодушно на специално свиканото заседание на Генералния съвет на 9 септември 1870 г. и разпратено до всички лондонски буржоазни вестници, които го отминали с мълчание, с изключение на «Pall Mall Gazette», поместил на 16 септември 1870 г. извадка от него. На 11—13 септември възванието излязло в отделен отпечатък на английски език в 1 000 екземпляра; в края на септември излязло ново издание, в което първото и второто възвание били отпечатани заедно. В това издание са поправени

грешките, допуснати в първото издание, и са направени някои редакционни поправки.

Преводът на второто възвание на немски език бил направен от Маркс, който при превеждането на текста го допълнил с няколко фрази, предназначени за немските работници, и изпуснал отделни пасажи. В този превод второто възвание било публикувано във вестник «Volksstaat», бр. 76 от 21 септември 1870 г. и в списание «Vorbote», кн. 10—11, октомври—ноември 1870 г., а също било издадено в Женева в отделен отпечатък. В 1891 г. Енгелс публикувал второто възвание в немското издание на «Гражданската война във Франция»; за това издание преводът на възванието бил направен от Луиза Кауцка под контрола на Енгелс.

На френски език второто възвание било отпечатано във вестник «Internationale» (брой 93 от 23 октомври 1870 г.) и непълно (публикацията не била завършена) в «Egalité» (бр. 35, от 4 октомври 1870 г.).

На руски език второто възвание излиза за пръв път през 1905 г. в изданието на «Гражданската война във Франция», превод от немското издание от 1891 г. под редакцията на В. И. Ленин. — *273.*

146 В 1618 г. Бранденбургското курфюрство се обединило с Пруското херцогство Източна Прусия), образувано в началото на XVII в. от владенията на Тевтонския орден и намиращо се в ленна зависимост от Реч Посполита. Бранденбургският курфюрст като пруски херцог останал васал на Полша до 1657 г., като се възползувал от затрудненията на последната във войната с Швеция, успял да получи признание на суверенните си права върху пруските владения. — *275.*

147 Има се предвид *Базелският мирен договор*, който Прусия сключила сепаративно с Френската република на 5 април 1795 г. и който сложил начало на разпадането на първата антифренска коалиция на европейските държави. — *275.*

148 През октомври 1865 г. при срещата им в Биариц Бисмарк получил от Наполеон III фактическото съгласие на Франция за съюз на Прусия с Италия и за война на Прусия против Австрия; давайки това съгласие, Наполеон III очаквал да извлече полза чрез намесата си в конфликта в случай на поражение на Прусия.

В началото на Френско-пруската война от 1870—1871 г. министърът на външните работи на царското правителство Горчаков в преговорите, които водел с Бисмарк в Берлин, заявил, че Русия ще поддържа благосклонен неутралитет във войната и ще упражни дипломатически натиск върху Австрия; пруското правителство от своя страна се задължавало да не пречи на царска Русия в политиката и по източния въпрос. — *277.*

149 Маркс има предвид тържествуването на феодалната реакция в Германия след падането на Наполеоновото господство.

От резултатите на освободителната война против господството на Наполеон I, в която заедно с народите на редица европейски страни взели участие и широки слоеве от немския народ, се възползвали владетелите на европейските феодално-абсолютични държави, опиращи се на реакционното дворянство. Разпоредител със съдбините на европейските държави станало контрареволюционното обединение на монарсите — Свещеният съюз, ядро на който били Австрия, Прусия и царска Русия. Със създаването на Германския съюз (виж за него бележка 29) в Германия се запазила феодалната разпокъсаност, в германските държави се укрепил феодално-абсолютичният строй,

запазили се всички привилегии на дворянството, засилила се полукрепостническата експлоатация на селяните. — *278.*

150 «Manifest des Ausschusses der social-demokratischen Arbeiterpartei. An alle deutschen Arbeiter!» («Манифест на Комитета на Социалдемократическата работническа партия. Към всички немски работници!»). Манифестът излязъл като отделен отпечатък на 5 септември 1870 г. и бил поместен във вестник «Volksstaat», бр. 73 от 11 септември 1870 г. (За манифеста виж още бележка 142). — *278.*

151 Става дума за героичното въстание на парижките работници на 23—26 юни 1848 г. — *279.*

152 Маркс има предвид движението на английските работници под лозунга за борба за признаване на Френската република, установена на 4 септември 1870 г., и за оказване дипломатическа подкрепа на същата. От 5 септември нататък в Лондон, Бирмингам, Нюкасъл и други големи градове стават митинги и демонстрации, в които трудещите се вземат масово участие; в тях активна роля играли трейдюнионите. Участниците в митингите и демонстрациите изразили симпатиите си към френския народ и в резолюции и петиции си искали от английското правителство да признае незабавно Френската република.

Непосредствено участие в организирането на движението за признаване на републиката във Франция вземал Генералният съвет на Интернационала. — *280.*

153 Маркс намеква за активното участие на буржоазно-аристократическа Англия в създаването на коалицията на феодално-абсолютичните държави, които в 1792 г. започнали война против революционна Франция (самата Англия се намесила в тази война в 1793 г.), както и за това, че английската властвуваща олигархия първа в Европа признала бонапартисткия режим във Франция, установен в резултат на coup d'état (държавния преврат) на Луи Бонапарт на 2 декември 1851 г. — *280.*

154 С арестуването на членовете на Комитета на немската Социалдемократическа работническа партия Браке, Бонхорст, Шпир, Кюн и Грале, както и на печатарския работник Сиверс на 9 септември 1870 г. за издаването на манифест против войната (виж бележка 142) военните и полицейските власти се стремели да нанесат удар на работническото движение и да попречат на борбата му против милитаристичните планове на пруското правителство. Маркс, веднага след като получил от В. Либкнехт вестта за арестуването на брауншвайгския комитет, взел мерки да се даде гласност на този произвол на немските власти, който сложил начало на период на груби полицейски преследвания на социалдемократите в Германия. Съобщения за арестуването на брауншвайгския комитет били изпратени до «Pall Mall Gazette», до буржоазно-либералния вестник «The Echo» («Ехо») и до редица други вестници. На 20 септември 1870 г. Маркс направил на заседанието на Генералния съвет съобщение за арестуването на членовете на Брауншвайгския комитет, като подчертал, че това е станало без никакви законни основания. През октомври 1871 г. след много месеци затвор срещу членовете на Брауншвайгския комитет било образувано съдебно дело по скърпено от полицията обвинение в нарушаване законите на обществения ред. Един от главните пунктове на обвинението бил, че подсъдимите членували в забранената от пруските закони международна работническа организация — Интернационала. Членовете на Брауншвайгския комитет били осъдени на

различни срокове затвор. Въпреки полицейските репресии Социалдемократическата работническа партия начело с Бебел и Либкнехт развила широка пропагандна дейност против завоевателните планове на Прусия, за сключване на почтен мир с Франция. — *282.*

155 Писмото до VI конгрес на Белгийската федерация на Международната работническа асоциация било написано от Енгелс по поръчение на Генералния съвет, след като на заседанието на съвета от 20 декември 1870 г. бил обсъден въпросът за белгийските секции. При публикуването били изпуснати трите последни абзаца на писмото, съществуващи в ръкописа на Енгелс, но не били предназначени за публикуване поради характера си на поверително съобщение.

Редовният VI полугодишен конгрес на Белгийската федерация на Международната работническа асоциация се състоял от 25 до 26 декември 1870 г. в Брюксел; конгресът изслушал финансов отчет, отчет за дейността на органа на федерацията — вестник «Internationale» (за него виж бележка 1) и доклад за положението на Международната работническа асоциация в Белгия. — *283.*

156 *«Moniteur»* («Вестител») — съкратено название на официозния пруски вестник за френското население, излизал от 15 октомври 1870 г. до 5 март 1871 г. във Версай под надзора на Бисмарк. По време на публикуването на тази статия излизал под името «Moniteur Officiel du Gouvernement général du Nord de la France et de la Préfecture de Seine-et-Oise» («Официален вестител на общото правителство на Северна Франция и на префектурата на департамента Сена и Оаза»). — *285.*

157 *«Der Volksstaat»* — виж бележка 1. — *285.*

158 *Лондонският договор за неутралитета на Люксембург* бил сключен на 11 май 1867 г. между Австрия, Белгия, Франция, Англия, Италия, Нидерландия, Люксембург, Прусия и Русия като завършък на така наречената люксембургска криза, предизвикана от опита на Наполеон III да получи съгласието на Прусия за анексирането на Люксембург от Франция като компенсация за неутралитета ѝ през Австро-пруската война от 1866 г. Според договора Люксембург се обявявал за постоянно неутрална държава, неутралитетът на която се гарантирал от държавите, подписали договора.

На 9 декември 1870 г. Бисмарк, смятайки, че Люксембург заема прекалено приятелска позиция по отношение на Франция, заявил, че занапред не ще признава неговия неутралитет, но още на 19 декември под натиска на Англия се отказал от тази заплаха. — *286.*

159 *«Голос»* — руски всекидневен политически и литературен вестник, който изразявал интересите на либералната буржоазия, излизал в Петербург от 1863 до 1884 г. — *286.*

160 Този проект за резолюции бил написан от Енгелс и внесен от него на заседанието на Генералния съвет от 31 януари 1871 г. като основа за обсъждане на въпроса за позицията на английската работническа класа на дадения етап от Френско-пруската война. Подготвеното от Маркс и Енгелс и проведено под тяхното ръководство обсъждане имало за цел да осигури влиянието на Интернационала върху засилилото се през януари 1871 г. в Англия движение в защита на Френската република (виж бележка 152). Макар че начело на установената във Франция на 4 септември 1870 г. република стоели представители на контрареволюционната буржоазия, Маркс и Енгелс смятали,

че в условията на пруската интервенция във Франция пролетариатът трябва да вземе активно участие в движението за дипломатическо признаваие на Френската република, тъй като то трябвало да помогне за засилването на националната отбрана на Франция и за разгръщане на народната съпротива срещу пруските завоеватели. При това Маркс и Енгелс постоянно подчертавали необходимостта да се води самостоятелна пролетарска политика по отношение на Френската република, като се критикува съкрушително нейното антинародно, капитулантско правителство и не се губи перспективата на по-нататъшното засилване на революционната класова борба на пролетариата във Франция.

Внесените от Енгелс резолюции били насочени против позицията на буржоазните радикали-позитивисти (Бизли, Конгрив и др.), които претендирали за ръководна роля в движението за защита на Френската република; стремейки се в края на краищата да подчини пролетарското движение на своето влияние, тази група се опитвала да увлече масите с авантюристичното в условията на поражение на редовната френска армия искане за военна намеса на Англия на страната на Франция, което довело до разцепление и отслабване на движението за признаване на Френската република.

Маркс и Енгелс взели активно участие в обсъждането на въпроса за позицията на английската работническа класа на дадения етап от Френско-пруската война, което станало на заседанията на Генералния съвет от 31 януари, 7, 14, 21 февруари, 7 и 14 март. Запазилите се протоколни записи на речите на Маркс и Енгелс и информациите, поместени във вестник «Eastern Post», са откъслечни и съдържат много неточности.

На 14 март 1871 г. Генералният съвет единодушно приел трета резолюция, тъй като във връзка със сключването на примирие между Франция и Германия и признаването на контрареволюционното правителство на Тиер от Англия двете първи резолюции станали ненужни.

«The Eastern Post» («Ист-ендска поща») — работнически седмичник, излизал в Лондон от 1868 до 1873 г. От февруари 1871 г. до юни 1872 г. — орган на Генералния съвет на Интернационала. — *288*.

161 Енгелс има предвид приложената към Парижкия мирен договор (за него виж бележка 104) *«Декларация за принципите на морското международно право»*, подписана от представителите на Австрия, Франция, Англия, Прусия, Русия, Сардиния и Турция на 16 април 1856 г. Декларацията определяла правилата за водене на морска война, почиващи на принципите на въоръжения неутралитет, провъзгласени от правителството на Екатерина II през 1870 г. и предвиждащи забрана на каперството (нападение и заграбване на неприятелски кораби от частни кораби), неприкосновеност на неутралния товар на неприятелски кораб и на неприятелски товар на неутрален кораб, с изключение на военната контрабанда, признаване само на действителна блокада.

Поставяйки в своя проект за резолюции искането Англия да се откаже от Парижката декларация, Енгелс имал предвид международното положение през 1871 г., при което Маркс и Енгелс смятали, че този акт ще бъде средство за предотвратяване на намесата на царска Русия в европейската война на страната на Прусия и може да бъде използван в борбата против засилилото се влияние на контрареволюционните правителства на Русия и Прусия. — *288*.

162 Писмото до Испанския федерален съвет било написано от Енгелс като временен секретар-кореспондент на Генералния съвет за Испания в отговор на писмото на Испанския федерален съвет от 14 декември 1870 г. Като уста-

новил връзка с испанските секции на Интернационала, Енгелс им оказвал помощ в борбата против бакунистите, арена на която от началото на 1871 г. станала и Испания. В тази страна бакунистите създали в рамките на Интернационала организации на Алианса на социалистическата демокрация и се опитвали да заграбят ръководството на Испанския федерален съвет, в което до Сарагоския конгрес на испанските секции на Интернационала, състоял се от 4 до 11 април 1872 г., преобладавали привържениците на Генералния съвет. Въпреки разколническата дейност на бакунистите идеите на Интернационала в Испания печелели все по-голяма поддръжка сред работническата класа, което намерило израз в създаването на многобройни нови секции на Международната работническа асоциация. — *289.*

163 «*La Federacion*» («Федерация») — испански седмичен работнически вестник, орган на Барцелонската федерация на Интернационала, излизал в Барцелона от 1869 до 1873 г., бил под влиянието на бакунистите.

«*La Solidaridad*» («Солидарност») — испански вестник, орган на мадридските секции на Интернационала, излизал в Мадрид от януари 1870 г., през януари 1871 г. забранен от правителството.

«*El Obrero*» («Работник») — испански седмичник, излизал в Палма (остров Майорка) от 1870 до 1871 г. След забраняването му от правителството през януари 1871 г. продължавал да излиза под името «La Revolucion social» («Социална революция»). След излизането на три броя «La Revolucion social» бил спрян, тъй като редакторът му бил даден под съд по обвинение в «оскърбление на краля». — *289.*

164 Енгелс има предвид аржентинския работнически вестник «*Anales de la Sociedad Tipografica Bonaerense*» («Хроника на печатарското дружество в Буенос-Айрес»), излизал през 1871—1872 г. — *291.*

165 Има се предвид *Националният работнически съюз*, създаден в САЩ през август 1866 г. на конгрес в Балтимор; активно участие в създаването на съюза взел видният деец на американското работническо движение У. Силвис. Съюзът, който изиграл голяма роля за разгръщането на борбата за самостоятелна политика на работническите организации в САЩ, за солидарност на негрите и белите работници, за 8-часов работен ден, за права на работничките, скоро установил връзка с Международната работническа асоциация. В 1869 г. делегатът на съюза Камерън присъствувал на последните заседания на Базелския конгрес на Интернационала, а през август 1870 г. на конгреса си в Цинцинати съюзът приел резолюция, в която се казвало, че той е привърженик на принципите на Международната работническа асоциация и има намерение да се присъедини към нея. Но това решение не било реализирано. Ръководството на Националния работнически съюз скоро се увлякло по утопични проекти за парична реформа, целта на които било премахването на банковата система и осигуряването на евтин държавен кредит. През 1870—1871 г. от съюза излезли трейдюнионите, а през 1872 г. той фактически престанал да съществува. — *291.*

166 Непосредствен повод за написването на тази статия на Енгелс било пласирането през март 1871 г. на английската фондова борса на нов заем за Русия на сума 12 милиона лири стерлинги. Статията на Енгелс, отпечатана за пръв път в «Pall Mall Gazette» от 16 март 1871 г., била включена в отпечатаното на литография издание на серията Енгелсови статии «Бележки за войната», излязло във Виена през 1923 г., и по-късно е преиздавана заедно с «Бележки за войната». — *293.*

[167] *«Journal de Saint-Pétersbourg»* («Санкт-петербургски вестник») — орган на руското министерство на външните работи; излизал под това навание на френски език 3 пъти седмичио от 1825 до 1914 г. — *293.*

[168] Има се предвид Лоидонската конференция на великите сили, състояла се през януари—март 1871 г. Тя разгледала въпроса за деиоисирането от страна на Русия на Парижкия договор от 1856 г., който ограничавал пейния суверенитет в Черио море (виж бележка 104). — *294.*

[169] *«Ostsee-Zeitung»* («Остзейски вестник») — немски всекидневник, излизал от 1835 г. в Щетин (полското име Шчецин). — *295.*

[170] По поръчение на Маркс Енгелс изготвил текста на това писмо във връзка с отпечатаното във френския полицейски вестник «Paris—Journal» приписвано на Маркс фалшиво писмо, което вестникът рекламирал като «доказателство» за съществуването на противоречия между членовете на Интернационала от френска и немска националност; фалшивото писмо било препечатано в буржоазния печат на различни страни, който се включил в клеветническата кампания против Интернационала. На заседанието на Генералния съвет от 21 март 1871 г. Маркс разобличил съобщението на «Paris—Journal» като провокационна измислица и заявил, че вече е изпратил опровержение до редактора на вестник «Times», който препечатал това съобщение от «Paris Journal».

Съдържанието на писмото било поместено в «Times», в броя от 22 март 1871 г., но след това вестникът, продължавайки клеветническата кампания против Интернационала, поместил бележка на сътрудник на бонапартистския вестник «La Liberté», в която се изопачавал смисълът на Марксовото писмо. На заседанието на Генералния съвет от 28 март Маркс разобличил този нов клеветнически ход иа «Times».

«Paris—Journal» («Парижки вестник»—) реакционен всекидневник, свързан с полицията; издаван от Анри дьо Пен в Париж от 1868 до 1874 г. Пишел в подкрепа на политиката на Втората империя, а след нейното падане поддържал правителството на националната отбрана и правителството на Тиер; разпространявал мръсни клевети за Интернационала и Парижката комуна, като приканвал към разправа с комунарите. — *297.*

[171] Клеветническата и провокационна измислица, че немците били изключени от секциите на Интернационала в Париж, което послужило като повод за написването на това заявление, била пусната от реакционния вестник «Paris—Journal». Тази измислица била опровергана в специално писмо, изпратено от Парнжкия федерален съвет в отговор на запитването на Генералния съвет. Текстът на написаното от Маркс заявление до редакцията на «Times» и други вестници бил единодушио одобрен от Генералния съвет на заседанието му от 21 март. Заявлението било поместено в «Times», в броя му от 23 март 1871 г. Текстът на заявлението бил включен в писмото на Маркс до редакцията на «Volksstaat» от 23 март 1871 г. (виж настоящия том, стр. 301—302). — *298.*

[172] *Жокей-клуб* — аристократически клуб в Париж, основан през 1833 г. — *298.*

[173] През март 1871 г. в Цюрих било свикано тържествеио събрание на живеещите в този град немци измежду богатите класи по случай победата на Германия във Френско-пруската война. По време на събранието станало сблъскване между група френски офицери измежду интернираните в Швейцария и немците. Реакционният печат, който продължавал провокационната си кампаиия с цел да отслаби интернационалните връзки между работниците от

различните страни, се опитвал да припише тези събития на дейността на Интернационала. Швейцарската секция на Интернационала в специално заявление разобличила клеветите на буржоазния печат. Заявление, че членовете на Интернационала нямат нищо общо със сблъскването в Цюрих, направили и редица професионални работнически съюзи в града. — 298.

174 *«Le Courier de Lion»* («Лионски куриер») — всекидневен буржоазен републикански вестник, излизал от 1834 до 1939 г.

«Courrier de la Gironde» («Куриер на Жирондата») — реакционен вестник, излизал от 1792 г. в Бордо.

«La Liberté» («Свобода») — консервативен вечерен всекидневник, орган на едрата буржоазия, излизал в Париж от 1865 до 1944 г.; през 1870—1871 г., по време на обсадата на Париж, излизал в Тур, след това в Бордо. През 1866—1872 г. принадлежал на Е. Жирарден; поддържал политиката на Втората империя, бил за война с Прусия и против правителството на националната отбрана. — *298.*

175 В писмото на Маркс до редакцията на «Volksstaat» е включен текстът (с незначителни изменения в немския превод) на написаното пак от него заявление на Генералния съвет до редакцията на «Times» и други вестници от 21 март (виж настоящия том, стр. 298—299). Писмото до редакцията на «Volksstaat» било отпечатано на немски език във вестник «Volksstaat», бр. 26 от 29 март 1871 г. и в списание «Vorbote», кн. 4, от 23 април 1871 г., на френски език във вестник «Egalité», бр. 6 от 31 март 1871 г.; в тази публикация първите два абзаца са дадени съкратено. Освен в органите на Интернационала писмото било публикувано във вестник «Die Zukunft» от 26 март 1871 г.

«Die Zukunft» («Бъдеще») — немски буржоазнодемократически вестник, орган на Народната партия, излизал от 1867 г. в Кьонигсберг, а от 1868 г. в Берлин. — *300.*

176 *«Haupt-chef»* («Главен водач») — така на кьолнския процес срещу Съюза на комунистите през 1852 г. (виж бележка 373) един от пруските полицейски чиновници, Щибер, наричал агент-провокатора Шервал, стремейки се с провокационна цел да му припише ръководна роля в съюза и да създаде впечатление за връзки на Шервал с Маркс и с обвиняемите (виж по това памфлета на К. Маркс «Разкрития за кьолнския процес на комунистите», настоящото издание, т. 8, стр. 432—445. — *300.*

177 Писмото до редакцията на «De Werker» било написано от Маркс в отговор на молбата на секретаря на редакцията Ф. Кьонен да напише изобличение на фалшивите писма, печатани в «Paris-Journal» и препечатвани в реакционния печат на различни страни, за да се клевети Интернационалът. Редакцията на вестник «De Werker» отпечатала това писмо на Маркс в превод от френски на фламандски език със следната уводна бележка: «Както отдавна се знае, нашите противници не се спират пред нищо, за да постигнат целите си. И все пак не ни се вярваше, че са толкова безсрамни да съчиняват фалшиви писма от името на членове на Интернационала. Но това наистина стана. Преди известно време във всички големи вестници можеше да се прочете писмо на «Карл Маркс» за поведението на френските работници. Във връзка с това антверпенската секция се обърна към Карл Маркс за разяснения. Ето какво отговори членът на Генералния съвет на Интернационала.»

«De Werker» («Работник») — всекидневник, орган на фламандската секция на Интернационала, по-късно орган на Белгийската социалистическа

партия, след това на Белгийската работническа партия; излизал в Антверпен от 1868 до 1914 г. на фламандски език. Във вестника се печатали документи на Интернационала. — *303.*

[178] Аналогично писмо Маркс изпратил до вестник «Daily News», където то било отпечатано на 6 април 1871 г. — *304.*

[179] «*Le Gaulois*» («Гал») — всекидневен консервативно-монархически вестник, орган на едрата буржоазия и аристокрацията, излизал в Париж от 1867 до 1929 г. — *304.*

[180] «*Le Figaro*» («Фигаро») — френски консервативен вестник; излизал в Париж от 1826 г.; бил свързан с правителството на Втората империя. — *304.*

[181] За започналата стачка на тютюноработниците в Антверпен Маркс и Енгелс научили от писмото на един от организаторите на секциите на Интернационала в Белгия и Холандия Ф. Кьонен от 29 март 1871 г. Маркс и Енгелс веднага взели мерки за организиране на интернационална помощ на стачкуващите тютюноработници. По предложение на Енгелс, който направил съобщение за стачката на заседанието на Генералния съвет от 4 април 1871 г., се решило да се изпратят за тази цел до английските трейдюниони писма и делегации. На 5 април 1871 г. Генералният съвет издал обръщение към английските трейдюниони, в което ги приканвал да окажат помощ на антверпенските тютюноработници. То било отпечатано в отделен отпечатък, подписано от И. Г. Екариус. Със същата цел Енгелс изпратил писмо до В. Либкнехт, в което му предлагал да съдейства за организирането на помощ за антверпенските тютюноработници.

В отговор на призива на Генералния съвет на антверпенските тютюноработници била изпратена парична помощ от редица английски трейдюниони и от работниците в Брюксел, където тютюноработниците също обявили стачка. Помощта, която Генералният съвет оказал на тютюноработниците в Антверпен, борещи се за защита на своя професионален съюз, им дала възможност да продължат стачката до септември 1871 г. и да наложат приемането на техните искания. — *306.*

[182] Резолюцията на Федералния съвет на парижките секции на Интернационала за изключването от Международната работническа асоциация на Толен като предател на делото на работническата класа била отпечатана в органа на една от парижките секции на Интернационала, вестник «La Révolution politique et sociale» («Политическа и социална революция») от 16 април 1871 г. Избран през февруари 1871 г. за депутат в Националното събрание като представител на парижките работници, Толен след провъзгласяването на Парижката комуна останал във Версайското събрание, дейността на което била насочена към смазване на революцията в Париж, и отказал да изпълни искането на Комуната работническите депутати да скъсат с това реакционно събрание. Предателството на Толен означавало открито преминаване на десните прудонисти на страната на контрареволюцията. Още преди да бъде получена резолюцията на Федералния съвет на парижките секции на Интернационала, Генералният съвет въз основа на съобщенията на лондонските вестници за преминаването на Толен на страната на буржоазията на заседанието си от 18 април предварително обсъдил въпроса за предателското поведение на Толен и решил неговата измяна да бъде публично заклеймена. На 25 април след получаването на текста на резолюцията Генералният съвет отново разгледал въпроса за Толен и утвърдил резолюцията за неговото изключване от Интернационала.

В ръкописа на резолюцията на Генералния съвет за изключването на Толен, написана от Енгелс, Маркс е правил отделни поправки. Резолюцията била отпечатана на английски език във вестник «Eastern Poste», бр. 135 от 29 април; на френски — във вестник «Internationale», бр. 122 от 14 май; на немски — във вестник «Volksstaat», бр. 42 от 24 май и в списание «Vorbote», кн. 7, юли 1871 г. Последният абзац на резолюцията, който съществува в ръкописния текст, е възпроизведен само в текста, поместен във вестник «Internationale», който отпечатал резолюцията, подписана от Ф. Енгелс като временен секретар-кореспондент за Белгия. — *307.*

183 Статията на Енгелс «Още веднъж «господин Фогт»» е свързана с отпечатания през 1860 г. памфлет на Маркс «Господин Фогт» (виж настоящото издание, т. 14, стр. 399—707), в който Маркс изобличава вулгарния дребнобуржоазен демократ К. Фогт като продажен бонапартистки агент и разпространител на клеветнически измислици за пролетарските революционери.

Непосредствен повод за написването на тази статия било излизането през есента на 1870 г., след падането на Втората империя, на новата брошура на Фогт «Политически писма до Фридрих Колб» («Karl Vogt's Politische Briefe an Friedrich Kolb». Biel, 1870), в която се правели опити да се замаскират предишните му връзки с бонапартистите. В статията Енгелс използвал също и публикуваните в печата нови данни, които потвърждавали направения от Маркс през 1860 г. извод, че Фогт е платен бонапартистки агент. Още преди излизането на Енгелсовата статия Маркс съобщил тези сведения в писмото си до В. Либкнехт от 10 април 1871 г. Във вестник «Volksstaat», бр. 31 от 15 април било отпечатано следното кратко съобщение, в което общо взето се възпроизвеждал текстът на писмото на Маркс до Либкнехт:

«В публикуваните в доклада на френското правителство официални «Papiers et correspondance de la famille impériale» («Документи и кореспонденция на императорската фамилия») в раздела за лицата, които са получавали пари от Бонапарт, изброени по азбучен ред, в буква «V» е написано буквално следното:

«Vogt; il lui est remis en août 1859 40 000 Fr.»

или преведено:

«Фогт — през август 1859 г. му са платени 40 000 франка.»

Това съобщение, отпечатано от името на Маркс, редакцията на вестник «Volksstaat» придружила с бележка, в която се казвало:

«Онези партийни членове, които ни упрекваха, че пренебрегваме Фогтовите статии против анексирането на Елзас и Лотарингия и които не задоволяваше препращането към известната брошура на Маркс, очевидно сега ще бъдат задоволени. Но ние молим нашите парижки приятели да ни изпратят целия списък: убедени сме, че ще намерим там още някои от нашите стари познати, които на времето като «съратници» на Фогт извличаха облаги от бонапартизма, а сега, по същите подбуди и със същото въодушевление, са разносвачи на Бисмарковия патриотизъм.» — *308.*

184 *«Аугсбургска кампания»* Маркс нарича иронично в памфлета си «Господин Фогт» действията на Фогт по даването под съд през 1859 г. на аугсбургския «Allgemeine Zeitung» («Всеобщ вестник»), защото препечатал отпечатъка «Предупреждение», в което Фогт бил разобличен като бонапартистки агент. Съдът отхвърлил иска на Фогт, след което той издал мръсното книжле «Моят процес против «Allgemeine Zeitung»», изпълнено с клевети срещу пролетарските революционери. Отговор на този пасквил бил памфлетът на Маркс против Фогт. — *308.*

185 *«Сярната банда»* — така се наричало отначало студентското обединение в Йенския университет през 70-те години на XVIII в., което имало лоша слава заради вакханалиите, устройвани от членовете му. С това име Фогт клеветнически нарекъл през 1859 г. пролетарските революционери, привърженици на Маркс (виж настоящото издание, т. 14, стр. 406—424). — *308.*

186 *«Наполеон Малки»* — прякор на Луи Бонапарт, даден му от Виктор Юго в речта му на заседанието на френското Законодателно събрание през 1851 г.; получил широко разпространение след излизането на памфлета на Юго «Наполеон Малки» («Napoléon le Petit»), издаден през 1852 г. — *309.*

187 Енгелс иронично нарича Фогтов вестник («Moniteur»), по аналогия с едноименния френски официоз, «Schweizer Handels — Courier» («Швейцарски търговски куриер») — буржоазен всекидневник, излизал в швейцарския град Бил (кантон Берн). Под това название излизал от 1853 до 1909 г. През 50—60-те години застъпвал бонапартистки възгледи; редакцията на вестника била тясно свързана с Фогт. — *309.*

188 C. Vogt. «Studien zur gegenwärtigen Lage Europas». Genf und Bern, 1859. Характеристика на тази книга виж в памфлета на Маркс «Господин Фогт», глава VIII (виж настоящото издание, т. 14, стр. 507—558). — *309.*

189 «Norddeutsche Allgemeine Zeitung» (Северногермански общ вестник») — реакционен всекидневник, през 60—80-те години — официален орган на правителството на Бисмарк; излизал в Берлин от 1861 до 1918 г. — *310.*

190 Енгелс е взел извадката от споменатото по-долу издание: «Papiers et correspondance de la famille impériale». Tome II, Paris, 1871, p. 161 («Документи и преписка на императорската фамилия». Том II, Париж, 1871, стр. 161). — *313.*

191 *«Гражданската война във Франция»* — едно от най-важните произведения на научния комунизъм, в което въз основа на опита на Парижката комуна са развити по-нататък основните положения на марксисткото учение за класовата борба, държавата, революцията и пролетарската диктатура. Написано като възвание на Генералния съвет на Интернационала до всички негови членове в Европа и Съединените щати.

Още от първите дни след провъзгласяването на Парижката комуна Маркс грижливо събира и проучва всички сведения за нейната дейност: материали на френските, английските и немските вестници, информация от писма, получени от Париж, и т.н. На 18 април 1871 г. на заседанието на Генералния съвет Маркс предложил да се издаде възвание до всички членове на Интернационала относно «общата тенденция на борбата» във Франция; подготовката на възванието Генералният съвет възложил на Маркс. Той започнал работа над възванието след 18 април и я продължил през целия май; написал първата и втората черновка на «Гражданската война във Франция», които са подготвителни варианти на това произведение (виж настоящия том, стр. 499—616 и бележка 375), след което Маркс пристъпил към написването на окончателния текст на възванието. На 30 май 1871 г., 2 дни след падането на последната барикада в Париж, Генералният съвет единодушно одобрил прочетения от Маркс готов текст на «Гражданската война във Франция».

«Гражданската война във Франция» била публикувана за пръв път в Лондон около 13 юни 1871 г. на английски език като брошура от 35 страници в 1 000 екземпляра. Поради бързото изчерпване на първото издание скоро излиза второ английско издание в 2 000 екземпляра, което се разпространя-

вало на намалена цена сред работниците. В това издание Маркс поправил отделни грешки, допуснати в първото издание; попълнено било с втори документ «Приложения». В списъка на подписите на членовете на Генералния съвет, поставен под възванието, са направени изменения: махнати са имената на трейдюнионистите Люкрафт и Оджер, които изразили несъгласие в буржоазния печат с възванието и излезли от Генералния съвет, и били прибавени имената на новите членове на Генералния съвет. През август 1871 г. излязло трето английско издание на «Гражданската война», в което Маркс отстранил отделни неточности в предишните издания.

През 1871—1872 г. «Гражданската война във Франция» била преведена на френски, немски, руски, италиански, испански и холандски език и публикувана в периодичния печат и като отделни издания в различни страни на Европа и в САЩ.

Преводът на немски език е направен от Енгелс и отпечатан във вестник «Volksstaat» през юни—юли 1871 г. (броеве 52—61 от 28 юни, 1, 5, 8, 12, 16, 22, 26 и 29 юли) и непълно в списание «Vorbote», август—октомври 1871 г., а също така бил издаден в отделна брошура в Лайпциг. При превода Енгелс направил в текста няколко незначителни изменения. През 1876 г. във връзка с петгодишнината на Парижката комуна излязло ново немско издание на «Гражданската война», в текста на което били направени някои уточнения.

През 1891 г. при подготовката на юбилейното немско издание на «Гражданската война във Франция» във връзка с двадесетгодишнината на Парижката комуна Енгелс отново извършил редакция на текста на превода и написал към това издание увод, в който подчертал историческото значение на опита на Комуната и на неговото теоретическо обобщаване от Маркс в «Гражданската война във Франция», като направил същевременно и някои допълнения относно дейността на участвувалите в Комуната бланкисти и прудонисти. В това издание Енгелс включил написаните от Маркс първо и второ възвание на Генералния съвет на Международната работническа асоциация за Френско-пруската война, които в по-късните отделни издания на различни езици обикновено също са били издавани заедно с «Гражданската война във Франция».

На френски език «Гражданската война във Франция» била отпечатана за пръв път във вестник «Internationale» в Брюксел през юли—септември 1871 г. През 1872 г. излязло отделно френско издание в Брюксел в превод, редактиран от Маркс, който направил многобройни изменения в изпратената му коректура, като превел отново много пасажи от текста.

През 1871 г. в Цюрих излязло първото издание на «Гражданската война във Франция» на руски език, станало основа на редицата по-нататъшни издания на обикновен печат и на хектограф. През 1905 г. «Гражданската война във Франция» излязла на руски език под редакцията на В. И. Ленин в превод от немското издание от 1891 г. (Издателство «Буревестник», Одеса). При редактирането на превода на «Гражданската война във Франция» Ленин внесъл в текста точна икономическа и политическа терминология, отстранил многобройните изопачения и неточности на по-ранщното издание от 1905 г. и възстановил онези пасажи в текста, които в предишното издание били изхвърлени от царската цензура. Особено големи изменения направил Ленин при редактирането на превода на III глава на «Гражданската война във Франция». По-късно В. И. Ленин направил нови преводи на руски език на много пасажи от «Гражданската война във Франция» (от немските издания от 1876 и 1891 г.), които се цитират в неговия труд «Държавата и революцията» и в редица други произведения. Лениновата редакция на руския превод на «Гражданската война във Фран-

ция» и неговите преводи на отделни пасажи от този Марксов труд са взети под внимание при подготовката на настоящото издание. — *315*.

192 Писмото на Адолф Симон Гио до Сюзан било отпечатано в «Journal Officiel» бр. 115 от 25 април 1871 г.

«Journal Officiel» — съкратено име на вестник «Journal Officiel de la République Française» («Официален вестник на Френската република»), който излизал от 20 март до 24 май 1871 г. и бил официален орган на Парижката комуна; запазил названието си на официален вестник на правителството на Френската република, излизал в Париж от 5 септември 1870 г. (през време на Парижката комуна под същото име във Версай излизал вестник на правителството на Тиер). Броят от 30 март излязъл под названието «Journal Officiel de la Commune de Paris» («Официален вестник на Парижката комуна»). — *321*.

193 На 28 януари 1871 г. Бисмарк и представителят на правителството на националната отбрана Фавър подписали «Конвенция за примирие и капитулация на Париж» (виж за нея бележка 130). — *321*.

194 *Capitulards* (капитуланти) — така били наричани презрително привържениците на капитулацията на Париж по време на обсадата от 1870—1871 г. По-нататък употребявано на френски за капитуланти изобщо. — *321*.

195 Манифестът бил отпечатан във вестник «Le Vengeur» («Отмъстител»), бр. 30 от 28 април 1871 г. — *321*.

196 «*L'Etendard*» («Знаме») — френски вестник с бонапартистка насока, излизал в Париж от 1866 до 1868 г. Бил спрян поради разкриването на мошеническите операции, които били източник за финансирането на вестника. — *321*.

197 Има се предвид *Société Générale du Crédit Mobilier* — голяма френска акционерна банка, основана през 1852 г. Главен източник на доходите на банката била спекулата с ценни книжа на учредените от нея акционерни дружества. Crédit Mobilier била тясно свързана с правителствените кръгове на Втората империя. През 1867 г. дружеството банкрутирало и през 1871 г. било ликвидирано. Същността на Crédit Mobilier Маркс разкрил в редица статии, поместени във вестник «New-York Daily Tribune» (виж настоящото издание, т. 12, стр. 21—37, 207—215, 296—299). — *322*.

198 «L'Electeur libre» («Свободен избирател») — седмичник (след започването на Френско-пруската война всекидневник), орган на десните републиканци, излизал в Париж от 1868 до 1871 г.; през 1870—1871 г. бил свързан с министерството на финансите на правителството на националната отбрана. — *322*.

199 Имат се предвид антилегитимистките и антиклерикални акции на 14 и 15 февруари 1831 г. в Париж, които получили отзвук в провинцията. В знак на протест срещу легитимистката демонстрация на панихидата за херцог Берийски събралата се тълпа нападнала църквата Сен-Жермен-л'Осероа и двореца на архиепископа Келен, известен с легитимистките си симпатии. Орлеанисткото правителство, което искало да нанесе удар на враждебната му партия на легитимистите, не взело мерки да попречи на действията на тълпата; присъствуващият при нападението на църквата и на архиепископския дворец Тиер увещавал националните гвардейци да не пречат на действията на тълпата.

През 1832 г. по заповед на Тиер, по това време министър на вътрешните работи, била арестувана майката на легитимисткия претендент за френския престол граф Шамбор, херцогиня Берийска. По-късно била поставена под строг надзор и подложена на унизителен медицински преглед с цел да се даде публичност на нейния таен брак и да бъде политически компрометирана. — *323*.

200 Маркс има предвид долната роля на Тиер (по това време министър на вътрешните работи) в разгромяването на ръководеното от тайното републиканско Дружество за правата на човека въстание на парижките работници и на присъединилите се към тях дребнобуржоазни слоеве против режима на Юлската монархия от 13—14 април 1834 г. Потушаването на това въстание било придружено от зверства на военните, които между другото избили обитателите на една къща на улица Трансноиен. Тиер бил главният вдъхновител на жестоките репресии срещу демократите по време на въстанието и след неговото потушаване.

Септемврийски закони — реакционни закони, издадени от френското правителство през септември 1835 г. Законите ограничавали дейността на съдилищата със съдебни заседатели и въвеждали сурови мерки против печата. По отношение на печата се предвиждало увеличение на паричните залози за периодичните издания, въвеждало се наказание затвор и големи парични глоби за публикации против собствеността и съществуващия държавен строй. — *323*.

201 През януари 1841 г. Тиер внесъл в камарата на депутатите проект за създаване около Париж на укрепления — крепостна стена и отделни фортове. В революционно-демократическите кръгове този проект бил възприет като подготвителна мярка за задушаване на народните движения, предложена под формата на засилване отбраната на Париж. Отбелязвало се, че именно с такава цел в проекта на Тиер се предвиждало построяването на особено силно укрепени и многобройни фортове близо до работническите квартали от източната и североизточната страна на Париж. — *323*.

202 През януари 1848 г. неаполитанските войски на Фердинанд II, който по-късно заради жестоката артилерийска бомбардировка на Месина през есента на същата година бил наречен краля-бомба, обстрелвали с артилерия Палермо, за да смажат народното въстание, което послужило като сигнал за буржоазната революция в италианските държави през 1848—1849 г. — *323*.

203 През април 1849 г. френското буржоазно правителство в съюз с Австрия и Неапол организирало интервенция против Римската република, за да я унищожи и възстанови светската власт на папата. В резултат на въоръжената интервенция и на обсадата на Рим, който френските войски жестоко бомбардирали, Римската република въпреки героичната ѝ съпротива била победена и Рим бил окупиран от френските войски. — *323*.

204 Маркс има предвид свирепото потушаване на въстанието на парижкия пролетариат от 23—26 юни 1848 г. от правителството на буржоазните републиканци. Потушаването на въстанието се придружавало от бесен терор на контрареволюционните сили и довело до укрепване позициите на консервативно-монархическите кръгове. — *324*.

205 *Партия на реда* — създадена през 1848 г. партия на едрата консервативна буржоазия, която представлявала коалиция от двете монархически групировки във Франция: легитимистите (привърженици на династията на Бур-

боните) и орлеанистите (привърженици на династията на Орлеаните); от 1849 г. до държавния преврат от 2 декември 1851 г. заемала ръководно положение в Законодателното събрание на Втората република. Провалянето на антинародната политика на партията на реда било използвано от кликата на Луи Бонапарт за установяване режима на Втората империя. — *324.*

206 Виж бележка 102. — *324.*

207 В желанието си да засили версайската армия, за да смаже революционния Париж, Тиер се обърнал към Бисмарк с молба да му разреши да увеличи контингента на войските, числеността на които според прелиминарния мирен договор, подписан на 26 февруари 1871 г., не можела да надминава 40 хиляди души. След като уверил Бисмарк, че войските ще бъдат използвани изключително за смазване на въстанието в Париж, правителството на Тиер, съгласно Руанската конвенция, сключена на 28 март 1871 г., получило разрешение да увеличи числеността на версайската армия на 80 хиляди, а малко по-късно — на 100 хиляди души. Съгласно тези споразумения немското командуване бързо репатрирало френските военнопленници, главно от армиите, капитулирали в Седан и Мец. Версайското правителство пращало тези части в закрити лагери, където те били идеологически обработвани с цел да им се вдъхне омраза към Парижката комуна. — *325.*

208 *Легитимисти* — партия на привържениците на свалената във Франция през 1792 г. династия на Бурбоните, която представлявала интересите на едрата земевладелска аристокрация и на висшето духовенство; като партия се оформила през 1830 г. след второто сваляне на тази династия. През време на Втората империя легитимистите, които нямали никаква поддръжка сред населението, се ограничавали с тактика на изчакване и с издаването на отделни критически памфлети и се активизирали едва през 1871 г., като се включили в общия поход на контрареволюционните сили против Парижката комуна. — *326.*

209 «*Chambre introuvable*» («безподобната камара») — френската камара на депутатите през 1815—1816 година (първите години на режима на Реставрацията), която се състояла от крайни реакционери. — *327.*

210 У Маркс в оригинала «assembly of rurals» («rurals» отговаря на френската дума «les ruraux») — «селяшко събрание», «камара от провинциални юнкери» — така било наречено презрително Националното събрание от 1871 г., което се състояло предимно от реакционери монархисти: провинциални земевладелци, чиновници, рентиери и търговци, избрани в селските избирателни райони. От 630 депутати в събранието имало около 430 монархисти. — *327.*

211 Става дума за искането на контрибуция, предявено от Бисмарк като едно от условията на прелиминарния мирен договор. Договорът бил подписан на 26 февруари 1871 г. във Версай от Тиер и Ж. Фавър, от една страна, и от Бисмарк и представители на южногерманските държави — от друга. Според този договор Франция отстъпвала на Германия Елзас и Източна Лотарингия и трябвало да плати контрибуция от 5 милиарда франка; до изплащането на контрибуцията оставала окупирана част от френската територия от немските войски. Окончателният мирен договор бил подписан във Франкфурт на 10 май 1871 г. (виж настоящия том, стр. 356—357). — *327.*

212 На 10 март 1871 г. Националното събрание приело закон «За отсрочка на плащанията по парични дългове»: според този закон за плащанията по за-

дълженията, направени от 13 август до 12 ноември 1870 г., се определял седеммесечен срок, смятан от деня на направянето им; за плащания по задължения, направени след 12 ноември, не се давала отсрочка. Така че законът фактически не давал отсрочка за по-голямата част от длъжниците, което нанесло тежък удар върху работниците и икономически слабите слоеве от населението и причинило банкрутирането на голям брой дребни индустриалци и търговци. — *328.*

213 *Décembriseur* — участник в бонапартисткия държавен преврат от 2 декември 1851 г. и привърженик иа действия в духа на този преврат. Виноа участвувал пряко в държавния преврат, като задушил с помощта на войската опитите за вдигане на републиканско въстание в един от департаментите на Франция. — *328.*

214 Според съобщения на вестниците от вътрешния заем, който правителството на Тиер решило да пусне, самият Тиер и другите членове на неговото правителство трябвало да получат над 300 милиона франка под формата на «комисионно» възнаграждение. По-късно Тиер признал, че представителите на финансовите кръгове, с които се водели преговорите за заема, искали побързо смазване на революцията в Париж. На 20 юни 1871 г. след смазването на Парижката комуна от версайските войски Законът за заема бил приет. — *328.*

215 *Кайена* — град във Френска Гвиана (Южна Америка) — място, където били пращани на каторга и заточение политически затворници. — *330.*

216 *«Le National»* («Национален вестник») — френски всекидневен вестник, излизал в Париж от 1830 до 1851 г.; орган иа умерените буржоазни републиканци. — *332.*

217 На 31 октомври 1870 г. след получаването на вестта за капитулирането на Мец, за поражението при Льо-Бурже и за започнатите от Тиер по поръчение на правителството на националната отбрана преговори с прусаците, парижките работници и революционната част от националната гвардия обявили въстание, завладели градското кметство и създали орган на революционната власт — Комитет за обществено спасение — начело с Бланки. Под натиска на работниците правителството на националната отбрана било принудено да обещае, че ще подаде оставка и ще насрочи за 1 ноември избори за Комуна. Но като се възползвало от недостатъчната организираност на революционните сили в Париж и от разногласията между ръководещите въстанието бланкисти и дребнобуржоазни демократи якобинци, правителството с помощта на останалите на негова страна батальони на националната гвардия не изпълнило обещанието си да подаде оставка, завладяло градското кметство и възстановило своята власт. — *332.*

218 *«Бретонци»* — бретонската мобилна гвардия, която Трошю използвал като жандармерийски войски за смазване иа революционното движение в Париж.

Корсиканците при Втората империя образували значителната част от жандармерийския корпус. — *332.*

219 *На 22 януари 1871 г.* по инициатива на бланкистите парижкият пролетариат и националната гвардия предприели революционна акция. Демонстрацията, участниците в която искали сваляне на правителството и създаване на Комуна, по заповед на правителството на националната отбрана били посрещнати със стрелба от бретонските мобили, които охранявали зданието на град-

ското кметство. Правителството предприело арести на участниците в демонстрацията, издало заповед за затваряне на всички клубове в Париж, забранило публичните събрания и спряло редица вестници. След като потушило с терор революционното движение, правителството пристъпило към подготовка на капитулацията на Париж. — *333.*

220 *Sommations* — (покана за разпръскване) — форма на предупреждение при разгонване на демонстрации, събрания, митинги и пр. от органите на властта. Според закона от 1831 г. поканата за разпръскване се отправяла трикратно при биене на барабани или сигнал на тръби, след което властта имала право да прибегне към сила.

Актът за безредиците (Riot act), влязъл в сила в Англия през 1715 г., забранявал всякакви «размирни сборища» на повече от 12 души: в такива случаи представителите на властта били задължени да прочетат специално предупреждение и да прилагат сила, ако събралите се не се разотидат до един час. — *333.*

221 През време на събитията от 31 октомври (виж бележка 217), когато членовете на правителството на националната отбрана били задържани в кметството, Флоранс попречил на тяхното разстрелване, предлагано от един от участниците във въстанието. — *335.*

222 Волтер. «Кандид», глава двадесет и втора. — *335.*

223 Маркс цитира обръщението на Парижката комуна от 5 април 1871 г., отпечатано в «Journal Officiel», бр. 96 от 6 април.

Споменаваният от Маркс декрет за заложниците, приет от Комуната на 5 април 1871 г., бил публикуван в «Journal Officiel» на 6 април (Маркс датира декрета по поместването му в английския печат). Според този декрет всички лица, обвинени, че са във връзка с Версай, ако се докажела тяхната вина, се обявявали за заложници. С тази мярка Парижката комуна се стремяла да попречи на разстрелването на комунари от версайците. — *335.*

224 Маркс цитира «Journal Officiel de la République Française», бр. 80 от 21 март 1871 г. — *337.*

225 *Инвеститура* — в средните векове акт на предаване на земя от сеньора на неговия васал или назначаване на духовно лице на длъжност. За системата на инвеститурата е характерна пълната зависимост на лицата, стоящи на по-ниско стъпало на йерархията, от по-вишестоящите светски и църковни феодали. — *342.*

226 *Жирондисти* — през време на френската буржоазна революция от края на XVIII в. партия на едрата търговско-индустриална буржоазия и на появилата се през годините на революцията земевладелска буржоазия; получила името си от департамента Жиронда, представляван в Законодателното събрание и Конвента от много ръководители на тази партия. Жирондистите били против якобинското правителство и поддържащите го революционни маси под флага на защита на правото на департаментите на автономия и федериране. — *342.*

227 *«Kladderadatsch»* («Кладерадач») — илюстровано сатирично седмично списание, издавано в Берлин от 1848 г.

«Punch» — съкратено название на английското седмично хумористично списание с буржоазно-либерална насока «Punch, or the London Charivari» («Пънч, или лондонско шаривари») излиза в Лондон от 1841 г. («Пънч» — герой на народната куклена комедия, получил различни имена в различни

страни — в Русия «Петрушка», в Италия — «Пулчинела», в Турция — «Карагьоз». «Шаривари» — масов цирков акробатичен номер. *Бълг. ред.*). — *343.*

228 Има се предвид декретът на Парижката комуна от 16 април 1871 г. за разсрочване за три години плащанията по всички дългове и за отменяване на лихвите по тях. Декретът значително облекчавал финансовото положение на дребната буржоазия и бил неизгоден за едрите капиталисти, които били кредитори. — *346.*

229 Маркс има предвид отхвърлянето от Учредителното събрание на 22 август 1848 г. на законопроекта за «приятелските споразумения» («concordats à l'amiable»), който предвиждал отсрочване на плащанията за длъжници, доказали, че са фалирали вследствие на предизвикания от революцията застой в работите им. Вследствие на това значителна част от дребната буржоазия се разорила напълно и попаднала във властта на кредиторите измежду едрата буржоазия. — *346.*

230 *Frères ignorantins* («невежествуващи братя») — име на религиозен орден, основан в Реймс през 1680 г., членовете на който се задължавали да се посветят на обучаването на децата на бедните; в училищата на ордена учениците получавали главно религиозно възпитание и много малко знания в другите области. С употребата на този израз Маркс намеква за ниското равнище и клерикалния характер на началното образование в буржоазна Франция. — *346.*

231 *Републикански съюз на департаментите* — политическа организация, която се състояла от представители на дребнобуржоазните слоеве, родени в различни области на Франция и живеещи в Париж; застанала под знамето на Комуната, приканвала към борба против версайското правителство и монархическото Национално събрание и към подкрепа на Парижката комуна във всички департаменти. — *346.*

232 Очевидно става дума за възванието на Парижката комуна «Към селските трудещи се» («Aux travailleurs des campagnes»), отпечатано през април — началото на май 1871 г. във вестниците на Комуната и излязло в отделен отпечатък. — *346.*

233 Маркс има предвид прокарания от реакционното правителство на Карл X закон от 27 април 1825 г., според който на бившите емигранти трябвало да се плати обезщетение за конфискуваните им по време на френската буржоазна революция имения. По-голямата част от това обезщетение, което възлязло на 1 милиард франка и се плащало във вид на трипроцентна държавна рента, отишла в ръцете на висшата придворна аристокрация, на едрите френски земевладелци. — *347.*

234 Имат се предвид указът за разделяне на Франция на военни окръзи и даването най-широки пълномощия на командуващите окръзите в техния район; даването право на президента на републиката да назначава и уволнява кметовете; законът за селските учители, който ги поставил под контрола на префектите; законът за народното образование, който засилвал влиянието на духовенството върху ръководенето на образованието. Характеристика на тези закони е направена в произведението на К. Маркс «Класовата борба във Франция от 1848 до 1850 г.» (виж настоящото издание, т. 7, стр.88—89).—*348.*

235 *Вандомската колона* била издигната през 1806—1810 г. на Вандомския площад в Париж в чест на победите на Наполеонова Франция. На 16 май

1871 г. по решение на Парижката комуна Вандомската колона била съборена. — *349.*

236 Във вестник «Mot d'Ordre» («Парола») от 5 май 1871 г. били публикувани факти, които свидетелствували за престъпленията, извършващи се в манастирите. В манастира Пикпюс в Сентантоанското предградие при обиски били открити случаи на многогодишно затваряне на монахини в килии, намерени били и уреди за инквизиции; в църквата «Свети Лаврентий» били открити тайни гробища, което доказвало, че са били извършени убийства. На тези факти била дадена гласност и в издадената от Комуната с цел за антирелигиозна пропаганда брошура «Les Crimes des congrégations religieuses» («Престъпленията на църковниците»). — *350.*

237 *Вилхелмсхьое* (близо до Касел) — замък на пруските крале, където от 5 септември 1870 г. до 19 март 1871 г. се намирал бившият император Наполеон III, пленен от прусаците. — *350.*

238 *Абсентеисти* (от думата «absent» — «отсъствуващ») — едри земевладелци, които обикновено не живеели в своите имения; в дадения случай става дума за лендлордовете, които живеели в Англия от доходите от ирландските си имения, управлявани от поземлени агенти или давани под аренда на спекуланти посредници, които пък от своя страна ги давали при заробващи условия в субаренда на дребни арендатори. — *351.*

239 *Francs-fileurs* (буквално «свободни бегълци») — иронично название, дадено на парижките буржоа, които избягали от града през време на неговата обсада. Ироничен характер придавало на това название фонетичната му близост с думата francs-tireurs (свободни стрелци) — название на френските партизани, които участвували активно в боевете против прусаците. — *352.*

240 *Кобленц* — град в Германия, по време на френската буржоазна революция от края на XVIII в. център на дворянско-монархическата емиграция и на подготовката на интервенция против революционна Франция; в Кобленц се намирало поддържаното от феодално-абсолютистките държави емигрантско правителство начело с отявления реакционер — бившия министър на Людовик XVI дьо Калон. — *352.*

241 *«Шуани»* — така по време на Парижката комуна комунарите наричали монархически настроения отряд на версайската армия, съставен от войници от Бретан, по аналогия с участниците в контрареволюционния бунт в Северозападна Франция по време на френската буржоазна революция от края на XVIII в. — *353.*

242 Под влияние на пролетарската революция в Париж, която довела до създаването на Парижката комуна, в Лион, Марсилия и редица други градове на Франция избухнали революционни въстания на народните маси. В Лион на 22 март националните гвардейци и трудещите се от града завладели кметството. След пристигането на една делегация от Париж в Лион на 26 март била провъзгласена Комуна, обаче временната комисия, която била образувана, за да подготви изборите за Комуната, разполагала с малки военни сили и била слабо свързана с народните маси и националната гвардия, се отказала от своите пълномощия. Новото въстание на лионските трудещи се на 30 април било жестоко смазано от войската и полицията.

В Марсилия въстаналото население на града завладяло кметството и арестувало префекта; в града била създадена департаментска комисия и били

насрочени за 5 април избори за Комуна. Революционното въстание в Марсилия било задушено на 4 април от правителствените войски, които подложили града на артилерийски обстрел. — *353.*

[243] Става дума за дейността на Дюфор, насочена към укрепването на режима на Юлската монархия, през периода на въоръженото въстание на Дружеството на годишните времена през май 1839 г. и за ролята на Дюфор в борбата против опозиционната дребнобуржоазна партия на Планината по време на Втората република през юли 1849 г.

Революционното въстание на тайното републиканско-социалистическо Дружество на годишните времена на 12 май 1839 г., възглавявано от Бланки и Барбес, не се опирало на масите и имало заговорнически характер; въстанието било смазано от правителствените войски и националната гвардия. За борба с революционната опасност било създадено ново правителство, в което влязъл Дюфор.

През юни 1849 г. в обстановката на нарастваща политическа криза, предизвикана от опозиционните акции на партията на Планината против президента на републиката Луи Бонапарт (виж бележка 140), Дюфор, който станал министър на вътрешните работи, бил инициатор за прокарването на редица репресивни закони против революционната част на националната гвардия, демократите и социалистите. — *355.*

[244] Имат се предвид приетият от Националното събрание закон «За преследването за престъпления на печата», който отново въвеждал в сила положенията на предишните реакционни закони за печата (1819 и 1849 г.) и предвиждал строги наказания, включително и спиране на печатни органи, за писане в тях против властите, както и връщането на уволнените по-рано чиновници на Втората империя, специалният закон относно реда за връщане на конфискуваната от Комуната собственост и определяне на наказания за нейното конфискуване като углавно престъпление. — *355.*

[245] Законът за процедурата на военните съдилища, внесен от Дюфор в Националното събрание, още повече съкращавал тази процедура в сравнение с процедурата по военния кодекс от 1857 г. Законът потвърждавал правото на командуващия армията и на военния министър по своя преценка да предприемат съдебно преследване без предварително следствие; в тези случаи съдебното дело, включително и разглеждането на апелативната жалба, трябвало да се реши и присъдата да се изпълни в течение на 48 часа. — *355.*

[246] Става дума за търговския договор между Англия и Франция, подписан на 23 януари 1860 г. В този договор Франция се отказвала от политиката на митническа забрана и я заменяла с въвеждането на мита, които не можели да надхвърлят 30% от стойността на стоките. В договора на Франция се давало право на безмитен внос в Англия на повечето френски стоки. Последица от сключването на този договор било рязкото засилване на конкуренцията на вътрешния пазар в резултат на притока на стоки от Англия, което предизвикало недоволство сред френските индустриалци. — *356.*

[247] Има се предвид обстановката на терор и кървави репресии по време на изостряне на социалната и политическата борба в древния Рим на различните стадии от кризата на робовладелската Римска република през I век пр.н.е.

Диктатурата на Сула (82—79 г. пр. н.е.), оръдие на робовладелската аристокрация — нотабилитета, се придружавала от масово унищожение на представителите на враждебната на него групировка от робовладелци. При

Сула за първи път били въведени проскрипциите — списъци на лица, които всеки римлянин имал право да убие без съд.

Първи и втори римски триумвират (60—53 и 43—36 г. пр. н.е.) — диктатура на най-влиятелните римски пълководци, които се споразумели да си поделят властта, в първия случай — Помпей, Цезар и Крас, във втория — Октавиан, Антоний и Лепид. Управлението на триумвирите било етап в борбата за ликвидирането на Римската република и установяването на едноличната монархическа власт в Рим. Триумвирите широко практикували физическото унищожаване на своите противници. След разпадането на първия и на втория триумвират избухнали кръвопролитни междуособни граждански войни. — *358.*

248 *«Journal de Paris»* («Парижки вестник») — седмичник, излизал в Париж от 1867 г., имал монархическо-орлеанистка насока. — *359.*

249 Маркс цитира извадки от статията на френския публицист Ерве, отпечатана в «Journal de Paris», бр. 138 от 31 май 1871 г., в която се дава цитат от съчинението на Тацит «История» (книга III, глава 83). — *359.*

250 През август 1814 г. по време на войната между Англия и САЩ английските войски, след като завладели Вашингтон, изгорили Капитолий (зданието на Конгреса), Белия дом и други обществени здания в столицата.

През октомври 1860 г. по време на грабителската колониална война на Англия и Франция против Китай англо-френските войски разграбили и след това подпалили лятното дворцово градче край Пекин — изключително богата сбирка от съкровища на китайската архитектура и изкуство. — *360.*

251 *Преторианци* в древния Рим наричали привилегированата лична гвардия на пълководеца или императора; през периода на Римската империя преторианците постоянно участвували във вътрешните смутове и често качвали свои протежета на престола. Думата «преторианци» по-късно станала символ на наемничеството, безчинствата и произвола на военните. — *362.*

252 Маркс нарича пруска «chambre introuvable» — по аналогия с крайно реакционната «chambre introuvable» («безподобна камара») от 1815—1816 г. във Франция — събранието, избрано през януари—февруари 1849 г. въз основа на конституцията, октроирана от пруския крал в деня на контрареволюционния държавен преврат в Прусия от 5 декември 1848 г. Съгласно конституцията събранието се състояло от привилегированата аристократическа «камара на господарите» и от втора камара, до двустепенните избори на която били допускани само така наречените «самостоятелни прусаци», което осигурявало преобладание в нея на юнкерско-бюрократичните и десно-буржоазните елементи. Бисмарк, избран за депутат във втората камара, бил в нея един от водачите на крайната дясна юнкерска групировка. — *363.*

253 *«The Evening Standard»* («Вечерно знаме») — вечерно издание на вестник «Standard» (виж бележка 40); излизал в Лондон през 1857—1905 г. — *367.*

254 Написаното от Маркс и Енгелс заявление на Генералния съвет на Интернационала по повод на циркуляра на Жул Фавър от 6 юни 1871 г. било включено във второто и третото английско издание на «Гражданската война във Франция» и в немските издания от 1871, 1876 и 1891 г. Заявлението било отпечатано и в редица вестници като самостоятелна публикация (виж настоящия том, стр. 371—372.) — *367.*

255 Виж настоящото издание, т. 16, стр. 15. — *367.*

256 Има се предвид написаното от Маркс циркулярно писмо «Международната работническа асоциация и Алиансът на социалистическата демокрация» (виж настоящото издание, т. 16, стр. 356—358). — *368.*

257 «*The Spectator*» («Зрител») — английски седмичник с либерална насока, излиза в Лондон от 1828 г. — *368.*

258 Въпросът за циркуляра на Жул Фавър против Интернационала, изпратен на 6 юни 1871 г. до европейските правителства, който ги приканвал да се организират общи преследвания на Международната работническа асоциация, бил обсъден на заседанието на Постоянния комитет на Генералния съвет от 11 юни 1871г., който одобрил написания от Маркс и Енгелс текст на даденото заявление. Последното било изпратено до редакциите на печатните органи на Интернационала и до английски буржоазни вестници. На 13 юни 1871 г. текстът на заявлението бил прочетен и одобрен на заседанието на Генералния съвет; съобщение по този въпрос направил Енгелс, който отбелязал, че от буржоазните всекидневници заявлението е отпечатано само във вестник «Times» и извадки от него — в «Pall Mall Gazette» от 13 юни 1871 г. След това заявлението на Генералния съвет по повод циркуляра на Жул Фавър било отпечатано на английски език във вестник «Eastern Post», бр. 142 от 17 юни 1871 г., на френски — във вестниците «Internationale», бр. 127 от 18 юни 1871 г., «Liberté», бр. 57 от 17 юни 1871 г., «Egalité», бр. 11 от 27 юни 1871 г.; на немски — във вестник «Volksstaat», бр. 50 от 21 юни 1871 г.; на испански — във вестник «Emancipacion», бр. 2 от 26 юни 1871 г.

«*La Liberté*» («Свобода») — белгийски демократически вестник, излизал в Брюксел от 1865 до 1873 г.; от 1867 г. — един от органите на Интернационала в Белгия.

«L'Emancipacion» («Освобождение»)— седмичник, орган на мадридските секции на Интернационала, излизал в Мадрид от 1871 до 1873 г.; водел борба против бакунизма в Испания. През 1872—1873 г. във вестника били отпечатани отделни раздели на «Нищета на философията», «Манифест на комунистическата партия», «Капиталът» и редица статии на Маркс и Енгелс; през 1872 г. в редакцията на вестника влизал П. Лафарг. — *371.*

259 Заявлението на Генералния съвет до редакцията на вестник «Times» Маркс написал във връзка с публикуваната в броя на този вестник от 19 юни уводна статия, с клевети срещу Парижката комуна и Интернационала; авторът на статията възхвалявал «заслугите» на Луи Бонапарт за задушаването на революционното работническо движение. Редакцията на «Times» отказала да помести заявлението. В черновката на писмото, написана от Маркс, някои редакционни изменения са направени от Енгелс. — *373.*

260 Длъжността постоянен председател на Генералния съвет на Международната работническа асоциация била премахната по решение на Генералния съвет от 24 септември 1867 г. — *374.*

261 В последния абзац на черновката на писмото, написано от Маркс, отделни редакционни изменения са направени от Енгелс. Писмото не било поместено във вестник «Standard». — *375.*

262 Това заявление на Генералния съвет Енгелс написал във връзка с публикуването на вестник «Daily News» от 20 юни 1871 г. на писмото на английския реформист Дж. Холиок, който в стремежа си да дискредитира възванието

«Гражданската война във Франция» и да отслаби неговото влияние върху английските работници, твърдял, че авторите на възванието не са свързани с английското работническо движение. Отзовавайки се ласкаво за английските трейдюнионистки лидери, Холиок, имайки предвид Оджер и Люкрафт, заявявал, че техните подписи били поставени под възванието незаконно; с това той ги подтиквал да публикуват заявление против възванието. По желание на Маркс в това заявление от името на Генералния съвет се съобщавало, че автор на «Гражданската война във Франция» е Маркс. Заявлението било одобрено от Генералния съвет на заседанието му от 20 юни 1871 г. — *376.*

263 Изготвеното от Енгелс по предложение на Маркс писмо до редакцията на вестник «Spectator» и «Examiner» било написано във връзка с това, че тези вестници препечатали съобщенията на реакционния френски печат за така наречените манифести на Интернационала (изфабрикувани от френската полиция). Предложението на Маркс да се изпрати до посочените вестници съответно опровержение било одобрено от Генералния съвет на заседанието му от 20 юни 1871 г. Но редакциите на вестниците не поместили това писмо.

«*The Examiner*» («Наблюдател») — английски седмичник с буржоазно-либерална насока, излизал в Лондон от 1808 до 1881 г. — *378.*

264 Писмото на Маркс до редактора на вестник «Daily News» било написано по повод на това, че в броя на този вестник от 26 юни 1871 г. били поместени писмата на английския свещеник Л. Дейвис, на трейдюниониста Б. Люкрафт и на Дж. Холиок, който след заявлението на Генералния съвет от 21 юни отново публикувал клевети срещу възванието «Гражданската война във Франция»; в писмото си Люкрафт открито заявявал, че не е съгласен с позициите, изразени в «Гражданската война във Франция», и че излиза от Генералния съвет. Тъй като редакцията на вестник «Daily News» отказала да отпечата втората половина на писмото на Маркс, в която се разобличава английският буржоазен печат, писмото било изпратено до вестник «Eastern Post», където било поместено на 1 юли 1871 г. заедно с информация за заседанието на Генералния съвет от 27 юни 1871 г., на което Маркс отбелязал произвола, който редакцията на «Daily News» си позволила с неговото писмо. Извадка от писмото била поместена във вестник «Pall Mall Gazette» от 27 юни 1871 г. — *379*

265 Имат се предвид публикуваните през 30-те и 40-те години на XIX в. от английския консервативен публицист и политически деец Давид Ърхарт статии и документи, които изобличавали външната политика на Палмерстън; тези материали се печатали в издавания от него сборник от дипломатически документи «The Portfolio» («Портфейл»), както и в различни печатни органи. Маркс, който водел неуморна борба за разобличаване дипломацията на властвуващите класи, в своята серия изобличителни статии «Лорд Палмерстън», написана през 1853 г. (виж настоящото издание, т. 9, стр. 357—426), наред с другите източници използвал документите, публикувани от Ърхарт. Същевременно Маркс рязко критикувал реакционните възгледи на самия Ърхарт. — *380.*

266 Написаното от Енгелс заявление на Генералния съвет по повод писмата на Холиок и Люкрафт, отпечатани на 26 юни 1871 г. във вестник «Daily News», било одобрено на заседанието на Генералния съвет от 27 юни 1871 г. На това заседание Генералният съвет единодушно заклеймил ренегатството на трейдюнионистите Люкрафт и Оджер, които се отрекли от възванието на Генералния съвет «Гражданската война във Франция», и в отговор на

тяхното заявление, че излизат от Съвета, взел решение, което фактически ги поставяло извън редовете на Интернационала. — *381.*

267 «*Neue Freie Presse*» («Нов свободен печат») — австрийски буржоазен вестник, излизал във Виена през 1864—1939 г. — *383.*

268 «*Die Presse*» («Печат») — либерален австрийски буржоазен всекидневник, излизал във Виена от 1848 до 1896 г.; през 1861—1862 г., когато вестникът заемал антибонапартистки позиции, в него се помествали статии и кореспонденции на Маркс. — *383.*

269 Поради това, че редакторът на «Pall Mall Gazette» Гринуд отказал да публикува това писмо на Маркс, то било изпратено до вестник «Eastern Post» и публикувано в брой 145 от 8 юли 1871 г. След като в «Pall Mall Gazette» излезли статии с нападки срещу възванието на Генералния съвет «Гражданската война във Франция», Маркс и Енгелс скъсали всички връзки с този вестник. — *384.*

270 «*Daily Telegraph*» («Всекидневен телеграф») — английски либерален, а от 80-те години на XIX в. — консервативен вестник; под това название излизал в Лондон от 1855 до 1937 г.; от 1937 г., след сливането му с вестник «Morning Post» («Сутришна поща»), излиза под название «Daily Telegraph and Morning Post». — *385.*

271 Имат се предвид статии и фалшиви «документи», изфабрикувани от парижкия полицейски печат, за да се клеветят Парижката комуна и Интернационалът, подобни на онези фалшиви документи, към които в борбата с революционното движение прибягвала пруската полиция под ръководството на Щибер, един от главните организатори на провокационния кьолнски процес срещу дейци на Съюза на комунистите (1825 г.). — *385.*

272 Има се предвид австрийският буржоазен вестник «*Wanderer*» («Странник»), излизал във Виена от 1809 г. — *386.*

273 В написаното от Маркс възвание на Генералния съвет към нюйоркския Централен комитет на секциите на Международната работническа асоциация «*Г-н Уошбърн, американският посланик в Париж*» е използвано писмото на парижкия кореспондент на английския вестник «Daily Telegraph» Рид (раздел I) и съобщението на члена на Парижката комуна и Генералния съвет Серайе (раздел II). След като се върнал от Париж в Англия, Рид се свързал с Маркс и Генералния съвет, за да се присъедини към защитата на Парижката комуна, към която се прониква със съчувствие при пребиваването си в Париж. Постоянният комитет на Генералния съвет на Интернационала, след като обсъдил на 7 юли въпроса за подривната дейност на Уошбърн против Комуната, приел прочетеното от Маркс възвание. На 11 юли възванието било одобрено единогласно от Генералния съвет и публикувано за пръв път в Лондон в отделен отпечатък. Като получил текста на възванието, нюйоркският Централен комитет на секциите на Интернационала успял да го публикува в разпространения нюйоркски буржоазен вестник «The Sun» («Слънце») от 1 август 1871 г. Тази публикация на възванието била придружена от предговор, написан от Зорге и други членове на нюйоркския Комитет, в който се разяснявало истинското значение на Комуната; в предговора Уошбърн бил характеризиран като представител на обширното семейство от паразити, които живеят за сметка на обществото; нюйоркският Комитет призовал ра-

ботниците да не вярват на информацията на продажните буржоазни вестници, която изхожда от враговете на работническата класа.

Възванието «Г-н Уошбърн, американският посланик в Париж» било публикувано на английски език във вестник «Eastern Post», брой 151 от 19 август 1871 г., в американските вестници «The Workingman's Advocate» («Защитник на работника») от 5 август 1871 г., «The National Standard» («Национално знаме») от 9 септември 1871 г., а така и в седмичника «Woodhull and Claflin's Weekly» («Седмичник Удхъл и Клафлин»), кн. 20/12 от 30 септември 1871 г.; на немски — във вестник «Volksstaat», бр. 60 от 26 юли 1871 г.; на френски — във вестник «Liberté», бр. 88 от 19 юли 1871 г.; на испански — във вестник «Emancipacion», бр. 14 от 18 септември 1871 г.

Правителството на Тиер, за да попречи на разобличаването на Уошбърн, взело чрез своите агенти мерки за забраняване публикуването в печата на възванието на Генералния съвет. — *387.*

274 *«The New-York Herald»* («Нюйоркски вестител») — американски всекидневник, орган на републиканската партия; излизал в Ню Йорк от 1835 до 1924 г. — *387.*

275 Има се предвид фактическият отказ на Уошбърн да повлияе на правителството на Тиер и да го накара да приеме предложението на Парижката комуна на архиепископ Дарбоа с другите заложници, арестувани от Комуната в отговор на разстрелването на комунарите да бъде разменен с Бланки, когото версайците били хвърлили в затвора (виж за това настоящия том, стр. 362). След екзекутирането на архиепископа в своите статии и лекции Уошбърн фарисейски използвал тази принудителна мярка на Парижката комуна, с цел да бъде пресечен версайският терор, за да я клевети. — *389.*

276 *«The Morning Advertiser»* («Сутрешен осведомител») — английски всекидневник, орган на радикалната буржоазия, излизал в Лондон от 1794 до 1934 г. — *391.*

277 *«La Gazette de France»* («Вестник на Франция») — всекидневник (от 1792 г.) с легитимистка насока, излизал в Париж от 1631 до 1914 г. През Френско-пруската война в Парижката комуна — един от главните клерикално-монархически вестници. — *392.*

278 Статията на Енгелс *«Обръщението на Мацини против Интернационала»* била написана във връзка с клеветническата кампания срещу Интернационала и Парижката комуна, подета от Мацини малко преди XII конгрес на италианските работнически дружества (състоял се от 1 до 6 ноември 1871 г.), за да се попречи на влиянието на Интернационала върху италианското работническо движение и на създаването на класова организация на пролетариата в Италия.

След като получил от един от ръководителите на неаполитанската секция на Интернационала К. Кафиеро писмо и обръщението на Мацини «Към италианските работници», публикувано във вестник «La Roma del Popolo», бр. 20 от 13 юли 1871 г., в което Мацини клеветял Интернационала, като изопачавал историята на неговото създаване, програмата и принципите му, на заседанието на Генералния съвет от 25 юли Енгелс произнесъл реч за отношението на Мацини към Интернационала (виж настоящия том, стр. 639—640). Главните положения в тази реч Енгелс развил в тази статия, която той изпратил на Кафиеро в писмото си от 28 юли 1871 г. В писмото си до последния Енгелс подчертавал необходимостта фактите за дейността на Мацини да

бъдат съобщени на работниците, като се разобличи истинският смисъл на неговата пропаганда. Кафиеро разпратил статията на Енгелс до редица вестници и като използвал нея и изпратената му от Енгелс извадка от протокола на заседанието на Генералния съвет, започнал да пише своя статия против Мацини, която обаче не била завършена поради арестуването му; черновата на статията била конфискувана от полицията. — *393.*

279 Има се предвид излизането на италианците — привърженици на Мацини, от Генералния съвет през април 1865 г. във връзка с обсъждането в съвета на въпроса за конфликта в парижката секция на Интернационала. Буржоазните елементи се опитали да използват в свой интерес конфликта в парижката секция, възникнал между журналиста А. Льофор, от една страна, и прудонистите Фрибур, Толен и др., от друга. В резултат на обсъждането на този конфликт в Генералния съвет били приети резолюции, написани от Маркс (виж настоящото издание, т. 16, стр. 83—85). — *394.*

280 Има се предвид писмото до редактора на буржоазнодемократическия вестник «L'Echo de Verviers» («Ехо от Вервие»), написано през февруари 1866 г. от Юнг в отговор на клеветническите нападки срещу ръководството на Интернационала в този вестник от дребнобуржоазния републиканец Везиние. Писмото било редактирано от Маркс (виж настоящото издание, т. 16, стр. 544—552). — *394.*

281 Съпроводителното писмо на Маркс до редакцията на вестник «Times» от 7 август 1871 г., изпратено заедно с публикуваното по-долу писмо на Енгелс, било написано във връзка с излизането на 29 юли 1871 г. в този вестник на статия, в която наред с призивите за разправа с ръководителите на Парижката комуна се съдържало и признанието, че във версайските затвори от два месеца стоят без съд и следствие огромен брой граждани, заподозрени, че са участвували в парижката революция; вестникът бил принуден да отбележи ужасиите условия, при които се намирали затворените, и жестокото им третиране. Статията в «Times» и опитът да бъде опровергана тя в официалния орган на правителството на Тиер предизвикали в печата на различните страни многобройни отзиви, в които се протестирало против жестокото отнасяне с арестуваните комунари. Опитът на Маркс и Енгелс обаче да се възползват от започналата между «Times» и «Journal Officiel» на Тиер полемика, за да излязат в широко разпространения английски вестник в защита на жертвите на версайския терор, не успял. Редакцията на «Times» не публикувала писмото на Енгелс. — *396.*

282 В черновката на ръкописа на писмото на Маркс до редактора на вестник «International» някои допълнения са направени от Енгелс.

«L'International» («Международен вестник») — всекидневник на френски език, излизал в Лондон от 1863 до 1871 г.; официоз на френското правителство. — *399.*

283 *«Public Opinion»* («Обществено мнение») — английско буржоазно-либерално седмично списание, основано в Лондон през 1861 г. Като публикувала приложеното към това частно писмо отворено писмо на Маркс до «Public Opinion», кн. 518 от 26 август 1871 г., редакцията на вестника същевременно била принудена да изпълни искането му и да помести извинение за препечатването на пасквила срещу Маркс и Интернационала от «National-Zeitung». — *400.*

284 *«National-Zeitung»* («Национален вестник») — немски буржоазен всекидневник, излизал под това име в Берлин от 1848 до 1915 г.; през 1870—1871 г. призовавал към анексиране на френски територии, пишел за въоръжено смазване на Парижката комуна. — *401*.

285 Писмото на Маркс до редактора на вестник «Gaulois» било написано във връзка с препечатването в този вестник на извадки от кореспондентската информация за разговора с Маркс от 20 юли 1871 г., публикуван в американския вестник «New-York Herald» от 3 август 1871 г. В информацията съдържанието на разговора било грубо фалшифицирано. — *403*.

286 Това писмо Маркс написал в отговор на изпратеното до него писмо от 6 юли 1871 г. на бившия член на редакцията на вестник «New-York Daily Tribune» Чарлз Дан, който познавал добре Маркс от времето на сътрудничеството му в този вестник. Дан се обърнал към Маркс като редактор на вестник «Sun» с молба да напише няколко статии за Интернационала. Маркс решил да се възползва от предложението на Дан преди всичко за да разобличи правителството на Тиер и установения от това правителство режим на полицейски терор във Франция, като съобщил по-специално факти за преследването във Франция и Испания на дъщерите си и на П. Лафарг (по-късно със същата цел той изпратил в американския печат писмото на дъщеря си Жени (виж настоящия том, стр. 654—664). Като отговорил на Дан, Маркс смятал, че последният в една или друга форма ще публикува приведения в писмото материал за преследването на членовете на семейството на Маркс от френските власти. Писмото на Маркс било получено в Ню Йорк едновременно със слуховете за неговата смърт, които пуснал един бонапартистки вестник, което накарало Дан да публикува във вестник «Sun» от 9 септември 1871 г. не само предназначения за отпечатване материал от писмото, но и цялото писмо заедно с кратък некролог. По-късно Маркс специално опровергал в американския печат лъжливите слухове за неговата смърт, като посочил техния източник (виж настоящия том, стр. 436).

Пълният текст на писмото на Маркс до редактора на «Sun» се публикува за пръв път на руски. В първото издание на Съчиненията на Маркс и Енгелс, т. XIII, ч. II, е публикувана само запазилата се като откъс от черновата на ръкописа извадка от това писмо под редакционното заглавие «За арестуването на Лафарг».

«The Sun» («Слънце») — американски прогресивен буржоазен вестник, излизал в Ню Йорк под редакцията на Чарлз Дан от 1868 г. — *404*.

287 *«La Vérité»* («Истина») — републикански буржоазно-радикален всекидневник, излизал в Париж от октомври 1870 до 3 септември 1871 г. Отначало подкрепял Комуната, след това се обявил против нейните социални мероприятия. — *408*.

288 Предложенията за подготовката на Лондонската конференция на Интернационала Маркс направил пред Генералния съвет на заседанието му от 5 септември 1871 г. и били одобрени от последния. В запазилия се ръкопис на предложенията, написан от Енгелс, Маркс е направил поправка. Думите в началото на ръкописа — «Финансов отчет» — се отнасят за предложението пред Генералния съвет да бъде изработен съответния отчет за конференцията. — *410*.

289 Предварителните проекторезолюции на Лондонската конференция Маркс съобщил на Постоянния комитет на Генералния съвет и били одобрени от

него на 9 септември 1871 г. По-късно проектите били допълнени, по-специално били прибавени точките за образуване на секции на работнички и за обща статистика на работническата класа. На 12 септември по доклад на Енгелс проекторезолюциите били обсъдени и одобрени от Генералния съвет. На конференцията Маркс направил тези предложения от името на Генералния съвет. Част от тях, вече редактирани, след това били включени в официалното издание на резолюциите на конференцията (виж резолюции на Лондонската конференция II, III, IV и X в настоящия том, стр. 423, 424, 427). Вторичната номерация на предварителните проекторезолюции в ръкописа (цифрите, набрани с **получерен** шрифт) била поставена изглежда след обсъждането им на заседанието на Генералния съвет и отразява изменянето на предвидения ред на разглеждането им на конференцията.

В ръкописа, написан от Енгелс, са направени добавки от Маркс. — *411*.

190 Позоваването на резолюцията на Базелския конгрес е неточно. Той (1869 г.) не е приемал резолюция за наименованието на местните организации на Интернационала; такава резолюция била приета на Лондонската конференция от 1871 г. и по-късно включена в Организационния регламент на Международната работническа асоциация (виж настоящия том, стр. 452 и 459). — *412*.

191 Лондонската конференция на Интернационала, която отбелязала важен етап в борбата на Маркс и Енгелс за създаване на пролетарска партия, се състояла от 17 до 23 септември 1871 г.

Съгласно решението на Базелския конгрес (1869 г.) следващият конгрес на Международната работническа асоциация трябвало да се свика в Париж. Полицейските преследвания срещу секциите на Интернационала във Франция от страна на бонапартисткото правителство обаче принудили Генералния съвет да промени мястото на следващия конгрес в Германия, в Майнц (виж настоящото издание, т. 16, стр. 451). Започналата Френско-пруска война направила невъзможно свикването на конгреса, той не можал да бъде свикан и в обстановката на жестоките репресии срещу членовете на Интернационала по време на гражданската война във Франция, които особено се засилили след смазването на Парижката комуна. При тези условия повечето от националните федерации се изказали конгресът да бъде отложен и да се дадат пълномощия на Генералния съвет да определи датата на свикването му, когато намери за добре. Същевременно необходимостта да се вземат колективни решения, които да съдействуват за идейното сплотяване и организационното укрепване на Интернационала, назрелите задачи по борбата с бакунистите и другите сектантски елементи, активизирали разколническата си дейност, и други неотложни задачи налагали да се свика конференция на представители на Интернационала от всички страни. Въпросът за конференцията бил поставян в Генералния съвет по инициатива на Маркс и Енгелс още преди войната, от 2 август 1870 г. нататък. Но реална възможност за свикване на такава конференция се създала едва през лятото на 1871 г. Повечето от федерациите приели предложението на Генералния съвет, че е целесъобразно да се свика закрита конференция на Международната работническа асоциация. На заседанието на Генералния съвет от 25 юли 1871 г. по предложение на Енгелс било решено да бъде свикана закрита конференция на Международната работническа асоциация в Лондон на третата неделя на септември. Маркс и Енгелс извършили огромна работа по подготовката на Лондонската конференция. На заседанията на Генералния съвет от 15 август, 5, 12 и 16 септември били обсъдени въпроси по организирането и програмата на конференцията.

Поради обстановката, в която се провеждала конференцията, тя била сравнително ограничена по състава си: в работата ѝ взели участие 22 делегата с решаващ глас и 10 със съвещателен. Страните, които не можали да изпратят делегат на конференцията, били представени от секретар-кореспондентите. На конференцията Маркс представлявал Германия, Енгелс — Италия. Проведени били всичко 9 заседания, които имали характер на закрити работнически заседания. Не се позволявало да бъдат публикувани информации за конференцията.

Протоколите на конференцията заедно с другите материали по нея били публикувани за пръв път на руски език от Института по марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС през 1936 г. («Лондонската конференция на Първи интернационал». Москва, 1936 г.).

В настоящото издание в основния текст на тома наред с резолюциите на Лондонската конференция се публикува съдържанието на онези речи на Маркс и Енгелс, които са стигнали до нас, записани от Енгелс. Съдържанието на редица речи на Маркс, запазило се като несъвършени протоколни записи на Рош и Мартен, се публикува в приложенията към тома (виж стр. 644—653). — *413.*

292 Речта на Маркс за дейността на Алианса на социалистическата демокрация била произнесена на 18 септември 1871 г. на заседанието на избраната от Лондонската конференция комисия за разглеждане на въпроса за разколническата дейност на бакунистите в секциите на Интернационала в Романска Швейцария. След провалянето на опитите на бакунистите на Базелския конгрес от 1869 г. да наложат Генералният съвет да бъде преместен в Женева, с което целели да заграбят ръководството на Интернационала в свои ръце, бакунистите продължили подривната си дейност против Генералния съвет, като използвали вестниците «La Solidarité», «Le Progrès» и временно попадналия под тяхното влияние «Egalité» за нападки срещу Генералния съвет и за пропагандиране на бакунистките идеи. На конгреса в Шо-де-Фон, състоял се от 4 до 6 април 1870 г., с машинации бакунистите успели да получат незначително по-голям брой от делегатските мандати; в отговор на опитите на бакунистите да включат допълнително между делегатите свои привърженици, представителите на женевските секции, които подкрепяли Генералния съвет, заявили, че няма да се подчинят на решенията на бакунисткото фиктивно мнозинство. Генералният съвет отбил опитите на бакунистите да бъдат дадени на комитета на образуваната в резултат на разцеплението, станало на конгреса в Шо-де-Фон, бакунистка Юрска федерация пълномощията на централен ръководен орган на Интернационала в Швейцария. В резултат на острата критика на разколническата дейност на бакунистите, направена от Маркс и Енгелс, чиято позиция подкрепяли повечето от секциите на Интернационала, ръководството на Алианса на социалистическата демокрация, като не се осмелило да се обяви открито против Генералния съвет на предстоящата конференция, няколко дни преди Лондонската конференция съобщило, че Алиансът е разтурен с намерение тайно да продължи подривната си дейност в Интернационала.

Маркс и Енгелс смятали, че най-важната задача на Лондонската конференция е да разобличи дейността на бакунистите и пропагандираните от тях идеи, които внасяли в работническото движение дезорганизация и разногласия. Комисията на Лондонската конференция се съгласила с изводите, направени в речта на Маркс, и разобличила опитите на бакуниста Робен да прикрие разколническата дейност на бакунистите в Швейцария. След като комисията разгледала въпроса за бакунисткия Алианс, той бил обсъден на заседание на Лондонската конференция, която на 21 септември одобрила

доклада, направен от Маркс от името на комисията, и единодушно приела предложените от него резолюции (виж настоящия том, стр. 429—430 и 432—435). — *415*.

293 Виж К. Маркс «Международната работническа асоциация и Алиансът на социалистическата демокрация» и «Генералният съвет на Международната работническа асоциация до централното бюро на Алианса на социалистическата демокрация», настоящото издание, т. 16, стр. 356—358 и 366—367.— *415*.

294 Виж К. Маркс «Генералният съвет до Федералния съвет на Романска Швейцария», настоящото издание, т. 16, стр. 405—412. — *415*.

295 «*L'Egalité*» — виж бележка 1.

«*Le Progrès*» («Прогрес») — бакунистки вестник, който открито пишел против Генералния съвет; излизал на френски език в Локъл под редакцията на Гийом, от декември 1868 до април 1870 г.

«*La Solidarité*» («Солидарност») — бакунистки седмичник, излизал от април до септември 1870 г. в Нюшател и от март до май 1871 г. в Женева. — *415*.

296 В ръкописа грешка на перото: има се предвид конгресът на Романската федерация на Интернационала в Шо-де-Фон от 4 до 6 април 1870 г. (виж бележка 292). Споменатият в ръкописа Локъл бил един от центровете на дейността на бакунистите. — *415*.

297 Става дума за възванието «До секциите на Интернационала», написано от бакунистите Дж. Гийом и Г. Блан и публикувано в Нюшател (Швейцария) на 5 септември 1870 г. Във възванието буржоазната република във Франция се характеризирала от извънкласови позиции като «олицетворение на европейската свобода», а на членовете на Интернационала се предлагало да организират доброволчески отряди и да се бият с оръжие в ръка за нейната защита. — *416*.

298 Въпросът за политическото действие на работническата класа, който стоял на първо място в работата на Лондонската конференция и бил всестранно осветлен в речите на Маркс и Енгелс, бил обсъждан на шестото и седмото заседание на конференцията на 20 и 21 септември. Присъствуващите на конференцията бакунисти Бастелика и Робен, както и представителят на испанските секции Лоренцо се опитали да осуетят обсъждането на този въпрос, като заявили, че конференцията не била компетентна да го разглежда. При разискванията бакунистите били разобличени и изолирани. С мнозинство на гласовете конференцията възложила на Генералния съвет да изготви окончателния текст на резолюцията (виж настоящия том, стр. 426—427). Освен запазилия се план на речта на Енгелс за политическото действие на работническата класа по-долу се помества направеният от самия Енгелс и приложен към протокола конспектиран запис на неговата реч на заседанието от 21 септември 1871 г.; тази реч се е запазила и като по-кратък протоколен запис на френски език, направен от Мартен. — *417*.

299 *Резолюциите на Лондонската конференция* в по-голямата си част били написани и внесени на заседанията на конференцията от Маркс и Енгелс. В основата на много от резолюциите залегнали предварителните проекти за резолюции, изработени от Маркс и Енгелс (виж настоящия том, стр. 411—412), както и техните речи на конференцията; затова и много от резолюциите, внесени от другите делегати на конференцията, изразявали позицията на Маркс и Енгелс. Голямо участие в изработването и редактирането на резо-

люциите взел Енгелс, който бил секретар на конференцията за редактирането и превеждането на резолюциите.

По предложение на Маркс конференцията възложила на делегатите да направят в секциите на Интернационала устно съобщение за приетите резолюции. Издаването на официално издание на резолюциите на Лондонската конференция на английски, френски и немски език било възложено на Генералния съвет, който от своя страна възложил на Маркс да подготви издаването на резолюциите, които съгласно решението на съвета можели да бъдат публикувани. Маркс и Енгелс извършили цялата работа по редактирането и написването на окончателния текст на резолюциите на конференцията, в много случаи приети в неокончателна редакция. Преводът на резолюциите на френски и немски език бил направен пак под непосредствения контрол на Маркс и Енгелс.

На английски и френски език резолюциите на Лондонската конференция били публикувани отделно като циркулярно писмо на Генералния съвет на Международната работническа асоциация в началото на ноември 1871 г. в Лондон (на английски език: «Resolutions of the Conference of Delegates of the International Working Men's Association: Assembled at London from 17th to 23th September 1871» London, 1871); на немски — в Лайпциг, както изглежда, в края на 1871 г.; резолюциите били публикувани и на френски език във вестниците «Egalité», бр. 22 от 19 ноември 1871 г., «Internationale», бр. 150 от 26 ноември 1871 г.; на немски — във вестник «Volksstaat», бр. 92 от 15 ноември 1871 г., в списание «Vorbote», кн. 12, декември 1871 г.; на испански — във вестник «Emancipacion», бр. 24 от 27 ноември 1871 г.; на италиански във вестник «La Plebe», бр. 136 от 23 ноември 1871 г., била публикувана съкратена IX резолюция на конференцията — *423*.

300 Резолюция I — «*За състава на Генералния съвет*» — била внесена от Верейкен и Дьо Пап и след обсъждането, в което взели участие Маркс и Енгелс, приета на 22 септември на осмото заседание на Лондонската конференция; от приетите на конференцията четири резолюции за състава на Генералния съвет били публикувани само първата (дадената резолюция) и четвъртата (виж точка 1 от раздела «Специални резолюции на конференцията. — XIII»). Втората и третата резолюция, които предвиждали да се увеличи на три седмици пробният срок между предлагането на кандидатурите за членове на съвета и избирането им, както и даването на право на секциите от различните страни да набелязват кандидатурите на съответните секретар-кореспонденти, са се запазили в протоколите на Лондонската конференция, а също и в протоколната книга на Генералния съвет (заседанието от 16 ноември 1871 г.). — *423*.

301 Резолюция II — «*За наименованията на националните съвети и т.н.*» — била внесена от Маркс от името на Генералния съвет и приета на 18 септември 1871 г. на второто заседание на Лондонската конференция. Точка 1 на тази резолюция с някои изменения била включена в Организационния регламент като точка 1 от раздел II; точки 2—4 — съответно като точки 2—4 от V раздел (виж настоящия том, стр. 450 и 450). Резолюцията била насочена против сепаратистките опити на дребнобуржоазните елементи (десните прудонисти, които сами се наричали мютюелисти, т. е. привърженици на разрешаването на социалния въпрос чрез взаимопомощ, бакунистите, които се представяли за поборници на колективизма, позитивистите, последователи на буржоазния философ О. Конт и т. н.) да натрапят сектантските си принципи на местните организации на Интернационала в противовес на неговата обща програма и устав и да отразят това в наименованията на местните секции — *423*.

302 Резолюция III — «*За делегатите на Генералния съвет*»— била внесена от Маркс от името на Генералния съвет на 19 септември 1871 г. на четвъртото заседание на Лондонската конференция; първоначалната формулировка на резолюцията се съдържа в предварнтелните проекторезолюции, написани от Маркс и Енгелс (виж настоящия том, стр. 411); резолюцията била включена в Организационния регламент като точка 8 на II раздел (виж настоящия том, стр. 450). — *424.*

303 Резолюция IV — «*За вноските от 1 пенс на всеки член за Генералния съвет*» — била внесена от Франкел, който докладвал като член на комисията по изработването на мерки за по-редовното събиране на членските вноски, и била приета на шестото заседание на Лондонската конференция от 20 септември. По време на подготовката на конференцията въпросът за членските вноски бил поставен от Маркс при изказването му на заседанието на Постоянния комитет на Генералния съвет от 9 септември 1871 г. Тази резолюция с някои изменения била включена в Организационния регламент като III раздел (виж настоящия том, стр. 451). — *424.*

304 Резолюция V — «*За образуването на женски работнически секции*» — била внесена от Маркс от името иа Генералния съвет и приета на 19 септември 1871 г. на третото заседание на Лондонската конференция. Обосновавайки внесената резолюция, Маркс подчертал необходимостта да се създават женски секции в онези страни, в които в промишлеността са заети много женн. Тази резолюция била включена в Организационния регламент като точка 6 на V раздел (виж настоящия том, стр. 452). — *424.*

305 Резолюция VI —«*За обща статистика на работническата класа*»—била внесена от Маркс като предложение на Генералния съвет на 19 септември 1871 г. на третото заседание на Лондоиската конференция и приета с допълненията, направени от Утин и Фраикел.

Обосновавайки резолюцията, Маркс отбелязал, че общата статистика е особено важна за организиране подкрепата на стачкуващите работници от работниците от другите страни и на другите съвместни действия в духа на международната пролетарска солидариост. Резолюцията била включена в Организациоиния регламент като точки 1—4 иа VI раздел (виж настоящия том, стр. 453). — *425.*

306 Има се предвид текстът на Устава на Международната работиическа асоциация, издаден от Генералния съвет през 1867 г. в Лондон, в който били отразени измененията, направени в устава на Женевския (1866 г.) и Лозанския (1867 г.) конгрес. В текста на Временния устав, публикуван през 1864 г., този член — без последната фраза, допълнена по-късно, е номериран като 6 (виж настоящото издание, т. 16, стр. 16).

В основата на споменатата резолюция на Женевския конгрес на Международната работническа асоциация (текстът ѝ е даден в VI раздел на Организациоиния регламент (виж настоящия том, стр. 452—454) е залегнал раздел 2 (c) от написаната от Маркс «Инструкция за делегатите на Временния централен съвет» (виж настоящото издание, том 16, стр.197—198). — *425.*

307 Резолюция VII — «*За международните връзки на професионалните съюзи*» — била внесена на 20 септември 1871 г. на петото заседание на Лондонската конференция от Франкел, Бастелика, Утин, Серайе, Лоренцо и Дьо Пап при обсъждането на предложението на Делае, което било разкритнкувано от Маркс и другите делегати на конференцията и било отхвърлено (виж бележка 488). Окончателната редакция е направена от Маркс и Енгелс.—*425.*

308 Резолюция VIII — «*За земеделците*» — била внесена от Маркс и приета на 22 септември 1871 г. на осмото заседание на Лондонската конференция. В изказванията си Маркс подчертал необходимостта да се води пропаганда в селото и предложил да се обсъди въпросът за осигуряването на съюз между работническата класа и трудещите се селски маси. — *425*.

309 На 20 септември 1871 г. на шестото заседание на Лондонската конференция Вайан внесъл проекторезолюция, в която се говорило за неразривната връзка на политическия и социалния въпрос и за необходимостта да се сплотят силите на работниците върху политическа основа. При обсъждането на резолюцията на Вайан и на допълненията към нея, направени от Серайе и Френкел, речи за политическото действие на работническата класа произнесли Маркс и Енгелс (виж настоящия том, стр. 417—422, и бележка 298). Тези речи залегнали в основата на резолюцията «*За политическото действие на работническата класа*» (*IX*), написването на която конференцията възложила на Генералния съвет, определил на 7 октомври 1871 г. за тази цел комисия, в която влязъл Енгелс. Маркс и Енгелс написали нов текст на резолюцията, в който ясно било формулирано положението за необходимостта да се организира политическа партия на работническата класа като задължително условие за осигуряване победата на социалистическата революция и постигането на нейната крайна цел — изграждането на безкласово общество.

На 16 октомври 1871 г. генералният съвет одобрил направения от Енгелс доклад относно резолюцията за политическото действие на работническата класа.

По решение на Хагския конгрес от 1872 г. в Общия устав на Международната работническа асоциация бил включен член 7а, в който се възпроизвеждала основната част на резолюция IX на Лондонската конференция за политическото действие на работническата класа (виж настоящото издание, т. 18). — *426*.

310 Виж настоящото издание, т. 16, стр. 14 и 12. — *426*.

311 «Procès-verbaux du congrès de L'Association Internationale des Travailleurs réuni à Lausanne du 2 au 8 septembre 1867». Chaux-de-Fonds, 1867, p. 19 («Протоколи на конгреса на Международната работническа асоциация, състоял се в Лозана от 2 до 8 септември 1867 г.». Шо-де-Фон, 1867, стр. 19). — *426*.

312 К. Маркс. «Относно преследванията срещу членовете на френските секции на Международната работническа асоциация», настоящото издание, т. 16, стр. 446—449.

Мнимият заговор на френските членове на Интернационала — виж бележка 3. — *426*.

313 «*Обща резолюция за страните, в които правителствата пречат за съществуване на организация на Интернационала*» (*X*), била внесена от Маркс от името на Генералния съвет на 22 септември 1871 г. на деветото заседание на Лондонската конференция. Съдържанието на резолюцията било изложено в предварителните проекторезолюции, изработени от Маркс и Енгелс (виж настоящия том, стр. 411) Обосновавайки предложената от него резолюция, Маркс произнесъл реч за тайните дружества (виж настоящия том, стр. 653). — *427*.

314 «*Резолюции за Франция*» (*XI*) били внесени от Утин на 22 септември 1871 г. на осмото заседание на Лондонската конференция при обсъждането на въпроса за състоянието на организацията на Интернационала във Франция.

Резолюциите се основавали на положенията, изказани на това заседание от Маркс. От приетите от конференцията резолюции по този въпрос били публикувани първите две, дадени в текста; третата резолюция задължавала Белгийския и Испанския федерален съвет и Федералния съвет на Романска Швейцария да осигурят връзка между френските секции и Генералния съвет и да приемат в съответните федерации секциите, създавани от френските емигранти. В четвъртата резолюция на Генералния съвет се предлагало да публикува възвание към френските работници с призив да водят открита борба срещу контрареволюционното правителство и въпреки преследванията да създават организации на Интернационала съответно с принципите на неговия устав. Последната резолюция не била изпълнена: на заседанието на Генералния съвет от 24 октомври било решено да не се публикува възванието, за да не се навреди на затворените комунари. — *427.*

315 *«Резолюция за Англия» (XII)* била внесена от Маркс на 22 септември 1871 г. на осмото заседание на Лондонската конференция. Обосновавайки направеното от него предложение, Маркс отбелязал, че по-рано Генералният съвет се обявявал против образуването на федерален комитет или съвет за Англия, тъй като представителството на английски работници в Генералния съвет съдействувало за възпитаването им в духа на интернационализма и социалистическото пролетарско учение, а също и пречило на буржоазията да заграби ръководството на работническото движение в Англия. Но, както подчертал Маркс, огромните мащаби на дейността на Генералния съвет от времето на Комуната направили необходимо и в Англия да бъде създаден федерален съвет. — *428.*

316 *«Специални резолюции на конференцията» (XIII)*: първата резолюция била внесена от Дьо Пап и приета на 22 септември на осмото заседание на Лондонската конференция. В основата на втората резолюция, приета на 22 септември на деветото заседание на конференцията, са залегнали изводите, съдържащи се в речта на Маркс за положението на Интернационала в Германия и Англия, в която Маркс отбелязал солидарността на немските работници с Парижката комуна, както и предложението, направено от Утин. Третата резолюция била приета на 20 септември на петото заседание във връзка с прочитането пред конференцията на предложенията на Испанската федерация за организиране на Интернационала в Испания. Четвъртата резолюция била внесена от Дьо Пап на 22 септември на деветото заседание на Лондонската конференция във връзка със съобщението на Утин за нечаевския процес; в това съобщение били разобличени интригите на бакунистите в Русия. Маркс, който се изказал по този въпрос, отбелязал, че буржоазният печат използва заговора на Нечаев, за да клевети Международната работническа асоциация (виж също настоящия том, стр. 440). — *428.*

317 Резолюция XIV — *«За поръчението на гражданина Утин»*— била внесена от Вайан и приета на 22 септември 1871 г. на деветото заседание на Лондонската конференция във връзка със съобщението на Утин за нечаевския процес; Маркс направил предложение да се представи на Генералния съвет отчет за нечаевския процес. — *428.*

318 Резолюция XV — *«За свикването на следващия конгрес»* — била внесена в малко по-различна редакция от Дьо Пап и Стеес на 22 септември 1871 г. на деветото заседание на Лондонската конференция. — *429.*

319 Резолюция XVI — *«За Алианса на социалистическата демокрация»* — била внесена от Маркс на 21 септември 1871 г. на седмото заседание на Лондонската

конференция. На това заседание след обсъждането на този въпрос в комисията (виж настоящия том, стр. 415—416 и бележка 292) Маркс направил доклад за Алианса и за разколническата дейност на бакунистите в Швейцария, по който именно била приета както тази резолюция, така и резолюция XVII. — *429*.

320 «Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu du IVe Congrès International, tenu à Bale, en septembre 1869». Bruxelles, 1869, p. 172 («Международна работническа асоциация. Отчет за четвъртия международен конгрес, състоял се в Базел през септември 1869 г.», Брюксел, 1869, стр. 172). — *429*.

321 Резолюция XVII — «*За разцеплението в Романска Швейцария*» — била внесена от Маркс на 21 септември 1871 г. на седмото заседание на Лондонската конференция. В отделното издание на резолюциите бил публикуван съкратеният текст на тази резолюция. Изцяло резолюцията била публикувана във вестник «Egalité», бр. 20 от 21 октомври 1871 г. (виж настоящия том, стр. 432—435). — *430*.

322 Има се предвид написаната от Маркс резолюция на Генералния съвет, която запазила — въпреки претенциите на бакунистите — името на Романския федерален комитет и положението му на ръководен орган на секциите на Интернационала в Романска Швейцария (виж настоящото издание, т. 16, стр. 455). — *430*.

323 «Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu du IVe Congrès Internationale, tenu à Bale, en septembre 1869». Bruxelles, 1869, p. 172. — *432*.

324 Виж бележка 322. — *333*.

325 Съпроводителното писмо на Маркс до издателките на седмичника «Woodhull and Claflin's Weekly» било отпечатано в седмичника на 21 октомври 1871 г. заедно с писмото на дъщерята на Маркс Жени, което се публикува в приложенията към този том (виж стр. 654—664).

«*Woodhull and Claflin's Weekly*» («Седмичник на Удхъл и Клафлин») — седмичник, издаван в Ню Йорк от буржоазните феминистки В. Удхъл и Т. Клафлин през 1870—1876 г., орган на американската секция на Интернационала № 12, която се състояла от буржоазни реформисти и изключена от Генералния съвет през март 1872 г. от Интернационала. — *436*.

326 *Речта на К. Маркс за седемгодишнината на Интернационала* била произнесена на специалното събрание, посветено на тази годишнина, състояло се в Лондон на 25 септември 1871 г.; на това събрание, за председател на което бил избран Маркс, присъствували членовете на Генералния съвет на Интернационала, участници в Парижката комуна, съратници на Маркс и Енгелс. Кореспонденция за събранието на 25 септември била публикувана във вестник «The World»; съдържанието на речта на Маркс в нея е предадено съкратено. В настоящото издание се публикува само онази част от кореспонденцията, в която се излага съдържанието на речта.

«*The World*» («Свят») — американски всекидневник, орган на демократическата партия; излизал в Ню Йорк от 1860 до 1931 г. — *437*.

327 Има се предвид февруарската революция от 1848 г. във Франция. — *438*.

328 Въпросът за шпионската дейност на Дюран, който бил на служба при френската полиция и проникнал в Интернационала като един от ръководителите на Френската секция през 1871 г., бил разглеждан на 7 октомври 1871 г. на извънредно заседание на Генералния съвет, на който била представена ко-

респонденцията на Дюран с полицейски чиновници. Съгласно полицейските инструкции Дюран трябвало да проникне с шпионска цел на Лондонската конференция, а също и да влезе в Генералния съвет. Резолюцията за изключването на Дюран била написана и внесена на заседанието на Генералния съвет от Енгелс.

Резолюцията била отпечатана на немски език, подписана от Маркс, във вестник «Volksstaat», бр. 83 от 14 октомври; на френски — във вестниците «Liberté», бр. 174 от 15 октомври, «Egalité», бр. 20 от 21 октомври, «Mirabeau», бр. 118 от 22 октомври; на италиански — във вестник «Plebe», бр. 122 от 19 октомври; на испански — във вестник «Emancipacion», бр 19 от 23 октомври 1871 г. Заедно с текста, публикуван в «Plebe», била отпечатана и следната съпроводителна бележка на Енгелс: «Лондон, 13 октомври. Гражданино редактор на «Plebe»! Генералният съвет ми възложи да Ви изпратя следната резолюция с молба да я публикувате във Вашия уважаем вестник. Приемете и пр. Фридрих Енгелс, секретар за Италия».

«La Plebe» («Народ») — вестник, излизал от 1868 до 1875 г. в Лоди, от 1875 — в Милано под редакцията на Е. Бинями; през 1871 г. излизал три пъти седмично. Отначало— орган на лявото крило на буржоазните демократи-републиканци, през 1871—1873 г. — орган на секциите на Интернационала, провеждал линията на Генералния съвет; във вестника били публикувани редица статии на Ф. Енгелс и документи на Интернационала. — *439*.

329 *Федерална камара на работническите дружества* — обединение на професионалните съюзи и на другите работнически дружества в Париж; била създадена по инициатива на Интернационала през 1869 г., обединявала над 50 професионални съюза и работнически дружества, които изпратили в нея от 1 до 3 делегата. Федералната камара организирвала взаимна помощ за стачкуващите работници; поддържала тясна връзка с Интернационала. — *439*.

330 Това заявление било написано от Маркс съгласно решението на Лондонската конференция, която възложила на Генералния съвет да публикува заявление, че Международната работническа асоциация няма абсолютно никакво отношение към така наречения заговор на Нечаев. Текстът на заявлението бил одобрен от Генералния съвет на 16 октомври 1871 г.

В 1869 г., като се свързал с Бакунин, Нечаев започнал да действува за създаването в много градове на Русия на заговорническата организация «Народна разправа». В организираните от Нечаев кръжоци се проповядвали вулгарните анархистки идеи за «абсолютното разрушение» и се разпространявали анархистки позиви. Представителите на революционно настроената студентска младеж и на разночинните слоеве от населението влизали в нечаевската организация, привличани от острата критика срещу царския режим и призивите за решителна борба с него. Като използвал получения от Бакунин мандат на представител на «Европейския революционен съвет», Нечаев се опитвал да се представя за представител на Интернационала и по такъв начин заблуждавал членовете на създаваната от него организация.

Във връзка с разгромяването на нечаевската организация и съдебния процес срещу нейните членове, който се гледал през лятото на 1871 г. в Петербург, били оповестени авантюристичните методи, прилагани от Нечаев за постигане на целите си: шантаж, заплашване, измамване и пр. Буржоазният печат използвал материалите по процеса, за да опорочи с фалшификаторски похвати Интернационала, с който всъщност Нечаев не е имал никаква връзка.

Преводът на заявлението на Генералния съвет на френски език бил направен от Енгелс. Заявлението било публикувано на немски език във вестник

«Volksstaat», бр. 88 от 1 ноември 1871 г. (подписано от К. Маркс като секретар за Германия и Русия); на френски — във вестник «Egalité», бр. 21 от 5 ноември 1871 г. и «Qui vive!», бр. 14 от 18 октомври 1871 г.; на италиански в «Gazzettino Rosa», бр. 306 от 3 ноември 1871 г. и «Plebe», бр. 122 от 19 октомври 1871 г. — *440.*

331 *Резолюция за устава на Френската секция от 1871 г.* била написана от Маркс и единодушно одобрена от Генералния съвет на 17 октомври 1871 г.

Френската секция от 1871 г. била образувана в Лондон през септември 1871 г. от френски емигранти. В секцията проникнал разобличеният наскоро след това от Генералния съвет шпионин Дюран. Ръководството на секцията установило тясна връзка с бакунистите в Швейцария и действувало в контакт с тях, като се присъединило към нападките им срещу организационните принципи на Интернационала. Уставът на Френската секция от 1871 г. бил представен на Генералния съвет на извънредното му заседание от 14 октомври 1871 г. и предаден за разглеждане в комисията на Генералния съвет. На заседанието от 17 октомври Маркс направил съобщение за устава на Френската секция от 1871 г. и внесъл горната резолюция. Текстът на резолюцията се е запазил като ръкопис на Серайе, който бил в Генералния съвет секретар-кореспондент за Франция. — *441.*

332 Виж бележка 320. — *441.*

333 «Rules of the International Working Men's Association. Founded September 28th, 1864». London [1867], p. 5 («Устав на Международната работническа асоциация. Основана на 28 септември 1864 г.». Лондон [1867], стр. 5). — *441.*

334 «Rules of the International Working Men's Association. Founded September 28th, 1864». London [1867], p. 5. — *442.*

335 «Rules of the International Working Men's Association. Founded September 28th, 1864». London [1867], p. 7. — *442.*

336 Първоначалният текст на Устава на Международната работническа асоциация бил написан от Маркс през октомври 1864 г. на английски език и одобрен от Централния съвет на 1 ноември същата година като Временен устав (виж настоящото издание, т. 16, стр. 14—17). На Женевския конгрес от 1866 г. Уставът бил приет с някои допълнения и изменения и заедно с приложения към него Организационен регламент. През есента на 1866 г. Уставът и Организационният регламент били преведени от Маркс и Лафарг на френски език и в края на ноември издадени в Лондон в отделна брошура, в която били взети под внимание главните изменения, направени на Женевския конгрес (виж настоящото издание, т. 16, стр. 554—558). Това издание обаче не било разпространено. През 1867 г. в Лондон бил издаден английският текст на Устава и на Организационния регламент, в който били взети под внимание измененията, направени от приемането на Временния устав от 1864 г. от Женевския и Лозанския конгрес. На следващите конгреси на Интернационала — Брюкселския (1868) и Базелския (1869) — били взети редица решения, които били допълнения към Устава. В обръщението обаче се съдържали текстове на Устава, в които не били взети под внимание тези допълнения и изменения. Много съществени неточности имало и в английските издания, публикувани след Женевския и Лозанския конгрес. Освен това липсвало официалното издание на Устава на различните езици, което станало причина за излизането в редица страни на неточни преводи на Устава; във френския превод, излязъл в 1866 г. и направен от десния прудонист Толен, било изо-

пачено извънредно важното положение за политическата борба за освобождение на работническата класа. Като взели под внимание всички тези обстоятелства при подготовката си за Лондонската конференция, Маркс и Енгелс изработили проекторезолюция за издаването на ново издание на Устава на Международната работническа асоциация (виж настоящия том, стр. 412). Лондонската конференция приела предложената от Маркс резолюция за издаването на ново автентично издание на Устава и Организационния регламент на английски, немски и френски език, като решила при това, че всички преводи на други езици трябва също да бъдат одобрени от Генералния съвет.

В края на септември—октомври 1871 г. Маркс и Енгелс подготвили новото издание на Устава и Организационния регламент, прегледано отново с оглед на резолюциите на всички конгреси на Интернационала и на Лондонската конференция. Същевременно от Устава и Регламента били изхвърлени всички положения, които били вече остарели. Отново бил написан разделът «Приложения», в който подробно били обосновани всички направени изменения и допълнения. Под непосредствения контрол на Маркс и Енгелс били преведени Уставът и Регламентът на немски и френски език. Официалното издание на Общия устав и на Организационния регламент («General Rules and Administrative Regulations of the International Working Men's Association») излязло в Лондон в отделна брошура на английски език през първата половина на ноември, на френски — през декември 1871 г.; на немски език Уставът и Регламентът били публикувани в отделна брошура в Лайпциг, а също и във вестник «Volksstaat», бр. 12 от 10 февруари 1872 г. Подготвеното с участието на Енгелс официално издание на Устава и Регламента на италиански език не било отпечатано поради липсата на парични средства на Генералния съвет. В съкратен вид Уставът и Регламентът били публикувани на италиански език от издателствата «Plebe» и «Eguaglianza» («Равенство»). — *445*.

337 Този и следващият абзац, които имат декларативен характер, били включени от Маркс в текста на уводната част на Временния устав от 1864 г. по настояване на останалите членове на комисията, избрана от Централния съвет за изработване на програмните документи на Интернационала. При подготовката на изданието на Общия устав в 1871 г. Маркс изхвърлил в този абзац целия текст до думите «няма права без задължения» (сравни настоящото издание, т. 16, стр. 15). — *446*.

338 Маркс изброява следните издания на документите на Интернационала:

«Address and Provisional Rules of the Working Men's International Association, Established September 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London», 1864.

«Rules of the International Working Men's Association. Founded September 28th, 1864». London [1867].

«Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Genève du 3 au 8 septembre 1866». Genève, 1866.

«Procès-verbaux du congrès de l'Association Internationale des Travailleurs réuni à Lausanne du 2 au 8 septembre 1867». Chaux-de-Fonds, 1867.

«Troisième Congrès de l'Association Internationale des Travailleurs. Compte rendu officiel». Bruxelles, 1868.

«The International Working Men's Association. Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868» London [1869].

«Association Internationale des Travailleurs. Compte rendu du IVe Congrès International, tenu à Bâle, en septembre 1869». Bruxelles, 1869.

«Report of the Fourth Annual Congress of the International Working

Men's Association, held at Basle, in Switzerland. From the 6th to the 11th September 1869». Published by the General Council. London [1869].

«Quatrième Congrès de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Bâle, du 6 au 11 septembre 1869. Rapport du délégué aux Sections de la Fabrique de Genève». Genève, 1869.

«Resolutions of the Conference of Delegates of the International Working Men's Association. Assembled at London from 17th to 23th September 1871». London, 1871. — *456.*

339 Виж настоящото издание, т. 16, стр. 15 и настоящия том, стр. 446. — *456.*

340 Виж настоящото издание, т. 16 стр. 15. — *456.*

341 Маркс има предвид резолюцията на Базелския конгрес, одобряваща решението на Генералния съвет от 24 септември 1867 г. за премахване на длъжността председател на Генералння съвет. — *456.*

342 Това заявление Енгелс написал по повод публикуваното във вестник «Times» от 31 октомври писмо на члена на английския парламент, консерватора А. Б. Кокрен, който повтарял измислиците за Интернацнонала, почерпени от реакционния френски и английски печат, и се опитвал да клеветн Международната работническа асоциация, като използвал за тази цел документите на бакунисткия Алианс на социалистическата демокрация. Заявлението било прочетено от Енгелс и одобрено на заседанието на Генералния съвет от 31 октомври. Поради отказа на редакцията на вестник «Times» да публикува заявлението на Генералния съвет, то било отпечатано във вестник «Eastern Post». — *460.*

343 *«Journal de Genève»* («Женевски национален, политически и литературен вестник») — всекидневник с консервативна насока, излизал от 1826 г. — *461.*

344 Има се предвид публикуваната от О. Тестю в издадения от него през 1871 г. с тайно-полицейска цел сборник документи на Интернационала извадка от поверителното циркулярно писмо на Генералния съвет до Федералния съвет на Романска Швейцария, в която извадка се опровергавали клеветническите измислици на бакунистите за ръководството на Интернационала. Написаното от Маркс циркулярно писмо (виж настоящото издание, т. 16, стр. 405—412) Генералният съвет разпратил до всички секции, подписано от съответните секретар-кореспонденти. Извадката, публикувана от Тестю, била взета от конфискувания от френската полиция екземпляр на циркулярното писмо, подписан от Е. Дюпон като секретар-кореспондент за Франция (виж O. Testut. «L'Internationale», 3 etudion Paris—Versailles, 1871, p. 237—238). — *461.*

345 *Митническият съюз* на германските държави, установили обща митническа граница, бил основан в 1834 г. под ръководството на Прусия. С течение на времето той обхванал всички германски държави с изключение на Австрия и някои малки държави. Породен от необходимостта да се създаде общогермански пазар, Митническият съюз допринесъл за политическото обединяване на Германия, което завършило в 1871 г. — *463.*

346 Става дума за отменяването на ограниченията за търговската експанзия на Англия, САЩ и Франция поради сключването на Нанкинския договор от 1842 г. и споразуменията между Китай и САЩ, както и между Китай и Франция от 1844 г. Нанкинският договор бил натрапен на Китай от английските колонизатори след поражението му в първата «опиумна» война (1839—

1842 г.). Според този договор Хонконг се предавал на Англия, за английската търговия се откривали пет много важни пристанища: Кантон, Амой, Фнчжоу, Нинбо и Шанхай, предвиждало се определянето на изгодни за английската търговия мита. На 8 октомври 1843 г. на Китай било натрапено допълнително споразумение, което давало на Англия правото да създава в откритите пристанища свои колонии — сетълменти, правото на екстериториалност за тях и правото на най-голямо облагодетелстване. В 1844 г. аналогични по условия договори под заплахата, че ще му бъде обявена война, Китай бил принуден да подпише със САЩ, а след това и с Франция. Тези договори сложили началото на превръщането на Китай в полуколония на чуждите капиталисти. — *463.*

347 На заседанието си от 17 октомври 1871 г. Генералният съвет приел резолюция за устава на Френската секция от 1871 г., в която посочвал, че противоречието на устава на секцията на Общия устав пречи тя да бъде приета в Интернационала (виж настоящия том, стр. 441—444). В писмо от 31 октомври секцията заявила, че не е съгласна с резолюцията на Генералния съвет, и отправила нападки срещу съвета. Отговорът на секцията след обсъждането му в комисията бил внесен за обсъждане от Генералния съвет на 7 ноември 1871 г.

Съобщение по този въпрос направил секретар-кореспондентът за Франция Серайе, който внесъл написаната от Маркс резолюция, единодушно одобрена от съвета.

Тази резолюция се е запазила в два ръкописа. Едната — написана от Маркс, втората — от Серайе. В ръкописа на Серайе, който очевидно е окончателният текст на приетата резолюция, последният абзац, който го има в първоначалния проект на Маркс, е зачеркнат, а в предпоследния абзац се казва, че резолюцията на Генералния съвет от 17 октомври е окончателна. В началото на 1872 г. Френската секция от 1871 г. се разпаднала. В Лондон била образувана нова секция на френските емигранти, която подкрепяла Генералния съвет. — *465.*

348 Виж К. Маркс. «Конфиденциално съобщение до всички секции», настоящото издание, т. 16, стр. 459.— *465.*

349 Виж бележка 323. — *468.*

350 Виж бележка 155. — *469.*

351 «*Frankfurter Zeitung und Handelsblat*» («Франкфуртски вестник и търговски лист») — всекидневник с дребнобуржоазно-демократическа насока; излизал във Франкфурт на Майн от 1856 (под горното название от 1866) до 1943 г.

В текста на заявлението се споменава *Общата републиканска лига* — дребнобуржоазна организация, създадена в Англия през 1871 г. Едни от нейните ръководители били буржоазният радикал Бредло, трейдюнионистът Оджер, дребнобуржоазните публицисти Льо Любе, Везиние и други. Като провъзгласила за своя цел постигането на всеобщо благоденствие чрез обединяването на републнканците от всички страни, Лигата обявила една пъстра програма, в която демократическите искания се съчетавали с призив за установяване на световна федеративна република и т. н. Дейците от Лигата претендирали за ръководенето на международното работническо движение и заедно с другите враждебни на марксизма елементи водили борба против Генералния съвет на Интернационала. — *470.*

352 Има се предвид дейността на бакунистите, които през 1870—1871 г. създали в редица градове в Испания отделения на Алианса на социалистическата демокрация (виж бележка 162). — *471.*

353 Това заявление е написано от Ф. Енгелс във връзка с публикуването на 23 ноември 1871 г. във вестник «Proletario Italiano» на така наречената декларация на торинските работници, в която намерили израз нападките на бакунистите срещу Генералния съвет на Интернационала и решенията на Лондонската конференция.

«Il Proletario Italiano» («Италиански пролетарий») — италиански вестник, излизал два пъти седмично в Торино през 1871 г. под редакцията на тайния полицейски агент Терцаги; пише в защита на бакунистите против Генералния съвет и решенията на Лондонската конференция. От 1872 до 1874 г. вестникът излизал под името «Il Proletario» («Пролетарий»). — *472.*

354 Виж настоящото издание, т. 16, стр. 14. — *473.*

355 «Procès-verbaux du Congrés de l'Association Internationale des Travailleurs réuni à Lausanne du 2 au 8 septembre 1867». Chaux-de-Fonds, 1867, p. 19.—*473.*

356 *«La Révolution Sociale»* («Социална революция») — седмичник, излизал в Женева от октомври 1871 до януари 1872 г., от ноември 1871 — официален орган на бакунистката Юрска федерация. — *473.*

357 Настоящите пълномощия на името на Дж. Бориан за приемането на нови членове в Международната работническа асоциация били изработени от Енгелс в отговор на писмото на един от ръководителите на секцията в Лод Е. Бинями от 14 ноември 1871 г., в което той съобщавал за организирането на секции на Интернационала във Ферара и други италиански градове и молел да се изпратят документи на името на редица романьолски граждани, между които и Дж. Бориан, с пълномощия да основават секции на Международната работническа асоциация. — *474.*

358 Тази бележка на Енгелс била поместена във вестник «Plebe» в рубриката «Последни новини» и започвала с думите: «Един член на Интернационала ни пише от Лондон.» Бележката очевидно е публикация на част от едно, нестигнало до нас писмо на Енгелс до редактора на вестника Е. Бинями.—*475.*

359 *«L'Emancipacion»* — виж бележка 258. — *475.*

360 Написаното от Енгелс заявление на Генералния съвет до редакцията на италианските вестници във връзка със съдържащите редица нападки статии на Мацини за Интернационала освен до вестник «Roma del Popolo» било изпратено, както може да се съди от направения в чернова ръкопис на Енгелс, от 5 до 7 декември 1871 г. до редица други вестници: «Il Motto d'Ordine» («Парола»), «Il Ciceruacchio» («Чичерозакио»), «L'Eguaglianza» («Равенство»), «Plebe», «Proletario Italiano», «Gazzetino Rosa».

«La Roma del Popolo» («Народен Рим. Седмично издание по въпросите на религиозната философия, политика и литература») — дребнобуржоазен демократически вестник, излизал в Рим от 1871 до 1872 г.; публикувал статии на Мацини против Интернационала. — *476.*

361 Енгелс има предвид решението на Брюкселския конгрес на Международната работническа асоциация (от 5 до 13 септември 1868 г.) за неприемане поканата да се участвува официално на предстоящия конгрес на Лигата за мир и свобода в Берн. С резолюцията се разрешавало на членовете на Интерна-

ционала да участвуват в този конгрес частно (виж «Troisième Congrès de l'Association Internationale des Travailleurs. Compte rendu officiel». Bruxelles, 1868, p. 40).

Лига за мир и свобода — буржоазно-пацифистка организация, основана през 1867 г. в Швейцария от редица дребнобуржоазни и буржоазни републиканци и либерали (между които В. Юго, Дж. Гарнбалди и др.). През 1867—1868 г. в работата на Лигата участвувал Бакунин. В началото на дейността си Лигата под влияние на Бакунин се опитвала да използва за свои цели работническото движение и Международиата работническа асоциация. Със заявления за възможността да се сложи край на войната чрез създаването на «Европейски съединени щати» Лигата за мир и свобода сеяла сред масите фалшиви илюзии и отклонявала пролетариата от класовата борба. На втория конгрес на Лигата за мир и свобода, който се състоял в Берн от 21 до 25 септември 1868 г., Бакунин предложил резолюция, която провъзгласявала необходимостта от икономическо и социално «изравняване на класите». Като не получил подкрепата на конгреса, който с мнозинство на гласовете отхвърлил тази резолюция, Бакунин и неговите привърженици напуснали Лигата за мир и свобода и същата година създалн Алианса на социалистическата демокрация. — *477.*

362 Писмото до редактора на вестник «Eastern Post» било написано във връзка с клеветническите нападки срещу Маркс на издателя на вестник «The National Reformer» («Национален реформатор»), буржоазния радикал Ч. Бредло в публичната му лекция в Лондон на 11 декември 1871 г., както и в писмото му до «Eastern Post» (отпечатано на 16 декември). На заседанието на Генералния съвет от 19 декември 1871 г. Маркс подчертал тясната връзка на нападките на Бредло с клеветническата кампания срещу Интернационала, подета от буржоазните политици и печата, която особено се засилила след издаването на възванието «Гражданската война във Франция», и посочил близостта на Бредло до продажните буржоазни журналистически кръгове във Франция.

Във връзка с публикуването през януари 1872 г. в «National Reformer» на новите клеветнически писма на Бредло Маркс написал в отговор разобличаващи ги заявления (виж настоящия том, стр. 486 и 487—488). — *478.*

363 Тази статия Енгелс написал в отговор на приетия от конгреса на швейцарската бакунистка Юрска федерация в Сонвилие (ноември 1871 г.) циркуляр до всички секции на Интернационала, насочен против решенията на Лондонската конференция на Международната работническа асоциация. Енгелс изпратил статията с писмо до Либкнехт от 3 януари 1872 г., в което подчертавал необходимостта веднага да бъде публикувана. След публикуването на статията във «Volksstaat» Енгелс помолил Либкнехт да му изпрати няколко броя от вестника с текста на статията, за да ги изпрати в Италия, където бакунистите, използвайки сонвилиерския циркуляр, били подели клеветническа кампания против Генералния съвет и решенията на Лондонската конференция. Против сонвилиерския циркуляр се обявили редица органи на Интернационала; във вестник «Egalité» от 24 декември 1871 г. било публикувано решението на Романския федерален комитет, с което се осъждал циркулярът като опит да се предизвика разцепление в Международната работническа асоциация. В Испания във вестник «Emancipacion», бр. 24 от 27 ноември 1871 г. била публикувана статия на Лафарг, в която се разобличавали клеветите в циркуляра.

Секциите на Интернационала в Германия, Англия, Холандия, Съединените американски щати, както и миланската секция в Италия отхвърлили сон-

вилиерския циркуляр; не се решили да се присъединят към този циркуляр и намиращите се под влиянието на бакунистите редица секции в Испания. За да бъде разобличена окончателно дезорганизаторската сектантска дейност на бакунистите, Маркс и Енгелс започнали да пишат през януари 1872 г. циркуляра на Генералния съвет «Мними разцепления в Интернационала» (виж настоящото издание, т. 18.) — *479.*

364 Виж «Report of the Fourth Annual Congress of the International Working Men's Association, held at Basle, in Switzerland, From the 6 th to the 11th September, 1869». London [1869], p. 21 («Отчет за четвъртия годишен конгрес на Международната работническа асоциация, състоял се в Базел, Швейцария, от 6 до 11 септември 1869 г.» Лондон [1869], стр. 21). — *481.*

365 *Брауншвайгски углавен съд* — има се предвид окръжният съд в Брауншвайг, в който през октомври 1871 г. се гледал процесът срещу арестуваните от пруските власти членове на Комитета на Социалдемократическата работническа партия (виж бележка 154). — *481.*

366 *Черен кабинет* — тайно учреждение при пощенските ведомства във Франция, Прусия, Австрия и редица други държави, което се занимавало с отваряне на писмата; съществувал от епохата на абсолютистките монархии в Европа. — *482.*

367 «*The National Reformer*» («Национален реформатор») — английско седмично списание, орган на буржоазните радикали, излизало в Лондон от 1860 до 1893 г. — *486.*

368 «*Criminal-Zeitung*» — съкратено название на седмичника «Belletristisches Journal und New-Yrker Criminal-Zeitung» («Белетристичен вестник и нюйоркски вестник по криминалистика»), основан в Ню Йорк през 1852 г. от представители на немската дребнобуржоазна емиграция. Под това название излизал от 18 март 1853 г. до 10 март 1854 г. В 1853 г. вестникът публикувал клеветнически статии против Маркс и свързаните с него пролетарски революционери.

«*Московские ведомости*» — всекидневник с реакционна насока, който бил подкрепян от чиновническата бюрокрация и върхушката на помешчиците; излизал от 1756 до 1917 г. — *487.*

369 Писмото до редакцията на «Gazzettino Rosa» Енгелс написал във връзка с клеветническата кампания против Интернационала, подета в Италия от списание «Libero Pensiero» («Свободна мисъл»), което излизало във Флоренция от 1866 до 1876 г. под редакцията на дребнобуржоазния демократ Л. Стефанони, член на бакунисткия Алианс.

За да бъде подкопано влиянието на Интернационала, Стефанони се обявил за създаването на така нареченото «Универсално дружество на рационалистите». Като обявил демагогски, че задачата на това дружество е да осъществи принципите на Интернационала, но «без неговите лоши страни», Стефанони проповядвал дребнобуржоазните утопични идеи за изкупуване на поземлената собственост от едрите земевладелци и за създаване на земеделски колонии, като уж универсално средство за пълното избавяне на трудещите се от експлоатацията. Програмата на Стефанони била отхвърлена от италианските работници; предложеният от него проект за създаване на «Дружество на рационалистите» не бил осъществен.

Енгелс иронично нарича рационалистите «пребендарии» (от думата «praebenda» — владения на католическата църква, създадени от дарения и

завещания), с което намеквал за плановете им социалният въпрос да бъде разрешен чрез създаване на поземлен фонд със средства, получени от пожертвования.

Освен в «Gazzettino Rosa» писмото на Енгелс било отпечатано (без съпроводителната част) в списание «Libero Pensiero» от 22 февруари 1872 г.

«Gazzettino Rosa» — италиански всекидневник, излизал в Милано от 1867 до 1873 г.; през 1871—1872 г. пишел в защита на Парижката комуна, публикувал отчетите и документите на Международната работническа асоциация; от 1872 г. вестникът бил под влиянието на бакунистите. — *489*.

370 *«Neuer Social-Democrat»* («Нов социалдемократ») — немски вестник, излизал в Берлин от 1871 до 1876 г. три пъти седмично; орган на ласалианския Общ германски работнически съюз; насоката на вестника отразявала напълно провежданата от ласалианците политика на приспособяване към Бисмарковия режим и на кокетиране с господстващите класи в Германия, опортюнизма и национализма на ласалианските лидери. От сектантски позиции вестникът водел системна борба против марксисткото ръководство на Интернационала и против немската Социалдемократическа работническа партия, подкрепял враждебната на Генералния съвет дейност на бакунистите и представителите на другите антипролетарски течения. — *490*.

371 Има се предвид Съюзът на комунистите — първата международна комунистическа организация на пролетариата, създадена под ръководството на Маркс и Енгелс в началото на юни 1847 г. в Лондон в резултат на реорганизирането на Съюза на справедливите — тайно обединение на работниците и занаятчиите, което възникнало през 30-те години и имало свои общини в Германия, Франция, Швейцария и Англия. Програмните и организационните принципи на Съюза на комунистите били изработени с непосредственото участие на Маркс и Енгелс. По поръчение на втория конгрес на съюза (29 ноември — 8 декември 1847 г.) Маркс и Енгелс написали програмния документ — «Манифест на комунистическата партия», публикуван през февруари 1848 г. (виж настоящото издание, т. 4, стр. 419—458).

Щом започнала революцията във Франция, Централният комитет на съюза в Лондон предал в края на февруари 1848 г. ръководството на съюза на Брюкселския окръжен комитет начело с Маркс. След екстерирането на Маркс от Брюксел седалище на новия Централен комитет в началото на март става Париж, където се премества Маркс. В Централния комитет бил избран и Енгелс.

През втората половина на март и началото на април 1848 г. Маркс, Енгелс и няколкостотин немски работници, повечето членове на Съюза на комунистите, се завръщат в родината, за да вземат участие в започналата германска революция. Политическа платформа на Съюза на комунистите в тази революция станали формулираните от Маркс и Енгелс в края на март «Искания на Комунистическата партия в Германия» (виж настоящото издание, т. 5, стр. 1—3). Ръководещ и направляващ център за членовете на Съюза на комунистите бил по това време редактираният от Маркс «Neue Rheinische Zeitung» («Нов рейнски вестник»).

Макар поражението на революцията да нанесло удар на Съюза на комунистите, през 1849—1850 г. той бил реорганизиран и продължил дейността си. В написаното от Маркс и Енгелс през март 1850 г. «Обръщение на Централния комитет до Съюза на комунистите» (виж настоящото издание, т. 7, стр. 257—268) се правела равносметка на революцията от 1848—1849 г. и се поставяла задачата да бъде създадена самостоятелна партия на пролетариата. През лятото на 1850 г. в Централния комитет на Съюза на комунистите се из-

острили принципиите разногласия по въпроса за тактиката. По-голямата част от Централиия комитет начело с Маркс и Енгелс се обявнла решително против предлаганата от фракцията на Вилих — Шапер сектантска, авантюристична тактика за незабавно започване на революция, без да се държн сметка за обективните закономерности и реалната политическа обстановка. Поради разколническата дейност на фракцията на Вилих — Шапер стигнало се до скъсване с тази фракция в средата на септември 1850 г. На заседанието от 15 септември 1850 г. (виж настоящото издание, т. 8, стр. 577—582) по предложение на Маркс пълномощията на Централния комитет били предадени на Кьолнския окръжен комитет. В резултат на полицейските преследвання и арестуването на членове на съюза през май 1851 г. дейността на Съюза на комунистите в Германия фактически била прекратеиа. На 17 ноември 1852 г. по предложение на Маркс съюзът обявил, че се разтуря, но членовете му продължавали работата си по подготовката на кадри за бъдещите революционни битки.

Съюзът на комунистите изиграл голяма историческа роля като школа за пролетарските революционери, като зародиш на пролетарската партия, предшественик на Междуиародиата работническа асоциация. — *490.*

372 «*Wiesbadener Zeitung*» («Висбаденски вестник») — немски консервативен вестник, излизал през 1872—1881 г. — *490.*

373 *Кьолнски процес срещу комунистите* (4 октомври — 12 ноември 1852 г.) — провокационен процес, организиран от пруското правнтелство. Под съд били дадени 11 члена на Съюза на комунистите, обвиненн в «имащ характер на държавна измяна заговор». Като обвинителен материал били представени изфабрикуваната от пруските полицейски агенти «автентична протоколна книга» на заседанията на Централния комитет н други фалшиви документи, както н документи, откраднати от полицията от авантюристичната фракция на Вилих — Шапер, изключена от Съюза на комунистите. Седем души от подсъдимите, въз основа на фалшиви документи н лъжесвндетелства, били осъдени на крепостен затвор от три до шест години. Провокациите на организаторите на процеса и подлите методи, с които сн служела пруската полицейска държава против международното работническо движение, били напълно разобличени от Маркс и Енгелс (виж статията на Енгелс «Неотдавнашният процес в Кьолн» и памфлета на Маркс «Разкрития относно кьолнскня процес на комунистите», настоящото издание, т. 8, стр. 411—417, 419—487). — *491.*

374 Това заявление, написано от Маркс и Енгелс, било одобрено на заседанието на Генералния съвет от 20 февруари 1872 г. Запазило се е копието от това заявление, написано от Юнг. Освен в споменатнте в края англнйски вестници заявлението било публикувано и в САЩ в седмнчника «Woodhull and Claflin's Weekly», бр. 99 от 6 април 1872 г. н в Португалия в органа на лисабонските секции на Интернационала вестннк «O Pensamento Social» («Социална мисъл»), бр. 6 от март 1872 г. — *492.*

375 «*Черновки на «Гражданската война във Франция»*», които представляват подготвителнн варианти на това произведение, Маркс написал през април — май 1871 г. Още в първите дни след революцията от 18 март Маркс започва да проучва грнжливо всички материали по събнтията в Париж, събира изрезкн от вестници, прави си многобройни нзвадки от френски н английски вестници. През втората половнна на апрнл Маркс започва работата над първия план и я продължава до към 10 май, а след това пише втори план на «Граждаиската война във Франция», работата над който завършва в средата на май, след което преминава към написването на окончателния текст на

«Гражданската война във Франция» във формата на възвание на Генералния съвет на Международната работническа асоциация. Изрезките от вестниците и извадките на Маркс в неговите тетрадкн, отнасящи се за последната седмица от съществуването на Парижката комуна, били използвани не във втория план, а вече в текста на самото възвание.

Ръкописнте на първата и втората черновка на «Гражданската война във Франция» представляват листове с голям формат. Ръкописът на най-голямата по обем първа черновка, запазила се, както изглежда, изцяло, е от 11 изписани от двете страни листа, или 22 страници, от 1 до 22-а, иомерирани от Маркс, с изключение на страниците 6-а и 13-а под ред. От ръкописа на втората черновка, която се е състояла, както може да се предположи, като се изхожда от номерацията на Маркс (не на всички листове има такава) очевидно от 13 листа, са се запазили 11 (8 от тях са изписани от едната страна, а 3 листа са изписани от двете страни). На липсващите листове от ръкописа се е намирал, както изглежда, параграф 4 от произведението, който е предшествувал запазилия се параграф 5: «Започваие иа Гражданската война. Революцията от 18 март. Клемаи Тома. Льоконт. Сблъскваието на Ваидомския площад». Последните три неномерирани страиици (виж настоящия том, стр. 610—616) съдържат главно новата редакция на отделни пасажи от втория вариант. По-голямата част от текста в ръкопнса на първата и втората черновка е зачеркната от Маркс с вертикални и наклоиеии черти, с които обикновено Маркс отбелязвал пасажите, използваии при работата над окончателния текст на «Гражданската война във Франция». В настоящото издание не се възпроизвеждат само онези думи и фрази от ръкописа, които са били зачеркнати от Маркс с хоризонталиа черта. И в двата ръкописа има много оограждаиия на полето, скоби, квадратни скоби и т. н., които имат характер на работнн бележкн (в иастоящото издание те не се възпроизвеждат).

Когато дава цитати или споменава декрети и прокламации на Комуната, в черновките сн Маркс често се позовава на тях според датите на публикуването им или според датнте на съобщенията за тях в лондонските вестници.

«Черновки на «Гражданската война във Франция»» не са билн публикуванн, докато Маркс и Енгелс са били живи и дълго време след смъртта на осиовоположниците на марксизма. Отделни откъси от първата черновка са били публикувани за първи път в СССР във вестник «Правда», бр. 72 и 76 от 14 и 18 март 1933 г. Пълният текст на първата и втората черновка са били публикувани за пръв път в СССР през 1934 г. на езика на оригинала (английски) и в руския превод в издадения от Института по марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС «Архив Маркса и Энгельса», т. III (VIII). — *494.*

376 *Сражението при Бюзанвал* или Мои-Валериен — виж бележка 126. — *499.*

377 На 5 октомври 1870 г. пред парижкото кметство под ръководството на Г. Флуранс се състояла демонстрация на работниците от батальоиите на националната гвардия. Работниците поискали от правителството на националната отбрана да проведе избори за Комуната, да вземе мерки за укрепването на републиката и за решителна борба с нахлулия в страната враг. Правителството отхвърлило тези искания и забранило на иационалната гвардия събирането без заповед и въоръжените демонстрации.

За *въстанието от 31 октомври 1870 г.* виж бележка 217. — *500.*

378 *Capitulards* — виж бележка 194. — *500.*

379 Виж бележка 197. — *501.*

380 Виж бележка 213. — *503.*

381 Става дума за въвеждането на нови избирателни цензове съгласно закона от 31 май 1850 г., който бил приет от Законодателното събрание на Френската република по инициатива на партията на реда начело с Тиер, изплашена от успехите на демократите и социалистите на допълнителните избори за събранието през март и април 1850 г. С новия избирателен закон, който бил насочен против градските и селскостопанските работници и бедните селяни, се въвеждал тригодишен ценз на заседналост; до изборите се допускали само лицата, които плащат личен данък; поради това броят на избирателите във Франция се намалил почти с 3 млн. души.

Наскоро след приемането на избирателния закон от 1850 г. събранието увеличило за 1850 г. заплатата, която се изплащала от държавното съкровище на президента на републиката Луи Бонапарт, от 600 000 на 3 млн. франка. — *504.*

382 Опитите на нормандските фабриканти да намалят работната заплата на текстилните работници, за да могат успешно да конкурират с английските фабриканти, предизвикали в края на 1868 и началото на 1869 г. голяма стачка на работниците от този промишлен отрасъл в Сотвил-ле Руан. В отговор на молбата на стачниците за подкрепа Генералният съвет на Интернационала организирал чрез лондонските трейдюниони и френските профсъюзи събиране на средства за стачкуващите работници. Както се отбелязвало в написания от Маркс «Отчет на Генералния съвет пред IV годишен конгрес на Международната работническа асоциация» (виж настоящото издание, т. 16, стр. 389—402), стачката въпреки поражението ѝ съдействувала за организирането и сплотяването на работниците от текстилната промишленост в Нормандия, довела до създаването на професионални съюзи в Руан, Елбьоф, Дарнетал и т. н., а също така и заздравила братския съюз между английските и френските работници. — *504.*

383 «*Le Rappel*» («Призив») — всекидневник с леворепубликанска насока; основан от В. Юго и А. Рошфор; излизал от 1869 до 1928 г. Критикувал остро Втората империя, по време на Парижката комуна пишел за подкрепянето ѝ. — *505.*

384 Има се предвид акцията от 12 май 1839 г. на бланкисткото Дружество на годишните времена (виж бележка 243). — *506.*

385 В ръкописа на Маркс грешка на перото: Дюфор станал министър на вътрешните работи, а Вивиен — министър на обществените работи в правителството на Кавеняк на 13 октомври 1848 г. На 2 юни 1849 г. Дюфор станал министър в кабинета на Одилон Баро. — *506.*

386 Има се предвид *Комитетът на улица Поатие* — ръководният орган на така наречената партия на реда (виж бележка 205). Най-важна роля в Комитета на улица Поатие играели орлеанистите начело с Тиер. — *506.*

387 Като говори за «*Либералния съюз*» от 1847 г., Маркс има предвид групата на така наречените «прогресивни консерватори» във френската камара на депутатите, която се оформила след изборите през 1846 г. Главни дейци в тази група били орлеанистите Жирарден, Токвил, Дюфор и др. «Прогресивните консерватори» искали от правителството на Гизо да проведе редица икономически реформи в интерес на едрата промишлена буржоазия и известно разширяване на избирателното право с цел да се заздрави Юлската монархия.

Като се обявявали против Гизо, те прибягвали до разкриването на скандални страни от дейността на членовете на неговото правителство.

Либерален съюз — коалиция на буржоазните републиканци, орлеанистите и част от легитимистите, която била образувана въз основа на общата опозиция срещу империята по време на изборите за Законодателен корпус в 1863 г. Опитът отново да бъде организиран Либерален съюз по време на предизборната кампания от 1869 г. не успя поради разногласията между партиите, които влизали в тази коалиция през 1863 г. Умерените буржоазни републиканци (Ж. Фавър, Ж. Симон и др.) в 1869 г. били за съюз с монархистите и подкрепяли кандидатурата на орлеаниста Дюфор, който обаче не бил избран. — *507.*

388 Намек за ролята, която играел Тиер, който по това време бил министър на вътрешните работи, при зверското смазване на републиканското въстание в Париж от 13—14 април 1834 г., по-специално при кървавата разправа с населението на улица Трансион (виж бележка 200). — *509.*

389 Има се предвид действията в духа на бонапартисткия държавен преврат от 2 декември 1851 г. — *509.*

390 «Journal Officiel de la Republique Française», бр. 96 от 6 април 1871 г.— *510.*

391 «Journal Officiel de la Republique Française», бр. 96 от 6 април 1871 г. — *510.*

392 *Комисията на петнадесетте* била назначена от Националното събрание на 20 март 1871 г. за оказване съдействие на правителството на Тиер в борбата срещу революционен Париж. В комисията били включени главно монархисти, както и поддържащи Тиер буржоазни републиканци. Комисията отправила към провинциите призив да бъдат формирани доброволчески части за борба с Комуната, който не срещнал там подкрепа. След поражението на Комуната комисията прекратила дейността си. — *510.*

393 Маркс изглежда е имал намерение да използва в «Гражданската война във Франция» примери, характеризиращи интригите на монархистите във Версайското национално събрание. В направените от Маркс извадки от вестниците от този период се съдържат данни за интригите на херцог Омалски и брат му принц Жуанвил във Версай, за разпространяващите се тогава слухове за сливането на линиите на Бурбоните и Орлеаните и за проектите херцог Омалски да бъде качен на френския престол — *512.*

394 «Journal Officiel de la Commune de Paris», бр. 1 от 30 март 1871 г. — *512.*

395 *Chouannerie* — бунт на шуаните; виж бележка 125. — *513.*

396 «*Муниципали*», или муниципална гвардия (от 1871 г. — републиканска гвардия) — милитаризирана пеша и конна полиция на Париж, сформирана в 1830 г. от правителството на Юлската монархия за борба с революционното движение; в 1871 г. тя била ударната сила на контрареволюционната версайска армия.

Папски зуави — виж бележка 114.

Шуани — виж бележка 241. — *514.*

397 В 1840 г. в резултат на сключената от Русия, Англия, Австрия, Прусия и Турция Лондонска конвенция, с която се предвиждало да се окаже помощ на турския султан против египетския паша Мохамед-Али (виж бележка 102), Франция, която подкрепяла Мохамед-Али, се оказала застрашена от външно-

политическа изолация и опасността да бъде образувана антифренска коалиция на европейските държави. Като се отказало от подкрепата на Мохамед-Али, което означавало голямо поражение за френската политика на Близкия Изток, френското правителство успяло да постигне Франция да участвува при сключването на Лондонската конвенция от 1841 г. за затваряне в мирно време на черноморските проливи за чуждите военни кораби. Конвенцията била подписана на 13 юли 1841 г. от представителите на Русия, Англия, Франция, Австрия и Прусия, от една страна, и Турция, от друга.

В третото английско издание на «Гражданската война във Франция» Маркс дава като пример на дипломатическо поражение на Франция първата от споменатите Лондонски конвенции (конвенцията от 1840 г.). — *515.*

398 *«La Situation»* («Ситуация») — всекидневник с бонапартистка насока, излизал на френски език в Лондон от септември 1870 г. до 2 август 1871 г.; бил в опозиция срещу правителствата на националната отбрана и Тиер. — *516.*

399 *Francs-fileurs* — виж бележка 239. — *519.*

400 *Кобленска емиграция* — виж бележка 240. — *519.*

401 *Виенски трактати*— договори, сключени във Виена през май—юни 1815 г. между държавите участнички в Наполеоновите войни в резултат на работата на Виенския конгрес (1814—1815). Виенските договори прекроили картата на Европа с цел да бъдат реставрирани легитимистките монархии против интересите на националното обединение и независимостта на народите.

Парижки договор — прелиминарен мирен договор между Франция и Германия, подписан на 26 февруари 1871 г. (виж бележка 211). — *520.*

402 Виж бележка 101. — *520.*

403 Маркс има предвид половинчатите буржоазни реформи, които били проведени в Прусия през 1807—1811 г. след разгромяването и във войната с наполеоновскаФранция,което показало гнилостта на социално-политическия строй на феодално-крепостническата пруска държава. В резултат на тези реформи била отменена личната крепостна зависимост на селяните, но като се запазвали всички военни повинности, откупването от които се разрешавало само със съгласието на едрите земевладелци; в Прусия било въведено ограничено местно самоуправление, реорганизирани били армията и централните държавни органи на управлението. — *521.*

404 Героичната отбрана на Севастопол, завземането на турската крепост Карса от руските войски и неуспехите на съюзниците в Балтийско море дали възможност на руската дипломация на Парижкия мирен конгрес (февруари—март 1856 г.), използвайки противоречията между Англия, Австрия и Франция, да постигне значително смекчаване на условията на мира, с който се завършвала изгубената от царска Русия Кримска война: съществено били ограничени размерите на териториалните отстъпки на Турция, Русия запазила владенията си в Кавказ и правото да има флот и крепости в Азовско море. Конгресът взел решение за прекратяване на австрийската окупация на Молдавия и Влашко, което затруднявало много експанзията на Австрия на Балканите.

Когато говори за извършените от царското правителство след поражението на Русия в Кримската война реформи, Маркс има предвид: селската реформа от 1861 г., реформите в областта на местното самоуправление (земската реформа от 1864 г. и реформата на градското самоуправление от 187

въвеждането на нови съдебни устави в 1864 г. и реформата на финансовата система. Провеждането на тези реформи било крачка към превръщането на Русия в буржоазна монархия. — *521.*

405 «Великият неплатен» («Great Unpaid») — ироничен израз, употребяван в Англия за лицата, които заемали служби на мирови съдии и не получавали възнаграждение. — *526.*

406 «Le Mot d'Ordre» («Парола») — всекидневник с леворепубликанска насока, излизал в Париж под редакцията на А. Рошфор от 3 февруари 1871 г. На 11 март вестникът бил спрян по заповед на губериатора на Парнж Виноа, издаването му възобновено при Парнжката комуна иа 8 април и продължил да излиза до 20 май 1871 г. Вестиикът пишел остро против версайското правителство и монархическото мнозииство на Националиото събрание, но взел напълно страната иа Комуната, обявявал се против мерките за смазване иа контрареволюционните елементи в Париж. — *526.*

407 Съобщенията за резултатите извършеното от комисията иа Комуната разследване на обстоятелствата, при които били разстреляни иационалните гвардейци, били публикувани иа 29 април 1871 г. в бр. 119 на вестник «Journal Officiel de la République française» и в бр. 6 на вестник «Mot d'Ordre». Маркс цитира съдържанието на отчета на комисията, публикувано в «Mot d'Ordre». — *527.*

408 «*New-Jork Daily Tribune*»(«Нюйорска всекидневна трибуиа») — американски вестник, излизал от 1841 до 1924 г. До средата иа 50-те години вестникът бил орган на лявото крило на американските виги, а след това орган иа републиканската партия. От август 1851 до март 1862 г. във вестника сътрудничел Маркс. Голям брой от статиите за този вестиик по молба на Маркс написал Енгелс. През периода на иастъпилата в Европа реакция Маркс и Енгелс използвали широко разпространения, прогресивеи по това време американски вестиик за разобличаваие въз осиова иа конкретии материали недъзите на капиталистическото общество. През периода на Гражданската война в Америка Маркс и Енгелс прекратили сътрудничеството си във вестика. Голяма роля за скъсването иа Маркс с «New-York Daily Tribune» изиграло засилването в редакцията иа привържениците иа компромис с робовладелците и отстъпването на вестиика от прогресивните му позиции. С течение иа времето иасоката иа вестника ставала все по-дясна. — *527.*

409 Заявлението иа делегатите иа синдикалните камари Маркс цитира по вестник «Rappel», бр. 669 от 13 април 1871 г.

Лига на републиканския съюз за правата на Париж — буржоазна организация, възникнала в Париж в началото на април 1871 г. Лигата се опитвала да съдействува за прекратяваието на гражданската война, като разчитала, че едно споразумеиие между Версай и Париж върху осиовата на признаваието на републиката н муниципалните свободи иа Париж ще доведе до ликвидиране на Комуната по мирен път.

Манифестация на франкмасоните— на 29 април 1871 г. парижките фраикмасони в колони се запътили към градските укрепления, за да наложат прекратяването на военните действия от страна иа версайците. На 26 н 29 април Комуната устроила среща на фраикмасоните в градското кметство, за да бъдат спечелени симпатиите на републиканската дребна и средна буржоазия, чиито политически възгледи те изразявали. На тези срещи франкмасоните, чиито предложения за помирения Тиер отхвърлил, заявили, че под-

държат Комуната. След срещата на 29 април се състояла споменатата манифестация, в която взела участие и една делегация на Комуната. — *527*.

410 Маркс цитира решението на Лигата на републиканския съюз за правата на Париж, публикувано във вестник «Rappel», бр. 673 от 17 април 1871 г. — *528*.

411 Маркс има предвид «*Moniteur des communes*» («Вестник на общините»), френски правителствен вестник, който излизал по време на Комуната във Версай като вечерна притурка на «Journal Officiel» на Тиеровото правителство. — *528*.

412 Маркс има предвид френския републикански вестник «*La Défense républicaine*» («Републиканска отбрана»), който излизал в Лимож през 1871 г. — *529*.

413 Очевидно има се предвид оценката на резултатите от изборите за общински съвети, състояли се на 30 април 1871 г., която била дадена във вестник «Vengeur» от 6 май 1871 г.

«*Le Vengeur*» («Отмъстител») — леворепубликански всекидневник, излизал в Париж от 3 февруари 1871 г.; на 11 март бил спрян по заповед на парижкия губернатор Виноа. Вестникът започнал да излиза отново при Парижката комуна на 30 март и излизал до 24 май 1871 г. Вестникът пишел в подкрепа на Комуната, публикувал нейните официални документи и информации за заседанията ѝ. — *529*.

414 Маркс има предвид «закона за подозрителните», приет от Законодателния корпус на 19 февруари 1858 г. Законът давал на правителството и на императора неограничено право да интернират в различни райони на Франция и Алжир или изобщо да екстернират от френска територия всички лица, заподозрени във враждебно към режима на Втората империя отношение. — *529*.

415 В адреса на Лионския муниципален съвет, предаден на Националното събрание от депутата Грепо, се искало да бъде прекратена гражданската война и Версай и Париж да се помирят. В адреса се предлагало също ясно да се разграничат функциите на събранието и функциите на Парижката комуна и да се ограничи дейността на Комуната с муниципални въпроси. — *529*.

416 Става дума за общинските съвети, избрани в 1865 г. при империята в обстановката на силен натиск от страна на властите. — *530*.

417 *Съюз на градовете* (пълното му име Патриотичен съюз на републиканските градове) — организация, която се опитвали да създадат буржоазните републиканци през април — май 1871 г., които се страхували от реставриране на монархията след смазването на Парижката комуна. Временният комитет на съюза с активното участие на Лигата на републиканския съюз за правата на Париж (виж бележка 409) насрочил за 9 май 1871 г. конгрес на представители на градските общини в Бордо, за да съдействуват за прекратяване на гражданската война и за заздравяване на републиката, както и за организационното оформяване на съюза. Версайското правителство забранило конгреса на Съюза на градовете и неговият временен комитет скоро прекратил дейността си.

Във вестник «Rappel» от 6 май 1871 г. била публикувана програмата на проектирания конгрес на Съюза на градовете — *530*.

418 «Journal Officiel de la République Française», бр. 103 от 13 април 1871 г. — *536*.

419 Маркс цитира отчета на комисията за изборите за Комуната, публикуван в «Journal Officiel de la République Française», бр. 90 от 31 март 1871 г. — *536.*

420 «Journal Officiel de la République Français», бр. 95 от 5 април 1871 г. — *537.*

421 Под влияние на съобщенията за седанската катастрофа и революцията в Париж, която довела на 4 септември 1870 г. до падането на империята, работниците в много градове във Франция въстанали. В много от тях — Лион, Марсилия, Тулуза — били създадени народни органи на властта — комуни. Провинциалните комуни, въпреки че съществували кратко време, осъществили, особено комуната в Лион, редица важни революционни мероприятия (сменяне на полицейския и чиновническия апарат, освобождаване на политическите затворници, въвеждане на светско образование, облагане на едрите собственици с данъци, безвъзмездно връщане на заложените вещи по дребните заложни квитанции и т. н.). Правителството на националната отбрана смазало жестоко местните комуни. — *540.*

422 На 3 ноември 1870 г. правителството на националната отбрана, опитвайки се да заздрави положението си, нестабилността на което било показано от революционните събития на 31 октомври 1870 г., провело в Париж плебисцит по въпроса за подкрепата на правителството. Макар значителна част от парижани да гласували против политиката на правителството, то успяло да получи мнозинство в резултат на упражнения натиск върху населението, непрекъсната демагогска пропаганда, фактически съществуващото обсадно положение и т. н. — *540.*

423 Маркс цитира възванието на Централния комитет на националната гвардия към парижани от 22 март, издадено като отделен афиш и отпечатано в «Journal Officiel de la République Française», бр. 84 от 25 март, 1871 г. — *548.*

424 В тази фраза Маркс предава съдържанието на статията, в която се излагала позицията на Централния комитет на националната гвардия по въпроса за плащането на контрибуциите; статията била отпечатана в «Journal Officiel de la République Française», бр. 83 от 24 март 1871 г. — *554.*

425 Виж бележка 233. — *554.*

426 *Допълнителният данък от 45 сантима* върху всеки франк за преките данъци бил въведен от временното правителство на Втората република на 16 март 1848 г. Данъкът, цялото бреме на който легнало върху селяните, предизвикал силно недоволство сред тях, което едрите земевладелци и католическите свещеници използвали за агитация срещу демократите и парижките работници и превръщането на селяните в резерв на контрареволюцията. — *555.*

427 Виж бележка 234. — *555.*

428 Както изглежда, става дума за Републиканския съюз на департаментите (виж бележка 231). — *558.*

429 *«Concordats a l'amiable»* — виж бележка 229. — *558.*

430 На 20 юни 1789 г. в отговор на опита на правителството на Людовик XVI да провали следващото заседание на Генералните щати, които се провъзгласили за Национално събрание, депутатите от третото съсловие, които се били събрали в залата за игра с топка във Версай, се заклели да не се разотидат, докато не бъде изработена конституцията. Клетвата в залата за игра с топка

било едно от събитията, които били пролог към френската буржоазна революция от края на XVIII в. — *560.*

431 Има се предвид парижкото Дружество на пролетарните позитивисти, което включило в програмата си редица принципи в духа на буржоазната философия на О. Конт. В началото на 1870 г. Генералният съвет, вземайки под внимание работническия състав на дружеството, го приел в Интернационала с правата на секция; същевременно програмата на дружеството била остро разкритикувана. — *561.*

432 *Фаланстери* — дворци, в които според представите на френския социалист утопист Ш. Фурие трябвало да живеят и работят членовете на производствено-потребителните асоциации в идеалното социалистическо общество.

Икария — фантастична комунистическа страна, изобразена в социалния и философски роман на представителя на утопичния комунизъм Е. Кабе «Пътуване в Икария». — *562.*

433 Маркс цитира «Journal Officiel de la République Française», бр. 80 от 21 март 1871 г. — *563.*

434 Маркс цитира редакционната статия на «Journal Officiel de la République Française», бр. 91 от 1 април 1871 г. — *566.*

435 Цитира се манифестът на Парижката комуна «Към френския народ» от 19 април 1871 г., публикуван в «Journal Officiel de la République Française», бр. 110 от 20 април 1871 г. — *566.*

436 *Манифест към провинцията* — виж бележка 435. — *570.*

437 Виж бележка 435. — *571.*

438 *Асоциация на защитниците на републиката* — буржоазнодемократическа организация, основана в Париж през февруари 1871 г.; поставяла си за цел да води борба за република. Асоциацията подкрепяла Комуната и осъждала политиката на версайското правителство. Цитираното решение на асоциацията било публикувано в «Journal Officiel de la République Française», бр. 129 от 9 май 1871 г. — *571.*

439 Ch. Montesquieu. «De l'esprit des loix». Genève, 1748. Tome second, p. 165 (Ш. Монтескьо. «За духа на законите». Женева, 1748. Том втори, стр. 165).— *571.*

440 «Journal Officiel de la République Française», бр. 79 от 20 март 1871 г. — *573*

441 Ch. Montesquieu. «De l'esprit des loix». Genève, 1748. Tome premier, p. 204—206. — *574.*

442 *Конституция от 1793* — конституция на Френската република, приета от Конвента през периода на революционната диктатура на якобинците по време на френската буржоазна революция, най-демократичната от всички буржоазни конституции от XVIII и XIX в. — *574.*

443 Виж бележка 220. — *575.*

444 Маркс цитира извадки от възванието на Изпълнителната комисия на Комуната «Към националната гвардия на Париж» от 2 април 1871 г., отпечатано в «Journal Officiel de la République Française», бр. 93 от 3 април и издадено в отделен афиш. — *577.*

445 Декларацията на Милиер се цитира по вестник «Vengeur», бр. 6 от 4 април 1871 г. — *577.*

446 *Capitulards* — виж бележка 194. — *580.*

447 «Vengeur», бр. 30 от 28 април 1871 г. — *580.*

448 Sosiété générale — виж бележка 197. — *581.*

449 *Лондонска конвенция* — виж бележка 397. — *583.*

450 *Разправа с републиканците на улица Транснон и септемврийските закони* — виж бележка 200. — *5 3.*

451 Има се предвид нахлуването във Франция през 1814 и 1815 г. на войските от шеста и седма антифренска коалиция начело с Англия, Австрия, Прусия и Русия, за да бъде съборен режимът на империята на Наполеон I и реставрирана легитимната монархия на Бурбоните. — *588.*

452 *Décembriseur* — виж бележка 213. — *588.*

453 *Комуните в Лион, Марсилия, Тулуза* — виж бележка 421. — *597.*

454 Става дума за влиянието върху развитието на международната търговия на откриването в средата на XIX в. на нови златни находища в Калифорния и Австралия. — *601.*

455 Маркс намеква иронично за известната сентенция, приписвана на френския крал Людовик XIV и станала девиз на абсолютизма: «Държавата — това съм аз.» — *604.*

456 Виж бележка 409. — *608.*

457 *Francs-fileurs* — виж бележка 239.
Кобленцка емиграция — виж бележка 240. — *608.*

458 Франкфуртският мирен договор, сключен на 10 май 1871 г., определил окончателните условия за мира между Франция и Германия, потвърдил отстъпването на Елзас и Източна Лотарингия на Германия, което било предвидено от прелиминарния мирен договор от 26 февруари 1871 г. (виж бележка 211). Според Франкфуртския договор били влошени условията за плащането от Франция на контрибуции и продължени сроковете на окупацията на френската територия от немските войски, което било реванш за оказаната от Бисмарк на версайското правителство помощ за смазването на Комуната. Като ограбил Франция, Франкфуртският мир направил неизбежно в бъдеще военното сблъскване между Франция и Германия. — *609.*

459 Има се предвид, както изглежда, «Закон за организацията на муниципалитетите» от 1831 г., който силно ограничавал правата на муниципалитетите, както и «Закон за организацията на муниципалитетите» от 1855 г., с който се забранявало на муниципалните съвети да установяват контакт помежду си.
За проекта да бъде свикано в Бордо събрание на муниципалните делегати виж бележка 417. — *610.*

460 Речта на Маркс за правителството на националната отбрана, произнесена на заседанието на Генералния съвет от 17 януари 1871 г., била насочена против

възхваляването от Оджер на митинга в Сент-Джеймс в Лондон от 10 януари на това правителство и на неговия министър на външните работи Жул Фавър; очаквало се последният да дойде в Лондон във връзка с предстоящата международна конференция за ревизиране на клаузите на Парижкия договор от 1856 г. за неутрализирането на Черно море. Оджер предложил резолюция, в която се превъзнасяло правителството на националната отбрана и която противоречала на класовата оценка, дадена на това правителство във второто възвание на Генералния съвет за Френско-пруската война. Във връзка с направената от Маркс критика на речта на Оджер Генералният съвет обсъдил въпроса за необходимостта членовете на Интернационала да се държат принципно на митингите и събранията.

Тази реч, както и другите изказвания на Маркс и Енгелс на заседанията на Генералния съвет, са се запазили като записи в протоколната книга на Генералния съвет. Тези записи, които през периода, обхванат от този том, са се водили до май 1871 г. от Г. И. Екариус, а след това от Дж. Хейлз, са конспективни и откъслечни и често съдържат сериозни неточности. Същите недостатъци са имали и написаните по протоколите на И. Г. Екариус информации във вестниците за заседанията на Генералния съвет, които се публикували във вестник «Eastern Post». Понякога тези информации са по-пълни от протоколите (затова в отделни случаи в настоящото издание съдържанието на речите на Маркс и Енгелс се дава според информациите). Протоколните записи, според установеното в Генералния съвет правило, се приемали на всяко следващо заседание на съвета, като по настояване на Маркс и Енгелс в протоколите често се отбелязвали направените от тях бележки по допуснатите грешки в записите. — *619.*

461 Има се предвид организираната от революционните клубове народна демонстрация в Париж от 15 май 1848 г., в която взели участие 150 хил. души, предимно работници. Демонстрантите се запътили към Учредителното събрание, което този ден трябвало да обсъжда полския въпрос, нахълтали в заседателната зала и поискали да се окаже военна помощ на Полша, която се борела за своята независимост, както и да бъдат взети решителни мерки за борба с безработицата и мизерията. Тъй като било отказано да бъдат изпълнени тези искания, участниците в демонстрацията обявили, че събранието е разтурено и че е образувано революционно правителство. Демонстрантите били разпръснати от войската и буржоазните отряди на националната гвардия. — *619.*

462 Има се предвид Комисията по изпълнителната власт — правителство на Френската република, създадено от Учредителното събрание на 10 май 1848 г. вместо подало оставката си временно правителство; съществувала до 24 юни 1848 г., когато била установена диктатурата на Кавеняк. — *620.*

463 Става дума за реакционните закони за печата, приети от Учредителното събрание на 9 и 11 август 1848 г. Съгласно тези закони печатните органи трябвало да плащат голям паричен залог, което обричало прогресивните и работнически вестници и списания на закриване, а също и предвиждали строги наказания (тъмничен затвор и глоби) за статии против правителството, съществуващия режим и частната собственост. Тези закони били изработени въз основа на аналогичните закони, които съществували по времето на Реставрацията и Юлската монархия. — *620.*

464 *Римска експедиция* — виж бележка 203. — *620.*

465 Тази реч на Енгелс е първата от поредицата речи и съобщения на Маркс и Енгелс за пролетарската революция в Париж от 18 март 1871 г., за героич-

ната борба на комунарите и дейността на Парижката комуна, които те произнасяли редовно на заседанията на Генералиия съвет. В началото на речта, базираща се на писма, получени от Париж, Енгелс опровергава съобщенията на буржоазния печат, които изопачават събитията от 18 март. На протокола на заседанието на Генералния съвет със записа на речта на Енгелс първоначално била поставена погрешно дата 14 март, а после Маркс, като преглеждал протокола, я поправил на 21 март. — *621.*

466 Енгелс има предвид крайно реакционното по своя състав Национално събрание, избрано на 8 февруари и открито в Бордо на 12 февруари 1871 г. (виж бележка 210). — *621.*

467 В речите си за републиканското движение в Англия Маркс и Енгелс направили равносметка на обсъждането на този въпрос на заседанието на Генералния съвет от 28 март във връзка с отчета на делегацията на съвета в състав Хейлз, Уестън, Юнг и Серайе, посетила републиканските митинги. В отчета на делегацията се посочвало, че произнесената на митинга в Уелингтън-Мюзик-Хол реч на Серайе била посрещната топло от присъствуващите, които единодушно приели резолюция за подкрепа на парижките работници. В същото време делегацията посочвала, че митингът приел крайно умерената, неизлизаща извън рамките на буржоазните републикански изисквания резолюция, предложена от Оджер.

В разискванията членовете на Генералния съвет критикували позицията на Оджер и другите опортюнистки лидери на трейдюнионите, които ограничавали програмата на републиканското движение с лозунга за установяване на буржоазна република. — *623.*

468 Имат се предвид изборите за Комуната, произведени на 26 март 1871 г. След победата на народното въстание в Париж от 18 до 28 март 1871 г. на власт бил Централният комитет на националната гвардия, предал след това пълномощията си на Комуната. — *625.*

469 Тази съвсем лаконично записана в протокола бележка на Енгелс се отнася за речта на Фавър в Националното събрание от 10 април 1871 г., в която Фавър се опитал да отхвърли от версайското правителство обвинението, че то фактически е сключило съюз с Бисмарк за смазване на Парижката комуна, като заявил лицемерно, че правителството се било отказало от помощта, която му предлагал Бисмарк. Предателското споразумение на френската контрареволюционна буржоазия с външния враг за смазване на работническото движение било разобличено от Маркс и Енгелс в много техни изказвания и статии, на първо място в произведението на Маркс «Гражданската война във Франция» (виж настоящия том, стр. 356—365). — *625.*

470 Серайе бил избран в Комуната на допълнителните избори от 16 април 1871 г. от 2-и район на Париж; била поставена и кандидатурата на члена на Генералния съвет Ежен Дюпон, но той не бил избран, защото било невъзможно да отиде от Англия в Париж; при тези избори от 17-и район в Комуната бил избран Ж. М. А. Дюпон. — *626.*

471 Както му било възложено от Генералния съвет, на 26 април Маркс написал писмо до Л. Франкел в Париж, в което разобличавал клеветите, разпространявани за Серайе от френския дребнобуржоазен радикал Ф. Пиа. — *626.*

472 Става дума за Постоянния комитет, или Подкомитет, на Генералния съвет на Интернационала, възникнал от комисията, образувана още в началото на дейността на Международната работническа асоциация през 1864 г., за да

разработи нейната програма и устав. В Постоянния комитет влизали секретар-кореспондентите за различните страни, генералният секретар на Генералния съвет и касиерът. Постоянният комитет, който не бил предвиден от Устава на Международната работническа асоциация, играел ролята на работнически изпълнителен орган; под ръководството на К. Маркс той изпълнявал много задачи по всекидневното ръководство на дейността на Интернационала, по подготвянето на документите на Интернационала, които след това били разглеждани от Генералния съвет. — *628.*

473 Виж бележка 417 и 459. — *628.*

474 С речта на Маркс на заседанието на Генералния съвет от 23 май 1871 г. било открито обсъждането на въпроса за разобличаването на версайското правителство и за протеста срещу жестоката разправа с комунарите, която готвел Тиер. В своето изказване по този въпрос (в протокола е запазен само съвсем кратък запис на това изказване) Енгелс е отбелязал вероломството на Тиер, който обещавал лъжливо пощада за участниците в Парижката комуна. На същото заседание Генералният съвет взел решение да бъде образувана комисия, която да изясни какви мерки могат да бъдат взети в Англия, за да се прекратят варварските действия на версайското правителство. — *629.*

475 *Фенианско братство* — Ирландско революционно братство — тайна организация, възникнала в края 50-те години сред ирландските емигранти в Америка, а после и в самата Ирландия. Участниците на тази организация водели борба за независимост на Ирландия и основаване на Ирландска република. Като отразявали обективно интересите на ирландските селяни, фенианците по своя социален състав принадлежали предимно към градската дребна буржоазия и разночинната интелигенция. Маркс и Енгелс, макар и да подчертавали многократно слабите страни на фенианското движение и да критикували фенианците за тяхната заговорническа тактика, сектантски и буржоазно-националистически грешки, ценели високо революционния характер на това движение и се стремели да го насочват по пътя на масови акции и съвместни действия с английската работническа класа.

Карбонари — членове на тайното заговорническо дружество, действувало в Италия през първата трета и във Франция през 20-те години на XIX в.

Мариана — название на тайно републиканско дружество във Франция, възникнало през 1850 г.; по време на Втората империя дружеството си поставяло за цел да води борба срещу Наполеон III. — *631.*

476 «*The Contemporary Review*» («Съвременен преглед») — месечно английско списание с буржоазно-либерална насока, излиза в Лондон от 1866 г. Споменатата от Маркс статия на Мацини била отпечатана в юнската книжка на списанието от 1871 г. — *632.*

477 Интервюто с Маркс било записано от лондонския кореспондент на нюйоркския вестник «The World» Р. Ландър и публикувано във вестника на 18 юли 1871 г., било препечатано и в седмичника «Woodhull and Claflin's Weekly», бр. 13/65 от 12 август 1871 г. Началото и последният абзац на вестникарската информация, където се дава описание на обстоятелствата, при които се водил разговорът, и разсъжденията на кореспондента са съкратени. В края на интервюто Ландър отбелязва, че той го е написал по памет. — *633.*

478 Има се предвид своеобразният англо-немски диалект, на който са написани хумористичните «Балади на Ханс Брайтман» от американския писател хуморист Чарлз Годфри Лиланд (1824—1903). — *633.*

479 В записа на кореспондента на вестник «World» тук очевидно има неточност. През пролетта на 1871 г. в Барцелона била проведена не стачката на тютюноработниците, а на текстилните работници. През 1871 г. стачкували тютюноработниците в Антверпен и други градове на Белгия (виж бележка 181). — *636.*

480 Преди да вземе думата Енгелс, Маркс докладвал на заседанието на Генералния съвет за изказването на римския папа Пий IX срещу Интернационала. — *639.*

481 Енгелс има предвид така наречения «принцип на националностите», прокламиран от управляващите кръгове на Втората империя и широко използван от тях за идеологическо прикритие за завоевателните си планове и външнополитически авантюри. Заемайки фалшивата роля на «защитник на националностите», Наполеон III спекулирал с националните интереси на потиснатите народи, за да укрепи хегемонията на Франция и да разшири нейните граници. Принципът няма нищо общо с признаването на правото на нациите на самоопределение и бил насочен към разпалване на национални вражди, към превръщане на националното движение, особено на движението на малките народи, в оръдие на контрареволюционната политика на съперничещите си големи държави. Разобличаването на бонапартисткия «принцип на националностите» виж в памфлета на К. Маркс «Господин Фогт» (настоящото издание, т. 14, стр. 507—558) и в труда на Ф. Енгелс «Какво общо има работническата класа с Полша» (настоящото издание, т. 16, стр. 158—168). — *640.*

482 Като приел предложението на Ф. Енгелс за свикването на Лондонската конференция, на 25 юли 1871 г. Генералният съвет възложил на Постоянния комитет на съвета да изработи програмата на конференцията; на това заседание било решено конференцията да разгледа въпроса за разколническата дейност на бакунисткия Алианс на социалистическата демокрация в Романска Швейцария (виж бележка 292). — *641.*

483 Речта на Маркс срещу един от опортюнистките лидери на английските трейдюниони Оджер била произнесена във връзка с окончателното преминаване на Оджер на позициите на буржоазията, с неговото открито отказване от принципите на Интернационала, с клеветите му срещу Генералния съвет и Парижката комуна в печата и в лекциите му. — *642.*

484 *Лигата за земя и труд* била основана в Лондон с участието на Генералния съвет през октомври 1869 г. В изпълнителния комитет на Лигата влезли над 10 члена на Генералния съвет. В програмата, съставена от Екариус според указанията на Маркс (виж настоящото издание, т. 16, стр. 609—614), наред с отделните общодемократически искания (реформа на финансовата и данъчната система, на народното образование и т. н.) били включени и искания за национализация на земята, намаляване на работния ден, а също и чартистките искания за всеобщо избирателно право и създаване на селскостопански колонии. Считайки, че Лигата може да изиграе роля за революционизирането на английската работническа класа, Маркс виждал в нея един от пътищата за образуване на самостоятелна пролетарска партия в Англия. Обаче вече към есента на 1870 г. в Лигата се засилило влиянието на буржоазните елементи и тя постепенно скъсала с Интернационала. — *642.*

485 Решението за премахване длъжността председател на Генералния съвет, взето на заседанието на Генералния съвет от 24 септември 1867 г., било потвърдено от Базелския конгрес на Интернационала (септември 1869 г.). — *643.*

486 Записът на тази реч на Маркс, както и на другите речи, произнесени на Лондонската конференция, се намира в протоколите на заседанията на конференцията, които водели нейните секретари Мартен и Роша на френски; протоколите на английски, водени от Хейлз, не са стигнали до нас. Заедно с обработените от Мартен и Роша протоколи (стигнали до нас или в запис на един от тях, или в двата варианта, направени от двамата) са се запазили и в черновите на всеки от тях. За публикуваните в приложенията към настоящия том записи на речите е бил взет текстът на обработения протокол. — *644.*

487 Маркс има предвид петербургския съдебен процес срещу участниците в нечаевската организация от 1 юли 1871 г. (виж бележка 330). — *644.*

488 Маркс произнесъл речи за трейдюнионите при разискванията на конференцията по проекторезолюцията, внесена на петото заседание на Лондонската конференция на 20 септември 1871 г. от Делае; в този проект имало предложение да се образува международна федерация на профсъюзите с цел да се създаде «административна децентрализация» и «истинска комуна на бъдещето»; утопичните предложения на Делае, които предхождали идеите на анархосиндикализма и водили до отричане на ролята на пролетарската държава и политическата партия на пролетариата, били разкритикувани от Маркс, който в своята реч отбелязал и кастовата затвореност на съществуващите английски трейдюниони, тяхното откъсване от широките народни маси, и отказа им от политическата борба. Същевременно Маркс подчертал важността на борбата на Интернационала за въвличане на трейдюнионите в политическата дейност, за превъзпитаване на техните членове в революционно-пролетарски и интернационален дух. Като отхвърлила проекта на Делае, конференцията приела резолюция, която призовавала към укрепване на международните връзки на профсъюзите върху основата на истинските задачи, стоящи пред работническото движение (виж настоящия том, стр. 425). — *645.*

489 Става дума за резолюцията на Базелския конгрес за професионалните съюзи, в една от точките на която на Генералния съвет се възлагало да осъществи международното обединение на професионалните съюзи (виж «Report of the Fourth Annual Congres of the International Working Men's Association, held at Basle, in Switzerland. From the 6th to the 11th September, 1869». London, [1869], p. 30). — *645.*

490 Взел думата при разискванията по въпроса за международните връзки на профсъюзите, белгийският делегат Стеенс изказал опасението си, че националните професионални дружества, ако бъдат обединени в международен мащаб, могат да бъдат погълнати от английските трейдюниони. — *645.*

491 Има се предвид чартизмът — политическо движение на работниците във Великобритания през 30 — средата на 50-те години на XIX в. под лозунга да се води борба на провеждане на Народната харта, която съдържала искането на всеобщо избирателно право и на редица условия, които да осигуряват това право на работниците. Според определението на В. И. Ленин чартизмът бил «първото широко, действително масово, политически оформено, пролетарски-революционно движение» (В. И. Ленин, Съч., т. 29, стр. 302). Упадъкът на чартисткото движение бил свързан с укрепването на промишления и търговския монопол на Англия и с подкупването на върхушката на английската работническа класа («работническата аристокрация») от английската буржоазия със свръхпечалбите си, в резултат на което сред работническата класа се засилили опортюнистическите тенденции, които намерили по-специално израз в отказа на лидерите на трейдюнионите да подкрепят чартизма. — *646.*

492 Става дума за изпълнителния комитет на английската Лига за реформа. През пролетта на 1865 г. в Лондон по инициатива и с най-близко участие на Генералния съвет на Интернационала като политически център за ръководене на масовото движение на работниците за втора избирателна реформа била основана Лигата за реформа. В ръководните органи на Лигата — съвета и изпълнителния комитет — влизали членове на Генералния съвет, предимно лидери на английските трейдюниони. Под влияние на Маркс, който се борел за самостоятелна политика на английската работническа класа, Лигата за реформа, в противоположност на искането на буржоазията за разширяване на избирателното право само върху собствениците и наемателите на отделни жилищни домове, поставила искането за всеобщо избирателно право за всички възрастни мъже в страната. Този лозунг намерил широк отзвук сред английската работническа класа и осигурил на Лигата подкрепата на политически индиферентните дотогава трейдюниони. Но поради колебанията на влизащите в ръководството на Лигата за реформа буржоазни радикали, както и на съглашателството на опортюнистическите лидери на трейдюнионите, Лигата не могла да прокара линията, набелязана от Генералния съвет; английската буржоазия успяла да разедини движението и в 1867 г. била проведена саката реформа, която давала избирателни права само на дребната буржоазия и на върхушката на работническата класа. — *646.*

493 За обсъждането на въпроса за политическото действие на работническата класа на Лондонската конференция на Интернационала виж бележки 298 и 309. — *647.*

494 Маркс има предвид текста на Устава на Интернационала, издаден в Лондон през 1867 г., както и текста на Временния устав, издаден в Лондон през 1864 г. заедно с Учредителния манифест (виж бележка 338). — *647.*

495 Виж бележка 336. — *647.*

496 Маркс има предвид проникването в Централния комитет на националната гвардия в Париж, който имал доста пъстър състав (в него влизали бланкисти, неоякобинци, прудонисти и т. н.), на съмнителни елементи и предатели. Наличието на подобни хора в Централния комитет, който изпълнявал функциите на революционно правителство от 18 март до провъзгласяването на Комуната на 28 март 1871 г., липсата на политическо единство в неговите редици била една от главните причини за сериозните грешки, които Комитетът допуснал в дейността си (отказът да се настъпи незабавно срещу Версай и т. н., виж настоящия том, стр. 573). Тези грешки били резултат и на вредната прудонистка доктрина за въздържане от политиката, към която се придържали до събитията от 18 март много представители на Парижката федерация на Интернационала и която те не могли да преодолеят напълно през периода на дейността си в Централния комитет на националната гвардия и на Парижката комуна. — *647.*

497 Става дума за състоялия се от 7 до 10 август 1871 г. конгрес на американския Национален работнически съюз (за него виж бележка 165). — *647.*

498 Има се предвид предложението на Утин да се възложи на Генералния съвет да бъде изработена резолюцията «За политическото действие на работническата класа», като се вземат под внимание направеното при обсъждането на този въпрос на конференцията предложение на Вайан и поправките към него, направени от Серайе и Франкел. Конференцията приела предложението на Утин. — *650.*

499 Речта на Маркс за положението на Международната работническа асоциация в Германия и Англия представлява краткият му отчет като секретар-кореспондент на Генералния съвет за Германия и била произнесена наред с отчетите на другите секретар-кореспонденти и делегати от различните страни. Онази част от речта, която е посветена на Англия, била допълнение към неговите речи за трейдюнионите (виж настоящия том, стр.645—646). — *651.*

500 *Дрезденският конгрес* на немската Социалдемократическа работническа партия (айзенахци) се състоял от 12 до 15 август 1871 г. На него били взети решения да се води борба за намаляване на работния ден, да се иска истинско всеобщо избирателно право и други. Отношението си към Интернационала конгресът изразил в резолюцията за партийния орган — вестник «Volksstaat», като признал за правилна неговата линия по политическите и социалните въпроси. В резолюцията с особено одобрение се отбелязвала «поддържаната от «Volksstaat» идейна връзка между немската социалдемокрация и Международната работническа асоциация». С тази резолюция конгресът фактически потвърдил решението за присъединяване към Интернационала, взето през септември 1868 г. на конгреса в Нюрнберг от ръководения от Бебел Съюз на немските работнически дружества, който през 1869 г. в Айзенах се оформил като Социалдемократическа работническа партия. — *651.*

501 Писмото на дъщерята на Маркс Жени било изпратено до издателките на «Woodhull and Claflin's Weekly» от К. Маркс и публикувано в списанието заедно със съпроводителното му писмо (виж настоящия том, стр. 436).—*654.*

502 Намек за християнската легенда, че апостолите по чудодеен начин получили възможност да говорят на езици, които те не знаели. — *663.*

503 *Petroleuses* (газаджийки) — прякор, даден на парижките работнички от реакционния печат, които клеветнически били обвинявани от версайските съдилища, че са подпалили сградите в Париж по време на уличните боеве през май 1871 г. — *663.*

504 Резолюцията за Централния комитет на секциите на Международната работническа асоциация в Съединените американски щати била изработена от Постоянния комитет (виж бележка 472) с участието на К. Маркс и приета от Генералния съвет на 5 ноември 1871 г.

През декември 1870 г. в Ню Йорк бил образуван Централен комитет от представители на няколко секции като ръководен орган на Интернационала в Съединените щати с пълномощия за една година. Присъединилите се към тези секции през юли 1871 г. секция № 9 и секция № 12 начело с буржоазните феминистки В. Удхъл и Т. Клафлин започнали да водят от името на Интернационала агитация за буржоазни реформи. Противопоставяйки се на «чуждите секции» (немски, френски, ирландски), особено на ръководената от Ф. А. Зорге немска секция № 1 в Ню Йорк, привържениците на Удхъл и Клафлин се опитвали да подчинят организациите на Интернационала в САЩ под своето влияние. На 27 септември 1871 г. тайно от нюйоркския Централен комитет секция № 12 се обърнала към Генералния съвет с искане да я признае за ръководна секция на Интернационала в Америка, като същевременно водела в печата кампания против онези секции на Асоциацията, които отстоявали пролетарския характер на организацията.

В резолюцията си от 5 ноември 1871 г. Генералният съвет отхвърлил претенциите на секция №12 и потвърдил пълномощията на нюйоркския централен комитет. Но и след това секция № 12 не прекратила нападките си срещу

Централния комитет, като се опитвала да изтълкува резолюцията на Генералния съвет като подкрепяне на нейните искания.

Дейността на привържениците на секция № 12 довела до засилване на дребнобуржоазните елементи в организациите на Интернационала в САЩ, което предизвикало разцепление между пролетарските и дребнобуржоазните секции и образуването през декември 1871 г. на два федерални съвета. Генералният съвет решително подкрепял пролетарското крило на Северноамериканската федерация и през март 1872 г. изключил секция № 12 от Интернационала.

Резолюцията на Генералния съвет от 5 ноември 1871 г. се е запазила в записа на И. Г. Екариус, с поправка на К. Маркс. Резолюцията била публикувана на френски език в органа на френските републикански дружества (от декември 1871 г. орган на френските секции на Интернационала в Америка) «Le Socialiste» («Социалист») от 25 ноември 1871 г., на английски език с изопачаващи смисъла на резолюцията коментарии в седмичника «Woodhull and Claflin's Weekly» от 2 декември 1871 г. По-късно тя била включена в книгата: «Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere», Stuttgart, 1906, S. 36 («Писма и откъси от писмата на Йох Фил Бекер, Йос. Дицген, Фридрих Енгелс, Карл Маркс и други до Ф. А. Зорге и други», Щутгарт, 1906, стр. 36). — *665.*

ДАТИ ИЗ ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА К. МАРКС И Ф. ЕНГЕЛС

(юли 1870 — февруари 1872)

1870

19 юли — Маркс взема участие в заседанието на Генералния съвет на Интернационала. Той прави информация във връзка със започването на Френско-пруската война. Генералнният съвет възлага на Маркс да напише възвание за отношението на Интериационала към тази война.

Между 19 и 23 юли — Маркс пише първото възвание на Генералния съвет за Френско-пруската война.

20 юли — В писмо до Енгелс Маркс съобщава за възможността да се публикуват прегледи на военните действия в лондонския буржоазен всекидневник «Pall Mall Gazette» («Вестник Пел-Мел»); информира Енгелс за борбата на Генералния съвет против бакунистите.

22 юли — Енгелс в писмо до Маркс анализира съотношението на силите на воюващите страни и стига до извода за неизбежното поражение на бонапартистка Франция във Френско-пруската война. Енгелс се съгласява да пише за «Pall Mall Gazette» статии за войната.

26 юли — Маркс прочита пред Генералния съвет написаното от него възвание за Френско-пруската война. След като одобрява възванието, Генералният съвет взема решението то да бъде публикувано в 1 000 екземпляра на английски език и да се преведе на други езици. Възванието било публикувано като отделен лист на английски, френски и немски език, а така също в органите на Интернационала и в други вестници.

В писмо до немския демократ, емигрант в Лондон, Е. Освалд, с което моли да подпише протестното възвание против войната, Маркс подчертава, че само работническата класа е истинската сила, която може да окаже съпротива на дипломацията на господствуващите класи и на проявата на национални антагонизми.

Около 27 юли 1870 — средата на февруари 1871 — Енгелс по споразумение с редакцията на «Pall Mall Gazette» пише серия от 59 статии за Френско-пруската война, които се печатат във вестника от 29 юли 1870 до 18 февруари 1871 г. В тези статии Енгелс проследява хода на военните действия, дава редица задълбочени прогнози, като в много случаи предугажда развитието на най-важните събития на войната. По-голяма част от статиите се публикуват във вестника под заглавието «Бележки за войната».

28 юли — Маркс в писмо до Пол и Лаура Лафарг, като анализира политическото положение във Франция и Германия, отбелязва, че класовата борба в двете страни е достигнала такова развитие, че никаква война не ще може за дълго време да върне назад колелото на историята. Той посочва, че поражението на Втората империя във войната може да предизвика революция във Франция.

29 юли — Маркс изпраща на В. Либкнехт текста на първото възвание на Генералния съвет за Френско-пруската война, за да бъде публикувано в органа на немската Социалдемократическа работническа партия, вестник «Der Volksstaat» («Народна държава»); той съобщава също, че Генералният съвет е одобрил изказванията на В. Либкнехт и А. Бебел, направени в Райхстага против политиката на управляващите кръгове на Прусия, която спомогнала за избухването на войната.

2 август — На заседание на Генералния съвет в противовес на инспирираното от М. А. Бакунин предложение на представителите на белгийските секции да се свика поредният конгрес на Интернационала на 5 септември в Амстердам Маркс предлага да се отложи свикването на конгреса поради започналата война. Генералният съвет приема предложението на Маркс и решава да поиска от секциите пълномощия да свика конгреса, когато той намери за целесъобразно. Поради бързото разпространение на първото възвание за Френско-пруската война Генералният съвет решава да се отпечатат допълнително още 1 000 екземпляра от възванието.

В писмо до Комитета на немската Социалдемократическа работническа партия в Брауншвайг Маркс излага причините, поради които е необходимо да се отложи конгресът на Интернационала, и го моли да подкрепи това предложение на Генералния съвет. С аналогична молба Маркс се обръща към ръководителя на немските секции в Швейцария И. Ф. Бекер. Той го моли също да му съобщи точни сведения за интригите на бакунисткия Алианс в Швейцария и изпраща на Комитета на Руската секция сведения за дейността на Бакунин през 1848—1849 г., необходими за написване на брошура против Бакунин.

Маркс се обръща чрез Бекер към членовете на Руската секция с молба да му изпратят току-що излезлия в Женева IV том от съчиненията на Н. Г. Чернишевски. След получаването на книгата Маркс чете от нея «Очерки по политическата икономия (по Мил)».

6 август	В писмо до секретар-кореспондента за Швейцария Х. Юнг Маркс изпраща копия от резолюциите на Генералния съвет за Алианса на социалистическата демокрация, приети на 9 март 1869 г., за да ги препрати на секретаря на Романския федерален съвет А. Пере, за да ги публикува в Женева.
9—31 август	Поради лошото си здравословно състояние Маркс почива заедно със семейството си в Рамсгет, като продължава да се занимава и с работите на Интернационала.
10 август	В писмо до Маркс Енгелс изказва увереността си в скорошното падане на Втората империя и съобщава последните сведения за военните събития.
12 август	Маркс редактира немския превод на първото възвание на Генералния съвет на Международната работническа асоциация за Френско-пруската война, което бива изпратено от секретаря на Генералния съвет И. Г. Екариус в Женева на И. Ф. Бекер и публикувано в августовския брой на органа на немските секции на Интернационала в Швейцария, вестник «Der Vorbote» («Предвестник»). Маркс препраща в Лондон на Юнг, за да представи в Генералния съвет, получените от него решения на немската секция в Женева и от Комитета на немската Социалдемократическа работническа партия в Брауншвайг с предложение за отлагането на конгреса на Интернационала.
15 и 17 август	Във взаимни писма Маркс и Енгелс разменят мнения за тактиката на немския пролетариат във връзка с Френско-пруската война, като подчертават необходимостта постоянно да се води борба за единството на интересите на немските и френските работници.
20—22 август	Маркс е в Лондон на лекарска консултация.
Между 22 и 30 август	Маркс се отбива за кратко време в Манчестер при Енгелс; те написват писмо до Комитета на немската Социалдемократическа работническа партия, в което характеризират завършващия първи етап на Френско-пруската война и отбелязват опасността Германия да я превърне в завоевателна война. Като посочват тежките последици от завоевателната политика за бъдещия мир в Европа, Маркс и Енгелс обосновават интернационалните задачи на немския пролетариат като членен борец срещу политиката на анексии и контрибуции. Комитетът на Социалдемократическата работническа партия използва писмото на Маркс и Енгелс и включва извадки от него в своя манифест към немските работници, публикуван в отделен позив на 5 септември, а така също и във вестник «Volksstaat» от 11 септември.
25 август	Енгелс пише XII статия от серията «Бележки за войната», в която, като разглежда отстъплението на войските на Мак-Махон от Реймс, предсказва седанската катастрофа. Статията се публикува в «Pall Mall Gazette» от 26 август.
31 август	Маркс се връща от Рамсгет в Лондон.

1 септември — Маркс като секретар-кореспондент на Генералния съвет за немските секции в Америка пише писмо на Ф. А. Зорге, ръководител на секцията на Интернационала в Хобокен; като излага в писмото своя възглед за последиците от Френско-пруската война, той стига до извода за неизбежността на един бъдещ конфликт между Русия и Прусия, който ще ускори социалната революция в Русия.

4 септември — В писмо до Маркс Енгелс се изказва за събитията в Париж след поражението на френската армия при Седан и разглежда хода на военните действия, които довели до седанската катастрофа.

5 септември — Маркс получава от Париж телеграма от члена на Интернационала Ш. Лонге за свалянето на Втората империя във Франция и провъзгласяването на републиката.

5—10 септември — Маркс ръководи дейността на Генералния съвет за организиране движение на английските работници в защита на Френската република, за нейното признаване от английското правителство.

6 септември — Маркс съобщава на Енгелс за намерението си да напише второ възвание на Интернационала за Френско-пруската война и да разобличи в него завоевателните претенции на пруското юнкерство и немската буржоазия за Елзас и Лотарингия; той моли Енгелс да му съобщи необходимите за тази цел военно-стратегически данни.

Получавайки писмо от Парижкия федерален съвет на Интернационала с молба към Генералния съвет да издаде нов манифест за войната специално за германците, Маркс в писмо-отговор характеризира политическата и военната обстановка и разяснява задачите, които стоят в дадения момент пред секциите на Интернационала във Франция.

Маркс се среща с О. Серайе, преди последният да замине като представител на Генералния съвет за Париж. Той обсъжда с него въпроси, свързани с оказването на помощ на парижките секции на Интернационала в определянето на правилна позиция.

На заседанието на Генералния съвет Маркс участвува в обсъждането на въпроса за подготовката на второто възвание за Френско-пруската война. Той разобличава анексионистките планове на пруското правителство и немската буржоазия и определя задачите на работническата класа и Интернационала в условията на започналия нов етап на войната. Генералният съвет възлага на Маркс, Юиг, Милнър и Серайе да напишат второто възвание на Интернационала за Френско-пруската война. Маркс поддържа предложението на Серайе да бъде избран за член на Генералния съвет руският революционер Г. А. Лопатин.

Между 6 и 9 септември — Маркс работи над второто възвание на Генералния съвет на Международната работническа асоциация за Френско-пруската война. Той използва в него изпратените му от Енгелс материали за Елзас и Лотарингия.

7 септември

Енгелс се среща в Манчестер с члена на Генералния съвет Е. Дюпон и обсъжда с него въпроси за положението във Франция и за създаване на работническа партия като насъщна задача на френския пролетариат.

В писмо до Маркс Енгелс се спира на положението във Франция. Той критикува шовинизма, проявен от някои дейци на френското работническо движение; разкрива интригите на монархическите елементи и плановете на орлеанистката реставрация; предсказва скорошната капитулация на буржоазното правителство на националната отбрана.

9 септември

Маркс прочита на извънредно заседание на Генералния съвет написаното от него второ възвание за Френско-пруската война. Прието от Генералния съвет, второто възвание се издава на английски език в 1 000 екземпляра.

12 септември

В писмо до английския политически деец, буржоазния радикал Е. С. Бизли, Маркс го моли да съдействува на движението за признаване на Френската република от английското правителство.

В писмо до Маркс Енгелс се изказва за тактиката на френския пролетариат в случай, че бъде сключен мир с Прусия.

13 септември

Маркс присъствува на работнически митинг в Лондон в защита на Френската република.

13 и 14 септември

Маркс и Енгелс във взаимни писма разменят мнения за получените от тях известия за арестуването на Комитета на немската Социалдемократическа работническа партия.

Около 14 септември

Маркс превежда на немски език второто възвание на Генералния съвет на Международната работническа асоциация за Френско-пруската война; преводът се публикува в немските органи на Интернационала.

14 септември

Маркс изпраща бележка за арестуването на членовете на Комитета на Социалдемократическата работническа партия в редица английски вестници; бележката, разобличаваща пруските власти, се публикува в «Pall Mall Gazette» от 15 септември.

Маркс пише подробни инструкции за членовете на Интернационала в Белгия, Швейцария и Съединените американски щати за тактиката на работниците в борбата за признаване на Френската република, а така също изпраща и текста на второто възвание на Генералния съвет за Френско-пруската война на своите привърженици в различни страни.

16 септември

Енгелс пише статията «Как да се води борбата с прусаците» от серията «Бележки за войната», в която разглежда въпроса за реорганизацията на френската военна система за отбрана на страната. Статията се публикува в «Pall Mall Gazette» от 17 септември.

За да преодолее премълчаването на второто възвание от буржоазния печат, Маркс в писмо до Бизли го моли да напише за буржоазно-либералното списание «The Fortnightly Review»

(«Двуседмичен преглед») статия за Интернационала, за възванията на Генералния съвет във връзка с Френско-пруската война и за отношението на английския печат към второто възвание. Маркс обещава да се погрижи за поместване на статията на Бизли в органите на Интернационала в различните страни на Европа и Съединените американски щати.

20 септември — Окончателно уредил всички дела, свързани с прекъсването на работата му в търговската фирма, Енгелс се премества от Манчестер в Лондон и се настанява близо до Маркс.

Маркс предлага кандидатурата на Енгелс за член на Генералния съвет; Маркс съобщава на Генералния съвет за арестуването в Германия на Комитета на Социалдемократическата работническа партия.

27 септември — Маркс докладва на заседание на Генералния съвет за репресиите против работниците в Саксония.

Октомври — Маркс получава от редактора на прогресивното научнопопулярно руско списание «Знание» А. А. Слепцов предложение да пише за списанието статии по политическа икономия.

4 октомври — Енгелс е избран единодушно за член на Генералния съвет.

11 октомври — Енгелс присъствува за пръв път на заседание на Генералния съвет. Маркс прави съобщение за въстанието в Лион, завършило с неуспех в резултат на метежническата тактика на ръководителите бакунисти.

Около 15 октомври — Трудът на Енгелс «Селската война в Германия» с написания от него за новото издание предговор излиза в отделна брошура, издание на вестник «Volksstaat».

Втората половина на октомври — началото на декември — Енгелс проучва книгата на немския военен историк Г. Х. Пертц «Животът на фелдмаршал граф Нойтхард фон Гнайзенау», материали от която използва в своите «Бележки за войната», за да обоснове закономерностите на такава форма на народната съпротива срещу чуждите завоеватели като партизанската война.

18 октомври — По предложение на Маркс Генералният съвет приема резолюция, която осъжда премълчаването от Белгийския федерален съвет, в който влизали много бакунисти, на официалните документи на Генералния съвет и по-специално на второто възвание на Генералния съвет за Френско-пруската война.

25 октомври — На заседание на Генералния съвет Маркс прави съобщение за пропагандирането в Бордо на идеите на Интернационала от Лафарг.

1 ноември — На заседание на Генералния съвет Маркс прочита писма и документи, в които се характеризира състоянието на работническото движение в Америка, и отбелязва, че във връзка със засилването на антагонизма между работниците и капиталистите в Съединените американски щати съществуват широки възможности за пропагандиране принципите на Ин-

тернационала; Маркс съобщава и за възванието на немските и френските секции на Интернационала в Ню Йорк по повод на Френско-пруската война.

Около 10 ноември Енгелс пише статията «Борбата във Франция» от серията «Бележки за войната», в която клейми пруското командуване за жестоката разправа над френските франтирьори. Статията се публикува в «Pall Mall Gazette» от 11 ноември.

17 ноември Маркс във връзка с обвиняването на ръководителите на Социалдемократическата работническа партия в държавна измяна по молба на немския социалдемократ В. Браке дава свидетелски показания пред лорд-мера на Лондон, че партията като организация формално не е влизала в Интернационала като негова секция и че нейните членове са приемани в Международната работническа асоциация индивидуално. Показанията на Маркс имали за цел да защитят на съдебния процес членовете на Комитета на партията.

29 ноември На заседание на Генералния съвет Маркс съобщава за установяването на връзки със Съвета на трейдюнионите в Манчестер и Солфорд, а също и за предстоящия процес срещу членовете на Комитета на Социалдемократическата работническа партия и за борбите на немските работници против продължаването на войната.

Декември Маркс изпраща на Зорге в Хабокен издадени в различно време документи на Генералния съвет.

13 декември Маркс съобщава на Генералния съвет за образуването на секция на Интернационала в Хага.

Около 18 декември Маркс се обръща към членовете на Интернационала в Холандия и Фландрия с молба да изпратят местните вестници на дружеството за Генералния съвет. Кратко съобщение за това се публикува в органа на белгийските секции вестник «L'Internationale» («Интернационал») от 18 декември.

19 декември В писмо до жената на Либкнехт, току-що арестуван заедно с Бебел за изказванията им в Райхстага против военните кредити, отбелязва високата пролетарска съзнателност на немските работници и техните водачи по време на войната. Едновременно с това Енгелс изпраща за семействата на Либкнехт, Бебел и другите арестувани германски социалдемократи парични суми, събрани от английските и немските работници в Англия.

23 декември По поръчение на Генералния съвет Енгелс пише приветствено обръщение до VI конгрес на белгийските секции на Международната работническа асоциация. Обръщението се публикува във вестник «Internationale» от 1 януари 1871 г.

Втората половина на декември 1870 — средата на март 1871 Маркс се среща много пъти с руската революционерка Е. Л. Томановска, командирована в Лондон от Комитета на Руската секция на Интернационала в Женева, за да информира Маркс, а също и за да получи указания за по-нататъшната

дейност на Руската секция. На срещите Маркс обсъжда с нея въпроси, свързани с развитието на селската община в Русия. Между семействата на Маркс и Томановска се създават приятелски отношения.

Края на декември Маркс получава от Петербург писмо от Лопатин, заминал в Русия, за да организира бягството на Чернишевски от заточението му в Сибир: Лопатин информира Маркс за своите планове да отиде в Сибир, съобщава му за конфискуването в Русия на списание «Архива на съдебната медицина», публикувало статия, в която се цитирал много пъти «Капиталът», а също и за положението с издаването на том I от «Капиталът» в Русия.

Края на декември 1870—началото на януари 1871 Маркс чете произведенията на Чернишевски за общинното земевладение в Русия.

1871

Януари Маркс получава от депутата на Северногерманския райхстаг И. Микел сведения за затрудненията, които среща пруската армия във Франция; чрез Енгелс той ги препраща на Лафарг в Бордо, разчитайки, че те могат да бъдат използвани за засилване на народната съпротива срещу пруската агресия.

Първата половина на януари Маркс и Енгелс организират чрез Генералния съвет финансова помощ за семействата на затворените немски социалдемократи.

7 януари Маркс получава от Томановска писмо,съдържащо някои факти за аграрната политика на царското правителство, а също и вестник «Народное дело», орган на Руската секция на Интернационала, със статия за селската реформа и общинното земевладение в Русия.

16 януари Маркс изпраща до лондонския либерален вестник «The Daily News» («Дневни новини») статията «За свободата на печата и словото в Германия, в която разобличава бисмарковския полицейски режим и посочва факти за преследвания на социалдемократи, които искали да се подпише почетен мир с Френската република. Статията се публикува във вестника на 19 януари.

17 януари На заседанието на Генералния съвет Маркс произнася реч, в която критикува един от лидерите на английските трейдюниони Дж. Оджер, който възхвалявал правителството на националната отбрана; с примера на миналата контрареволюционна дейност на Жюл Фавър Маркс показва истинския облик на това правителство.

20 януари Екарнус съобщава на Маркс, че редакторът на вестник «The Eastern Post» («Поща на Ист-Енд») се е съгласил да публикува информации за заседанията на Генералния съвет и други материали на Интернационала.

21 януари — В писмо до един от основателите на секцията на Интернационала в Ню Йорк З. Майер Маркс дава указания за дейността на Централния комитет на американските секции. Информирайки го с положението на Интернационала в другите страни, Маркс му съобщава за движението на английските работници за признаване на Френската република; той пише и за своите успехи в изучаването на руски език и дава висока оценка на произведенията на Чернишевски и Флеровски.

24 януари — На заседанието на Генералния съвет Маркс и Енгелс участвуват в обсъждането на въпроса за хвалебствените изказвания на Оджер за правителството на националната отбрана. На заседанието се приема предложението на Енгелс Генералният съвет да обсъди въпроса за позицията на английската работническа класа на дадения етап на Френско-пруската война.

31 януари — На заседанието на Генералния съвет при обсъждане на въпроса за установяване на връзка с испанските секции на Интернационала Маркс съобщава за издаването в Палма на работническия вестник «La Revolucion Social» («Социална революция»). Генералният съвет възлага на Енгелс да изпълнява временно длъжността секретар-кореспондент за Испания. Енгелс открива разискванията по въпроса за позицията на английската работническа класа на дадения етап на Френско-пруската война; той внася проекторезолюция и произнася реч по този въпрос, в която подчертава важността на движението за признаване на Френската република като единственото при онези условия ефикасно средство да ѝ се помогне срещу пруската агресия, критикува буржоазните радикали контисти заради авантюристичните им призиви за въоръжена намеса във войната и посочва необходимостта да бъде накарано английското правителство да вземе дипломатически мерки за предотвратяване на военна намеса на царска Русия. Проекторезолюцията се публикува във вестник «Eastern Post» от 5 февруари.

4 февруари — В писмо до П. Лафарг и Л. Кугелман Маркс осъжда остро предателските действия на правителството на националната отбрана, което от страх пред парижките работници подписало споразумение за капитулацията на Париж.

Около 12 февруари — Маркс получава от Лафарг съобщение за резултатите от изборите за Национално събрание на Франция.

13 февруари — Енгелс установява писмена връзка с Испанския федерален съвет; в писмото си той подчертава важността от създаване във всяка страна на пролетарска партия, която да води самостоятелна политика, и информира Испанския федерален съвет за дейността на Интернационала и неговите секции в различните страни.

14 февруари — На заседанието на Генералния съвет Маркс съобщава, за полицейските преследвания срещу участниците в работническото движение в Австрия и Германия, а също и за дейността

на Серайе в Париж. При разискваиията по дискусията за позицията на английската работническа класа иа дадения етап на войната Маркс разкрива причииите, поради които правителството на Гладстои протака признаването иа Френската република, подчертава, че въпреки ограничеиостта на буржоазиата република пролетариатът е заиитересован монархическата форма на управление да бъде замеиена с републиканска.

19 февруари Маркс се среща със Серайе, който се е завърнал този деи от Париж, и се информира от него за положението във Франция.

2 март В писмо до жената на Либкнехт Маркс дава съвети как да бъде разобличено осиованото на фалшнви даини обвинение, което пруските власти се готвят да отправят срещу арестуваните ръководители на немската социалдемокрация.

7 март На заседаиието на Генералния съвет Маркс информнра за дейността на членовете на Интернационала във Франция и Съедннените американски щати; Генералнният съвет възлага на Маркс да влезе в писмена връзка с Централния комитет на секцинте на Интернационала в Съединените амернкански щати и да му разясни неговите пълномощия. Връщайки се на въпросите, повдигнати при дискусията за позицнята на английската работническа класа през войната, Маркс обосновава линнята, която трябва да отстоява пролетариатът в Англия в областта на външната полнтика.

10 март В писмо до членовете на Интернацнонала К. Клайи и Ф. Мол в Золинген Енгелс дава внсока оценка на познцнята, заета от немските работницн през Френско-пруската война.

14 март На заседанието на Генералння съвет Маркс ннформнра за нзборите за германскня Райхстаг и за избирането на Бебел за депутат, а също за образуването на нрландска секция на Интернацнонала в Ню Йорк. Вземайки участие в обсъждането на въпроса за свнкване на конференция на Интернационала, Маркс подчертава, че в условията на крайно неустойчивото политическо положенне във Франция свикването ѝ е ненавременно. Маркс възобновява обсъждането на външнополитнческите въпроси, засегнатн прн дискусията за позицията на работнническата класа в Англия през войната. Енгелс произнася заключителната реч по тазн днскусия. Генералният съвет приема точка 3 на предложената от Енгелс резолюцня за борба протнв завоевателната полнтика на реакционнните държави и нзхвърля първнте две точки за признаването на Френската република поради сключването на 26 февруари от френското правнтелство на прелнминарння мир с Прусия.

19 март Маркс и Енгелс научават за извършената на 18 март революцня в Париж.

19 март—май Маркс и Енгелс следят внимателно всичкн съобщения за положението в Париж и за дейността на провъзгласената на

28 март Парижка комуна, свързват се с комуиарите и им помагат със съвети по различни въпроси на вътрешната и външиата политика. Те организират масови митинги и демонстрации на работниците от различни страни в защита иа революционния пролетариат в Париж и на Парижката комуна. Маркс пише във всички страни, където са организирани секции на Интернационала, няколкостотни писма за Парижката комуна, в които разясиява пролетарския характер и историческото значение на Комуната, и призовава тя да бъде подкрепена; иаред с това Маркс критикува грешкнте иа Комуиата. Той проучва внимателно опита на парижките комуиари, прави многобройни извадки и изрезки от вестници, събирайки иай-различии сведения и частна информация.

21 март — На заседанието иа Генералния съвет Енгелс произнася реч за революцията в Париж и за преминаването иа властта в ръцете иа пролетарския оргаи — Централния комитет на иационалната гвардия. По предложение на Маркс се приема резолюция да бъдат изпратени делегации на работнническите събрания, които да подтикнат английските работници да изразят своята солидарност с парижкия пролетариат. Генералният съвет единодушно приема написаното от Маркс заявлеиие, с което се опровергават клеветническите съобщеиия на аиглнйския печат за изключването на немците от Интернацноиала във Франция. Заявлението се публикува във вестник «The Times» («Времеиа») от 23 март, «Eastern Post» от 25 март и в други вестници.

21—23 март — Маркс изпраща писма във вестниците «Times» и «Volksstaat», в които изобличава реакцнониия «Paris-Journal» («Парижки вестиик») във фабрикуване и разпространиение на фалшиви писма, за да клевети Интернационала и неговнте ръководнтели. Пнсмата се публикуват в «Times» на 22 март, във «Volksstaat» от 29 март и в други вестници.

Около 28 март — Маркс разговаря със Серайе в навечерието на неговото второ заминаване за Париж.

28 март — Маркс и Енгелс вземат участие в обсъждането от Генералния съвет иа въпроса за отношеннето на Интернационала към републиканското движение в Англня. В речта си Енгелс подчертава необходимостта да се придаде на това движеиие насока, отговаряща иа интереснте на работническата класа. В своето изказване Маркс отбелязва, че никое републиканско движеиие не може да стане сериозна сила, ако не се превърне в социално.

Около 31 март — Маркс получава пнсмо от секретаря на редакцията на аитверпенския вестник «De Werker» («Работник») Ф. Кьоиен, един от ръководителите на секцииите на Иитериациоиала в Белгия, с молба да организира помощ за стачкуващите тютюиоработници в Антверпен.

Около 31 март — средата на април — Маркс получава чрез жената иа Серайе съобщение за положеннето в Париж и за мероприятията иа Комуната.

31 март — Маркс пише писмо до антверпенския вестник «Werker», в което разобличава фалшификаторските похвати на буржоазния печат, който клеветял Интернационала. Писмото се публикува във вестника на 8 април.

Април—май — Маркс се среща често в къщи с редактора на буржоазно-либералния вестник «The Examiner» («Наблюдател») Фокс Бьорн и разговаря с него за събитията в Париж. Под влияние на тези разговори вестникът осветлява по-обективно дейността на Комуната.

Около 2 април — Маркс получава писмо от члена на Комисията по труда и размяната на Парижката комуна Л. Франкел с молба да даде съвет за социалните преобразования, които трябва да извърши Комуната.

3 април — Маркс пише до редактора на «Times» писмо, в което опровергава отпечатаните в английския буржоазен печат клевети, че революцията в Париж била инспирирана от Лондон. Писмото се публикува във вестник «Times» на 4 април и в «Daily News» от 6 април.

4 април — Като секретар-кореспондент за Белгия на заседанието на Генералния съвет Енгелс информира за стачката на антверпенските тютюноработници. По предложение на Енгелс Генералният съвет взема решение да се изпратят в трейдюнионите делегати и да се отправи апел към английските работници да подпомогнат стачкуващите.

5 април — Енгелс изпраща на Либкнехт в Лайпциг, за да бъде публикувана във вестник «Volksstaat», бележката «За стачката на тютюноработниците в Антверпен», в която призовава немските работници да подпомогнат стачкуващите. Бележката се публикува във вестника на 12 април.

В писмо до Кьонен Енгелс съобщава за мерките, взети от Генералния съвет, за подпомагане на стачкуващите работници в Антверпен, моли да го държи в течение на събитията, които имат отношение към стачката, и да му изпраща редовно вестник «Werker».

6 април — В писмо до Либкнехт Маркс подробно разглежда грешките на Парижката комуна, които дали възможност на версайците да преминат в настъпление; чрез Либкнехт той моли Бебел да му изпраща редовно стенографски отчети за заседанията на Райхстага в Берлин.

10 април — В писмо до Либкнехт Маркс съобщава за публикуването на официални документи, които потвърждават, че Фогт, разобличен от Маркс още през 1859—1860 г. като таен бонапартистки агент, е получавал пари от тайните фондове на правителството на Наполеон III. Съобщението на Маркс за тези нови доказателства за връзката на Фогт с бонапартисткото правителство се публикува от Либкнехт като бележка във вестник «Volksstaat» от 12 април.

11 април — На заседанието на Генералния съвет Енгелс характеризира положението в Париж, като отбелязва, че Комуната е изпуснала благоприятния момент за настъпление срещу Версай; Енгелс съобщава и за работническото движение и социалистическата пропаганда в Испания.

12 април — В писмо до Кугелман, позовавайки се на своя извод в произведението си «Осемнадесети брюмер на Луи Бонапарт» за необходимостта пролетариатът да разруши държавната военнобюрократическа машина на буржоазията, Маркс подчертава, че Парижката комуна е направила опит да осъществи това на практика. Той се възхищава от героизма на комунарите и същевременно разкрива грешките и слабите страни в дейността на Комуната.

13 април — За да бъде повишено теоретическото равнище на немските работници, в писмо до Либкнехт Маркс го съветва да помести във вестник «Volksstaat» извадки от «Капиталът» и по специално главата «Така нареченото първоначално натрупване».

17 април — В писмо до Кугелман Маркс подчертава световноисторическото значение на Парижката комуна и посочва, че борбата на работническата класа против капиталистическата класа и буржоазната държава благодарение на Парижката комуна е навлязла в нова фаза.

Чрез Кугелман Микел предупреждава Маркс, че ако отиде в Германия, го заплашва арестуване.

18 април — Като се стреми да запознае пролетариата от всички страни с опита на Парижката комуна, Маркс на заседанието на Генералния съвет изказва мнение, че трябва да се издаде възвание към членовете на Интернационала за общите тенденции на борбата в Париж.

18 април — 29 май — По поръчение на Генералния съвет Маркс работи над възванието за гражданската война във Франция, в което се разкрива световноисторическото значение на Парижката комуна и се обобщава теоретически нейният опит; като събира непрекъснато необходимите му материали, той пише първата и втората черновка на възванието, след което работи над окончателния му текст.

19 април — В писмо до Екариус Енгелс го информира подробно за стачката на текстилните работници в Барселона с цел Генералният съвет да организира помощ за стачкуващите чрез работниците от Манчестер.

Около 25 април — Енгелс проучва получените от Испания писма и вестници с информации за стачката на текстилните работници в Барселона.

25 април — Генералният съвет приема написаната от Енгелс проекторезолюция за изключването от Интернационала на десния прудонист Толен, преминал на страната на буржоазията. Резолюцията се публикува в «Eastern Post» от 29 април, в «Internationale» от 14 май, а също и в редица други органи на Ин-

тернационала. На заседанието на Генералния съвет Маркс произнася реч за Парижката комуна, в която разяснява положението в Париж и характеризира мероприятията на Комуната. Той осведомява Генералния съвет за състава на секциите, ръководени от нюйоркския Централен комитет.

Около 26 април Маркс се среща с немския търговец, чрез който поддържал постоянна връзка с членовете на Парижката комуна, и получава от него писмо, в което комунарите се осведомяват за възможността да бъдат продадени ценни книжа. В отговора си до Франкел Маркс дава съвети на комунарите как да се пласират ценните книжа на лондонската борса; той опровергава и клеветата, разпространявана от дребнобуржоазния демократ Ф. Пиа срещу Интернационала и намиращия се в Париж представител на Генералния съвет Серайе.

Началото на май Маркс се среща с руския народник, член на Интернационала П. Лавров, пристигнал от Париж по поръчение на Парижката комуна, за да установи връзки с Генералния съвет.

Около 2 май — 22 май Маркс е болен и не присъствува на заседанията на Генералния съвет. Болестта забавя работата му над възванието на Генералния съвет за гражданската война във Франция.

5 май Енгелс изпраща на Либкнехт статията «Още веднъж «господин Фогт»» за вестник «Volksstaat». Статията се публикува във вестника на 10 май. В писмо до Либкнехт Енгелс моли да се организира чрез вестника събиране на материална помощ от немските работници за стачкуващите работници в Антверпен и Брюксел.

9 май На заседанието на Генералния съвет Енгелс прави информация за развоя на борбата на парижките комунари срещу версайските войски, за стачките в Испания и Белгия; участвува в обсъждането на въпроса да се изпрати делегация на събранието по случай сто години от раждането на Р. Оуен, дава висока оценка на заслугите на Оуен за развитието на социалистическата мисъл.

11—13 май Маркс отново се среща с немския търговец и получава от него информация за положението в Париж. Маркс пише до членовете на Парижката комуна Л. Франкел и Л. Е. Варлен писмо, в което им съобщава за тайните преговори между Бисмарк и Фавър и дава редица практически съвети за затвърдяване положението на Комуната и за облекчаване на нейната борба с версайците; той съобщава за дейността си, за разясняване на работниците от различните страни на историческото значение на Парижката комуна и моли да му изпратят материали, необходими му за публичното разобличаване на версайските палачи.

16 май По предложение на Енгелс Генералният съвет назначава Маркс за временен секретар-кореспондент за Холандия.

23 май На заседанието на Генералния съвет Маркс произнася реч за Парижката комуна, като подчертава, че принципите, про-

възгласени от Комуната, са вечни и не могат да бъдат унищожени, даже ако Комуната претърпи поражение.

30 май — Маркс прочита на заседанието на Генералния съвет написаното от него възвание «Гражданската война във Франция». Възванието, единодушно одобрено от Генералния съвет, излиза в отделна брошура на английски език и се отпечатва също и в редица органи на Интернационала.

Юни—юли — Маркс не престава да проучва опита на Парижката комуна; той събира материали за събитията във Франция, за дейността на Комуната, като попълва извадките си от периодичния печат.

Юни—декември — Маркс и Енгелс организират помощ за емигрантите дейци на Парижката комуна; те ръководят дейността на създадения от Генералния съвет Емигрантски комитет; вземат мерки да се осигури на комунарите работа; набавят на намиращите се още в нелегалност във Франция комунари паспорти, за да заминат в чужбина.

Началото на юни — Маркс получава от Петербург от народника Н. Ф. Даниелсон руски книги и статии, по специално произведението на Чернишевски «За поземлената собственост», а също и писмо със съобщение за състоянието на работата над руския превод на том I на «Капиталът» и с предложение да дадат пари за издаване на том II на «Капиталът».

6 юни — На заседанието на Генералния съвет Маркс разобличава клеветите на английския буржоазен печат срещу Интернационала и Парижката комуна и критикува статията на Мацини против Комуната, публикувана в юнската книжка на английското либерално буржоазно списание «The Contemporary Review» («Съвременен преглед»).

11 юни — На заседанието на Постоянния комитет на Генералния съвет се приема написаното от Маркс и Енгелс заявление по повод циркулярното писмо на Фавър срещу Интернационала. Писмото, подписано от секретаря на Генералния съвет Дж. Хейлз, било разпратено до всички лондонски вестници и се публикува в «Times» от 13 юни, в «Eastern Post» от 17 юни.

Средата на юни—средата на юли — Енгелс превежда на немски език «Гражданската война във Франция» и изпраща превода на Либкнехт, за да го публикува във вестник «Volksstaat», а така също да го препрати на Бекер в Женева за списание «Vorbote». Възванието в немския превод на Енгелс се отпечатва от 28 юни до 29 юли във вестник «Volksstaat» и със съкращения — в «Vorbote» през август—октомври.

Втората половина на юни — ноември — Енгелс води постоянна кореспонденция с дееца на италианското работническо движение К. Кафиеро, като чрез него оказва влияние върху неаполитанската секция на Интернационала. Енгелс изпраща на Кафиеро, за да бъдат разпространени сред работниците, най-важните документи на Интернациона-

ла, инструктира го по въпросите на борбата против буржоазното влияние на мацинистите върху пролетариата и против анархистическите идеи на Бакунин.

20 юни Маркс и Енгелс участвуват в заседанието на Генералния съвет, на което се обсъжда поведението на трейдюнионистите Дж. Оджер и Б. Люкрафт, които отправили в буржоазния печат нападки срещу Генералния съвет за възванието «Гражданската война във Франция». Генералният съвет решава да се зачеркнат подписите на Оджер и Люкрафт под възванието. Енгелс предлага да се изпрати във вестник «Daily News» заявление по повод нападките срещу Генералния съвет на английския реформист Дж. Дж. Хоулиоук и неговите опити да опорочи възванието «Гражданската война във Франция»; той прочита текста на заявлението, което Генералният съвет приема единодушно. Заявлението се публикува във вестника на 23 юни. По предложение на Маркс Генералният съвет взема решение да изпрати до лондонските буржоазни вестници «The Spectator» («Зрител») и «Examiner» писмо, в което да се разобличават фалшивите манифести, приписвани на Интернационала, които се фабрикували от версайската полиция и се препечатвали от буржоазния печат. Писмото, написано от Енгелс, не било публикувано от тези вестници.

26 юни В отговор на клеветническите измислици относно възванието «Гражданската война във Франция» и неговия автор Маркс пише писмо до вестник «Daily News», в което казва, че възванието е написал той и че поема върху себе си цялата отговорност за отправеното в него обвинение срещу членовете на версайското правителство. Писмото с произволни съкращения се публикува във вестника на 27 юни. Пълният му текст се публикува във вестник «Eastern Post» от 1 юли.

27 юни На заседанието на Генералния съвет Енгелс внася предложение да се изпрати заявление до вестник «Daily News» в отговор на нестихващите нападки на Хоулиоук, Люкрафт и Оджер срещу Генералния съвет и възванието «Гражданската война във Франция». Написаното от Енгелс заявление, в което се казва, че Генералният съвет единодушно одобрява скъсването с Оджер и Люкрафт, се приема от съвета и се публикува във вестник «Daily Newс» от 29 юни и във вестник «Eastern Post» от 1 юли.

30 юни Енгелс пише кореспонденция до вестник «Volksstaat», като отбелязва в нея огромното впечатление, което е направило в Англия възванието «Гражданската война във Франция» независимо от опитите на буржоазния печат да го премълчи и опорочи. Статията се публикува във вестника от 5 юли.

Около 1 юли Маркс получава писмо от бившия парижки кореспондент на лондонския буржоазен вестник «Daily Telegraph» («Дневен телеграф») Р. Рид, който предлага на Генералния съвет своето съдействие за разобличаване на клеветите срещу Парижката комуна. Маркс се среща с Рид, който му съобщава факти, доказващи подривната дейност на американския посланик в Париж Е. Б. Уошбърн срещу Комуната.

1—3 юли В писмо до Кафиеро Енгелс разяснява вредата от сектантството за работническото движение, критикува остро възгледите на Бакунин, разобличава опитите на Мацини да подчини Интернационала под своето влияние. Енгелс разяснява тактиката на Интернационала спрямо селскостопанските работници и дребните селяни.

Около 3 юли В разговор с кореспондента на нюйоркския вестник «The World» («Свят») Маркс разяснява целите и задачите на Интернационала и характеризира неговата дейност. Записът на разговора се публикува във вестник «World» от 18 юли, а също в «Woodhull and Claflin's Weekly»(«Седмичник на Удхъл и Клафлин») от 12 август.

4 юли На заседанието на Генералния съвет Маркс препоръча за член на съвета Дж. П. Мак Донал, характеризирайки го като деец на ирландското националноосвободително и работническо движение. Енгелс прочита писмо от Кафиеро, в което последният информира съвета за борбата срещу мацинистите. Маркс прочита писмо за положението в секциите на Интернационала в Америка. Маркс и Енгелс съобщават на Генералния съвет за скъсването си с «Pall Mall Gazette» поради участието на вестника в клеветническата кампания на буржоазния печат срещу Интернационала.

11 юли На заседанието на Генералния съвет Маркс прочита написаното от него възвание към нюйоркския Централен комитет на секциите на Интернационала в Съединените американски щати «Г-н Уошбърн, американският посланик в Париж», в което разобличава двуличното поведение на американския посланик към Парижката комуна и враждебните му действия срещу нея; приетото от Генералния съвет възвание се издава в отделен отпечатък около 13 юли. Маркс съобщава на заседанието за новата провокация на френската полиция, изфабрикувала фалшиви писма, за да ги използва при съдебния процес срещу члена на Парижката комуна А. А. Аси. Поради това, че едно от тези фалшиви писма се приписвало на Маркс, той прочита написаното от него опровержение.

Втората половина на юли Маркс проучва материалите за политическия процес по така нареченото «дело на Нечаев», публикувани в руския «Правителствен вестник».

18 юли На заседанието на Генералния съвет Маркс опровергава публичните изявления на Оджер, че той уж бил автор на Учредителния манифест на Международната работническа асоциация. Енгелс информира Генералния съвет за издаването на «Гражданската война във Франция» на холандски, немски и френски език и за подготвящите се италиански и руски превод.

25 юли На заседанието на Генералния съвет Енгелс предлага да се свика на 17 септември в Лондон закрита конференция на Интернационала. Предложението му се приема единодушно от Генералния съвет. Енгелс произнася и реч за отношението

на Д. Мацини към Интернационала. Във връзка с възникналия на заседанието въпрос за членуването на бакунисткия Алианс на социалистическата демокрация в Интернационала Маркс и Енгелс изказват мнение, че членовете на бакунисткия Алианс фактически трябва да се смятат за отпаднали от Интернационала, защото не са изпълнили поставеното им като условие за приемането им искане да разтурят тайната си организация и не са си платили членските си вноски.

26 юли — Маркс съобщава на председателя и временния секретар на Интернационалния и републикански клуб в Нови Орлеан Ч. Карон, че клубът е приет в Интернационала с права на секция, и му изпраща документите на Международната работническа асоциация.

27 юли — В писмо до члена на Руската секция на Интернационала в Швейцария Н. И. Утин Маркс го информира за решението на Генералния съвет да свика на 17 септември в Лондон закрита конференция на Интернационала, поради невъзможността да бъде свикан поредният конгрес, съобщава му също за резултатите от обсъждането в Генералния съвет на въпроса, дали може бакунисткият Алианс да членува в Интернационала.

28 юли — В писмо до Кафиеро Енгелс разяснява разколническия характер на дейността на бакунисткия Алианс на социалистическата демокрация и го информира за предстоящото свикване на закритата конференция на Интернационала. Във връзка с писанията на Мацини против Интернационала в италианските вестници Енгелс изпраща на Кафиеро, за да я публикува в печата, статия, в която разобличава буржоазната същност на агитацията на Мацини. Статията на Енгелс се публикува в италианското буржоазнодемократическо списание «Il Libero Pensiero» («Свободна мисъл») от 31 август, а също и в редица други италиански вестници.

Края на юли— началото на август — Маркс и Енгелс вземат мерки за издаване протоколите на предстоящия съдебен процес срещу комунарите във Версай.

1 август — На заседанието на Генералния съвет Маркс произнася реч против Оджер. Генералният съвет по предложение на Маркс освобождава Енгелс от длъжността секретар-кореспондент за Белгия и го назначава секретар-кореспондент за Италия.

7 август — Маркс изпраща до редактора на «Times» написаното от Енгелс писмо с извадка от писмото на адвоката на арестуваните комунари, в което се съобщава за тежките затворнически условия, при които са поставени арестуваните, за полицейския произвол и съдебното протакане на версайските власти. Писмото не се публикува.

8 август — На заседанието на Генералния съвет Маркс участвува в обсъждането на въпроса за оказване помощ на стачкуващите работници в Нюкасъл и за мерките, които трябва да се взе-

мат срещу докарването на стачкоизменници от Белгия; той подчертава важността от установяването на здрави връзки между Интернационала и професионалните съюзи. По предложение на Енгелс Генералният съвет решава да събере от английските работници средства, за да бъдат подпомотнати емигрантите комунари.

9 август — В писмо до Лавров в Париж Енгелс моли да го абонира за «La Gazette des Tribunaux» («Съдебен вестник»), в който трябвало да се отпечатват подробни информации за съдебните процеси срещу комунарите, и да му изпрати план на Париж и неговите околности, необходим му, за да проследява военните действия по време на обсадата на Париж от прусаците и версайците.

10 — около 16 август — В писма до френския емигрант в Лондон А. Юбер, член на Интернационала, Маркс му съобщава някои факти и изпраща документи, необходими за защитата на комунарите на съдебните процеси.

15 август — На заседанието на Генералния съвет Маркс предлага да се възложи на Постоянния комитет да подготви за следващото заседание дневния ред на Лондонската конференция. Генералният съвет приема предложението на Маркс. На същото заседание на Генералния съвет Енгелс съобщава за преследванията на Интернационала в Италия и Испания.

Средата на август — В писмо до Либкнехт Енгелс му съобщава, че френските полицейски власти преследват дъщерите на Маркс, които били във Франция.

Около 16 — около 29 август — Поради силна преумора по съвета на лекаря Маркс почива в Брайтон.

17 и 24 август — Маркс изпраща до редакцията на вестниците «The New York Herald» («Нюйоркски вестник») и «Le Gaulois» («Гал») писма с опровержение на поместената в тези вестници информация за неговия разговор с кореспондент на вестник «New-York Herald», в който съдържанието на разговора било грубо изопачено. Опровержението на Маркс се публикува във вестник «Gaulois» от 27 август.

19 август — Маркс пише до английския буржоазно-либерален седмичник «Public Opinion» («Обществено мнение») опровержение на препечатаните в него от бисмарковския орган «National-Zeitung» (Национален вестник») клеветнически измислици за ръководството на Интернационала. Опровержението и частното писмо до редактора на вестника Маркс изпраща на Енгелс с молба да изпрати материала до редакцията на вестник «Public Opinion». Опровержението се публикува във вестника от 26 август.

Около 22 август — Енгелс получава от члена на Испанския федерален съвет Ф. Мора информация за политическото положение в Испания и за успехите на Интернационала в тази страна.

22 август	На заседанието на Генералния съвет Енгелс информира за съдържанието на писмата от секциите на Интернационала в Испания и Америка; препоръча да се отправи апел към работниците в Америка да подпомогнат емигрантите комунари. Генералният съвет възлага на Маркс да напише обръщението.
25 август	В писмо до редактора на американския вестник «The Sun» («Слънце») Ч. А. Дан Маркс описва историята на арестуването на дъщерите му във Франция. Писмото се публикува във вестника на 9 септември.
25 и 29 август	В писма до члена на немската секция на Интернационала в Ню Йорк Ф. Болт и до американския писател М. Д. Конуей Маркс моли да организират събиране на средства за емигрантите комунари и да им съдействуват да си намерят работа.
Около 29 август	Маркс се връща от Брайтон в Лондон.
30 август	В писмо до редакцията на френския републикански вестник «La Vérité» («Истина») Маркс разобличава буржоазния печат, който разпространявал в Париж фалшиви манифести, за да клевети Интернационала. Писмото се публикува във вестник «Le Soir» («Вечер») от 3 септември и в други буржоазни вестници.
4 септември	В писмо до редактора на лондонския буржоазен вестник «The Evening Standard» («Вечерно знаме») Маркс опровергава повторената след «National-Zeitung» от буржоазните вестници клевета срещу него като ръководител на Интернационала. Писмото се публикува във вестника на 6 септември.
5 септември	На заседанието на Генералния съвет Маркс прави редица негови и на Енгелс предложения за организирането на конференция на Интернационала и за представителството на секциите на нея. Предложенията се приемат от Генералния съвет. По тяхна молба Генералният съвет ги освобождава от работата им в Емигрантския комитет, поради заетостта им с подготовката на конференцията.
9 и 11 септември	Маркс и Енгелс провеждат заседания на Постоянния комитет, на които се приемат предварително изработените от тях проекторезолюции на предстоящата конференция.
12 септември	От името на Постоянния комитет Енгелс представя на Генералния съвет програмата за работата на предстоящата конференция, която съветът приема.
Около 13—15 септември	Енгелс заминава за няколко дни от Лондон в Рамсгет.
Около 16 септември	Маркс се среща с члена на Интернационала, дееца на испанското работническо движение А. Лоренцо, който участвувал в Лондонската конференция, и разговаря с него по въпроси на работническото движение.
16 септември	На извънредно заседание на Генералния съвет Маркс и Енгелс участвуват в обсъждането на въпроса за представител-

ството на конференцията на страни, които не са изпратили делегати, и за делегатите на Генералния съвет.

17—23 септември Маркс и Енгелс ръководят работата на Лондонската конференция на Интернационала, на която се вземат най-важните решения за политическата борба на работническата класа, за необходимостта да се създадат самостоятелни пролетарски партии във всяка страна и се дава решителен отпор на посегателствата на бакунистите и другите сектантски елементи срещу тактическите и организационните принципи на Интернационала.

17 септември На първото заседание на Лондонската конференция Маркс и Енгелс участвуват в обсъждането на въпроса за реда на нейното провеждане. На Енгелс се възлага редактирането на резолюциите и превеждането им на различни езици. Маркс произнася реч за задачите на конференцията; тя приема предложението на Маркс да се избере комисия, която да разследва въпроса за бакунистския Алианс на социалистическата демокрация и избира Маркс в тази комисия.

18 септември Маркс и Енгелс се изказват на заседанието на Лондонската конференция по дневния ред и организационните принципи на Интернационала. Маркс предлага да не се допускат да съществуват в Интернационала секции със сектантски наименования и състоящи се предимно от буржоазни елементи. Маркс предлага да се издаде официалният текст на Общия устав и новите му, проверени от Генералния съвет преводи на различни езици, защото разпространеният погрешен френски превод на устава бил използван от прудонистите и бакунистите, за да оправдаят своята тактика на въздържане от политиката.

Маркс и Енгелс участвуват в заседанието на комисията на Лондонската конференция; Маркс разобличава разколническата дейност на Алианса на социалистическата демокрация в Швейцария и други страни.

19 септември На дневното заседание на Лондонската конференция Маркс предлага да се създават женски работнически секции, като отбелязва активното участие на жените в Парижката комуна; от името на Генералния съвет Маркс напомня, че е необходимо да бъде изпълнен член 5 от устава за всеобща статистика на работническата класа. На вечерното заседание на конференцията Маркс и Енгелс се изказват по въпроса за организационните принципи на Интернационала.

19—21 септември Енгелс изготвя финансовия отчет на Генералния съвет пред конференцията.

20 септември На дневното заседание на конференцията Маркс произнася речи за трейдюнионите, като критикува утопичното предложение на П. Л. Делае за създаване на международно обединение на профсъюзите като първообраз на бъдещото социалистическо общество. На вечерното заседание Маркс произнася реч за политическото действие на работническата класа.

в която изтъква, че въздържането от политиката винаги е нанасяло огромна вреда на работническата класа.

21 септември На заседанието на конференцията Енгелс произнася реч за политическото действие на работническата класа, в която подчертава необходимостта от политическа борба на работническата класа за завземане на властта, посочвайки, че проповедта за въздържане от политиката тласка работниците в обятията на буржоазната политика. При дискусията по този въпрос Маркс отново произнася реч за политическото действие. Той изнася и доклад от името на комисията на конференцията за дейността на Алианса на социалистическата демокрация и за разцеплението в Романска Швейцария; конференцията одобрява доклада.

22 септември На заседанията на конференцията Енгелс дава отпор на бакуниста П. Робен, който допуснал нападки срещу комисията по разглеждане на въпроса за разколническата дейност на Алианса на социалистическата демокрация. Маркс и Енгелс участвуват в разискванията по доклада на финансовата комисия, който се одобрява от конференцията. Конференцията приема предложените от Маркс резолюции за пропагандата на село и за образуването на Британския федерален съвет на Интернационала. Енгелс като секретар-кореспондент за Италия съобщава за състоянието на секциите на Интернационала в Италия. Маркс като секретар-кореспондент за немските секции в Америка информира за разногласията между отделните секци и нюйоркския Централен комитет и участвува в разискванията за Русия. Той отбелязва широките перспективи на социалното движение в Русия и реалните възможности да се създадат там секции на Интернационала. Като секретар-кореспондент за Германия Маркс съобщава за успехите на немската Социалдемократическа работническа партия. Той информира конференцията и за положението на Интернационала в Ирландия. По предложение на Маркс конференцията приема резолюция, с която се осъждали опитите да се организират секции на Интернационала като тайни заговорнически дружества, и възлага на Генералния съвет да бъдат публикувани онези резолюции, които съветът смята, че е целесъобразно да се оповестят.

23 септември Маркс пише съпроводително писмо към кореспонденцията на дъщеря си Жени до «Woodhull and Claflin's Weekly», в която се описват преследванията на П. Лафарг и дъщерите на Маркс от испанските и френските полицейски власти. Писмото на Маркс и кореспонденцията на Жени се публикуват в седмичника от 21 октомври.

25 септември Маркс произнася реч на тържеството по случай седемгодишнината на Международната работническа асоциация в Лондон, в която характеризира задачите и целите на Интернационала и разяснява класовата същност на Парижката комуна. Кореспондентският запис на речта се публикува във вестник «World» от 15 октомври.

26 септември — На заседанието на Генералния съвет Маркс информира за дейността на секцията на Интернационала в Дания. В информацията си за дейността на Интернационала в Германия Маркс подчертава необходимостта да се свика протестен митинг на немските работници срещу клеветите на буржоазния печат по адрес на Интернационала. При разпределяне на длъжностите в Генералния съвет Маркс отново е избран за секретар-кореспондент за Германия, а Енгелс — за Италия; Енгелс е избран и във финансовата комисия на Генералния съвет.

28 септември — 3 октомври — Маркс с жена си и Енгелс почиват в Рамсгет.

Края на септември — началото на ноември — Маркс и Енгелс подготвят за издаване на английски, немски и френски език резолюциите на Лондонската конференция, Общия устав и Организационния регламент.

Края на септември — средата на ноември — В писма до ръководителите на социалдемократическата работническа партия в Берлин и Лайпциг Маркс им поставя задачата да укрепват връзката на тази партия с Генералния съвет.

3 октомври — На заседанието на Генералния съвет Маркс е отново избран за секретар-кореспондент за Русия, а Енгелс — за Испания.

7 октомври — На извънредното заседание на Генералния съвет Енгелс предлага резолюция за изключване от Интернационала на разобличения полицейски шпионин французина Г. Дюран. Приетата от Генералния съвет резолюция се публикува в редица органи на Интернационала. Съгласно решението на Лондонската конференция по предложение на Енгелс Генералният съвет възлага на Маркс да напише заявление за злоупотребяването на Нечаев с името на Интернационала. Написаното от Маркс заявление, прието от Генералния съвет, се публикува във вестник «Volksstaat» от 1 ноември и в редица други органи на Интернационала.

10 октомври — В писмо до Кафиеро Енгелс го информира за резултатите от работата на Лондонската конференция.

14 октомври — На извънредното заседание на Генералния съвет Маркс и Енгелс участвуват в обсъждането на въпроса за окончателния подбор, редакция и публикация като циркуляр на Генералния съвет на резолюциите на Лондонската конференция. Генералният съвет възлага на Маркс да подготви резолюциите за печат.

17 октомври — На заседанието на Генералния съвет Маркс от името на Постоянния комитет прави съобщение за устава на Френската секция от 1871 г. и внася проекторезолюция, в която предлага на секцията да измени онези членове на устава, които противоречат на организационните принципи на Интернационала. Генералният съвет приема резолюцията.

24 октомври На заседанието на Генералния съвет Маркс докладва за подготвянето на новото издание на Общия устав и Организационния регламент. Съветът решава това издание да се отпечата в 5 000 екземпляра.

Края на октомври и края на ноември Маркс е болен. Цял месец не посещава заседанията на Генералния съвет.

31 октомври Енгелс пише заявление в отговор на нападките срещу Интернационала, които членът на английския парламент консерватора А. Б. Кокрен отправил в статия, публикувана във вестник «Times». Заявлението, одобрено от Генералния съвет, се публикува във вестник «Eastern Post» от 11 ноември.

4 ноември Енгелс пише статия за аферите с учредяване на акционерни дружества в Англия. Статията се публикува във вестник «Volksstaat» от 10 ноември.

5 ноември Генералният съвет приема изработената с участието на Маркс от Постоянния комитет резолюция, в която се потвърждават пълномощията на нюйоркския Централен комитет и се дава отпор на претенциите на буржоазните елементи от нюйоркската секция № 12.

6 ноември Маркс изпраща на членовете на Интернационала в Америка и Германия излезлите от печат на английски и френски език резолюции на Лондонската конференция.

7 ноември Генералният съвет приема написаната от Маркс резолюция, в която се осъждат упоритите посегателства на Френската секция от 1871 г. срещу организационните принципи на Интернационала и се мотивира отказът да бъде приета тази секция в Интернационала. Енгелс информира Генералния съвет за издаването на резолюциите на Лондонската конференция и докладва за получените от секциите на Интернационала в Италия, Холандия и Германия писма.

9 ноември В писмо до Зорге в Хобокен Маркс дава съвети за изменението на структурата на Интернационала в САЩ във връзка с решенията на Лондонската конференция; той съобщава и за интригите срещу Генералния съвет от страна на Френската секция от 1871 г., действуваща заедно с бакунистите.
В писмо до Даниелсон Маркс изпраща списък на измененията и поправките на печатните грешки в първото издание на т. I на «Капиталът», за да бъдат взети под внимание при подготовката на руското издание.

13 ноември Маркс се среща в дома си с Енгелс и със сина на Дж. Гарибалди Ричоти, деец на националноосвободителното движение в Италия, участник във Френско-пруската война.

Средата на ноември 1871 — средата на февруари 1872 Енгелс ръководи дейността на немския социалист Т. Куно в Милано и чрез него дейността на миланската секция на Интернационала, създадена под влияние на Енгелс. Той препраща на Куно документите на Лондонската конференция,

както и възванието «Гражданската война във Франция», разяснява необходимостта да се води борба с мацинистите и анархистите, дава съвети как да бъдат укрепени позициите на Интернационала в Северна Италия, където се намират големите промишлени центрове на страната.

16 ноември В писмо до Юнг Маркс му съобщава за възможността да се установи връзка между златарските работници в Париж и Лондон, за да водят борба за намаляване на работния ден.

23 ноември В писмо до Болт в Америка Маркс изтъква ролята на Интернационала в борбата със сектантството, като подчертава, че той е създаден, за да замени социалистическите и полусоциалистическите секти с действителна организация на работническата класа за борба. Разяснявайки връзката между икономическата и политическата борба на работническата класа и значението на политическата партия на пролетариата, Маркс призовава Централния комитет на секциите на Интернационала в САЩ да се присъедини към резолюциите на Лондонската конференция и да използва тези резолюции за ликвидиране на сектантството в Америка.

В писмо до един от ръководителите на неаполитанската секция на Интернационала К. Паладино Енгелс разяснява причините, наложили свикването на закритата Лондонска конференция вместо редовния конгрес.

25 ноември Във връзка с активизирането на бакунистите в Испания Енгелс в писмо до Испанския федерален съвет на Интернационала в Мадрид опровергава клеветите на бакунистите срещу Генералния съвет и Лондонската конференция.

28 ноември На заседанието на Генералния съвет Маркс съобщава за завършването на процеса срещу членовете на Комитета на немската Социалдемократическа работническа партия, обвинени, че принадлежат към Интернационала, и за осъждането им на различни срокове тъмничен затвор. Енгелс докладва за новата статия на Мацини с нападки срещу Интернационала, отпечатана в дребнобуржоазния демократически вестник «La Roma del Popolo» («Народен Рим»). Генералният съвет приема предложението на Енгелс да се публикува отговор на тази статия. Отговорът, написан от Енгелс, се публикува в италианския работнически вестник «La Plebe» («Народ») от 12 декември, във вестник «La Roma del Popolo» от 21 декември и в други вестници.

29 ноември Енгелс пише заявлението на Генералния съвет до редакцията на вестник «Il Proletario Italiano» («Италиански пролетарий»), в което посочва значението на политическата борба за освобождението на работническата класа.

Около 30 ноември В писмо до немския емигрант в Лондон, публициста С. Л. Боркхайм, Маркс го моли да му изпрати необходимите му материали за Бакунин, по-специално за дейността на Бакунин на конгреса на буржоазно-пацифистката Лига за мир и свобода през 1868 г.

Декември — Маркс преработва първа глава на т. I на «Капиталът» за второто немско издание.

Маркс поддържа писмена връзка с дееца на италианското работническо движение Дж. Лучиани, заминал от Лондон в Рим; получава от него информация за развитието на работническото движение и за състоянието на Интернационала в Италия.

12 декември — Във вестник «Plebe» е публикувана извадка от писмото на Енгелс до редактора на вестника Е. Бинями като съобщение за състоянието на секциите на Интернационала в европейските страни.

19 декември — Маркс информира Генералния съвет за намерението на английското правителство да започне да преследва емигрантите комунари; характеризира реакционната политика на Бисмарк към пролетариата, като отбелязва, че тя в бъдеще неминуемо ще доведе до още по-голямо сплотяване на работническата класа около Интернационала. Маркс докладва и за разколническата дейност на секция № 12 в Ню Йорк, състояща се от буржоазни елементи, и за безуспешните опити на бакунистите в Швейцария да опорочат Лондонската конференция и нейните решения. Маркс разобличава буржоазния радикал Ч. Бредло, който на едно публично събрание и в печата клеветял Интернационала и Маркс. Енгелс информира, че независимо от интригите на бакунистите испанските секции на Интернационала са одобрили резолюциите на Лондонската конференция и са решили да създадат работническа партия, а също, че английските работници в Ланкашир правят опити да агитират за 9-часов работен ден.

29 декември — Маркс пише писмо до редактора на вестник «Eastern Post», в което разобличава Бредло като клеветник. Бележката се публикува във вестника от 23 декември.

30 декември — В писмо до Лафарг в Мадрид Енгелс го моли да разясни на членовете на Интернационала в Испания отношението на Генералния съвет към приетото на конгреса на бакунистката Юрска федерация в Сонвилие циркулярно писмо, насочено против решенията на Лондонската конференция.

1872

Януари — началото на март — В отговор на разколническото сонвилиерско циркулярно писмо на бакунистите Маркс и Енгелс пишат поверителния циркуляр на Генералния съвет «Мними разцепления в Интернационала», като събират за него материали за интригите на бакунистите срещу Генералния съвет и за дезорганизаторската им дейност в различните страни.

Маркс продължава да работи върху подготовката на второто немско издание на I том на «Капиталът».

2 и 9 януари — На заседанията на Генералния съвет Маркс и Енгелс вземат участие в обсъждането на въпросите, свързани с приемането на уставите на Британския федерален съвет и на новата полска секция на Интернационала.

Около 3 януари — Енгелс пише статията «Конгресът в Сонвилие и Интернационалът», в която разкрива разколническия характер на сонвилиерския циркуляр, посочва несъстоятелността и вредата на анархистките догми на бакунистите, на техните изказвания против всякаква централизация, авторитет и партийна дисциплина. Статията се публикува във вестник «Volksstaat» от 10 октомври.

14 януари — В писмо до секретаря на торинското работническо дружество «Освобождение на пролетария» Енгелс критикува анархистките идеи на бакунистите и посочва необходимостта от революционна сплотеност на пролетариата за завоюване на властта; той пише, че не знае нищо по-авторитарно от революцията.

Около 15 януари — около 15 февруари — Маркс води чрез Лонге преговори с Ж. Роа за превеждането на том I на «Капиталът» на френски език и сключва договор с парижкия издател М. Лашатър за издаване на труда му в отделни свитъци.

16 януари — При обсъждането в Генералния съвет на устава на Британския федерален съвет Маркс предлага да се признае Британската федерация при определени условия. Той съобщава също, че новата полска секция е съгласна да направи в устава си измененията, предложени от Генералния съвет. Енгелс осведомява Генералния съвет за стачките в Рим.

Маркс пише до редактора на вестник «Eastern Post» писмо, с което опровергава новите клеветнически нападки на Бредло в издавания от него орган «The National Reformer» («Национален реформатор»). Писмото се публикува във вестника от 20 януари.

18 януари — В писмо до Либкнехт Енгелс го информира за състоянието в белгийските секции на Интернационала; във връзка с активизирането на бакунистите в Белгия дава указания да се публикува в «Volksstaat» статия по този въпрос; той съобщава също за състоянието на Интернационала в Испания и Италия.

19 януари — В писмо до Лафарг в Мадрид Енгелс го информира за секциите на Интернационала в Англия, за състоянието на Интернационала в Германия, Франция, Швейцария, Австро-Унгария и Италия.

Около 20 януари — Маркс изпраща на издателя О. К. Майснер в Хамбург 24 коли от I том на «Капиталът», подготвени за второто издание.

23 януари — Маркс уведомява Генералния съвет за състоялия се в Хемниц конгрес на социалдемократите в Саксония и за приетата на конгреса резолюция, с която конгресът признава за правилната линия на Генералния съвет в борбата срещу бакунистите и одобрява решенията на Лондонската конференция.

24 януари В писмо до Куно Енгелс критикува сериозно възгледите на бакунистите за държавата и разоблнчава тяхната подривна дейност в Интернационала; информира Куно за състоянието в италианските секции на Интернационала.

27 януари Маркс изпраща до редактора на вестник «Eastern Post» още едно писмо, в което разобличава Бредло. Писмото се публикува във вестника от 28 януари.

30 януари От името на комисията по уставите Маркс докладва на заседанието на Генералния съвет за уставите на Холандския федерален съвет и на цюрихската секция на дружеството и предлага те да бъдат утвърдени; Генералният съвет приема предложението на Маркс. Енгелс докладва пред Генералния съвет за устава на миланската секция и предлага той да бъде утвърден; предложението се приема; той съобщава и за преследването на дружеството в Испания.

3 февруари По предложение на комунара емигрант в Лондон П. О. Лисагаре Маркс влиза в кръжок по изучаване на социалните науки, който се състоял от комунари емигранти.

6 февруари На заседанието на Генералния съвет Маркс докладва, че бившите членове на дружеството бакунистите А. Ришар и Г. Блан са бонапартистки агенти. Във връзка с поисканата от френските емигранти помощ от Генералния съвет Маркс подчертава, че е необходимо да се накара английското правителство да протестира срещу екстернирането от Франция на участниците в Парижката комуна.

7 февруари Енгелс се обръща към редактора на миланския вестник «Gazzettino Rosa» с молба да публикува опровержение на клеветата срещу Интернационала и неговия Генерален съвет, отправена от италианското списание «Libero Pensiero», като повтаря измислиците на бисмарковския печат за Международната работническа асоциация. Опровержението на Енгелс се публикува във вестника от 20 февруари.

9—10 февруари Маркс и Енгелс получават от английския журналист, член на Интернационала У. Х. Райли покана да сътрудничат във вестник «The International Herald» («Международен вестител»), който щял да започне да излиза от 1 март.

13 февруари На заседанието на Генералния съвет Маркс информира за обиска, направен от швейцарските власти на члена на Руската секция на Интернационала Утин и за дейността на Федералния съвет в Берлин. Маркс предлага да се изпрати запитване до Белгийския федерален съвет за отношението му към политическата линия на Генералния съвет, тъй като органът на Белгийската федерация «La Liberté» («Свобода») премълчава дейността на Генералния съвет. Предложението на Маркс се приема единодушно. Генералният съвет възлага на Енгелс да изясни възможно ли е да се използва вестник «International Herald» като орган на Международната работническа асоциация.

15 февруари	В писмо до Либкнехт Енгелс разобличава насочените срещу Генералния съвет интриги в Италия на Бакунин и неговия привърженик, редактора на «Libero Pensiero», дребнобуржоазния демократ Л. Стефанони; Енгелс предлага на Либкнехт да скъса публично със Стефанони. Либкнехт използва писмото на Енгелс, за да критикува в италианския печат Стефанони.
16 февруари	В писмо до Бекер в Женева Енгелс му съобщава за успешната борба на привържениците на Генералния съвет с бакунистите в Испания.
Около 18 февруари	Енгелс изпраща в Женева официалните пълномощия на члена на Генералния съвет италианския социалист В. Реджис да отиде в Италия, за да се запознае на място с действителното състояние в секциите на Интернационала и с борбата срещу бакунистите, а също за да разпространи главните документи на Интернационала и разясни решенията на Лондонската конференция.
20 февруари	На заседанието на Генералния съвет Енгелс прави информация за състоянието на Интернационала в Испания и докладва за преговорите си с издателя на вестник «International Herald» Райли за използването на вестника като орган на Генералния съвет. Маркс и Енгелс пишат заявлението на Генералния съвет по повод полицейския произвол на швейцарските власти, направили обиск в жилището на Утин. Заявлението се публикува във вестниците «Eastern Post» от 24 февруари и «International Herald» от 2 март, а също и в мартенския брой на органа на лисабонските секции на Интернационала, работническия вестник «O Pensamento social» («Социална мисъл») и в други печатни органи.
20 февруари — началото на март	Маркс готви за Генералния съвет доклад за конфликта в секциите на Международната работническа асоциация в Америка; той следи съобщенията във вестниците и писмата от Ню Йорк за разцеплението във Федерацията на Интернационала в Съединените американски щати.

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ

от 1867 г. ръководел Съюза на немските работнически дружества, член на I Интернационал, депутат в Райхстага (от 1867 г.), един от основателите и водачите на немската социалдемокрация, водил борба срещу ласалианството; през Френско-пруската война стоял на позициите на пролетарския интернационализъм, обявявал се в подкрепа на Парижката комуна; приятел и съратник на Маркс и Енгелс; деец на II Интернационал, през 90-те години и в началото на XX в. борил се против реформизма и ревизионизма, като обаче допуснал, особено през последния период на дейността си, редица грешки от центристки характер. — 284, 285, 290, 648, 651, 652.

Бекер (Becker), Херман Хенрих (1820—1885) — немски юрист и публицист, от 1850 г. член на Съюза на комунистите, един от подсъдимите на кьолнския процес срещу комунистите (1852), осъден на пет години тъмничен затвор; през 60-те години прогресист, след това национал-либерал. — 490.

Беле (Beslay), Шарл (1795—1878) — френски капиталист, литератор и политически деец, член на Интернационала, прудонист, член на Парижката комуна и на нейната комисия по финансите, делегат при Френската банка, провеждал политика против национализирането ѝ и ненамеса в нейните вътрешни работи; след смазването на Комуната емигрирал в Швейцария. — 325, 515.

Бенедек (Benedek), Лудвиг (1804—1881) — австрийски генерал, през Австро-пруската война от 1866 г. главнокомандуващ австрийската армия, която воювала срещу пруските войски. — 34.

Бержере (Bergeret), Жул Виктор (1839—1905) — член на ЦК на националната гвардия и на Парижката комуна, генерал от националната гвардия, след смазването на Комуната емигрирал в Англия, по-късно в САЩ. — 333, 573, 575, 593.

Берие (Berryer), Пиер Антоан (1790—1868) — френски адвокат и политически деец, през периода на Втората република депутат в Учредителното и Законодателното събрание, легитимист. — 587.

Брийска (Berry), Мария Каролина Фердинанда Луиза, херцогиня (1798—1870) — майка на граф Шанбор, легитимистки претендент за френския престол; през 1832 г. се опитала да вдигне въстание във Вандеа, за да бъде свален Луи-Филип. — 323, 516, 566, 583.

Биго (Bigot), Леон (1826—1872) — френски адвокат и публицист, ляв републиканец, след смазването на Комуната бил защитник на комунарите пред версайския съд. — 408.

Бизли (Beesly), Едуард Спенсър (1831—1915) — английски историк и политически деец, буржоазен радикал, позитивист, професор в Лондонския университет; през 1870—1871 г. един от ръководителите на кампанията за признаване на Френската република от английското правителство, подкрепял авантюристичните искания за въоръжена намеса на Англия на страната на Франция; обявявал се в английския печат в защита на Парижката комуна. — 373.

Бисмарк (Bismarck), Ото, княз (1815—1898) — държавник и дипломат на Прусия и Германия; представител на пруското юнкерство; посланик в Петербург (1859—1862) и в Париж (1862); министър-председател на Прусия (1862—1871), канцлер на Германската империя (1871—1890); обединил Германия по контра;

Д

Л

Р

У

Щ

ЛИТЕРАТУРНИ И МИТОЛОГИЧЕСКИ ГЕРОИ

ПОКАЗАЛЕЦ НА ПЕРИОДИЧНИТЕ ИЗДАНИЯ

ПОКАЗАЛЕЦ НА ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА*

* В скоби се посочва наименованието на съвременните карти. В случаите, когато от текста не е ясно местонахождението на един или друг пункт, е дадено кратко пояснение.

В

Н

О

П

Р

С

Т

У

Ф

СЪДЪРЖАНИЕ*

* Заглавията на статиите, дадени от Института по марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС, са отбелязани със звездичка. *Ред.*

ИЗ РЪКОПИСНОТО НАСЛЕДСТВО НА К. МАРКС

ПРИЛОЖЕНИЯ

ИЛЮСТРАЦИИ

Превели:

Филип Гинев (стр. V—XVIII, 15—18, 32—55, 71—77, 100—103, 138—144, 149—152, 172—184, 190—197, 214—221, 227—246, 250—257, 262—272, 282—299, 306—314, 370—665) и др.

Редактори:

от английски — Здравко Станкев и Красимира Нонева (стр. 9—272), *Борис Миндов* (285—288, 293—299, 304—305, 306—307, 370—384, 387—392, 396—407, 409—412, 423—431, 436—440, 445—461, 478, 486—488, 492—643, 654—665);

от френски — Николай Тодоров (стр. 282—284, 289—292, 303, 408, 413—416, 421—422, 432—435, 441—444, 465—469, 644—653);

от немски — Донка Данчева (стр. 1—8, 273—281, 315—369) и *Филип Гинев* (стр. 266, 270—272, 300—302, 308—314, 385—386, 417—418, 462—464, 470, 479—485);

от италиански — Георги Тодоров (стр. 393—395, 472—477, 489—491)

Худож. редактор: Тотю Данов
Техн. редактори: Тодор Бъчваров
Петър Стефанов
Коректори: Блага Филипова
Румяна Владимирова
Корица: Милка Пейкова

Дадена в произ. на 28. V. 1965 г. Подп. за печат на 26. VIII. 1965 г.
Формат 65x92/16 Печ. коли. 54³/₄ Изд. коли 54,25. Авт. коли прибл. 90.
Тираж 6 100. Изд. № 3681. Лит. група II
Цена 2,47 лв.

Държавен полиграфически комбинат «Дим. Благоев»